МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЦЕНТР НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ, КРАЄЗНАВСТВА І ТУРИЗМУ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

ДОНЕЦЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР ТУРИЗМУ ТА КРАЄЗНАВСТВА УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

XII ВСЕУКРАЇНСЬКА ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧА КОНФЕРЕНЦІЯ УЧНІВСЬКОЇ ТА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ З МІЖНАРОДНОЮ УЧАСТЮ

«Південно-Східна Україна: зі стародавності у XXI століття»

Збірник матеріалів

20-22 листопада 2019 року
Святогірськ

Вінниця • ТВОРИ • 2019

УДК 94(477.61.7)(063)
П 32

Рекомендовано до друку рішенням методичної ради
Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді
(Протокол № 4 від 13.11.2019)

П 32 Південно-Східна Україна: зі стародавності у XXI століття: збірник матеріалів XII Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції учнівської та студентської молоді з міжнародною участю (20–22 листопада 2019 р., Святогірськ) / гол. ред. Г. В. Колісник. — Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. — 400 с.

ISBN 978-966-949-206-7

До збірника увійшли матеріали краєзнавчих дослідницьких робіт, тези виступів учасників XII Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції учнівської та студентської молоді з міжнародною участю «Південно-Східна Україна: зі стародавності у XXI століття».

Відповідальність за точність наведених фактів, статистичних та інших даних несуть автори опублікованих матеріалів.

УДК 94(477.61.7)(063)

ISBN 978-966-949-206-7

УЧАСНИКАМ XII ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ ТА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ «ПІВДЕННО-СХІДНА УКРАЇНА: ЗІ СТАРОДАВНОСТІ У XXI СТОЛІТТЯ»

Дорогі юні краєзнавці, шановні педагоги, науковці!

У дні проведення нашої конференції в багатьох містах і селах України свято. Воно, можливо, не має високих публічних проявів, але стосується великої кількості найближчих вам людей. У час, коли кожен з вас прийняв рішення взяти участь у цій конференції, були запалені яскраві вогники віри і надії на успіх. Де і ким запалені!? Допускаю, що ви самі того могли і не помітити,— про це менше говорять, а більше відчувають… у кожній сім'ї і родині, у класі і в шкільному колективі, а які почуття у вашого класного керівника, в учителя історії чи географії та й інші педагоги подумки з вами!

Друзі, своїми намірами, своєю краєзнавчо-дослідницькою роботою ви взяли на себе відповідальність представляти своє село, місто, область на Всеукраїнській краєзнавчій конференції і доповідати про свої і вашого колективу здобутки. Стверджую: це саме ви своїм сумлінням, своєю активною громадянською позицією, здатністю брати на себе відповідальність і запалили по всій Україні ті вогники, вогники нашого єднання, нашої важливої спільної справи: вивчення історії і природи рідного краю.

У ваших роботах досліджена історія українського народу: його біль і надія, трагедії і звитяжні перемоги, його незламна віра у щасливий прийдешній день. Здійснення таких сподівань у ваших руках також.

Дослідження природничої тематики завжди актуальні: від долі маленького джерела чи річечки до глобальних природно-кліматичних питань. Друкуйте їх у ЗМІ, робіть публічні виступи, ідіть з ними в органи влади — дійте, і тим ствердите кращу перспективу для нашого народу і людей світу!

Шановні педагоги, вчені — ви кращі, кращі тим, що день теперішній посилаєте в дарунок майбутньому. Ваша педагогічна і академічна добропорядність і професійна честь рухають вас до дітей, у тому вбачаю вашу людську від батька–матері природну щедрість, бажання ділитися досвідом і знаннями. З вами і дітям, і дорослим завжди комфортно і приємно, зустріч з вами завжди хвилююча подія.

Нас усіх єднають спільні справи, нас єднає Донецький край, край з великою історією і традиціями, край багатого природного різноманіття і людської щирості, що притягує нас і дає шанс повірити у себе.

Юні друзі! Мрійте і подорожуйте, досліджуйте, вивчайте і те даруйте людям– збагачуйте світ своїми знаннями і тим зробите його кращим!

Натхнення і успіхів вам, миру і щасливого майбутнього в Україні!

З повагою Дмитро Омельченко, заступник директора Українського державного центру національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді, член Правління Національної спілки краєзнавців України

ШАНОВНІ ДОСЛІДНИКИ РІДНОГО КРАЮ!

Вітаю вас із виходом у світ нової збірки краєзнавчих досліджень. Невблаганно і швидкоплинно біжить час, постійно виникають нові події, явища, факти, змінюється життя, ситуації … І те, що трапилось сьогодні, завтра вже стає надбанням історії. А знати, що було раніше, історію свого рідного краю, свого міста чи села, знати свій родовід — це священний обов'язок кожного із нас. І сьогодні надзвичайно актуальними є слова Григорія Савича Сковороди: «Пізнай свій край…, себе, свій рід, свій нарід, свою землю — і ти побачиш свій шлях у життя».

Той, хто пам'ятає і знає минуле, глибше розуміє сучасне, чіткіше уявляє, а то й передбачає майбутнє.

Знання рідного краю не просто збагачує і звеличує людину, воно служить своєрідним містком, що єднає покоління минулі з поколіннями прийдешніми. Пошана до традицій давньої культури та славного минулого творить основи сучасності, є запорукою майбутнього.

Південно-східна частина України багата на історію, яку Ви, молоді дослідники, гідно відтворили у своїх працях, які об'єднує любов до рідного краю, гордість за минуле своїх пращурів і здобутки сучасників. Ваші краєзнавчі розвідки насичені цікавою інформацією, мають велике пошукове підґрунтя, вирізняються новизною і актуальністю для подальших досліджень.

Щиро дякую молодим дослідникам і їх керівникам за високий рівень проведеної дослідницької діяльності!

Бажаю невичерпних творчих сил і натхнення, плідної співпраці та вагомих результатів у краєзнавчій роботі з дослідження історії рідного краю, подальших перемог на життєвих стежинах!

Вірю, що в недалекому майбутньому саме Ви, молоді дослідники-краєзнавці, докладете багато зусиль для того, щоб наша славна Україна стала найконкурентоспроможнішою країною світу!

Оргкомітет

ШАНОВНІ УЧАСНИКИ І ГОСТІ XII ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ ТА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ З МІЖНАРОДНОЮ УЧАСТЮ «ПІВДЕННО-СХІДНА УКРАЇНА: ЗІ СТАРОДАВНОСТІ У XXI СТОЛІТТЯ»!

Сучасне суспільство вимагає нових підходів педагогічного впливу на інтелектуальний світ молоді. Вони мають бути спрямовані на формування національної свідомості, патріотичних почуттів, активної громадянської позиції. Знання регіональної історії та історії України — основа, на якій можливе формування історичної свідомості та зростання соціальної і духовної культури молоді.

Для реалізації цих завдань Донецьким обласним центром туризму та краєзнавства за підтримки Українського державного центру національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді щороку наприкінці листопада проводиться важливий і масштабний захід — Всеукраїнська конференція з міжнародною участю. Створено всі умови для оприлюднення результатів краєзнавчих досліджень учнівської та студентської молоді на нашій конференції. Останні три роки до роботи конференції долучилися представники зі Швейцарії, Німеччини, Білорусі, Грузії. З метою підвищення інтересу до конференції дослідників з усієї України та колег з інших країн у 2019 році, поряд із традиційними, нами започатковано нові секції.

Отже, основними напрямами роботи конференції на сьогодні є:

- Південно-Східна Україна з найдавніших часів до початку XX ст.
- Історія Південно-Східної України у XX — на початку XXI ст.
- Археологія та етнографія Південно-Східної України
- Релігійні та культурно-освітні процеси у південно-східному регіоні України
- Екотуристичний та природно-рекреаційний потенціал Південно-Східної України
- Південно-Східна Україна в контексті української та східно-європейської історії
- Україна туристсько-краєзнавча засобами STEM-технологій
- Туризм в Україні: становлення, розвиток, перспективи

Одним із дієвих засобів формування національної свідомості й інтенсивного залучення юнацтва до громадського життя є краєзнавча робота. Історичне краєзнавство є тим елементом історичної науки, який на сучасному етапі збагачує учнів і студентів знаннями про рідний край. Воно допомагає зрозуміти нерозривну єдність історичного процесу, відчути причетність до неї кожного з нас, стати гідним спадкоємцем кращих традицій рідного краю. В основі краєзнавчої роботи лежать кропітка пошукова робота та глибокий інтерес до минулого.

Матеріал, який зібрали, описали та зберегли молоді дослідники, можна вважати енциклопедією історії своєї малої батьківщини. Адже історія нашої держави складається з долі конкретних людей, історії міст і сіл, які в підсумку формують самосвідомість і культуру громадян.

Конференція має духовну спрямованість і головна її ідея, яка з року в рік привертає увагу до заходу,— це пробудження інтересу до історії свого краю, а через нього, інтересу до історії нашої Батьківщини — України.

Геннадій Колісник,
в.о. директора Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді

I СЕКЦІЯ
Південно-Східна Україна з найдавніших часів до початку ХХ ст.

ЯЗИКОВИ. ДАВНІЙ ДВОРЯНСЬКИЙ РІД В ІСТОРІЇ ІЗЮМСЬКОГО ПОВІТУ ХАРКІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ

Абрамова Дар'я,
учениця 11-А кл. ЗОШ № 8, м. Краматорськ,
вихованка гуртка краєзнавців-екскурсоводів ОЦТК,
Донецька область, Україна
Керівник: Овсяннікова Наталія Борисівна,
керівник гуртка краєзнавців-екскурсоводів ОЦТК

Історія дворянського стану є важливим напрямком історичної думки в Україні, бо вона нерозривно пов'язана з дослідженням питань розвитку аграрного комплексу та, зокрема, з вивченням історії населених пунктів. Автора підштовхнуло звернутися до теми наявність двох топонімів на мапі Південно-Східної України, які пов'язані з родом дворян Язикових. Один з них, с. Язиковський, є історичним — це невеличке поселення, що існувало біля ст. Краматорської Ізюмського повіту наприкінці XIX — на початку XX ст. Інший, ст. Язикове, є сучасним топонімом. Необхідність з'ясувати походження цих топонімів обумовила тему роботи, мета якої — вивчення питань щодо роду дворян Язикових та дослідженні їхньої діяльності на Слобожанщині.

Виявилося, що проблема є майже зовсім не розробленою. Із надрукованих джерел було знайдено працю А. Ф. Парамонова [1] та статті В. Ф. Коцаренка, у яких згадано про дворян Язикових та Язиківське селище [2], але у даних дослідженнях ми не знайшли відповіді на всі питання. Джерельною базою цієї роботи є документи Харківського обласного архіву, у яких знайдено прізвище дворян Язикових, генеалогічні довідники [3] та генеалогічні дослідження нащадків роду [4; 5; 6].

Язикови — старовинний російський дворянський рід, який розділився на багато гілок. Першим відомим представником цього роду був Єнгулей-мурза Язик, що виїхав із Золотої Орди до великого князя Дмитра Івановича в 1387 р. [7]. За сімейними переказами, які передавалися протягом декількох століть, Єнгулей-мурза був прямим нащадком Чингізхана. На Русі онуки та правнуки татарського мурзи прийняли православ'я й поступово нічого азіатського ані в їхніх іменах, ані в зовнішності не залишилося. Сам Єнгулей прийняв хрещення з ім'ям Олексій [7].

Відомо багато гілок роду Язикових (Московська, Володимирська, Саратовська, Рязанська, Тамбовська, Нижегородська, Новгородська, Тульська тощо) [8]. Основна гілка налічує 17 поколінь [3]. Цікаво, що серед Язикових були чиновники високого рангу, професора-науковці, підприємці, 22 генерали, 4 контр-адмірали, поети (друг Олександра Пушкіна — Микола Михайлович Язиков) [5].

Ми не знаємо, до якої з гілок належали Язикови, які мешкали на території Слобожанщини. Як російські дворяни потрапили в Україну? Відповідь на це питання ми знайшли у фонді дослідника Андрія Абрамова, що у Слов'янському краєзнавчому музеї. Він стверджував, що Язикови з'явилися в Ізюмському повіті Харківської губернії в певний період у зв'язку з їх участю в повстанні декабристів [9].

Олександрівська та Данилівська волості Ізюмського повіту стали місцем постійного мешкання шести поколінь дворян Язикових. Землі двох населених пунктів отримали найменування Олександрівка та Федорівка. В Олександрівській волості XVIII ст. на березі річки Сухий Торець прапорщик Федір Львович та його брат Микола Львович Язикови заснували маєток. Продовжив лінію спадкоємців тільки Микола Львович. Потім землі та майно перейшли у спадок до Олександра Миколайовича, а далі — до його сина Миколи Олександровича Язикова. У маєтку було 1400 дес. орної землі та 1300 дес. сінокосів; земля приносила прибуток у розмірі 4000 руб. сріблом. Було розвинене скотарство. У 1843 р. тільки у с. Олександрівка було 2500 голів шпанських овець і 100 голів великої рогатої худоби. У 1875 р. у с. Федорівка О. М. Язикова утримувалося 3000 голів мериносових овець (240 пудів вовни в рік) [1 с. 11, 203].

Саме Олександрівка та Федорівка знаходилися на території, де сьогодні знаходиться ст. Язикове. Це пасажирська станція Лиманської дирекції Донецької залізниці. Розташована вона біля с. Язикове Барвінківського району Харківської області на лінії Лозова — Слов'янськ між ст. Барвінкове (8 км. від неї) та ст. Гаврилівка (14 км) [10].

За Андрієм Парамоновим ми дізналися, що наприкінці XIX ст. був відомим Африкан Олександрович Язиков та його син, ізюмський нотаріус колезький секретар Леонід Африканович Язиков. У 1890 р. він мав невелику крамничку писемних приладь. Після того, як у Л. А. Язикова забрали будинок за заборгованість у 10 000 карбованців, він оселився у будинку Герасимова в Ізюмі [1, с. 11, 12].

Що ми знаємо про володіння Язикових, що мешкали у Білянській волості Ізюмського повіту наприкінці XIX — на початку XX ст.? Краєзнавець Краматорська Володимир Коцаренко згадує тільки про поміщицю Анну Григорівну Язикову, яка мешкала у однойменному селищі біля ст. Краматорська та мала певні земельні наділи [2]. Андрій Парамонов дослідив, що у селищі Білянському, неподалік від Язиковського якийсь Африкан Олександрович Язиков у 1902 р. побудував бойню [1, с. 11]. Нам вдалося з'ясувати ім'я місцевого землевласника Адріана Олександровича Язикова, брата Африкана Олександровича та Лева Олександровича. Анна Григорівна була або його родичкою, або дружиною. В архівних документах початку XX ст. її названо вдовою колезького асесора. Ймовірно вона мала родинні зв'язки з родом Таранових-Білозерових, бо володіла з ними спільними маєтками [11]. Родини могли бути пов'язані через Катерину Яківну Таранову-Білозерову, ім'я якої теж згадано в документах поряд з Анною Язиковою [11–13].

Анна Григорівна активно розпродавала землі підприємствам: Краматорському металургійному товариству, Південній залізниці, Курсько-Харківсько-Севастопольській залізниці, Едгару Адельману під забудову заводу [12; 13]. Дворянка дарувала та передавала земельні наділи Архідиаконо-Стефанівської церкви [13]. До речі, знайдені свідчення, що опікувався церковно-парафіяльною школою саме Андріан Олександрович Язиков [14].

З документів за часів перших радянських років, коли на землях Язикових були організовані комуни, ми дізналися дещо про господарства дворян, які було націоналізовано. Землі, що у Білянський волості, відійшли до I-ї Білянської сільгоспкомуни, а 12 гектарів садів — комуні Данилівській. Відомостей про подальшу долю володінь Язикових ми не знайшли [15].

Нащадки дворян Язикових досить чисельні та розсіяні. Автору відома харків'янка, дослідниця своєї генеалогії, Марина Побєдіна, яка разом з братом Сергієм Побєдіним (м. Москва) є нащадками Рязанської гілки роду Язикових (XVII покоління) [4; 5; 6]. Марина Володимирівна склала свій родовід, з якого виходить, що її предком був сам Олексій Єнгулей-мурза, а прізвище Язикова в дівоцтві належало її бабусі Наталії Володимирівні (1896 р.н.), яка була одружена з Побєдіним Олексієм Андрійовичем, викладачем математики Медведниківської гімназії у Москві, теж дворянином [16].

Отже, предком російських дворян Язикових був татарський ватажок Єнгулей-мурза. Рід є розсіяним та чисельним, складається з багатьох гілок та колін. Ми можемо стверджувати, що дворяни Язикови оселилися на теренах Південно-Східної України та засновували нові населені пункти. Доведено, що Язикови, мешканці Білянської та Данилівської волостей, володіли спільними землями; тому ми можемо стверджувати, що вони мали родинні зв'язки. Язикови зробили вагомий внесок в історію, України тим, що займалися доброчинністю, розвивали аграрний комплекс регіону.

ІСТОРІЯ ЗАСНУВАННЯ ГРОДІВСЬКОЇ СЛОБОДИ

Балафін Вероніка,
учениця 8 класу загальноосвітньої школи I–III ступенів № 2 Покровської міської ради,
Донецька область, Україна
Керівник: Луценко Яна Олегівна,
учитель історії, загальноосвітньої школи I–III ступенів № 2 Покровської міської ради

Дана робота висвітлює історію створення селища Гродівка, яке знаходиться в центральній частині Покровського району Донецької області у витоці ріки Казенний Торець.

Хронологічні рамки дослідження — XVII–XVIII ст. Об'єкт дослідження — Холодна балка в с. Гродівка. Предмет дослідження — перші козацькі зимівники.

У час, коли національно-культурне відродження нашого народу в незалежній Українській державі стало реальністю, усе більше зростає інтерес до історичного краєзнавства. Тому актуальність даної теми полягає в тому, що проблема заселення Донецького регіону й формування етнічного складу населення є недостатньо дослідженою, оскільки цей край має складну етнічну історію, не існує чіткої позиції в поглядах учених щодо ролі окремого етносу в його заселенні.

Як відомо, до середини XVIII століття за цим регіоном закріпилася назва «Дике Поле», тобто спустошені причорноморські степи. Необхідно зауважити, що територія сучасної Донецької області в різні історичні проміжки часу входила до складу певних соціально-політичних та державних утворень. За козацьких часів ця територія перебувала під владою Самарської та Кальміуської паланок. На її теренах розкинулася Слобідська Україна, а також землі Московського царства та Донського війська, і це за умов, що офіційно вона належала татарам [1, с. 35].

Першими постійними поселенцями нашого краю були запорізькі козаки, що в XVI–XVII ст. почали його заселяти. Степовими річками Самарою, Вовчими Водами, Солоною та Кальміусом проходив Водний соляний шлях, який об'єднував Дніпро з Приазов'ям. На цих річках знаходилися декілька бродів та переправ,

які контролювала Запорізька Січ. Уздовж цього шляху й будували свої зимівники запорожці.

Тут існувала розгалужена система сторожових постів для нагляду та обороною від ординців. Майже одночасно з будівництвом хуторів на Самарі, Вовчих Водах запорожці почали заселяти береги невеликих річок. На території сучасного Покровського району всі козацькі хутори були розташовані на берегах рік Солона та Казенний Торець. «В обширных, роскошных и богатых, степях между Торцом и Солененькой часто проживали запорожцы и «грели животы свои» [6, с. 128]. Відомості про те, що перші козацькі поселення в Гродівці знаходилися в Холодній балці, можна знайти в роботі українського історика Яворницького Д. І. «Історія запорізьких козаків». Автор, досліджуючи Кальміуську паланку, зазначав, що було в ній 2 хутори: Макарове, Ясинувата та 28 зимівників. Згідно з офіційним описом під зимівником розуміється невеликий хутір або заїжджий двір, у якому було «… хат три, одна з кимнатами, две комори с лехом и стайнею рубленными; загородь, четыре двора частокольные из добраго дерева, досчатые» [6, с. 129].

На думку більшості істориків, основним заняттям жителів козацьких поселень були різноманітні промисли: рибальство, мисливство, скотарство та бджільництво. Обробна промисловість у запорожців обмежувалася лише борошнообробкою, гуральництвом та обробкою шкіри.

Згідно з версією письменника Зеленського В. М., першими поселенцями на території сучасної Гродівки стали 80 запорожців Полтавського полку, які зберегли вірність російському царю Петру І. Саме вони на початку XVIII ст. й заселили Холодну балку.

Письменник Моргун Ф. зазначає в книзі «Безсмертна душа України» (1994 р.) дату заснування Гродівки. Знайдений у Гродівській церкві літопис свідчить, що селище було засновано на початку XVIII ст. Автор навіть подає імена перших поселенців, серед яких Сердюк, Пишний, Спесивий, Собокарь, Петренко, Кириченко, Дикий та інші [3, с. 3].

Після спустошливих набігів татар у першій половині XVIII ст., царський уряд був вимушений дозволити запорізьким козакам повернутися на колишні місця проживання, які вони покинули після ліквідації Січі. Запорожцям повернули їхні права та привілеї, але вони, у свою чергу, повинні були обороняти південні кордони Російської імперії.

На степових просторах «запорізьких вольностей» населення було нечисельним. На землі, які знаходилися далеко від кордону, наважувалися переходити лише малими групами. Перші документальні свідчення про Гродівку належать до 1750 р., коли Холодна балка вже значилась серед заселеної місцевості запорізьких козаків.

Після завершення російсько-турецької війни 1768–1774 рр., почалося активне заселення центральної і східної частини Покровського району. На місці козацьких зимівників почали створюватися хутори, поселення й села кріпаків. Після ліквідації Запорізької Січі в 1775 році, за наказом генерал-губернатора Азовської губернії Черткова В. О., в Холодну балку стали примусово зганяти селян із сусідніх сіл. «Запорожці згідно видам та бажанням губернатора Черткова з усіх боків стали стягувати собі на життя сімейний та осілий народ малоросійської нації» [6, с. 62]. Так виникла державна слобода Гродівка.

Слободами в Російській імперії називалися поселення, жителі яких користувалися пільгами. Вважається, що саме Чертков В. О. наказував козакам засновувати села та називати їх власними іменами.

За селищними легендами, поселення, яке виникло на місці козацького зимівника, заснував Максим Родів. Село спочатку мало назву Родівка, однак у всіх документах кінця XVIII ст. поселення запорожців у Холодній балці згадується тільки як Гродівка. До 1793 року в селі нараховувалось 438 чоловіків та 369 жінок.

Таким чином, ми бачимо, що заселення Гродівки та господарське освоєння цих земель стало можливим лише з кінця XVI ст. унаслідок формування місцевого низового

козацтва, що відбувалося в складних умовах боротьби зі степовими кочовими племенами. Отже, Гродівка є одним із перших сіл, які виникли на території сучасного Покровського району.

Література

1. *Кондратьєв А. / Роль козацтва у заселенні Південно-Східної України / Місцеве самоврядування на Донбасі: історія, проблеми та перспективи розвитку як невід'ємної складової місцевого самоврядування України: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Красноармійськ, 20 березня 2015 р. / редкол.: Н. В. Зубар (голова) [та ін.]; уклад. О. А. Таненок, С. Д. Петров.— Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2015.*
2. *Луковенко С. / Заселення запорізькими козаками території сучасного Красноармійського району (на прикладі заселення слобід Селидівка, Гродівка та Гришине) / Місцеве самоврядування на Донбасі: історія, проблеми та перспективи розвитку як невід'ємної складової місцевого самоврядування України: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Красноармійськ, 20 березня 2015 р. / редкол.: Н. В. Зубар (голова) [та ін.]; уклад. О. А. Таненок, С. Д. Петров.— Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2015.*
3. *Моргун Ф. Безсмертна душа України.— Донецьк: Донбас, 1994.*
4. *Сборник статистических сведений по Екатеринославской губернии.— Т. 2: Бахмутский уезд.— Екатеринослав, 1886.*
5. *Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків: у 3 т. / редкол.: П. С. Сохань (відп. ред.) [та ін.].— К.: Наукова думка, 1990–1993.*

ИСТОЧНИКИ ПО ИСТОРИИ КУЛЬТУРЫ ЕВРЕЕВ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ И УКРАИНЕ: ОБЗОР ОСНОВНЫХ ЛОКАЦИЙ

Батура Анна,
студентка 4-ого курса исторического факультета
Белорусского государственного университета,
г. Минск, Республика Беларусь.
Руководитель: Латышева Виктория Александровна,
к.и.н., доцент кафедры источниковедения
Белорусского государственного университета

Период проживания евреев на землях Беларуси и Украины является поистине уникальным. Первые упоминания о проживании евреев на белорусских землях относятся к периоду Великого Княжества Литовского, а именно к 14 в. Что же касается Украины, то евреи проживали на ее территории с ещё более давних времен. За это время была создана великая культура и накоплены огромные традиции. Не стоит забывать и о том, что евреи внесли огромный вклад в развитие национальных культур других народов, науки.

Как и каждая культура, культура евреев колоритна, самобытна, своеобразна. Одной из отличительных особенностей еврейской культуры является то, что у евреев есть и свой «личный» национальный календарь, который действует наряду с григорианским [1]. От календаря зависят и праздники. Каждый год тот или иной праздник приходится на разную дату, ведь евреи ориентируются на фазу луны.

Значительный и значимый культурный пласт составляет литература на иврите и идише. Литература на иврите – древнееврейском языке, охватывает собой

промежуток времени в 3 тысячи лет [2]. Именно на ней были написаны все религиозные книги иудаизма. Литература на идише является одним из культурных достижений евреев всей Европы [3].

Очевидно, что также огромное значение в рамках рассматриваемого вопроса играет театр, музыка и танцы.

Следует отметить, что на протяжении долгого времени, если какие-либо аспекты жизни или творчества евреев не соответствовали принципам религиозной идеологии, их порицали или же считали лишёнными всякой ценности. Однако примерно в XIX в. появилась светская еврейская культура, то есть, в определенной мере независимая от религиозной идеологии.

Определенный этап развития светской еврейской культуры связан непосредственно с периодом существования СССР. До определенного момента культура евреев на территории молодых советских республик развивалась свободно.

В советской литературе в 1920-е гг. – первую половину 1930-х гг. допускался целый класс явлений, включая еврейскую тему. До сталинского плана консолидации всех писательских сил в единый творческий союз, в умеренных дозах дозволялись некоторые идеи и темы, ставшие в дальнейшем запретными. Но все же, творческая свобода была весьма условной, поскольку многочисленные произведения писателей-евреев на русском языке и русских писателей о евреях оказывались так или иначе подчинены доктрине советского искусства — социалистическому реализму [4].

Довольно показательными в этом плане являются БССР и УССР. С начала 1920-х годов, в рамках политики «коренизации», идиш наряду с белорусским, польским и русским языками стал одним из государственных языков в БССР. На идише оформлялись вывески учреждений, на него переводились нормативно-правовые акты белорусского законодательства. Название Минска на идише, например, красовалось над главным входом на железнодорожный вокзал. А в городах УССР были созданы еврейские сельсоветы и национальные районы, где организовывались еврейские школы и учреждения культуры, а идиш был официальным языком делопроизводства и обучения.

Так, с 1920-х гг. в Минске существовало объединение еврейских писателей, а в Киеве издавался альманах «Дер Штерн». Также в довоенный период активно развивалась театральная и музыкальная деятельность еврейского населения. У еврейских семей была возможность отправлять своих детей на учебу в иешивы и хедеры, где обучение велось на идише.

Однако вскоре идиш был исключен из разряда национального языка в СССР. Из-за этого уже после Второй Мировой войны появилось поколение детей и подростков, которые почти не знали идиш из-за сложившейся национальной политики государства.

Сразу же после окончания Великой Отечественной войны, представители оставшейся части еврейской общины принимала активное участие в обновлении экономической, культурной и научной жизни СССР. Отметим, что в это время власти смягчили свою политику в отношении евреев, исходя из того, что тем пришлось пережить во время Великой Отечественной войны, но лишь на некоторое время.

Вскоре в рамках в целом национальной политики государства на территории всей страны и по отношению к различным народам ее населявшим власти уже относились к евреям только как к советским гражданам, не имеющим национальной принадлежности, не желая признавать уникальность и потребности их религиозных и культурных аспектов жизни. Так, начиная с 1946 г., отношение властей к евреям изменилось в худшую сторону, достигнув своего пика в период с 1948 по 1953 гг. В частности, можно обратиться к такому примеру, когда во многих республиках СССР, особенно в Украинской ССР, местные власти препятствовали возвращению евреям их квартир,

устройству их на работу. Никаким формам преследования не подвергался усиливавшийся в обществе антисемитизм.

Уже 8 февраля 1949 г. И. Сталин подписал решение Политбюро о роспуске объединений еврейских писателей в Москве, Киеве и Минске и закрытии альманахов «Хеймланд» (Москва) и «Дер штерн» (Киев) на языке евреев.

Началась так называемая кампания против «космополитов». На Украине она приобрела наибольший размах. В значительной мере это компания коснулась и граждан из числа еврейского населения страны. Их в массовом порядке изгоняли из творческих организаций, как, например, это происходило в Киевской и Одесской консерваториях (парткомам и ректоратам музыкальных вузов вменялось в обязанность «привлечение лиц коренной национальности»).

Только после смерти И. Сталина в марте 1953 г. сложилась новая политическая ситуация в Советском Союзе, известная более как «Оттепель». Тысячи заключенных были освобождены из лагерей, среди которых были и известные еврейские деятели культуры.

Естественным образом за все свое время своего существования, еврейская культура на территории Беларуси и Украины оставила после себя огромный след.

Сейчас ознакомиться с историческими источниками, отражающими еврейскую культуру, можно в том числе в государственных архивах Республики Беларуси. К примеру, целая коллекция еврейских литургических свитков за XIX – первую половину XX в. есть в Национальном историческом архиве Беларуси (НИАБ) [5].

В Белорусском Государственном архиве-музее литературы и искусства (далее – БГАМЛИ) содержится около 15 фондов, посвященных еврейской культуре. Это и личные фонды писателей [6], режиссеров [7], искусствоведов [8], и фонды различных еврейских организаций [9]. Можно заметить, что в БГАМЛИ достаточно мало фондов, подходящих под тему исследования. Но даже несмотря на это, материалы из представленных фондов являются весьма важными источниками: даже такое малое количество фондов позволяет нам реконструировать в должной мере еврейскую послевоенную театральную культурную деятельность на территории БССР.

На основании изученных документов, можно отметить, что в послевоенное время культура еврейского населения БССР развивалась в довольно тяжелых условиях. Не восстанавливались учреждения, символизировавшие, в некоторой степени, еврейскую культурную автономию (к примеру, периодическая печать); лишь некоторое время продолжали существовать Белорусский государственный еврейский театр и еврейская секция ССП БССР.

Кроме того, в рамках представленной темы, нельзя не заметить сегодня ту важную роль, которую играет Музей истории и культуры евреев Беларуси [10]. Он был открыт в 2002 г., при поддержке белорусского филиала «Джойнт». В фондах музея собрано более 15 000 единиц, представленных экспонатами, документами, материалами и фотографиями, иллюстрирующими многовековую историю и культуру белорусских евреев. Основная задача Музея – сохранение и передача последующим поколениям исторического и культурного наследия белорусских евреев. Музей постоянно ведет работу по поиску свидетельств о спасении евреев в годы нацистской оккупации Беларуси и ходатайствует о присвоении спасителям звания «Праведник народов мира» Яд-Вашем. Музей истории и культуры евреев Беларуси осуществляет более 15 программ научно-исследовательского, просветительского и образовательного характера, которые охватывают различные темы истории и культуры белорусских евреев с XVIII века по настоящее время.

Наиболее широкую известность в плане локализации источников, содержащих информацию о еврейской культуре, в том числе Юго-Восточной Украины, сегодня имеют музеи истории евреев в таких городах как Николаев и Одесса [11, с. 8, 11].

Одесский музей «Мигдаль-Шорашим» является единственным в Украине еврейским музеем, который уже на протяжении более 5 лет осуществляет все виды музейной деятельности. В музейных фондах данного музея находятся около 7000 единиц хранения (документы, фотографии, книги, газеты, открытки, религиозные и бытовые предметы, музыкальные инструменты, произведения искусства и др.).

Также материалы непосредственно о еврейской послевоенной культуре находятся в краеведческих музеях Одессы и Херсона. Значительный массив источников представлен фондами личного происхождения деятелей еврейской культуры и хранится в архивных учреждениях Николаевской, Одесской и Херсонской областей.

Список использованных источников и литературы:

1. *Календарь [Электронный ресурс] / Электронная еврейская энциклопедия. – Иерусалим, 2005. – Режим доступа: https://eleven.co.il/judaism/rites-and-customs/11929/. – Дата доступа: 15.04.2019.*
2. *Литература на иврите [Электронный ресурс] Википедия, свободная энциклопедия. – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Литература_на_идише. – Дата доступа: 04.04.2019.*
3. *Литература на идише [Электронный ресурс] Википедия, свободная энциклопедия. – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Литература_на_идише. – Дата доступа: 04.04.2019.*
4. *Советский Союз. Евреи в Советском Союзе в 1922–41 гг. [Электронный ресурс] / Электронная еврейская энциклопедия. – Иерусалим, 2005. – Режим доступа: https://www.eleven.co.il/jews-of-russia/history-in-ussr/15416/#02. – Дата доступа: 04.04.2019.*
5. *Коллекция еврейских литургических свитков [Электронный ресурс] / Фондовый каталог государственных архивов Республики Беларусь. – Минск, 2012. – Режим доступа: https://fk.archives.gov.by/fond/115746/. – Дата доступа: 10.04.2019.*
6. *Тейф Моисей Соломонович, поэт, переводчик [Электронный ресурс] / Фондовый каталог государственных архивов Республики Беларусь. – Минск, 2012. – Режим доступа: http://fk.archives.gov.by/fond/105839/. – Дата доступа: 10.04.2019.*
7. *Головчинер Виктор Яковлевич, режиссёр, драматург, народный артист БССР и Литовской ССР [Электронный ресурс] / Фондовый каталог государственных архивов Республики Беларусь. – Минск, 2012. – Режим доступа: http://fk.archives.gov.by/fond/105581/. – Дата доступа: 10.04.2019.*
8. *Палеес Сендер (Александр) Давидович, искусствовед [Электронный ресурс] / Фондовый каталог государственных архивов Республики Беларусь. – Минск, 2012. – Режим доступа: http://fk.archives.gov.by/fond/115827/. – Дата доступа: 03.04.2019.*
9. *Государственный еврейский театр БССР Народного комиссариата просвещения БССР (с 13.03.1936 - Управления по делам искусств при Совете Народных Комиссаров (СНК) БССР, с 03.1946 - Управления по делам искусств при Совете Министров БССР) г. Минск (с 10.06.1941 - г. Витебск, с 27.12.1941 - г. Новосибирск, с 1946 - г. Минск) [Электронный ресурс] / Фондовый каталог государственных архивов Республики Беларусь. – Минск, 2012. – Режим доступа: http://fk.archives.gov.by/fond/105717/. – Дата доступа: 10.04.2019.*
10. *Музей истории и культуры евреев Беларуси [Электронный ресурс] Википедия, свободная энциклопедия. – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Музей_истории_и_культуры_евреев_Беларуси. – Дата доступа: 04.04.2019*
11. *Документы по истории и культуре евреев в региональных архивах Украины: Путеводитель: Николаевская, Одесская, Херсонская области / Науч. ред.-сост. Е. И. Меламед: Рос. гос. гуманит. ун-т и др. - К.: Издательский дом «Стилос», 2014. – 776 с.*

РОЛЬ ВИКЛАДАЧІВ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОГО ВИЩОГО ГІРНИЧОГО УЧИЛИЩА У ВІДНОВЛЕННІ ДІЯЛЬНОСТІ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОГО ВІДДІЛЕННЯ РОСІЙСЬКОГО ТЕХНІЧНОГО ТОВАРИСТВА

Бєлкіна Аліна,
учениця 11 кл. КЗО «СЗШ № 128» ДМР, м. Дніпро
Дніпропетровська область, Україна
Керівник: Чорнобай Павло Олексійович
учитель історії КЗО «СЗШ № 128» ДМР

Місто Дніпро на сьогоднішній день є одним з провідних промислових центрів України. Такий статус пов'язаний з тим, що це місто знаходиться посередині між двома потужними регіонами, що мають поклади корисних копалин: Це — Криворіжжя, зі своєю залізною рудою, та Донбас — з кам'яним вугіллям. І друга половина XIX століття стала тим часом, коли ці природні ресурси почали масово розробляти та використовувати. Через це стало вигідним будувати заводи саме у нашому місті для виробництва продукції, яка потребувала цих природних матеріалів. Саме завдяки цим процесам у 1884 р. було відкрито Катерининську залізницю, що з'єднала Криворіжжя з Донбасом. У 1899 р. почало роботу Катеринославське вище гірниче училище, яке у цьому році вже святкує своє 120-річчя, як Національний технічний університет «Дніпровська політехніка».

Ще до відкриття Катерининської залізниці у місто Катеринослав почали з'їжджатися фахівці, які займалися підготовкою та сприянням будівництву нової магістралі. Це представники технічної інтелігенції. І, звичайно, для них потрібен був клуб за інтересами, де вони могли обмінюватися думками, обговорювати новинки у промисловості, будівництві, розробці корисних копалин тощо. Ці функції у той час виконувало Російське технічне товариство, засноване у Санкт-Петербурзі у 1866 році, до складу якого навіть входив всім нам відомий Д. І. Менделеєв. Після цього, задля задоволення запитів промисловості у зв'язку з місцевими умовами виробництва і відсутністю спеціальних державних установ, де подібні проблеми могли б знайти повне вирішення, послужило мотивом відкриття кількох відділень на Півдні Російської імперії — Київського (1870 р.), Миколаївського (1869 р.), Одеського (1871 р.), Харківського (1880 р.), Катеринославського (1894 р.) [1, с. 7].

Одним із найбільш дієвих на півдні держави було Катеринославське відділення Російського технічного товариства (далі — КВ РТТ), факт виникнення і діяльності якого був тісно пов'язаний зі швидким промисловим розвитком регіону у другій половині XIX ст.

Питання про відкриття Катеринославського відділення Російського технічного товариства вперше було поставлене 22 лютого 1892 року начальником Гірничого управління Півдня Росії Левом Павловичем Долинським. Антон Фабіанович Родзевич-Білевич — інженер-технолог, на той час професор Політехнічного інституту у м. Новочеркаську Області Війська Донського, член КВ РТТ, а в 1899–1911 рр.— викладач креслення в Катеринославському вищому гірничому училищі, у своїй публікації «Краткий обзор деятельности Екатеринославского Отделения Императорского Российского Технического Общества за последнее десятилетие» зазначав, що це Відділення виникло наприкінці восьмидесятих років XIX ст., не вказуючи точної дати. Також він наголошував на тому, що за перше десятиліття жодних точних відомостей про діяльність Відділення немає [2, с. 397].

Таким чином, самі члени товариства не мали точної дати заснування Відділення. Вірогідно, це пов'язано з тим, що у час свого заснування, КВ РТТ не мало власного

друкованого органу, до того ж, після свого створення діяльність Відділення фактично припинилася. А. Ф. Родзевич-Білевич у тій же роботі зазначав: «За приватними відомостями Відділення від початку заснування вело активну діяльність, але поступово остання стала зменшуватися і до кінця першого десятиліття існування припинилася остаточно» [2, с. 397].

У друкованому органі РТТ «Записки Императорского Русского Технического Общества» у річному звіті Відділень РТТ за 1893 рік зазначається, що Катеринославське відділення звіту не надіслало [3, с. 70]. І тільки в наступному році у звіті про діяльність КВ РТТ за 1894 рік, зазначалося, що 18 січня цього року відбулося відкриття Відділення. У цей день були проведені вибори посадових осіб КВ РТТ. Ними стали: головою — керівник Південного Гірничого управління Півдня Росії Іван Ілліч Зеленцов, товаришем голови — начальник Катерининської залізниці Олександр Аполлонович Верховцев, секретарем — гірничий інженер Людовик Осипович Гонсіоровський і обов'язковими членами: гірничі інженери Антон Іванович Незлобінський і Олексій Михайлович Горяїнов та інженер шляхів сполучення Мартин Іванович Радкевич. Всього членів Відділення на 1 січня 1895 року було: дійсних — 42, змагальників, тих, які намагалися набути членство у Відділенні — 1. У звітному році було проведено 7 засідань Ради відділення. Загальних зборів було 6 [4, с. 29].

КВ РТТ надало річний звіт за 1895 р. до Російського технічного товариства і наступного 1896 р. У звіті зазначалося, що станом на 1 січня 1896 року в КВ РТТ було 45 членів, у тому числі дійсних — 44, а змагальників — 1. Засідань ради було всього два. Загальних зборів проведено теж всього два. Окрім поточних проблем були заслухані дві доповіді, перша — О. П. Белявіна про Дніпровські пороги і пропозиції про покращення умов плавання кораблів у цьому районі Дніпра, та асистента хімії КВГУ Д. П. Козирєва — про приготування шлакових цеглин [5, с. 65].

У період з 1896 по 1899 рр. КВ РТТ не надає жодних звітів до РТТ, як зазначалося в «Записках Императорского Русского Технического Общества»: «Екатеринославское отделение (Екатеринослав) — отчёта не представило» [6, с. 3; 7, с. 15; 8, с. 21].

За цей період йде згортання діяльності КВ РТТ. Цьому був ряд причин, але основною, очевидно, слід назвати відсутність кадрів. У Катеринославі тоді було ще дуже мало представників технічної інтелігенції.

Відродження діяльності КВ РТТ пов язане з відкриттям у 1899 році Катеринославського вищого гірничого училища. Один з членів Товариства, згаданий вище А. Ф. Родзевич-Білевич, наголошував на тому, що саме відкриття цього навчального закладу було імпульсом і для відродження діяльності Катеринославського відділення Російського технічного товариства, і по справедливості повинне бути зазначене в історії КВ РТТ як початок нової ери [1, с. 397].

Вже у 1902 році на сторінках «Записок Императорского Русского Технического Общества» було розміщено повноцінний звіт діяльності КВ РТТ за 1901 рік. У Звіті зазначалося: «Отчёт о деятельности Екатеринославского Отделения Императорского Русского Технического Общества, 10-й год его существования» [9, с. 132]. Таким чином, самі члени Відділення вважали роком заснування 1891 рік, а не 18 січня 1894 року, коли було проведено перше засідання. І якщо з датою заснування виникають деякі сумніви, то часом відновлення діяльності КВ РТТ можна з впевненістю назвати 1901 рік. У тому ж таки звіті зазначалося: «Після поновлення своєї діяльності на початку звітного року Відділення загальними зборами 8-го лютого одностайно обрало у дійсні члени 28 чоловік» [9, с. 132].

У рік поновлення діяльності КВ РТТ станом на перше січня 1902 року нараховувало 84 чоловіки. У самому Відділенні велася статистика за спеціальностями, які представляли члени товариства. Основу складали інженери-технологи, гірничі інженери

та інженери шляхів сполучення. Окрім цього були ще інженери-механіки, іноземні інженери, цивільні інженери, кандидати університету, художники архітектури та гірничопромисловці [9, с. 133].

На початку заснування КВ РТТ не мало свого власного приміщення і тому проводило свої Засідання в приміщенні Управління Катерининської залізниці. Але після відновлення діяльності Відділення Рада проводила засідання у приміщенні Яхт-Клубу [9, с. 133]. Першочергові питання, які підіймалися на засіданнях Ради Відділення протягом 1901 року, були — підготовка до друку «Записок» і відкриття навчальних курсів [9, с. 134–135].

Вже наступного року вийшов друком перший номер «Записок». Він пройшов попередню цензуру, наступні номери не цензорувалися. У «Записках» друкувалися звіти про діяльність Відділення, наукові доповіді, бібліографія іноземних видань, звіти про виставки, з'їзди. Першим редактором «Записок» був М. С. Філоненко (додаткових відомостей про нього поки що не знайдено). Упорядкована система подачі матеріалу спочатку була відсутня. І тільки завдяки наступному редактору професору КВГУ О. М. Терпигорєву (1905 р.) вдалося зробити видання «Записок» більш системним [10, с. 90].

Таким чином, у 1894 році відбулося офіційне відкриття КВ РТТ. Швидке згортання роботи Товариства було пов'язане у першу чергу з малою чисельністю технічної інтелігенції у Катеринославі на той час. Згодом, після згуртування промисловців, науковців навколо відкритого Катеринославського вищого гірничого училища, почалося і відродження Катеринославського відділення Російського технічного товариства.

Література

1. *Чорнобай П. О. Катеринославське відділення Російського технічного товариства і діяльність у ньому вчених Катеринославського вищого гірничого училища. Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, 2009. 76 с.*
2. *Родзевич-Белевич А. Ф. Краткий обзор деятельности Екатеринославского отделения Русского технического общества за последнее десятилетие / Записки Екатеринославского отделения Русского технического общества. 1909. № 7–8. С. 397–401.*
3. *Отчёт о деятельности Русского технического общества за 1893 г. Иногородние отделения / Записки Императорского Русского Технического Общества (далі — З ИРТО). 1894. № 7. С. 65–139.*
4. *Отчёт о деятельности Екатеринославского отделения Русского технического общества за 1894 г. / З ИРТО. 1895. № 9. С. 10–85.*
5. *Отчёт о деятельности Екатеринославского отделения Русского технического общества за 1895 г. / З ИРТО. 1896. № 7. С. 65–139.*
6. *Отчёт о деятельности иногородних отделений Русского технического общества за 1896 г. / З ИРТО. 1897. № 8–9. С. 1–85.*
7. *Отчёт о деятельности иногородних отделений Русского технического общества за 1898 г. / З ИРТО. 1899. № 8–9. С. 1–255.*
8. *Отчёт о деятельности иногородних отделений Русского технического общества за 1899 г. / З ИРТО. 1900. № 9. С. 1–9.*
9. *Отчёт Екатеринославского отделения за 1901 г. / З ИРТО. 1902. № 9–10. С. 132–146.*
10. *Савчук В. С. Екатеринославское отделение Русского технического общества: основные направления и итоги деятельности / Очерки истории естествознания и техники. 1992/93. № 41/42. С. 87–101.*

СВЯТО-МИКОЛАЇВСЬКА ЦЕРКВА С. ШАБЕЛЬКІВКА. ХРАМ ТА ПАРАФІЯ (1788–1921 РР.)

Горб Софія,
учениця 8 кл. ЗОШ № 8, м. Краматорськ,
вихованка наукового гуртка МАН ЦПР,
Донецька область, Україна
Керівник: Овсяннікова Наталія Борисівна,
Керівник наукового гуртка МАН ЦПР м. Краматорськ

На теренах сучасного Краматорська на сьогодні не існує старих церковних споруд, православних храмів дорадянської доби. Але, якщо взяти до уваги існування церковної громади (парафії) як церковно-територіальної одиниці, ми можемо спостерігати спадкування престолу (назви парафії), території, православного населення. Враховуючи зазначене, можна стверджувати, що Свято-Миколаївська парафія с. Шабельківка є єдиною, яка існує з часів Російської імперії, а саме, 230 років (з 1788 р.). Втім, історія найдавнішої парафії Краматорська дотепер багата на білі плями. Бажанням автора вивчити процес трансформації Миколаївської церковної громади обумовлена мета даного дослідження. Ми обмежили хронологічні рамки роботи 1788–1921 рр., тобто дорадянським періодом історії храму, його парафії.

Православне минуле Краматорська вперше досліджували Андрій Косенко і Тарасова Аліна, члени Малої академії наук (кер.— Овсяннікова Н. Б.). Ми узагальнили існуючи дані та додали нові джерела, насамперед, виписки з метричних книг церкви Святителя Миколая в с. Шабельківка та клірові відомості.

Шабельківка почала заселятися Прокопом Шабельським у 1758 р. Його син Іван, прозваний Іваном-меншим, побудував поруч з родовою садибою храм, який був відкритий у 1788 р. та освячений на честь Святителя і Чудотворця Миколая, єпископа Мирлікійського. У 1813 р. Іван розпорядився про відмежування на користь церкви земельної ділянки площею близько 120 дес.

Парафія кінця XVIII–XIX ст. територіально була більша за с. Шабельківка. До її складу входили розташовані уздовж р. Маячки чотири Дмитрівки: Дмитрівка-Алісівка, Дмитрівка-Кантемирівка (Олександрівка), Дмитрівка-Індіковка. До парафії входили Олександрівка, Ясна Гора. Маленькі населені пункти часто носили тимчасові назви, пов'язані з іменами власників маєтків й наділів: д. Коревська (Софія Іванівна Коревська), Маргаритівка (Маргарита Шаховська), Львівка (Лев Шаховський), Платоновка (Платон Темченко), Боженковка (Лев Боженко), Коробцовка (Олександра Коробцова), Катеринівка, Варварівка, Федорівка Іванівка (поміщики Іванови), Матідоровка, д. Добра Надія (Катерина Василівна Шабельська).

До 1917 р парафія підпорядковувалась Харківської Духовної Консисторії, на чолі якої стояв Архієпископ Харківський Антоній (Храповніцькій); Шабельківська церква належала до Четвертого Ізюмського округу.

Будівля, хрестоподібна в плані, з шатрами над дзвіницею й над куполом, була збудована з цегли, дзвіниця — дерев'яна. Храм стояв поруч із дворянським особняком, на північ від нього. Територія площею 1000 кв. саженів (близько 30 соток) була обмежена цегляною огорожею. Усередині її — будівля храму, з боків — сторожка, та капличка. Під підлогою знаходився великий підвал з фамільним склепом Шабельських. У довіднику за 1908 р. написано, що причт проживав у церковних будинках; у приміщенні церковної школи жив паламар. Через майданчик від храму стояв великий будинок священника на два входи та на кілька кімнат із хрестильною.

Внутрішнє оздоблення храму на початку XX ст. вражало парафіян пишністю ікон у срібних кіотах, лампад, свічників, кришталевого панікадила. Над входом зображена була більш ніж 5-ти метрова «Таємна вечеря», на стінах — фрески з ликами святих князів Володимира, Бориса та Гліба. Найбільші й чудові ікони прикрашали іконостас: «Спаситель у пустелі», образ Божої Матері та Святителя Миколая. Розпис храму, незвичайно виразний, закарбувався в пам'яті свідків: Євдокії Яковенко, Шури Старчевої, Марії Білобрової. У притворі, ліворуч від входу, продавалися свічки. Хор співав на клиросі праворуч вівтаря. Ліворуч вівтаря паламарі читали псалми. Церква мала наділ у 117 дес. орної землі, яка оброблялася й була досить багатою. Хворостяний ліс, 3 десятини, знаходився у 5 км на північний захід від центру села. Він так і називався, Попів ліс (на сьогодні це лісний масив іменується Циглерове).

Недоторканний капітал церкви складав 1160 руб. З цієї суми відраховували платню причту, священик же отримував державне платню — 200 руб. Капітал церкви, церковні наділи та угіддя, начиння, ікони й сама будівля храму — все це з'явилося завдяки доброчинності Шабельських. Зокрема, завдяки «старанням» Василя Івановича Шабельського, храм був перебудований у 1830 р. Другою з жертводавців треба назвати Катерину Василівну Шабельську, вдову статського радника Павла Васильовича. На кошти цієї жінки побудований храм Миколи Чудотворця в Святих горах й Кирило-Мефоді сходи на 511 сходинок (1850–1851 рр.). Вона також перебудувала Василівську церкву в с. Сергіївка та облаштувала храм Різдва Богородиці в с. Щурове. Навряд чи без її уваги залишилася церква в Шабельківці.

Про настоятелів церкви ми маємо певні відомості. За Володимиром Коцаренком у 1795 р. у церкві Святителя Миколая служив Дмитро Щербинський. Перед 1855 р. священиком був Федір Насєдкін. З метричних книг з'ясовано імена священників Михайла Михайловича Федорова (1855–1872 рр.) та Павла Івановича Раєвського (1874 р.— січень 1890 р.).

Останнім священником і настоятелем Миколаївської церкви був Олександр Григорович Кирилов, який прослужив на парафії з 1890 р. по останній день свого життя (1947 р.) та був законовчителем парафіяльної школи. Народився він у 1866 р., закінчив семінарію у Харкові. У 1890 р. одружився та був висвячений у священника. Доля родини о. Олександра гідна роману на тлі двох епох. Дітей у великій родині було вісім. До 1917 р. всі, крім померлої в дитинстві Раїси, були живими. Старша дочка Ксенія (1890 р.н.) та її сестра Віра (1898–1975 рр.) вчили дітей грамоті. Синів було три: Петро (1892 р.н.), Віктор (1893 р.н.), Григорій (1900 р.н.). Дочка Зоя (1895 р.н.) була одружена з 1915 р. зі священиком Покровської церкви с. Біленьке Сергієм Євстратовим. Були молодша донька Глафіра (1899 р.н.).

Уваги потребує неординарна особистість останнього диякона Миколи Платоновича Пономарьова (1870–1934 рр.). Миколу вважали найосвіченішим жителем села. Закінчив Краснокутське двокласне училище; з 1892 р. по 1922 р. служив псаломщиком та одночасно обіймав посаду вчителя церковно-парафіяльної школи.

Велика роль в житті парафії належала церковній раді, насамперед, старості. До обов'язків старости входило забезпечення церкви свічками, начинням і вирішення інших господарських питань. Старостою парафії з 1906 р. був Михайло Діомідович Рудь. Пізніше обрали діда Уляна із Софіївки, а за ним — Лаврентія Третяка. Церковний хор складався з дівчат. Серед них: Оля Граченкова, Даша Попівненко й Оля Коротенко, які ще у 2000 р. співали та давали інтерв'ю. Вдалося встановити церковні традиції на початку XX ст. зі слів Марії Захарівни Яковенко, у дівоцтві, Білобрової. ЇЇ батько Захар Андрійович, багатий селянин, допомагав на богослужіннях; мати, Віра Микитівна, організовувала трапези під час церковних свят та панахид.

Свято — значна подія в житті парафії. На Хрещення ходили хресним ходом з іконами та дзвоном на Шуміло (так називалася частина річки Маячки на околиці села). Там проводили молебень і водосвяття. У поминальні дні проходили великі трапези на цвинтарі. Під час свят столи застеляли на центральному майдані. Продукти та їжу для обідів збирала Віра Білоброва.

Особливо багатолюдними були престольні свята. Святкувалися зимовий і весняний Микола; втім, головним престольним святом вважали день перенесення мощей Святого Миколая з Мир Лікійських у Бари, 9 травня (22 травня за новим стилем). У цей день наїжджали парафіяни та гості з навколишніх сіл. Віряни навіть не поміщалися в приміщенні храму. За огорожею церкви стояли брички, тачанки, карети. Сліпі бандуристи та кобзарі співали біля огорожі; жебраки просили милостиню. На майдані були розташовані ряди зі святковим товаром: солодощами та усякою їжею. Всередині огорожі ставилися намети для трапези. У великих чанах парилася й варилася їжа для людей, що прибули. Після літургії служили святковий молебень Святителю Миколаю і з благословенням співали й трапезували всім миром.

Життя парафії змінилося під час Української революції 1971–1921 рр., коли Церква та віряни пережили потрясіння у зв'язку зі зміною відношення різних владних політичних сил до церковних конфесій. У Шабельківці на той час не відбулося зміни причта. Незважаючи на політичну активність селян, революційні процеси проходили в мирній обстановці завдяки двом особистостям: поміщика Івана Стрепетова (він приховував по черзі у своєму будинку то більшовиків, то білогвардійців) та священика Олександра Кирилова.

Але долі духовенства та вірян змінила революція. Значний авторитет отця Олександра сприяв тому, що заспокоювалися найзапекліші головорізи. Його милосердя поширювалося на всю паству, на червоних і на білих. Сім'я ж батюшки розкололася революцією. Коли в Шабельківці оселилися німецькі піхотинці з дивізії «Чорний орел» (21 квітня 1918 р.), для них також були відкриті двері храму. Один з інтервентів закохався в красуню Глафіру Кирилову, і не без відповіді. Коли він погодився прийняти православ'я, батько сам повінчав пару. При відступі окупантів чоловік відвіз Глафіру за кордон. До 1920 р. священик втратив матінку та трьох синів. Петро закінчив Харківську семінарію та був висвячений в Харкові і, тільки-но почавши служіння, помер від тифу. Віктор, офіцер царської армії, відступаючи з білими, опинився в Німеччині. Григорій, молодший, був втягнутий в одну з банд і пропав без вісті. Отця Олександра ледь не вбили у 1921 р. Він вижив дивом; два роки лежав паралізований. Наступного року, як згадують старожили села, будинок і майно у священика відібрали, будинок віддали вчителям. Він та його дві дорослих доньки Віра та Ксенія поневірялися по домівках різних господарів. Потім для них знайшлася землянка-сарай.

У 1923 р. 62-річного священика із доньками позбавили виборчих прав. Поряд з ними відібрано права у інших членів церковної ради: Михайла Рудя, Третяка Лаврентія й Уляна Нечипуренко, Захара та Кузьми Білобрових, Попівненка Данила, Погребняка Пилипа, Мойсеєнка Івана та ін.

Благополучну кар'єру радянського чиновника у 20-ті роки зробив тільки один священнослужитель — колишній диякон Шабельковської церкви Микола Пономарьов. Його освіченість та енергія сприяли тому, що йому запропонували очолити кредитне товариство споживної кооперації. Він відкрив магазин, організував роботу млина, олійниці, керував хлібозаготівлею. Микола зробив колишнє господарство Стрепетова прибутковим, посадив зернові, взяв в оренду сад. Вивчивши та проаналізувавши доступні джерела: записи архівних джерел та інтерв'ю, авторка

з'ясувала умови становлення та трансформації найдавнішої на теренах майбутнього Краматорська парафії Свято-Миколаївської церкви. Вона була типовою парафією на теренах Південно-Східної України з 1788 р. по 1917 р., досить великою за територією та кількістю населення. Основна соціальна верства — селяни; але дворяни відігравали велику роль у житті парафії: будували та перевлаштовували храми, жертвували на функціонування парафії. Зміни кліру, соціального, кількісного та територіального складу відбувалися поступово, відповідно до загальних історичних процесів. Парафія у 1920 р. продовжувала існувати й була, в цілому, лояльна владі. Але долі духовенства та парафіян були драматичні. В подальшому активні віряни були репресовані. Церква, позбавлена майна, продовжувала працювати, а віра в народі не вичерпалася.

ЧИНОВНИЦТВО КАТЕРИНОСЛАВЩИНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVIII — ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТОЛІТЬ

Дмитрів Анастасія,
учениця 10 кл. ЗОШ № 9 м. Мирноград,
Донецька область, Україна
Керівник: Штегельський Владислав Леонідович
учитель історії, ЗОШ № 9, м. Мирноград

Дослідження проблем формування та діяльності чиновництва у будь-який період історії залишаються актуальними і мають велику кількість невирішених питань. Чиновництво, як в минулому, так і сьогодні, є опорою державної влади. Довгий час українські землі знаходились у складі Росії, яка ліквідувала традиційні для нашої держави форми управління та нав'язала власну імперську структуру.

У роки СРСР в Україні, як і в інших частинах держави, великою проблемою стала надзвичайна бюрократизація держапарату та зросла кількість партійного чиновництва, що призвело до високого рівня корупції та неефективності системи державного управління. Нажаль, отримавши такий спадок, наша держава досі не змогла вирішити зазначені проблеми, а реформи у державній сфері та спроби боротьби з корупцією не дали значних результатів.

Сьогодні, коли у сфері управління і у сфері боротьби з корупцією створюються нові державні органи, важливим залишається вивчення проблеми ефективності державної служби, адже прорахунки у цьому питанні можуть призвести до поглиблення проблем у середині держави.

Спроби інкорпорації українських земель до складу імперії та перетворення їх на звичайну частину держави розпочалися ще з XVII століття, але зовнішньополітичні проблеми, протистояння з Річчю Посполитою та Кримським ханством не дали змоги досягти цього остаточно. На заваді стало запорозьке козацтво, боротьба з яким стала причиною поступових, довготривалих та складних процесів інтеграції та уніфікації регіону.

Протягом другої половини XVIII століття відбувались реформи адміністративно-територіального устрою Російської імперії. Першим кроком для поглинання Південної України стало створення у 1764 році Новоросійської губернії, а згодом на її теренах — Катеринославського намісництва. У 1802 році відбулося утворення власне Катеринославської губернії — у складі спочатку шести, а згодом восьми повітів. У 1822 році Катеринославська губернія увійшла до складу Новоросійського генерал-губернаторства. Там було впроваджено органи управління, які не мали значних

відмінностей від загальноімперської структури, за виключенням існування окремих судочинних палат [8, с. 62].

З 1822 року Катеринославська губернія була складовою Новоросійського генерал-губернаторства, першим генерал-губернатором якого став М. С. Воронцов. Генерал-губернатор, по суті, мав влади більше, ніж офіційно вважалося, і зумів це використати для економічного освоєння краю. Він особисто відповідав перед імператором за витрати значних коштів на адміністративну діяльність [6, с. 183].

У Підвенноукраїнських губерніях дворянський стан створював свою корпорацію, органами якої були губернське і повітове зібрання, депутатське зібрання, губернські і повітові предводителі, дворянські опіки. [7, с. 15].

Дворянські зібрання формували місцеву владу шляхом виборів обираючи начальника повіту — земського справника на шість років та засідателів земського суду на три роки. Управління містами також організовувалося за принципом територіально-станового представництва (за винятком іноземців, яких обирали за національним) і виборності: міщани поділялися на категорії, кожна з яких діставала можливість через вибори обстоювати свої інтереси у думі, магістраті чи ратуші. Загальна міська дума як розпорядчий орган обиралася що три роки на загальних міських виборах. Однак виборче право отримувала незначна кількість міських жителів. У Катеринославі 1787 р. з 2194 мешканців участь у виборах взяли лише 38 осіб [3, с. 281–284].

У 1783 році на територію Південної України була поширена дія «Установлення про губернії», та вже через два роки були проведені перші вибори предводителів дворянства у повітах, а також предводителя дворянства всього Катеринославського намісництва. З 1789 року усі губернські установи перебували у Катеринославі. Строки каденції предводителів та інших посадових осіб складав три роки, вибори проходили у 1784, 1788, 1791 та 1795 роках [10, с. 53].

Одразу ж після поглинання Південної України, російська влада зіштовхнулась з проблемою нестачі чиновників у державному апараті. Виходячи з цього, склад чиновництва був досить строкатим — як у етнічному, так і у соціальному плані. Серед чиновників були як вихідці з українців та росіян, так і з німців й греків.

Здавна, більшість державних службовців складали дворяни, проте «Табель про ранги» надав змогу стати чиновниками вихідцям з непривілейованих станів, але радикально ситуацію це не змінило. Специфікою Катеринославської губернії стало те, що окрім власне дворянства, до управління залучались і представники козацької старшини, які досить охоче йшли на державну службу. Їх метою стало отримання дворянства, бажано потомственного [5, с. 220]. Ще одним джерелом поповнення чиновництва стали міщани, та як виключення — селяни, які намагались наблизитись до дворянського стану шляхом державної служби, при чому їх відсоток порівняно з іншими регіонами Російської імперії був значно більший [2, с. 51].

Окрім того, основу нового чиновництва на Катеринославщині складала козацька старшина, а склад державних службовців поповнювався за рахунок представників дворянського стану, що підтверджується інформацією з опублікованих «Групових формулярних списків чиновництва Новоросійської губернії за 1798 рік». Лише сім чиновників станом на 1798 рік не належали до дворянського стану, в основному, з «солдатських дітей».

Початок кар'єри більшості чиновників Катеринославщини був пов'язаний з іншими регіонами Російської імперії, як суто російських губерній (Тверь, Санкт-Петербург та ін.), так і українських (Київ, Харків). Якщо звернути увагу на посади, з яких починали свій шлях майбутні чиновники губернії, то серед них можна зустріти досить різноманітний склад, це — вчителі, канцеляристи, представники духовенства, але все ж, з огляду на специфіку регіону, більшу частину чиновництва становили колишні військові [1].

Нестача чиновників у південноукраїнському регіоні обумовила прийняття на службу людей, які були звільнені з посад з різних причин у інших губерніях, що призводило до погіршення «якісного» складу чиновництва. Внаслідок особливостей чиновницького складу південноукраїнських губерній, а також відсутності ефективного контролю з боку вищих органів влади, характерними рисами діяльності чиновників губернських установ стали недбале ставлення до своїх обов'язків та численні зловживання [2, с. 365].

Протягом першої половини XIX століття Катеринославська губернія втратила дану специфіку, адже відбулось формування місцевої еліти. Зрозуміло, що виходячи з політики Російської імперії стосовно народів, що її населяли, катеринославські чиновники були майже повністю зрусифіковані та стали провідниками імперської політики на українських землях. Але разом з цим, місцевим чиновникам були властиві корупція та зловживання власним положенням, про що свідчать матеріали «III Відділу канцелярії Його Величності» [4, с. 135].

Таким чином, катеринославське чиновництво протягом другої половини XVIII — першої половини XIX століть стало органічною частиною імперського державного механізму та опорою самодержавства у регіоні.

Література

1. *Групові формулярні списки чиновництва Новоросійської губернії за 1798 рік / Упорядник О. С. Панкєєв.— Запоріжжя, 2011.— 125 с.*
2. *Дегтярьов С. І. Цивільне чиновництво в Україні у кінці XVIII — першій половині XIX ст.: монографія / С. І. Дегтярьов.— Суми: ТОВ «Друкарський дім «Папірус», 2014.— 472 с.*
3. *Державна служба в українських губерніях Російської імперії [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: http://history.org.ua/LiberUA/978–966–521–520–2/41.pdf.*
4. *Макарова Н. Чиновничество России во второй четверти XIX века и III отделение собственной его Императорского Величества канцелярии: проблема взаимоотношений / Н. Макарова // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики.— Тамбов: Грамота, 2011.— № 7.— Ч. 3.— С. 133–138.*
5. *Панкєєв О. Козацький фактор у діяльності губернського та повітового чиновництва Південної України другої половини XVIII століття / О. Панкєєв // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету.— 2009.— С. 219–221.*
6. *Папакін Г. Історія державних установ України: Урядуючі інституції та державні установи IX — початку XX ст. / Г. Папакін.— К., 2010.— 243 с.*
7. *Савченко І. В. Адміністративно-територіальний устрій Південної України (1775–1822 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01 «Історія України» / І. В. Савченко.— Запоріжжя, 2004.— 21 с.*
8. *Сурева Н. В. Становлення дворянських станових установ Південної України в останній чверті XVIII — середині XIX століття / Н. В. Сурева // Україна вчора, сьогодні, завтра: Збірник наукових праць.— Запоріжжя, 2003.— С. 96–112.*
9. *Тлєуш В. Історія становлення територіального устрою Катеринославської губернії / В. Тлєуш // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету.— 2013.— С. 61–65.*
10. *Шандра В. Канцелярія новоросійського і бессарабського генерал-губернатора (1822–1874): структура, особовий склад, архів / В. Шандра // Науковий вісник Ізмаїльського державного педагогічного ін.-ту.— Ізмаїл, 2000.— Вип. 9.— С. 51–54.*

ІСТОРІЯ ОДНІЄЇ ВУЛИЦІ

Жабченко Олександр,
учень 11-а класу опорного закладу
Чаплинська спеціалізована школа І–ІІІ ст.
Чаплинської селищної ради
Херсонська область, Україна
Керівник: вчитель історії ОЗ Чаплинська спеціалізована школа Чаплинської селищної ради

Ця вулиця — серце моєї малої Батьківщини. Вона перетинає селище Чаплинку з півночі на південь та є однією з найдовших вулиць. Після декомунізації їй дали ім'я Михайла Грушевського. Вздовж неї розташовані головні адміністративні будівлі, культурно-мистецький центр, лікарня, заклади громадського харчування, заклади торгівлі, пам'ятник полеглим односельцям у роки Другої світової війни та інші пам'ятні місця. Чи не достатньо причин, щоб познайомитися із нею ближче, заглянувши в глибини її історії? Моя вулиця — це трикілометрова ділянка давнього Великого Шовкового шляху, Солоного шляху часів Київської Русі, Татарського шляху часів Кримського ханства та Чумацького шляху часів Російської імперії. Тож спробуємо розкрити деякі із її таємниць.

Цікаве місце обрала доля для заснування Чаплинки — один із основних шляхів, що з'єднував європейську та східну цивілізації з давніх-давен. Всім добре відомий шлях «із варяг в греки» по Дніпру. А от про інший, шлях, який тягнувся суходолом вздовж правого берега Дніпра до переправи на лівий берег біля Микитиного Рогу і далі проходив повз територію майбутньої Каховки через Чорну Долину нашого району на Кримський півострів, ми і поведемо розмову.

Це був знаменитий Солоний шлях, який неодноразово згадується в руських літописах. Давній Русі часто доводилося захищати його від набігів з боку кочівників. Так, Іпатіївський літопис повідомляє нам про те, що в 1170 році князь Мстислав Ізяславович організував воєнний похід на половців, щоб «поискати отецы своих и дед своих пути и своей чести», тобто для захисту старих слов'янських шляхів [1, с. 76–79].

Його значення не було втрачене і в наступні століття. Збільшилась кількість купецьких мирних караванів в часи Великого князівства Литовського (друга половина 14 — початок 15 століття), коли з наказу князя Вітовта біля майбутнього Берислава було збудовано митницю та налагоджено переправу. Бувало, що нападали кримці, шлях ставав небезпечним, та купці готові були ризикувати.

Про інтенсивність руху купецьких караванів на початку XVI століття свідчить литовський дипломат Михайло Литвин, повідомляючи, що на цьому шляху везли із Персії, Індії, Аравії і Сирії в Московію, Псков, Новгород дорогоцінне каміння, шовкові тканини, прянощі та інші заморські товари. Обози складалися із навантажених возів і нав'ючених верблюдів [1, с. 78–79].

Чому шлях з Перекопу стрілою прямував до Таванської переправи — біля острова Тавань між сучасним Бериславом і Каховкою? Як зазначав відомий дослідник України XVII ст. Г. Боплан, переправа «більш вигідна, особливо через те, що віддалена всього на один день від Криму і має всього два канали, котрі в цім місці легко перейти вбрід, і потім Дніпро, котрий тут не дуже широкий, хоч має 500–600 кроків в ширину, через нього треба переправлятись вплав» (на човнах, поромах, плотах). Далі від Тавані шлях називався Чорним. Свою назву, за народними переказами, він отримав від чорного горя і нещастя, які приніс Україні. Адже ним йшли в набіги татарські чамбули і гнали бранців в неволю, повертаючись з набігів. На жаль, сьогодні ми

не побачимо цей острів. Тавань був розмитий повністю в середині XIX століття, а залишки його поглинуло Каховське море.

З Перекопу починався ще один шлях — Муравський. Можливо., він відходив на сучасні Першокостянтинівку, Григорівку, Хрестівку, а потім пролягав повз Асканію і далі — в Московію. Ним ходили не тільки купці та дипломати, а й татарські хани в набіги, за даниною до 1700 року.

В доброму стані шляхи перебували 8–9 місяців на рік. Земля була твердою, як на кращому шосе. Та у час бездоріжжя, коли земля розмокає, шляхи були значною перешкодою для пересування. Найжахливішим стан шляхів був узимку, а також під час відлиги.

Цими шляхами татарське військо прямувало в грабіжницькі походи або поверталося до Криму. У зв'язку з наявністю худоби та полонених відступ татар був уповільнений. В наших степах вони зупинялися на відпочинок, впорядковували військо, чекали відсталі загони і ділили здобич.

Тут татар нерідко наздоганяло козацьке військо, яке йшло під захистом табору з возів у складі піхоти, кінноти та артилерії. Козаки намагалися напасти раптово. Але татари в цих випадках прагнули ухилитися від бою, і взагалі, вони ніколи не вступали до бою, якщо не мали багатократної переваги.

Однією з форм боротьби козаків були упереджувальні походи на татарські улуси і турецькі фортеці. Вони мали на меті перешкодити черговому нападу, відплатити за татарські пограбування й здобути трофеї, звільнити християнських невільників.

У боротьбі з татарами і турками найбільш відомі дії славетного кошового Івана Сірка (орієнтовно 1605–1680 рр.). На прикладі цього відомого діяча можна довести хибність тези про поділ історичних постатей на «героїв» та «антигероїв». Політичний світогляд І. Сірка, не дивлячись на всі його гарні риси, був неглибокий — поза боротьбою з «бусурманами» він не бачив інших проблем і тим самим шкодив національним інтересам. Так, у 1659 році він зашкодив І. Виговському, а у 1667 і 1671 роках — П. Дорошенку у їх боротьбі за вільну й незалежну Україну. Лише під старість він зрозумів наміри П. Дорошенка завершити справу Б. Хмельницького.

Деякі його вчинки сьогодні викликають неоднозначну моральну оцінку. Так, у 1675 році І. Сірко здійснив похід до Криму і визволив понад сім тисяч бранців-невільників. В херсонських степах частина визволених, які прожили багато років у Криму і знайшли серед татар нову домівку, зажадали повернутися, бо в Україні їх ніхто не чекав. І. Сірко спочатку не заперечував, та коли нещасні повернули назад, козаки обурилися: це ж майбутні наші вороги! Тоді Сірко наздогнав бідолах біля Чорної Долини, що в нашому районі, і більше двох тисяч чоловік було порубано. Над їх могилами кошовий сказав таке: «Спіть тут, брати наші, і це буде краще, ніж ви будете в Криму плодити бусурманів на наші голови козацькі…» [2, с. 128–137].

Розповідь про ці трагічні події покладено в основу твору Юрія Мушкетика «Ясса» та відтворено в однойменному художньому фільмі. Отже, в козацько-татарському та російсько-татарському протистояннях головною є стратегічна роль цих шляхів. З ліквідацією Кримського ханства зросло їх значення як торгових. Та й називають їх вже не «татарськими», а «чумацькими» шляхами.

Одна із найцікавіших і найколоритніших епох минулого — чумаки [3, с. 111–116; 4, с. 117–120; 5; 6]. Їх валки, принаймі, з XVI ст. ходили нашими степами. Стан чумаків існував в Україні протягом століть. Від візника чумаки різнилися лише тим, що чужі товари чумак перевозив випадково, а головною його метою було ходіння до Криму по сіль або на Дон по рибу. Справжні чумаки, яких було небагато, майже не займалися землеробством і вважали це справою другорядною, оскільки їхнє ремесло було прибутковішим і давало можливість жити безбідно.

Слово «чумак» пов'язане із поширеною на Сході хворобою — чумою. Чумаки були першими вісниками про неї. В боротьбі з недугою вони змащували свій домотканий полотняний одяг та юхтові чоботи березовим дьогтем. Шерсть волів змащували за допомогою полотнини, змоченої дьогтем, щоб відганяти надокучливих мух та степових комах. Вкриті степовим пилом, що приставав до їхнього просмоленого одягу, чумаки справді мали вигляд, який найкраще передає російське слово «чумазый».

Чумакували переважно заможні селяни, міщани, козаки і навіть духовенство. Тобто ті, хто мав по декілька пар волів, по кілька маж (возів для перевезення солі). Наприкінці XVIII ст. козаки становили найчисленнішу групу чумаків. Саме тоді, в 1778 році, російським урядом були скасовані козацькі полки, і люди шукали вільного промислу. Вони знали місцевість, соляні озера, а в боях з ворогами ніколи не пасували.

Що являли собою мажі? Це вози спеціальної конструкції, пристосовані до бездоріжжя, степових пісків і великої спеки. Вони були великого розміру: пароволові вантажністю 60 пудів, чотириволові цугом — 90 пудів, шестиволові — 120 пудів. Вісь маж — найголовніше в чумацькому транспорті — робили з дуба, граба, ясена, в'яза. Драбини були високі, щаблі густі, оббиті корою. Лубок вирізували з товстого дерева по довжині мажі. Задок і передок оббивали, просмолювали дьогтем, щоб у дощі не пропускали вологи, а в спеку не тріскалися. Все робили з дерева, без жодної металевої деталі. Замість цвяхів використовували дерев'яні шпильки. Будь-яка дерев'яна деталь замінялася тільки дерев'яною, бо в дорозі кузні не було. Мажі застеляли воловими шкурами, насипали повно солі, знову застеляли шкурами від дощів та пилу і так транспортували. Французький інженер Ле Пле, оглянувши чумацького воза, сказав: «Волові вози поєднують у своїй будові величезну простоту з чудовою дотепністю».

Основною тягловою силою в чумацтві були воли сірої української породи. Вони витривалі і менш перебірливі в кормах, ніж коні. Воли швидше відновлювались на степових пасовиськах силу.

Чумацький шлях був також особливий. Він потребував, щоб були випаси і гарні водопої, менше переправ через ріки, менше крутих підйомів, великих пісків. Тому чумаки їхали не найпрямішими дорогами, часто долали бездоріжжя, безлюддя. Найнебезпечнішими у дорозі були напади кримців та розбійників. Це й об'єднувало їху добре організовані й озброєні групи — валки.

Проводи чумаків у дорогу — також цікавий звичай. Днем виїзду обирали найчастіше п'ятницю або неділю, залежно від того, яка була традиція у селі. Церемонія проводів починалася до схід сонця. Всі члени сім'ї виносили і вкладали все потрібне в мажі: запасні осі, колеса, волову упряж. Упоравшись з цим, поверталися до хати, влаштовували трапезу, хрестилися і казали: «Господи! Повстрічай у добрий час!». Потім всі виходили з хати і вручну викочували мажу на вулицю, ставили в напрямі сходу сонця. Виводили волів і за командою «Ший!» воли ставали на своє місце, лизали кожен своє ярмо. До сходу сонця старший чумак оглядав мажі, кропив свяченою водою транспорт, волів, метрів п'ятдесят дороги. Наймiцніший чумак ставав з лівого боку валки і кидав перед волами сокиру, а навхрест неї ставив долото або свердло — головні знаряддя при виготовленні маж. Потім усі переходили через хрест з сокири і долота і поверталися додому. Прикмети ворожіння були: якщо сокира впаде на схід — подорож буде добра, на захід — невдача, на південь — добрий заробіток, на північ — невдалий.

Чумаки з навколишніх сіл збиралися в одну валку, що нараховувала до сотні, а то й більше маж. Від'їхавши трохи, всі сходилися на раду, обирали отамана на увесь час одного промислу. Кожен чумак мав право одного голосу, чумаки ж новобранці, що перший раз подорожували, мали лише пів голосу. Це було унікальне, ніким не писане правило. Ним підкреслювалася велика народна пошана до бувалих чумаків. Голосувати

за отамана, значило давати обіцянку повного йому послуху. До нього зверталися: «Рідний, батьку наш!»

Обов'язки отамана були визначені не ним самим, а звичаями. В чумацьких піснях валка виступає як тісно згуртована група людей на чолі з батьком-отаманом. Він не тільки керує рухом, а й організовує людей проти розбійників, наділений винятковою силою, хоробрістю, розумом, кмітливістю. Валка мусила бути об'єднана лише на час промислу, і влада отамана була в межах валки. Другою особою, яка обиралася на раді чумаків, був кашовар. Він, як і отаман, звільнявся від усіх обов'язків валки — чи то догляд за волами, випас і охорона їх, чи змащування коліс тричі на день.

Основні чумацькі шляхи пролягали з України до Криму, на Дон, Волощину та Галичину. Сезон чумацького промислу тривав шість місяців, а часом затягувався і довше. Але найбільше вивозили солі у липні-вересні. Транзитне мито чумаки платили від маж, залежно від їхньої ваги: у XV–XVI століттях по карбованцю за 60-пудову мажу, по два — за 90-пудову і по три — за 120-пудову.

Звичайно, серед чумаків існувала майнова нерівність. Одні мали сотні пар волів, десятки маж, добротні господарські будівлі, склади товарів і пункти їх збуту. Біднота ж, переважно з кріпосних селян, служили погоничами у багатих чумаків і віддавали своїм панам значну частку заробленого, так званий чинш — грошовий податок. У 30-х роках XVII ст. на території України проживало близько 4 мільйонів чоловік, на одного мешканця припадало по 11 фунтів солі. Це було недостатньо для нормального харчування. Тому чумацтво було не тільки вигідним промислом, але й життєво необхідним.

Великі зміни у чумацькому промислі відбулися зі становленням капіталізму [7, с. 91–91]. Тепер перевозили не лише сіль і рибу, а за певну грошову чи натуральну винагороду ще й хліб, сало, пшоно, горілку, спирт, вино, солонину, тютюн, кукурудзу, фураж, ліс, лісові матеріали, скло, залізо, машини, мотузки, прядиво, а в 40–50-х роках XIX ст. — цукор.

Про Великий Чумацький шлях біля герцогських володінь згадує автор книги «Асканія-Нова» Володимир Фальц-Фейн [8]. Він пише, що кожного року довгими караванами проїжджають сотні тисяч возів чумаків. Вони мають право пасти волів в межах шляху чумаків (одна верста), напувати їх в казенних колодязях біля дороги. В той же час об'їждчики слідкують за степом, щоб чумаки не заганяли худобу на герцогські пасовища.

З чумаками пов'язує виникнення назви села Хрестівка нині покійний її житель П. І. Гришко: «У тому місці, де раніше була Хлібодарівка, між хутором довгим і сучасною Хрестівкою було перехрестя доріг, де зупинялися чумаки. Умовно це місце вони називали «Хрестом». «Де зупинимося?» — «На Хресті». Звідси і пішла назва «Хрестівка».

Бувало, що Перекопським трактом проїжджали і монарші особи. Так, їдучи на Південь у 1787 році, Катерина II робила зупинку в Чорній долині, верхів'ях річки Каланчак (район сучасного селища Чаплинки) і біля Кам'яного мосту (зараз тут знаходиться селище Каланчак).

1821 року мав бесіду із чаплинською громадою государ Олександр I. В недавніх поселенцях — учасниках Турбаївського повстання, покараних за зухвалість і непокору та дух вільнолюбства він побачив великих трударів. Був здивований, коли йому показали сад, вирощений у безводному степу.

У 1856 році по чумацькому шляху в супроводі свити приїжджав до Фрідріха Фейна в маєток Преображенка Олександр II. Саме результатом цієї зустрічі став указ, який дозволяв сім'ї носити здвоєне прізвище Фальц-Фейн та зараховано до рангу почесних громадян.

У 1914 році, 23 квітня цар Микола II відвідав Асканію-Нова. Одного разу, прогулюючись узбережжям моря, він згадав розповідь діда (Олександра II) про

незвичайного поміщика, що жив у Новоросії. Його методи управління маєтком набагато випереджали свій час. Можна сказати, що він жив у майбутньому столітті. Це спонукало монарха після повернення до Петербургу затвердити проект аграрної реформи. Тому і з'явилося бажання відвідати прогресивного землевласника [8].

В 1820 році цим шляхом проїжджав О. С. Пушкін, в 1856 році — Лев Толстой.

Отже, пізнати історію шляхів, що проходили краєм та феномен чумакування означає розкрити ще одну сторінку нашої історії. А, можливо, доречною була б і поява пам'ятного знаку (наприклад, у Молодіжному парку селища), який нагадав би кожному чаплинцю, на якій незвичайній вулиці він живе, працює, навчається чи якою іде на побачення.

Література

1. *Ратнер И. Д. Костюк Л. И. Древности Херсонщины.— Симферополь, 1989.— С. 76–99.*
2. *Паталах О. Непереможний «Урус-Шайтан» Іван Сірко.— В кн.: О. Паталах. Відлуння Великого Степу.— Херсон: «Наддніпряночка», 2009.— С. 128–137.*
3. *Безух Ю. Чумацькі шляхи.— В кн.: Юрій Безух. Степова квітка.— Херсон: «Персей», 2001.— С. 111–116.*
4. *Безух Ю. Чумаки.— В кн.: Юрій Безух. Степова квітка.— Херсон: «Персей», 2001.— С. 117–120.*
5. *Воронін Л. Чумацький шлях до Берислава і далі.— газета «Ленінський прапор».*
6. *Тур О. Чумацькими шляхами.— газета «Освіта».*
7. *Водотика С. Г. Історія Херсонщини XIII — XIX ст.— Херсон, 2003 — С. 91–92.*
8. *8. Фальц-Фейн В. Аскания-Нова.— газета «Чапельський під».— 2001.— №№ за 16 листопада та 12 грудня.*

ПЕРШІ ШАХТИ НОВОЕКОНОМІЧНОГО

Жук Максим,
учень 8 класу ЗОШ № 4, м. Мирноград
Донецька область, Україна
Керівник: Тювакіна Юлія Євгенівна,
учитель історії ЗОШ № 4 м. Мирноград

Місто Покровськ знаходиться в центрі вугленосної смуги, розташованої в західній частині Донецького басейну. Це, так званий, колишній Гришинський вугленосний (або кам'яновугільний) район. Дана смуга має власні особливості залягання вугілля [1].

Шахти Новоекономічного — кустарні шахти «селянського типу» та напівкустарні вугільні підприємства, що експлуатувалися із середини XIX до середину XX століття на території сучасних смт. Новоекономічне Покровського району і північної частини міста Мирноград (колишній Димитрів) Донецької області,— тобто, на землях селян Новоекономічного. Станом на 2019 рік, жодна з них не діє.

Перші документальні свідчення про видобуток вугілля на землях селян вказаного населеного пункту датовані 1862 роком, то ж прийнято вважати, що перші кустарні копальні тут було відкрито в середині XIX століття. У легендах і переказах відкриття кам'яного вугілля в наших місцях приписують:

— запорізьким козакам і чумакам: як ті, так й інші, більшу частину свого свідомого життя проводили далеко від дому, тобто ночували в степу і, згідно з легендами, були змушені зігріватися холодними ночами. Якимось таємничим

чином загадкові «чорні камені»,— фрагменти пласта вугілля, що виходить на поверхню, потрапляли в вогонь, і від них було багато жару;

— селянам і поміщикам: під час «виходів» в поле виявлявся неприродно чорний ґрунт, який, до того ж, горів у вогні, знов таки даючи багато жару. Як правило, першовідкривачами в даних історіях служать селяни, які знаходять вугілля самі або завдяки диким тваринам (наприклад, завдяки лисиці, що говорила, в легенді про відкриття вугілля в районі Лисичанська) або гризунам (ховрашкам у багатьох переказах), а після — повідомляють (або не повідомляють) про свою знахідку поміщикам.

Нажаль, до сих пір не виявлено жодного документа, що вказує на початок розробки вугілля саме в наших місцях запорізькими козаками,— ані до ліквідації Запорізької Січі, ані в перші роки після її скасування, коли козацький стан ще існував. Дані про існування хутора козака Ваула в районі сучасного Мирнограда (Димитрова), який знав таємницю «гарячого каменю», автор даної версії не підтвердив ані документами, ані навіть записами розпитувань старожилів. Немає свідчень, що підтверджують «чумацьку» версію про початок розробки вугілля у нас. «Проте гужову доставку вугілля,— на волах та возах, якій довгий час не було альтернативи, в документах другої половини XIX століття називали «чумацькою» — писав О. О. Гапєєв [4, с. 45].

Слід зазначити, що існувало два центри кустарного вуглевидобутку на землях селян Новоекономічного: на правому березі річки Казенний Торець і західніше села — на території сучасного міста Мирноград. Вважається, що перша вугільна ділянка досить швидко вичерпала себе, однак ствол шахти на березі Казенного Торця на південній околиці села Новоекономічне був навіть нанесений на німецькі карти середини XX століття [2, с. 63].

Однією з перших копалень в районі Новоекономічного вважається Караківський рудник генерал-майора М. І. Шабельського. Територіально він знаходився посередині між містом Мирноград і селом Красний Лиман. Міністерство державного майна дозволило розробку цього пласта на селянських землях поміщику Шабельському за щорічну плату 80 крб. сріблом. Рудник був розташований «на 14-й версті від [поштової] станції Гришине по дорозі від Слов'янки на Бахмут» на землях казенного села Новоекономічне. Розроблявся пласт коксівного вугілля потужністю 3 фути 9 дюймів (1,14 м) [5, с. 18].

У 40-х — 50-х роках XIX століття в районі казенного села Селидівка відкрилися перші кустарні поміщицькі і селянські шахти. Однак, внаслідок відсутності на той час в Донбасі залізниці і попиту на мінеральне паливо в околицях, розробка родовища вугілля виявилася нерентабельною і більшість копалень незабаром закрили. Приблизно з цього ж часу розпочинається кустарна розробка вугілля в районі Гродівки. У 1852 році розпочалася кустарна розробка вугілля в районі Золотого Колодязя, у 1857 році — Завидового (нині — село Завидо-Кудашове Добропільського району). Починаючі з 60-х років XIX століття, знаходимо документальні підтвердження кустарного вуглевидобутку в районі села Новоекономічне. Впродовж 50-х — 60-х років XIX століття виникли кустарні копальні також в долині річки Вовча — у великій кількості від Сонцового до Галицинівки [6, с. 13].

Є інформація, що рудник Шабельського був далеко не першим і не єдиним підприємством, яке розробляло вугілля на землях Новоекономічного. В безпосередній близькості до рудника працювали й дрібні селянські копальні. З цього приводу вказано: «Селяни села дрібними шахтами розробляли пласти, потужність яких коливалася від 0,36 до 0,89 метра. Ці пласти отримали назву «сажа». Уже тоді інженер А. С. Бріо з Харкова, який займався хімічними дослідженнями вугілля, стверджував, що вугілля з Новоекономічного може бути використане для видобутку газу… Більшість селянських шахт на землях, що належать громаді села Новоекономічне, було зосереджено

по балці Грузькій (сучасна територія міста (Димитров), між балками Матюхіна і Водяна, на схилах яру Ключового (північно-західна і західна околиця села) [4, с. 76].

Таким чином, селянські шахти практично нічим не відрізнялися від описаного вище «рудника». Закриття Караківського рудника не викликало ніякої катастрофи ані для місцевих жителів, ані для місцевої кам'яновугільної промисловості, через наявність його «аналогів» поблизу, які продовжували розробку надр на території, що належала селянській громаді казенного села Новоекономічне. Так, з 1881 року на землях села Новоекономічне вугілля видобували на руднику Тягунова, до 1884 року — на руднику Розинга. З 1884 року тут працювала шахта О. М. Жуковського.

Протягом першої половини XX століття на території Новоекономчного тісно перепліталися, доповнювали один одного, кустарний і промисловий видобуток вугілля.

За даними С. П. Луковенко, з посиланням на вказані спогади, у документах мова йде про дві різні кустарні копальні, що були закладені в різних місцях по околицях сучасних міста Мирноград і селища Новоекономічне. Ось що він пише: «Першою з них називають дрібну копанку в районі блоку № 5 сучасної шахти імені О. Г. Стаханова. Вона перебувала на протилежному боці балки … а розроблявся на ній пласт «ясен», що виходив на поверхню… Що стосується цієї шахти, то шурф вирили вище балкою. Але… шахта була в трясовині. З шахти через верх йшла вода. Тому шахту закрили. Євтухов домігся у місцевої влади дозволу на будівництво другої шахти. Працювали артіллю» [3, с. 32].

Залишки породного відвалу цієї шахти збереглися до наших днів. Станом на 1910–1913 роки, в Новоекономічному працювали й інші селянські шахти. Всі шахти були обладнані кінним воротом. Їх продуктивність коливалася від декількох тисяч до сотень тисяч пудів вугілля на рік. Територіально всі селянські шахти села Новоекономічне на початку XX століття знаходилися в північній частині сучасного Мирнограда. На шахті А. І. Карпова в 1910 році працювали 45 робочих, а річний видобуток склав 230 тис. пудів при видобувній здатності 0,45 млн. пудів вугілля на рік.

Станом на 1923–1924 роки, в районі станції Гришине значилися наступні кустарні шахти: Андрєєва, Гелюкіна, Гукова (діяла 1 шахта з 2), Даценко (діяла), Єфимова (діяла), Зубкова, Карпова, Колодова, Кочегарова, Михайкіна, Мигунова, Надєєва, Наумова (діяла 1 шахта з 4), Науменко, Нікіфорова (діяла), Паринцева (діяла 1 шахта з 2), Протопенка, Рижкова, Сентківського, Сєньковського, Суботіна (діяла 1 шахта з 2), Фоміна, Хорькової, Шиманського. Більшість із них були на колишніх землях селян Новоекономічного [5, с. 79].

Література

1. *Гельмерсен Г. П. Донецкий каменноугольный кряж и его будущность в промышленном отношении. Окончание / Геология, геодезия и палеонтология // Горный журнал. — № 2, 1865.*
2. *Носов А. А. Об успехах горной промышленности в первом округе западной части Донецкого кряжа, в течение 1874 года / Горное хозяйство и статистика // Горный журнал, т. II. — № 6, 1876.*
3. *Луковенко С. П. Новоэкономический рудник // Историко-краеведческий альманах «Любимый город». — Донецьк, 2013.*
4. *Гапеев А. А. Геологический очерк Западной окраины Донецкого бассейна. — Л., 1927.*
5. *Гуров А. В. Гидрогеологическое исследование (изучение подземных и родниковых вод) Павлоградского и Бахмутского уездов Екатеринославской губернии в виду обводнения и орошения края, с приложением главы о полезных ископаемых (Отчет Екатеринославскому губернскому земству). — Х., 1893.*
6. *Булавіна Н. І. Історія шахти № 49 (дослідницька робота). — Гришине, 2010. —14 с.*

ЗАСЕЛЕННЯ ТА ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ СЛОБОЖАНЩИНИ

Іващенко Артем,
учень 8-А класу Харківського навчально-виховного комплексу № 106, м. Харків, Україна
керівник: Цепочко Ю. А.,
заступник директора з НВР,
учитель історії КЗ «ХНВК № 106»

Історія заселення Слобожанщини сягає ще часів раннього палеоліту. Археологічні розкопки, що проводилися протягом XIX — XXI ст. доводять, що на цій території вирувало бурхливе життя — у давнину тут проживали алани, скіфи, сармати, готи, хазари. Згодом закріпилися слов'янські племена.

Так, археологами знайдено сліди стоянки періоду давнього палеоліту біля села Яремівка в Ізюмському районі Харківської області. Кам'яні знаряддя пізнього палеоліту виявлено також у Богодухівському, Ізюмському, Балаклейському районах.

На території невеликого села Верхній Салтів понад тисячу років тому існувало велике місто, яке було адміністративним центром Хазарського каганату, що простягався від Північного Казахстану до берегів Дніпра.

Місця біля с. Мохнач Зміївського району були заселені понад 2,5 тис. років тому. Але найбільш значущі відкриття у цьому районі датуються IX ст. та належать аланам (клад аланської дівчини-шаманки).

У 1920-х роках почались розкопки урочища Бондариха (в чотирьох км від м. Ізюм). Вже в 1950-х роках було встановлено, що спільні риси мають і знайдені поселення, які знаходяться в Тимченках, Основі, Залінійному. Це дозволило виділити їх в окрему бондарихінську археологічну культуру, представники якої жили на території Слобожанщини в XI — IX ст. до н.е.

Біля с. Войтенки Валківського району знайдено заможне готське поселення, яке вело жваву торгівлю з Римом та містами Північного Причорномор'я.

Скіфські сліди знайдено біля селиц Великої Данилівки та Новоселівки Харкова. Велику зацікавленість археологів викликає Донецьке городище, де перші поселенці з'явилися ще у XII — XVII ст. до н.е. Їм на зміну прийшли племена скіфів, заснувавши укріплене місто на правому березі річки Уди. В результаті Великого переселення народів на території скіфських поселень оселилися племена сіверян. А згодом тут виріс знаменитий Донець, який охороняв південні кордони Давньоруської держави. Місто вело активну торгівлю не тільки з сусідніми племенами кочовиків, а й із Арабським Сходом.

У XII ст., неподалік від Донецького городища, знаходилося кілька половецьких міст, одне з них — Шарукань у 1111 році було захоплене військами Володимира Всеволодовича Мономаха. У ті часи степова частина сучасної Харківщини входила до складу держави Дешт-і-Кипчак (Половецького степу).

Але вже у першій половині XIII ст. Донець та інші слов'янські поселення було знищено монголо-татарською навалою. На декілька століть наш край став знелюдненим Диким полем, так званим коридором, який кочовики використовували для набігів на заселені території Московського царства.

Поступове заселення Дикого Поля знову починається в XV — першій половині XVII ст. через ослаблення Золотої Орди. Переважно переселенцями були селяни та козаки, що тікали від економічного гніту, утисків своїх панів.

З кінця XVI ст. з ініціативи уряду Росії розпочинається масове залучення населення для переселення на «дикі» землі. У 1571 р. за наказом Івана Грозного тут було

налагоджено прикордонну службу для захисту російських кордонів від нападів татар. А вже за його наступника — Федора Іоановича, були засновані міста: Воронеж, Валуйки, Бєлгород, Курськ, а степові кордони, підконтрольні Росії, було відсунуто далі на південь.

У 1600 р. на р. Сіверський Донець, за рішенням царя Бориса Годунова, було засновано Цареборисів — перше місто у нашому краї після татаро-монгольського розорення.

Будівництво Бєлгородської, а пізніше Ізюмської засічних ліній не тільки створювало безпеку від набігів, але й сприяло швидкому господарському та економічному освоєнню територій. Окрім землеробства та скотарства, розвивається бджільництво, городництво та садівництво. Будуються млини та винокурні. Активно ведеться видобуток селітри та солі.

У 1647 р. цар Олексій Михайлович та король Володислав IV ухвалили договір про кордон між Росією та Річчю Посполитою, який дещо співпадає із сучасним кордоном між Харківською та Полтавською областями.

У період національно-визвольної революції проти Польщі під проводом Богдана Хмельницького спостерігається масове переселення із Речі Посполитої як селян, так і козаків. Чисельність населення краю стрімко зростала ще й за рахунок масового переселення черкасів (вихідців з Речі Посполитої), які тікали від польсько-католицького гноблення. Вже наприкінці XVI — на початку XVII ст. їхня кількість налічувала понад 100 тис. осіб.

Закріплюючись на новій території, козаки селились за своїми звичаями — полками. Будували фортеці, навколо яких за досить короткий час виростали села, хутора і міста.

У 1652 р. був створений Острогозький слобідський полк та засновано місто Острогозьк (зараз — Воронезька обл.). Того ж року переселенцями зі Ставища Білоцерківського полку створено Сумський полк та, відповідно, засновано Суми. У 1654 р. засновано м. Харків, який став не тільки центром однойменного слобідського полку, а згодом — і всього краю. З середини XVII ст. наш край отримав назву Слобідська України, Слобожанщина. Переселенці з Речі Посполитої були наділені деякими перевагами — вони були звільнені від виплати податків, мали змогу вільно займатися промислами та вести торгівлю, та, крім того, безоплатно володіли певною кількістю землі; за ними зберігалися козацькі привілеї та самоврядування. Вільні поселення називалися слободами, звідси і назва краю — Слобідська Україна.

Згідно з даними перепису 1654 року кількість населення досягло 80 тис. осіб і складалося воно з черкаських козаків, російських стрільців, дітей боярських, які несли військову службу, охороняючи кордони Росії від нападів кримських татар. Пізніше, в результаті наступної хвилі переселення черкас, виросли нові поселення: 1659 р.— Салтів, 1660 р.— Балаклея, 1674 р.— Вовчанськ та інші. У 1680-х рр. чисельність населення Слобідської України вже перевищувало 250 тис. осіб.

Отже, Слобожанщина являла собою форпост, що стримував набіги татар. Особливо щільний наступ вони здійснили у 1680 р., коли в жорстокій битві під Золочевом їх розбили харківські козаки на чолі з полковником Григорієм Донець-Захаржевським. Ще кілька спроб захопити Зміїв татарами було здійснено у 1688 р. і 1692 р. У 1697 р. вони підступили до Харкова. Але кожного разу вони були відбиті. Останньою битвою стала спроба втретє розорити Зміїв у 1736 році. Після цього татарське військо вже не нападало на Слобожанщину.

Остаточно, як своєрідна етнічна територія, Слобожанщина сформувалася у першій половині XVIII ст., коли була побудована Українська оборонна лінія, жителі якої виступали в якості охоронців південних кордонів Російської імперії від кримських і ногайських татар.

Вдале географічне положення дозволило Слобожанщині стати активним посередником у торгівлі між Росією, Кавказом, Іраном та іншими країнами Європи та Азії. І згодом регіон став важливим економічним та культурним центром Російської імперії.

Таким чином, територія Слобожанщини як етнічного району, сформувалась у другій половині XVIII ст. і сьогодні охоплює території Харківської, частково Донецької, Луганської, Сумської областей України та частково Курської, Бєлгородської, Воронезької областей Росії.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СТАНЦІЇ КРАМАТОРСЬКА (1868–1917 РР.)

Капелещук Андрій,
студент II курсу Донбаської державної машинобудівної академії, член гуртка «Історичне краєзнавство» Донецького ОЦТК
Керівник: Стешенко Наталія Леонідівна,
доцент кафедри філософії та соціально-політичних наук ДДМА, кандидат історичних наук,
керівник гуртків Донецького ОЦТК

Місто Краматорськ з'явилося на перетині ділянок поміщицьких земель у першій половині XIX століття та представляло собою цілий ряд сіл та хуторів. Саме між ними прокладають залізницю, роблять технічну залізничну станцію — «Краматорівка». Багата сировинна база та зручна транспортна розв'язка сприяли розвитку промисловості. Біля кожного підприємства зводили будинки та інфраструктуру для їх працівників. На початок XX століття майбутнє місто представляло собою декілька ділянок з підприємствами, житловими масивами, та кладовища.

У 1868 році з'явилася напівстанція Краматорівка на новому Курсько-Харківському залізничному шляху. Не було на ній ніяких приміщень, крім хатинки стрілочника. Зрозуміло, що напівстанція мала суто технічний характер. Про доцільність її зведення відповідає лист від управління Товариства Азовської дороги до департаменту залізничних шляхів від 10 травня 1874 року. У документі сказано, що станція була побудована для зупинки вантажних потягів сполученням Слов'янськ — Таганрог через потребу пропуску зустрічних потягів. Ситуація змінилася лише у 1878 році, коли товариство Донецької Кам'яновугільної дороги підписало договір про з'єднання її з Курсько-Азовським залізничним шляхом біля станції Краматорівка. Згідно з цим договором станція належала до Курсько-Азовського шляху, а її інфраструктуру будувало керівництво Донецько-Кам'яновугільної залізниці. Споруда вокзалу була побудована за типовим проектом та знаходилася навпроти вул. Тріумфальна і мала платформи з обох боків: зі східного боку (сучасні платформи) знаходилася платформа Донецької дороги, а із західного — Харківської. Більшість потягів, що йшли через станцію, були вантажними та везли, у більшості своїй, вугілля та зерно. Ось так описав цю станцію А. П. Чехов, коли проїздив транзитом до Святих гір: «Здесь духота, угольный запах». На станції також була будівля паровозного депо на шість машин, яка збереглася до сьогодення. Для робітників станції будують один двоповерховий (Мамонтовий) і два дерев'яні будинки [1, с. 43–50; 2, с. 303–336; 5].

Наступним вагомим внеском у розвиток міста стала побудова Краматорського механічного заводу компанією «В. Фіцнер та К. Гампер» Звісно, таким потужним залізничним вузлом скористалися й інші підприємці. Але саме цей завод був найпотужнішим підприємством, завдяки якому розбудовувалась інфраструктура селища. Так, наприкінці XIX століття з'явилося селище Юльянівка (назване на честь дружини Конрада Гампера), яке знаходилося біля доменного відділу заводу. На початку

ХХ ст. КМО будує там цегляну лікарню та амбулаторію, будівля останньої збереглася. Ще цей район називали «білі дома», тому що двоповерхові будинки були збудовані з білої цегли [2, с. 303–336].

Також розбудовуються селища Поштове (територія від головного корпусу СКМЗ до залізничного мосту) та Базарне (Базарним його назвали тому, що на пустирі, де зараз знаходиться Сквер Героїв, існував базар). Поштове селище можна вважати найелітнішим районом того часу, саме там були споруджені будинки для заводської еліти — так звані «червоні будинки» (назву вони отримали через свій колір). У 1897 році в селищі Почтове з'явилися перша аптека та амбулаторія. Станом на 1917 рік, аптек у Краматорівці було принаймні 4 [9, с. 118–122], також там знаходилося казино, залізничний та заводський сади й поштово-телеграфне відділення (відкрите у 1897 році, з осені 1898 отримує статус поштово-телеграфного). У 1909 році до нього під'єднають міжміський телефон. Перша згадка про локальні телефонні мережі у Краматорську датується1902 роком. [2, с. 303–336; 1, с 65–66; 14].

Саме в Поштовому з'являється перший кінотеатр Краматорська — «Ера». На початку ХХ століття цю будівлю використовували в якості заводської амбулаторії. У 1905–1907 рр. там знаходилася їдальня для робочих, а десь у 1908–1910 роках Людовик Гужевський відкрив театр «Ера» (цю ж будівлю використовували в якості кінотеатру) [2 с. 303–336; 3].

З іншого боку залізниці розростається робітниче селище. Навпроти вокзалу виросла перша вулиця Краматорська — Больщая, яка згодом перейменована в Тріумфальну. Будинки на цій вулиці були одноповерхові, здебільшого з металевими дахами. Також на цій вулиці з'явився перший Краматорський універмаг — магазин харківського підприємця Гераськіна. У 10-ті роки ХХ ст. ця вулиця стає головною для майбутнього міста, на ній з'являється багатоповерхівки, велика кількість магазинів та кінотеатр «Тріумф» (згодом — «Октябрь»). Саме цей кінотеатр дав назву всій вулиці [2, с. 303–336].

З появою заводу «В. Фіцнер і К. Гампер» у Краматорську з'явиться перша електростанція (приблизно 1896–1897 роки). За версією В. Коцаренка енергія від неї подавалась не тільки на завод, а й до заводських триповерхових будинків, у Поштовому [8].

Селище Язикове найвіддаленіше від центру — знаходилося за заводом Адельмана і розвивалося завдяки збільшенню кількості працівників на ньому та будівництву нових підприємств. Свою назву воно отримало на честь поміщиці Язикової, маєток якої знаходився біля млина братів Шульц.

На початку ХХ століття комерційний директор КМО — Еміль Протце будує собі особняк на околиці селища. Маєток мав сад та декілька господарських споруд. Під будинком існує підземний хід, призначення якого невідоме. Сам хід довгий час краєзнавці вважали вигадкою, поки випадково його не знайшли при ремонті міських комунікацій. На жаль, вивчити детально цю будівлю ще нікому не вдалося, бо в радянські часи там знаходилося НКВС, а зараз — відділ поліції [4; 13].

Була тоді в краматорівців можливість отримувати освіту, бо в селищі існувало два або три навчальні заклади, не рахуючи закладів, які були в найближчих селах. Якщо їхати шляхопроводом, то під ним можна побачити будівлю колишньої школи № 7. Якщо придивитися до неї, то видно, що споруду добудовували в різні часи. На початку ХХ століття у ній (тоді вона була одноповерховою) знаходилося Краматорське мішане трикомплектне залізничне училище. Засновано в 1907 році та утримувалося залізничним відомством. Знаходився заклад у селищі Поштове.

Інший навчальний заклад ставився у один ряд з найкращими училищами уїзду. Це однокласне чотирирічне мішане п'ятикомплектне училище, яке належало заводу КМО. Воно мало свою бібліотеку. Навчатися в закладі мали право тільки діти працівників КМО. Його будівля знаходилася на місці аптеки в Сквері Героїв.

Третє училище було засноване у 1910 році, пані Ганжелою та утримувалося на її кошти. На жаль, ми не маємо жодної інформації про цей заклад [10].

Вулиці в Краматорівці мали дуже погане шляхове покриття (на мою думку, здебільшого, не мали зовсім). Старожили описували великі калюжі, які майже не висихали, та багнюку на дорогах. Повені теж не були рідким «гостем», у деяких випадках вони сягали рівня другого поверху.

Ні для кого не є таємницею, що в Краматорську працювало багато поляків, чехів, німців та австрійців. Було б дуже дивно якби вони не привнесли елементи своєї культури. Так у Краматорську з'явилися лютеранська кірха та католицький костел. Побудовані вони були приблизно у 1914–1917 роках. Будівля кірхи збереглася і знаходиться біля Скверу Героїв у старому місті. Будівля костелу знаходилася в полі на околиці міста (приблизно в районі школи № 6) та була знищена під час війни. І кірха, і костел були зачинені у 1922 (1923) році [11; 12].

Усі села та міста обов'язково мають місця поховання. Існували кладовища й у Краматорівці. Найстаріший цвинтар був розташований між вулицею Тріумфальною та провулком Тихим, приблизно на місці сучасних багатоповерхівок, побудованих на початку 80-х років. А ще на початку 70-х там можна було побачити старі могили. Інше кладовище (католицьке) знаходилося біля заводоуправління КМО [5].

Описані мною об'єкти формують уявлення про Старе місто. Більшість селищ сучасного Краматорська раніше були селами і мають значно глибшу історію, яку потрібно вивчати додатково. Старе місто Краматорська зберігає чимало історичних будівель, але, на жаль, багато споруд та навіть вулиць уже втрачено. Саме тому ця дослідницька робота, оживлена фотознімками, має намір спонукати молодь не забувати історію тих часів, та бути гідними громадянами свого міста.

Література

1. *Владимир Коцаренко. Краматорская быль.— Славянск: ЧП «Канцлер», 2002.— 176 с.*
2. *Владимир Коцаренко. Краматорск: забытые страницы истории.— Краматорск: АОЗТ «Полиграфическое предприятие «АПП», 1999.— 388 с.*
3. *«Эра» — самый первый кинотеатр Краматорска. Сообщество Краматорск Одноклассники. URL: https://ok.ru/ikramatorsk/topic/63236935693654 (дата обращения 9.10.2019).*
4. *История Краматорска: «Вилла Протце». Авторский блог Дмитрия Алимкина URL: http://dalimkin.blogspot.com/2016/08/KramhistoryProtce.html (дата обращения 8.10.2019).*
5. *История Краматорска: Мамонтовский дом или дом с которого начался Краматорск. Авторский блог Дмитрия Алимкина. URL: http://dalimkin.blogspot.com/2016/08/KramhistoryMamont.html (дата обращения 5.10.2019).*
6. *Кладбища Краматорска. URL: http://forum.gp.dn.ua/viewtopic.php?f=25&t=1783 (дата обращения 6.10.2019).*
7. *Старые дома в Краматорске URL: http://forum.gp.dn.ua/viewtopic.php?f=25&t=655&start=90 (дата обращения 5.10.2019).*
8. *Інтерв'ю з краєзнавцем В. Коцаренко.*
9. *Іванов В. До історії розвитку аптекарської справи старої Краматорівки. Збірник «Північна Донеччина: час, події, люди».— Житомир: Вид. О. О. Євенок, 2018.— 408 с.*
10. *Газета «Технополис».— № 8.— 24.02.2016.*
11. *Обществу польской культуры г. Краматорска исполнилось 10 лет. Kramatorsk.info. URL: https://www.kramatorsk.info/view/80934 (дата обращения 7.10.2019).*

12. *История Краматорска: лютеранская кирха. Авторский блог Дмитрия Алимкина. URL: http://dalimkin.blogspot.com/2016/09/Kramhistorykirha.html (дата обращения 7.10.2019).*
13. *Наш ответ «Пещере Лихтвейса». URL: http://forum.gp.dn.ua/viewtopic.php?p=56538 (дата обращения 4.10.2019).*
14. *История телефонной связи в Краматорске URL: http://forum.gp.dn.ua/viewtopic.php?f=25&t=657&start=15 (дата обращения 7.10.2019).*

ПАМ'ЯТІ МИКОЛИ МИКОЛАЙОВИЧА АРКАСА

Коваль Олексій,
студент 3 курсу Чорноморського Національного університету ім. Петра Могили, спеціальність «соціальна робота»,
Богданов Володимир, Шміляк Юлія,
учні 6 класу Новосафронівської ЗОШ І–ІІІ ступенів Новоодеського району Миколаївська область, Україна
Керівник: Коваль Геннадій Павлович,
учитель історії та географії Новосафронівської ЗОШ І–ІІІ ступенів Новоодеського району Миколаївської області

З історії мільйонів людей складається історія народів, націй, держав. Кожна людина — то величезний, нерозгаданий світ зі своїми талантами, почуттями, мріями, бажаннями. На превеликий жаль, не всім вдається розкритися, вони проживають життя, не давши навколишнім людям все, що могли б. До людей, які розкрили себе у повній мірі, відноситься наш славетний земляк Микола Миколайович Аркас. У 2019 році минає 110-ті роковини з дня його смерті. Автори хочуть показати, яким страшним став відхід у вічність нашого генія для свідомих українців, патріотів України в березні 1909 року. За коротенькими строчками газети величезне життя, справи та твори, що обезсмертили його велике ім'я: «Смерть відомого українського історика М. Аркаса. 13 березня 1909 року в Миколаєві о 2 годині дня помер відомий український діяч, голова ради миколаївської «Просвіти», автор популярної «Історії України-Русі», Микола Миколайович Аркас» [1].

Українство осиротіло через чергову страшну втрату. Не стало одного з найщиріших громадян і до глибини душі відданих українській справі діячів — Миколи Аркаса. Ім'я це добре відоме українському громадянству: його спопуляризувала спершу музична діяльність небіжчика, а останніми часами — перевидана популярна історія України. Але хто знав діяльність покійного в щоденному громадському житті, хто знав його незвичайну щирість і вболівання за найменшу дрібницю нашої національної справи, того мусить охопити ще дужче почуття цієї втрати.

Микола Миколайович Аркас народився 1853 року в Миколаєві. Мати його була з української сім'ї Богдановичів, батько був грецького походження. Освіту Аркас здобув воєнно-морську і дослуживсь до рангу адмірала. Останні роки він уже не виконував дійсної служби і проживав то в Миколаєві, то — у своєму маєтку Богданівці, Одеського повіту.

Українському громадянству Аркас став відомий, перш за все, як автор опери «Катерина», скомпонованої на сюжет Шевченкової поеми. Ця опера відразу завоювала

собі почесне місце на українській сцені, її досі виставляють найкращі українські трупи. 22 лютого 1909 року на Шевченковому святі в Миколаєві поставлено її в присутності автора на десятилітні роковини з часу появи «Катерини» на сцені. Миколі Миколайовичу належить і кілька романсів на слова українських поетів. Найкращу пам'ять лишив небіжчик по собі, написавши власну книгу з історії України, яка розійшлась тепер в тисячах примірників по усій нашій землі, скрізь будячи любов до рідного краю і національну свідомість. Такого гарного, чепурного і, разом з тим, дешевого видання ще не бачила українська література.

Миколаївська «Просвіта», в котрій покійний був головою з самого заснування товариства, завдячує йому, в великій мірі, своїм розвитком, і смерть Аркаса для неї — просто нічим не замінима втрата. В своїм селі небіжчик заснував українську школу і сам учив у ній дітей; але адміністрація, довідавшись про це, заборонила вчити українською мовою.

Небіжчик близько приймав до серця найменшу дрібницю української національної справи, він переживав душею кожний прояв її успіху, журився її невдачам [1].

Коли М. М. Аркас вийшов у відставку в чині статського радника і відмовився від утримання та чинів за посаду, то весь віддався громадській праці, належачи до поступовців. З 1882 року Аркас незмінно був за почесного мирового суддю, і на цій посаді залишався до останніх днів свого життя. У М. М. Аркаса була дуже багата бібліотека книг з української літератури; томів у ній було більше тисячі. Крім того, він мав бібліотеки: московську найновіших книг, московську старовинних книг і морську, що разом займали аж 14 величезних шаф[2].

14 березня 1909 року була панахида в будинку небіжчика, куди в національному вбранні зібрались круг тіла його всі просвітяни. Співав великий хор «Просвіти» і хор товариства українських артистів під орудою Саксаганського, який перебував в Миколаєві і прийшов віддати останню пошану одному із славних орачів української ниви. При звуках «вічної пам'яті» всі присутні впали навколішки перед тим, хто ще вчора кипів енергією і турбувався справами. О 15 годині тіло небіжчика, яке утопало в живих квітах, просвітяни понесли в церкву, а звідтіля, після панахиди,— на вічний спокій.

Велична процесія розтяглася на десятки кварталів, бо покійного батька просвітян зібрався проводжати увесь город, у якого доброю славою і симпатією користувався покійний. Вінки (всіх було до 20 штук) від українських інституцій несли в національному одязі по двоє (хлопець і дівчина). Виділялись: від товариства «Просвіта» в Миколаєві, від редакції газети «Рада», від діячів миколаївської «Просвіти», київської «Просвіти», від робітників богданівської економії, від яхт-клуба, командиром якого був небіжчик і інші [3].

Через рік П. Недолею написано статтю «Спогади про М. М. Аркаса», в якій він яскраво описав нашого великого земляка. «Ще року 1902 при перших проблесках національного самопізнання між нашим невеличким молодим гуртком, долею закинутим в Херсонщину, уже з уст в уста переходило ймення М. М. Аркаса, як відомого в Миколаєві щирого українця-народолюбця. Багато всяких балачок чули ми про його вкраїнські симпатії і це ще більше розпалювало нашу цікавість до його особи. Один з наших товаришів бував в М. М. Аркаса і, Боже, як ми йому заздрили! З великою увагою слухали усе, що його торкалось, бо як раз тоді, із свою молодою гарячою любов'ю до України — ми були ще на роздоріжжі і не знали, до чого ту любов прикласти. Першою вказівкою М. М. Аркаса була нам порада улаштувати виставку в дні роковини смерті Шевченка; що ми за його клопотами і допомогою й зробили. І от відбулося перше у Миколаєві Шевченкове свято; у народному будинкові поставили «Назара Стодолю». Поставили хоч і не бучно, та за те з великою любов'ю і щирістю. З того часу почалося непомітне духовне єднання наше з незабутнім учителем і проводирем М. М. Аркасом. Наш гурток під його орудою виступав у народному будинкові з постійними виставами.

Елемент, котрий ми задумали національно освідомлювати і який охоче йшов на наші вистави був дуже різнохарактерний, починаючи від дрібних крамарів і робітників і кінчаючи тими, що ночують у нічліжках. І між ними — на наших виставах часто можна було бачити типове з козацькими вусами обличчя чиновника, в формі морського відомства, то і був небіжчик М. М. Аркас, який не вважаючи ні на що, бував у ролі критика і наставника в нашій праці. Налетіли бурхливі часи 1905–1906 років, і ми тоді ще ближче і щільніше згуртувались біля «Нашого батька» (так ми його уже скрізь і завжди називали). Як раз тоді він закінчував свою історію «України-Русі» і радів, що нею зможе хоч невелику лепту дати на жертовник України. Все побивався, все бідкався про безталанну долю рідного краю. Щира, непохитна і гаряча любов до України і її дітей — світилася в його очах, запалювала до праці і наші молоді душі. На початку 1907 року почалися клопоти з улаштуванням першого великого Шевченкового свята і заходи про заснування у Миколаєві товариства «Просвіта». Звичайно вся вага клопотів лягла на плечі М. М. Аркаса і він з честю усе виніс,— не шкодуючи ні фізичних, ні матеріальних сил. «Просвіта» то його дитина була і М. М. Аркас ревниво оберігав її — і турбувався за неї до самої смерті. Не перебільшуючи, можна сказати, що небіжчик був душею «Просвіти» і на ньому відбивалось усе: і її лихо, і її радощі, бо він жив нею. Ласкавий і добрий, він умів поводитись з людьми і своєю простотою згладжувати ту нерівність стану (урядовець і магнат),— котра його відрізняла від інших діячів рідної справи. Любили його усі, бо його не можна було не любити. Траплялось, що М. М. посвариться з ким-небудь із просвітян,— і потім сам же перший незабаром прохає вибачення.

З самого початку просвітянської діяльності М. М. Аркаса місцеві миколаївські чорносотенці, почали писати проти його доноси і цькувати його, а що вже гидота і грязь,— то лилися на його сиву голову з сторінок їхнього часопису повсякчасно. І на все те,— «Наш батько» бувало тільки відмовить: «Собака бреше, вітер несе», і не звертає ніякої уваги. З першим же подихом волі, М. М. Аркас заснував в селі свого маєтку приватну початкову школу з українською мовою викладання, і, як селяни ставились до небіжчика з великою довірою і любов'ю, то школа незабаром переповнилась дітьми. Селяни-батьки приходили за 15 верст, щоб побувати у «Просвіті» на літературних вечірках. Досить розвинені і національно свідомі, вони з задоволенням оповідали про успіхи дітей у школі,— завжди добавляючи: «Спасибі М. М. Аркасу за його турботи про нас, не нарадуємось тепер, дивлячись на свою дітвору, як вона хоче йти до школи!» Та й не диво, що селяни так казали, бо діти за рік встигали в науці стільки, скільки в школі з російською мовою викладання і за три не вивчали. Але темні сили в останні роки чого тільки не змели — змели вони і школу небіжчика М. М. Аркаса, за якою він тяжко побивався.

1909 року, після величного і бучного Шевченкового свята,— з підготовкою якого і на ньому М. М. Аркас так перехвилювався (в самий вечір виник конфлікт з адміністрацією за «Заповіт», якого та забороняла співати), що можливо тим і наблизив до себе останні дні. Начальство, котре до тієї пори дивилося як то кажуть «крізь пальці» і не робило небіжчикові ніяких перешкод в просвітянській діяльності, поставило ультиматум: або щоб він залишив назавжди бути головою «Просвіти», або щоб виходив у відставку, і «наш батько» й хвилини не вагаючись, сказав: «Краще подам у відставку, а «Просвіти» не кину!» Оповідаючи про цю пригоду, М. М. Аркас навіть дивувався, що начальство могло бути двох думок про нього, й добавляв, що задля рідної справи він ладен усім пожертвувати.

Небіжчик любив щиро Україну, стояв на сторожі її інтересів і невтомно працював на її запущеній ниві. Громадянство в особі М. М. Аркаса, утратило чутку до усякого лиха людину, душа і серце котрої ніколи не були холодні, а завжди відгукувались на користь загального добра і правди» [4].

Таким чином, ми бачимо, яку величезну втрату понесло українство зі смертю Миколи Миколайовича Аркаса — великого суспільного, культурного діяча, історика. Його спадщина є величезною і потребує подальшого вивчення та популяризації.

Література

1. *Рада.— 1909.— № 61, 15 марта (28 березня). [Електронний ресурс].— Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis.*
2. *Там само.— № 65, 20 марта (2 квітня).*
3. *Там само.— № 64, 19 марта (1 квітня).*
4. *П. Недоля. Спогади про М. М. Аркаса. Рада.— 1910.— № 59, 13 марта (26 березня).*

СЕЛО ПАСИЦЕЛИ: ДЕКІЛЬКА МОМЕНТІВ ІСТОРІЇ

Коваль Олексій,
студент 3 курсу Чорноморського Національного університету ім. Петра Могили, спеціальність «соціальна робота»,
Паламарчук Едуард, Ростокіна Анастасія,
учні 6 класу Новосафронівської ЗОШ I–III ступенів Новоодеського району, Миколаївська область, Україна
Керівник: Коваль Геннадій Павлович,
учитель історії та географії Новосафронівської ЗОШ I–III ступенів Новоодеського району Миколаївської області

Історія кожного села сплетена із самих найрізноманітніших сторін життя, життєдіяльності людей, їхніх вчинків, об'єднань, організацій. В селі з дуже незвичайною і гарною назвою Пасицели (нині — Балтський район Одеської області), до революції — Ананьївського повіту Херсонської губернії, було організовано споживчі товариства. які реально допомагали веденню господарства селянам цього села. В роботі цих товариств були свої труднощі, проблеми, недовіра, бажання поживитися та не підтримуючи роботу товариств, отримати свій зиск. Наведено дані про село Пасицели та Пасицельську волость в 1868, 1888, 1896, 1916 роках, кількість дворів та населення.

Пасицели — село, центр сільської ради, розташоване на річці Тилігулі, за 12 км від районного центру і за 7 км від залізничної станції Балта. Село засноване в першій половині XVIII століття вихідцями з Молдавії. На цих землях селилися селяни-втікачі з Північного Поділля. В середині XIX століття село стало волосним центром [1; 2, с. 239].

В 1868 році в казенному селі Пасицели кількість дворів становила 343, нараховувалось чоловіків — 958, жінок — 977, церква православна — 1, поштова станція. Від повітового міста і станової квартири Ананьїва — 25 ¼ версти [3, с. 59].

В Пасицельській волості у 1888 році було 12 населених пунктів. В селі Пасицели в 1888 році було чоловіків — 1814, жінок — 1762, до залізничної станції — 5 верст [4, с. 16].

В 1896 році площа Пасицельської волості складала 191,6 кв. версти, дворів –2403, жителів обох статей — 11594 [5, с. 157].

В 1896 році в селі Пасицели дворів — 773; жителів — 3685 (1836 чоловіків та 1849 жінок), волосне правління; православна церва; земська однокласна школа,

учнів — 138; церковно-приходська школа, учнів — 35; фельдшер; 4 лавки; до повітового міста — 27 верст; до станції залізної дороги Балта — 4 версти [5, с. 158].

В 1916 році територія Пасицельської волості складала 23872 десятин, кількість господарств — 3508, чоловіків — 7227, жінок — 8895, обох статей — 16122. В 1916 році в селі Пасицели було господарств — 1141, чоловічої статі — 2149; жіночої статі — 2883; всього — 5032. До поселення Балта — 6 верст [6, с. 273].

Наведемо розповідь про подію в Пасицелі, яка змусила здригнутися всіх жителів села. 5 лютого 1910 року в лісі під Пасицелями вбито невідомими людьми лісника. Вбито його з його ж рушниці, після довгої боротьби, як то можна примітити по слідах, і вбито за 2 поганеньких дубки, яких, як можна думати, покійний не давав забрати з лісу. Лісник цей, Гомонюк, був ще молодий і тільки недавно став за лісника. Він добре дивився за лісом і за це наложив своїм життям [7].

Споживчі товариства в 1910 році набрали велике значення для жителів села. 6 лютого 1910 року відбулись у нас загальні збори позичково-ощадного товариства. Як видно з грошового справоздання справи товариства ідуть добре. Так, за рік товариство має 502 карбованці чистого прибутку. З цих грошей товариство постановило відрахувати 128 карбованців, щоб купити землі під садиби. Товариство за рік видало у позику 11606 крб. Ці гроші дав Державний банк у короткотермінову позичку. Багато пасіцельчан, що мають гроші обминають товариство і несуть гроші у ощадну касу, а разом з тим лізуть у позичкове товариство за позичкою [7].

З 1910 року, в селі Пасицели відкривсь третій кооператив — сільськогосподарське товариство. Постало це товариство завдяки заходам кількох тутешніх людей з інтелігенції: земського лікаря Г. М. Фідровського, учителя В. С. Любчека та священика — отця Андрія Кондратовича. Правління товариства негайно взялося до праці і деякі наслідки цього ми вже маємо: випросили у земської управи жеребця і бугая для случного пункту у селі, виклопотали у губернської земської управи субсидію в 250 карбованців на розвиток діяльності товариства, заводять продаж усякого насіння, а тепер ще клопочуть у землеустроїтельній комісії, щоб дала декілька десятин землі для заведення зразкового поля. Пасицели — село виключно хліборобське, але тутешні люди ведуть господарство по старосвітському. Нема, здається, ні одного хазяїна, що завів би в себе плодозміни, або травосіяння. Землі у наших селян тут обмаль і єдиним способом поліпшити свою долю — це більш інтенсивна і культурна праця коло землі. Зробити це й постановило своєю метою наше нове сільськогосподарське товариство і може тоді не буде на селі таких злиднів, які панують у нас тепер [8].

18 березня 1910 року в селі Пасицели відбулися загальні щорічні збори споживчого товариства. З повідомлення видно, що всіх членів у товаристві було у 1909 році — 23 душі, ці члени спромоглись на 180 карбованців пайових грошей та на 36 карбованців вступних; виходить всього грошей для обігу тільки 216 карбованців. На ці гроші прийшлося впорядити крамницю та краму накупити. Та ці мізерні гроші обернулись більше, як 24 рази, так що всього куплено було краму на 4769 крб. 20 коп. Всього вторгували на 4937 крб. 48 коп. Після обрахунку всіляких видатків вийшло всього чистого баришу 60 карб. Ці гроші загальні збори постановили так розділити: у запасний капітал — 6 крб., рахівнику за 1909 р. — 10 крб., дивіденду на паї по 10 відсотків на карбованець, а всього — 17 крб.; а решту — 27 крб., як премію на заробітну плату. Не дивлячись на це, деякі члени найшли, що їх гроші дали їм малий відсоток і забирають назад свої паї; а про нових членів не чути й не може буде так, що через байдужість наших селян таке добре діло, як споживче товариство, скоро і загине [9].

З початку 1910 року виникло у Пасицели сільськогосподарське товариство, яке зараз було взялось дуже гаряче до праці, але ж самі члени товариства стали перешкоджати його роботі і воно має тепер вже закритись. Діло було так. Товариство взяло

у лісництва в оренду 50 десятин землі (полян) по 8 карбованців за десятину, думаючи віддати цю землю членам товариства по 9 карбованців за десятину, а як земля неплодюча, то й про 3–5 карбованців. А члени товариства, яких підбурювали деякі людці, не захотіли брати землі за цю ціну, а давали по 8 карбованців. не вважаючи на видатки товариства. Довелося віддавати цю землю кільком членам товариства по 8 карбованців, тепер же виявилося, щ ці члени і підбурювали раніш інших, а тепер, забравши землю, почали віддавати другим людям вже по 10–12 карбованців за десятину. Члени правління товариства зовсім виходять з товариства, а після цього товариство пропаде, бо тільки цими людьми воно й трималося [10].

Урожай 1910 року був нічого собі, і людність нашого села трохи поправила своє хазяйство, за останні роки виснажене неврожаями. Зібрали чимало пшениці, жита і кукурудзи, але ціна на все тримається така, що і врожай не допомагає. За 1 пуд пшениці дають скупники 75–80 коп., за жито 45–55 коп., за кукурудзу качанами 22 коп., а чищеної ще немає у продажу, ціна така мала, що грошей не назбираєш багато, а тут усякі податі «неукоснительно» збирають; наші старости з книжками цілі дні ходять по селі. Отут-то і стала б у великій пригоді товариська зсипка хліба, але до цього ще ніхто не додумався. Є у нас на селі сільськогосподарське товариство, але воно тільки почало працювати і капіталу на будову магазина для зсипки хліба немає. Самі селяни ще такі темні, що бояться записуватися у товариство, щоб часом ті 50 копійок вкладки не пропали марно [11].

Вже третій рік, як є у Пасицели позичково-ощадне товариство. Діло його йде добре. Почало воно працювати у 1908 році; було тоді в ньому 81 член; обіг був 8239 карбованців; тепер членів вже є 450 чоловік, а обігу — більше 30 000 карбованців. Дивлячись на це, можна сказати, що у товаристві все йде добре, та тільки це так з зовнішнього боку. Через свою темноту наші люди товариством користуються, а стати йому на допомогу не хочуть. Іноді буває так, що у товариство приходить який-небудь член і прохає позички; йому дають. А потім довідується правління, що у цього чоловіка є сотні карбованців у ощадній касі. Питають: «А чому ви гроші до нас не покладете?» — «Та боюсь, що пропадуть».— «А чому ж ви взяли позичку?» — «А я ж дав пайових 1 карбованець, то треба і позичку взяти». Звикнувши до хабарів, могоричів, наші люди не можуть зрозуміти, що можна робити людям на користь, не думаючи про свою кишеню, а тому про тих, хто заснував це товариство, кажуть: «Мабуть вони (лікар, вчитель і священик) мають там користь, що так працюють завзято». Цими своїми наріканнями вони зробили так, що рахівник-вчитель покинув товариство, а якщо покине лікар і батюшка, то напевно можна сказати, що товариство пропаде [12].

Таким чином, ми бачимо, як розвивалися споживчі товариства в селі Пасицели в 1910 році. Ці товариства активно функціонували, видавали позички, здійснювали різні операції. Їхня робота дуже допомагала в житті, роботі, діяльності жителям села Пасицели.

Література

1. *Історія міст і сіл Української РСР. Одеська область: [Електронний ресурс].— Режим доступу: http://ukrssr.com.ua/odeska/baltskiy/pasitseli-baltskiy-rayon-odeska-oblast.*
2. *История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. Одесская область / АН УССР. Ин-т истории; Гл. редкол.: П. Т. Тронько (пред.) и др.— К.: Гл. ред. Укр. сов. энцикл. АН УССР, 1978.— 865 с.— С. 239.*
3. *Списки населенных мест Российской империи. Составленные и издаваемые Центральным Статистическим комитетом министерства внутренних дел. XLVIII. Херсонская губерния. Санкт-Петербург, 1868.— С. 59.*

4. *Список населенных мест Херсонской губернии. Издание Губернского Статистического Комитета. По сведениям 1887 года. Херсон. Типография Губернского правления, 1888.— С. 16.*
5. *Список населенных мест Херсонской губернии и статистические данные о каждом селении. Издание Губернского Статистического Комитета. Херсон. типография Губернского правления, 1896.— С. 158.*
6. *Список населенных мест Херсонской губернии. (По данным Всероссийской сельскохозяйственной переписи 1916 г.). Издание Херсонской Губернской Земской Управы. Александрия. Типография Ф. Х. Райхельсона, 1917.— С. 273.*
7. *Рада.— 1910.— № 38. 17 февраля (2 березня): [Електронний ресурс].— Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis.*
8. *Там само.— № 56, 10 марта (23 березня).*
9. *Там само.— № 74, 1 апреля (14 квітня).*
10. *Там само.— № 90, 22 апреля (5 травня).*
11. *Там само.— № 222, 1 октября (14 жовтня).*
12. *Там само.— № 291, 23 декабря (5 січня).*

ІСТОРІЯ СЕЛИЩА КРАСНОТОРКА

Кузьменко Єлизавета,
учениця 7 кл. ЗОШ № 33, м. Краматорськ,
Донецька область, Україна
Керівник: Боєвська Вікторія Петрівна,
учитель української мови та літератури ЗОШ I–III ст. № 33, м. Краматорськ

Історія Краматорська сягає сивої давнини, адже на географічній мапі міста існує близько десятка назв, відомих історикам вже не одну сотню років. Та найстарішою серед згаданих є Тор. Адже саме назва Тор покладена в три назви: річка Казенний Торець, селище Красноторка і безпосередньо назва міста Краматорськ. Назва селища походить від назви самої річки та покладів червоної глини, тому Красноторка отримала таку назву безпосередньо від річки Красний Торець [1]. Деякі джерела зазначають, що Казенний Торець мав назву Красний. Селище ж розташоване по обох берегах цієї водної артерії на південь від Краматорська.

Згадуючи назву с. Красноторка, доречно вказати на одну характерну особливість даної місцевості, бо саме вона істотно вплинула на хід заселення майбутніх земель в другій половині XVIII ст. Ця особливість полягає у тому, що дає відповідь на питання, кому належала територія сучасного Краматорська до 1775 року.

Біля сучасного Саду Бернацького протікає невеличка річка Друга Біленька. Вона впадає в Казенний Торець. До середини XVIII ст. Бахмутська провінційна канцелярія вважала землі, що знаходилися на півдні від сучасного Слов'янська (колишнього Тора) власністю саме Тора і називалася Торськими дачами. Тоді ці землі не були заселені, і канцелярія видавала укази російським офіцерам, які проходили службу в Бахмуті й Торі, за якими військові мали право ставити млини на річках Тор, Маячка та Дальня Біленька.

Одержавши документи, офіцери не обмежувалися тільки тим, що їм було дозволено за даними указами, а поступово захоплювали навколишні землі. Але далі північних кордонів від річки Дальня Біленька та Бичок офіцери не рухалися, бо ближче до півдня розташовувалися землі Війська Запорозького, і новоспечені поміщики не наважувалися туди просуватися через те, що не хотіли проблем із запорожцями.

Та в 1768 році проблеми все ж виникли. Саме цього року запорожці вирішили, що території, зайняті поміщиками-офіцерами вздовж річки Торець, є незаконними. Козаки намагалися вигнати всіх поселенців із цих місць Капітан Степан Таранов не витримав такої нахабності й вирішив їхати зі скаргою на запорожців до самої імператриці. Цей візит особливих наслідків не дав. Проте, у 1775 році Запорозька Січ була розгромлена, її землі стали власністю Росії.

Отже, можна впевнено стверджувати, що південна частина території сьогоднішнього Краматорська була заснована на колишніх землях, що належали Запорозькій Січі.

Після зруйнування Січі почалася масова роздача захоплених Росією земель. Дані території дозволялося отримувати штаб та обер-офіцерам, чиновникам, а також іноземцям. Така пропозиція була дуже вигідною, адже мінімальною ділянкою були 1500 десятин землі. Ті, хто отримав такий наділ, на 10 років звільнялися від будь-яких повинностей. Азовська губернська канцелярія, яка займалася роздачею запорізьких земель з 1775 до 1784 рр., поставила єдину умову: протягом цих 10 років ті, хто одержав такий наділ, зобов'язані заснувати на цій земельній ділянці селище з розрахунку: 13 дворів на 1500 десятин.

Це було також вигідно, і серед охочих збільшити свій маєток став і капітан Степан Таранов. Площа його маєтку знаходилася вздовж річки Казенний Торець. Завдяки указу Канцелярії володіння С. С. Таранова збільшилися і тепер простягалися по лівому боці Казенного Торця, між річками Бичок і Камишуваха. Таким чином, колишні запорозькі, а згодом російські землі стали приватною власністю офіцера й поміщика Степана Сергійовича Таранова. Сьогодні на цій території розташовуються с. Красноторка та Малотаранівка.

Хорунжий Бахмутського кінного козацтва козацького полку заснував хутір на зайнятих ним землях. Згодом тут була населена слобода Білянська (від назви «Білянка» річки Дальня Біленька).

За свідченнями документів Слов'янського повітового суду законним власником цих земель С. Таранов став тільки через чотири роки, коли одержав чин секунд-майора. Незважаючи на те, що доля цих земель відома, проте даних про перше поселення не збереглося. Існує припущення, що секунд-майор, виконуючи поставлену Канцелярією умову, заселив отримані ним землі не пізніше 1791 року. Відомо також, що навесні 1785 року ця територія залишалася все ще незаселеною. Отже, періодом появи слободи у межиріччі Бичок–Камишуваха вважається 1785–1791 рр. Саме в цей час С. С. Таранов заселив свої землі й дав новоствореній слободі назву Краснотор'я.

За часів правління даними землями, а саме 1790 року, Степан Сергійович Таранов у сусідньому з Краснотор'ям селі Білянське, що знаходилося в районі нинішнього селища Прокатників, збудував Архидияконо-Стефанівську церкву, куди й були «приписані» красноторці.

У цій церкві реєстрували новонароджених, шлюби та смерть кожного жителя. Сюди ж щовесни селяни Краснотор'я приїжджали на ярмарок, до якого діставалися по так званій Маріупольській дорозі. Долати цей шлях їм доводилося через річку Бичок по кам'яному містку, що був збудований за розпорядженням поміщика в кінці XVIII ст. Ймовірно, старовинний «таранівський» міст знаходився на тому ж місці, де розташований і нинішній: на вулиці Бєлгородській в селищі Прокатників.

Згодом, наприкінці, XVIII ст співвласниками даної території стали сини С. Таранова: Олександр і Григорій. До їхніх володінь належали чотири селища: Маячка, Біленьке, Гірська й Краснотор'я. За загальним переписом населення, який проводила Росія в 1795–1796 рр. Краснотор'я налічувало 299 душ слобідських селян (148 осіб чоловічої і 151 особа жіночої статі) [2]. Усі вони були українцями за національністю. Саме ця слобода була найчисленнішою за кількістю жителів.

За даними з документів Центрального Державного архіву давніх актів Росії Степан Таранов помер наприкінці 90-х років XVIII ст. Після смерті поміщика землі, що йому належали, перейшли у спадок синам — Олександру Степановичу та Григорію Степановичу Тарановим. Володарем Краснотор'я у листопаді 1799 року став Олександр Таранов. На цей момент площа його земельних володінь становила близько 2900 га [3].

О.С. Таранов, як і батько, був військовим, мав чин підполковника і з 1784 року перебував на царській службі в Криму, тому справами слобожанського маєтку займався його рідний брат — прапорщик Григорій Таранов. Не дивно, що після смерті О. Таранова його маєток, згідно з заповітом, перейшов у власність Григорія. Таким чином, після 1819 року новим власником Краснотор'я офіційно став поміщик Григорій Степанович Таранов.

Після скасування кріпацтва в 1861 році Білянське стало волосним селом, і красноторцям доводилося звертатися у волость з різними життєвими питаннями. Саме тут селян закликали до служби в армію або збирали для відправки на війну. Звідси їх відправляли до Ізюма для подальшого проходження військової служби. Незадовго до Селянської реформи 1861 року Краснотор'я та прилеглі до нього території перейшли до поміщика Василя Васильовича Таранова-Білозерова, який у 1862 році служив писарем першого розряду в Ізюмському повітовому суді. Цей маєток В.В. Таранов-Білозеров успадкував за духовним заповітом від батька — колезького секретаря В.Р. Таранова-Білозерова згідно з роздільним актом з рідним братом Іллею. Відомо, що утвердження межі маєтку відбулося 7 липня 1854 року, коли Василь був ще дитиною. У XIX столітті Краснотор'я вже мало назву Красноторка.

Література

1. *Иллюстрированный спутник по Курско-Харьково-Севастопольской железной дороге [Електронна копія].— Электрон. текст. дан. (1 файл: 233 Мб). Харьков: Товарищество «Печатня С.П. Яковлева», 1902 (Київ: НБУ ім. Ярослава Мудрого, 2017).*
2. *Коцаренко В. Краматорськ: витоки.— Житомир,2018.— С. 214.*
3. *Коцаренко В.Ф. Краматорская быль.— Краматорск: 2002.— С. 173.*

ІВАН БОГУН — ВИДАТНИЙ КОЗАЦЬКИЙ ДІЯЧ СЕРЕДНЬОГО ПОДІНЦІВ'Я

Логовічов Ілля,
вихованець гуртка «Основи наукових досліджень» Донецького ОЦТК, учень 11 кл. Краматорської української гімназії, Донецька область, Україна
Керівник: Савчук Олег Анатолійович
керівник гуртка «Основи наукових досліджень» Донецького ОЦТК, викладач історії Краматорської української гімназії

Однією з проблем сучасної вітчизняної історіографії є недостатнє вивчення біографій окремих осіб козацької доби. Протягом багатьох десятиліть українські науковці не зверталися до висвітлення життя та діяльності видатного представника козацької старшини періоду Визвольної війни середини XVII ст. Івана Богуна. Його біографія до 1648 р. рясніє припущеннями, зокрема, достеменно досі невідомо, коли

і де народився Іван Богун, яке мав соціальне походження, скільки років прожив і як саме він загинув у 1664 р. під Новгород-Сіверським. Життю і діяльності Івана Богуна до 1648 р. на сьогодні присвячене єдине спеціальне дослідження Бориса Флорі «Молоді роки Івана Богуна» (1992 р.), побудоване виключно на російських архівних джерелах XVII ст. [1].

Проведена автором робота з аналізу різних джерел та літератури дають можливість встановити додаткові факти з раннього періоду життя Івана Богуна, доповнюючи ти самим висновки Бориса Флорі.

Метою даної роботи є узагальнення існуючих відомостей про ранній період життя Івана Богуна і визначення підстав вважати його видатним козацьким діячем Середнього Подінців'я, тобто сучасного регіону Північної Донеччини.

Наше дослідження показало, що українські фольклорні джерела зберегли народну пам'ять про те, що молоді роки Іван Богун провів у Дикому Полі, в боях з турецько-татарськими загарбниками. В козацькій думі «Іван Богун» стверджується, що «Із турками-пашами, Крулевськими ляхами, Калмицькими князями Богун воював!» [2, с. 107].

Героїчна боротьба Івана Богуна проти польсько-шляхетських військ («крулевських ляхів»), беззаперечно відбувалася в 1648–1658 рр., в ході Визвольної війни середини XVII ст.

Протиборство із калмицькою кіннотою («калмицькими князями»), що входила допоміжним контингентом до складу московських військ у другій половині XVII ст., на нашу думку, могли бути реальними для Богуна лише в 1663–1664 рр., під час походу на Лівобережну Україну військ польського короля Яна Казимира та правобережного українського гетьмана Павла Тетері, кінноту в військах якого очолював Іван Богун. Гетьману Івану Брюховецькому, проти кого був націлений цей похід, допомогу надавало московське військо боярина Григорія Ромодановського та калмицькі кінні загони. Даний похід став останнім у військовій кар'єрі Івана Богуна.

А ось бої із турецькими та татарськими військами («турками-пашами») Іван Богун міг вести лише в період до 1648 р., тобто в молоді роки, які він, згідно з історичними піснями, провів в Дикому Полі:

Ой з-за гори чорна хмара, мов хвиля, іде.
То ж не хмара — запорожців Богуня веде.
Доганяли вражих турків коло трьох могил, —
Уже по тих яниченьках та пугач завив.
Серед ночі в Дикім полі рушниці ревіли,
А в Очакові туркені та від страху мліли.
Ой в середу ізвечора турків обступали,
А в п'ятницю до полудня всіх упень рубали.
Ой наточив Іван Богун невірам вина, —
Та було ж їх сорок тисяч, а тепер нема [3, с. 83].

«Диким Полем» в XVII ст. називали смугу малозаселеного лісостепу і степу між Дніпром та Доном. В низов'ях Дону стояла важлива турецька фортеця Азов і тому терени боїв з «турками-пашами» (турецькими і татарськими підрозділами) за участі молодого Івана Богуна могли відбуватися саме на східних теренах Дикого Поля — в районі між Середнім Подінців'ям та Нижнім Подонням, де знаходилися важливі переправи через Сіверський Донець і Дон та проходили татарські дороги (сакми), якими постійно пересувалися купецькі валки, посольства та різні збройні загони. Район цей був потрійно порубіжний, бо саме тут сходилися межі трьох сусідніх

держав: Речі Посполитої, Московії та Кримського ханства, а в умовах тодішньої відсутності демаркації, тобто чітко окреслених кордонів, дане порубіжжя мало дійсно стратегічне значення. Кожна з держав-претендентів на цей регіон мала шанс для власного посилення тут і остаточного закріплення його лише за собою.

Хоча деякі українські історики стверджували, що Іван Богун був учасником козацько-селянських повстань 1637–1638 рр., проте сучасні дослідження спростовують цю тезу, бо така участь не простежується на документальному матеріалі не тільки з архівів України, а й Росії та Польщі [4, с. 101].

Борис Флоря виявив російські архівні документи, які фіксують діяльність молодого отамана Івана Богуна як ватага «воровских черкас» (так в Московії називали вільних українських козаків, які не перебували на царській службі) в районі Сіверського Дінця, від р. Борової до Святогірського монастиря. В них він фігурує як «атаман Ивашко Богун», «атаман Иванец», «атаман Иван Богун». За даними Б. Флорі, весною 1641 р. загін Богуна здійснив вдалий напад на кримських татар на Боровському перевозі через Сіверський Донець і захопив важливе дипломатичне листування [1, с. 71].

Боровський перевіз (нині в районі сучасного Сєвєродонецька) був стратегічною паромною переправою через Сіверський Донець, в декількох кілометрах від гирла його лівої притоки Борової і стояв на Кальміуській сакмі — одній з трьох основних доріг, які сполучали в XVI–XVIII ст. Крим із Московією [5].

В 1642 р. московський розвідник, збираючи відомості в районі Сіверського Донця, наткнувся на загін Богуна на Боровському перевозі. Він же повідомив, що «Иван Богун служит польському королю на Кодаке» [1, с. 71].

Інший московський розвідник теж доповідав, що на Сіверський Донець в 1642 р. загін Богуна прибув саме з Кодака [1, с. 72].

В скарзі московського уряду «О черкасском воровстве», поданій уряду Речі Посполитої, описується битва і розгром 20 травня 1643 р. московського загону Петра Струкова чисельністю 150 стрільців кінним загоном «черкас» у 200 козаків на Козацькому перевозі через Сіверський Донець. В документі вказується: «А старейшины у тех черкас были Ивашко Богун да Федько, Агеев сын» [1, с. 72–73].

За свідченнями полоненого козака, цей кінний загін після переможного бою перейшов через Сіверський Донець і відправився на р. Міус «под Крым для добычи под татары», а вже звідти повернувся «в Литву» [1, с. 73].

У даних свідченнях також містилося уточнення, що до загону кіннотників входили козаки з чотирьох українських міст: Хомутця, Лубен, Сорочинець і Кодака, а у козаків із кожного міста був свій отаман чи осавул. У козаків з Кодака отаманом був Іван Богун [1, с. 74].

За висновком Б. Флорі, зв'язок Богуна із Кодаком в 40-і рр. XVII ст. свідчить не про те, звідки походив один з головних героїв Визвольної війни, а лише про місце королівської служби реєстрового козака Івана Богуна [1, с. 72].

Московські станичники, послані на Сіверський Донець з Бєлгорода весною 1644 р., згадували, що минулого літа, тобто в 1643 р. Богун «грамил и побивал станишников и всяких… государевых людей по Донцу и по Дону в приезд» [1, с. 74].

Ті ж бєлгородські станичники свідчили, що, відвідавши в березні 1644 р. Святогірський монастир на Сіверському Донці, вони довідалися, що повз монастир пройшов Іван Богун із загоном в 50 козаків для нападу на прикордонні території Московії [1, с. 74].

В травні 1645 р. донські козаки помітили пересування півторатисячного загону від Сіверського Донця до Дону. Захопивши «языка» вони дізналися, що загін «изо многих черкасских городов» іде на Дон «побивать, де, и громить… в судовой проести… государевых всяких людей». На чолі загону «пан Забуской да атаман Ивашко Богун» [1, с. 75].

Борис Флоря робить висновок, що на початку 1640-х років Іван Богун був реєстровим козаком в Кодаку, отримував звичайну для простого реєстровця платню та обирався отаманом невеликих військових загонів у 50–100 козаків, з якими вирушав на Сіверський Донець для «козацького промислу»: військових дій проти кримських татар, збору розвідувальної інформації щодо реальної ситуації у важливому порубіжному районі, здобичництва на торгівельних шляхах, грабіжницьких наїздів на прикордонні території Московії та Криму [1, с. 72].

Тобто, спочатку Іван Богун нічим особливим не відрізнявся від десятка інших дрібних отаманів на порубіжних теренах Середнього Подінців'я. Але в 1645 р. Іван Богун, разом із прославленим в цих краях козацьким керівником Семеном Забузьким, очолює ціле військо в 1500 козаків, тобто він вже зайняв визначне місце серед «донецьких» отаманів, котрі діяли на широкому просторі південних степів в районі Середнього Подінців'я [1, с. 76].

В ході дослідження нам також вдалося встановити, що найбільш рання документальна звістка про Івана Богуна датується не 1641 роком, як це вважає Б. Флоря, а 1637 роком. В московському документі 1644 р. «Список обидный, которые обиды вчинились в царского величества в порубежных городах его государства людем з королевского величества стороны от польськＩх и от литовських людей, а сыска и управы в тех, во всех обидних делах, по ся место не вчинено», з переліком прикордонних конфліктів в районі Середнього Подінців'я, згадується про випадок пограбування в околицях Бєлгорода станичного вожа Іванова отаманом «Ивашком Богуном с Гадеча» в 1637 р. [6, с. 192].

Отже, історичні джерела (усні та документальні) неспростовно свідчать про те, що свої молоді роки Іван Богун, будучи реєстровим козаком на польській службі, провів в Придінцевому порубіжжі, де в 30–40-х рр. XVII ст. на московському пограниччі відбувалася справжня війна за участю великих збройних загонів українських козаків проти просування в цей регіон московської колонізації — як державно-імперської, організованої царським урядом, так і стихійно-народної, проваджене донськими козаками. Й одним із героїв цього українського протистояння, цієї оборони українських земель був отаман Іван Богун — видатний козацький діяч Середнього Подінців'я.

Література

1. *Флоря Б. Молоді роки Івана Богуна / Борис Флоря // Україна в минулому.— К., Львів, 1992.— Вип. 2.— С. 70–77.*
2. *Думи (Історико-героїчний цикл): Збірник / Упоряд. О. Дея; Вступ. слово М. Стельмаха; Іл. худож. В. Лопати.— К.: Дніпро, 1982.— 159 с.: іл.*
3. *Українські народні думи та історичні пісні / За ред. М. Рильського і К. Гуслистого.— К.: Видавництво Академії наук Української РСР, 1955.— 700 с.*
4. *Гуржій О. І. Іван Богун: деякі міфи і реальність / О. І. Гуржій // Український історичний журнал.— 1998.— № 1.— С. 90–111.*
5. *Каленюк Сергій. Боровський перевіз.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: https://mail.ukr.net/desktop#readmsg/15243759113165154800/f0*
6. *Папков А. И. Порубежье Российского царства и украинских земель Речи Посполитой (конец XVI — первая половина XVII века) / А. И. Папков.— Белгород: Изд-во «КОНСТАНТА», 2004.— 352 с.*

СПАДЩИНА ОПАНАСА СЛАСТІОНА

Лозицька Тетяна, 9 клас,
вихованка туристсько-краєзнавчого клубу «Ніка» комунального закладу «Центр дитячої та юнацької творчості» Варвинської селищної ради Чернігівської області, Чернігівська область, Україна
Керівник: Прима Олег Леонідович,
заступник директора з навчально-виховної роботи комунального закладу «Центр дитячої та юнацької творчості» Варвинської селищної ради Чернігівської області, керівник туристсько-краєзнавчого клубу «Ніка»

В українській архітектурі на межі XIX — XX століть відзначалося тяжіння до народних традицій. Був популярний так званий український народний (національний) архітектурний стиль.

У 1908 році в Російській імперії вирішили впровадити обов'язкову початкову освіту. Тоді ж стало зрозуміло, що потрібно будувати школи. Міністерство народної освіти склало детальний план їхнього будівництва на найближчі 20 років і навіть передбачило фінансування. Реалізувати програми мали земства та міські управи, які оголосили конкурси на проектування.

Прогресивна українська громадськість активно підтримала ідею будівництва в містечках і селах шкіл, лікарень та інших споруд саме в національному стилі. Лохвицьке земство, до складу якого тоді входили сучасні райони Полтавської області: Лубенський, Лохвицький, Пирятинський, Чорнухинський, а також Варвинський район Чернігівської області та Роменський район Сумської області, звернулося з проханням розробити проекти шкільних будинків до Опанаса Георгійовича Сластіона (1855–1933 рр.) — видатному українському етнографу, архітектору, художнику, графіку, мистецтвознавцю, педагогу та культурному діячеві. Проте, мало хто знає про його архітектурні роботи. Так, у будівлі земства в Полтаві, Сластіон використав європейський модерн та традиційну українську сільську архітектуру. Як наслідок, у 1911–1913-х роках за проектами О. Г. Сластіона в семи селах сучасного Варвинського району були побудовані земські школи в українському народному стилі. Будівлі у Брагинцях, Варві, Гнідинцях, Озерянах, Остапівці та Світличному і досі використовуються за призначенням. Загалом у 1912–1913 рр. на земські кошти в Лохвицькому повіті було збудовано близько 100 шкіл. Останню земську школу в стилі українського архітектурного модерну було побудовано у 1916 році. До нашого часу їх збереглося близько 50.

Окрім того, школи були маленькими архітектурними шедеврами, адже Опанас Сластіон, як архітектор, використовував національні мотиви, використовував дерев'яні та муровані конструкції. План школи включав будиночок на 1–4 кімнати, інколи, будівлю для вчителя, сарай, погріб та колодязь.

Ще замолоду Сластіон цікавився сільською забудовою, використовував і творчо переосмислював національні архітектурні форми, у 1890-х розробив основи українського архітектурного модерну (УАМ), однак ніяк не міг втілити їх у реальні проекти. Коли Лохвицька повітова земська управа оголосила конкурс на проектування будинків для народних шкіл, Опанас використав свої напрацювання і створив серію із восьми проектів будівель, розрахованих на 1, 2, 3 та 4 комплекти учнів — у ті часи «комплектами» називали класи по 50 осіб.

Архітектор, дослідник стилю УАМ Віктор Чепелик зазначає, що ідеї Сластіона були надзвичайно прогресивними на той час. «Уперше ідею серійного проектування

висловив у 1908 році німецький архітектор Вальтер Гропіус. Безсумнівно, тоді ця ідея не могла бути запозичена Сластіоном з літератури, він прийшов до цього рішення самостійно»,— уточнює він. Крім того, Чепелик підкреслює, що художник чи не першим у світі розробив для шкільних приміщень принцип об'єднання двох суміжних класів у один великий зал за допомогою перегородки, що складається. «Тепер цей принцип має назву трансформованого простору і широко застосовується в багатьох типах споруд»,— зазначає дослідник.

Його школи являють собою одноповерхові будівлі з великими шестикутними вікнами, накриті високими черепичними дахами, оздоблені народним орнаментом із необробленої цегли та з високими башточками-вежами над входом. Всередині вони мають зручне планування та чітке функціональне зонування груп приміщень. У Центральній науковій бібліотеці знайшли цінні архівні дані — якісний план двокомплектної школи Опанаса Сластіона та новий фасад однокомплектної. Тепер ми точно знаємо, у яких приміщення розташовувались квартира вчителя, бібліотека та вчительська. Виявилось, що були ще кімната сторожа та окрема сільська бібліотека.

«Тобто, бібліотек в школі було дві — шкільна та сільська. Навіть була квартира неодруженого вчителя та сімейного учителя»,— із захопленням розповідає архітектор Іван Биков.

Проект Сластіона не мав аналогів у народному будівництві та тогочасній архітектурній практиці. Однак місцеву владу кілька разів довелося вмовляти втілювати його без змін. Архітектор Віктор Чепелик уточнює, що тодішня прогресивна українська громадськість активно пропагувала ідею будівництва шкіл саме в національному стилі. «Особливо переконливими були клопотання письменниці, етнографа Олени Пчілки, яка звернулася безпосередньо до Полтавського губернського земства»,— пише він у своєму дослідженні.

Зрештою проекти Сластіона прийняли, і до 1912 року було зведено 24 школи.

Після цього, у лютому 1913 року, місцева влада вирішила, що добудовувати решту шкіл за таким проектом — надто дорого. Тому було вирішено вилучити з проектів кімнати сільських бібліотек і сторожа, зменшити об'єм учительських квартир, класних кімнат та роздягалень (як за площею, так і за висотою, дотримуючись при цьому встановлених норм повітря на кожного учня). Полтавський мистецтвознавець Віталій Ханко зазначає, що на цьому ж засіданні виникла дискусія про архітектурно-художній стиль споруд. «Вороги українського стилю вжили всіх заходів, щоб змінити попередню постанову: вони навіть посилались на селянство, котре, мовби, не бажає шкіл в українському стилі… Однак після довгої дискусії вдалося [його] зберегти»,— зазначає він.

Після цього засідання земського зібрання встигли звести ще 27 «зменшених» шкіл, а у жовтні 1912 року громада наполягла на поверненні до первісного варіанту проектів Сластіона і добудували ще з півсотні об'єктів.

Перед Першою світовою війною схожі школи почали будувати в Канівському повіті на Київщині, на Херсонщині та на Кубані. Будівництво за проектами Сластіона продовжувалося, і остаточно зупинилось лише у 1916 році. Про те, що це були перші споруди новітнього часу, збудовані спеціально для села, про їх самобутність та унікальність нам ніколи не говорили. Більше того, не знали про це й спеціалісти.

Віктор Чепелик зазначає, що у профільній архітектурній літературі 1930–1960-х років школи Опанаса Сластіона згадувалися вкрай рідко: не популярно тоді було прославляти прогресивні ідеї царських часів.

У другій половині 1930-х років з цих будинків знімали високі вежі над входами.

Дослідники кажуть, що Сластіон їх проектував, протиставляючи місцевий центр освіти дзвіницям і баням церков, які тоді єдині височіли над іншими будівлями села. Певно, з цієї ж причини на шпилях часом встановлювали «сонце» — символ світла знань.

На думку ж радянських керівників, «готичний характер» башточок не був властивим слов'янській архітектурі. Багато веж було знищено німцями у Другу світову війну, щоб там не засіли місцеві партизани-снайпери. А коли прийшов мирний час, ці будівлі не скрізь і не завжди знову ставали школами. От і не дивно, що через 100 років і незнання історії цих шкіл лишилося близько 50.

Багато шкіл перебувають на балансі сільських рад, але не використовуються, стоять зачиненими і поступово руйнуються. Є такі, що передані у приватну власність. Наприклад, у селі Бондарі Чорнухинського району Полтавської області. Усі будівлі, навіть ті, що знаходяться у так званому «задовільному технічному стані», потребують ремонту, перекриття даху та утеплення.

«Школи Лохвицького земства» ратують, щоб всі будинки Сластіона взяли на державний облік та надали їм статусу «Пам'ятка архітектури національного значення».

Література

1. *Енциклопедія сучасної України: [Електронний ресурс].— Режим доступу: http://esu.com.ua/*
2. *Земські школи — творча спадщина Опанаса Сластьона — Газета «Свобода» Українського народного Союзу (США).— 28.07.2010.— С. 15.*
3. *Олійник Н. А. Освітня діяльність земств Чернігівської губернії у другій половині XIX — на початку XX століття: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / НПУ ім. М. П. Драгоманова.— К., 2008.*
4. *Полтавщина: Енциклопедичний довідник / За ред. А. В. Кудрицького.— К.: «УРЕ» ім. М. П. Бажана, 1992.*
5. *Сахній М. Зародження земської освіти на Лівобережній Україні в другій половині XIX — на початку XX століть: [Електронний ресурс].— Режим доступу: http://elibrary.nubip.edu.ua/10510/1/11sm.pdf.— 06.07.2014.*
6. *Чепелик В. В. Український архітектурний модерн /Упоряд. З. В. Мойсеєнко-Чепелик.— К.: КНУБА, 2000.*
7. *https://dt.ua/HISTORY/*

ДІЯЛЬНІСТЬ ЗЕМСЬКИХ ШКІЛ У ДОНБАСІ НА МЕЖІ XIX–XX СТ.

Макій Надія,
учениця 11 класу ЗОШ № 2, м. Селидове,
Донецька область, Україна
Керівник: Манякіна Наталія Миколаївна,
учитель історії ЗОШ № 2 м. Селидове

Наприкінці XIX століття українська культура зазнала значного утиску з боку державного апарату Російської імперії. Горезвісні для України акти 1863 і 1876 рр. завдали чимало шкоди культурному розвитку. У цей період йде процес інтенсивної русифікації українських земель. Однак, чим принизливіше заборонялася вітчизняна культура, тим активніше йшов процес її відродження. Стримуючи розвиток одних напрямків української культури, російський абсолютизм не міг нічого вдіяти з іншими. Процесу відродження національної культури сприяли різні установи: земства, церква, окремі особи. У другій половині XIX ст. значні зміни відбулися в освіті, духовній культурі народу. Під впливом різних чинників мережа початкових освітніх закладів у другій половині XIX ст. значно розширилася. Вирішальну роль у цьому відіграли прогресивна інтелігенція, селяни, робітники, громада і земства.

Почавши освітню діяльність з 70-х років, земства на 1898 р. довели кількість своїх шкіл до 279. Зазвичай, вони мали краще фінансове забезпечення, а відповідно й кращі приміщення, кращих учителів і багатші бібліотеки. В окремих випадках земства дивились крізь пальці на викладання шкільних предметів українською мовою, а то й добивалися офіційного її упровадження в навчальний процес. Самі принципи земської освіти дозволяли сільським громадам забезпечити свої потреби в освіті дітей.

Більшість простих людей усвідомлювала необхідність знань у практичній сфері й неможливість задовольнити її шкільною системою. Після реформи 1861 р. народ почав брати справу освіти у власні руки. Так зародився широкий народний рух за організацію шкільної мережі. Селяни, робітники, сільські громади самостійно відкривали народні школи й надавали на їх утримання необхідні кошти. На 1863 р. у Харківському навчальному окрузі налічувалося 247, а в Київському — 103 громадські однокласні школи, у створенні яких влада не брала участі. Міністерство освіти робило спроби перешкодити розширенню мережі народних шкіл, громадськість одразу наполягала на відкритті при них додаткових класів.

Селяни й робітники, не задовольняючись наявністю однокласних шкіл, почали домагатися створення ще й двокласних та скасування заборони мати їх більш як одну на повіт. Причому, діяли люди послідовно і рішуче, поступово ламаючи опір шкільних чиновників і Міністерства освіти. У цьому вони часто знаходили розуміння й підтримку земських діячів.

Введення під впливом масового культурно-освітнього руху і потреб часу «Положення про початкові народні училища 1864 р.» реформувало освіту. До початкових народних училищ було віднесено елементарні школи всіх відомств, міські й сільські, що утримувались за рахунок казни, громад і приватних осіб. Усі народні училища підпорядковувались Міністерству освіти, крім церковно-парафіяльних, які підпорядковувались Синоду. Для керівництва навчально-виховною роботою шкіл створювались повітові й губернські училищні ради, вводилася посада попечителя народних училищ. Школа мала позастановий характер.

Під впливом різних чинників мережа початкових освітніх закладів у другій половині XIX ст. значно розширилась. Вирішальну роль у цьому відіграли прогресивна інтелігенція, селяни, робітники, громади і земства. Земські установи, які турбувалися про місцеві вигоди та потреби, хотіли удосконалити систему освіти і були залучені до народного навчання. Перші школи з'являються у 60-х роках XIX ст. Земські діячі з самого початку зрозуміли, що освіта — єдиний твердий фундамент соціальних реформ. Їх заслуга у створенні якісно кращих шкіл.

Земська освіта продемонструвала здібність до швидкого розвитку і самоорганізації: якщо в 1894 році на Катеринославщині було 340 земських шкіл, то у 1915 році їхня кількість збільшилась до 1149. Така динаміка росту закладів народної освіти в губернії здебільшого пов'язана з діяльністю земських органів самоврядування. У зв'язку зі збільшенням земських шкіл зросла і кількість учнів. Наприклад, у Бахмутському повіті в 1871 р. навчалося 1052 хлопчики та 55 дівчаток, в 1875 р.— 1714 хлопчиків та 283 дівчинки. Не всі учні мали змогу навчатися. Були випадки, коли учні, бажаючи вступити до земської школи, отримували відмову. Причин про відмову було багато, наприклад, нестача місць, учителів, малолітство учня, запізнення, хворобливий стан. Найбільше відмов було через нестачу місць. У земських школах викладали Закон Божий — 6 годин, церковно-слов'янську грамоту — 3 години, російську мову — 8 годин, чистописання — 2 години, математику — 5 годин. Більшість учнів вміли добре та свідомо читати і писати. Навчальний рік тривав з 1 вересня до 1 травня. Були випадки, коли скорочували навчальний рік у зв'язку з польовими роботами, епідеміями, убогістю селянських сімей. Земства намагалися допомогти селянським дітям у здобутті

освіти, виплачували допомогу дітям-сиротам, давали місця, де можна було ночувати, навіть у деяких школах готували їжу для учнів. У земських школах також влаштовували розваги, наприклад, ялинки, вечори, прогулянки.

Земські школи утримувалися земствами. Бюджет земських шкіл складався також з інших джерел: більшість із прибутків від громадських організацій та місцевих органів самоврядування, незначними були кошти від плати за навчання та внески від приватних осіб. Усі ці джерела були добровільні і залежали від бажання та можливостей осіб.

Ми ще раз переконуємося в тому, що земства взяли на себе великий тягар щодо утримання шкіл. Навчання в земських школах було платним. У 1911 році в міських однокласних школах ще її не було взагалі, у сільських двокласних школах плата за навчання складала 1,58 крб., а в сільських однокласних — 1,77 крб. Звісно, що такі кошти не могли значно вплинути на збільшення прибутків шкіл. На утримання однієї школи витрачалось у Бахмутському повіті — 1032 крб., а в Маріупольському — 2218 крб.

Витратна частина бюджету земських шкіл передбачала виплати по утриманню вчителів, приміщень, купівлі шкільних приладів та навчальних посібників, будуванню та ремонту. Земства проявляли велику зацікавленість у функціонуванні шкіл на належному рівні. Щорічно збільшувалася кількість вчителів у земських школах. Освітній рівень вчителів був доволі високим і підвищувався від року до року. До того ж заробітна плата вчителів була набагато вище, ніж в інших школах, але вона була нерівномірною. Так, наприклад, у Бахмутському повіті заробітна плата вчителя була від 150 до 300 крб., а в Маріупольському — від 100 до 400 крб., та ще деяким вчителям давали квартиру. Ми бачимо, що земствами робилося все можливе, щоб вчителі були зацікавлені у своїй праці.

Звісно, що земські школи відігравали важливу роль у розповсюдженні народної освіти. Ми розглянули складну роботу, яка проводилася земствами щодо організації земських шкіл. Результатом її стали відкриття нових шкіл, матеріальна підтримка незаможних учнів, підтримка на належному рівні вчительського складу, повне фінансування господарської частини освіти, а також самовіддана праця повітових земств у досягненні головної мети — загальної освіти населення. Слід пам’ятати, що великий внесок в освіту на Катеринославщині вніс Н. А. Корф, відомий російський просвітитель, який розробив систему зручної сільської земської школи з трьома відділеннями в одному класі і доклав багато зусиль для розповсюдження цих шкіл.

Таким чином, завдяки співробітництву земств і сільських громад навчання в земських школах було доступним і якісним.

Література

1. *Історія рідного краю. Підручник для 9 класу загальноосвітніх шкіл. — «Грамота», 2011. — 288 с.*
2. *Клименко К. Під дзвін церковний // Залізничник Донбасу, 1993. — травень.*
3. *Константинов Н. Струминский Б. Очерки по истории начального народного образования в России. — М.: Учпедиз, 1953. — 270 с.*
4. *Лихачева Л. Б. Земское народное образование в селах Мариупольского уезда (к. XIX — нач. XX в.) //Нові сторінки Донбасу. — Донецьк, 1994.*
5. *Нестерцова С. М. Лихачева Л. Б. Развитие начальных школ в Екатеринославской губернии в конце XIX — начале XX вв. // Донбасс и Приазовье. — Мариуполь, 1993. — С. 86–87.*
6. *Нестерцова С. М. Развитие начального образования в конце XIX — начале XX вв. // Донбасс: прошлое, настоящее, будущее. — Донецк: РИП. Лебедь, 1995. — С. 33–37.*
7. *Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР, конец XIX — нач. XX в. / Под ред. Днепрова Э. — М.: Педагогика, 1991. — 148 с.*

ВИРОБНИЦТВО ЦЕГЛИ В ДОБРОПІЛЬСЬКОМУ РАЙОНІ В ДОРАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

Масюк Олександра,
учениця 11 кл. НВК № 7, м. Добропілля,
Донецька область, Україна
Керівник: Петренко Олександр Миколайович,
учитель історії НВК № 7, м. Добропілля
Секція: Південно-Східна Україна з найдавніших часів до початку ХХ ст.

На території Добропільського району досить часто зустрічається таврована цегла, вироблена наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. Незважаючи на це, ідентифікація та аналіз діяльності цегляних заводів Добропільщини ще й досі не проводилися, багато клейм на цеглі залишаються нерозшифрованими. Зрозуміло, що відтворення повної картини соціально-економічних відносин неможливе без даних по роботі цегляних заводів, які відігравали помітну роль у промисловому розвитку краю, тому метою запропонованої роботи буде дослідження процесу розвитку виробництва цегли на землях Добропільщини у дорадянський період. Мета передбачає виконання наступних задач: 1) аналіз документів і введення в науковий обіг нових даних про діяльність цегелень на території Добропільського району; 2) розшифровку клейм місцевих виробників; 3) відтворення торгівельних зв'язків між виробниками і споживачами будматеріалів. Запропонована робота є новою і актуальною, адже раніше ця тема окремо не вивчалася і зараз відновленню виробництва цегли шляхом ручної формовки приділяють велику увагу не тільки дослідники, а й виробники. Дослідження може використовуватися на уроках краєзнавства і буде цікавим для широкого кола читачів.

Виробництво цегли на території України відоме з давніх-давен. Її виробляли і греки, і русичі, і хозари, але лише у містах. На території Добропільського району міст в давнину не було, тому перша цеглина з'явилася тут лише у XVIII ст. Після російсько-турецької війни 1768–1774 років на території нашого краю уряд почав роздавати рангові дачі дворянам, які заселяли свої нові наділи кріпаками з інших маєтків. Саме їм і довелося бути піонерами у виробництві будматеріалів. Так на землях Добропільщини почали виготовляти саман.

Саман — це глиняно-земляний сирець, який вироблявся на місці, де хотіли спорудити будинок. Для цього поряд із майданчиком, де планувалося будівництво, виривали яму. Ґрунт із цієї ями перемішувався, до нього додавалася вода, солома та навіз, які покращували в'яжучі якості суміші. Після цього за допомогою формувального ящика виготовлялися цеглини. Сушка відбувалася просто неба. Перевагою саманних будинків була їх дешевизна. Вони були теплими, сухими, вогнебезпечними [1, с. 64].

Саманні хати споруджували не всі. Поміщиків саман не задовольняв: з нього було важко побудувати багатоповерховий будинок, саманні хати не відповідали їх статусу. Альтернативою саману став камінь. Першими кам'яними спорудами в районі були церкви. У 1785 році в Олексіївці (зараз Шахове) була зведена Троїцька церква [2, с. 282], в 1804 році в Криворіжжі — Успенська [2, с. 296]. Їх будівництво стало можливим унаслідок початку видобутку в нашому краї каменю. Так у 1886 році каменоломні вже діяли в маєтках П. П. Енгельгардта в селі Миколаївці [3, с. 58–59] та Н. В. Литвинової в селі Юр'ївці [3, с. 66–67]. Кар'єр з видобутку пісковику у 1895 році діяв в селі Добропіллі на землях П. О. Янченка [4, с. 10].

Починаючи з 90-х років XIX ст., вапняк у Казенно-Торсько-Олексіївці видобував О. Л. Шахов. Ця справа була вигідною, і тому до неї почали залучатися і міщани. Так в 1906 році мешканець Слов'янська Дмитро Пересунько орендував у Олексія Шахова частину кар'єру [5, с. 2]. Хоча умови оренди були дуже жорсткими [6, с. 36], сам факт підписання угоди свідчить, наскільки це було прибутково. Про вартість каменоломень можна судити за наступним фактом. У 1893 році Шахов придбав земельну ділянку біля Казенно-Торсько-Олексіївки за 15000 крб. у поміщика Олексія Коптєва [6, с. 31]. А після облаштування там кар'єру в 1907 році нащадки Шахова виставили цю ж ділянку на продаж вже по 325 крб. за десятину (загальна сума 73775 крб.) [6, с. 37]. Згодом до цієї справи залучилися й селяни. У 1913 році кар'єр з видобутку вапняку належав товариству мешканців села Казенно-Торсько-Олексіївки [7, с. 451]. З каменю виробляли блоки для фундаментів, гармани, могильні пам'ятники, жорна, але для будівництва жилих споруд його не використовували через погану теплоізоляцію.

Поміщицькі маєтки, будинки заможних селян, купців споруджувались зазвичай із цегли. Спочатку використовували привозну цеглу, її чимало було знайдено на території району. Але велика вартість будматеріалів спонукала багатьох поміщиків відкрити власні цегельні. У 1886 році цегельний завод нащадків пана Роговського діяв у селі Миколаївка (зараз частина Вірівки) [3, с. 66–67]. Дослідження маєтку Роговського у Вірівці показало, що він побудований із цегли з кількома варіантами клейм: Р; НР; ФЛ?. Збіг букв клейма з ініціалами поміщиків (Р – Роговский; НР — Николай Роговский) і розташування Вірівки в центрі ареалу знахідок цегли з вищезгаданими клеймами дає підставу вважати, що цегла знайдена на руїнах маєтку Роговського місцевого виробництва. Будматеріали з клеймами Роговських були знайдені в будинках Криворіжжя, Завидо-Кудашевого, Святогорівки, Вікторівки, Степанівки. Це дозволяє встановити споживачів продукції вищезгаданого заводу. Ще одна цегельня, за даними 1886 року, знаходилася в 5 верстах від села Криворіжжя [8, с. 26]. Її розташування і прізвище власника не встановлене.

У 1896 році геолог Петро Зєм'ятченський, що здійснював розвідки в селі Завидо-Кудашевому, згадував про видобуток глини місцевими селянами для виготовлення вогнетривкої цегли [9, с. 159]. Дослідження руїн старих будинків у селі дало знахідки цегли з клеймами ЯА, Р и Ко, НР, НЛ, ФЛ, СБ ст. Краматоровка. Ці будматеріали були привозними. Вогнетривка цегла з тавром Р и Ко вироблялася у містечку Часів Яр на заводі товариства Ф. Роста і Ко. Продукція з клеймом НР належала цегельні Роговських. Цегла з клеймом НЛ виготовлялась на заводі Миколи Ларіна в Красноподіллі. Пічна цегла з клеймом СБ походила з Краматорська. Хто виробляв цеглу з клеймами ЯА і ФЛ невідомо, але перша була у великій кількості знайдена в селі Гришине, а друга — у Вірівці. Така різноманітність виробників свідчить, скоріше, про відсутність власної цегельні в Завидо-Кудашевому. Ймовірно, глина, видобута біля села, постачалась на якийсь із навколишніх заводів. Питання ж, щодо наявності власної цегельні в селі, залишається відкритим.

Найпотужніший завод в районі знаходився в селі Добропіллі. Документів, що підтверджують це, знайти не вдалося. Але такий висновок базується на цілій низці фактів. По-перше, вся знайдена в селі Добропіллі цегла була таврована лише двома клеймами — «В» і «W». Хоча цеглу з клеймом «В» знаходять і в інших навколишніх селах (Золотий Колодязь, Шевченко, Криворіжжя, Новофедорівка та ін.), але тільки в Добропіллі трапляються всі відомі на сьогодні варіанти цього клейма, тоді як в інших населених пунктах, як правило, 1–2 різновиди. По-друге, управляючий маєтку в Добропіллі, Карл Олександрович Вістенгаузен, був добре знайомий зі справою виробництва будматеріалів. Саме він, у 1912 році, був співзасновником «Акціонерного

товариства кераміко-черепичного заводу В. В. Штерцера і К. О. Вістенгаузена» з основним капіталом 300 тисяч крб. [10, с. 2]. По-третє, село Добропілля знаходиться в центрі ареалу знахідок цегли з клеймом «В». Це дає підставу вважати, що тавро «В» розшифровується як Вістенгаузен.

Ще одним центром виробництва цегли на території Добропільщини стало село Золотий Колодязь. Завод, згаданий в документах 1900 року, відкрила місцева поміщиця Олена Юхимівна П'янкович [11, с. 292]. Цегельня виробляла продукцію з клеймом «ЕП» — Елена Пьянкович. Продукція цієї цегельні постачалася і в інші населені пункти: Новотроїцьке, Веселе, Христианівку, Андріївку та Сергіївку Слов'янського району. Місцевий краєзнавець С. С. Мельников писав, що цегла в селі почала виготовлятися ще в XIX столітті і першим власником цегельні був Іван Грязнов. Підставою для цієї думки стала знахідка печей для випалення цегли на краю вулиці Жовтневої під час прокладання водогону в 1972 році, збудованих із цегли з клеймом «ИГ», яке Мельников розшифрував, як Иван Грязнов [12, с. 21]. Але навряд чи це відповідає дійсності. На території Золотого Колодязя є чимало таврованої цегли інших виробників (клейма С.К., ТС, В, ИГ, ЕП), це свідчить про те, що до відкриття своєї цегельні поміщики змушені були купувати цеглу в інших місцях. Ймовірно, з придбаної десь цегли ИГ П'янкович збудувала печі, а потім, налагодила виробництво власної продукції з тавром ЕП. Окрім цього, клеймо ИГ, знайдене у 1972 році, дуже схоже на те, що трапляється на цеглі з містечка Опішня.

Біля Золотого Колодязя у Самарській балці діяла і цегельня Ковалевських [12, с. 77]. Найбільш вірогідною є версія, що цегла Ковалевських мала клеймо С.К. (Софія? Ковалевська). Її знаходять не тільки у Золотому Колодязі, а й в селах, що поряд.

Завод з виробництва цегли існував і в селі Красноподіллі. Власниками цього заводу, за свідченням старожилів, були місцеві поміщики [13]. Дослідження земель, які були частиною їх маєтку, дали знахідки цегли з клеймами Л, ИЛ, НЛ. Першим власником цих земель був Ілля Григорович Ларін. Згодом його володіння були розділені між синами Миколою та Іваном, кожен з яких отримав близько 500 десятин батьківського маєтку [14, с. 58–59]. Найбільш вірогідною є така версія розшифровки клейм: Л — Ларин, ИЛ — Иван Ларин, НЛ — Николай Ларин.

На початку XX століття кількість цегельних заводів на території Добропільського району збільшується. Це пов'язано з переселенням сюди німецьких колоністів. Одним із центрів виробництва цегли стала лютеранська колонія Христианівка (зараз Нове Шахове). Біля Христианівки було організовано цегельно-черепичний завод. Прізвище власника заводу вдалося встановити за клеймом на черепиці: Ф. В. Геллертъ и Ко Христіановка, знайденій на території села. Цей же завод виготовляв і цеглу з клеймом ФГ. Продукція заводу Геллерта знайдена в Паньківці і Шаховому.

Свої цегельні мали і меноніти. Біля села Криворіжжя діяла цегельня Генріха Яковича Зудермана, яка випускала продукцію з клеймом S — Sudermann [15, с. 60]. А біля хутора Мар'їнського діяв завод Генріха Абрамовича Классена, що виробляв цеглу з клеймом K — Klassen [15, с. 58]. Цегла з клеймом К вироблялася і на селянському заводі братів Крупко [16, с. 291]. Але клеймо їхнього заводу відрізняється від клейма Классена, та й розташований цей завод був у іншій частині району — біля села Нововодяне. Цегляні заводи діяли також в Шиловому, Ганнівці, Шаховому, Новотроїцькому, Святогорівці. Але, на жаль, визначити, хто був їх власником, поки не представляється можливим.

Таким чином, виробництво будматеріалів відігравало важливу роль у промисловому розвитку Добропільщини. Дослідивши її територію на предмет знахідок

таврованої цегли і зіставивши дані письмових та усних джерел про існування цегляних заводів, вдалося ідентифікувати заводські клейма деяких підприємств, відстежити шляхи розповсюдження цегли місцевих виробників і визначити середню відстань, на яку розповсюджувались будматеріали. Отримані результати подані у вигляді таблиць та схем [Додатки А, Б, В].

Література

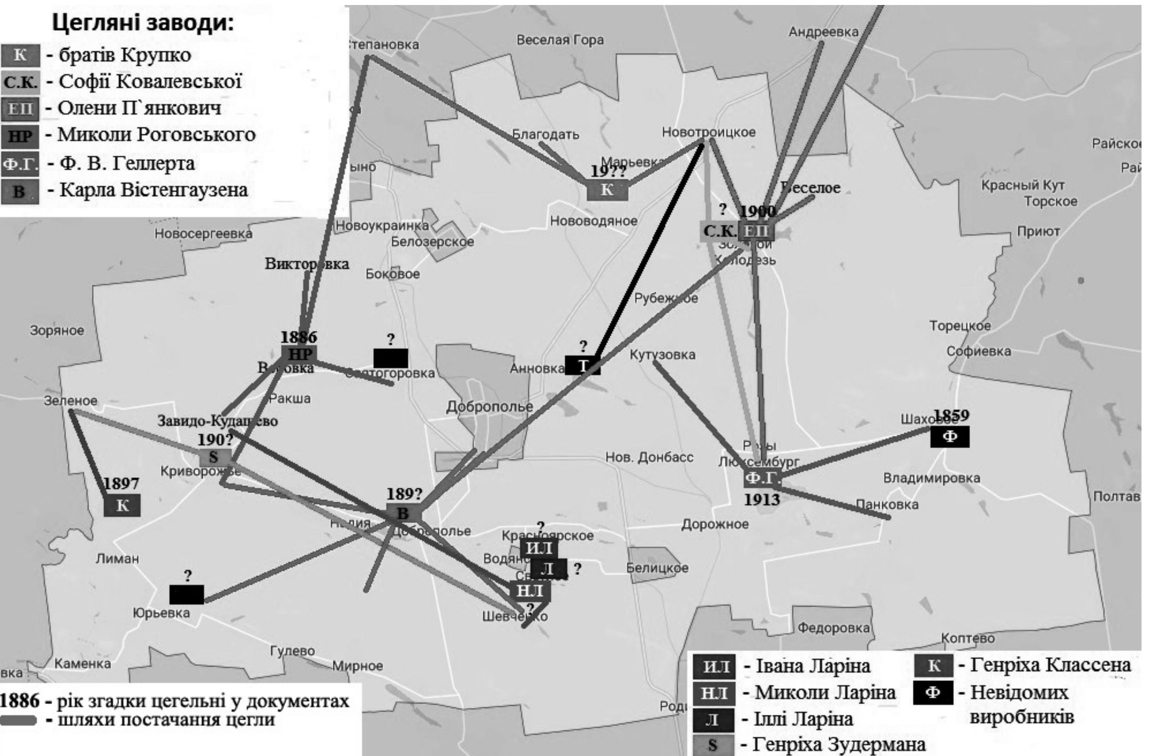
1. *Устройство хутора / под ред. Штейнберга П. Н.— Санкт-Петербург: Книгоиздательство П. П. Сойкина, 1910.— 474 с.*
2. *Справочная книга Екатеринославской Епархии 1908 года.— Екатеринослав: Типография Братства Св. Владимира, 1908.— 565 с.*
3. *Сборник статистических сведений по Екатеринославской губернии. Том II. Бахмутский уезд.— Екатеринослав: типография Я. М. Чаусского, 1886.— 830 с.*
4. *Адреса землевладельцев / Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Торгово-промышленный календарь Российской империи.— Санкт-Петербург: Издание А. С. Суворина, 1895.— 873 с.*
5. *ДОДА. Ф. 170, оп. 1, спр. 2, л. 1–23.*
6. *Петренко А. Дореволюционная история села Октябрьское // Береже пам'ять село. Матеріали історико-краєзнавчих конференцій / Упорядник С. І. Бичкарьова.— Випуск № 6. У 2 частинах. Частина 2.— Добропілля, 2016.— 98 с.*
7. *Календарь-ежегодник «Приднепровье».— Екатеринослав: Издание Екатеринославского губернского статистического комитета, 1913.— 508 с.*
8. *Волости и важнейшие селения Европейской России. Выпуск VIII. Губернии Новороссийской группы.— Санкт-Петербург: Типография министерства внутренних дел, 1886.— 187 с.*
9. *Земятченский П. Коалинитовые образования Южной России — Санкт-Петербург: Типография М. Меркушева, 1896.*
10. *Богуненко В. История завода В. В. Штерцера //»За Огнеупоры».— Часов Яр, 2016.— № 5 (4851).*
11. *Адреса землевладельцев / Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Торгово-промышленный календарь Российской империи. В 2 т.— Санкт-Петербург: Издание А. С. Суворина, 1900.—Т. 2.— 828 с.*
12. *Мельников С. Золотий Колодязь.— Донецьк: Каштан, 2009.— 220 с.*
13. *Інтерв'ю з Копил Антоніною Іванівною, 1952 р.н. (с. Світле Добропільського району Донецької області, 17 червня 2019 р. Транскрибований аудіозапис) // Особистий архів автора.*
14. *Гриннер М. Ведомость о землевладении Бахмутского уезда.— Бахмут: Первая Бахмутская типография Л. Р. Грилихеса, 1915.— 84 с.*
15. *Петкау В. Меннонитские поселения. Хутора (экономии, поместья) Криворожской волости // Добре поле. Історико-краєзнавчий альманах. Випуск № 1.— Краматорськ: ЦТРІ «Друкарський дім», 2016.— 152 с.*
16. *Подолян В. Слово про Добропілля: роки, події, люди.— Донецьк: Престиж-party, 2009.— 367 с.*

ДОДАТОК А
Розшифровані клейма виробників цегли Добропільського району.

Місцезнаходження цегельні, власник	Різновиди клейм
село Добропілля, Карл Олександрович Вістенгаузен	
Село Золотий Колодязь, Олена Юхимівна П'янкович	
Село Миколаївка, Микола Іванович Роговський	
Село Християнівка, Ф. В. Геллерт	
Село Золотий Колодязь, Софія (?) Ковалевська	
Село Красноподілля, Микола Ілліч Ларін	
Село Красноподілля, Іван Ілліч Ларін	
Село Красноподілля, Ілля Григорович Ларін	
Село Мар'ївка, Генріх Абрамович Классен	
Хутір Благодать, брати Крупко	
село Криворіжжя, Генріх Якович Зудерман	

ДОДАТОК Б

Схема розповсюдження будматеріалів місцевих виробників у Добропільському районі (за місцями знахідок таврованої цегли)

ДОДАТОК В
Неідентифікована та привозна цегла, знайдена на території Добропільського району

Місце знахідки цегли	Клейма
Завидо-Кудашеве	
Паньківка	
Нове Шахове	
Шахове	
Шилове	
Юр'ївка, Василівка, Новомар'ївка	
Кутузівка	
Мерцалове, Новий Донбас	
Новотроїцьке, Золотий Колодязь	
Грузьке	
Добропілля	
Бойківка	
Красноподілля, Світле	
Святогорівка	
Ганнівка, Новотроїцьке	
Веселе	

КЛИМЕНТІЙ СІЯНКО: У ВИТОКІВ ЗАПОВІДНИКА «АСКАНІЯ-НОВА»

Оліферчук Катерина,
учениця 9-Б класу ОЗ НВК Асканія-Нова-гімназія, вихованка гуртка «Юні екскурсоводи» КЗ «Центр туристсько-краєзнавчої творчості учнівської молоді» Херсонської обласної ради Херсонська область, Україна
Керівник: Ташкевич Людмила Леонідівна,
керівник гуртка «Юні екскурсоводи» КЗ «ЦТКТУМ» Херсонської обласної ради

Робота присвячена маловідомому, проте видатному українському натуралісту-самоучці, соратнику засновника заповідника «Асканія-Нова», багаторічному директору зоопарку — Климентію Євдокимовичу Сіянку, який стояв біля витоків створення заповідника. Ім'я фундатора заповідника «Асканія-Нова» — Фрідріха Едуардовича Фальц-Фейна (1863–1920) добре відоме [1]. Проте історія вимагає віддати належне і його найближчому помічнику — Климентію Євдокимовичу Сіянко. В різних публікаціях біографічні відомості про К. Є. Сіянко досить суперечливі, ім'я його було забуте і довгий час замовчувалось. Певний час його ім'я було серед репресованих [5]. Першу спробу повернути із забуття пам'ять про К. Є. Сіянка зробив журналіст В. Е. Борейко [6]. Вагомий доробок до цієї справи внесла співробітниця Біосферного заповідника Дрогобич Н. Ю., встановивши багато цікавих фактів [7].

Климентій Євдокимович Сіянко народився 25 листопада 1868 року у селі Тіньки Чигиринського повіту Київської губернії [2; 7]. Закінчивши церковно-приходську школу, у 1884 році потрапив наймитом до Асканії-Нова. З початку працював у плодовому саду, а з 1886 року по 5 липня 1930 — у зоологічному парку [6]. Фрідріх Фальц-Фейн швидко помічає працелюбного хлопця, любителя природи [8]. Клим Сіянко стає завідувачем зоопарку. Влітку 1930 року у заповіднику починається «чистка» [7]. Його, разом з Генріхом.Рібергером, хранителем музею, як колишніх робітників Фальц-Фейна виганяють із заповідника [4, с. 371]. Сіянко переселяється до села Скворцовка, що неподалік від Асканії-Нова [12]. Однак, на цьому нещастя 65-річного чоловіка не закінчилися. 29 жовтня 1933 року чекісти заарештовують його за підозрою в участі в контрреволюційній організації [4]. Він і ще троє літніх людей одержали по три роки умовно. Помер Климентій Євдокимович Сіянко 28 лютого 1946 року у Мелітополі [5]. Був реабілітований ухвалою Судової колегії з кримінальних справ Верховного суду УРСР 2 листопада 1957 року «за недоведеністю у його діях складу злочину» [4].

Майже все життя, вірний соратник Ф. Е. Фальц-Фейна присвятив роботі в Асканії-Нова. У 1874 році Ф. Фальц-Фейн влаштовує перші вольєри для утримання птахів, яких в степу ловив селянський хлопчик Клим Сіянко [13, с. 14]. Дозвіл батька на будівництво вольєру Фрідріх одержав в нагороду за вступ до Херсонської гімназії. Навчаючись спочатку у гімназії, а потім в університеті, Фрідріх залишав тварин на піклування Сіянко, який добре справлявся з дорученням [14]. Таким чином, К. Є. Сіянко, стояв біля витоків створення заповідника. Письменник О. Кременськой змалював цікаву картину співробітництва Фрідріха Фальц-Фейна і К. Є. Сіянко: «Ця людина також творець Асканії-Нова. Біля колиски її вони стоять удвох: Фальц-Фейн і батрацький син Клим Сіянко, вихователь незліченних птахів і звірів. Вони доповнювали один одного, десятиліттями працюючи разом: хазяїн-натураліст з університетської освітою і український селянин, вчений-самоучка, який своїми силами засвоїв науку про природу» [7, с. 168].

Сіянко був майже ровесником Фальц-Фейна і все життя присвятив Асканії-Нова. Вони познайомилися вперше, коли Фальц-Фейну було 21, а Климентію –16.

Сіянко був неабиякою людиною, але брак освіти не дозволив повністю розкритися його здібностям. К. Є. Сіянко вважають правою рукою засновника заповідника «в деле строительства знаменитого зоопарка» [15, с. 28].

Брат засновника заповідника згадує, що великим помічником і вірним другом Фрідріха завжди був Клим Сіянко [9, с. 75]. Він навчився читати, писати, вивчив німецьку мову, латину. «Теплая дружба и искренняя привязанность связывали их всегда» [9, с. 72]. Два фанатично закоханих у природу чоловіка. Син бідного селянина і нащадок багатого землевласника. Скромний практик зоології та постійний її меценат. Фрідріх призначив його головним управляючим зоопарком. Неосвічений, але винахідливий, практичний, поміркований, надзвичайно люблячий тварин. Ставимо під сумнів тезу з довідника «Історія міст і сіл України»: «Сіянко, син наймита, гнув спину в зоологічному саду» [17, с. 640]. Він працював хоча і тяжко, але з великим задоволення, бо займався справою, яку любив понад усе.

Говорячи про взаємні стосунки представника «королів вівчарства» і батрацького сина, слід відзначити, що вони були однодумцями-соратниками, орнітологами за станом душі, ентузіастами-першопрохідцями, природолюбами-натуралістами, відзначалися відданістю одній справі. Це приклад вдалого поєднання університетської освіти та працелюбності українського селянина. Як відомо, К. Є. Сіянко працював у зоопарку з 1886 по 1930 рік, тобто, майже 46 років [7]. Звісно, світове визнання залишилося за Фрідріхом Фальц-Фейном [1; 8].

Далеко розійшлася слава про «сад», яким безпосередньо керував К. Є. Сіянко. З 1912 року по 1917 рік зоопарк відвідало понад 12 тисяч чоловік [15, с. 31]. Тут побувало чимало вчених, мандрівників. Звісно, все фінансувалося Фрідріхом, але без керівництва, без щоденної копіткої роботи таких співробітників, як Сіянко не було б досягнень і успіху. Невідомо, як би склалася доля зоопарку під час подій 1917 року. Власник Асканії-Нова назавжди залишив її [9]. Простим, скромним та мужнім людям нащадки зобов'язані тим, що маєток Асканія-Нова, єдиний у Таврії, не був повністю пограбований ні червоними, ні білими. І недаремно, деякі з колишніх працівників Фальц-Фейнів, у тому числі і К. Є. Сіянко, були удостоєні звання Героя Праці [2]. Отримати таку відзнаку у радянські часи було непросто: це почесне звання надавали лише за видатні заслуги при наявності стажу роботи не менше як 35 років [7, с. 165].

Асканія-Нова півтора року знаходилась у фронтових межах громадянської війни і неодноразово була між фронтами противників. Зберегти зоопарк допомогла відданість службового персоналу. З розповідей очевидців відомо, що К. Є. Сіянко вберіг П. К. Козлова від розстрілу. Фортунатов Б. К. підкреслює внесок співробітників у збереження зоопарку, згадуючи прізвище Сіянко К. Є, який намагався не тільки вберегти зоопарк. Він занотовував дані про збитки, констатував загибель тварин, збирав оригінали документів військових частин [7, с. 163]. Після війни запрацювала водонапірна вежа, була налагоджена заготівля кормів, відновлена огорожа зоопарку, ставки наповнили водою. За всім цим стояла щоденна праця Клима Сіянко [9, с. 216].

К. Є. Сіянко по праву можна вважати своєрідним літописцем заповідника [18], в записах збереглися відомості про будівництво різних приміщень, незвичайні явища у природі, списки робітників, які доглядали за тваринами. До речі, його донька Олександра теж працювала у зоопарку [7, с. 165]. Директор заповідника М. М. Колодько писав: «Любов до зоопарку у Сіянко доходила до фанатизму. Всі свої сили віддав, щоб зберегти це надбання» [14, с. 2]. Заслуги К. Є. Сіянко були високо оцінені вченими, які мали можливість спілкуватися з ним. Вони зверталися за порадами, давали доручення, які він виконував вчасно і доброякісно.

В образі одного з героїв роману «Таврія» Олеся Гончара вгадуємо Клима Сіянко, хоча автор назвав його Євдокимом Клименко [21, с. 177], який обвішав Асканію своїми

дотепними шпаківнями, ловив весною перелітних птахів, підрізав їм крила. Цього героя у творі названо «Ноєм асканійського ковчега», його зараховано до «цвіту асканійської інтелігенції», він «мозок Асканії», його запрошують на наради, його думку поважають [21, с. 169]. Революційні події 1917 року назавжди припинили стосунки між Фрідріхом Фальц-Фейном і Климентієм Сіянко. В тяжкі роки війни і до 1930 року К. Є. Сіянко продовжував справу Фальц-Фейна, працюючи у заповіднику ще 13 років. Якби не «червона інквізиція» сталінських репресій, зробив би чимало гарних справ. Основні напрямки його діяльності та заслуги визначено в спогадах вчених, в публікаціях преси і особисто бароном Е. О. Фальц-Фейном, який з вдячністю згадує талановиту людину [9]. Схвально про нього писав у 1930 році В. Е. Фальц-Фейн [9]. Клим, як і Фрідріх, дуже любив природу, його вирізняла гостра спостережливість, якщо мова йшла про тварин. Разом вони проводили дні і ночі далеко в степу, спостерігали за птахами, ловили їх, поповнювали нові вольєри. Їм вдалося зібрати майже усі види степових птахів. З великими труднощами придбали антилопу сайгак, потім разом вболівали за те, щоб вона звикла до умов утримання у зоопарку. Рік 1883 можна вважати роком заснування звіроферми, де об'єднався тваринний світ степу, була зібрана велика кількість ссавців і птахів з різноманітних куточків світу. Цей успіх, як згадує В. Фальц-Фейн, розділив енергійний і вірний помічник Фрідріха — Клим Сіянко [9, с. 72]. Фрідріх призначив його керівником зоопарку, бо довіряв йому повністю.

Пам'ятають його старожили селища. Колишній учень школи Асканії-Нова Іван Гончарівський згадував: «Сіянко вмів знаходити спільну мову з різними людьми так само, як з різними тваринами [22], зустрічався з «білими і червоними», з усіма прагнув домовлятися». Професор А. О. Браунер, читаючи лекції з орнітології у 1938 році, неодноразово підкреслював вміння Сіянко визначати назву птаха за шумом крил, формою польоту та голосом [22].

У праці Рябка В. М. відображені основні події при формуванні наукової бази Асканії-Нова, висвітлені біографічні дані вчених. Прізвище К. Є. Сіянко теж згадується на сторінках, але у главі, присвяченій Ф. Е. Фальц-Фейну [8, с. 17]. Не мав Сіянко К. Є. вченого ступеню, не писав наукових праць. Як тут не згадати вислів А. П. Чехова: «Истинные таланты всегда сидят в потемках, в толпе, подальше от выставки» [8, с. 255]. Так трапилось і з Сіянко К. Є., який не став вченим, але зробив вагомий внесок в розвиток науки. Дивом збереглися два рукописні щоденники Климентія Євдокимовича [18; 19]. Один документ знаходиться у науковій бібліотеці Інституту тваринництва. В щоденнику вміщено записи за 365 днів року, починаючи з 1 січня 1913 року. Щодня записувалися температура повітря, напрямок вітру, хмарність неба, характер опадів. Другий щоденник знаходиться в архіві заповідника. Науковці часто звертаються до записів, використовують їх для порівняння. Він удвічі менше за перший щоденник, записи з 1 січня 1896 року по 31 липня цього ж року. К. Є. Сіянко залишив нам у спадщину добре ім'я, безцінні записи, які мають велике значення і заслуговують на увагу з боку орнітологів, натуралістів, краєзнавців. Швидке знайомство не дасть повної уяви про цінність архівних джерел. Нотатки містять: спостереження за птахами, метеорологічні відомості, статистику про кількість тварин [19]. Це безцінні раритети заповідника, важливі джерела інформації.

На сторінках Вікіпедії знаходимо презентаційну таблицю К. Є. Сіянко. У графі «Громадянство» позначено: «Російська імперія», «СРСР». Прикро, адже народився К. Є. Сіянко у селі Тіньки, Чигиринського повіту Київської губернії [4, с. 38]. Отже, він має українське походження, працював в Україні, похований теж в Україні. Країна має пишатися своїм видатним українцем. Ім'я К. Є. Сіянко завжди було і має бути поруч з ім'ям засновника заповідника «Асканія-Нова» Ф. Е. Фальц-Фейна. Майже 33 роки вони працювали разом, стояли біля витоків заснування заповідника. Жителі селища та численні

відвідувачі мають завдячувати цій людині за внесок у створення краси і слави заповідника. Добра людська пам'ять — то найкраще, чим можуть віддячити сучасники своїм попередникам. Отже, наш обов'язок — повернути з забуття ім'я К. Є. Сіянко, віддати йому належну пошану за його заслуги. «Можливо, коли Україна стане заможнішою, і знайде кошти на те, щоб встановити селянському самородку хоча би бронзовий барельєф» [22].

Література

1. *Задерейчук А. А. Фальц-Фейны в Таврии.— Симферополь, 2010.— 192 с.*
2. *Дрогобич Н. Ю. Великий природолюб // Радянська Таврія, 26.06.1983.*
3. *Буянов П. Соратник Фальц-Фейна // Надніпрянська правда, 14.12.1996.*
4. *Дело по обвинению Гунали А. П., Орловского Ф.и др. по статье 54–7. ДАХО, Фонд Р. 4033, опис 4, справа 219.— 591 с.*
5. *Реабілітовані історією. Херсонська область.— Херсон, 2005.— 942 с.*
6. *Борейко В. Е. Аскания-Нова: история создания. Серия географическая № 3, 1989.— С. 116–123.*
7. *Дрогобыч Н. Е. Судьба Клима Сиянко. Вісті БЗ «Асканія-Нова».— Том 8, 2006.— 195 с.*
8. *Рябко В. М. Аскания-Нова в решении научных проблем.— Херсон, 2011.— 576 с.*
9. *Фальц-Фейн В. Аскания-Нова.— К.: Аграрна наука, 1997.— 346 с.*
10. *Козлова Е. Аскания-Нова. Зоопарк в южнорусских степях. Петроград: Изд-во «Начатки знаний», 1923.— 132 с.*
11. *Гавриленко В. С. Гніздова орнітофауна дендропарку та особливості її формування // Вісті Біосферного заповідника, 2000.— 190 с.*
12. *Соколов В. Доклад о работах по орнитологии в государственном степном заповеднике, 1925.*
13. *Треус В. Д. Акклиматизация и гибридизация животных в Аскании-Нова.— К., 1968.— 316 с.*
14. *Колодько М. Н., Фортунатов В. К. Степной заповедник Чапли.— М., 1928.— 273 с.*
15. *Завадовский М. М. Общий очерк и история развития Аскании-Нова.— М., 1928.— 37 с.*
16. *Память о Фальц-Фейне и его деле. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http:// bio.1 september.ru/article.php.*
17. *Історія міст і сіл Української РСР. Херсонська область.— К., 1972.— 686 с.*
18. *Дневник К. Е. Сиянко. 1896 год. Архів заповідника.— 38 с.*
19. *Дневник № 11 зоопарка в Аскании-Нова с 1го января 1913 года. К. Сиянко.*
20. *Дрогобыч Н. Е. Асканийские эпизоды жизни. А. А. Браунер.— Одесса.— Том № 4, 2007.*
21. *Гончар О. Т. Таврія. Перекоп.— Сімферополь: «Таврія», 1974.— 686 с.*
22. *Інтерв'ю з Гончарівським І. О. Запис 2003 року.— Архів шкільного музею.*

ВИДАТНИЙ АРХІТЕКТОР О. М. БЕКЕТОВ

Полікарпова Ольга,
студентка II курсу факультету дошкільної освіти Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди, м. Харків, Україна
Керівник: Мкртічян О. А.,
канд.пед.наук, доцент кафедри естетичного виховання і технологій дошкільної освіти ХНПУ ім. Г. С. Сковороди

Харків, як й інші міста України, має своєрідну архітектурну спадщину, що представлена безліччю різноманітних стилів. У місті збереглися пам'ятки архітектури

починаючи з XVII ст., які є прикрасою центральних вулиць і площ міста. У Харкові поєднуються плоди послідовного формування планувальної структури міста, які наклали своєрідний відбиток на вигляд площ і вулиць та утворилося багато архітектурних ансамблів, здійснених в однаковому або еклектичному стилі. Так, одну з ключових ролей у формуванні обличчя центру міста, демонструючи різнобарв'я художніх та містобудівних прийомів, які підкреслювали особливості міського ландшафту і визначив його неповторимий вигляд зіграв Олексій Миколайович Бекетов. Відомий архітектор і художник, академік архітектури здійснив великий внесок у культурну спадщину міста кінця XIX — початку XX ст.

Час, на який припала активна творча діяльність О.М. Бекетова, був складним і динамічним як для історії, так і для архітектурної практики. Проте, він зумів реалізувати свої ідеї практично у всіх напрямках і стилях, що існували і змінювали один одного в той період, продемонстрував, що талант і професійна майстерність є запорукою успішної роботи. Його ім'ям названі вулиця і станція метро, два пам'ятники зодчому встановлено біля вишів, де він викладав.

Творчість архітектора розвивалася в руслі поширених на той час стилів неоренесансу й неокласицизму, модерну й конструктивізму, яким властиві висока культура розроблення деталей фасадів та інтер'єрів, синтез мистецтв. Олексій Миколайович ретельно опрацьовував проекти своїх будівель, вів документацію (ескізні малюнки, пояснювальні записки та робочі замітки до проектів, кошториси, листи). Першим приватним особняком, побудованим О.М. Бекетовим в Харкові, був будинок, що належав батькам дружини архітектора — Христині Данилівні і Олексію Кириловичу Алчевським. Особняк побудований в 1891–1893 рр. в Мироносицькому провулку, 13 — двоповерховий будинок з поздовжньої системою планування, в — центрі парадні приміщення, до яких примикав ряд кімнат. Вікна прикрашені колонами іонічного ордера. Спочатку будівля з трьох боків була оточена відкритими терасами і балконами, які виходили в сад. Широка лоджія вносила в стилістику проекту риси італійського Ренесансу, за нею розташовувався парадний зал. В 1945 р. до внутрішньої сторони був прибудований зал для глядачів. Зараз в цьому красивому будинку розташований Палац культури Головного Управління національної поліції в Харківській області (у 1921 р. в приміщенні був відкритий Клуб чекістів). Також, багато особняків побудував О. М Бекетов для знатних людей міста (П.В. Маркова, І.Є. Ігнатищева, М.П. Соколова, Г.І. Рубінштейна).

Найбільшу адміністративну споруду в дореволюційному Харкові, побудовано в 1899–1902 рр. Це будівля судових установ на Скобелевській площі (зараз імені Небесної Сотні). У 1901 р.— громадська бібліотека (нині — бібліотека імені В.Г. Короленка). Будівля була зведена з урахуванням передових європейських технологій. Сучасники відзначали функціональну взаємодію її частин (наприклад, з книгосховища книги подавалися до читальної зали за допомогою спеціальної підйомної машини).

Також, за проектом зодчого було створено будівлю Харківського медичного товариства, яке стало одним з найяскравіших зразків у стилі неокласицизму Харкова.

Важливим напрямком у творчій кар'єрі Олексія Бекетова було проектування фінансових установ, які відіграли значну роль в розвитку і процвітанні міста. Будівлі подібного роду повинні бути не тільки функціональними, але й престижними з багатим та виразним фасадом. У місті з'явилися чотири банки — Комерційний (1896), Земельний (1897), Торговий (1899) та Волжсько-Камський (1908). Останній був побудований у стилі модерн. У його художній обробці використано поєднання фактур та матеріалів, вигнуті лінії силуету, великомасштабний і пластичний декор будівлі. Крім того, важливу роль зіграла символіка: будівлю прикрашають деталі, що відображають його приналежність, а також панно з назвою банку (з 1968 року цей будинок належить театру ляльок).

Особливий інтерес представляють власні будинки архітектора. В них Олексій Миколайович вільно реалізував своє розуміння комфортного житла. Першим таким маєтком був побудований в Мироносицькому провулку (зараз у ньому розташовується Будинок учених) та вирізнявся оригінальним оформленням в неогречеському стилі (1912). Традицію побудови цього маєтку можна віднести до англійського типу: парадні приміщення орієнтувалися на вулицю, виходили на сторону двору та об'єднувалися спільним коридором, великою лоджією, перекриття якої підтримували фігури каріатид.

Отже, у роботах О. М. Бекетова органічно перепліталися старі переконання і нові погляди, вітчизняні й зарубіжні впливи. На початку XX ст. на зміну класицизму прийшли стилізаторство і еклектичне використання різноманітних історичних стилів і художніх напрямків. Зодчий у своїй творчості використовував увесь арсенал історичних форм, накопичених людством.

У Харкові збереглося близько 40 будівель академіка архітектури О. М. Бекетова. Усі вони дуже різні за стилем і архітектурно-художнім рішенням і всі незмінно відрізняються красою й функціональністю. Сьогодні більшість цих будинків є візитівкою Харкова.

Література

1. *Бекетов А. Н. Харьковская общественная библиотека // Зодчий. 1902. — С. 157–159.*
2. *А. Н. Бекетов, академик архитектуры. Исследования и материалы / под ред. А. П. Буряка. — Харьков, 2012. — 40 с.*
3. *Дудукина Д. К 145-летию со дня рождения А. Н. Бекетова // Архитектурный вестник. 2007. № 2 (95).*
4. *Олексій Миколайович Бекетов (1863–1941) / І. О. Ігнаткін. — Київ, 1949. — 44 с.*
5. *Ремизова Е. И. Архитектурный полифонизм в творчестве А. Н. Бекетова / Е. И. Ремизова, В. М. Лопатько // Науковий вісник будівництва. 2014. № 2. — С. 36.*
6. *Харьков. Вчера. Сегодня. Завтра / Ю. М. Шкодловский, И. Н. Лаврентьев, А. Ю. Лейбфрейд, Ю. Ю. Полякова. 2-е изд. — Харьков, 2002. — 206 с.*

ІСТОРІЯ ЖИТТЯ АРХИПА ІВАНОВИЧА КУЇНДЖІ

Романюк Євгенія Романівна,
учениця 10-А класу спеціалізованої школи з поглибленим вивченням окремих предметів І–ІІІ ступенів № 4 Маріупольської міської ради Донецької області, м. Маріуполь, Україна
Керівник: Філатова Олена Петрівна,
учитель історії вищої категорії СШ№ 4,
учитель історії,

Архип Іванович Куїнджі здобув славу не лише для Російської імперії, але і для свого рідного міста Маріуполя завдяки своєму таланту.

Актуальність цієї теми полягає у тому, що місто Маріуполь — центр промислової індустрії, місто розвивається як туристичний центр, а також є батьківщиною Куїнджі. Життя художника сповнено загадок і білих плям. А історія його діяльності і прагнення стати відомим художником змушує нас глибше зануритися в його біографію.

Загадки біографії Архипа Івановича Куїнджі починаються з дати його народження. В архівах зберігаються відразу три його паспорти, і який саме з них найбільш справжній, незрозуміло й до цього часу. У першому з них народження відзначено 1841 роком,

у другому — 1842, а в третьому — 1843. Ймовірним поясненням цього факту може бути те, що Архип дуже хотів вступити до художньої академії, але це можна було зробити лише тим, кому ще не виповнилося 25 років. Можливо, він підробив документ. Копія паспорта художника зберігається в художньому музеї Маріуполя. Ми схильні вважати, що Куїнджі з'явився на світ у 1841 році.

Він народився в Маріуполі в кварталі Карасу, у сім'ї бідного шевця-грека, який також займався хліборобством. У метриці він значився під прізвищем Еменджі — «трудова людина». Архип рано втратив батьків, виховували його родичі. За спогадами товаришів, навчався він погано, проте вже тоді захоплювався живописом і малював на будь-якому зручному матеріалі: стінах, парканах і клаптиках паперу.

Хлопчик жив у бідності, тому з раннього дитинства наймався на роботу: пас гусей, служив у підрядника Чабаненка на будівництві церкви, де йому було доручено вести облік цегли, потім служив у хліботорговця Аморетті. Куїнджі перепробував чимало професій, перш ніж зробив реальні кроки до здійснення своєї мрії. У середині 1850-х років вирушає до Криму до знаменитого живописця Івана Костянтиновича Айвазовського. Але майстер довірив йому лише розтирати фарби і фарбувати паркани. Можливо, коли Айвазовський побачив потенціал Куїнджі, не став його навчати, бо боявся конкуренції. Але ця праця допомогла Архипу навчитися відчувати гру світла. У художній академії хлопець познайомився з І. Рєпіним, І. Крамським, І. Шишкіним та багатьма іншими відомими художниками.

Молодий художник Куїнджі любив проводити літо на острові Валаам на Ладозькому озері, сюди ж після весілля в 1875 році він привіз молоду дружину Віру Кетчерджі. Острів став для художника джерелом натхнення — він присвятив природі Валааму безліч етюдів, малюнків і полотен. Серед відомих пейзажів — «На острові Валаамі» і «Ладозьке озеро».

Полотно «На острові Валаамі» стало першою роботою Куїнджі, яку придбав для своєї колекції Павло Третьяков.

Створював він свої картини дуже цікавим способом: писав картини на папері, а потім приклеював їх на полотно. У 1878 році художник брав участь у Всесвітній виставці в Парижі. Самобутній стиль його полотен відзначило багато французьких критиків.

Куїнджі був дуже щедрою, доброю і безкорисливою людиною. Багато разів брав участь у добродійності. Багато говорили, ніби художник міг розмовляти з птахами. Він годував і лікував їх.

А. Куїнджі малював та виставляв картини до 1882 року, а потім малював для себе, нікому не показуючи свої роботи. Цей період життя художника назвали «Мовчання Куїнджі», період тривав 20 років і виявився для Архипа дуже плідним.

Найвідоміші роботи А. І. Куїнджі: «Татарська сакля в Криму» (1868), «Степ» (дві картини, 1875), «Чумацький шлях у Маріуполі» (1875), «Українська ніч» (1876), «Вечір на Україні» (1878), «Березовий гай» (1879), «Місячна ніч на Дніпрі» (1880), «Дніпро вранці» (1881), «Дуби» (1900–1905), «Захід сонця в степу» (1900), «Хмари» (1882), «Море. Крим» (1898–1908).

Помер художник 11 липня 1910 року в Петербурзі. Похований на Смоленському цвинтарі.

У 1952 році прах художника перенесений в Некрополь майстрів мистецтв Олександро-Невської лаври.

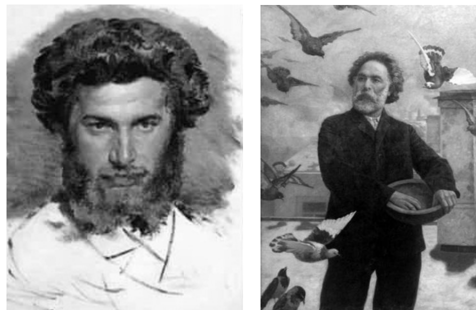
Підсумовуючи вищевикладене, можемо зробити висновок, що Куїнджі — талановита, добра та надзвичайно сильна людина. Незважаючи на те, що майже все життя художник провів на території Російської імперії, його батьківщина — Україна, а саме — місто Маріуполь. Родичі Куїнджі й дотепер мешкають у Маріуполі та працюють лікарями й вчителями. Зокрема, Лук'янова Наталія Валентинівна працює у школі № 42 учителем початкових класів.

Ця робота, на наш погляд, є новою сторінкою в історії нашого рідного міста, її можна використовувати на уроках краєзнавства та уроках образотворчого мистецтва.

Література

1. *В. С. Манін. Куїнджі та його школа, 1987.*
2. *Панфілов А. 50 художників. Шедеври російського живопису / А. Панфілов, 2010.*
3. *Охапкіна К. Повість о Куїнджі / К. Охапкіна, 1953.*

ДОДАТОК А

А. І. Куїнджі

Ніч на Дніпрі (1880 р.)

Березовий гай (1879 р.)

ДОДАТОК Б

Українська ніч (1876 р.)

ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО КУРСУ УКРАЇНСЬКИХ ГЕТЬМАНІВ НАПРИКІНЦІ XVI — ПОЧ. XVII СТ.

Стешенко Леонід,
студент 2 курсу історичного факультету Харківського національного педагогічного університету ім. Г. Сковороди,
Керівники: Дьякова Олена Василівна, к.і.н., доцент кафедри «Історія України» ХНПУ ім. Г. Сковороди,
Стешенко Наталія Леонідівна, к.і.н., доцент кафедри «Філософії та суспільно-політичних наук» Донбаської державної машинобудівної академії

Сучасний зовнішньополітичний курс нашої держави потребує адаптації до реалій нового багатополярного світу і відмови від застарілого уявлення про єдиний центр сили, на який слід було б орієнтуватися. При цьому незмінною складовою цієї політики має залишатись закріплений на законодавчому рівні стратегічний курс України — європейська інтеграція.

Задля успішної його реалізації доцільно здійснити аналіз попередніх євроінтеграційних устремлінь українства, зокрема, зовнішню політику українських гетьманів наприкінці XVI — поч. XVII століття — період, коли формувались основи міжнародної політики козацьких лідерів. За визначенням В. Різниченка, життя гетьманів — «се одна безперервна європеїзація українського питання, як питання державно-міжнародного…» [1, с. 4].

Мета роботи — з'ясувати засади, зміст, чинники зовнішньополітичної діяльності українських гетьманів наприкінці XVI — поч. XVII ст.

З часу постання козацтва його лідери, з огляду на суперництво сильніших сусідів, змушені були лавірувати поміж ними, забезпечуючи цим міжнародно-правову легітимність ранньомодерної України [3, с. 62].

Витоки такої поведінки основних творців міжнародної політики слід шукати у «практиці міждержавних стосунків даного регіону Європи на переломі середньовіччя та ранньомодерного часу» [2, с. 422–423].

Як стверджує Т. Чухліб, зовнішній курс козацького керівництва полягав «у пошуку кращого протектора та дотриманні політики полівасалітетної підлеглості

по відношенню до регіонально наближених династичних та станово-представницьких дворів і ставила за мету набуття більшої незалежності від системи монархічної влади у тогочасній Європі» [2, с. 423].

Про зростання ролі козацтва у європейській політиці свідчать численні факти. Так, наприкінці XVI століття в Німеччині та Франції було видано книги про подвиги запорожців у боротьбі з Ордою. Дипломати зі столиці Порти постійно повідомляли у своїх донесеннях про «славнозвісну, відважну козацьку націю». Також її представники були активними учасниками подій за межами України, зокрема на прибалтійському театрі воєнних дій, де Польща виступала проти Швеції. В цій кампанії загинув прославлений гетьман Самійло Кішка — 1602 року під Феліном.

Велику роль відігравало козацтво і під час боротьби молдавського народу з турками. У війську Міхая Хороброго, наприклад, постійно перебували запорожці, які брали участь у всіх його головних походах. Документ від 14 жовтня 1600 року вказує на те, що в битві біля Миреслеу загинуло 10 тисяч козаків [4, с. 63].

Саме завдяки запорожцям у жовтні 1599 року Міхай Хоробрий здобув блискучу перемогу біля Шелимбере, після чого почав управляти Трансільванією. Подібні свідчення доносять і пізніші часи. Так, з листа шляхтича М. Пясочинського з Ясс до польського короля Сигізмунда III стає відомо про те, що «козаки низові дуже купляться й озброюються… Тих же козаків низових близько двох тисяч, зупинившись під Кам'яницею за Браславлем, посилали до пана воєводи волоського, якщо вони потрібні для служби. За це їм дякувано, але відмовлено, бо на той час немає потреби» [5, с. 57–58].

Польський уряд регулярно одержував від козацьких послів інформацію про пересування військ Орди та її наміри. Зокрема, у липні 1598 року запорозький старший Криштоф Нечковський попередив про очікуваний похід кримського хана на Угорщину. Через рік аналогічна інформація через універсали Ігната Васильовича передана всім прикордонним урядовцям про те, що татари готуються переправлятися через Дніпро, аби йти в землі корони.

Відносини з Польщею мали ще один важливий аспект. Перебуваючи у Варшаві, козацькі представники могли зав'язувати контакти з дипломатами європейських та азіатських країн, акредитованими при дворі польського короля. Ці попередні зв'язки потім переростали, як правило, в постійні відносини.

З початком XVII століття для запорозького козацтва головним завданням постає боротьба з турецько-татарською агресією. У той час, коли вся Європа нічого не могла зробити з турками, які накинули своє ярмо на греків, сербів, болгар, молдаван та інших, лише козаки наважилась боротися з османським поневоленням. За твердженням Ілька Борщака, в справі супроти турків до козаків приїжджали посли з Іспанії, Неаполя, Франції, Мальтійського ордена [6, с. 11].

Основною формою боротьби з турками були морські походи. Так, навесні 1602 р. на тридцяти чайках і кількох галерах, відбитих у турків, запорожці мали великий бій з османською ескадрою біля Кілії. Захопивши ще одну галеру в турків і кілька купецьких суден, козаки ввійшли в Дністровський лиман, де напали на корабель турецького воєначальника Гасан-аги. Потім направилися до Білгорода і захопили вороже судно, що йшло з Кафи.

За умовами Куруківського договору (1625) уряд Речі Посполитої заборонив козакам «воювати турків» на морі і поспішив переконати Порту в приборканні дніпровської вольниці. Проте ці запевнення були голослівними: навесні, за свідченням російських джерел, «донских казаков и черкас з 2000 человек ходили под Азов и к Азову приступили, и около Азова огороди пожгли, и отводные башни разломали» [4, с. 69].

Восени відбувся похід на Трапезунд «донских козаков тысячи с две да с ними ж де на море пристали в трехсот стругах с десять тысяч Запорожских черкас». Під час

спільного виступу вони взяли це, а також два інших міста — Синоп і Самсонов. Однак незабаром були витіснені з них турецькою армією.

Навесні запорожці на 86 чайках вийшли в море. За свідченням російських джерел, спільно з донцями вони «на море ходили і городы турского воевали; и приходили близко к самому Царягорода; и многие городы взяли; и села и деревни пожгли, а людей побили; и с Азовом воевались» [4, с. 70].

Початок XVII ст. ознаменувався для козацтва гетьмануванням П. Конашевича-Сагайдачного, який, зокрема, здійснював ефективну зовнішню політику. Завдяки дипломатичним заходам Сагайдачного поважали при королівському дворі — адже вперше поляки мали справу з авторитетним козацьким ватажком, з яким можна було вести переговори. Гетьман брав активну участь у тогочасній європейській політиці. Підтримуючи наміри польського королевича Владислава здобути корону Московської держави, на початку літа 1618 року здійснив вдалий похід з 20-тисячним козацьким військом на Москву [2, с. 451].

Безумовно, гетьман був обережним і прагматичним політиком. Відкрита військова конфронтація з польським урядом здавалася йому менш прийнятною, ніж шлях переговорів і компромісів. Вони приносили певні успіхи, але були й невдачі. 1620 року завдяки своєму авторитету він домігся, що Єрусалимський патріарх Феофан висвятив на єпископів кількох священиків, зокрема й Мелетія Смотрицького, і відновив зліквідовану унією 1596 року Київську митрополію, висвятивши на митрополита Київського і Галицького Йова Борецького.

Регулярні вилазки запорожців на море завдавали чутливих ударів по Туреччині, яка поступово втрачала свої позиції і роль у тогочасному світі. Це сприяло зростанню авторитета українського козацтва в Європі, котре, за образним висловом сучасників, сміливо протягувало руку в пащу звіра.

Але попри те, що козацтво змогло закріпили своє становище в системі міжнародних відносин того часу, стати їх повноправним суб'єктом не вдалося. Історик О. Субтельний вбачає одну з головних причин такої ситуації в тому, що об'єктивно козацько-старшинська еліта виступала оборонцем національно-державних інтересів, але «провідники східноєвропейських виступів знаті, […] залежали від іноземної підтримки» [7, с. 155].

Таким чином, на основі розгляду вузлових проблем дипломатії українського козацтва в міжнародних відносинах наприкінці XVI — поч. XVII ст. можемо зробити певні висновки.

По-перше, вона розгорталася на засадах полівасалітетності, але з часом трансформувалася в концепцію європейської безпеки задля порятунку України з-під скіпетра російського царя.

По-друге, успішною й результативною зовнішньополітична діяльність України можлива лише за умови єдності її еліти, превалювання у світогляді цієї еліти національно-державних інтересів над класово-становими, єдності з іншими верствами суспільства.

По-третє, слабка, політично й ментально розшматована Україна не зможе стати активним гравцем світової політики, приречена залишитися на її узбіччі, ставши об'єктом геополітичних інтересів сильніших сусідів, розмінною картою в їх суперництві та протистоянні.

Література

1. *Різниченко В. Пилип Орлик (Гетьман-емігрант). Його життя та діяльність. К.: Друкарня Київського Союзу Кооперативних Установ «Союзбанк», 1918. 48 с.*
2. *Чухліб Т. Гетьмани і монархи. Українська держава в міжнародних відносинах 1648–1714 рр. К.: Інститут історії України НАН України, 2003. 518 с.*

3. *Стешенко Н.Л. Зміни в системі головних державних інститутів Гетьманщини в другій половині XVII ст. Державотворчі процеси в Україні: через віки у XXI ст.: III Всеукраїнська історико-краєзнавча конференція: зб. тез. Черкаси: [б.в.], 2018. С. 61–66.*
4. *Історія України з найдавніших часів до поч. XXI ст.: зб. документів / упоряд.: С.В. Алексєєв, Н.Л. Стешенко. Краматорськ: ДДМА, 2017. 204 с.*
5. *Сергійчук В.І. Іменем Війська Запорозького: Українське козацтво в міжнародних відносинах XVI — середини XVII ст. К.: Вид-во «Україна», 1991. 253 с.*
6. *Борщак І. Європа й Україна в минулому. Календар товариства «Просвіта» на 1925 рік. Львів, 1925.*
7. *Субтельний Орест. Історія України. Вид. 3-те. К.: Либідь, 1998. 720 с.*

ВИНИКНЕННЯ КРАМАТОРСЬКИХ КОМОНІМІВ У XVIII – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТЬ

Хрипко Катерина,
учениця 11 кл. Краматорської української гімназії,
Донецька область, Україна
Консультант: Савчук Олег Анатолійович,
керівник гуртка «Історичне краєзнавство»
Донецького ОЦТК, м. Краматорськ
Керівник: Мельник Ірина Романівна,
керівник гуртка «Крок до науки»
Краматорської української гімназії

Завдяки архівним документам відомо, що одними із засновників краматорських земель були поміщики Таранови, Шабельські, Адамови й Радованови. Відповідно до опису території Ізюмського уїзду 1804 року, на місцевості, яку нині займає Краматорськ, було «2 села и 6 деревень», у яких проживало 2618 селян. Етнічна приналежність – великоросійські, новоросійські й слобідські. Українці (тобто «новоросійські» й «слобідські») складали більшість місцевого населення [1, с. 61].

Білозерови-Таранови. Сергій Білозеров, очевидно, був козаком Торської сотні на початку XVIII ст. У мирний час торгував «таранкою» – звідси й виникло прізвисько Таранов. У XIX ст. правнук Сергія Білозерова в документах того часу вже названий як Степан Таранов-Білозеров. Початок його офіційного утвердження на території нинішнього Краматорська відноситься до 1752 р.

1767 р. уряд Московії віддав графові Ф. Таранову 10 тисяч десятин козацької землі, на яких було засновано село Петрівка. Пізніше ці землі були продані шляхетському роду Абаза, а згодом – Іванову, Шабельському, Штейгерову. У результаті виникли такі нові поселення, як: Абазовка, Іванівка, Шабельківка, Штейгерівка, які надалі створили своєрідну агломерацію –

Шабельські. Іван Шабельський 1758 р. купив хутір по сусідству з дідівськими землями в Івана Маркова й тим самим заклав основу майбутньої слободи. На хутір Іван поселив людей для догляду за своїми землями.

Радованови. 1753 р. Бахмутська канцелярія відвела місце біля р. Торець титулярному раднику Івану Віттигу. Спочатку він побудував там хутір, а через три роки млин. Після його смерті дружина вийшла заміж за Радованова й назвала хутір Олександрівкою на честь сина Олександра. Назва, яка закріпилася при житті матері, чомусь не влаштувавала молодого поміщика, і він змінив її на Радованівку.

Адамови. Полковий хорунжий Степан Адамов отримав право розпоряджатися землями по обидва боки р. Ближня Білянка за «старанну службу й подвиги проти неприятельських набігів» [1, с. 31].

Станом на 1865 р. у межах Краматорська знаходилися 15 великих і малих населених пунктів, у яких проживав 4091 чоловік. Поселення розташовувалися біля річок Казенний Торець, Маячка, обох Біленьких і Бичка. У «Пам'ятній книзі Харківської губернії на 1867 рік», завдяки якій нам стали відомі дані про ці поселення, спочатку записані їхні офіційні назви, а в дужках – ті, які побутували серед місцевого населення [1, с. 69].

Ашуркове (Брунівка) *(селище).* Назва Ашуркове походить від прізвища дворянина Аполлона Ашуркова (1865 р. заснування).

Біленьке *(село).* Засноване 1679 р. Назва походить від річки Білянки (Біленької). Уперше Біленьке згадується на карті 1784 р.

Білянське (Кислівка, Дронівка) *(село).* Старовинна назва Білянське не збереглася. У його основу було покладено назву р. Дальня Біленька, яку в народі називали Білянка (нині протікає біля Саду Бернацького).

Білянське (Білянське 2-е, Іванівка) *(сільце).* Розташоване біля річки Бичок. Після смерті Степана Таранова-Білозерова 1853 р. одному з його синів — Іванові дісталося сільце Білянське. Назва змінилася на нову — Іванівка. Щоправда, у документах того часу ще писали: «сільце Білянське, Іванівка теж». На початку XX ст. його офіційно продовжували називати «Другобілянське» або «Білянське 2-е», але при цьому вказували: друга назва — Іванівка [2, с. 20-21].

Білокузьминівка (Біленьке) *(село).* Засноване в XVIII ст. Згідно з межуванням, проведеним 1778 р., під номером 22 знаходилося село Білокузьминівка — володіння майора Кузьми Єгоровича Котельникова.

Василівська Пустка (Василівка) *(селище).* Уперше згадується 1784 р. як Василівка. У 1864 р. після переселення селян поміщика Миколи Шабельського до його села Біленького на території Василівки залишилася пустка, від якої й походить народна назва селища.

Веселе (Абазовка) *(селище).* Засноване в XIX ст. Яковом Абазою.

Городещине (стара назва Гродещине) *(селище).* Назва утворилася від прізвища засновниці Марфи Гродецької (дата заснування — 1853 р.).

Дмитрівка *(селище).* Назва походить від імені поручика Дмитра Ієвлєва.

Красногірка (Горська, Горна) *(селище)*, перша згадка — 1784 р.

Красноторка (Красно-Торка, Краснотори, Красноторʼя, Велика Слобода) *(селище).* Засноване приблизно в 1785–1791 рр.

Назви селищ Красногірка та Красноторка залишаються до кінця не розгаданими. Що означає перша частина назви «красна» – точно не відомо. Можливо, місцевість була «красна», тобто «красива, живописна», але більш вірогідно, що комонім походить від рос. назви кольору «красный». Як відомо, надра цього поселення багаті на поклади червоної (рос. «красной») глини.

Малотаранівка (Нова Таранівка, Комишуваха, Комишевашка, Одностеблівка) *(селище).* Датою заснування слід вважати 1850 рік. Назва походить від прізвища засновників — поміщиків Таранових. 1909 р. у Харківській області був опублікований список поселень Харківської губернії. У ньому Малотаранівка позначається так: «Селище-Малотаранівське. Друга назва — Одностеблівка». Походження другого комоніма пояснюється тим, що колись у селищі була лише одна довга, витягнута, наче стебло цикорію, вулиця [2, с. 18]. У списку поселень Ізюмського уїзду знаходимо хутір під назвою Мало-Таранова. У цьому ж списку поряд з офіційною назвою є друга (місцева) — Комишевашка.

Мар'ївка *(селище).* Назване на честь засновниці — Марії Таранової-Білозерської.

Олександрівка *(селище).* Назване на честь Олександри Таранової-Білозерової. Обидва селища засновані 1853 р.

Пчолкіне *(селище).* Назва походить від прізвища дворянина Петра Пчельникова, який поселився тут у 90-х роках XIX ст.

Семенівка (хутір Білогорський) *(селище).* Засноване між 1785 і 1792 рр. Назване на честь засновника — майора Семена Масюкова.

Софіївка (хутір Безкровний) *(смт).* Очевидно, отримало назву від імені Софія. З'явилося на карті 1928 р. як «хутір Безкровне товариство 1-е», на карті 1939 р. — Безкровний. Коли стало Софіївкою — невідомо.

Федорівка *(хутір).* На початку 1890-х років меноніти (рух протестантів) в р-ні селища Білокузьминівки купують землю й засновують хутори Федорівський і Сухий. Краматорький краєзнавець Віктор Іванов зазначає: «Хутір Федорівський — це нинішня Федорівка біля Кузьминівки по р. Біленькій».

Шабельківка (Шабельськ, Маячка, Прокопівка) *(смт).* Засноване 1865 р. відставним офіцером російської армії, начальником Бахмутської заводської соляної контори Шабельским на землі, купленій у поміщика Таранова [3, 391]. Друга назва — Маячка (Мояцька) за назвою річки.

Ясна Поляна *(смт).* Розташоване на р. Маячці. Перша згадка відноситься до 1767 р. Слобода виникла край лісу на відкритій підвищеній поляні [3, 402].

Ясногірка (Ясна Гора, Арцибасівка, Федорівка) *(селище).* Розташоване на березі Казенного Торця біля урочища *Ясна гірка*. Дослівно: «Освітлена сонцем гірка». На Донеччині підвищення називають горами [3, 402]. Селище було засноване як село Ясна Гірка 1782 р. сотником Ізюмського козачого полку І. Боженковим.

Отже, назви краматорських комонімів, що утворилися протягом XVIII – початку XX століть, донесли до нас інформацію про час та причини закладення поселень на цій території, приналежність їх засновникові чи власникові.

Література

1. *Страницы истории города Краматорска. Краеведческий сборник. – Краматорск, 2008. – 351 с.*
2. *Коцаренко В.Ф. Краматорская быль. – Славянск: Канцлер, 2002. – 175 с.*
3. *Янко М. Топонімічний словник України. – Київ: Знання, 1998. – 432 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.toponymic-dictionary.in.ua.*

ГРОДІВКА — НАЙПЕРШЕ ПОСЕЛЕННЯ XVIII СТ. У ПОКРОВСЬКОМУ РАЙОНІ

Шевера Олена,
учениця 9 кл. ЗОШ № 10, м. Мирноград,
Донецька область, Україна
Керівник: Баженова Олена Володимирівна,
учитель історії вищої категорії ЗОШ № 10, м. Мирноград

На перший погляд, походження назв населених пунктів у Покровському районі виглядає вельми прозорим і позбавлене ореолу загадковості і таємничості. Місцевий фольклор не надто балує легендами і переказами з цього приводу. А коли історія міста, селища або села не настільки багата на історичні події, дати й імена видатних людей, то навіть незначний епізод або малоймовірний випадок, стає «притчею во языцех». Людський поголос, домальовуючи окремі фрагменти і відсутні деталі, з роками

зводить цей епізод у ранг офіційної версії або легенди. В основі старих назв населених пунктів Покровського району лежать прізвища або імена. Як правило, це прізвища їх колишніх власників, або імена перших поселенців.

Метою роботи є дослідження історії заселення території сучасної Гродівки та становлення точних даних про походження назви селища.

Актуальність дослідження полягає в тому, що на сучасному етапі Росія претендує на території нашого краю. Відповідно, автор прагне розвіяти міф щодо приналежності Донбасу до історичних кордонів Росії на підставі історичних фактів.

«Местность нынешней слободы Гродовки давно уже известна и знакома запорожскому казачеству» [1].

Опираючись на дослідницьку роботу Дмитра Яворницького, автор установила що, по берегам степових річок Донбасу запорожці будували свої зимівники. На цих річках знаходились також кілька бродів і переправ, що перебували на територіях, контрольованих Запорозькою Січчю. Існувала розгалужена мережа сторожових постів для спостереження за пересуванням загонів ординців.

Про зимівник у Холодній балці (сучасна територія селища Гродівка) згадує Д. І. Яворницький при описі Кальміуської паланки в «Історії запорозьких козаків»: «У ній було відомо два села — Ясеноватоє і Макарове, і двадцять вісім зимівників: у Лозовому яру на Терсі, Широкому, на Кам'янці, в балках Холодній, Сухій…» [2].

Згідно з офіційним описом 1769 року під зимівником мався на увазі невеличкий хутір або заїжджий двір, у якому було «…хат три, одна с кимнатами, две коморы с лехом и стайнею рубленными; загородь, четыре двора частокольные из доброго резанного дерева, досчатые» [3].

Згідно з версією письменника Ф. Моргуна, першими поселенцями на території сучасної Гродівки були 80 запорожців з Полтавського полку, що залишилися вірними російському цареві Петру І. Ці козаки і влаштувалися на схилах Холодної балки. «В … церкві вівся Літопис, в якому значилося: село Гродівка засноване на початку XVIII століття вихідцями з куренів запорізького козацтва… і далі перераховувалися прізвища козаків: Сердюк, Пихатий, Пишний, Сивокоз, Сидоренко, Петренко, Собакар, Кириченко, Судак, Моргун, Безручко, Дикий …» [4].

Перші документальні відомості про Гродівку відносяться до 1750 року, коли Холодна балка вже значилася серед заселених запорозькими козаками місцевостей. Після закінчення російсько-турецької війни (1768–1774 рр.) почалося масове заселення західної і центральної частин Донецького регіону. На місці колишнього козацького хутора була заснована казенна слобідка. За словами російського історика В. І. Семевського: «Цікавий приклад перетворення запорізького селища в казенну слобідку являє Гродівка» [5].

Згідно з офіційною версією, після ліквідації Запорозької Січі в 1775 році, за указом генерал-губернатора Азовської губернії В. О. Черткова сюди, у Холодну балку, стали насильно переселяти козаків і селян з довколишніх хуторів і зимівників. «Запорожцы, согласно видам и желанию губернатора Черткова, со всех сторон стали стягивать к себе на жительство семейный и оседлый народ малороссийской нации» [6].

Так виникла державна слобода Гродівка. Вважається, що саме В. О. Чертков, у веденні якого було розселення козаків на нових землях, закликав козаків засновувати нові села и називати їх своїми іменами. Народний переказ свідчить, що селище, яке виникло на місці козачого зимівника, заснував Максим Родов. І поселення спочатку називалося Родівкою. З ім'ям цього козака пов'язана наступна легенда. «Під час одного з набігів, татари захопили в полон жителів козачого хутора. Серед них опинилася і дочка старшини. Батько пообіцяв, що віддасть дочку заміж за того, хто звільнить її з татарської неволі. І тоді на пошуки відправився козак — Максим Родов. Він давно кохав

дочку старшини, але був дуже бідним, і батьки дівчини не дозволяли їм зустрічатися. Довго і мужньо бився козак з татарами, але звільнив свою наречену. На місці, де вони поселилися, виникло село, яке назвали Родівкою» [7].

Однак, у всіх відомих нам документах кінця XVIII століття поселення запорожців в Холодній балці згадується тільки як Гродівка (Городівка), хоча серед літніх людей ще й досі вживається назва «Родівка».

Вже до 1788 року в казенній слобідці Гродівка проживало близька 800 чоловік, на 17 квітня 1793 року — 436 чоловіків і 369 жінок, а в 1799 році — 418 душ чоловічої статі і 381 душа жіночої статі.

Офіційний час заснування Гродівки — 70-і роки XVIII століття. Там побудували церкву — «…с правой стороны оврага Журавлева в оном церковь во имя Успения Пресвятой Богородицы…» [8].

Але дерев'яна церква згоріла, і в 1811 році в селі побудували нову, кам'яну (приблизно таку ж, як в місті Таганрозі). Ця церква простояла до 30-х років XX століття та була зруйнована під час радянської влади.

Родючі землі та заливні луки в заплаві Казенного Торця давали можливість мешканцям слобідки займатися землеробством і розводити худобу. Гродівка згадується як «слобода…многолюдная, с населением состоятельным». Громада села в кінці XVIII століття володіла 11300 десятин землі — «… дача простирается по правой стороне речки Казенный Торец и до правой стороны вершины речки Средней Солоной. Земля черноземная глинистая хлеб и травы родит хорошо» [1].

Відповідно, якщо в 1859 році в Гродівці було 465 дворів і проживав 3291 мешканець, то за даними 1908 року в селі вже налічувалося 950 дворів і проживав 5421 мешканець. Громада володіла 12973 десятинами землі, з них придатної до сільськогосподарського використання — 12505.

Серед перших поселенців у Холодній балці місцеві краєзнавці називають Моргуна. Згодом, назва балки закріпилася за східною частиною села Білозуб, який, на думку гродівських краєзнавців, першим оселився в Красній (Червоній) балці (південна частина села). Бесаловка (північна частина селища) заселялася, в основному, бідними поселенцями, тобто «людьми без села». Уже пізніше, в XIX столітті, гродовці заселили Гору, Сахалін і Завод.

Частина краєзнавців схильна до версії, що Гродівка будувалася як фортеця, наводячи наступні аргументи. Після спустошливих набігів кримських татар у першій половині XVIII століття, царський уряд змушений був дозволити запорозьким козакам повернутися на старі місця проживання, покинуті після ліквідації Січі. Козакам також відновили колишні права і привілеї. Запорожці, у свою чергу, повинні були охороняти південні кордони Російської імперії. З цією метою була побудована ціла система оборонних споруд та сторожових постів. Одним з таких постів на південному кордоні Російської імперії була Гродівка. На думку автора, обидві версії мають право на існування.

Таким чином, автор дійшла висновку, що Гродівка — козацьке поселення, яке виникло у XVIII ст. та існує по нинішній час. Незважаючи на те, що землю козакам дарував імперський уряд, козаки жили за українськими традиціями та зберігали українську культуру на землях сучасного Донбасу. Тому донецькі землі — це землі України.

Література

1. *Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской Епархии. Церкви и приходы прошедшего XVIII столетия: Тип. Я. М. Чаусского. Вып. 2: Нынешние уезды: Бахмутский, Славяносербский, Ростовский на Дону, Александровский и Мариупольский. — 1880.*

2. *Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. Археографічна комісія, Інститут історії. - К.: Наукова думка, 1990.*
3. *Генеральний опис Лівобережної України 1765–1769 років.*
4. *Ф. Моргун. Безсмертна душа України, 1994.*
5. *Проблеми історії України XIX — початку XX ст.: зб. наук. пр. / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України.*
6. *Семевский В. И. Крестьяне в царствование императрицы Екатерины II, 1903 год.*
7. *Безручко О. Г. Легенда про заснування села Гродівки.*
8. *Опис м. Бахмута і його повіту з усіма лежачими в них дачами 1799.*

ІСТОРІЯ СВЯТО-ДМИТРІЇВСЬКОЇ ЦЕРКВИ СЕЛА ЗОЛОТИЙ КОЛОДЯЗЬ

Ширкова Альона,
учениця 8-Б кл. НВК № 7, м. Добропілля,
Донецька область, Україна
Керівники: Петренко Олександр Миколайович, Тераніс Анжеліка Вікторівна
учителі історії НВК № 7, м. Добропілля

Золотий Колодязь славиться чудовими краєвидами та дивовижними пам’ятками. Одна з них — Дмитріївська церква. [Додаток А] Місцевий краєзнавець С. Мельников у своїй книзі [1] торкнувся теми її виникнення, розбудови та закриття. Але деякі аспекти залишилися не висвітленими. Це стосується складу кліру, благочинної діяльності священників, праці духівництва на ниві освіти у дорадянський період. Тому мета дослідження — узагальнення, систематизація і доповнення інформації про розвиток Дмитріївської церкви з XVIII ст. до 1917 р. Для її реалізації були поставлені наступні задачі: 1) описати діяльність церкви від її утворення до 1917 р.; 2) установити склад кліру церкви; 3) проаналізувати роль церкви у житті сільської громади.

Останнім часом тема діяльності релігійних установ, церковних громад привертає до себе багато уваги, є актуальною. Тому виникла потреба об’єктивного дослідження історії Дмитріївської церкви, яке буде мати велике значення для розуміння її ролі у житті мешканців села.

Таким чином, об’єктом дослідницької роботи є історія становлення православної церкви на території Добропільського району з XVIII ст. до 1917 р. А предметом дослідження — історія Дмитріївської церкви, духовне життя та діяльність її духівництва. Запропонована робота може бути корисною для релігійних діячів, краєзнавців, працівників закладів освіти, культури та широкої громадськості.

Свято-Дмитріївський храм був відкритий у 1800 році на кошти поміщика Олексія Андрійовича Льовшина, він виділив зі своїх володінь на церковні потреби 741 квадратну сажень орної землі та 56 десятин 2014 квадратних сажнів землі під сіножать. [2, 298] Ці наділи знаходилися недалеко від урочища Розвилки. [3] [Додаток Б]

Церква була дерев’яна. [1, 20] Вона знаходилася далеко від центру села, що було не дуже зручно для його мешканців. Тому прийняли рішення про будівництво храму на новому місці. До нашого часу зберігся проект спорудження Дмитріївской церкви 1893 року архітектора Нємкіна В. Х. [4, 173] Перенесення храму та його перебудова були здійснені в 1897 році. [2, 298] Нове місце для церкви знаходилося в городах будинків № 1–2 на вулиці Шкільній. [5]

Кількість вірян храму була різною. У 1810 році до парафії були приписані 59 осіб (36 чоловіків, 23 жінки), 1830 р.— 1222 особи (587 чоловіків і 635 жінок),

1850 р.— 1469 осіб (735 чоловіків і 734 жінки). [1,20] А в 1904 році в храмі вже нараховувалося 2376 вірян. [2, 298]

Штат Свято-Дмитріївської церкви, від самого початку її існування, складався зі священника і причетників. Роль причетників спочатку виконували дячок і пономар, а згодом псаломщик. Завдяки підписам у метричних книгах та повідомленням у єпархіальній пресі, вдалося встановити імена тих, хто здійснював релігійні треби у селі Золотий Колодязь.

Настоятелі Свято-Дмитріївської церкви:

Прізвище та ім'я священника	**Роки служби в храмі**
Михайло Воробйов	11.1829–09.1832 [6, 345]
Дані про священників відсутні	09.1832–01.1861
Симеон Літкевич	01.1861–12.1870 [7;8]
Дані про священників відсутні	1871–1876
Павло Луценков	02.1877–04. 1877 [9]
Тимофій Федоров	04.1877–08. 1877 [9]
Стефан Любицький	08.1877–12.1877 [9]
Йосиф Гладушев і Гервасій Левицький (по черзі)	01.1878 [9]
Стефан Любицький	02.1878–12.1878 [9]
Місце священника вакантне	01.1879–05.1879 [9]
Тимофій Федоров	05.1879 — –9.1879 [9]
Петро Літкевич	09.1879–12.1881 [9]
Феодор Юшков	01.1882–08.1882 [9]
Тимофій Федоров	08.1882–11.1882 [9]
Василь Ніколаєвський	11. 1882–01.1889 [9; 10]
Дмитро Навродський	01.1889–03.1898 [10–12]
Микола Ковалевський	03.1898–12.1919 [12–19]
Олександр Вербицький	12.1919 —? [19]

Причетники Свято-Дмитріївського храму:

Прізвище, ім'я причетника	**Роки служби**
Дячок Іван Вишемирський і паламар Іван Чернявський	1861–1864 [7]
Дячок Іван Вишемирський	1864–1866 [7]
Дячки Іван Вишемирський і Амвросій Лужний	1866–1870 [8]
Дячок Амвросій Лужний	1870–05.1879 [9]
Місце вакантне	05.1879–06.1879 [9]
Диякон Іоанн Архангельський	06.1879 [9]
Виконуючий справи псаломщика Симеон Радіонов	06.1879–03.1883 [9]
Місце вакантне	03.1883–04.1883 [9]
Виконуючий справи псаломщика Іван Булгаков	05.1883–06.1885 [9]
Псаломщик Іван Булгаков	07.1885–12.1919 [10–19]

Церковний староста обирався з місцевих селян на трирічний термін. Відомо, що з 1867 по 1898 р. цю посаду обіймав Григорій Нєдєльченко, [20, 105] а з1898 р. по 1904 р.— Терентій Нєдєльченко. [2, 299]

Діяльність священників Дмитріївської церкви була спрямована в основному на задоволення релігійних та освітніх потреб селян. Особливо слід відзначити діяльність духівництва у сфері освіти. У 1893 році в селі Золотий Колодязь почала працювати школа грамоти. Місцева поміщиця Олена Юхимівна П'янкович надала приміщення для занять на території свого маєтку. Це був будинок під солом'яним дахом, в одній половині знаходилася школа, в другій жили панські слуги. Олена Юхимівна також виділила кошти на потреби закладу у розмірі 105 рублів. [21, 2] Фінансування поміщиця здійснювала щорічно. Так у 1894–1895 навчальному році вона виділила на ці ж потреби 100 рублів. [22, 55] Пізніше фінансування скоротилося, мабуть, у зв'язку з тим, що і церква почала виділяти кошти на утримання школи. Так у 1895–1896 навчальному році від церкви надійшло 10 рублів, [23, 3] а від поміщиці — 25. [24, 37]

Школа містилася в двох класних кімнатах на 15–20 учнів. Сиділи учні за столами на лавах, писали на грифельних дошках, а пізніше в зошитах [1, 51] У цій школі навчалися хлопчики і дівчатка. Першим учителем був священник Дмитро Навродський. Допомагав йому псаломщик Іван Булгаков. [12]

Рівень навчання в школі був високий. Підтвердженням цьому є згадка про успішне проходження іспиту «на пільгу IV розряду по відбуванню військової повинності» двома учнями Золотоколодязьської школи в 1894 році. [25, 78] У цьому ж році одна з учениць успішно склала іспит за програмою церковно-парафіяльних шкіл. [25, 78] Цей же успіх учні повторили у 1895–1896 навчальному році, коли таку пільгу отримало одразу 6 учнів. [26, 123] Досягнення учнів були помічені єпархіальним начальством. За це Дмитро Навродський був в 1896 році призначений блюстителем за викладанням Закону Божого у початкових народних училищах 4-го благочинницького округу Ізюмського повіту. [27, 641] 16 грудня 1896 року архієпископ харківський Амвросій нагородив Дмитра Навродського архіпастирським благословінням із занесенням його у послужний список «за відмінно-ревносну та корисну працю з народної освіти в церковних школах». [26, 122] У 1894 році при школі грамоти діяв церковний хор, яким керував псаломщик. [28, 106] Він складався з десяти учнів і діяв постійно. [28, 106; 29, 62; 30, 492]

В 1897 році після перенесення споруди церкви поряд з нею була побудована сторожка і школа була переведена туди. [Додаток Б] Пізніше для школи було побудоване нове приміщення і заняття стали проводити там. [Додаток В] У 1904 році з'являються дані про існування в приході Дмитріївської церкви земської школи. [2, 298] Якийсь час ці дві школи співіснували, в обох викладали місцеві священики. У 1908 році у приміщенні земської школи трапилася пожежа і будівля була зруйнована.[1, 52] Відбудували її лише у 1913 році. [1, 52]

Разом з освітньою церква також займалася і благодійницькою діяльністю. У 1867 році місцевими священиками був організований збір коштів на користь «…1) нищихъ и убогихъ; 2) богоугодныхъ заведеній». [31, 382] У 1891 році церкви єпархії організували збір коштів на користь співвітчизників, які потерпали від неврожаю. [32, 380] Також здійснювалася підтримка матеріально незабезпечених осіб духовного звання та членів їх родин. Так у 1868 році дочці священика Симеона Літкевича Олені було призначено пенсійне забезпечення. [33, 36]

Велику увагу приділяла церква і місіонерській діяльності. Це було пов'язано з тим, що наприкінці XIX ст. в Харківській губернії почали швидко розповсюджуватися різні протестантські рухи. Станом на 1895 рік у Золотому Колодязі вже

мешкало троє розкольників. [34, 660] Священники намагалися вести з ними публічні бесіди. Про те, наскільки важливою була ця діяльність для золотоколодязян, свідчить наступний факт. У 1916 році в Катеринославській губернії з метою зміцнення віри організували хресний хід з чудотворною іконою Самарської Божої Матері. Незважаючи на те що його маршрут не проходив через Золотий Колодязь, віряни на чолі з священиком Миколою Ковалевським пішки здолали 35 верст, щоб 12 червня 1916 року приєднатися до ходи, коли вона проходила біля села Райського. [35, 393] Мешканці Золотого Колодязя супроводжували хресний хід ще 25 верст аж до села Дружківки. [35, 393]

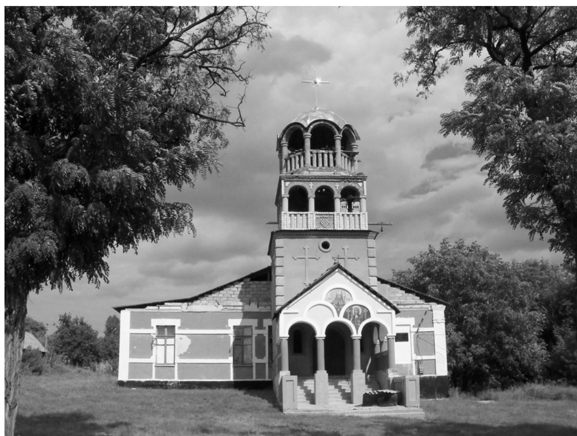
Таким чином, у дореволюційний період церква була важливою суспільноорганізуючою структурою на селі. Навколо неї гуртувалися парафіяни — жителі навколишніх сіл. Священнослужителі вели активну освітню та благодійницьку діяльність. До утворення земств церква відігравала роль єдиного культурного центра у сільській окрузі. Це сприяло формуванню певного іміджу священнослужителів серед місцевих мешканців та активному залученню жителів Золотого Колодязя до справ, ініційованих духівництвом. У другій половині XIX ст. вплив церкви поступово зменшується. Причиною цього стало утворення земських установ, які перебрали на себе частину функцій, що раніше виконувалися священниками, і поширенням протестантських та розкольницьких течій, викликаних напливом переселенців з німецьких колоній та з Сибіру. Не зважаючи на всі негаразди і виклики, які поставали перед вірянами і духівництвом храму, беззаперечним є той факт, що церква була джерелом духовності, осередком культури та сприяла єднанню сільської громади й організації селян на добрі справи.

Література

1. *Мельников С. С. Золотий Колодязь.— Донецьк: Каштан, 2009.— 218 с.*
2. *Справочная книга для Харьковской епархии.— Харьков: Типография Н. М. Варшавина, 1904.— 471 с.*
3. *Генеральный уездный план Харьковской губернии Изюмского уезда. Часть 2-я [електронний ресурс].— Режим доступу: http://freemap.com.ua/karty-ukrainy/plany-generalnogo-mezhevaniya-pgm-xarkovskoj-gubernii/pgm-izyumskij-uezd-xarkovskaya-guberniya.— Доступ 23. 01. 2019 року.*
4. *Православные храмы и монастыри Харьковской губернии 1681–1917. Альбом-каталог/ под ред. А. Ф. Парамонова.— Харьков: Харьковский частный музей городской усадьбы, 2007.— С. 173.*
5. *Спогади Кулішової Ірини 1948 р.н. (с. Золотий Колодязь Добропільського району Донецької області, 5 січня 2019 р. Транскрибований аудіозапис) // Особистий архів автора.*
6. *Вера и Разум. Листок для Харьковской епархии.— № 14, 1868.— 392 с.*
7. *Метрическая книга Дмитриевской церкви села Золотой Колодезь о рождении, браке и смерти за 1861–1866 гг.— ДОДА. Ф. 238 Оп.1 Спр.1.— 196 л.*
8. *Метрическая книга Дмитриевской церкви села Золотой Колодезь о рождении, браке и смерти за 1867–1870 гг.— ДОДА. Ф. 238 Оп.1 Спр.2.— 204 л.*
9. *Метрическая книга Дмитриевской церкви села Золотой Колодезь о рождении, браке и смерти за 1871–1886 гг.— ДОДА. Ф. 238 Оп.1 Спр. 3–6.— 442 л.*
10. *Метрическая книга Дмитриевской церкви села Золотой Колодезь о рождении, браке и смерти за 1886–1889 гг.— ДОДА. Ф. 238 Оп.1 Спр. 7.— 104 л.*
11. *Метрическая книга Дмитриевской церкви села Золотой Колодезь о рождении, браке и смерти за 1889–1892 гг.— ДОДА. Ф. 238 Оп.1 Спр. 8.— 338 л.*
12. *Метрическая книга Дмитриевской церкви села Золотой Колодезь о рождении, браке и смерти за 1893–1899 гг.— ДОДА. Ф. 238 Оп.1 Спр. 9–10.— 500 л.*

13. *Метрическая книга Дмитриевской церкви села Золотой Колодезь о рождении, браке и смерти за 1900–1903 гг.— ДОДА. Ф. 238 Оп.1 Спр. 11.— 288 л.*
14. *Метрическая книга Дмитриевской церкви села Золотой Колодезь о рождении, браке и смерти за 1904–1906 гг.— ДОДА. Ф. 238 Оп.1 Спр. 12.— 246 л.*
15. *Метрическая книга Дмитриевской церкви села Золотой Колодезь о рождении, браке и смерти за 1908 гг.— ДОДА. Ф. 238 Оп.1 Спр. 14.— 101 л.*
16. *Метрическая книга Дмитриевской церкви села Золотой Колодезь о рождении, браке и смерти за 1909 гг.— ДОДА. Ф. 238 Оп.1 Спр. 15.— 102 л.*
17. *Метрическая книга Дмитриевской церкви села Золотой Колодезь о рождении, браке и смерти за 1913 гг.— ДОДА. Ф. 238 Оп.1 Спр. 19.— 91 л.*
18. *Метрическая книга Дмитриевской церкви села Золотой Колодезь о рождении, браке и смерти за 1914 гг.— ДОДА. Ф. 238 Оп.1 Спр. 20.— 91 л.*
19. *Метрическая книга Дмитриевской церкви села Золотой Колодезь о рождении, браке и смерти за 1919 гг.— ДОДА. Ф. 238 Оп.1 Спр. 25.— 94 л.*
20. *Вера и Разум. Листок для Харьковской епархии.— № 4, 1867.—128 с.*
21. *Там же.— № 1, 1895.— 23 с.*
22. *Там же.— № 3, 1896.— 80 с.*
23. *Там же.— № 1, 1897.— 27 с.*
24. *Там же.— № 2, 1897.— 56 с.*
25. *Там же.— № 4, 1895.—92 с.*
26. *Там же.— № 5, 1897.— 146 с.*
27. *Вера и Разум. Листок для Харьковской епархии.— № 23, 1896.— 657 с.*
28. *Там же.— № 5, 1896.— 126 с.*
29. *Там же.— № 3, 1897.— 86 с.*
30. *Там же.— № 19, 1899.— 517 с.*
31. *Там же.— № 11, 1868.— 392 с.*
32. *Там же.— № 16, 1892.— 403 с.*
33. *Там же.— № 17, 1868.— 48 с.*
34. *Там же.— № 24, 1896.— 684 с.*
35. *Екатеринославские епархиальные ведомости. Отдел неофициальный.— № 27, 1916.— 398 с.*

ДОДАТОК А

ДОДАТОК Б

ДОДАТОК В

II СЕКЦІЯ
Історія Південно-Східної України у XX–на початку XXI ст.

DIE SOWJETISCHE STRAFVERFOLGUNG DES JUDENRATS VON SCHARGOROD / РАДЯНСЬКЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ЮДЕНРАТУ ШАРГОРОДА

Wolfgang Schneider/Шнайдер Вольфганг
Doktorand, Wissenschaftlicher Mitarbeiter
Historisches Seminar
Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg
Betreuer: Prof. Dr. Tanja Penter,
Historisches Seminar
Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg

Ende März 1944 ging beider Abteilung des Volkskommissariats für Staatssicherheit (NKGB) der Stadt Schargorod ein brisanter Brief ein [1, S. 26]. Die Autoren des Schreibens waren vier Überlebende des Ghettos, welches die rumänischen Besatzer 1941 in Schargorod errichtet hatten und welches am 20.03.1944 von der Roten Armee befreit worden war. Der Brief beschrieb die Tätigkeiten Meir Teichs, des Judenratsvorsitzenden des Ghettos. Die Autoren beschuldigten Teich, die Ermordung ihrer Verwandten durch die rumänische Gendarmerie verursacht zu haben. Er habe die Verwandten zur Zwangsarbeit nach Tulchin deportieren lassen. Von dort seien die Verwandten wegen der unerträglichen Arbeitsbedingungen geflohen, auf der Flucht aber von der Gendarmerie gefasst und zur Strafe erschossen worden [1, S. 26]. Teich wurde daraufhin am 22.04.1944 verhaftet [1, S.2–5]. Der Chef der Ghettopolizei, Isaak Schärf, war bereits am 26.03.1944 von den sowjetischen Behörden inhaftiert worden [2, S. 8]. Die gegen beide Männer eröffneten Strafverfahren nahmen einen unterschiedlichen Ausgang, obwohl die gegen sie erhobenen Vorwürfe sich ähnelten. Das Verfahren gegen Meir Teich wurde eingestellt, Isaak Schärf jedoch zu zehn Jahren Haft im Gulag verurteilt [2, S. 138]. Weshalb ließ man Teich frei und bestrafte Schärf?

Schargorod, eine Stadt in der Oblast‘ Vinnica mit damals ca. 2500 Einwohnern, wurde Ende Juli 1941 im Zuge des „Unternehmens Barbarossa“ von deutschen und rumänischen Truppen besetzt [3, S. 752]. Drei Viertel der Bevölkerung waren Juden, und ca. 1100 von ihnen wurden von den Besatzern in Schargorod noch angetroffen. Es war also nur einer Minderheit der jüdischen Bevölkerung Schargorods gelungen, in die nicht besetzten Gebiete der Sowjetunion zu fliehen. Im August 1941 wurde Schargorod Teil des rumänisch kontrollierten „Gouvernement Transnistrien“. Auf Befehl der Besatzer wurden die Juden der Stadt in einem Ghetto konzentriert und ein Judenrat im Ghetto eingerichtet. Bei den Judenräten handelte es sich um Organe jüdischer Scheinselbstverwaltung, welche die Täter des Holocausts einrichteten und mithilfe derer sie die Opfern zur Mithilfe bei der eigenen Verfolgung und Ermordung zwangen. In den Ghettos wurden den Judenräten administrative, aber auch exekutive Aufgaben übertragen [4]. Solche Aufgaben konnten von der Durchführung eines Zensus über die Organisation sozialer Wohlfahrt bis hin zur Aufrechterhaltung der öffentlichen Ordnung und zur Mithilfe bei der Durchführung von Deportationen und Zwangsarbeit

reichen. Dan Diner beschrieb dieses Vorgehen als „den Gipfel des denk- und vorstellbaren“ und die Debatte um die moralische und juristische Bewertung des Verhaltens der Judenräte hält bis heute an [5, S. 32]. Auch Teichs und Schärfs Rolle im Ghetto Schargorod war umstritten. Die Bevölkerung des Ghettos in Schargorod schwoll bis Ende 1941 auf 7000 Personen an, nachdem in mehreren Wellen Juden aus Bessarabien, der Bukowina und Dorohoi nach Schargorod deportiert worden waren. Unter rumänischer Herrschaft war die Bevölkerung des Ghettos willkürlicher Gewalt, Hunger, Kälte, Deportationen, sowie Zwangsarbeit innerhalb und außerhalb Schargorods ausgesetzt, wobei auch hier dem Judenrat administrative und exekutive Aufgaben zufielen. In Kombination mit der zwangsweisen Konzentration auf engstem Raum führtendie katastrophalen Bedingungen im Ghetto schnell zum Ausbruch von Flecktyphus, der sich im Winter 1941/1942 zur einer Epidemie auswuchs. Diese forderte ca. 1500 Todesopfer unter der Ghettobevölkerung [3, S. 752–753]. Durch diverse Hilfsmaßnahmen gelang es dem von Teich geleiteten Judenrat die Epidemie einzudämmen und die Lebensbedingungen im Ghetto zumindest ein wenig zu verbessern [6, S. 252]. Mit dem Eintreffen der Roten Armee am 20.03.1944 endete die Besatzung Schargorods und das Ghetto hörte formal auf zu existieren.

Die in der Folge gegen Schärf und Teich eingeleiteten Strafverfahren entsprechen scheinbar dem sowjetischen Modell der Strafverfolgung von Kollaboration mit den Achsenmächten. Sofort nach ihrer Rückkehr in die ehemals besetzten Gebiete begannen die sowjetischen Sicherheits- und Strafverfolgungsbehörden mit der Suche nach Kollaborateuren [7]. Die genaue Anzahl der unter dem Vorwurf der Kollaboration eröffneten Strafverfahren in der Sowjetunion ist nicht bekannt, dürfte aber mehrere Hunderttausend umfassen [8, S. 267]. Nach recht chaotischen Anfängen hatte sich Ende 1943 ein relativ stabiles Modell für diese Verfahren herausgebildet. Mithilfe konkreter Anwendungsvorgaben wurde die Nutzung konkurrierender Rechtsinstrumente wie der Paragraphen 58.1. und 58.3. des Strafgesetzbuchs der RSFSR und des Dekrets des Obersten Sowjets vom 19.04.1943 systematisiert [9, S. 47–49]. Zusammenarbeit mit den Besatzern war diesem Modell zufolge je nach ihrem Charakter in zwei Kategorien einzuteilen und entsprechend abgestuft zu bestrafen. Teil der Unterscheidungskriterien für diese Einordnung waren zwei im Fall Schärfs und Teichs wichtige Faktoren: Gewalt gegen die Zivilbevölkerung und Unterstützung der sowjetischen Partisanen. Der erste Faktor war ein Kriterium schwere Formen der Kollaboration von weniger strafwürdigen Handlungen zu unterscheiden; der letztere Faktor wirkte sich strafmildernd und konnte sogar zu Freisprüchen führen. Ein Freispruch war aber nur dann möglich, wenn der Beschuldigte keine Gewalt gegen die Zivilbevölkerung ausgeübt hatte.An Teichs Unterstützung der Partisanen kann kein Zweifel bestehen und dass die verfolgten Juden in der Region so vorgingen ist auch in der Historiographie bereits belegt [10, S. 250, FN18]. Mehrere Zeugen sagten aus, er habe aus antifaschistischer Überzeugung heraus die in der Region aktive Gruppe mit Geldern, Gütern und sogar Pferden versorgt, ihnen gefälschte Aufenthaltsgenehmigungen ausgestellt und die im Ghetto lebenden Partisanen von der Zwangsarbeit freigestellt. Durch seine Kontakte zu rumänischen Beamten habe er die Partisanen vor bevorstehenden Razzien warnen können und einem Fall ein Mitglied der Gruppe aus rumänischer Haft freigekauft [1, S. 22–23, 34–35, 36–37, 38–39]. Andere Zeugen erhoben dagegen schwere Vorwürfe gegen Teich. Zunächst natürlich die bereits anfangs erwähnte Anschuldigung, er habe die Deportation nach Tulchin verantwortet und sei damit mitschuldig an der Ermordung einiger Deportierter durch die rumänische Gendarmerie. Außerdem wurde Teich die Verantwortung für die Lebensbedingungen im Ghetto und damit für die Typhusepidemie zugeschrieben. Weiterhin habe Teich bei Zwangsarbeit und Deportationen die aus Rumänien nach Schargorod deportierten Juden bevorzugt behandelt und primär ortsansässige sowjetische Juden an die Rumänen

übergeben. Die sowjetischen Behörden befanden diese Anschuldigungen aber für unzureichend durch die Aussagen der entsprechenden Zeugen belegt und stellten daher in der Einstellungsverfügung zum Strafverfahren gegen Teich fest: „Trotz der schwerwiegenden Verbrechen, die Teich zugeschrieben werden, haben die Zeugen in ihren Aussagen kein einziges konkretes Faktum irgendeiner kriminellen Handlung benannt, sondern stattdessen nur Phrasen und Mutmaßungen über Teichs angebliche verräterische Tätigkeiten vorgetragen." [1, S. 52–54]Die Vorwürfe gegen Isaak Schärf wurden dagegen für glaubwürdig befunden. Mehrere Zeugen berichteten, von Schärf in aus verschiedenen Gründen brutal verprügelt worden zu sein [2, S. 58]. Auch Schärf konnte einen Zeugen für seine Unterstützung der Partisanen benennen. Dieser beschrieb unter anderem, wie Schärf eine Ghettobewohnerin bestochen hatte, damit sie die Partisanen im Ghetto nicht an die Gendarmerie verriet und wie Schärf den Partisanen zwei Pferdewagen beschafft hatte [2, S. 133]. Jedoch wogen die ihm zur Last gelegten Körperverletzungen schwerer und eine Freilassung war daher ausgeschlossen.

Dieses nur scheinbar eindeutige Bild verkompliziert sich signifikant, wenn man die Zeugenaussagen in Teichs Fall detailliert analysiert. Einige Aussagen waren tatsächlich vager als die Aussagen gegen Schärf. Es ist aber keineswegs richtig, dass die Zeugen nur „Phrasen und Mutmaßungen" vorgebracht hätten. Hervor sticht vor allem die Aussage einer Zeugin, sie habe ihren Mann durch eine Bestechungszahlung aus der Haft bei der Gendarmerie befreit. Der zuständige Gendarm habe daraufhin vor ihren Augen ein von Teich unterschriebenes Schriftstück zerrissen, das die Grundlage für die Verhaftung ihres Mannes gewesen sei [1, S. 32]. Dieser Vorwurf war durchaus konkret genug, um in vergleichbaren Fällen das Kriterium der Gewalt der erfüllen (wenn auch indirekt) und zu einer Verurteilung durch die sowjetische Justiz zu führen [11, S. 80]. Warum also blieb Meir Teich dieses Schicksal erspart?

Wie bereits angeklungen ist, gestaltete sich die Voruntersuchung in Teichs Verfahren als ein Aufeinandertreffen zweier konkurrierender Gruppen von Zeugen. Eine dieser Gruppen pochte auf Teichs Verurteilung, die andere Gruppe versuchte genau das zu verhindern. Teichs Gegner waren Überlebende des Ghettos, hauptsächlich eben jene Autoren des Briefs, der beim NKGB eingegangen war. Nur einer von Teichs „Verteidigern" ein ehemaliger Insasse des Ghettos, die anderen waren frühere Partisanen, denen Teich Unterstützung gewährt hatte. Drei dieser vier ehemaligen Partisanen saßen nun auf Posten im lokalen sowjetischen Apparat und der vierte hatte es mittlerweile zum Oberstleutnant der Roten Armee gebracht [1, S. S. 22, 24, 34–39].Der politische Status von Teichs Gegnern war dagegen niedriger. Zwar war unter ihnen der Direktor eines örtlichen Industriebetriebs, aber dieser Mann war 1939 wegen Verlust seines Mitgliedsausweises aus der Partei ausgeschlossen worden. Die anderen Zeugen waren schlicht arbeitslose Überlebende des Ghettos, unter ihnen auch rumänische Staatsbürger [1, S. 22, 24, 29–33]. Konfrontiert mit den widerstreitenden Interessen beider Gruppen von Zeugen entschied die sowjetische Justiz sich für diejenige Gruppe, die dem Regime näher stand. Dies ist kaum verwunderlich: Unter den katastrophalen Bedingungen auf den ehemals besetzten Gebiete war das Regime zur Wiederherstellung seiner Herrschaft auf jeden loyalen Kader dringend angewiesen [12, S. 140ff]. Dieser Umstand erklärt, warum Meir Teich freikam, während Isaak Schärf zur Lagerhaft verurteilt wurde: In Schärfs Fall stand ein einziger ihn entlastender Zeuge einer viel größeren und Gruppe von Belastungszeugen gegenüber. Ohne eine Unterstützergruppe wie Teich sie hatte, endete das Verfahren für Schärf deshalb in der Verurteilung.

Literatur- und Quellenverzeichnis

1. *Derzhavnyĭ arkhiv Vinnytskoï oblasti (DAVIO) F: R6023, O4, D633 pf.*

2. Haluzevyĭ derzhavnyĭ arkhiv Sluzhby bezpeky Ukraïny, m. Vinnitsia (DASBU VI), D20752.
3. Creangă O. ,Şargorod', in: J.R. White / M. Hecker / G.P. Megargee (eds.), Camps and Ghettos Under European Regimes Aligned with Nazi Germany, The United States Holocaust Memorial Museum Encyclopedia of Camps and Ghettos, 1933–1945, vol. 3, Bloomington 2018, S. 752–754.
4. Trunk I. Judenrat. The Jewish Councils in Eastern Europe under Nazi Occupation, New York 1972.
5. Diner D. Jenseits des Vorstellbaren. Der „Judenrat" als Situation, in: H. Loewy, G. Schoenberner: „Unser einziger Weg ist Arbeit". Das Ghetto in Łódź 1940–1944. Eine Ausstellung des Jüdischen Museums Frankfurt am Main, Wien 1990, 32–40.
6. Shachan A., Burning Ice. The Ghettos of Transnistria, Boulder, NY1996.
7. Penter T. ,Local Collaborators on Trial: Soviet War Crimes Trials under Stalin (1943–1953)', in: Cahiers du Monde russe 49 (2008) 2–3, 1–24.
8. Voisin V. / Kudryashov S. ,The Early Stages of ,Legal Purges' in Soviet Russia (1941–1945)', in: Cahiers du Monde russe 49 (2008) 2/3, 263–295.
9. Maljarenko V.T. Reabilitacija represovanych. Zakonodavstvo ta sudova praktyka, Kyiv 1997.
10. Ofer D. ,Life in the Ghettos of Transnistria', in: Yad Vashem Studies 25 (1996), 229–274.
11. Epifanov A.E. Organizatsionnye i pravovye osnovy nakazania gitlerovskikh voennykh prestupnikov i ikh posobnikov v SSSR, 1914–1956 gg, Moskva, 2017.
12. Boeckh K. Stalinismus in der Ukraine. Die Rekonstruktion des sowjetischen Systems nach dem Zweiten Weltkrieg, Wiesbaden 2007.

НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНІ ЗМАГАННЯ 1917-1921 РР. НА ТЕРЕНАХ БАХМУТСЬКОГО КРАЮ

Босий Вадим,
учень 11 класу Опитненської ЗШ І–ІІІ ступенів Бахмутської районної ради
Донецька область, Україна
Керівник: Проценко Ніна Семенівна,
вчитель історії та правознавства Опитненської ЗШ І–ІІІ ступенів Бахмутської районної ради

У новітній історії України період з березня 1917 р. по березень 1921 р. посідає особливе місце. Це драматичний, вкрай суперечливий і водночас насичений важливими політичними і соціально-економічними подіями період української національно-демократичної революції, громадянської війни та іноземної збройної інтервенції. Сто років тому, у квітні 1918 року, перед українською державою постало завдання, актуальне й на сьогоднішній час — звільнити від ворога Донбас.

Актуальність даного дослідження полягає в тому, що процес розбудови незалежної Української держави потребує узагальнення всього накопиченого українським народом досвіду, адже сучасне державотворення в Україні, нестабільність політичного й соціально-економічного розвитку багато в чому схожі з проблемами, які постали перед творцями української державності в період національно-визвольних змагань 1917–1921 рр.

Мета даної роботи — дослідження та аналіз подій 1917–1921 рр. в Бахмутському краї на тлі революційних подій в Україні.

Початок Української революції, утворення Української Центральної Ради стали поштовхом для активізації українських національних сил на теренах Донеччини, зокрема в Бахмутському повіті. Навесні 1917 року в Бахмуті утворилася «Українська Громада». 25 квітня 1917 року в Народному Будинку відбувся мітинг «Громади», а 27 квітня — засновницькі збори цієї організації. 20–21 травня 1917 року була організована урочиста хода Бахмутом із музикою та виконанням пісні «Ще не вмерла Україна». Інтелігенція несла портрет Т. Г. Шевченка [1, с. 8].

На будівлі Бахмутського волосного правління (Заартемівка) був піднятий жовто-блакитний прапор. У містах Лисичанську, Бахмуті та Слов'яносербську владу беруть у свої руки осередки українських партій соціалістів-революціонерів (УПСР) та соціалістів-федералістів (УПСФ) у спілці з російськими меншовиками та есерами. Починаючи з літа 1917 року, звернення та статті з українського питання друкує елітарна губернська газета «Южный край».

В повіті почала діяти українська рада. Влітку 1917 року українські патріоти Донеччини створюють загони «Вільного козацтва» та відновлюють роботу забороненого царатом товариства «Просвіта». У вересні 1917 року відбувся Український з'їзд Бахмутського повіту [2, с. 178].

Представники політичних, військових організацій та сіл повіту підтримали Українську Центральну Раду в боротьбі за повну автономію України й висловили протест проти намірів Тимчасового уряду контролювати Катеринославську губернію. З'їзд прийняв постанову про необхідність навчання в школах рідною мовою й скликання з'їзду вчителів Бахмутського повіту, висловив побажання виділити українців 25-го пішого полку в окремий батальйон. Бахмутській українській повітовій раді було доручено звернутися до українських організацій з метою якнайширшої участі українства у виборах до волосних земств. Постанови з'їзду зачіпали найгостріші на той час для українства питання відносин з Тимчасовим урядом і боротьби проти корніловського заколоту, проблему української автономії, українізації війська та шкільної освіти.

У роботі губернського селянського з'їзду, що проходив у Катеринославі 8–10 жовтня 1917 року брали участь представники Бахмутського повіту. На виборах до Всеросійських Установчих Зборів, що відбулися 25 листопада 1917 року, у Бахмуті переміг блок українських партій.

Проте, наприкінці року, проукраїнські настрої серед населення дещо згасають: протягом грудня, під впливом пропаганди більшовиків, розходяться по домівках бійці 26-го українського полку, було роззброєно 25-й український полк у Бахмуті, загони «вільних козаків» майже бездіяли. Було також закрито єдину прихильну до українського руху газету «Голос крестьянина». При цьому більшовики не мали великої підтримки у повіті. Враховуючи міцні національно-патріотичні позиції у самому Бахмуті та Бахмутському повіті, більшовики називали його «кулацькою Вандеєю» [3, с. 321].

Українська влада в Бахмуті була скинута в грудні 1917 року, внаслідок «нальоту» об'єднаних військових загонів більшовиків Краматорська, Дружківки, Слов'янська. Більшовики в цих містах не почували себе в безпеці, бо були оточені звідусіль вируючим «петлюрівським повітом». Незважаючи на те, що в Бахмуті була встановлена радянська влада, у багатьох містах продовжували діяти українські державні органи. Бахмутський повіт був єдиним, де українська влада фактично утрималася до кінця січня 1918 року — початку першої окупації України більшовиками. Після окупації східних регіонів України, більшовики прийняли постанову про підпорядкування Бахмутського повіту Москві, оголосили радянську владу й висловили готовність неухильно проводити в життя декрети Ради Народних Комісарів РСФРР.

У квітні 1918 року до Бахмуту вступили німецькі й українські війська. Весною 1918 року в Бахмуті почав виходити український журнал «Вільна Думка» (часопис «Вільне

слово»), в якому українською мовою друкувалися твори учнів бахмутських шкіл і гімназій. У цьому журналі випускник Ямсько-Камянської сільгоспшколи Володимир Сосюра надрукував свій перший вірш українською мовою «Чи вже не пора» [1, с. 8].

Поет згадував: «Перший надрукований вірш! Та ще в журналі! Я носив цей журнал, як зірку й показував знайомим. Я не сміюся над тими хвилинами радості, з вірша мого першого наївного, моєї дитини, яка потонула у громі громадянської війни».

За часів гетьманату Донбас стає запіллям української держави. Слов'янськ та Юзівка зустрічали українські війська хлібом-сіллю, а в Слов'янську відбувся парад на центральній площі міста. До осені 1918 року в Бахмуті було розквартировано 3-й гайдамацький полк на чолі з отаманом Волохом. Загони «Вільного козацтва» було розпущено, замість них оголосили набір до лав гайдамаків. Розпуск загонів «Вільного козацтва» вважається однією з помилок гетьманської влади. За спогадами Володимира Сосюри, бажаючих вступити до лав гайдамаків було багато. Та правління П. Скоропадського не виправдало очікувань більшості українців. Восени 1918 року в Бахмутському повіті та самому місті відбувається повстання, внаслідок якого з жовтня по грудень було встановлено владу Директорії. Бахмутське повстання — єдине відоме повстання на підтримку петлюрівської влади у Донеччині.

Весною 1919 року майже вся територія України, за винятком західних областей, знову переходить під більшовицький контроль. У Бахмуті також була відновлена радянська влада. Але повстанський рух у повіті не припинявся до 1922 року. Ніде українська й есерівська агітація не вкорінилася так міцно, як у селах навколо Сіверська, Ямполя, Бахмута, Лисичанська. На той час в області не було жодного іншого району, який дав би більше повстанських отаманів, українських гайдамаків і петлюрівців, ніж дав їх Бахмут [3, с. 489–490].

Славетні сторінки в історію Української революції на теренах краю вписали наші земляки, імена яких відомі навіть за кордонами держави. Особливе місце серед них займають брати Шаповал — Микита та Микола. Микита Юхимович Шаповал (26 травня (8 червня) 1882–25 лютого 1932) — український політичний і громадський діяч, публіцист, соціолог, поет, за фахом — лісник. Член Центральної Ради. Народився у селі Сріблянка Бахмутського повіту Катеринославської губернії (нині — Бахмутський район Донецької області). Один з організаторів і лідерів УПСР і член її ЦК. В часи революції — Голова Всеукраїнської Лісової Спілки, член Центральної і Малої Рад (1917–1918 рр.), міністр пошти і телеграфу в уряді В. Винниченка (після прийняття 3 Універсалу), співавтор 4 Універсалу, комісар Київського повіту, генеральний секретар, згодом — голова Українського національного союзу [4].

Його молодший брат Шаповал (Шаповалов) Микола Юхимович — генерал-хорунжий, командир 7-ї пішої кадрової дивізії Армії УНР. З кінця лютого 1918 р.— командир 1-го Синьожупанного полку ім. Т. Шевченка. 27.04.1918 полк було роззброєно німцями. З 09.10.1918 працював начальником консульського відділу Міністерства закордонних справ Української Держави [5].

Цікавим є той факт, що молодий Володимир Сосюра в травні-червні 1918 року служив добровольцем у Бахмутській повітовій охоронній сотні [6].

У листопаді 1918 року, під час повстання проти гетьмана Павла Скоропадського, розташований у Донбасі 3-й Гайдамацький полк перейшов на бік Директорії. Вихідцями з Донбасу були майже повністю укомплектовані 2-й та 3-й курені гайдамаків. Серед інших добровольців до 3-го Гайдамацького полку вступив і Володимир Сосюра. Згодом він докладно описав свою службу в гайдамаках на сторінках автобіографічного роману «Третя рота» [7].

Бахмутяни були й серед учасників Листопадового рейду 1921 року — останньої відчайдушної військової акції доби національно-визвольних змагань. У збірці

документів із Державного архіву СБУ, серед анкет засуджених до розстрілу 359 козаків і старшин, які брали участь у цьому виступі, знаходимо прізвища бахмутян, що загинули під Базаром 22 листопада 1921 року [5].

На нашу думку, викликає інтерес інформація про військові формування, які підтримали національну ідею в нашому регіоні. Наприклад, на середину 1917 року стають українськими 24-й (м. Маріуполь), 25-й (м. Бахмут) і 26-й (м. Луганськ) полки колишньої царської армії. У містах квартирування цих полків утворюються перші загони «Вільного козацтва». А до осені 1918 року в Бахмуті було розквартировано 3-й гайдамацький полк на чолі з отаманом Волохом [2, с. 180].

Серед інших українських військових формувань 1918 року в нашому краї варто згадати охоронні сотні й кінні команди, підпорядковані місцевим військовим начальникам. Повітові сотні виконували завдання з охорони правопорядку на місцях, патрулювання вулиць, складів, шляхів та державних об'єктів, вилучення зброї, залишеної демобілізованими російськими військами. У раз потреби вони мали брати участь у ліквідації антидержавних виступів. На території Бахмутського повіту діяли охоронна сотня (7 козаків, 1 кулемет) та кінна команда в складі 15 козаків.

Сто років тому армія УНР дійшла до східного кордону України, що дозволило встановити там українську адміністрацію, розпочати процес відновлення мирного життя та економічного розвитку регіону. На жаль, в тих умовах УНР не змогла зберегти державність. Навесні 1919 року майже вся територія України, за винятком західних областей, знову опиняється під більшовицьким впливом. У Бахмутському повіті також була відновлена радянська влада.

Українська революція 1917–1921 рр. займає особливе місце в новітній історії: значною мірою вона визначила подальшу долю українського народу. Робота над даною темою показала, наскільки події тих років перегукуються з сучасністю, особливо в питані збереження єдності території нашої держави. Їх висвітлення необхідне, щоб не припускатися помилок минулого. Історія боротьби за державне відродження України свідчить, що успіх у той важкий період міг бути досягнутий тільки за умов згуртованості народу.

Література

1. *Корнацький І. А. Бахмутський край у роки національно-визвольних змагань (1917–1921) / Вільні думки (1918): літературно-просвітницький журнал № 1: перевидання з додатками.— Артемівськ, 2015.— 34 с.*
2. *Татаринов С. Й. Бахмутський край — видатні сторінки історії. Історико-краєзнавчий нарис /С. Й. Татаринов, Н. О. Тутова, П. М. Тутов.— Х.: Мачулін, 2013.— 408 с.*
3. *Український національно-визвольний рух. Березень-листопад 1917 року: документи і матеріали / упоряд. В. Верстюк (керівник) та ін.— К.: Вид-во ім. О. Теліги, 2003.— 1024 с.*
4. *Історія Донбасу в 1917–1921 рр. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії: [Електронний ресурс].— Режим доступу: https:// //uk.wikipedia.org/wiki.*
5. *Благодійний фонд «Героїка»: [Електронний ресурс].— Режим доступу: http://www.geroika.ua.*
6. *Український інститут національної пам'яті: [Електронний ресурс].— Режим доступу: www.memory.gov.ua.*
7. *Сосюра В. М. Вибрані твори: в 2 т.— К.: Наук. думка, 2000.— Т. 2: Поеми. Роман.— 552 с.*

ДОДАТОК А

Військові частини Української Народної Республіки в Бахмуті 12 травня 1918 року

Бойові дії Армії УНР
на території Донбасу.

ДОДАТОК Б

Перший Запорозький ім. гетьмана П. Дорошенка піший полк готується до перегляду (м. Бахмут, травень 1918 рік

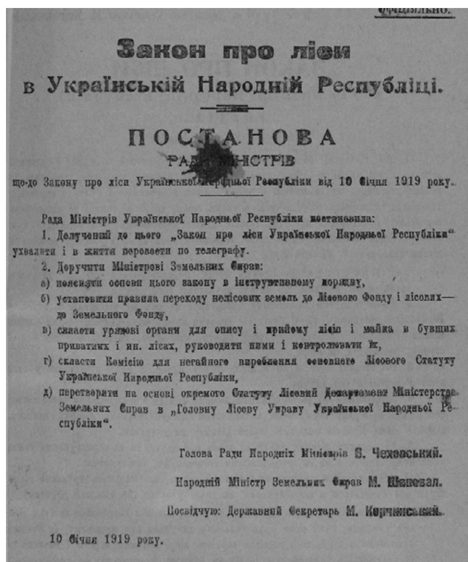

Шаповал (Шаповалов) Микола Юхимович — генерал-хорунжий, командир 7-ї пішої кадрової дивізії Армії УНР

ДОДАТОК В

Шаповал Микита Юхимович — член Центральної і Малої Рад, міністр пошти і телеграфу в уряді В. Винниченка, співавтор 4 Універсалу, співорганізатор антигетьманського повстання, міністр земельних справ в уряді В. Чехівського за часів Директорії.

Офіціяльно.

Закон про ліси
в Українській Народній Республіці.

ПОСТАНОВА
РАДИ МІНІСТРІВ

що-до Закону про ліси Української Народньої Республіки від 10 Січня 1919 року.

Рада Міністрів Української Народньої Республіки постановила:

1. Долучений до цього „Закон про ліси Української Народньої Республіки" ухвалити і в життя перевести по телеграфу.

2. Доручити Міністрові Земельних Справ:

а) пояснити основи цього закону в інструктивному порядку,

б) установити правила переходу нелісових земель до Лісового Фонду і лісових— до Земельного Фонду,

в) скласти урядові органи для опису і прийому лісів і майна в бувших приватних і ин. лісах, руководити ними і контролювати їх,

г) скласти Комісію для негайного вироблення основного Лісового Статуту Української Народньої Республіки,

д) перетворити на основі окремого Статуту Лісовий Департамент Міністерства Земельних Справ в „Головну Лісову Управу Української Народньої Республіки".

Голова Ради Народніх Міністрів В. Чехівський.

Народній Міністр Земельних Справ М. Шаповал.

Посвідчую: Державний Секретарь М. Корчинський.

10 Січня 1919 року.

Закон Директорії УНР за підписом міністра М. Шаповала

ДОДАТОК Г

Володимир Миколайович Сосюра — бунчужний 3-го Гайдамацького полку Армії УНР

РЕПРЕСИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ІЗЮМСЬКОЇ МІЖРАЙОННОЇ ОПЕРАТИВНО-СЛІДЧОЇ ГРУПИ НКВС У 1937–1938 РР. В ПЕТРОВСЬКОМУ РАЙОНІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Вербицький Даніїл,
учень 10 класу Балаклійської СЮН,
Харківська обл., Україна
Керівник: Пурдя Ігор Миколайович,
завідувач відділом краєзнавства
Балаклійської СЮН

Сталінські репресії сягнули свого апогею у 1937 р., коли була проведена наймасовіша, так звана, «куркульська» операція НКВС. Вона розпочалася за наказом № 00447 «Про операції з репресування колишніх куркулів, кримінальників й інших антирадянських елементів», підписаним М. Єжовим 31 липня 1937 р. Цей наказ не тільки встановив ліміти на арешти, але й визначив, яку кількість громадян слід розстріляти, а яку відправити до концтаборів. Операцію планувалося проводити 4 місяці. Лише по Харківській області загальний план на репресій складав 5500 осіб, а загалом по Україні — 28 800 жителів. По всій території СРСР за цим наказом планувалося розстріляти 390 тисяч і відправити у табори 380 тисяч осіб. Для прискореного розгляду тисяч справ арештованих були створені «оперативні трійки» на рівні республік і областей [1].

На початку виконання цього наказу УНКВС Харківської області зіткнулося з проблемою — нестачею людських ресурсів. На місцях, у віддалених від обласного центру

сільських районах, таких як Балаклійський, Савинський, Петровський, штат районних відділів НКВС складався з 4-х посад, але, як правило, реально працювали лише 2 особи на район — начальник відділу та оперуповноважений. До того ж, службовцям НКВС в районах бракувало досвіду, це були, переважно, молоді люди у званні лейтенантів і молодших лейтенантів держбезпеки. Тобто, проводити арешти, допити, розслідування для виконання вищезгаданого наказу № 00447 було фактично нікому [2].

Для реалізації «куркульської» операції на периферії Харківське НКВС було змушене створити міжрайонні оперативно-слідчі групи із службовців обласного управління. В Харківській області створили три таких групи: Харківську, Сумську та Ізюмську, вони самі проводили арешти, слідство і виконання вироку. Саме Ізюмська оперативна група під керівництвом лейтенанта держбезпеки І. Н. Пташинського вела пошук «ворогів народу» в Балаклійському, Савинському, Петровському районах [3].

Велика кількість справ, порушених цією групою були колективними і викривали начебто існуючі антирадянські підпільні організації. Вражає своєю жорстокістю і цинізмом кривава вакханалія, яку Ізюмська оперативно-слідча група влаштувала в Петровському та навколишніх селах восени 1937 та навесні 1938 років. Так, 20 серпня 1937 р. працівники НКВС викрили в Ізюмському та Петровському районах начебто існуючу контрреволюційну українську націоналістичну повстанську есерівську організацію, якою, за версією слідства, керував есер М. І. Кудрявцев. Ця організація була тісно пов’язана зі шпигунською диверсійною групою резидента Гестапо Вільгельма Гаага (інженер німецького походження, працював на Ізюмському пивзаводі) та німецьким консульством в Харкові, мала філії в селах Петровському Петровського району та Борщівці Балаклійського району [4].

Одразу заарештували 20 осіб, серед яких були Микола Іванович Кудрявцев, лікар-стоматолог, житель Ізюма, раніше він майже 4 роки працював у Петровському, Катерина Гнатівна Любарська, вчителька, що кілька років вчителювала в с. Борщівка (на час арешту проживала в Ізюмі) та жителі с. Петровське: Мойсей Лаврентійович Долгов, машиніст млина колгоспу «Донець», Олександр Іванович Лукашов, лісівник Петровської дільниці Ізюмського лісгоспу, Іван Леонтійович Петріщев, колишній мірошник, Григорій Іванович Петріщев, механік силових установок на млині артілі «Донець» та Федір Павлович Стешенко, рахівник школи [8].

На допитах лікар Кудрявцев дав страшні, на той час, свідчення. Швидше за все під тиском катувань, він зізнався, що керував антирадянською організацією, назвав відомі йому інші підпільні групи і перелічив кілька десятків прізвищ людей, які нібито були активними учасниками цих організацій.

За свідченнями Кудрявцева, філію контрреволюційної організації в Петровському він створив ще у 1921 р. Її керівниками стали І. Л. Петріщев та О. І. Лукашов. Метою організації було поширення впливу на населення, антирадянська агітація, дезорганізація тилу Червоної армії на випадок війни. До організації вербували соціально неблагонадійні елементи (куркулів, членів старих політичних партій, вихідців із служителів культу, колишніх вояків армії УНР). Члени організації мали мисливські рушниці, збиралися придбати гвинтівки, але не дістали. Іван Петріщев на допитах зізнався, що буцімто перебував в організації з 1922 р. і назвав 12 її учасників. Олександр Лукашов показав слідству, що керував організацією у Петровській лісничий дільниці і метою організації було повалення радянської влади, відділення України від СРСР, створення буржуазного уряду. Катерина Любарська зізналася, що до есерівської організації вступила в с. Борщівка у 1928 р., була завербована директором школи Миколаєнком і назвала кількох жителів села-учасників підпільної групи [6].

Розгляд справи завершився у грудні 1937 р. Рішенням «особової трійки» УНКВС Харківської області Григорій Петріщев і ще двоє арештованих були засуджені до 10

років виправно-трудових таборів, 17 арештованих у справі, серед яких І. Л. Петріщєв, О. І. Лукашов, М. Л. Долгов, Ф. П. Стешенко, засуджені до страти. Їх розстріляли в період з 22 грудня 1937 р. до 18 січня 1938 р. [7].

Розслідування справи есерівської контрреволюційної організації дало слідчим Ізюмської міжрайонної опергрупи зачіпку до продовження пошуків антирадянських елементів серед жителів Петровського району. Вони дуже хотіли знайти чергових «ворогів народу» і знайшли їх, організувавши низку одиночних і колективних карних справ. 18 серпня 1937 р. за ст. 58–10 КК УРСР (проведення антирадянської агітації) арештований Леонтій Романович Черемисов, житель Петровського. «Особовою трійкою» УНКВС по Харківській області він був засуджений 25 серпня 1937 р. до ВМП і розстріляний 7 вересня 1937 р.

6 грудня 1937 р. за звинуваченням в участі у діяльності есерівської повстанській антирадянській організації та антирадянській агітації арештований житель с. Завгороднє Іван Васильович Черкашин. «Особовою трійкою» УНКВС по Харківській області його засудили 9 грудня 1937 р. до 10 років ВТТ [9].

В кінці березня 1938 р. Ізюмська опергрупа перебазувалася безпосередньо у село Петровське і почала повальні масові арешти, масштаби яких і швидкість проведення слідства просто вражають. Лише за квітень 1938 р. були заарештовані 86 жителів сіл Петровске, Завгороднє, Протопопівка, Волвенкіне, Велика Камишуваха, Червоний Лиман, Перша Мар'ївка, Ново-Миколаївка.

Погляньте уважно на дати та цифри! 5–9 квітня арештовані 19 осіб — В. С. Азаров, Я. П. Бобильов, С. А. Глухов, П. П. Даниленко, О. М. Жиров, Ф. Л. Захаров, А. П. Зуєв, Г. Ф. Каранда, М. В. Клімов, Г. В. Клімов, І. Є. Лучанінов, Я. І. Мандрикін, П. К. Непочатов, П. В. Распопов, Ф. С. Савенко, П. В. Старухін, О. О. Чупіков, С. Д. Шахматов, Й. А. Щолоков. Слідство тривало 6 днів. «Особовою трійкою» УНКВС по Харківській області всі засуджені (крім Глухова) до вищої міри покарання і розстріляні вже 16 квітня 1938 р. [10, с. 240].

18 квітня арештовані 20 осіб — Н. Г. Крутій, І. С. Крутій, К. Й. Кушниренко, Д. З. Гречка, К. Г. Троян, П. О. Несен, П. І. Санжаревський, Ф. П. Задніпровський, М. М. Савченко, М. Г. Лещенко, Г. Д. Федорченко, М. Т. Четверіков, С. Ф. Горлов, М. Л. Чупіков, Я. А. Мєшков, П. С. Непочатов, П. Д. Токарєв, А. А. Толстіньов, П. Б. Масалітін, С. С. Непочатов. Слідство проходило 3 дні. Всі засуджені до смерті і розстріляні 21 квітня 1938 р. [11].

19–21 квітня арештовані 9 осіб — І. С. Блудов, Г. П. Зуєв, І. С. Іщенко, І. М. Ковальчук, Д. С. Мотінов, Ф. І. Соболєв, Д. С. Тарасов, С. Л. Чістіков, І. М. Михайлов. Слідство тривало 4 дні. І. М. Михайлов засуджений до 3-х років таборів, всі інші — до вищої міри покарання і були розстріляні 23 квітня 1938 р. [10, с. 9].

23 квітня арештовані 14 осіб — П. Л. Гладков, А. М. Дияконов, С. І. Кануніков, В. Т. Крутій, О. А. Мєшков, С. І. Підчернов, М. Т. Рагулін, Ф. П. Соболєв, Т. Д. Смагін, Є. В. Суханов, Г. О. Токарєв, І. О. Толмачов, С. П. Черкасов, І. К. Шульц. 9 травня 1938 р. всі засуджені до страти і в той же день розстріляні. [10, с. 286].

Сумним підсумком розслідування Ізюмською опергрупою «діяльності» в Петровському районі, насправді неіснуючої, есерівської контрреволюційної організації стали 92 загублених життя. Ця цифра, швидше за все, не остаточна — з часом можуть бути виявлені інші, невідомі на сьогодні карні справи.

За 81 рік, що минув після кривавих подій, ніхто не пояснив, що саме тоді відбулося в Петровському районі. Завісу таємничості дозволили зняти доступні сьогодні для досліджень документи НКВС, які зберігаються в Державному архіві Харківської області та архіві Управління СБУ по Харківській області. Аналіз справ репресованих

дозволяє показати безпрецедентне беззаконня слідчих каральних органів у той період історії нашої країни.

Ізюмська міжрайонна оперативно-слідчою група в 1937–1938 рр. проводила слідство з порушенням законодавства — арешти здійснювалися без санкції прокурора, звинувачення арештованим не висувалися, з матеріалами слідства їх не знайомили. Як встановило слідство, есерівська контрреволюційна організація мала на меті підняти збройне повстання для повалення радянської влади, але в арештованих зброї не знайшли, вони навіть не знали, чи існує зброя взагалі для здійснення мети організації. Не виявили і ніяких інших речових доказів існування підпільної організації. Як видно з матеріалів справи, слідство не встановило ким, коли і як ця організація була створена. Залишилось незрозумілим, яку саме діяльність вона вела [13].

Всі свідчення стосувалися лише інформації хто кого вербував до нелегальної організації, вони неконкретні, сумнівні і мають багато змістовних протиріч і розбіжностей в датах, прізвищах. Всіх звинувачених допитували лише по одному разу, принаймні, у справах є по одному протоколу допитів. Свідків у справі не допитували взагалі, а протоколи з їхніми свідченнями були додані до справи в травні 1938 р., вже після оголошення вироків. Із зібраних у справі свідчень не зрозуміло, в чому саме виявилася злочинна діяльність арештованих.

Тобто, слідчі самі заздалегідь складали придумані протоколи допитів і шляхом фізичного впливу примушували арештованих підписувати ці документи [10, с. 287].

У 1930-х роках країна мовчки, із острахом спостерігала за порушеннями прав громадян. Сміливість заступитися за арештованих або, принаймні, і з'ясувати їхню долю виявили лише найближчі родичі. Так, Семен Іванович Петріщев скаржився 22 серпня 1938 р. до Генерального прокурора А. Я. Вишинського на незаконний арешт батька і брата, але відповіді не отримав [5, с. 186].

Антоніна Любарська у 1939 р. писала листа до М. І. Калініна з проханням допомогти сестрі: «Моїй сестрі 67 років, у неї 40 років педагогічного стажу… На допитах тримають її стоячи, без сну, піддаючи знущанням, погрозам і фізичному насильству, вимагаючи, щоб вона написала про її належність до контрреволюційної повстанської групи. Знесилена, вимучена, вона виконала вимогу — написала обмову на себе» [5, с. 230].

Література

1. *«Через трупы врага на благо народа». «Кулацкая операция» в Украинской ССР 1937–1941 гг.: в 2 т. Т. 1: 1937 г. Подготовка приказа № 00447, первый этап «кулацкой операции» / сост.: М. Юнге, С. А. Кокин, Р. Биннер, О. А. Довбня, Б. Бонвеч, И. Е. Смирнова, Г. А. Бордюгов; под общ. ред. О. А. Довбни, Л. С. Макаровой.— М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН): Фонд «Президентский центр Б. Н. Ельцина»: Германский исторический институт в Москве, 2010.— 743 с.*
2. *Золотарев В. А. Особенности работы УНКВД по Харьковской области во время проведения массовой операции по приказу № 00447. [Електронний ресурс].— Режим доступу: http://stalinism-v-sov-provincii.blogspot.com*
3. *Кадровый состав органов государственной безопасности СССР. [Електронний ресурс].— Режим доступу: https: nkvd.memo.ru*
4. *Архівний відділ Управління СБУ в Харківській обл., спр. 09835*
5. *ДАХО, Р. 6452, о. 2, спр. 23*
6. *ДАХО, Р. 6452, о. 2, спр. 24*
7. *ДАХО, Р. 6452, о. 2, спр. 25*
8. *ДАХО, Р. 6452, о. 2, спр. 26*

9. *ДАХО, Р. 6452, о. 4, спр. 3023*
10. *ДАХО, Р. 6452, о. 4, спр. 2558*
11. *ДАХО, Р. 6452, о. 2, спр.519*
12. *ДАХО, Р. 6452, о. 4, спр.2558*
13. *ДАХО, Р. 6452, о. 2, спр.520*

ІСТОРІЯ РІДНОГО КРАЮ В ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ: ОСТАРБАЙТЕРИ ДОНБАСУ

Данильченко Марія,
ліцеїст IV курсу (11 класу) Слов'янського педагогічного ліцею Слов'янської міської ради
Донецька область, Україна
Керівник: Кравець Олена Олексіївна,
учитель історії Слов'янського педагогічного ліцею Слов'янської міської ради

В історії українського народу є багато трагічних сторінок. Одна з них — події Другої світової війни 1939–1945 рр. Під час цієї війни український народ дуже багато пережив: захоплення територій та окупація німцями, нелюдяний новий порядок, що полягав, зокрема, у відправці мирного населення на примусові роботи до Німеччини. Згідно з історичними джерелами під час Другої світової війни на території нацистської Німеччини працювало до 13,5 мільйонів чоловіків, жінок та дітей із 26 країн Європи. З них — понад 2,3–2,6 мільйонів українців.

Чи могли майбутні остарбайтери уявити, які плани має щодо них Гітлер? Згідно з планами керівників Третього Рейху поставало питання про те, житимуть зневолені нації в добробуті чи загинуть голодною смертю. Німецький режим зруйнував життя українських остарбайтерів. З них знущались, принижували, а їх життя використали для реалізації антигуманних планів Гітлера. Упродовж багатьох років проблема остарбайтерів була недостатньо дослідженою, що зумовило актуальність цієї роботи.

Мета і завдання дослідження: дослідити умови проживання та примусової праці в третьому Рейху; охарактеризувати та висвітлити становище остарбайтерів у контексті нацистської політики щодо українського народу; проаналізувати ставлення до колишніх остарбайтерів з боку радянської влади; дослідити питання остарбайтерів та стан досліджуваної проблеми на прикладі Донецької області.

Об'єктом дослідження є проблема українських остарбайтерів як жертв нацистського режиму.

Предметом дослідження є доля остарбайтерів на території Донеччини.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період німецької окупації з жовтня 1941 р. по червень1943 р.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вивчення сторінок історії Другої світової війни, а саме важкої долі остарбайтерів, представлено через призму часу подій, що відбулися на чужині.

Джерельна база дослідження архівних документів та усні розповіді наших земляків будуть вивчатись та розглядатись на уроках історичного краєзнавства, що і зумовлює практичну значущість роботи.

З метою детального вивчення проблеми остарбайтерів під час Другої світової війни проведемо аналіз наукової літератури. Поняття «Ostarbeiten» перекладається як «робітник зі сходу».

Зазначимо, що питання остарбайтерства як складової частини «нового порядку» в окупованій Україні в роки війни недостатньо розкрито в нашій історії, а з кожним роком стає все менше свідків, які могли б розповісти про реалії життя українських остарбайтерів в Німеччині під час війни.

Тривалий час радянська історіографія замовчувала та приховувала реальні факти щодо проблеми остарбайтерів через підозріле ставлення сталінського режиму до тих, хто працював на окупованих територіях, а особливо до тих, хто був вивезений до Німеччини на примусові роботи.

У ході роботи ми ознайомились з працями сучасних дослідників В. Педака, М. Грінченка, О. Мармилової, Т. Пастушенко. У цих дослідженнях йдеться про дії окупаційної німецької влади та заходи щодо місцевого населення в різних куточках України. Актуальною в контексті досліджуваної проблеми є робота О. Мармилової, яка одною з перших дослідила долю остарбайтерів Донбасу.

У перші місяці німецько-радянської війни на промислових підприємствах та полях Рейху стало гостро не вистачати робітників. Мобілізація до вермахту ставала все більш тотальною. Архівні документи того часу подають такі відомості: перші заклики до української молоді їхати на роботу до Німеччини лунали вже влітку 1941 р. У пресі через спеціальні відозви–плакати, листівки та шляхом усного запрошення люди з відомства А. Розенберга на всі лади розмальовували «райське життя» іноземних робітників у Німеччині [2].

З серпня окупаційна влада вводила примусову працю та утворила біржі праці.

У Сталінській області кампанія з вербування робітників до Німеччини мала три етапи:

I. «Епізодичний» — тривав від початку окупації в жовтні 1941 р. до січня 1942 р. У цей час переважно вивозили чоловічу робочу силу під виглядом евакуації населення з лінії фронту.

II. «Добровільний» — з 27 січня 1942 р.; саме в цей час біржа оголосила початок реєстрації тих, хто «бажає поїхати на роботу».

Ця діяльність здійснювалася за допомогою окупаційної преси «Донецький вісник», «Краматорська газета». Перша партія остарбайтерів зі Сталінської області була відправлена 15 лютого 1942 р. Транспорт був відправлений до м. Дортсмунд [5].

На території нашого регіону органи окупаційної влади з березня 1942 р. відкрили пункти запису у містах Маріуполі, Горлівці, Чистяково, Краматорську [4].

Ми задаємось запитанням: «Що спонукало наших земляків їхати на роботу до Німеччини?» І знаходимо дуже просту відповідь: «Голод, безробіття, пошуки кращої долі тощо».

III. «Примусовий» етап тривав з осені 1942 р. до звільнення території восени 1943 р. Це будо насильницьке вербування. Біржа праці розсилала особам віком від 14 років спеціальні повістки з вимогою негайно з'явитися на пункт під загрозою репресії, розстрілів. Того, хто не з'являвся, відловлювали, проводили облави на вулицях, удома, по різних куточках міст та сіл.

Згідно з архівними документами та спогадами очевидців більша частина мешканців нашого регіону була вивезена до Вестфалії, Рейнської області, Саксонії, Померанії, Бранденбургу, Кельну, Мюнхену та інших міст Німеччини. Ознайомившись з працями О. Мармілової, А. Петренко, М. Грінченко, О. Святуна, ми з'ясували, що остарбайтери-чоловіки працювали чорноробочими в копальнях, заводах військово-промислового комплексу. Жінки і діти — у сільському, домашньому господарствах, підприємствах легкої промисловості.

Робочий день тривав 10–12 годин, іноді — 14. Умови проживання були жахливі: спеціальні табори, огороджені дротом з посиленою охороною. Раціон харчування

був скудний: чорний хліб та похльобка. Іноді платили до 100 марок, з яких залишалось 10–15, інше йшло як платня за житло та їжу.

Ставлення до працівників було дуже погане: їх часто били, ображали, карали навіть за невеличку провину [4].

Згідно зі статистичними даними до Німеччини потрапило 51% жінок та чоловіків та 49% неповнолітніх жителів Донеччини.

За статистикою смертність остарбайтерів у 1943 р. була дуже висока, сягала 1300 осіб щомісячно. За різними джерелами втрати серед остарбайтерів сягали 80–100 тисяч осіб. Отже, на підставі опрацьованих історичних джерел було визначено, що з жовтня 1941 р. по вересень 1943 р. зі Сталінської області вивезено найбільшу частину робітників по Україні: 252 тисячі осіб, що пояснюється густотою населення області [4].

Переважна більшість прибула до Німеччини на примусові роботи упродовж 1942–1943 рр. У ході роботи ми зробили записи розмови з чотирма респондентами, яким випала страшна доля бути остарбайтерами, що у своїх спогадах згадують важкі умови праці та проживання.

Так, у спогадах Ярової Олени Сергіївни ми бачимо свідчення про важкі умови праці та погане харчування: «Мешкали ми в бараці, у якому було дуже холодно… Працювали по 10 годин. Їжа була бідна: хліб з висівками на воді, рідка каша, іноді напівсирі овочі. Одяг був лише той, у якому приїхали, більше нічого не давали, тільки перед зміною чорну робу. Купались раз на місяць. Хворих ніхто не лікував, їх вивозили, і більш ніколи ми їх не бачили. Я досі прокидаюся вночі через те, що мені сняться масові розстріли людей на заводі та гавкіт німецьких вівчарок, яких я досі боюся…» [7].

Таким чином, нацистський «новий порядок» завдав великих втрат українському народу. Його необхідно розцінювати як діяння проти української нації.

— Нелюдяна політика Німеччини зруйнувала життя понад 2,3 мільйонів українських остарбайтерів; з них знущались, а їх робота стала частиною антигуманних планів Гітлера.
— Остарбайтери залишали Батьківщину, були позбавлені нормальних умов життя, отримували мізерний раціон харчування, не мали належного санітарно-гігієнічного та медичного обслуговування.
— Основна маса остарбайтерів з Донецької області була вивезена насильницьким шляхом у 1943 р. до різних куточків Німеччини.
— Після фільтрації більша частина остарбайтерів повернулась на Батьківщину, де весь час відчувала себе під пильним наглядом НКВС.

Література

1. *Грінченко Г. Г. Українські остарбайтери в системі примусової праці Третього райху: проблеми історичної пам'яті: автореф. дис. д-ра іст. наук: 07.00.06 / Г. Г. Грінченко; НАН України, Ін-т історії України.— К., 2011.— 40 с.*
2. *Довгополий Я. Українці на примусових роботах у Третьому рейху / Я. Довгополий // Всесвіт.— 2001.— № 3–4.— С. 127–129.*
3. *Коваль М. «Остарбайтери» України — раби Гітлера, ізгої Сталіна / М. Коваль.— Політика і час.— 1998.— № 9.— С. 74–82; № 10.— С. 68–75.*
4. *Мармилова О. С. Механизм транспортирования донецких остарбайтеров в нацистскую Германию (1941–1943) / О. С. Мармилова // Історичні і політологічні дослідження: Видання Донецького нац. ун-ту.—2009.— № 1.— С. 52–56.*
5. *Пастушенко Т. В. Використання праці українських примусових робітників у Третьому рейху / Т. В. Пастушенко // Архіви окупації. 1941–1944 / Держкомархівів України; упоряд. Н. Маковська.— К., 2006.— С. 854–859.*

6. *Педак В. Гірке слово — остарбайтер / В. Педак.— Л.: НВФ «Українські технології», 2009.— 318 с.*
7. *Інтерв'ю з Яровою Оленою Сергіївною, 1928р.н. (м. Слов'янськ, Донецька область, 12 серпня 2019р.)*

ІСТОРІЯ БУДІВНИЦТВА КАХОВСЬКОЇ ЗРОШУВАЛЬНОЇ СИСТЕМИ

Жук Валерія, учениця 11 класу Отрадівської ЗОШ І–ІІІ ст., Новотроїцький район, Херсонська область, Україна.
Керівник: Горобець Артем Якович, учитель географії Отрадівської ЗОШ І–ІІІ ст.,
член Національної спілки краєзнавців України.

Серед актуальних направлень аграрної політики України в другій половині ХХ століття вагоме місце займала меліорація. На півдні країни природно-кліматичні умови такі, що без повноцінного розвитку зрошення неможливо отримати збільшення обсягів вирощування сільськогосподарських культур.

Згадуються слова українського поета та прозаїка М. Братана: «Таврійський степ…Сотні тисяч гектарів родючої землі, достаток сонця й тепла. А вологи — обмаль. Часто-густо безмежними просторами гуляє гарячий суховій, січе пшениці, гне до землі кукурудзу, обпікає сади й виноградники. Дме і дме степняк… А то ще здійметься чорна буря, кине в чисте повітря хмари пилюги, прикриє важкою пеленою сонце — де тут сподіватися на врожай?…» [1, с. 5].

Тому важливою задачею було будівництво грандіозної іригаційної системи — Каховської зрошувальної з метою наситити чорнозем вологою та збільшити врожайність таврійських степів. Багато зробили для новобудови головний інженер проекту Микола Матях, перший директор Дирекції Олексій Горбачов, керівник «Укрводбуду», Герой Соціалістичної праці Микола Боня.

Чверть століття велося будівництво. Як зазначено в акті робочої комісії про готовність І черги Каховської зрошувальної системи в Херсонській області від 25 грудня 1992 року: «Початок робіт — вересень 1967 р., а закінчення — грудень 1992 р.» [2, с. 79].

Будівництво здійснювалося двома генеральними підрядними організаціями — управліннями «Укрводбуд» та «Дніпробуд», а також трьома трестами, мостозагонами й Каховською ПМБ «Фрегат». Над проектом кошторисної документації працювали науковці двох Київських інститутів, одного Дніпропетровського та Херсонської філії «Дніпроград».

Зі слів Героя Соціалістичної праці М. Боні: «Майже всі республіки колишнього СРСР допомагали її будувати: землерийну техніку, потужні вантажівки будівельники отримували з Брянська, Білорусії, Уралу; насоси поставляли зі Свердловської області; котли — з Челябинська; трансформатори — з Запоріжжя; високовольтна апаратура — з Казахстану…» [3, с. 3].

У 1979 р. було завершено створення головного Каховського магістрального каналу, а в 1989 р. стала до ладу І черга Каховської зрошувальної системи.

Ця споруда охопила зрошенням дві області: Херсонську (Каховський, Цюрупинський, Чаплинський, Каланчацький, Новотроїцький, Іванівський та Генічеський райони) та Запорізьку (Якимівський район).

Витяг з документу: «В експлуатацію приймається дана система площею зрошення — 264,1 тис. га, у тому числі по Херсонській області — 219,08 тис. га. Вартість будівництва склала 890,63 млн. крб., в тому числі по Херсонській області 736,48 млн. крб. Основні об'єкти — головна насосна станція з витратою води 208 м3/с. Загальна довжина магістрального каналу — 129,9 км» [2, с. 80].

Зі слів начальника архівного відділу Каховської міської ради О. Сергієнка: «Найголовнішою спорудою Каховської зрошувальної системи була Головна насосна станція (ГНС). Вона споруджена на березі Каховського водосховища в голові майбутньої системи. Саме її 14 насосів кожної секунди повинні подавати 390 м3 води в Каховський магістральний канал. Будівництво ГНС здійснювало Каховське будівельне управління «Дніпробуд», яке розпочало свою роботу у 1968 р. Для своїх працівників вони спочатку ставили вагончики, а потім почали зводити будинки й гуртожитки по вул. Мелітопольська» [4].

Розповідає Герой Соціалістичної праці, колишній бригадир автоскреперистів Л. Цвєтков: «То був незабутній час. Я працював бригадиром автоскреперистів БМУ-96 управління «Укрводбуд». 09 серпня 1967 р. бригади великих скреперів А. Вауліна та М. Калгера зі спеціального будівельно-монтажного управління № 20 почали зрізання чорнозему, тобто рекультивацію ґрунту поблизу тодішньої Головної насосної станції. Зима 1967–68 рр. видалась холодною. Морози були до мінус 20. Постійно спушували ґрунт, бо він добряче промерзав, тож повністю завантажити ним дев'ятикубовий ківш автоскрепера було непросто. Увесь час для двигунів гріли воду в діжках… Пізніше пристосували для цього спеціальну місткість із форсунками — стало легше. Працювали в дві зміни. Не виконавши змінного завдання, із забою не виходили. Жили у вагончиках. У Лук'янівці тоді існувало ціле вагонне містечко. У 1969 р. почали отримувати впорядковане житло в селищі каналобудівників Свєтлово і перевозити туди свої сім'ї із навколишніх населених пунктів. Ті тяжкі роки запам'яталися великою трудовою самовіддачею й персональною відповідальністю…

Найбільше запам'яталося 02 липня 1973 року. Саме того сонячного дня відбувся пуск води в І чергу магістрального каналу. О, яке то було грандіозне свято! Коли запрацювали крайні два насоси — «равлики» Головної насосної станції і в рукотворне русло магістралі увірвалися дзвінкі струмки дніпровської води. Ми всі раділи, як діти! Кожен із нас спустився вниз і вмився водою. То були звитяжні часи. Ми вірили, що перетворюємо сухий степ у квітучий край…» [2, с. 92–93].

Але Каховська зрошувальна — це не лише цифри й найменування населених пунктів, не тільки зрошувані землі й протяжність каналів. Це й житломасив Свєтлово в Каховці, й селища меліораторів у Новотроїцькому, Чаплинці, Новоолексіївці. Це школи та дитячі садки, бібліотеки й торгові центри, автомобільні дороги й житлові будинки, парки, які виникли внаслідок її створення.

Держава відзначила високими нагородами самовіддану працю більше ніж 80 будівельників лише тільки у Каховці. Четверо з них нагороджені найвищою нагородою тих років — орденом Леніна: Л. Цвєтков, О. Слободченко, В. Жугін, В. Амелін.

Отже, Каховська зрошувальна система не лише несе вкрай необхідні південним степовим областям України живильні води Дніпра. Велика будова істотно змінила обличчя міста Каховка, селищ і сіл Чаплинка, Новотроїцьке, Чкалове та Новоолексіївка. Перед нами не тільки кілометри каналу та кубометри землі, перед нами трудовий подвиг людей праці, перед нами змінений на краще таврійський край.

Література

1. *Братан М. Артерія життя / М. Братан.— Сімферополь: Таврія, 1976.— 115 с.*
2. *Яблонська А. Ой Дніпро, Дніпро… /А. Яблонська.— Херсон: Гілея, 2017.— 112 с.*

3. *Боня Н. Творцы магистральных каналов / Н. Боня.— К.: Будівельник, 1981.— 33 с.*
4. *Інтерв'ю з Сергієнком Олексієм Олексійовичем, 1958 р.н. (м. Каховка, Херсонська область, 21 травня 2019 р. Транскрибований аудіозапис). Особистий архів автора.*

ПЕДАГОГ ЗА ПОКЛИКОМ ДУШІ

Фірскіна Крістіна, Дикань Софія,
учениці 9-А кл. ЗОШ № 18, м. Краматорськ,
Донецька область, Україна
Керівник: Мірошниченко Людмила Леонідівна, керівник гуртка Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді
Донецька область, Україна

У наш час, коли відроджується справжня історія народу, вивчення культурної спадщини регіонів, зокрема Донеччини, необхідно та доцільно, бо народний потенціал зажди був головним джерелом формування і розвитку нації та самосвідомості.

Доля кожної людини, її життя тісно пов'язане зі школою: улюблені вчителі, друзі, події шкільних років — вони завжди лишаються у пам'яті на все життя.

Дослідження долі Решетнікової Ніни Панасівни показало, що вибір її професійної діяльності, як педагога, залежав не тільки від неї, а й від обставин, які виникали у той тяжкий час. Великий вплив мала і історія розвитку країни, але все ж значною мірою на цей вибір впливала життєва і соціальна позиція.

Для написання роботи були використані документи, що зберігалися у сімейному особистому архіві Решетнікової Ніни Панасівни. Також були використані спогади учнів про свою першу вчительку та колег-вчителів.

Головним завданням роботи стали дослідження життєвого шляху та педагогічної діяльності Решетнікової Н. П.— улюбленої вчительки всього селища Веселе.

Є в житті один чарівний поріг, який ніхто не може переступити байдуже. Це — поріг школи. А переступивши, відразу згадає про своє шкільне дзвінке дитинство, про вчителів. Учитель … Він завжди в нашій пам'яті.

Народилася Решетнікова Ніна Панасівна 8.03.1924 року в сім'ї службовця Панасія Давидовича — голови ради районної спілки рибалок та мисливців і Анни Климентіївни, в селі Ново-Явленці, Андріївського району, Сталінської області. В перший клас дворічної школи Ніна пішла у рідному селі Ново-Явленці. Через нестачу роботи та голод, батьки переїжджають до міста Дружківки у 1930-х роках, бо на виробництві у місті видавали продуктові картки. Ніну здають до школи, хоча їй було лише сім років, а в місті до школи брали з 8 років. З великим труднощами дівчинка була зачислена до 1-Д класу. Навчання Ніні дуже подобалося, в школу ходили по іншій системі ніж у селі — чотири дні вчилися, а п'ятий — вихідний. В селі ж вихідними були субота та неділя. Батьки зняли квартиру у Дружківці — одна кімната, в якій ледь поміщалися ліжко, на якому спали дорослі та сундук, де спала Ніна. Одного разу мама разом з бабусею пішли рано-вранці стояти в черзі за хлібом, який отримували по карткам. Ніну розбудили, щоб не проспала до школи. Коли ж повернулися, помітили портфель, що лежав на сундуку, а саму дівчинку знайшли під ліжком — там у Ніни були іграшки. Так, граючись, вона й заснула. Мама почала сварити її, на що отримала відповідь, що сьогодні у неї вихідний. Незабаром виробництво, на якому працював батько, перестало видавати продовольчі картки і сім'я повертається до свого села. В селі вже була семирічна школа, де й

продовжила навчання Ніна. Вона добре вчилася, а після закінчення навчання 20 червня 1938 року, вирішила поступити до Слов'янської педагогічної школи. Заклад знаходився по вулиці Шевченка, у приміщенні школи № 8. Навчання у педшколі пролетіло швидко, і навесні 1941 року приїхали представники Народного Комісаріату освіти, щоб набирати молодих спеціалістів-вчителів для роботи у школах. Ніна, разом з 28 дівчатами, по розподілу потрапляє до Львівської області, а саме, до Глинянського району, Альфренівської семирічної школи. Їй було дуже цікаво дізнатися про майбутнє місце роботи, тому дівчина написала листа на школу, і через деякий час отримала відповідь. Лист написав молодий вчитель, який повідомив, що школа знаходиться у панському маєтку, село маленьке, дітлахів небагато, працює він ще з однією вчителькою. Місцевість болотиста, ліси, до району — 5 кілометрів, а до Львова — 20 кілометрів по залізничній дорозі [1].

Як згадує Ніна Панасівна, 21 червня у педшколі святкували випускний вечір, а у неділю вранці нас будить хазяйка квартири, яку ми знімали, і говорить, що війна. Ми не могли повірити, що це сталося, не знали, що робити, куди бігти, бо ж вихідний. У понеділок нас зібрали, ми ще здавали екзамени і сказали, щоб поки ніхто нікуди не їхав. 29 червня, без святкування, нам вручили атестати, випуск був чотири групи по 25 чоловік, дві групи вчителів і дві групи вихователів дитячих садків. Із сльозами, без радощів ми тримали в руках свої атестати і далі нічого… Війна. Їй тоді було 18 років. Майбутніх вчителів залишили при педшколі. У нічні зміни слідкували з даху школи за нічними ворожими авіаційними нальотами. Коли ворожі літаки пролітали над містом, невідомі подавали їм світові сигнали, де знаходилися головні будівлі, що підлягали знищенню. Завданням дівчат було слідкувати за цими світовими сигналами та повідомляти про них директору школи. Невдовзі всі повернулися по своїм домівкам, але досить скоро німці зайняли рідне селище Ново-Явленку. Під час бою у хату, де жила Ніна з батьками, влучив снаряд і дівчина отримала тяжке поранення. Її відправляють разом з пораненими червоноармійцями в тил, на лікування, яке тривало досить довго. Додому вона повернулася аж через сім місяців. Дійшла до околиць міста Краматорська — всюди лише руїни. Але ось і рідна домівка, рідні вже й не вірили, що побачаться з нею. Ще довго доліковувалася після операції та далекої подорожі. Село було зайняте німецькими загарбниками, роботи не було, крім, як на полі, куди поліцаї виганяли кожного дня людей. Ніна була дуже слабкою, але і для неї знайшли роботу у німецькій управі, у слободі Сонцево. Працюючи в сільській німецькій управі, вона видавала людям довідки. Допомагала партизанам загону імені Карнаухова, видаючи їм довідки, щоб пройти до міста для збору інформації про розміщення ворога. Користуючись можливістю, робила фальшиві дописи у списках людей, яких відправляли до Німеччини, на кожного члена сім¢ї видавалися продукти харчування, (олію та борошно) ось і ставало у сім¢ї з трьох членів — п'ятеро, за що люди були дуже їй вдячні. За німецьким наказом потрапила і Ніна на роботу до Німеччини. ЇЇ забрали разом з подругою, на превелике щастя їм довелося втекти з обозу та повертатися вже додому було не можна [2].

Після визволення Ново-Явленки, почали організовувати місцеву школу: призначили директора та зробили перепис дітей. В приміщенні школи під час окупації була конюшня, шибки повибивані, меблі перепалені взимку. Сходилися місцеві жителі всі разом: прибирали приміщення школи, лагодили вікна, приносили столи, стільці та лави, а кому не хватало місця, писали на підвіконнях стоячи. Першим директором школи у 1943 році була Руднєва Олександра Андріївна, а вчителем початкової школи — Ніна Панасівна, яка викладала всі предмети старшокласникам (історію, мову, географію), бо всі діти навчалися у одному класі.

Так почалася педагогічна діяльність Ніни Панасівни. Перший клас був набраний у 1943 році, дітки були різного віку — від семи і до 18 років (переростки, які

не встигли закінчити школу). У першому класі було 12 чоловік. Приходили навчатися діти і з інших сіл, де не було шкіл. Писати ні на чому, писали на старих газетах та книжках (на білих смужечках) і добре, якщо у когось був хімічний олівець, писали по черзі. Всі завдання для уроку вчителька придумувала сама, бо книжок не було. З мовою було краще всього, діти вчилися писати патріотичні лозунги: «Бий фашистів!», «Перемога за нами!», «Слава радянській армії!». Коли похолодало, всі до школи йшли з в'язанкою соняшників — перше паливо на селі [1].

День перемоги зустріла на вулиці, під час великої перерви. Дітвора бігає шумить, а вона була черговою вчителькою, бо на той час працювала вже не сама — прислали вчителів-предметників. Звернула увагу, що по вулиці. від сільради мчить вантажівка, а на ній хтось із людей махає зеленою великою гілкою. Коли наблизилась вантажівка, то впізнала директора радгоспу Линкіна Андрія Андрійовича, який кричав: «Перемога! Кінець війні! Збирайте мітинг!» Через годину до школи на подвір'я збіглось все село. У дворі школи була братська могила, біля неї і відбувся мітинг. Діток вишикували у шеренги, а місцеві стояли юрбою. Директор офіційно повідомив про закінчення війни, привітав всіх, люди почали кричати від радощів, а деякі почали плакати, бо їх рідня вже не повернеться ніколи. На подвір'ї школи поставили столи, кожен приніс з дому, що міг з продуктів, так святкували перемогу 9 травня 1945 року у селищі Ново-Явленці [2].

У 1959 році сім'я переїздить до міста Краматорськ. Донька Ніни Панасівни пішла у 6 клас семирічної школи № 18, а вже через деякий час і Ніна Панасівна набрала перший клас у цій же школі. В її 1-А класі було сім дівчаток та 20 хлопців, на паралелі було ще два класи. Цей клас вона пам'ятає до сьогоднішнього часу, кожне прізвище, кожну дитину, навіть хто ким хотів стати за професією. Клас виявився дуже дружній, через десятиліття вони до цих пір збираються на ювілеї у школі, вітають свою першу вчительку зі святами, приходячи до неї додому у гості. Багато з них стали видатними людьми нашого міста, працюючи на його подальший розвиток. Приходилось працювати і у класах, де набиралося до 45–46 дітей, важко було виховувати таку кількість учнів, але справлялась. Першим її директором школи був Устинов Павло Олександрович. Людина дуже порядна, вболівав за школу, дітей. Часто можна було побачити, як під час уроків, він ходив школою і зупинявся біля кожного класу, прислухався, щоб дізнатися тему заняття, проблеми класу, послухати, як ведуть себе учні на уроці. Він завжди знав про все, що відбувалось у школі, тому ніколи не питав, а лише давав поради [1].

За свою педагогічну діяльність Ніна Панасівна була не раз нагороджена грамотами, почесними званнями, але найбільше їй запам'яталась «міністерська грамота» за самовіддану роботу та видатні успіхи в справі навчання і комуністичного виховання молодого покоління міністерства освіти української РСР від 18 липня 1961 року. Але як стверджує сама Ніна Панасівна, найбільша її нагорода — це вихованці, які пам'ятають свою першу вчительку, не забувають її, часто навідуються до неї у гості, шлють листівки, які вона бережно зберігає. У цьому році Ніні Панасівні виповнилося 95 років, а вона все вчителька і переживає за своїх дівчаток та хлопчаків. Дуже влучно про вчителя сказав відомий публіцист, педагог Симон Соловейчик: «Він — артист, але його слухачі і глядачі не аплодують йому. Він — скульптор, але його праці ніхто не бачить. Він — лікар, але пацієнти рідко дякують йому за лікування і далеко не завжди хочуть лікуватися». Ці слова якнайкраще характеризують і нашу Ніну Панасівну [1].

Отже, можна сказати з певністю, що обрана Ніною Панасівною професія була правильна. Зупиніть першу зустрічну людини літнього віку на Веселому і спитайте, хто її вчив у початкових класах і почуєте багато приємних слів із сльозами подяки на її адресу.

Література

1. *Чернікова О. Випускники.— Восточный проект.— 2004.— 18 березня.— № 11.*
2. *Інтерв'ю з Решетніковою Ніною Панасівною, 1924 р.н. (с.Веселе, вул. Чорноморська 64, Краматорськ, Донецька область, 17 травня 2019 р. Транскрибований аудіозапис). Особистий архів автора.*

ДОДАТОК А

Решетнікова Ніна Панасівна

ВІДОБРАЖЕННЯ ІСТОРІЇ МІСТА КРАМАТОРСЬКА У РАДЯНСЬКОМУ ДОКУМЕНТАЛЬНОМУ КІНО (30-І — 70-І РР. ХХ СТ.)

Коваленко Владислава,
учениця 10 кл, Краматорської української гімназії, вихованка гуртка «Етнографія України» Донецького ОЦТК, Донецька область, Україна
Керівник: Бородай Олег Васильович,
керівник гуртка «Етнографія України» Донецького ОЦТК, учитель громадянської освіти Краматорської української гімназії

Безупинний плин часу стрімко віддаляє від нас незначні й вікопомні події історії. Там, у минулому, залишається те, що згодом прагнемо ми відтворити у своїй пам'яті, вивчити його і пізнати, щоб встановити конкретні зв'язки минулого з сьогоднішнім, сьогоднішнього з прийдешнім. Значною мірою цьому сприяють кінодокументи, по-справжньому «живі свідки» історії, документи своєї епохи. Кінодокументалісти,

створюючи об'ємну панораму свого часу, передають прийдешнім поколінням пульс і ритм епохи, її атмосферу, доносять до них літопис країни, її народу.

Ми поставили перед собою завдання — знайти, зібрати воєдино і дослідити кінолітопис міста Краматорська радянського періоду, який міститься у кінодокументалістиці того часу, бо документальне кіно є важливим джерелом знань про історію рідного краю.

Документальним називається фільм, в основу якого покладені зйомки реальних подій та осіб. Темою для документальних фільмів найчастіше стають історичні події, культурні та соціальні явища, відомі особистості [1].

У радянські часи документальному кіно приділялась велика увага. Документальні фільми були знаряддям комуністичної пропаганди і агітації, служили державним інтересам, в них відчувається вплив державного ідеологічного диктату. Особливу роль відігравали кіножурнали, які демонструвалися перед сеансами художніх фільмів.

30-і роки XX ст. Є підстави вважати, що в цей період у місті Краматорську було знято чимало документальних кіносюжетів. На цю думку наводить факт, який міститься у статті Тетяни Ємельянової «Невідомі сторінки історії Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного», а саме: «В 1941 р. з метою підвищення ефективності пошуку та швидкісного доступу до документної інформації було започатковано складання тематичних оглядів на великі за обсягом комплекси фотодокументів, зокрема по краматорському заводу важкого машинобудування ім. Сталіна» [2].

Якщо Новокраматорський машинобудівний завод, який нагородили такими епітетами, як: «завод заводів», «флагман вітчизняної промисловості», так цікавив фотографів, то, напевно. він не менше цікавив і кінематографістів.

Серед кіносюжетів знятих у Краматорську у 30-х роках для нас, можливо, найбільш цікавими є кінокадри щодо пуску Новокраматорського машинобудівного заводу у 1934 році. Цей сюжет міститься у «Совкиножурналі» (№ 28/527, 1934). В архівній анотації до цього випуску читаємо: «Пуск гиганта тяжелого машиностроения Краматорского завода им. Сталина; на открытии присутствуют Г. К. Орджоникидзе, Л. Каганович. Город Краматорск». Ця подія відкрила нову сторінку в історії Краматорська. У 1932 році Краматорськ отримав статус міста. З'являються нові житлові квартали, школи, лікарні і спортивні об'єкти. Цікавим є сюжет кінохроніки про новий стадіон «Прапор» (1936 р.). Цей сюжет привертає увагу тим, що він (чи не єдиний) стосується не економіки, що було головною темою радянської кінохроніки, а об'єкту соціальної сфери. На екрані ми бачимо людей у вільний від роботи час, що збагачує наші уявлення про той період історії міста Краматорська.

1941–1944 рр. Щодо подій у місті Краматорську в часи Другої світової війни, нами знайдено лише один епізод з фільму «Освобождение Донбасса» (1943). Епізод демонструє вбитих німецьких солдат після вигнання нацистів з Краматорська.

1945–1955 рр. Безцінний кінолітопис першого повоєнного десятиліття становлять документальні фільми, кіножурнали, окремі сюжети, що зберігаються у Центральному державному кінофотофоноархіві України імені Г. С. Пшеничного. Домінуючою темою кінодокументів цього періоду є відновлення мирного життя в Україні після вигнання фашистських окупантів, відбудова зруйнованого війною і подальший розвиток народного господарства, культури і науки України. Важливим джерелом в роботі над нашою темою є «Кінолітопис: Анотований каталог кіножурналів, документальних фільмів і кіносюжетів (червень 1945–1955)», складений в цьому архіві [3].

Опрацювавши матеріали каталогу, ми виявили 15 сюжетів, присвячених Краматорську, у 15 випусках кіножурналу «Радянська Україна», а саме, у № 45 (вересень 1946), № 52 (жовтень 1946), № 63 (грудень 1946), № 64 (грудень 1946), № 18

(березень 1948), № 20 (квітень 1948), № 28 (травень 1951), № 6 (лютий 1952), № 16 (березень 1952), № 42 (серпень 1952), № 64(грудень 1952), № 24 (травень 1953), № 9 (лютий 1954), № 31 (червень 1954), № 54 (листопад 1954), а також один сюжет у документальному кінофільмі «Донбас» (1946, режисер Білінський). Крім цього, у 1952 році на студії «Укркінохроніка» був створений документальний кінофільм «Машинобудівники Краматорська» (режисер Білінський). Сім, із зазначених п'ятнадцяти, сюжетів кіножурналу «Радянська Україна» були присвячені Новокраматорському машинобудівному заводу, два — Старокраматорському машинобудівному заводу, два — Краматорському металургійному заводу, три — Краматорському заводу важкого верстатобудування й один — Краматорському шиферному заводу. Старокраматорського машинобудівного заводу стосується сюжет із фільму «Донбас», а фільм «Машинобудівники Краматорська» розповідає про роботу Новокраматорського машинобудівного заводу. Усі перелічені сюжети демонструють виробничі процеси на заводах, показують працю робітників та інженерно-технічних працівників, пропагують досягнення радянської промисловості. Соціальні проблеми, культурне життя, дозвілля, усе з чим зіштовхуються мешканці міста у своєму повсякденному житті поза межами заводів, на яких вони працюють, залишається за кадром. Виключенням є лише фільм «Машинобудівники Краматорська», у якому є два невеличких фрагменти про будинок відпочинку машинобудівників та дитячий садок.

Серед сюжетів кіножурналу «Радянська Україна», присвячених Краматорську, найбільш цікавими для нас є не відверто пропагандистські заідеологізовані сюжети, а такі, в яких показана унікальна на той час продукція краматорських заводів. Наприклад, епізод, присвячений, обробленню першого в світі суцільнолитого колеса вагою 110 тон для першої турбіни Дніпрогесу («Радянська Україна», вересень 1946, № 45), епізод про випробування та вантаження на платформи першого післявоєнного блюмінгу, збудованого на Новокраматорському машинобудівному заводі для Закавказького металургійного комбінату («Радянська Україна», грудень 1946, № 64). У кіножурналі «Радянська Україна» № 42 за 1952 рік ми можемо побачити складання крокуючого екскаватора на Новокраматорському машинобудівному заводі і те, як такий екскаватор працює на будівництві Каховської ГЕС. У кіножурналі «Радянська Україна» № 63 за грудень 1946 року показаний загальний вид Старокраматорського машинобудівного заводу.

Друга половина 50-х — 70-і рр. XX ст. З кінохронік 50–70-х років ми, поки що, віднайшли лише два кіносюжети, що стосуються Краматорська. Цікавим є сюжет 1967 року. В ньому, що є традиційним для радянської кінохроніки, головна увага приділена Новокраматорському заводу, але разом із тим показані міські краєвиди Краматорська, його вулиці, новобудови. Також автори сюжету звернули увагу на відпочинок робітників заводу. На екрані ми бачимо мальовничі куточки Придінцівʼя, базу відпочинку НКМЗ.

Отже, певне значення для вивчення історії міста Краматорська періоду 30–70-х років мають радянські кінодокументи. Вони дозволяють візуалізувати деякі сюжети з життя місцевого населення та звернути увагу на такі деталі і нюанси, властиві тому чи іншому явищу або події, які навряд чи можуть бути зафіксовані в іншому виді джерел, що має велике значення для уточнення уже відомих фактів.

Радянські кінодокументи — це, передусім, ідеологічні матеріали, поява яких зумовлювалася відповідними органами пропаганди. Проте, незважаючи на «заідеологізованість і цензурні табу, у кінодокументах фіксувалися фрагменти реального життя. Нехай не в усій його суперечливій складності й повноті,— та все ж справжнє, а не змальоване уявою митця» [4, с. 5].

Література
1. *Документальне та науково-популярне кіномистецтво. URL: https://sites.google.com/site/khfhdluyftsd/dokumentalne-ta-naukovo-popularne-kinomistectvo (дата звернення: 15.07.2019).*
2. *Ємельянова Т. Невідомі сторінки історії Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г.С. Пшеничного. URL: https://archives.gov.ua/Publicat/AU/AU_1_2_2008/59–66.pdf (дата звернення: 15.07.2019).*
3. *Кінолітопис: Анотований каталог кіножурналів, документальних фільмів і кіносюжетів (червень 1945–1955). К, 2002.— 486 с. URL: https://archives.gov.ua/Publicat/Guidebooks/Kinolitopys.pdf (дата звернення: 15.07.2019).*
4. *Україна і Друга світова війна: кінолітопис: анотований каталог кіножурналів, документальних фільмів, кіносюжетів, спецвипусків: 1939–1945. Київ, 2005.— 201 с. URL: http://history.org.ua/LiberUA/966–8225–13–9/966–8225–13–9.pdf (дата звернення: 15.07.2019).*

ОЛЕНА ЗАБАРА – РОЗВІДНИЦЯ АРТЕМІВСЬКОГО ПАРТИЗАНСЬКОГО ЗАГОНУ

Колєно Анастасія,
учениця 10 кл. ЗОШ № 18, м. Бахмут,
вихованка гуртка «Основи наукових досліджень» Донецького ОЦТК, Донецька область, Україна
Керівники: Корнацький Ігор Аркадійович,
керівник гуртка «Основи наукових досліджень» Донецького ОЦТК,
Кучерук Ірина Михайлівна,
учитель історії ЗОШ № 18, м. Бахмут

Героїчна боротьба партизанів та підпільників Донеччини проти нацистських загарбників у період тимчасової німецької окупації області в роки Другої світової війни є однією з найбільш славетних і водночас досі недостатньо вивчених сторінок історії нашого краю.

Діяльності Артемівського партизанського загону під командуванням І.Г. Чапліна та підпільної патріотичної групи під керівництвом О.О. Колпакової присвячені краєзнавчі праці Л.В. Панової та М.А. Костенка [1], В.Ф. Черепкова [2; 3]. Згадуються вони й у загальних працях з історії регіону [4].

Але досі недостатньо висвітлені окремі історичні постаті партизанського руху й підпілля в Бахмуті (до 2016 року — Артемівськ) під час окупації 1941–1943 рр. Одна з таких яскравих постатей — Олена Забара, розвідниця Артемівського партизанського загону І.Г. Чапліна, а потім учасниця підпільної групи О.О. Колпакової. Джерелом нашого дослідження стали документи, фотографії та спогади О.М. Забари, що зберігаються у Бахмутському краєзнавчому музеї [5].

Артемівськ був окупований німецькими військами 31 жовтня 1941 року. Довгих 22 місяці нацисти жорстоко знущалися з населення. Понад 3 тисячі мирних громадян, переважно євреїв, були знищені в алебастровій шахті на околиці міста в січні 1942 року. На території військового містечка окупанти створили концентраційний табір для радянських військовополонених, дуже багато з яких загинули від голоду, епідемій і ран. Пізніше в могилах тут були знайдені останки близько 3 тисяч чоловік.

Весь час окупації тривала підпільна й партизанська боротьба в тилу ворога. Вже в листопаді 1941 року в місті почала діяти підпільна патріотична група, організована

директором школи № 7 О. О. Колпаковою. Спочатку підпілля об'єднувало близько 40 учасників, згодом їх кількість зросла до ста. Підпільники випускали й поширювали листівки, в яких закликали до боротьби з окупантами. Члени групи здійснювали диверсії, рятували молодь від угону до Німеччини, допомагали радянським військовополоненим переходити лінію фронту. У червні 1943 року під час масових арештів в Артемівську й районі вороги схопили 50 чоловік, у тому числі й О. О. Колпакову. Майже всі заарештовані були розстріляні німцями [4, с. 163].

Активно боровся проти загарбників Артемівський партизанський загін чисельністю 65 бійців під командуванням І. Г. Чапліна. Загін, діючи в тісному контакті з іншими партизанськими загонами та з частинами Червоної Армії, завдавав серйозної шкоди окупантам. Партизани нападали на ворога з тилу, знищували його бойову силу й техніку, захоплювали трофеї, визволяли заарештованих окупаційною владою громадян. У серпні 1942 року нацисти схопили Чапліна і розстріляли разом з 17 іншими партизанами.

Олена Митрофанівна Забара народилася 1921 року. Перед війною працювала лаборантом Державного сортонасіннєвого фонду. У листопаді 1941 року пішла добровольцем до Червоної армії [5, арк. 1]. До партизанського загону І. Г. Чапліна вона вступила у лютому 1942 року, і спочатку виконувала обов'язки медсестри. Потім двічі переходила лінію фронту з важливими донесеннями для командування Червоної армії. Після загибелі загону діяла в складі підпільної групи О. О. Колпакової. Нагороджена медаллю «Партизану Вітчизняної війни» [1, с. 84].

Доводилося дівчині брати участь і в бойових операціях. Невдовзі після вступу до загону вона вперше побувала як розвідник у тилу ворога і взяла участь у прориві фронту частинами Червоної армії. А наприкінці лютого — на початку березня 1942 року чотири доби тривала операція партизанського загону Чапліна проти німців, розташованих у селі Федорівка. Разом з іншими бійцями Олена Забара з гвинтівкою в руках просочилася в тил до ворога й протягом чотирьох діб вела боротьбу з німцями, що засіли в селі.

Тієї ж зими розвідниця вперше побувала в окупованому Артемівську. У своєму донесенні вона звертає увагу на розташування ворожих сил і техніки, злочини й звірства нацистських загарбників і соціально-побутові умови життя місцевого населення під окупацією.

«У лютому 1942 року я була послана в розвідку в місто Артемівськ. Увійшовши в місто, я побачила, що всі вулиці забиті німецькою технікою (танками, гарматами, самохідками). Німці й італійці забирають у населення останній шматок хліба, грабують квартири. Біля пам'ятника Артему споруджені дві великі шибениці. На стадіоні «Динамо» влаштований концтабір, в якому знаходиться близько 600 військовополонених червоноармійців і жителів міста. Містяться вони під відкритим небом.

Німецьке командування оголосило в Артемівську та навколишніх селах, що за голову командира партизанського загону Чапліна воно призначає нагороду в 25 тисяч марок, за голову командира взводу — 300 марок і за голову рядового партизана — 100 марок.

У місті біля магазинів стоять великі черги за хлібом за картками. З приходом зими видали картки: ті, хто працює у німців, отримували по 800 грамів хліба на тиждень, інші — 200 грамів на тиждень. Хліб випікали з ерзац-борошна, на яке йшли кукурудзяні качани, просяна полова, ячмінь, кінські каштани. Хліб сильно кришиться, тріщить на зубах і має нудотно-гіркуватий смак» [1, с. 34–35].

У серпні 1942 року командування партизанського загону відрядило О. Забару для встановлення зв'язку з підпільною групою О. О. Колпакової і підготування ґрунту для подальшої роботи загону в тилу ворога. За три дні смілива розвідниця зуміла пробратися до міста і встановити зв'язок з підпіллям.

Навіть арешт окупантами й ув'язнення в таборі не перешкодили їй виконати відповідальне завдання. О. Забара втекла з табору, перейшла лінію фронту й доставила командуванню цінні матеріали про розташування військ противника й діяльність підпільної групи.

Діючи в артемівському підпіллі з серпня 1942 року, Олена Забара виконувала найвідповідальніші доручення О. О. Колпакової: діставала потрібні підпільникам документи, супроводжувала членів групи на конспіративні квартири і розносила по квартирах продукти.

У лютому 1943 року О. Забара отримала нове завдання від Колпакової перейти лінію фронту й доставити необхідні відомості радянському командуванню. Виконавши це доручення, розвідниця назад в окупований Бахмут — Артемівськ не повернулася, а вступила до партизанського загону П. І. Чикалова, разом з яким потім увійшла у місто під час його визволення від німців частинами Червоної армії.

Діяльність розвідниці Олени Забари, яка була сполучною ланкою між Артемівським партизанським загоном та підпільною групою О. О. Колпакової, охоплює весь період окупації — з листопада 1941 до вересня 1943 року. Вражає сміливість і винахідливість партизанки у бойових діях і при виконанні складних розвідувальних завдань, що дали їй можливість залишитися цілою і неушкодженою в найскрутніших ситуаціях, включно з арештом і ув'язненням у місцевому концтаборі. Самовіддана боротьба сотень і тисяч таких, як Олена Забара, завдавала відчутної шкоди окупантам і день за днем наближала перемогу над ворогом.

Література

1. *Панова Л., Костенко Н. Судьба отряда «Ч». Артемовск, 2005. 96 с.*
2. *Черепков В. Ф. Бойцы невидимого фронта. Киев: УАИП «Рада», 2015. 416 с.*
3. *Черепков В. Ф. Тайна отряда «Ч». Киев: УАИП «Рада», 2015. 416 с.*
4. *Історія міст і сіл Української РСР. Донецька область. Київ: Гол. ред.. УРЕ, 1970. 992 с.*
5. *Бахмутський краєзнавчий музей, відділ фондів, ф. 113, спр. 11.*

ДОНЕЧЧИНА В НУМІЗМАТИЦІ УКРАЇНИ

Кононка Андрій,
учень 10 класу НВК № 1 Покровської міськради
Донецька область, Україна
Керівник: Гайворонський Петро Євгенович,
учитель історії та правознавства НВК
м. Покровськ

З давнини монети були візитною карткою країни, як серед її громадян, так і за її межами. Невеличкий за розміром кругляччок металу ніс чимало інформації про державу свого походження: про стан господарства, правителів, символіку, історію, культуру, релігію та інше. Тому, крім прямих грошових функцій, монети є історичним джерелом, а для допитливих — ще й предметом колекціонування. Не втрачають свого представницького сенсу монети й у наш час. На давніх і сучасних монетах відкарбовані символи держави, її вожді і правителі; ювілейні та пам'ятні монети нагадують про історичні події країн світу, їх видатних представників, культурний спадок.

Метою цієї роботи є дослідження ювілейних та пам'ятних монет, присвячених Донеччині, її історії та людям. Автор не мав за мету дати опис усім монетам,

присвяченим Донеччині, оскільки це справа довідкової літератури — каталогів і цінників. Тому в роботі є описи лише окремих монет.

При написанні роботи автор користувався журналами «Нумізматика та філателія України», Нумізматичними словниками, каталогами та цінниками монет, а також використовував електронний ресурс.

В роботі використані наступні дефініції:

— Нумізматика — допоміжна історична дисципліна, що вивчає монети [1].
— Монети — металеві гроші [1].
— Аверс — лицева сторона монети [4].
— Реверс — оборотна сторона монети [4].
— Гурт — ребро монети [4].
— Номінал — ціна монети [1].

За матеріалом виготовлення монети можна поділити на ті, що виготовлені з недорогих металів (міді, бронзи, сталі, мідно-нікелевого, нейзильберу і т.п.) та виготовлених з дорогоцінних металів (срібла, золота, паладію, платини та ін.).

За функціями монети можна поділити на побутово-обігові та такі, що формально знаходяться в обігу, але фактично там не перебувають.

Ювілейні та пам'ятні монети, присвячені Донеччині, можна поділити на декілька видів. Перший з них — монети присвячені ювілеям Донецької області та окремим її історичним та географічним районам. До них, зокрема, відносяться 2 гривні 2010 року, випущені до 75-річчя утворення Донецької області. На аверсі монети зображений малий герб України у променях шахтарського ліхтаря, на реверсі — на тлі карти Донеччини напис: «75», а по колу: «Донецька область заснована у 1932 році». У 2017 році вийшла п'ятигривнева монета «80 років Донецької області монета». Гурт монет — рубчастий. До цього ж виду можна віднести монету у дві гривні «500-річчя поселенням Кальміуська паланка».

До другого виду відносяться монети присвячені певним подіям, що відбулися на Донеччині: 2 гривні 2013 року «Юнацький чемпіонат світу з легкої атлетики». На аверсі цієї монети зображені малий герб України, спортсмени, що біжать і номінал монети «2 гривні», на реверсі зображена Донбас-Арена, пам'ятник Сергію Бубці і напис «Юнацький чемпіонат світу з легкої атлетики. Донецьк 2013». 10 гривень 2018 «Захисникам Донецького аеропорту». Того ж року вийшли в обіг 10 гривень «День українського добровольця», присвячена добровольцям АТО. У 2011 році вийшла срібна десятигривнева монета «Фінальний турнір чемпіонату Європи з футболу 2012. Донецьк».

До третього виду можна віднести монети, присвячені видатним уродженцям Донецької області. Перша з таких монет вийшла в останній рік існування СРСР і присвячена 100-річчю з дня народження великого композитора Сергія Прокоф'єва, який народився у селі Сонцівка Покровського району Донецької області за сучасним адміністративно-територіальним поділом. На аверсі монети відчеканені Герб СРСР, номінал «1 рубль» і дата випуску «1991», на реверсі — профіль композитора і дати життя «1891–1953». У 1998 році вийшла монета, присвячена 100-річчю з дня народження Володимира Сосюри, а у 1999 році в обіг вийшла монета, присвячена видатному оперному співаку Анатолію Солов'яненку [3].

Ці монети подібні між собою за дизайном. На їх аверсі зображено малий герб і вказано рік випуску, номінал і країну, а на реверсі — барельєфні портрети ювілярів, їх імена і дати життя [3].

У 2017 році була відчеканена двогривнева монета, присвячена 200-річчу від дня народження українського поета Михайла Петренка, уродженця міста Слов'янська. Оскільки оригінального портрета цього поета досі не знайдено, на монеті відчеканений степовий орел на тлі Донецького степу. У 2008 році була випущена двохгривнева

монета до 80-річчя з дня народження Василя Стуса, значна частина життя якого пройшла на Донеччині. Не лише для нумізматів, а для пересічних громадян цікавою є двохгривенна монета «Нестор Махно», життя й діяльність якого тісно пов'язана з Донеччиною. Досі окремі райони на південному заході Донеччини в народі напівжартома називають «Махновщиною». Двохгривенні і п'ятигривневі монети відчекамені, переважно, з мідно-нікелевого сплаву, зокрема, з нейзильберу (мельхіору), альпака та інших недорогоцінних сплавів.

Четвертий вид об'єднує монети, присвячені історичним та культурним пам'яткам Донеччини, як, наприклад, двохгривнева монета 2005 року «Свято-Успенська Святогорська лавра». Того ж року відчеканена однойменна монета зі срібла, номіналом у 10 гривень [2].

До цього ж виду можна віднести монети, які присвячені окремим культурним явищам, наприклад, п'ятигривнева монета «Щедрик», що формально вийшла в обіг у 2016 році [2].

Один з варіантів всесвітньовідомої щедрівки «Щедрик» був написаний Миколою Леонтовичем у залізничному селищі Гришине, де він мешкав з 1904 по 1908 рік.

Ці й інші монети продаються у різних банках за комерційними цінами. Значна частина ювілейних і пам'ятних монет продається закордонним банкам.

Таким чином, ювілейні монети мають велике значення для популяризації історії та культури Донеччини і України в усьому світі. Вони сприяють пробудженню національної свідомості українського народу, свідчать, що Донеччина є невід'ємною складовою України.

Література

1. *Зварич В. Нумізматичний словник.— 4-е вид.— Львів, 1980.*
2. *Монько Л. І. Монети України. Каталог: грудень 2018 рік.— К., 2019.— № 141.*
3. *Нумізматика і філателія України.— 1999.— № 2.*
4. *Фенглер Х., Гироу Г., Унгер В. Словарь нумизмата.— М.: Радио и связь, 1982.— 328 с.*
5. *Словарь нумизмата. Монеты, медали, описание монет.— Електронний ресурс.*
6. *Монеты Украины. // Википедия.— Електронний ресурс.*

СЛОВ'ЯНСЬКІ МЕСНИКИ

Костенко Діана,
учениця 6 класу Райгородської ЗОШ І–ІІІ ступенів
Слов'янського району, Донецька область, Україна
Керівник: Лопатіна Галина Володимирівна,
вчитель зарубіжної літератури
Райгородської ЗОШ І–ІІІ ступенів

На донецьких степових просторах 540 днів і ночей гриміли жорстокі бої. Цей край приваблював ворога своєю природою, економічною могутністю, корисними копалинами, розвинутою промисловістю. Враховуючи це, гітлерівське командування було впевнене, що втрата Радянським Союзом важливої промислової бази зламає дух радянського народу і його армії і принесе швидку перемогу гітлерівській Німеччині. Крім того, гітлерівські політики вважали, що захват Донбасу «матиме великий вплив на Турцію і прискорить її виступ проти Радянського Союзу» [1, с. 219].

У вересні 1941 року ворог почав бої на далеких підступах до Слов'янська. З огляду на велике військово-стратегічне значення міста як великого залізничного вузла,

гітлерівці прагнули за всяку ціну оволодіти ним. Але люди вірили в перемогу Червоної Армії і всіма засобами самовіддано боролися з ворогом. Партійні організації провели велику роботу по створенню партизанського підпілля і партизанських загонів, таємних складів з запасами продовольства, озброєння, боєприпасів. В тилу ворога партизани і підпільники вели рішучу боротьбу з окупантами. Їх девізом були слова: «Де б не з'явився ворог, він повинен знайти собі могилу!» [2, с. 3]

Зокрема, під час окупації міста, загарбниками була здійснена спроба налагодити виробництво на підприємствах Слов'янська для своїх потреб. Однак всі їхні зусилля не давали бажаних результатів, тому що підпільники, що залишилися в місті, робили все для того, щоб підприємства не працювали. Одним з найбільш активних учасників цієї діяльності був майстер залізничного технікуму Семен Григорович Муращенко, що залишився в окупованому місті за завданням партійної організації. Він згуртував навколо себе відданих людей і разом з ними проводив різні акції. Поломка верстатів, розкрадання дефіцитних матеріалів і деталей, виведення з ладу опалення німецьких казарм, саботаж — все це робилося групою Муращенка-Свірікова для якнайшвидшої перемоги. В результаті, гітлерівцям за час окупації так і не вдалося запустити в місті роботу жодного з великих підприємств.

Крім того, кожного дня слюсар Свіріков передавав робочим новини з фронту. У підвалі для цього був прихований радіоприймач, і щоночі він слухав повідомлення з центру.

Але найбільшу роль в опорі загарбникам здійснювали представники радянського партизанського руху. На території Слов'янського і Краснолиманського районів розгорнув активну діяльність партизанський загін під командуванням Михайла Івановича Карнаухова — мужнього і хороброго учасника громадянської війни. До загону входили колишні червоногвардійці: І. М. Велигура, А. И. Воробйов, А. И. Зубарев, А. Ф. Бороденко, И. А. Чертенко, Н. Ф. Мезенцев, В. Ф. Велевець та інші. Всього понад 200 чоловік, з яких — 106 комуністів і 26 комсомольців. Полковник А. М. Філатьєв у своїх спогадах пише: «Земля горіла під ногами фашистів» [3, с. 8].

З перших днів вступу окупантів до Слов'янська, партизани розпочали активні бойові дії. Вони знищували на дорогах ворожі автомашини, нападали на фашистські підрозділи. Сильний удар був нанесений партизанами по табору ворога, який знаходився біля дороги Слов'янськ-Ізюм. Оскаженіле гітлерівське командування направило 3 листопада 1941 року велику військову частину для ліквідації загону. З бою, який тривав весь день, партизани вийшли переможцями. Особливо відзначилися при цьому партизани: В. Ф. Велевець, І. Циба, А. Ф. Бороденко, А. І. Воробйов, Д. І. Сільський, А. І. Зубарев.

Згодом, партизани ще більше активізували свою діяльність. Так, у Теплинському лісі в сутичці з каральним загоном фашистів партизани знищили 107 чоловік, не рахуючи поранених, яких гітлерівці забрали з собою. Про дії слов'янського партизанського загону М. І. Карнаухова часто можна було дізнатись з повідомлень Радянського Інформбюро. Зокрема, 8 березня 1942 року говорилося, що партизанськими загонами товариша Карнаухова, які діють в одному з районів Донецької області, окупованій німцями, за час своєї бойової діяльності, за неповними даними, знищено 387 німецьких солдатів і офіцерів. Партизани захопили 120 ворожих гвинтівок, два міномети, три кулемети, кілька автоматів, мін, безліч патронів. Розгромивши штаб однієї частини ворога, партизани захопили цінні оперативні документи. 9 листопада 1942 року партизани здійснили напад на село Пришиб, де знищили 40 фашистів. 14 листопада провели бій в селі Богородичне, під час якого було вбито 16 фашистів. 16 листопада партизани зробили повторний напад на це село. У бою, що зав'язався, було знищено до ста німецьких солдатів і офіцерів.

Під командуванням М. І. Карнаухова діяв також партизанський загін в Лиманських лісах на берегах Сіверського Дінця. Командиром загону був Мележек Костянтин

Дементійович, начальником штабу — Парфенов Степан Тихонович. В загоні були жителі Райгородка, Каравану, Брусівки та інших населених пунктів. Житель Райгородка Грунський Олександр Васильович прийшов в загін разом зі своїм сином Василем, учнем 6 класу Райгородоцької школи. Василько (як його називали в загоні) був улюбленцем партизанів. Разом з дорослими ходив у походи, розвідку до ворожого тилу, виконував інші завдання командира. Під час виконання одного із завдань він загинув. Бійці разом з батьком дуже сумували за Василем, склавши вірш на його честь.

Любимец отряда

Отец и сын пришли в отряд
Отомстить непрошенным гостям
За слезы матерей, за все, что сделал
Враг на нашей земле.
В разведку Василек ходил,
Выполнял трудные боевые задания.
Примером для партизан он служил.
Свою жизнь молодую отдал
За счастье народа.
В разведку он ушел
И не вернулся наш любимец.
На вражеских минах погиб
За нашу Родину любимую.
Хоронили мы его в лесу
Под кучерявым дубом.
И клятву дали сильней мстить врагу
По его примеру.

Після закінчення війни тіло Василька перенесли до братської могили.

Оцінюючи діяльність комуністів України по керівництву боротьбою народних мас в тилу ворога, М. С. Хрущов відзначав: «Була проведена велика робота по створенню більшовицького підпілля та організації партизанського руху. В ході війни багато керівних партійних і радянських працівників проявили себе, як чудові організатори підпілля і партизанських загонів. Товариші Ковпак, Руднєв, Федоров, Наумов, Карнаухов, Бетіма і багато інших стали організаторами підпілля і партизанських загонів» [4, с. 120].

Як талановитий командир М. І. Карнаухов завжди міг знайти вихід з будь-якого становища. Одного разу потрібно було відходити, але як? Всі шляхи були під охороною фашистів. Михайло Іванович згадав, що є тільки одна дорога, якою можна було б пройти — це дорога через ліс. Але по дорозі їм зустрілося болото. І тут М. І. Карнаухов не розгубився. Він наказав партизанам відпустити всіх коней в болото, а самим партизанам схопитися за хвости коней. Так болото було пройдено.

В партизанському загоні Карнаухова було близько десяти груп. У кожній групі налічувалось 25–35 чоловік. Найбільш відзначилися у боях з ворогом такі бійці як: підпільник Н. П. Кравченко, партизанка-медсестра Марія Погорєлова, партизан Бороденко, партизанка-розвідниця Маруся Білецька, командир групи підривників М. К. Щербина, командири груп Ляшов, Чухно, Русинов і Мележек. Було У загоні було багато сміливих розвідників і розвідниць. Одна з таких розвідниць була Поліна Матвіївна Маслова, яка зі зброєю в руках не вперше встала на захист Батьківщини. Ще у 1918 році Полінка, як тоді її любовно називали, в кавалерійському ескадроні 11-ї армії воювала з білогвардійцями. У 1941 році взяли гвинтівки вона і двоє її синів. Поліну Матвіївну називали партизанською матір'ю, хоча їй було лише 42 роки. Вона

вміла воювати, була досвідченим і безстрашним солдатом. У Богородичному Поліна Матвіївна мала свою агентуру і підтримувала з нею зв'язок.

Партизанка Ніна Погорєлова була учасником Другого антифашистського мітингу молоді. Ось про що вона говорила там: «Дорогі товариші! Юнаки! Дівчата! Передаю Вам бойовий привіт від партизан України! Мені доводилося проходити селами і містами рідної України, де побували фашисти. Я бачила спалені села, міста, вішальниці в парках і на площах, дітей-сиріт, які гинуть на дорогах. Партизани Донбасу ведуть боротьбу з ворогом, знищують ворожі обози, проводять підривні роботи. Німці вже відчули, що таке народна помста. Тікають від нас, як чорт від ладану. Не втечуть! Скажу словами Великого Кобзаря:

… Не втечете і не сховаєтеся;
всюди вас найде правда-мати,
а люди підстережуть вас…біснуватих,
розіпнуть, розірвуть, рознесуть.
І вашою кровію, собаки,
собак напоять» [5, с. 528].

За суворою зовнішністю Карнаухова ховалася велика чуйна душа. Спостерігаючи за ним, товариші помічали, який уважний він до кожного партизана, як ночами, обходячи землянки і бліндажі, він то поправляв сповзаючу зі сплячого тілогрійку, то, побачивши сирі онучі, що валялися, брав і акуратно розвішував їх біля печі. Він був не тільки відмінний командир, але й батько для всіх партизан. А як батьківській душі не хворіти за синів, не переживати за них! Навіть сама думка про те, що люди могли загинути, доставляла Карнаухову страждання.

У листопаді 1942 року Карнаухов та його товариші були на хуторі Новосадовий Краснолиманського району. Німецькі солдати та місцеві поліцаї вислідили партизан. Зав'язався бій. Билися партизани мужньо. Але Михайло Іванович був поранений, хоча відстрілювався до останнього. Та все ж німці схопили знепритомнілого партизана. Потім привезли у відділення гестапо Слов'янська. Довго допитували, били мужнього партизана, але нічого не могли від нього дізнатися. Йому зв'язали руки і водили вулицями міста. Але він йшов із гордо піднятою головою. Розлючені гестапівці три місяці знущалися над Карнауховим, але не змогли вибити з нього жодного слова. В січні 1943 року гестапівці привезли Михайла Івановича до Краснолиманського району. Зв'язаного водили вулицями Новоселівки, а потім погнали полоненого в ліс. Згадавши знайомі партизанські стежини, Карнаухов кинувся бігти. Але ворожа куля наздогнала його. Розлючені фашисти випустили в мертве тіло партизанського вожака більше 10 куль і залишили його в лісі. А коли вранці приїхали забрати мертвого Карнаухова, його не було. Вночі місцеві жителі поховали під високими соснами народного командира. Після війни тіло Карнаухова було перепоховане. Батьківщина пам'ятає славного героя, народ України складає про нього думи:

Під прапором помсти він довго витав…
Та приборкали крила — в неволю попав.
Кати ж його били, руки зв'язали,
Та лише прокляття послав партизан їм…
Ідуть партизани по темних дібровах,
А з ними орел, як гроза віч-на-віч,
У бій проти ворога, в темну ніч –
Сам батько іде старий партизанський
Наш Карнаухов, родом слов'янський [2, с. 219].

Навесні 1961 року учні Слов'янської школи № 18 Іван Переухенко і його товариш Сашко випадково знайшли кришку портсигара. В ньому була стара бумажина

з написом: «Умираем! Но не сдаемся. Хай живе Радянська влада. Смерть фашистам. Карнаухов» [2, с. 219].

Від тої пори пройшло багато часу, залічив тяжкі рани наш народ. Але ніколи не забудемо про тих, хто віддав життя за світле майбутнє, за мир і спокій наших людей.

Література

1. *Історія Великої Вітчизняної війни Радянського Союзу 1941–1945. Т. 2.— М.: Військвидав, 1961.— с. 219.*
2. *Бєлявець В. Ф. «Донецкие мстители».— Київ: Видавництво політичної літератури України, 1978.*
3. *Твої визволителі, Донбас — нариси, спогади. Видавництво четверте, доповнене. Видавництво «Донбас», 1973.— с. 8.*
4. *В боях за Україну.— Київ, 1972.— с. 120.*
5. *Шевченко Т. Г. Кобзар.— Київ: Радянська школа, 1986.— с. 528.*

ІЛЛІЧІВЦІ — ПАМ'ЯТЬ ПОКОЛІНЬ. СІМЕЙНА ДИНАСТІЯ.

Нуянзіна Катерина,
учениця 11 класу СШ № 4, м. Маріуполь,
Донецька область, Україна
Керівник: Філатова Олена Петрівна,
учитель історії вищої категорії СШ № 4,
м. Маріуполь

Історія виробничої династії моєї родини — це всього лише окремі сторінки «іллічівського» металургійного комбінату, виписані в хронологічній послідовності.

Актуальність роботи полягає в тому, що вона висвітлює сумлінну і самовіддану працю рядових працівників, завдяки якій ВАТ «ММК ім. Ілліча» має всесвітню популярність і славу. Представники моєї родини пропрацювали на комбінаті загалом 107 років та 7 місяців, що стало певним внеском в успішний розвиток підприємства. Метою роботи є показати окремі сторінки історії комбінату на прикладі моєї родини.

122-річна історія комбінату імені Ілліча багата трудовими звершеннями, героїчними характерами і гучними іменами. Свідок воєн і революцій, свідок зміни епох, комбінат сам став невід'ємною частиною історії. Танк Т-34, одягнений в іллічівську броню, був невразливий для німецьких гармат. Іллічівські труби стали нафтовими артеріями Країни Рад. Завдяки міцності іллічівської сталі, наші крейсери не знали собі рівних у всьому Світовому океані, а перший атомний криголам пройшов крізь льоди Арктики. І освоєння космосу стало можливим, багато в чому, завдяки іллічівцям, які побудували ракетні паливозаправники, що дало можливість космічним апаратам вийти на земну орбіту. Але його особлива заслуга — у стабільній щоденній праці рядових трудящих. Саме завдяки цьому багатотисячний колектив іллічівців не тільки вистояв в штормах перебудови економіки, але й врятував від розорення приазовські села. Саме завдяки щоденній праці іллічівців перевтілюється Маріуполь: закружляв у вихорі атракціонів екстрим-парку, розквіт футбольними майданчиками і стадіонами, замилувався зеленню лугопарку і водною гладдю Кальчика. Майбутнє — ось те головне, що дарує людям комбінат. Історія династій моєї сім'ї — це лише окремі сторінки плідної іллічівської праці, виписані в хронологічній послідовності [1, с. 3].

Династія Пєтухових

Пєтухов Єгор Васильович (прадід)
(28.03.1912 р.— 04.09.1975 р.).
З 1935 р. починає трудову діяльність на к-ті «Ілліча» в листопрокатному цеху № 6 старшим підкранових. Під час Другої світової залишився працювати на підприємстві. Пропрацював на комбінаті 32 роки. Нагороди не збереглися [2].

Пєтухов Петро Єгорович (дід)
(04.03.1949 р.— 08.12.2010 р.).
У 1967 р. був прийнятий до трубопрокатного цеху заводу «Ілліча» слюсарем-ремонтником. З 1969 по 1985 рр.— працював на заводі «Ілліча» тресту «Донбасдомнаремонт» електрозварником-висотником ручного зварювання. За сумлінну працю має наступні відзнаки: в 1973 р.— подяка за перше місце в соціалістичному змаганні; 1976 р.— нагороджений знаком «Переможець соціалістичного змагання 1975 року»; 1977 р.— на честь 60-річчя СРСР оголошено подяку; 1979 р. та 1981 р.— має подяки за досягнення високих виробничих показників; 1988 р.— подяка за високі виробничі показники на честь 1 Травня. Має почесне звання «Ветеран праці». Пропрацював на к-ті «Ілліча» 18 років [2].

Династія Нуянзіних

Нуянзін Борис Михайлович (дід)
(02.06.1941 р.— 09.04.2018 р.).
В 1935 р. був прийнятий до трубозварювального цеху № 2 к-ту «Ілліча». Після строкової служби в армії, повертається на підприємство. В 1964 р.— прийнятий до листопрокатного цеху «1700» робочим на упаковку гарячого металу, а з 1971 р. переведений газорізальником. З 1986 р. працює слюсарем з ремонту металургійного обладнання. А у 2001 р. Борис Михайлович переведений робочим з обслуговування і поточного ремонту будівель, споруд та обладнання. Має подяки: у 1983 р. та 1984 р. за сумлінну працю та у зв'язку зі святом 1 Травня; 1985 р.— на честь 68-річниці Великого Жовтня; 1986р.— нагороджений Почесною грамотою; 1987р.— має подяку за активну участь в охороні громадського порядку. Загальний стаж роботи на підприємстві — 42роки та 4 місяці [2].

Нуянзін Михайло Борисович (батько)
(25.07.1966 р.— 22.03.2015 р.).
З 1993 р. працює на комбінаті в цеху ремонту енергообладнання (ЦРЕО) слюсарем-ремонтником металургійного обладнання в прокатних і сталеплавильних цехах. В цей час підприємство бере активну участь у соціальних програмах з розвитку міста, зокрема у будівництві поліклініки в селищі «Старий Крим» в 2004 р. За участь в цьому проекті мій батько отримує подяку від тодішнього міського голови Ю. Ю. Хотлубея. Загальний стаж роботи на комбінаті складає 13 років та 4 місяці [2].

Династія Антков'як

Антков'як Сергій Володимирович

Народився 25.04.1982 р. В 2004–2007 рр.— працював водієм ЗІЛа в агроцеху № 11 комбінату «Ілліча»; після чого — в агроцеху № 30 ММК «Ілліча» — слюсарем по ремонту паливної апаратури. З 2007 р. по нинішній час — працює водієм БєлАЗа в ММК «Азовсталь». Загальний стаж роботи на к-ті «Ілліча» складає 4 роки та 2 місяці [2].

Таким чином, вивчаючи історію династії моєї сім'ї, я дійшла висновку, що наше місто стало одним з центрів металургійної промисловості завдяки працьовитим, стійким, сміливим робочим. Як сказав В. С. Бойко: «Пройдя через границы двух столетий, через все революции и войны, разруху и восстановление, экономические и политические кризисы, ильичевцы остаются на самых передовых рубежах, активно развивая свое многопрофильное предприятие, совершенствуя производство различных видов продукции, мероприятия по защите окружающей природной среды, постоянно повышая уровень социального обеспечения людей» [1, с. 7].

Я планую також продовжити династію робочих на «ММК ім. Ілліча».

Література

1. *Виробничо-практичне видання «ВАТ «Маріупольський металургійний комбінат імені Ілліча. 110 років»: альманах з бібліографічними нарисами російською мовою. Видається під редакцією прес-центру ВАТ «Маріупольський металургійний комбінат імені Ілліча».*
2. *Архів династії Нуянзіних, Пєтухових і Анков'як.*

НЕСТОР МАХНО ТА ЙОГО УЧАСТЬ У БОЙОВИХ ДІЯХ НА ДОНБАСІ НАВЕСНІ 1919 Р.

Сергєєв Дмитро,
студент 2 курсу, гр. 208-КН-18
Машинобудівного коледжу ДДМА,
член гуртка «Історичне краєзнавство» Донецького ОЦТК, Донецька область, Україна
Керівник: Стешенко Олександр Вікторович,
викладач вищої категорії,
викладач-методист МК ДДМА
керівник гуртка «Історичне краєзнавство»
Донецького ОЦТК

В подіях української революції Нестор Махно зіграв особливу роль. При цьому дану роль кожен інколи бачить по-своєму. Для когось він був злочинцем, хитрим авантюристом, для когось — ворогом, для інших — талановитим командиром та організатором, під керівництвом якого у критичні моменти могли об'єднуватись десятки тисяч людей. Але жоден з цих підходів не дає цілісної картини сприйняття особистості об'єкта дослідження та його визначної ролі в цих буремних подіях. Тому наразі залишається актуальною проблема об'єктивного висвітлення особистості Нестора Махно та його діяльності, насамперед, на території Донбасу, які навіть через сотню

років після подій української революції та громадянської війни залишаються вивченими недостатньо.

Відповідно метою роботи є дослідження ролі Нестора Махно та участь очолюваного ним формування в бойових діях на території Донбасу навесні 1919 р.

Для реалізації поставленої мети необхідно виконати ряд завдань: визначити роль та місце Махно в тогочасних подіях, з'ясувати мотиви укладання союзу з більшовиками, дослідити роль його армії під час воєнних дій на Донбасі.

Як історичне явище махновщина зародилася під час окупації українських земель німецькими та австро-угорськими військами з осені 1918 року [1, с. 61].

Проте сам Махно розпочав політичну діяльність одразу після того, як був звільнений разом з іншими в'язнями з Бутирської тюрми під час Лютневої революції, де відбував покарання за участь у розбійному нападі. Повернувшись до рідного Гуляйполя вже 29 березня він очолив селянську спілку анархічного толку. Після її реорганізації в Раду селянських депутатів, був обраний головою Ради і увійшов до складу Гуляйпольського комітету громадського порятунку. На цей час почали формуватись збройні загони з селян Катеринославщини для боротьби з окупантами [2].

Слава про Махно швидко рознеслась по Придніпров'ю, Маріупольському, Таганрозькому, Гришинському Луганському та іншим районам. В очах селян і робітників голова із Гуляйполя виглядав справжнім борцем за їх інтереси [3, с. 27].

Махно, залежно від ситуації, яка складалася на території України, кілька разів змінював політичну тактику, діючи проти різних збройних формувань. Такий підхід ґрунтувався, насамперед, на інтересах селянства та їх уподобань [4].

Так, під час другого наступу більшовиків на Україну з кінця 1918 року у вирішальний момент протистояння з армією УНР, «насамперед Махно, що своїми повстанчими загонами заняв був Катеринославщину, вдарив на праве крило лівобережного фронту і зневолив відтягнути його за Дніпро» [5, с. 458].

Коли того вимагала ситуація, Махно вступав і у союз з більшовиками. Вперше прийшов він до цього у лютому 1919 року, під час загрози наступу військ А. Денікіна на Донбас. Червона армія на той час вже почала наступ на Українському фронті. Другий союз з більшовиками був під час боїв з Врангелем у 1920. Але, як показали подальші події, ці угоди носили суто ситуативний характер, оскільки закінчувались конфліктами. Так вже перший союз закінчився гострим розривом і оголошенням Махна одним з лідерів більшовиків Л. Троцьким поза законом [7 с. 145].

Основними розходженнями між анархістами та комуністами було різне сприйняття державного апарату. Анархісти не визнавали державу і будь-яку владу взагалі, про що нам розповідають навіть їх лозунги «Влада породжує паразитів» та інші. Більшовики ж, напроти, вважали, що держава є необхідним етапом для побудови соціалізму [7, с. 146].

Проте ці розбіжності не сталі на заваді спільній боротьбі, коли того вимагала ситуація, зокрема в протистоянні Добровольчій армії А. Денікіна. Останній характеризував Махно як дуже небезпечного суперника, який «за короткий час мобілізував свої банди і завдав чималої шкоди білим у Катеринославі, хоча й не захопили місто» [7, с. 77].

4 січня 1919 року був відкритий Український фронт, під командуванням В. Антонова-Овсєєнко. Кількість військ Червоної Армії на фронті була зовсім незначною — 12 тис. багнетів та шабель й 20 гармат, чого було замало для боротьби з армією УНР, денікінцями та військами Антанти. Дуже велика надія покладалась на загони повстанців Н. Махна, який дуже швидко посилював авторитет як серед свого оточення, так і більшовиків. Досить швидко зростає і його армія, яка до початку березня 1919 збільшилась з 4 до 7 тисяч бійців. В цей час на території Донбасу та Приазов'я

було зосереджено до 9 піхотних і 2 кавалерійські дивізії денікінців, що становило майже половину їх сил на Південному фронті. Тому саме армії Махно було доручено протистояти ворогу на цій ділянці фронту [1, с. 62].

19 лютого командуючий Харківською групою військ А. Скачко віддав наказ оволодіти залізничною ділянкою Пологи-Волноваха. Невдовзі це завдання було виконано. 15 березня махновці зайняли Бердянськ, а 17 — Волноваху. Це був значний успіх, який високо оцінив головнокомандуючий Збройними силами РСФРР Й. Вацетіс. 16 березня він поставив перед бригадою махновців завдання: розвивати наступ для оволодіння усім узбережжям Азовського моря до Таганрога включно. Махно сумлінно поставився до цього завдання і вже в 20-х числах березня його частини підійшли до міста Маріуполь і блокували його з суші. У місті був розташований білогвардійський гарнізон, який з моря підтримувався французькою ескадрою. Місто мало стратегічне значення, оскільки через порт Добровольча армія отримувала зброю і спорядження, а французи, у свою чергу, планували вивозити через нього вугілля і хліб з південних губерній. Бій за місто тривав 3 дні й завершився перемогою махновців. Значну підтримку вони отримали від робітників металургійного заводу. Особливо кривавими були бої на території порту, де денікінці тримали оборону дві доби за підтримки французької корабельної артилерії. Але, втративши понад 250 чоловік, врешті-решт відступили. Взяття Маріуполя сприяло підвищенню популярності бригади Махна, яка починає стрімко зростати за рахунок добровольців. Виріс авторитет «батьки» й серед керівництва Червоної Армії [1, с. 68–69].

Один із сучасників подій повідомляв: «27 березня місто було зайнято партизанами на чолі з батьком Махно. Народ зустрічав радісно з привітаннями…» [3, с. 49].

За взяття Маріуполя Махно згодом був нагороджений орденом Червоного Прапора за номером чотири [3, с. 64].

На його вимогу наступ на Таганрог було продовжено. 1 квітня армії Махно вдалося зайняти Новомиколаївку, потім — села Безим'янку, Весело-Вознесенське та ще кілька населених пунктів. До кінцевої мети залишалося лише 45 верст. Але 3-я Задніпровська бригада, яка йшла в авангарді наступу, все більше відривалась від решти дивізій, які були задіяні для виконання інших завдань. Крім того, махновцям доводилось самим забезпечувати себе зброєю, боєприпасами, їжею, одягом та іншим. Негативно позначились на ситуації розбіжності в поглядах серед керівництва більшовиків. Цими факторами вміло скористались у штабі Денікіна і, перегрупувавши сили, завдали потужного удару в найслабше місце оборони — стик Південного і Українського фронтів. Туди було спрямовано більшу частину військ, серед яких і відомий 3-й Кубанський кінний корпус, так звана «Дика дивізія», під командуванням отамана А. Шкуро [7, с. 77].

7 квітня за підтримки бронепотягів, білогвардійці прорвали оборону правого флангу 13-ї армії і почали наступ на станцію Гришино, звідки відкривався прямий шлях на Волноваху та Маріуполь. Армія Махна потрапила у дуже скрутну ситуацію. За даними оперативних зведень, 8 квітня під ударами переважаючих сил противника 79-й полк 8-ї стрілецької дивізії Червоної армії почав безладно відступати і залишив станцію Оленівка, тим самим оголивши лівий фланг 3-ї Задніпровської бригади Махна, яка була атакована з боку Таганрога і, відбиваючись, відійшла до Новомиколаївки, потребуючи негайної допомоги. Збройним формуванням А. Скачка та П. Дибенка було наказано надати допомогу Махно. Але останній явно не поспішав на допомогу Махно, а потім й зовсім, видав наказ від 9 квітня, яким повністю поклав відповідальність за прорив лінії фронту на Нестора, не надавши йому ніякої допомоги [1, с. 74].

На деякий час Махно вдалося стабілізувати фронт, але з 12 квітня білогвардійці знову почали наступ, захопивши Волноваху і відрізавши шлях на Маріуполь. Увесь

лівий фланг оборони було зім'ято. Дані оперативних зведень червоних за 13–29 квітня свідчать які запеклі бої точились на цій ділянці фронту:

13 квітня: «На фронті бригади Махна противник, перейшовши у наступ, відтіснив наші частини від Волновахи і захопив її, але контратакою були відбиті й відкинуті до села Новомиколаївка. Бій триває…»

15 квітня: «Після упертого і жорстокого бою нами взята Волноваха.»

23 квітня: «Противник у безпорядку відступає на Миколаївку, Маріуполь, Карань»

28 квітня: «На Маріупольському напрямку затишшя. Наші війська займають наступні населені пункти: Доля — Єленівка — Олександринське — Новмиколаївка — Ігнатівка — Карань — Марієнталь — Табунщикове — Чермалик — Павлополь — Маріуполь» [1, с. 74–75].

Після квітневих боїв стан бригади був дуже тяжким, ресурсів не вистачало, ставались постійні конфлікти з місцевими органами Радянської влади, зокрема через політику «воєнного комунізму», яка починає активно впроваджуватись в Україні. Проте від Махна вимагали подальшого наступу, тим більше, що за інформацією командуючого 2-ї Української Радянської Армії А. Скачка «…зараз вся 2-га Українська Армія складається лише з бригади Махна» [1, с. 78].

7 травня армія Махно зайняла позиції по лінії Павлополь — Стила з метою подальшого просування на Таганрог. Тримали фронт махновці навіть під час повстання на чолі з Н. Григор'євим, попри заклик останнього підтримати його виступ. А в середині травня продовжили наступ, просунувшись вглиб Донецького басейну, захопивши станцію Кутейниково і зайшовши таким чином в тил білим. Проте вже з 19 травня розгорнувся контрманевр білих, а їх головні сили були спрямовані проти Махна. В перший же день наступу кіннота прорвала фронт в напрямку станції Оленівка на 45 км. До 23 травня частини Махна були вже відкинуті на 100 км [6, с. 147].

Тим самим бригада Махна залишила територію Донбасу і, крім того, в цій ситуації більшовицьке політичне керівництво зайняло різко негативну позицію щодо Махна, попори те, що військове командування червоних вважало, що продовження союзу з ним можливе. Так, 7 травня до Гуляйполя прибула військова комісія з перевірки лояльності Махно до Радянської влади. За її результатами один з членів комісії Л. Б Каменєв доповідав: «…я вважаю своїм обов'язком довести до загального відома, що всі чутки про сепаратистські та антирадянські плани бригади тов. Махно на мають підстав. В особі тов. Махно я бачив чесного та відважного бійця, який у важких умовах, позбавлений самого необхідного, збирає сили та мужньо бореться з білогвардійцями та іноземними загарбниками» [3, с. 72].

Тим не менш, 25 травня Рада Робітничо-Селянської Оборони УСРР ухвалила рішення, згідно з яким необхідно було: «1) Ліквідувати Махна в найкоротший строк…» [1, с. 84].

Таке рішення йшло в розріз не тільки з моральними принципами, а й здоровим глуздом, оскільки було спрямовано фактично на свідомий розвал фронту. Але розбіжності в поглядах, які ставали надалі все більш глибокими, робили союз Махна з Радянською владою неможливим. Свою позицію в цій ситуації Махно повідомив 9 червня в телеграмі, адресованій вищому державному керівництву, зокрема, В. Леніну, Л. Каменєву, Л. Троцькому та іншим: «…Я абсолютно переконаний у тому, що Центральна державна влада вважає все повстанство в цілому несумісним з державним будівництвом… ворожа, а останнім часом наступальна поведінка Центральної влади проти повстанства…із фатальною неминучістю веде до кривавих подій всередині трудового народу…Я вважаю це величезним злочином…і зобов6язаним зробити все можливе для попередження цього зла…Найбільш точним і надійним способом запобігти злочину… я вважаю залишення поста, який я займаю…» [1, с. 91–92].

16 червня Махно полишає посаду командира дивізії, а військові частини, які перебували під його командуванням, були передані по акту командуванню Червоної Армії. Бійців та командирів згідно з цим документом значилось 55 тисяч чоловік, з яких понад 32 тисяч не мали гвинтівок [3, с. 83].

Розрив союзу з Махно став однією з причин поразки Червоної армії на Донбасі. Цей факт згодом змушений був визнати навіть В. Ленін, який говорив, що за два роки революції більшовики не змогли завоювати співчуття і підтримки більшості трудящого селянства України. Подібну точку зору висловив і один з ініціаторів оголошення Махна поза законом, командувач Українським фронтом Антонов-Овсєєнко: «…Причина поразки Південного фронту не в українській «партизанщині»…Передусім, тут винний апарат Півдфронту, який не зміг зберегти боєздатність та …революційну дисципліну» [3, с. 87].

Нестор Махно був значимою фігурою в період української революції, зокрема під час воєнних дій на території Донбасу. Маючи своєрідні політичні погляди та безумовний талант полководця він став виразником інтересів найчисельнішої верстви населення — селянства. Ця «третя сила» в умовах збройного протистояння шукала свій шлях і тому не мала чіткої орієнтації на певну політичну силу — Директорію, більшовиків чи білогвардійців. Тому опинившись між ворожими для себе силами, Махно був приречений на поразку, підтвердженням чому стала його перша спроба виступити на боці більшовиків навесні 1919 року.

Література

1. *Верстюк В. Ф. Перший союз Н. Махна з Радянською владою // Минуле України: відновлені сторінки / ред. кол. І. М. Хворостяний (голова) та ін. — К.: Наукова думка, 1991. — С. 61–95.*
2. *Кривцун А. Приключения батьки Махно в Донбассе и не только — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://donbass.ua/news/articles/gzl/2013/11/07/v-ljubvi-i-voine-mahno-srazhalsja-na-mnogo-frontov.html*
3. *Беспечный Т. А., Букреева Т. Т. Нестор Махно: правда и легенды. — Донецк, «Донеччина», 199. — 287 с.*
4. *Антонюк Е. Диктатура под видом анархии. Как жила «вольница» Махно. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://ukraina.ru/history/20181101/1021624112.html.*
5. *Історія Українського Війська / III частина. Збройні сили сучасної доби / Богдан Гнатевич. — Репринтне відтворення видання Івана Тиктора. — Львів, 1936. — 574 с.*
6. *Какурин Н. Е. Как сражалась революция. Т. 2. — М.: Политиздат, 1990. — 431 с.*
7. *Иванович Махно. Воспоминания, материалы и документы / авт. вступ. статьи и сост. В. Ф. Верстюк. — Киев: РИФ «Дзвін», 1991. — 191 с.*

МИТЬ У 60 РОКІВ: ІСТОРІЯ ЗШ № 12 М. ДРУЖКІВКИ

Синельникова Анастасія,
учениця 10 кл. ЗШ № 12, м. Дружківка
Донецька область, Україна
Керівник: Барахтян Валентина Іванівна,
учитель історії ЗШ № 12, м Дружківка

Школи, як люди, народжуються, живуть, відзначають ювілеї. За своє життя вони встигають виростити, виховати і дати путівку в життя тисячам учнів. Не виняток

і Дружківська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 12. Випускники школи працюють у всіх куточках нашої країни та за її межами. Багато з них досягли великих успіхів. При цьому кожен розуміє, що без школи він ніколи не відбувся б як особистість.

Народилася вона в далекому 1958 році як початкова школа. У 1962 році була реорганізована у восьмирічну. У 1979 році — отримала статус середньої школи і перейшла в нову будівлю.

Отже, її життя можна розділити на три етапи: перший тривав з 1958 по 1962 рік, другий — з 1962 по 1979, третій веде відлік з 1979 року. Але давайте про все докладніше.

Довоєнна пора… На південно-західній околиці Дружківки відкривається аеродром. Для його обслуговування неподалік були побудовані будиночки-казарми, які поклали початок мікрорайону — ДЩ («будинку щитові»).

У 50-і роки селище ДЩ (зараз — Мирний) будувався, розширювався. Виникла необхідність відкриття школи. У 1958 році, після перебазування аеродрому до сусіднього міста Костянтинівки, в колишній казармі відкрили Гаврилівську початкову школу № 12.

У книзі наказів по Дружківському міському відділу народної освіти є наказ № 65 від 13 серпня 1958 року, підписаний завідувачем відділом Іваном Трохимовичем Гришком, в якому зазначається, що першим учителем до нової початкової школи № 12 призначається Валентина Олександрівна Передерій.

Наступним був наказ № 94 від 8 вересня 1958 року, який свідчив: «Перевести викладача історії НСШ № 7 Л. Д. Олійникову, завідуючої початкової школи з 1 вересня ц.м.», а в наказі № 110 від 24 вересня 1958 року повідомлялося:» Перевести вчителів 1–4 кл. у НШ № 12 з 1 вересня ц.м.» [1].

У семи класах З першого по четвертий до занять приступило понад 240 учнів.

«І тим не менше,— стверджує перший учитель початкових класів В. О. Передерій,— незважаючи на важкий післявоєнний час, ми добре організували навчальний процес, давали учням міцні знання, своїми руками виготовляли навчальні посібники» [2].

У 1962 році наказом міськво № 34 від 13 березня Гаврилівська початкова школа № 12 була реорганізована у восьмирічну школу, а її директором призначено вчителя історії JI. Д. Олійникову, яка розпочала ретельний підбір кадрів.

Кількість учнів у школі коливалося від 400 до 800. До неї ходили хлопці селищ ДЩ, Кам'яна кладка, Верхня Гаврилівка, Соцмісто.

Хлопців притягувала до себе майстерня. І хоча вона була невелика, непристосована, але в ній були: деревообробний, столярний та слюсарний верстати. Перші навички роботи на них давав хлопцям учитель праці Е. Г. Олійник. Дух змагань між класами супроводжував збір металобрухту і макулатури. З інтересом хлопці відвідували спортивні гуртки. Футбол, баскетбол, волейбол, легка атлетика були улюбленими видами спорту.

У літній період при школі працював дитячий оздоровчий табір. Вихователі організовували різні ігри, вистави, спортивні змагання. З учителем англійської мови О. М. Черненко вчили вірші і пісеньки англійською мовою.

У 1975 році трагічно обірвалося життя директора ВШ № 12 — Лариси Дем'янівни Олійникової — хорошої людини, ерудованого вчителя, яка загинула в автокатастрофі.

На зміну їй прийшов молодий, енергійний учитель історії Володимир Васильович Качур. Вимогливий до себе і оточуючих, він продовжив кращі традиції своєї попередниці. При ньому поповнилася матеріальна база школи, бібліотека, буфети, покращилися загальні показники роботи навчального закладу.

З 1977 року почалося будівництво нового 10-го мікрорайону, прилеглого до ДЩ. Учителі мріяли про відкриття нової школи.

У 1978 році В. В. Качур був переведений директором до ВШ № 2, а на його місце прийшов Анатолій Степанович Чуприна, який очолював до цього ВШ № 11 (сел. Райське).

1 жовтня 1978 було вирішено питання про будівництво нового приміщення і щодо реорганізації школи з восьмирічної в середню з 1 вересня наступного року.

1 вересня 1979 року стало знаменною віхою в житті школи № 12 [3].

По-перше, вона набула нового статусу: з восьмирічної перейшла в розряд середніх. По-друге, її діяльність продовжилась у новій будівлі. По-третє, прийшли практично два нових колективи: вчительський й учнівський. При цьому залишились 260 учнів та 10 педагогів старої ВШ № 12.

1 вересня 1979 року о 8 годині ранку біля стін нової школи відбулася урочиста лінійка, присвячена її відкриттю.

Загальна площа школи тепер становила 6458 кв. м. У новобудові було 2 спортивні зали, спорткомплекс, плавальний басейн, 45 навчальних кабінетів, сучасні майстерні. Три кабінети призначалися для занять англійською мовою. У 40 класах навчалося 1650 учнів, через кілька років їх кількість зросла до двох з половиною тисяч. Територія школи була спланована на 4-х гектарах. Особливу гордість становив плавальний басейн.

Незабаром школа стає не тільки освітнім, а й виховним центром дітей і підлітків 10-го мікрорайону. Заняття в одну зміну сприяли відкриттю цілого ряду гуртків. Великий інтерес у хлопців викликали військово-спортивні ігри «Зірниця» та «Орлятко». З ентузіазмом школярі брали участь у міських туристичних зльотах.

З 1980 року в школі велика увага приділяється питанню літнього оздоровлення учнів: створюється шкільний табір відпочинку «Сонячний» для учнів 1–7 класів. Старшокласники працювали і відпочивали в спеціально побудованих таборах праці і відпочинку в селах Миколай-Польє, Білокузьминівці, Жовтневому.

У 1981 році вчителем української мови та літератури Ю. І. Каніщевою була створена агітбригада, а на її основі — драматичний гурток. Вистави проходили в переповненому актовому залі і мали величезний успіх, драмкружковці постійно посідали призові місця в різних конкурсах.

У 1982 році в школі відкривається туристичний гурток. Географія подорожей його учасників охоплювала територію від Білорусії до Кавказу, від Закарпаття до Середньої Азії.

У 1986 році Київським інститутом психології імені Костюка в початковій ланці був проведений унікальний експеримент: діти-шестирічки оволоділи програмою початкової школи не за 3, як зазвичай, а за 2 роки. Керували експериментом наукові консультанти, кандидати педагогічних наук Фурман і Коробко, які неодноразово відвідували школу.

У 1989 році школа урочисто відзначила своє перше десятиліття в новій будівлі. Молодіжна організація склала письмове послання майбутньому поколінню. Прочитати його можна буде через 35 років — у 2024 році [4].

До свого 10-річного ювілею школа підійшла з хорошими показниками в навчанні, спортивному житті. Наприклад, учні 12-ї школи стали призерами обласного туристичного зльоту, обласних змагань з кульової стрільби, чемпіонами міста з футболу.

У 1996 році був організований фольклорний вокально-хоровий гурток «Віночок». Колектив став пропагандистом української культури, першою сходинкою для розвитку індивідуальних творчих здібностей багатьох учнів.

1997 рік видався врожайним. Серед переможців міських олімпіад було 27 учнів СШ № 12, 4 учні взяли участь в обласних олімпіадах.

Школа встановила зв'язки з провідними вищими навчальними закладами області з метою відкриття курсів з підготовки учнів до вступу на різні спеціальності.

30 листопада 1999 року в обласному комітеті по засобам масової інформації зареєстрована шкільна газета (єдина в області на той час) «Рідна дюжина». Для учнів 5–11 класів створена дитяча організація «Веселка».

У 2002 році учні школи отримали можливість виходу в Інтернет. Була створена локальна мережа, що зв'язує всі шкільні комп'ютери і дозволяє оперативно обмінюватися інформацією.

Вчителі школи вміли не тільки добре працювати, а й відпочивати. Був створений вчительський хор, який став кістяком міського хору вчителів. На обласному огляді художньої самодіяльності зведений хор дружківських вчителів посів друге місце.

У червні 1991 року в школі був створений свій герб і гімн (слова Ю. І. Каніщева, музика В. А. Єфременка). Гімн і до сьогодення виконується під час усіх урочистостей.

З 1992 року школа перейшла на п'ятиденний режим роботи. У 1993 році запроваджена модульна система навчання, в основі якої такі головні елементи: перерви через 30 хвилин, подача матеріалу, що вивчається блоками, тестова і залікова системи опитування.

З 1 вересня 1979 року і по сьогоднішній день директором є Анатолій Степанович Чуприна — ветеран праці, відмінник освіти України, вчитель біології вищої категорії, вчитель-методист.

Під стать своїм учителям і їхні учні, випускники різних років, серед яких 41 закінчили школу із золотою і 18 — зі срібною медалями.

У жовтні 2018 року святкувалося 60-річчя середньої школи № 12. Зібралися всі, хто стояв біля її витоків наприкінці 50-х, піднімав авторитет в 60–90-х роках, хто працює зараз, продовжуючи створювати історію школи.

Література

1. *Наказ № 94 від 8 вересня 1958 р. Дружківського міського відділу освіти.*
2. *Інтерв'ю з Передерій Валентиною Олександрівною (м. Дружківка Донецької області. Транскрибований аудіозапис). Особистий архів автора.*
3. *Наказ № 431 від 12 жовтня 1979 р. Дружківського міського відділу освіти.*
4. *Наказ Випускнику середньої школи, 1985р.*
5. *Невідома Дружківка.— № 1912.— 2005 р.— 52 с.*
6. *Дружківський робочий.— № 40 (7106).— 4жовтня 2018 р.*

ДРУЖКІВКА КОСМІЧНА

Сисоєв Владислав,
учень 10 класу Дружківської ЗШ І–ІІІ ст. № 9
Донецька область, Україна
Керівник: Макарова Ніна Георгіївна
учитель історії ЗШ № 9 м. Дружківка

«Втіленням відважної мрії людства»,— називав С. П. Корольов запуск в космос ракет. Довгий час вважалось, що головними учасниками ракетно-космічного комплексу СРСР в Україні був «Южмаш», який виготовляв ракетоносії, і НКМЗ, що створював транспортно-установочні агрегати. Про засоби доставки «виробів» на стартову позицію замовчувалося, навіть передбачалося, що це були серійні електровози або дизелевози. І тільки кілька років тому були оприлюднені факти про третього учасника забезпечення польотів до зірок — Дружківський машинобудівний завод.

Об’єктом дослідження є розвиток ракето-космічної техніки в Україні. Предметом — роль Дружківського машинобудівного заводу в забезпеченні польотів до зірок.

Метою написання роботи є аналіз основних завдань, які стояли перед Дружківським машинобудівним заводом по створенню транспортного агрегату, який виводив на стартову площадку ракету.

В роботі використані спогади головного конструктора агрегату 11Т125 В. Б. Мамонтова і робітників, які працювали у цеху № 8, в якому створювалися ці агрегати: Редько Любові Миколаївни і Рябичиної Антоніни Михайлівни.

Робота може бути використана при вивченні історії промисловості України.

Після революції 1917 року заводи в Дружківці були зупинені і поступово розграбовані. Але вже у серпні 1920 року на базі заводів Донецького і Торецького товариств створюється єдиний Торецький сталеливарний і механічний завод з підпорядкуванням його Центральному управлінню важкою індустрії в Харкові. Завод виготовляв обладнання для шахт і залізничних доріг. У 1935 році на ньому працювали 4837 осіб. З 1920 по 1938 рік підприємство називалося «Дружківський сталеливарний і механічний завод ім. Ворошилова».

В кінці 1950-х років завод розпочав освоєння випуску гідравлічного і механізованого кріплень. Ці вироби до теперішнього часу є основним видом продукції, яка виготовляється підприємством. У 1958 році на міжнародній виставці в Брюсселі за кріплення М77 заводу було присуджено Гран-прі з врученням великої золотої медалі [1, с. 90].

Ракетна епопея починалася так. В 1963 році Дружківському машинобудівному заводу, на підставі розпорядження Ради Міністрів СРСР, було видано секретне технічне завдання: виготовити електровоз масою більше 20 тон, призначений для транспортування на хімкомбінатах трансбордера (устрою для технологічної переробки твердого ракетного палива) масою до 100 тисяч по рейковим шляхам залізничної колії [1, с. 102].

Засіб повинен був працювати в автоматичному режимі і рухатися з невеликою швидкістю, за якої не було б поштовхів, а обладнання мало бути безпечним. Протягом року відділом підземного транспорту було розроблено креслення, за яким завод виготовив два пробних зразка електровоза Т-20. В роботі брали участь головний конструктор А. А. Нор, ведучий конструктор В. Б. Мамонтов, начальник СКБ Д. Т. Носачов [2, с. 33].

12 жовтня 1965 року на завод під грифом «таємно» надійшло на узгодження і затвердження технічне завдання на розробку «Агрегату 11Т125» — таке найменування і позначення повинен був мати тягач в кресленнях, у всіх технічних документах і у звичайному листуванні. У його позначенні була закладена визначена інформація, про що ми дізналися пізніше: цифра «11» означала, що мова йдеться про космічні дослідження, буква «Т» — що це транспортний засіб, а число «125» — порядковий номер машини в наземному обладнанні стартового РКК «Б» і «Ш».

Агрегат повинен був безвідмовно працювати:

— в діапазоні температур навколишнього повітря від –40°С до +50°С. Це означало, що треба застосувати спеціальні марки сталі, масла й змащення, матеріали та інше;
— в умовах впливу вітру до 25 м/с, солончакового пилу, сонячної радіації, наявності гризунів, грибків, короїдів, біошкідників та інше. Отже, всі матеріали, що застосовувались, мали бути захищені різними засобами;
— протягом десяти років без капітального ремонту.

Зрозуміло, що конструкція агрегату повинна була мати підвищений запас міцності, а все його комплектуюче обладнання, вироби, апарати, прилади мати не менше ніж десятирічний гарантійний термін [1, с. 15].

ТЗ вимагало, щоб початок руху агрегату здійснювався не більше ніж через 30 секунд після подачі команди, щоб він міг рухатися в спеціальному режимі зі швидкістю до трьох метрів в хвилину, або 5 см в секунду. Тобто, з черепашачою швидкістю. Було поставлено і коефіцієнт надійності. Він дорівнював 0,9996. Це означало, що з 10 тис. циклів (рух «від» і «до» і назад) допускалось лише чотири відмови в роботі. Був оговорений режим секретності: ми не мали права говорити, де і в якому місті буде застосовуватися агрегат. Як показав подальший хід подій, цей пункт був явною перестраховкою, хоча ми точно дотримувалися його вимоги. Якість всіх робіт зі створення та виготовлення агрегатів мало контролюватися військовим представником, якого, знову-таки з міркувань секретності, ми повинні були називати не військпредом, а представником замовника [1, с. 20].

Віктор Борисович Мамонтов згадує: «Робота велась швидко, до неї пред'являли високі вимоги. В 1966 році був створений акумуляторний електровоз, для робіт на полігоні Байконур (Казахстан). Електровози пробили в екстремальних умовах 25 років. Творчим, високопрофесійним підходом до роботи, її якістю, сумлінним ставленням до неї, старанністю машзавод завоював високий авторитет у «оборонників» в військових частинах, які обслуговують випробувальні полігони космодрому Байконур, Плесецьк (Мирний), Северодвінськ, ряду московських спеціальних організацій і конструкторських бюро, які працювали на космічну галузь. Слово «Дружківське» і «дружківці» стали синонімами надійності, довговічності, старанності, якості, добротної і в термін виконаної роботи. Створення цих унікальних електровозів було однією з яскравих і значимих сторінок в історії заводу — вони примножили і зміцнили його авторитет і славу» [3].

Над узгодженням агрегатів працювали сотні інженерів, робітників, службовців. Багатьох робітників вже немає в живих, але живі їх діти й онуки.

Зі спогадів А. М. Рябичиної: «Збирання агрегату 11Т125 проводилось у цеху № 8. Деталі до цього агрегату робив увесь завод. Обробне фарбування робила бригада малярів: Іван Солорев, Толік Дягилев, Кузьма Валлєв і я — Антоніна Михайлівна Рябичина» [4].

Редько Любов Миколаївна, інженер з якості вищої категорії відділу технічного контролю, згадує: «У 80-х роках на завод прийшов заказ на виготовлення електровозу для транспортування ракет на Байконур. Виробництво з виготовлення заказу розмістили в цехах № 6 і № 8» [5].

В 1988 році машинобудівники з Дружківки були запрошені до обладнання міжнародного космодрому в Австралії в складі комплексу «Зеніт». З 1991 року роботи там були припинені.

Література

1. *Мамонтов В. Б. Наш путь к космическим высотам.— Донецк: «Донбасс», 2012.— с. 145.*
2. *Кривоносова С. Стальной путь к звездам.— «Железнодорожное дело».— 2008.— 56 с.*
3. *Інтерв'ю з Мамонтовим Віктором Борисовичем, 1932 р.н. (м. Дружківка Донецької області, 10 квітня 2018 р. Транскрибований аудіозапис). Особистий архів автора.*
4. *Інтерв'ю з Рябичиною Антоніною Михайлівною, 1949 р.н. (м. Дружківка Донецької області, 12 квітня 2018 р. Транскрибований аудіозапис). Особистий архів автора.*
5. *з Редько Любов Миколаївною, 1950 р.н. (м. Дружківка Донецької області, 10 квітня 2018 р. Транскрибований аудіозапис). Особистий архів автора.*

ДОДАТОК А

ЧОМУ НЕСПРАВЕДЛИВІСТЬ ТАКА ЛЮТА

Смоляков Олександр, учень 10 класу
Новогродівського ЗЗСО І–ІІІ ступенів № 7,
Донецька область, Україна
Керівник: Гаврилова Любов Георгіївна,
учитель історії Новогродівського ЗЗСО
І–ІІІ ступенів № 7

Чому одні живуть багато, а інші бідно? Чому одні голодують, а інші переїдають? Чому чесних людей не допускають до влади, а корупціонери та хабарники, навпаки, займають чимало державних постів? Чому? Чому? Чому?… Багато запитань надає нам сучасність, а у нас досі немає на них відповідей. На жаль, так було завжди.

1937 рік. Про цей час невесело жартували: «Одна половина країни сиділа у в'язниці, а друга половина — її охороняла!» [1, с. 187].

Вивчивши архівно-слідчу справу № 20248, заведену 12 грудня 1937 р., опрацювавши офіційні документи, інформацію та спогади своїх рідних, я переконався, що мій прадід Анисим Хотлубей був абсолютно невинний.

Чому така несправедливість люта. Можна сказати, що вона атакує нас майже на кожному кроці. Тема несправедливості сьогодні особливо актуальна. Повністю зрозуміти того, хто постраждав від несправедливості, може лише людина, яка сама її зазнала.

2 липня 1937 року Політбюро видало рішення про боротьбу з антирадянськими елементами, у зв'язку з чим були створені так звані «трійки». 4 липня НКВС відправляє телеграми на місця: «Взяти на облік контрреволюційні елементи» (хоча вони давно були «взяті» — де чоловік «стукав» на дружину, сусід на сусіда) [2, с. 12].

А 30 липня 1937 року видано оперативний наказ по СРСР № 00447 (перші два нулі означали «цілком таємно»): 268950 чоловік внесено до плану репресій. Їх було поділено на дві категорії: активних антирадянщиків і помірних [3, с. 9].

В цій хвилі бюрократичної інквізиції маленькою, мікроскопічною одиницею була доля і Анисима Хотлубея. Матеріали кримінальної справи, з якими мені допоміг

ознайомитись мій дядько, екс-мер міста Маріуполь, Юрій Юрійович Хотлубей, я уважно вивчав, і досить добре орієнтувався в реаліях того часу і тих подіях, сімейних і сусідських зв'язках діда.

Але головним для мене було те, що мій прадід, Анісим Хотлубей, був засуджений як абсолютно невинна людина і, судячи з матеріалів справи, це розумів навіть слідчий. На момент його арешту дітям було відповідно: Юрію — 18 років, Дмитру — 13 років, Леоніду — 7, Вірі — 10, Людмилі — 10 місяців [4].

Нещасний Анісим Хотлубей взагалі не робив у своєму тихому житті жодного необачного кроку. Покірний нелегкій долі, він мирно орав на своїй мізерній селянській ниві. І єдиною його щоденною турботою було нагодувати напівголодну і напівроздягнуту сім'ю. А потім до його будинку прийшли люди у формі і забрали з собою в тюрму, де у підвалі він отримав свою кулю в серце. Так і за кожним розстріляним вдома залишалися знедолені сім'ї, осиротілі діти, нездійснені домашні мрії і плани.

Від своєї мами я дізнався про те, що мій прадід Анісим, будучи молодим, фактично вкрав свою молоду дружину (мою прабабу Мотю) [5].

Він був абсолютно бідною людиною і у них не було грошей на весілля. Прадід втік з нареченою з села Богатир. І пізніше вони вже були в цьому новому радгоспі, який був організований на базі поміщицької садиби. Радгосп «Більшовик» селища Желанне Донецької області — господарство, де вирощували коней і корів. Молодята зупинилися і знайшли притулок саме в цьому селищі. Можливо, тому що це було нове місце, де набирали людей на роботу, тобто була потреба у кадрах, і там такі, як вони, легко приживалися. Адже це не традиційне село, де всі корінні мешканці, це нове утворення, де новій людині було легко адаптуватися, знайти своє місце. Я так гадаю, що прадід був активним працівником, оскільки завідував стайнею на селі, а це надприродна посада! До речі, будівля стайні в селищі й досі ціла. Мій дядько, Юрій Хотлубей, ще дитиною бігав до стайні подивитися на прекрасних рисаків і, навіть, досі пам'ятає імена коней [4].

Анісиму Хотлубею спочатку ставили в провину участь у грецькій націоналістичній контрреволюційній, повстансько-шкідницькій організації. Зрозуміло навіть дитині, що «організація» — це мінімум дві людини. Так ні ж: крім самого нещасного Анісима, ніхто по цій справі не був навіть притягнений! Ось рядки з заяви Хотлубея А. Д. «Даю чистосердечно признание о вредительских делах…, будучи завербованным Чижевским Л. И.,… вел разговоры против Советской власти, что она долго существовать не будет…» [6, с. 458].

Далі — більше. Анісим сам розповідав, що фактично був правою рукою резидента Чижевського. Все прямо, як у шпигунському романі: Чижевський їздив в Москву на двомісячні курси, де, начебто, отримував завдання та інструкції від закордонного центру. Після курсів Чижевський повернувся додому, і відразу ж почав вербувати Анісима Хотлубея.

Зрозуміло, що з мого нещасного прадіда ці прізвища, що перші прийшли йому на думку, вибивалися. Але вражає те, що слідчий навіть не допитував названих людей, не зацікавився ні резидентом іноземної розвідки, ні членами «терористичної організації». І мене обурює найбільше те, що вони не були допитані навіть в якості свідків. Зі слів дядька Юрія Хотлубея, начебто, Чижевського і в природі потім не виявилося. [6, с. 501].

Коли переглядали справу в процесі реабілітації мого прадіда, Чижевського так і не знайшли ніде. Видно, і не було необхідності його шукати. Сам собою напрошується висновок — дід невинен, справу проти нього було сфабриковано!

В НКВС обійшлися тим, що дід показав сам на себе. У справі фігурували тільки свідчення дідуся, його самообмови [6, с. 514].

Ось і все, що було в цій справі. Протоколи та інші папери тоді писалися виключно від руки. Мабуть слідчий просто не став обтяжувати себе. В цьому не було необхідності. Не потрібна була доказова база на націоналістичну організацію. Просто був чітко виконаний план НКВС по викриттю певного числа ворогів народу. Адже прадід Анисим був розстріляний за наказом самого наркома НКВС Єжова — саме він підписував загальний список обвинувачених, що підлягають розстрілу [7, с. 32].

І це ж треба було ще пробитися туди, нагору, до Єжова з цими списками, щоб все це отримати. Ну і потім слідство було коротким, у деталі ніхто не вдавався. У грудні мого діда заарештували, а в січні вже розстріляли.

Анісіму Дмитровичу було 44 роки. Як каже мій дядько, Юрій Хотлубей, який часто ходив до бабусі, вона була людиною чуйною і уважною. Їй довелося чимало горя перенести: вона втратила чоловіка — батька дітей, а потім, у жовтні 1943 року, у віці 24 років на фронті загинув старший син — Юрій, так і не побачивши вже свого сина — Юрія Юрійовича (мого найстаршого дядька по материній лінії), який народився через три місяці після загибелі свого батька [5].

Це трагедія, яку важко уявити, та й зовсім не хочеться її уявляти. Просто дивуюся і не розумію, як вона без чоловіка, без єдиного годувальника, багатодітна мати змогла зберегти і виростити дітей. Дуже хороших, добрих і працьовитих. Це диво і подвиг. Прабабуся написала листа Генеральному Прокуророві СРСР з питанням: хто ми такі? Клеймо сім'ї «ворога народу» добре відчувала прабабуся Мотя, як і всі члени великого роду.

Про те, що прадіда розстріляли, ніхто не знав. У 1974 році померла прабабця Мотря. А рідні все ще вірили в легенду про те, що Анисим Дмитрович, можливо, залишився десь на поселенні; що йому просто соромно було повертатися в селище, і він не дає про себе знати, щоб не заважати сім'ї — як би пожертвував собою. Крапки над «і» були поставлені, коли старший онук, Хотлубей Юрій Юрійович, завдяки прокурору області Р. А. Васильєву, ознайомився з матеріалами кримінальної справи за обвинуваченням Хотлубея А. Д. [4].

Тоді ж стало відомо, що у 1959 році прабабуся і її син Леонід подавали клопотання до прокуратури про реабілітацію прадіда і про те, щоб справу переглянули, а прадіда Анисима реабілітували посмертно [6, с. 593].

У мене до цієї трагедії чисто людське, щире ставлення. Зрештою, кожному з нас цікава наша біографія, наше коріння, наші предки. Щоб було що залишити своїм дітям і онукам. Не суди та не судимий будеш! Щоб вирішити питання глобальної несправедливості, насамперед необхідно розв'язати власні проблеми. Поміркувати: чи завжди ти ставився справедливо до членів своєї сім'ї, дітей, дружини або чоловіка?

Я глибоко впевнений в тому, що мій прадід був порядною людиною. І, думаю, що ця віра залишиться зі мною назавжди, вона ніколи не піддасться сумніву.

Література

1. *Агуф М., Коваль М. Книгу — в маси.— Х., 1965.— 256 с.*
2. *Бібліологічні вісті.— 1927.— № 3.— 184.— С. 12–17.*
3. *Донченко Н. Уважніше підбирати кадри // Радянський книгар.— 1930.— № 19.— С. 5–19.*
4. *Інтерв'ю з Хотлюбеєм Юрієм Юрійовичем (ст. Желанне Донецької області, 16 жовтня 2017 р. Транскрибований аудіозапис). Особистий архів автора.*
5. *Інтерв'ю зі Смоляковою Л. Л., (м. Новогродівка Донецької області, 12 грудня 2018р.) Бесіду записав Смоляков О. З сімейного архіву Смолякової Л. Л.*

6. *Сухоруков В. К. Театр абсурда — 1937. Мариупольские записки нетеатрального человека.— Мариуполь: ЧАО «Газета «Приазовский рабочий», 2012.— 608 с.*
7. *Червона преса.— 1929.— № 5.— С. 31–40*

ДО ДЖЕРЕЛ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ПРОМИСЛОВОГО ТУРИЗМУ В 20-Х РОКАХ XX СТ. НА ДОНЕЧЧИНІ

Ткаченко Марія,
учениця 11 класу Краматорської української гімназії, вихованка гуртка «Етнографія України» Донецького ОЦТК, м. Краматорськ, Донецька область, Україна
Керівник: Бородай Олег Васильович,
Керівник гуртка «Етнографія України» Донецького ОЦТК, м. Краматорськ

Останнім часом в Україні зростає інтерес до промислового туризму. Перспективність розвитку даного напряму обумовлюється наявністю великої кількості промислових об'єктів, зокрема в Донецькій області, які викликають інтерес у мандрівників. У зв'язку з цим нам було цікаво з'ясувати, коли й чому в нашому краї виник туристичний напрям, який дозволяє екскурсанту, перебуваючи в промисловому просторі, стати безпосереднім свідком виробничого процесу. Ряд знайдених джерел указує на те, що попит на екскурсії на великі заводи й фабрики виникає наприкінці 20-х років XX-го століття, коли комуністична партія проголосила курс на прискорену індустріалізацію. В умовах тоталітарної системи туристська справа мала стати одним із засобів пропаганди (разом з освітою, мистецтвом, ЗМІ тощо) радянської політичної системи та комуністичної ідеології, зокрема, ідеї впровадження радянської індустріалізації. Підтвердження цьому знаходимо в довіднику-путівнику «Донбасс: Южный горнопромышленный район (с 7 картами, 12 картограммами, 3 планами, 1 схемой и 2 таблицами)», який було видано в 1928 році в Москві під редакцією Е. С. Батеніна. Цитуємо мовою оригіналу: «Изданием настоящей книги мы идем навстречу все усиливающемуся интересу широких кругов населения к познанию своего края, его экономических центров… Ныне, между прочим, впервые организуются экскурсии по Днепру, где экскурсанты должны будут ознакомиться с Днепропетровском, как центром южной металлургии…, Днепростроем, Криворожским железорудным районом. Таким образом, издание является созвучным широкому интересу, возбужденному Украиной вообще и Южным горнопромышленным районом в частности. Знакомство с последним приобретает особую актуальность именно в данное время, в связи с осуществлением грандиозной проблемы Днепростроя» [1].

Довідник-путівник «Донбасс» містив таку інформацію: географічні нариси, опис округів та міст, населення, економіки, покладів корисних копалин. Особливо цінними для туристів були картографічні додатки.

У тому ж 1928 році в Харкові був виданий «Короткий путівник: Харків, Київ, Дніпропетровськ, Пороги, Кичкас, Дніпрельстан, Запоріжжя, Херсон, Миколаїв, Ольвія, Низова Наддніпрянщина, Чорноморське узбережжя, Одеса, Криворіжжя, Донбас, Дінець, Крим, Кавказ, Москва, Ленінград», автором-укладачем якого став М. Філянський — поет, прозаїк, музейний діяч, геолог. Путівник пропонував читачам схеми туристських маршрутів та екскурсій різними містами України й містив дані про природні, історичні, промислові, геологічні об'єкти, які були розташовані вздовж запропонованих маршрутів. Розділ путівника, присвячений Донбасу,

поділявся на такі підрозділи (тут і далі цитати подаються відповідно до правопису того часу): «З історії Донбасу», «Географічний огляд», «Геологічний розподіл території Донбасу», «Донбас, як економічний центр», «Головні ґатунки продукційних ресурсів Донбасу», «Допоміжні матеріяли металургійної промисловості Донбасу», «Промислові заклади Донбасу».

Практичне значення для читачів путівника мав розділ «Головні пункти екскурсійного досліду Донбасу», у якому надавався опис двох екскурсійних маршрутів. Наведемо приклад схеми одного з них: «Харків — Артемові гори — Яма — Сіль — Артемівськ. Назад: Артемівськ — Часів Яр — Краматорськ — Слов'янськ — Харків». Про переважно індустріальний характер екскурсій зазначає сам автор путівника: «Додаємо найзручніші, на наш погляд, шляхи щодо орієнтування в головних моментах даного району — його фабрично-заводських закладах цензової промисловості та пунктах здобування головних матеріалів сировини» [2]. Цікаво ознайомитись із переліком об'єктів, які пропонувалися до огляду. Читаємо в путівнику: «Два доданих маршрути вміщають огляд: кар'єрів вугілля, солі, гіпсу, вапняку (флюс), крейди, керамічних матеріялів, руди на живе срібло, доломіту. Заводи: коксобензольний, хемічні, металургійні, арматурні, цементові, керамічні, гутарські, фарбові, церезитові і ін. Крім того, музеї, дослідні станції, курорти, зразкові будинки відпочинку і т. ін.» [2].

Микола Філянський мав рацію, коли писав: «… нема сумніву в тім, що Півн. Дінець в майбутньому стане одним з найцікавіших моментів екскурсійного досліду донецького району» [2]. Розуміючи це, автор «Путівника» в розділі «Річка Півн. Дінець, як екскурсійний шлях» пропонує «коротку характеристику» 5-ти маршрутів по Дінцю від Харкова до гирла річки.

«Путівник» добре ілюстрований, у ньому можна знайти багато унікальних фотографій, які дають візуальне уявлення про промисловість Донбасу початку ХХ століття. Сьогодні «Путівник» може бути цікавим не лише для туристів, але й для істориків, краєзнавців, які знайдуть у ньому цінну інформацію щодо промислових підприємств краю, стану громадського транспорту, цін на харчі та послуги, рівня туристично-екскурсійної справи на Донеччині в 20-х роках минулого століття тощо.

У 1928 році в журналі «Культробітник» було надруковано кілька статей щодо розвитку туризму на Донбасі. Це був друкований орган Всеукраїнської й Харківської ради професійних союзів з 1927 по 1930 роки.

У № 5, № 7 та № 9 за 1928 рік була надрукована стаття «1200 кілометрів човном». За задумом авторів Надольського й Кагановського, водний маршрут по річці Донець мав носити переважно промисловий характер. Читаємо в статті: «Маршрут Харків — Азов, що переходить через ряд районів всесоюзного значіння — Донецький кам'яновугільний басейн, Луганський промисловий район, райони розвитку хемічної промисловості з величезними руднями і заводами, дає екскурсантові змогу побачити досягнення нашої промисловості та виробничі можливості» [3]. Разом із тим, автори зазначають, що «в маршруті багато місць для відпочинку, рибальства, полювання, купання» [3]. У статті подано загальну характеристику маршруту, більш докладний опис його окремих частин, рекомендації щодо технічних питань проходження маршруту і його картосхему.

У № 11 журналу «Культробітник» за 1928 р. знаходимо ще одну статтю Надольського та Кагановського «По Донбасу». У ній подається інформація про те, що в 1928 році за ініціативою Українського Екскурсійного Товариства було досліджено екскурсійні маршрути по Донбасу. У розвідці зазначається, що «нема таких помешкань, які б годилися для зупинок (екскурсбаз), потім надзвичайно важко одвідувати екскурспункти і скрізь дуже дорогі харчі. Сітка залізничних ліній Донбасу також не задовольняє потреби екскурсантів, часто-густо доводиться гаяти чимало

часу на чекання потягів» [4]. Стаття цікава не лише аналізом стану туристсько-екскурсійної справи на Донеччині, але й тим, що в ній наводиться один екскурсійний маршрут, який, за словами авторів, «можна назвати, до деякої міри, за організаційно-підготовлений, бо пункти огляду лежать на безпересадочній залізничній лінії, а обслуговування цих пунктів зосереджено на містах, які мають і екскурсробітників, і готелі, і їдальні, і місцевий транспорт і т. ін.» [4]. Маршрут мав два відправних пункти: Слов'янськ і Сталіно (Донецьк). Основними населеними пунктами на маршруті (якщо рухатися ним з півночі на південь) були Слов'янськ — Краматорськ — Костянтинівка — Часів Яр — Микитівка — Горлівка — Сталіно. Автори статті наводять досить повний перелік промислових та інших об'єктів, які варто відвідати в кожному місті, а також надають рекомендації щодо того, як можна до них дістатися.

Таким чином, наведені в роботі джерела дають дослідникам чимало інформації щодо розвідки витоків промислового туризму на Донеччині. Це може бути цікавим і корисним для організаторів промислового туризму в наш час і мати для них практичне значення.

Література

1. *Донбасс: Южный горно-промышленный район: с 7 карт., 12 картогр., 3 план., 1 схем. и 2 табл. / под ред. Батенина Э. С.— Москва, 1928. 462 с., с концовками, [24] вкл. л. красоч. диа- и картогр., карт., план. и табл. (Справочники-путеводители Транспечати НКПС).*
2. *Філянський М. Короткий путівник: Харків, Київ, Дніпропетровськ, Пороги, Кичкас, Дніпрельстан, Запоріжжя, Херсон, Миколаїв, Ольвія, Низова Надднiпрянщина, Чорноморське узбережжя, Одеса, Криворіжжя, Донбас, Дінець, Крим, Кавказ, Москва, Ленінград (з 125 малюнками).— Харків: Державидав України, 1928.*
3. *Надольський, Кагановський. 1200 кілометрів човном.— Культробітник.— 1928.— № 5.— С. 28–33.— № 7.— С. 36–39.— № 9. С. 22–25.*
4. *Надольський, Кагановський. По Донбасу.— Культробітник.— 1928.— № 11. С. 24–27.*

СПРАВА П. С. БАЙДИ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОУН У ХАРКОВІ ПІД ЧАС НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ

Топчій Даніїл,
студент історичного факультету ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, м. Харків, Україна
Керівник: Дьякова Олена Василівна, к.і.н., доцент кафедри історії України ХНПУ ім. Г. С. Сковороди

Відкриття архівів Служби Безпеки України дає унікальну можливість дослідити заборонені у радянські часи теми, по-новому поглянути на різні аспекти вітчизняної історії, зокрема Другої світової війни.

Метою даної роботи є визначення кримінальної справи П. С. Байди як джерела для вивчення історії Харкова у період окупації міста.

Для дослідження теми була проаналізована кримінальна справа П. С. Байди, що зберігається у державному архіві Харківської області. У ній висвітлюється історія

різноманітних громадських організацій, що діяли у Харкові під час окупації міста німцями в період з жовтня 1941 по серпень 1943 року.

Павло Степанович Байда народився 14 грудня 1894 року у с. Лeськи, Черкаського повіту, Київської губернії (нині — Черкаська обл.) у бідній сільській сім'ї. Відомостей про родину дуже мало. Відомо, що його батька звали Степан Федорович, а мати померла у 1939 році. Крім Павла, у родині були брат Терентій та дві сестри — Ефросінья і Лілія. Середню освіту юнак здобув у місцевому реальному училищі [1, арк. 13; 2, с. 153].

У 1909 році Павло Степанович переїхав у місто, де поступив працювати конторщиком до приватної фірми «Майборода і Ко», яка брала участь у будівництві залізниць на території Україні. У 1915 році юнака мобілізували до армії (у цей час була Перша світова війна), де він прослужив до 1918 року. Після демобілізації два роки жив у батьків. У 1920 році був мобілізований до Трудової Червоної армії продовольчим інспектором. Після ліквідації Наркомпрода у 1924 р. П. С. Байда був переведений до Наркомфіна УСРР, де продовжував працювати фінінспектором до1929 року. У цей же час — з 1926 по 1927 рр., він був відряджений навчатися до Москви на Вищі фінансово-економічні курси. У 1930-х рр. П. С. Байда працював на Донбасі і у Харкові [1, арк. 13; 2, с. 153].

У квітні 1938 р. П. С. Байда був заарештований Народним комісаріатом внутрішніх справ СРСР (далі — НКВС) Харківської області за звинуваченням в антирадянській агітації і участі в підготовці збройного повстання проти Радянської влади. Йому інкримінували той факт, що він є колишнім офіцером Російської імперської армії та приналежність до Російської Загальновоїнської спілка (далі — РЗВС), що на той момент являлась контрреволюційною організацією. Слідство велося протягом 10 місяців і було припинено, а Павла Степановича звільнено з-під арешту [1, арк. 14; 2, с. 153].

До початку війні він працював по ревізії та експертизі у міській прокуратурі м. Харкова, а після — на посаді головного бухгалтера у міській адміністрації.

Коли розпочалась війна і гітлерівці підійшли до Харкова, П. С. Байда працював на оборонних роботах, через що не зміг евакуюватися на схід і залишився на окупованій території [1, арк. 275].

Як відомо, разом із німцями, на східну територію України прийшли представники Організації Українських націоналістів, як бандерівського, так і мельниківського крила (ОУН(б) і ОУН(м)). Вони допомагали загарбникам на містах встановлювати порядок, боротися із рухом опору місцевого населення.

На самому початку гітлерівської окупації — з листопада 1941 по червень 1942 рр. П. С. Байда ніде не працював, добуваючи гроші на життя розпродажем особистих речей. У лютому 1942 р. він поїхав до м. Красноград (Харківська обл.) для обміну речей на продукти харчування. Тут його затримали та ув'язнили на один місяць, через те, що він не мав перепустки із комендатури для пересування за межами Харкова [1, арк. 15].

Націоналістичні знання П. С. Байда почав набувати під час тюремного ув'язнення. У камері він познайомився з Романом Процинським, націоналістом фракції ОУН(б), з яким протягом місяця розмовляв про особливості націоналістичної боротьби [1, арк. 19]. Дещо пізніше сталося знайомство і з Богданом Коником — одним з лідерів руху ОУН на Сході України, начальником Харківської поліції, організатором націоналістичних осередків у місті. Їх познайомив сусід по квартирі інженер Павло Сиротенко, який з початком окупації примкнув до націоналістів [1, арк. 20]. На допитах у Міністерстві Державної Безпеки УРСР (далі — МДБ УРСР) П. С. Байда показав, що через те, що П. Сиротенко був націоналістом, їх квартира, за адресою Пушкінський в'їзд № 10, кв. 22, була таємним місцем дислокації націоналістів. Відомо, що саме тут проводилися зустрічі Б. Коника з іншими націоналістами; тут же дехто з них ховався від переслідувань німців [1, арк. 20, 148].

Основним джерелом інформації П. С. Байди про діяльність націоналістів у Харкові були його особисті бесіди з Б. Коником та П. Сиротенко. Він дізнався, що ОУН(м) прямо співробітничала з німцями у Харкові, мала власний орган друку (газета «Нова Україна»). Займаючи високі посади у Міській управі, мали право слухати радіо, забезпечувалися харчами тощо. На легальній основі у місті діяли дозволені гітлерівцями громадські організації: «Просвіта», «Союз Українок», «Громадський комітет» та інші. Приналежність до фракції ОУН(б) розглядалася німцями у місті як державний злочин і бандерівців заарештовували [1, арк. 21–22; 25].

Емісари обох фракцій були із інтелігенції, які своїм статусом «засвідчували пронімецьку ідеологію». Наприклад, Улас Самчук, український письменник, влітку 1942 р. приїхав до Харкова. Деякий час він працював у відділі пропаганди політичного управління рейхскомісаріату і водночас був представником ОУН(м) [1, арк. 23].

Керівником Харківського центру фракції ОУН(м) був чоловік на прізвище Волерко, а про керівника фракції ОУН(б) Байда інформації не мав. ОУН(м) повністю фінансувалася німецьким командуванням, а матеріальна база ОУН(б) утворилася на основі експропріацій [1, арк. 21, 24].

Велике значення у націоналістичному вихованні мала «Просвіта», яку очолював історик Василь Дубровськй. Формально завдання «Просвіти», як пізніше згадувала Віра Казимір, складалося у пробудженні «громадської і національної свідомості серед Української людності і для того, щоб допомогти просвітному розвиткові своїх членів, дати їм добру науку, корисну розвагу і помогти здобути свої громадські і національні права і кращу долю» [3, с. 97]. Однак, насправді «Просвіта» ставила перед собою набагато ширші завдання і мала більш широкі функції. Так, ця організація підбирала кандидатури на роботу в районні та міську управи [1, арк. 26].

У Харкові також діяв Громадський комітет. Він виник дещо пізніше «Просвіти» і його головою був юрист Володимир Доленко. Усі члени комітету були мельниківцями. Комітет був близьким до німецької верхівки міста, та координував діяльність різних громадських організацій, підбирав кандидатів на некерівні посади до міської адміністрації та в господарські органи, погоджуючи це із німецькими властями [1, арк. 28].

Слідча справа МДБ СРСР П. С. Байди розкриває існування в Харкові в період німецької окупації російської монархічної організації (далі — РМО) на чолі з князем Волконським. При німцях вона діяла легально, адже була створена сумісно з націоналістами Харкова. Завданням РМО була підготовка російської частини населення Харкова до активної допомоги німцям у боротьбі з радянською владою. РМО намагалася проводити в адміністрацію міста росіян за національністю, лояльних до нової влади [1, арк. 29].

Поруч із РМО мала великий розвиток Українська автокефальна православна церква (далі — УАПЦ) на чолі з митрополитом Феофілом Булдовським. Націоналісти орієнтувалися на цю церкву і всіляко сприяли її відродженню. Про це свідчить факт залучення у політичних цілях церковних діячів з Галичини. Наприклад, в серпні 1942 р. до Харкова було запрошено «Просвітою» єпископа Шептицького (ймовірно, брата митрополита), який виступив з доповіддю на зібранні організації [1, арк. 150].

Влітку 1942 р. німці приступили до розгрому ОУН(б). Репресії проти бандерівців у Харкові сталися у середині серпня 1942 року. Разом з тим, це зачепило й мельниківські структури: до деякої міри були обмежені права і вплив українських організацій. [1, арк. 21, 25, 27].

Також П. С. Байда на допитах висвітлив ідеологічні програми та погляди обох фракцій ОУН та загальне ставлення харківців до націоналістів [1, арк. 25, 26, 146].

Таким чином, відомості, надані П. С. Байдою, дають яскраве уявлення про діяльність ОУН та її структур у Харкові. Проте, деякі прізвища бандерівців і мельниківців не надані

зовсім, або неправильно записані. Деякі факти, викладені Павлом Степановичем, були уточнені при збиранні матеріалів про діяльність ОУН у Харкові. Як би там не було, але його справа з 1990-х років широко використовується дослідниками даної проблеми.

Література

1. *Державний архів Харківської області, Ф. Р-6452. Оп. 1. Спр. 1.*
2. *Реабілітовані історією. Харківська область. Кн. 3. Ч. 1. Київ, Харків, 2015.— 672 с.*
3. *Казимір В. Діяльність В. Дубровського на чолі харківської «Просвіти» (1941–1943 рр.): [Електронний ресурс].— Режим доступу: https://core.ac.uk/download/pdf/38366395.pdf*

ПОБАЧИТИ НАДБАННЯ МИНУЛОГО

Точений Ілля, Шевченко Анастасія,
учні 10 кл. ЗОШ № 5, м. Костянтинівка,
Донецька область, Україна
Керівник: Колеснікова Тетяна Володимирівна,
учитель історії ЗОШ № 5, м. Костянтинівка

У кожної людини, у кожної родини є минуле, яке зберігається в пам'яті, в альбомах, в дорогих серцю речах. Його зберігають і передають від батька до сина. І в нашого міста є минуле, його історія. Історію творять люди, а музей її береже, і передає від покоління до покоління. Саме тому ми хочемо привернути вашу увагу до найбільш цікавих сторінок історії та цінних експонатів Костянтинівського історико-краєзнавчого музею.

За 52 роки свого існування, музей декілька разів змінював свою назву: спочатку це був народний музей, потім філіал Донецького обласного краєзнавчого музею, і тільки з 1992 року — це міський краєзнавчий музей.

Біля витоків музею знаходилось багато людей, але про двох з них повинні знати всі: це Борис Наумович Донцов і Володимир Петрович Бондар — два ентузіасти, два історика, два засновника музею.

Зараз в музеї шість експозиційних залів і один виставковий зал, в яких цілісно відображається історія міста в хронологічній послідовності.

В залі «Костянтинівка в XVIII — XIX ст.» представлена історія заселення земель району. Першими постійними поселенцями стали солевари, а в кінці XIX ст. землі району були придбані поміщиком Пантелеймоном Номікосовим, який привіз сюди 20 сімей селян з Курської губернії. Пізніше тут розселились і вихідці з Наддніпрянської України. В експозиції зали інтер'єр української хати, предмети селянського побуту.

Бельгійські підприємці купують частку землі у Номікосових і починають будівництво скляних заводів — скляного, пляшкового, хімічного (1895–1897 рр.). В експозиції представлений процес виробництва пляшок, різні вироби заводу, оригінальні музейні предмети.

Пізніше були побудовані дзеркальний завод, який був єдиним на півдні країни, залізопрокатний завод, підприємство по виробництву вогнетривких і керамічних виробів.

Скляні та пляшкові заводи були одними з перших у своїх галузях на півдні Російської імперії. Так, у 1916 р. на скляному заводі було виготовлено до 3 000 000 квадратних метрів скла на рік; до 50 000 000 пляшок. Заводи були нагороджені нагородами на виставках з виробництва пляшок, скла та організації корпусу, за дуже високу якість. Технологічний рівень цих підприємств був розширений для свого часу (Фото 1).

Сама назва «Донецьке скло» з'явилася ще на початку минулого століття і була пов'язана з посиланням на головну водну артерію регіону — річку Сіверський Донець.

В 1910 році в Катеринославі проходила сільськогосподарська, промислова виставка. Від Костянтинівки брали участь два товариства — скляних і дзеркальних виробів. Представлявся витончений павільйон із різнокольорового скла виробництва скляного заводу. Він був визнаний витвором мистецтва. Дзеркальний завод виготовив величезне дзеркало, поряд з ним був встановлений письмовий стіл і стілець із скла. Письмові прилади на столі теж були зі скла. Результат виставки — дві золоті медалі.

В залі «Костянтинівка в XX ст.» представлені документи, фотографії, предмети періоду Української революції, відбудови міста в 1920–30 роки. Ці роки були нібито другим народженням міста. На місці зруйнованих підприємств були відбудовані нові, з сучасним на той час обладнанням.

В 1939 році в Нью-Йорку відкривалась Всесвітня промислова виставка. Радянський Союз отримав запрошення на участь у виставці. Одним з експонатів став декоративний фонтан з двома чашами з кришталю. Ці чаші були виготовлені на костянтинівському заводі «Автоскло» (дзеркальний завод). Зараз в гербі міста зображення цього фонтану (Фото 2).

Одним із важливих напрямків роботи музею є фондова робота. Фонди музею налічують більше десяти тисяч предметів різних епох. Костянтинівський краєзнавчий музей володіє найбільшою в області колекцією скляних виробів — продукцією місцевої групи заводів скляної промисловості. Кожна людина щодня стикається в своєму повсякденному житті з результатами діяльності скляних майстрів. Посуд, різноманітні декоративні вироби роблять наше життя яскравішим, затишнішим, комфортнішим (Фото 3)

Фото 2

Фото 3

Фотографії не можуть в повній мірі передати красу костянтинівського скла: тут пляшки різного кольору і різного призначення — для вина, шампанського, пива, бо в Костянтинівці була своя броварня, аптечний посуд, лампи, і пляшки у вигляді ведмедя, виготовлені на замовлення з Німеччини до ювілею Берліна (Фото 4), які вважалися в давнину обов'язковою приналежністю святкового столу, оскільки зображення ведмедя символізувало подружнє щастя, а ялинкові іграшки (Фото 5) прикрашали свято не тільки в домівках костянтинівців, але й по всій країні, чудові вироби з ситалу можна зараз знайти в кожному домі, а подивіться на кулі, в середині яких причаїлась загадка.

Фото 4

Фото 5

І навіть сам процес виготовлення скляних виробів нагадував чарівництво: з простої сірої шихти ось в такій величезній печі вироблялась блискуча скляна маса, а потім чарівник — склодув, сидячі за верстаком, видував через набірну трубку потрібну річ: і крихітку-пляшку, і величезний балон, і шампанку, і скляну частину гасової лампи.

Пізніше процес механізувався, модернізувався: з'явились преси, формувальні машини, прейскурант виробів розширювався. На жаль, наприкінці XX ст. скляні заводи чекала участь багатьох підприємств країни: вони були закриті. Але костянтинівці і гості нашого міста можуть відвідати музей і побачити там славні сторінки історії скляної промисловості Костянтинівки.

В залі «Костянтинівка промислова» представлена продукція місцевих підприємств другої половини XX ст. Це і продукція фабрики майолікових і дзеркальних виробів, заводів Пляшкового і «Автоскло», макети різних ділянок костянтинівських підприємств, макет Хімічного заводу.

Зала «Історія війн і катастроф» представляє в експозиції комплекси предметів, документів, фотографій костянтинівців, які пройшли дорогами Другої Світової війни, захищали свою землю мужньо, геройські, про що свідчать їх нагороди.

В експозиції «Меморіальної зали» знайшли своє місце події 2014–2015 років в Україні на Майдані, в Донбасі, бойовий шлях 90-го окремого аеромобільного батальйону імені Героя України І. Зубкова. Представлені комплекси костянтинівців, які загинули під час АТО, донбасівців з Небесної Сотні.

У виставковій залі проходять авторські і персональні виставки талановитих людей міста.

За період діяльності музей відвідали мери міст Донецької області, посол Бельгії пан Якобс, редактори журналу «Музеї України», мешканці Києва, Львова, Тернопільщини, представники громадських організацій, ветерани, журналісти, художники, поети, представники духовенства, а також громадяни Китаю, США, Японії.

Музей є центром науково-просвітньої діяльності, яка сприяє всебічному розвитку музейної справи, зберігає історію і культурні цінності міста.

Музей Костянтинівки — це дзеркало міста, історію якого ми показуємо з різних боків під різними кутами. Тут і мінлива реальність міста, вигадана художниками, і справжня — з оригінальними музейними предметами, археологічними знахідками.

Література

1. *«Донецкое стекло» / Константиновский городской краеведческий музей. URL: museum-konst.com.*

2. *Костянтинівський краєзнавчий музей вже півстоліття береже історію міста. URL: online-video-cutter.com*
3. *Матеріали з фондів Костянтинівського краєзнавчого музею.*

СПЕЦИФІКА ПРОЯВІВ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ НАСЕЛЕННЯ МІСТ СХІДНОЇ УКРАЇНИ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Трандафілова Світлана,
курсантка 4 курсу 1-го факультету
Донецького юридичного інституту МВС України, м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна
Керівник: Титаренко Оксана Олексіївна,
к.і.н., доцент Донецького юридичного інституту
МВС України, м. Кривий Ріг

Проблеми зростання девіантних форм поведінки, злочинності у повоєнному місті є особливо актуальними для сучасної України. Історики, соціологи, юристи доводять, що будь-які війни супроводжуються швидким зротсанням насильницьких злочинів, які характерні не тільки для країн-переможниць, але й для переможених. Пережита війна призводить до росту насилля в будь-якому суспільстві і посилює в людях схильність до проявів протиправної поведінки, вчинення злочинів.

Показовою в цьому відношенні є ситуація, що склалася із злочинністю у промислових центрах Східної України по завершенні Другої світової війни. В умовах, викликаних війною, руйнувань промислової та соціальної інфраструктури жебрацтво, безпритульність, голод стали одними з найгостріших проблем післявоєнного міста. В повоєнний період склалася аномальна ситуація, коли злочинність стала нормою та впливала на звичний уклад життя законослухняних громадян. Її зростання, особливо у промислових центрах Сходу України, викликали численні економічні, політичні, соціальні фактори.

Проблема переходу від війни до миру найбільше позначилася на інтересах тих, хто був відірваний від мирного життя. Тому демобілізація для більшості виявилася серйозною проблемою. Перш за все для молодих людей, тобто тих, хто пішов на фронт зі шкільної парти, тих, хто не встиг отримати освіту, професію, набути стійкого життєвого статусу. Їх єдиною професією стала війна, а єдиним умінням — тримати зброю і воювати. Інколи демобілізованих не приймали на роботу по спеціальності чи пропонували низьку заробітну плату. Ці люди автоматично поповнювали лави асоціальних елементів [1, с. 100].

Життя у великих містах диктувало свої особливі умови, зокрема в плані забезпечення себе засобами існування. Це пояснювалося тим, що там, на відміну від сільської місцевості, були практично відсутні можливості годуватися з городу. Протягом повоєнного періоду спостерігалися значні труднощі із працевлаштуванням інвалідів війни, не дивлячись на рішення уряду, яке зобов'язувало міські органи влади забезпечити роботою, в першу чергу, демобілізованих та інвалідів. Прожити на одну пенсію по інвалідності було дуже важко: жебрацтво калік — на вокзалах, привокзальних площах, базарах — стало характерною прикметою післявоєнного часу. Так, наприклад, у Сталінській області у першому півріччі 1953 р. було затримано 1708 порушників, більшість з них у великих містах — Сталіно, Макіївці, Ждановій, Костянтинівці, Єнакієвому [2, с. 150].

Ці соціальні категорії населення теоретично і, як показує історія, практично масово поповнювали ряди деліквентів. Серйозним викликом для повоєнного суспільства стала масове сирітство та безпритульність. Тисячі безпритульних дітей, які самостійно намагалися себе прогодувати, заполонили вулиці українських міст. Велику роботу у боротьбі з дитячою безпритульністю, бездоглядністю і злочинністю виконали співробітники залізничної міліції після звільнення України. Лише до кінця 1944 року на транспортних магістралях було затримано 5347 безпритульних і 14104 бездоглядних неповнолітніх [3, с. 248].

Перші повоєнні роки в зруйнованій війною Україні позначилися гострим дефіцитом споживчих товарів — харчів, одягу, взуття тощо. Продовжувала діяти карткова система розподілу продовольчих і промислових товарів, населення перебувало на централізованому нормованому забезпеченні, впровадженого за наказом Наркомату торгівлі СРСР «Про карткову систему» (на хліб, хлібобулочні вироби, борошно, крупу, макарони, цукор і кондвироби, жири, м'ясні і рибні продукти, а також промислові товари — одяг, взуття, білизну, сірники, мило) від 13 листопада 1942 р. Карткове забезпечення, хоча й зазнало різних реформувань, продиктованих складними воєнними і повоєнними процесами, зберігалося до грудня 1947 р. [4, с. 132].

Ці обставини мали наслідком розширення «чорного ринку», а також злочинів майнового характеру. Зазначена проблема особливо гостро відчувалася жителями міст і промислових центрів.

Повоєнний голод також ускладнив важку криміногенну ситуацію. З посиленням голоду в 1947 р. у східних областях зростали крадіжки продовольства, насамперед хліба. Статистика, що зберігається в архівах, свідчить: лише з 1 по 20 липня 1947 р. в Україні було порушено 3001 справу, у т.ч. за крадіжки — 1 тис. 426 справ [5, с. 193]. Голод викликав небачене навіть під час війни зростання злочинності. Голод 1946–1947 рр. відновив безкінечні черги за хлібом і спалах бандитизму в містах та приміських поїздах. Переповнені трамваї у містах були найпопулярнішим видом транспорту, де безкарно розкошували кишенькові злодії. За крадіжку їжі діти ставали злочинцями, й одночасно самі діти частіше за дорослих ставали жертвами злочинців. Набув поширення жорстокий, звірячий бандитизм: пограбування, розбій, вбивства, у тому числі і з метою канібалізму.

Серйозно ускладнювали криміногенну ситуацію повоєнні міграції, пов'язані із відбудовчими процесами. Значна кількість людей, представників різних союзних республік і регіонів, соціокультурних традицій, потрапляючи в інше середовище, відчувала серйозні проблеми із адаптацією. Це мало наслідком формування схильності до девіантних форм поведінки. Селяни, які прибували до міст, в силу свого низького кваліфікаційного й освітньо-культурного рівня, а також через напівлегальне становище (більша їх частина була колгоспниками-втікачами), вливалися в нижчі соціальні, переважно люмпенізовані й криміналізовані прошарки міського соціуму. Задля соціальної адаптації і легітимації свого становища вони змушені були притримуватися традиційних для цього мікросоціуму правил поведінки, дотримуватися, так би мовити, зовнішнього ритуалу. Часто в інших регіонах України чиновники намагалися відправити неугодних людей, доволі часто підлітків з сумнівним минулим, на шахти Донбасу. Таким чином, покращуючи статистику на місцях, вони штучно ускладнювали ситуацію у східних містах України, зокрема у Донбасі.

Одна із причин напруженої криміногенної ситуації полягала також у тому, що багато хто з керівних працівників міліції України не врахував особливостей оперативної обстановки, що склалася після війни у промислових регіонах України, і своєчасно не мобілізував органи міліції на проведення необхідних профілактичних

заходів. До того ж, особовий склад у більшості органів міліції був недоукомплектований майже на 50%. Це мало наслідком низький рівень розкриття злочинів, особливо скоєних організованими злочинними угрупованнями. Так, група у складі 12 осіб у Дніпропетровську протягом жовтня-листопада 1946 р. вчинила 12 озброєних пограбувань. Інша група у складі 10 осіб діяла безкарно протягом чотирьох місяців, вчинивши вісім озброєних пограбувань [6, с. 19].

За цих умов органи міліції вдавалися до надзвичайних заходів, пов'язаних із боротьбою з карною злочинністю. Так, 17 січня 1946 р. НКВС СРСР видав наказ «Про посилення боротьби із злочинністю, хуліганством і порушниками паспортного режиму». Зокрема, цим наказом передбачалося поліпшити роботу відділів карного розшуку, зосереджувалася увага на попередженні і своєчасному розкритті злочинів, боротьбі із формуванням злочинних угруповань. Заходи, які вживалися, безперечно, мали надзвичайний характер. Вони передбачали: зміцнення паспортного та прикордонного режимів; перевірку бараків, гуртожитків, особливо на околицях міст; залучення до патрулювання військових підрозділів Червоної Армії та внутрішніх військ. В період 1948–1949 рр. стала помітною тенденція до послідовного зниження злочинності, що пояснюється не лише посиленням кримінальної відповідальності за скоєння окремих видів злочинів [7, с. 9], але й загальним покращенням соціально-економічної ситуації.

Отже, післявоєнна розруха, зруйнована інфраструктура, житлова та продовольча проблеми, соціальна дезадаптація частини мобілізованих, відсутність належного соціального забезпечення, неефективне функціонування законів і правоохоронних органів зумовили зростання девіантних і делінквентних проявів у повоєнному суспільстві. Послабленню цих негативних явищ поруч із зростанням ефективності правоохоронної системи сприяло поліпшення соціально-економічної ситуації, забезпечення базових потреб населення.

Література

1. *Якобчук Н. Українське суспільство у повоєнний період (1945–1953 рр.): соціальний вимір і повсякденність // Військово-історичний меридіан: Електронний фаховий журнал. — 2019. — № 2 (24). — С. 99–112.*
2. *Швидкий В. П. Бродяжництво і жебрацтво як елемент соціального життя в Україні у першій половині 1950-х рр. // Український історичний журнал. — 2007. — № 1. — С. 149–169.*
3. *Чебан О. М. Протидія злочинності та безпритульності неповнолітніх на транспортних магістралях: історичний генезис // Економіка та управління на транспорті. — Київ: НТУ, 2015. Вип. 2. — С. 246–254.*
4. *Коляструк О. А. Повсякдене життя українського суспільства у перші повоєнні роки (1944–1947) // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. 20. Серія: Історія: збірник наукових праць / за заг. ред. проф. П. С. Григорчука. — Вінниця, 2012. — С. 131–135.*
5. *Веселова О. М., Марочко В. І., Мовчан О. М. Голодомори в Україні, 1921–1923, 1932–1933 1946–1947: Злочини проти народу. 2-е вид., допов. — Київ — Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць, 2000. — 174 с.*
6. *Телійчук В. Г. Боротьба з бандитизмом та розбійними нападами в Україні в післявоєнні (1946–1953) роки // Держава та регіони. Серія «Право». — 2014. — № 1 (43). — С. 18–23.*
7. *Войцеховський М. М. Правові основи організації та діяльності органів міліції України у повоєнний період (1946–1953 рр.): автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.01. — Харків, 2001. — 16 с.*

ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ В ПІВДЕННІЙ УКРАЇНІ У 80-Х РОКАХ ХХ СТ. (НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІГІВСЬКОГО РАЙОНУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Чикалова Евеліна,
учениця ЗОШ № 15, вихованка комунального закладу «Запорізький обласний центр туризму і краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді» Запорізької обласної ради, м. Запоріжжя, Україна
Керівник: Янущенко Світлана Павлівна,
методист, керівник гуртка
КЗ «Центр туризму» ЗОР

Історія — це важливий дієпис, який дає змогу пізнати, зрозуміти й оцінити минуле краю, країни, народу, світу. Кожна історична епоха складається з особливих подій, які стали переломними моментами і суттєво змінили не лише хід самої історії, а й свідомість народів. Важливу роль історії, як науки, важко заперечити. Проте досить часто в ЗМІ, соціальних мережах або в публічних виступах чи в приватних розмовах нерідко лунають заяви про те, що саме історія, як наука, є досить сумнівною і необ'єктивною. Адже постійно відбувається зміна трактування понять та поглядів. Окремі події, що були прихованими, стають висвітленими. В цей же час певні історичні події стають осуджуваними, «викритими», або прихованими.

Змінити цей потік змін в історії мабуть неможливо. Адже при найбільшому пориву до висвітлення реальної картини, завжди є фактор «контролю». Проте усна історія не перепишеться — це відображення людської пам'яті, справжніх емоцій, реального ставлення народу до певних явищ, змін. Саме спогади очевидців подій, їх учасників, дають можливість оцінити «ті часи», «ті події» зі сторони населення певної території краю чи країни в цілому. Складається усна історія шляхом проведення опитування серед населення, інтерв'ювання очевидців подій, видатних людей.

Займаючись туристсько-краєзнавчою роботою ми постійно знайомимося з новими, цікавими фактами, що пов'язані з історіє Запорізького краю, з особливостями соціального життя місцевого населення в різні часи тощо. Одним із реалізованих проектів нашої групи є проект «Повсякденне життя в Південній Україні: у 80-х роках ХХ століття (на прикладі Чернігівського району Запорізької області)». Задля його реалізації ми зустрітися з колишнім педагогом Чернігівського району, засновником шкільного музею, одним з кращих керівників етнографічного гуртка нашого обласного Центру туризму, Похилько Наталією Анатоліївною.

Головна ціль проекту — познайомитися за допомогою методики усної історії з повсякденним життям населення Чернігівщини 80-х років, до моменту проголошення незалежності України.

Задля реалізації поставленої цілі ми розробили такі завдання проекту, як:

— Створити творчу групу задля проведення дослідження, зустрічі з місцевим населенням, очевидцями подій,
— Ознайомитися з методом усної історії і відпрацювати практичні навики її створення,
— Визначення основних особливостей повсякденного життя в сільській місцевості в Чернігівському районі Запорізької області.

Саме матеріали інтерв'ю були взяті за основу при написанні роботи, при максимальному збереженні достовірності інформації респондента.

Для тих, хто народився в другій половині ХХ ст. в Запорізькій області, життя складалося за певним сценарієм. Сім'ї, в яких батьки працювали в колгоспах, мали 2–3

дітей, а досить часто і більше. Вони навчалися у школі, після чого вступали до технікумів, якщо планували повертатися на сільськогосподарську ниву. Якщо ж мріяли працювати в школі, або лікарні, то складали вступні іспити до інститутів. Студентське життя було цікавим і насиченим: лекції, семінари, а життя в гуртожитку — то взагалі окрема тема для розмов. Загалом було весело. Особливо подобались студентській молоді виїзні практики до місцевих лісництв. Наприклад, в Алтагирське лісництво регулярно виїздили студенти Мелітопольського педагогічного інституту (нині — МДПУ ім. Б. Хмельницького). Подобались і трудові семестри за те, що можна було трішки відпочити від навчання — трохи працювали, а потім відпочивали, ходили на дискотеки. Після третього курсу майбутні вчителі проходили педагогічну практику в дитячих таборах на узбережжі Азовського моря: в Райнівці, Строганівці, Приморську тощо. Після навчання в інституті, випускники отримували направлення до шкіл, та роз'їжджалися по всій країні. Часто на новому місці молоді педагоги створювали сім'ї і осідали в нових населених пунктах на багато років, а то й назавжди. Наприклад, Наталія Похилько спочатку працювала кілька років на Кіровоградщині, а потім, після одруження, повернулася на Запорізьку землю, де понад 30 років прожила в Чернігівському районі, про соціальне життя якого далі і йтиме мова. Молоде подружжя потрапило до села Просторе, яке було на той час досить заможне. На центральній вулиці були однакові гарні паркани, проведений водопровід, було центральне опалення. Колгосп добре фінансував соціальну сферу, зокрема багато робив й для школи: закупались підручники, обладнання, меблі, виділялось багато коштів на ремонт приміщень. Багато уваги приділялося культурному життю: тут був кращий будинок культури району, де проводились районні педагогічні конференції, різні районні заходи і урочистості.

До складу колгоспу входило три села, і в кожному був будинок культури. Просторівський клуб був найбільшим і тому вважався осередок культурного життя. В клубі кожного дня демонстрували кінофільми. Тільки в понеділок був вихідний. В клубі був свій кіномеханік, який замовляв фільми в районній мережі відповідно до попиту населення. Також працював фотогурток, був свій духовий оркестр (він грав не лише на урочистостях, а й на похоронах) і вокально-інструментальний ансамбль, який складався, переважно, з комсомольської молоді. В будинку культури був гарний спортивний зал, працювали різні секції. Була в селі своя футбольна, волейбольна та баскетбольна команди. Місцеві мешканці брали дуже активну участь у заняттях художньою самодіяльністю. В сусідньому селі Квіткове був хор «Вербиченька» під керівництвом Іорданової Ніни Дмитрівни, до якого входили, в основному, літні люди. Там же працював драматичний гурток, учасники якого після роботи ставили вистави і виїжджали з ними також по навколишнім селам.

Правління колгоспу заохочувало молодь і всіх жителів села до участі в художній самодіяльності, замовляло реквізити для номерів, костюми, надавало транспорт для поїздок з виступами. Виплачувались навіть премії за участь у фестивалях, або спортивних змаганнях. Молодіжних субкультур в селі не було. Діяли лише офіційні: комсомольські, профспілкові, ДОСААФ тощо.

В кожному районі були різні цікаві традиції, які відрізнялись між собою. Так, у Чернігівському районі були народознавчі, колгоспні й родинні традиції. Наприклад, на Новий рік обов'язково був Дід Мороз, Снігуронька та ряжені люди, які їздили селом на санях, заїжджали обов'язково до кожного двору, де були діти або люди похилого віку, вітали всіх зі святами, дарували солодощі, співали. На Різдво, 7 січня, художні колективи ходили з Різдвяною Зіркою, співали колядки і щедрівки. Кожного року проходило свято жнив, було свято посвячення в хлібороби. В жнива, на поле виїжджали агітбригади та робили концерти-перерви для хліборобів. Були певні традиції і при відряджанні хлопців до армії. Для кожного призиву в клубі робили урочистий

вечір, їх вітали, дарили цінні подарунки (наприклад, наручні годинники), організовували концерт. Служба в армії вважалася почесною справою, тому до хлопців ставилися з повагою. Так само урочисто проходила церемонія вручення паспортів у 16 років.

З 1985 року по всій країні почала проводитись антиалкогольна кампанія. Але в Чернігівському районі ці обмеження населення майже не відчуло. В селі життя йшло своєю чергою. За бажанням, при одруженні, молоді могли погодитися на комсомольське весілля без алкоголю. Але, зазвичай, весілля в регіоні проводилися гучно, на 150–200 чоловік, з алкоголем, і гуляло майже все село. Їдальню орендували нечасто, бо там було мало місця. Частіше робили балаган на весь двір. Алкогольні напої вільно продавалися в магазині. І саме там їх закупали на весілля, бо вважалося «поганим тоном» виставляти на стіл самогон або домашнє вино. Зазвичай купували горілку «Екстра» за 4,12 карбованці, а не за 3,62. Продавалося й вино та шампанське, які зазвичай купували для жінок.

Постійне пияцтво засуджувалося, але на святах ніхто не забороняв вживати алкоголь, не було ні рейдів, ні громадського осуду. Звісно, на роботу заборонялося приходити нетверезим, інакше могли тих, хто «відзначився», висміяти в сатиричній газеті. Колишній голова колгоспу Г. Супетенко, дуже не любив пияцтво і суворо стежив за цим. Якщо хтось був помічений за постійними пияцтвами, і не реагував на зауваження, то міг навіть вигнати з колгоспу, або наполегливо просити виїхати з села.

80-ті роки позначилися дефіцитом товарів в магазинах. В містах було краще постачання, в селах — гірше. Постійно бракувало молочних виробів. В державному магазині був також дефіцит м'яса, хоча його можна було купити в колгоспному магазині. Легше стало, коли в кінці 80-х побудували в селі ковбасний цех і люди мали змогу регулярно купляти свіжу ковбасу. Риба була періодично, завозили десь 2 рази на тиждень. Зате вона була досить дешевою, наприклад хека взагалі рідко купляли, бо можна було взяти кращу рабу, а тюльку взагалі брали для тварин. Рибу завозили зрідка не через дефіцит, а тому що не було можливостей для тривалого зберігання. При цьому, в магазині завжди було масло в брусках, халва, згущене молоко, зефір. Стосовно речей справа була складнішою. В селах на Чернігівщині були маленькі магазини, тому вибір речей був досить обмежений. В одному магазині одягти і взути всю родину було важко. Проте, якщо заїхати до сусідніх сел, то там можна було підібрати ще щось. Гарний вибір одягу був в селах Приморського району. Тобто, для того щоб вдягтися, треба було відвідати магазини в різних селах. Великої різниці в одязі населення майже не було, бо існувала одна мода і якісь оригінальні речі куплялись в основному під час поїздок до міста.

Відпочивало сільське населення переважно в межах України. Відпочинок на морі в санаторіях, на базах відпочинку, в дитячих таборах був доступним, так як і екскурсії, мандрівки по країні. Проте молодій сільській родині виїхати на відпочинок було важко, насамперед через те, що багато хто тримав велике господарство і його не було на кого залишити.

Таким запам'яталось місцевому населенню соціальне життя в регіоні в 80-х роках XX століття. Сьогодні багато що змінилося, але завдяки місцевому музею та спогадам корінних жителів, можна легко відтворити в пам'яті події минулих літ. Це, безумовно, цікаво сучасній учнівській молоді, яка про подібні соціальні явища може довідатись лише з літературних джерел.

Література

1. *Венкен М. Включенное наблюдение и/или интервью. Собирание коллективных и/или личных воспоминаний. [Електронний ресурс].— Режим доступу: http://oralhistory.com.ua/assets/images/img_pub uaui/u_poshukah/06_M_Venken.pdf.*

2. *Грінченко Г. Усна історія: Методичні рекомендації з організації дослідження для студентів і аспірантів. Харків. [Електронний ресурс].— Режим доступу: http://oralhistory.com.ua/publikacii/praktikum/praktikum-1.html.*
3. *Маховская И., Романова И. История местечка, рассказанная его жителями (опыт изучения локальной истории методами устной истории). [Електронний ресурс].— Режим доступу: http://oralhistory.com.ua/assets/images/img_pub-uaui/u_poshukah/14_Irina%20MAKHOVSKAYA_Irina%20ROMANOVA.pdf*
4. *Історія міст і сіл Української РСР: Запорізька область / Під. ред. Петрикіна В. І.— К.: Інститут історії Академії наук УРСР., 1970.*
5. *О. П. Бадіон, Ю. М Дігтяр. Стежками Північного Приазов'я. Путівник. Запоріжжя, 2002.*

ЗАБУТЕ ВИРОБНИЦТВО: ШОВКІВНИЦТВО В СЕЛИЩІ НОВОГРИГОРІВКА М. ДРУЖКІВКА ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Чорній Єлізавета,
учениця 10 класу ЗОШ № 9 м. Дружківка
Донецька область, Україна
Керівник: Макарова Ніна Георгіївна,
учитель історії ЗОШ № 9 м. Дружківки

Шовківництво — одне з найдавніших виробництв. Мене зацікавила ця проблема тому, що в нашому селі близько 25 років тому була шовкосушильня, тут розводили гусінь. Біля селища — великі сади шовковиці, а ще виявилось, що моя бабуся працювала на цьому виробництві.

Метою моєї роботи є вивчення історії шовківництва в селі Новогригорівка м. Дружківка Донецької області. Відповідно до поставленої мети, визначено такі завдання: ознайомитись з літературою по темі; знайти свідків виробництва і записати їх спогади.

Зокрема, мною записані спогади своєї бабусі — Баранової Валентини Петрівни, яка працювала на виробництві шовкопрядів до 1989 року.

Шовк — це натуральне природне волокно, яке отримують з коконів тутового шовкопряда. Вважається, що батьківщиною його виробництва був Китай: із шовкової тканини шили одяг для правителів. За легендою шовкове волокно випадково відкрила китайська імператриця Хен-Лінг-Чи, коли упустила кокон у гарячу воду і під дією високої температури від кокона почали відділятися шовкові нитки. Але з археологічних знахідок дізнаємося, що шовк був відомий за тисячу років до правління Хуанг-Ті.

Виробництво натурального шовку — трудомісткий і дорогий процес, адже на виготовлення 500 грамів шовку потрібно близько 3 тисяч коконів тутового шовкопряда. Для формування мотка шовкової нитки вагою 250 грамів потрібно 12 годин роботи.

Шовкові тканини в Україні відомі ще з часів Київської Русі, а з 14–16 ст. у висліді відокремлення ремісництва від сільського господарства почала зростати верства самостійних ремісників, об'єднаних у цехи й поширилося виробництво шовкових шат, зокрема жіночих і чоловічих сорочок та ін. Природного шовку в Україні не було, шовкові тканини імпортувалися з Азії й деяких країн Західної Європи. Мануфактурні підприємства легкої промисловості, у тому числі й кілька дрібніших підприємств шовкової промисловості, постали в Україні в 17 ст. Серед казенних заводів легкої промисловості України відомий був Київський казенний завод шовкового виробництва, заснований 1725 року, що працював кілька десятків років. Відомі були також приватні

заводи В. Іванова та Р. Сморазіна в Києві (50–60-і роки 18 ст.), Новодолозький шовковий завод (з 1774 р.) та інші. У зв'язку з виникненням фабрично-заводської промисловості після реформи, шовкова промисловість в Україні була дуже слабо розвинена і, за винятком кількох дрібніших виробництв, фактично не існувала.

Активно шовківництво в Україні почало розвиватися незадовго до початку Другої світової війни. У 1929 році при Народному комісаріаті землеробства СРСР було створено Всесоюзне акціонерне об'єднання «Союз шовківник». На республіканському рівні з метою розробки планів реконструкції галузі, забезпечення господарств високоякісним посадковим матеріалом, організації науково-дослідної роботи, було створено у 1930 році Укршовкотрест. У 1931 році у Вінниці відкрито Український науково-дослідний інститут шовківництва, який вже в 1933 році переведено на базу Мерефянського шовкорадгоспу під Харковом і реорганізовано в Українську дослідну станцію шовківництва. На початку війни дослідну станцію було евакуйовано до П'ятигорська [3].

В роки Другої світової війни німецька окупаційна влада приділяла велику увагу виробництву шовку.

Як і в інших галузях господарства, німецькі окупаційні військово-господарські інстанції не створювали чогось принципово нового, а йшли шляхом відновлення радянської системи управління і виробництва. При цьому до роботи активно залучалися колишні радянські спеціалісти.

Шовківництво було підпорядковане групі управління сільським господарством («La») господарської команди Харкова (WiKdo). Їй безпосередньо підпорядковувалася Харківська обласна контора шовківництва, яку очолював Кузьмін. Остання складалася з місцевих фахівців й одночасно підпорядковувалася відділу тваринництва (начальник відділу — Ковальчук) Харківської обласної земельної управи, очолюваної професором Нетуховим [2].

Про обсяги продукції шовківництва можна складати уявлення по наступним даним. У червні 1942 року на Богодухівській коконосушилці знаходилося сухих коконів тутового і дубового шовкопряда розсортованих по групах: І група — 193 кг, ІІ група — 206 кг, ІІІ група — 168,75 кг, брак — 741,8 кг. На коконосушилках у Коломаці, Красному Куті і Валках продукції не було. У березні того ж року Богодухівська шовківнича станція Харківської обласної шовківничої контори направила до Німеччини 33 тюки коконів [2].

Вирощування дубового шовкопряда було пов'язане з певними ризиками. Згідно з доповідною запискою директора і техкерівника Богодухівської станції шовківництва, навесні 1942 року було роздано 900 грамів ранньої грени з розміщенням її на трьох відгодівлях громадських господарств та відгодівлею на станції 100 грамів. В результаті на 16 червня Високопільська відгодівля загинула зовсім, відгодівля станції на 25 червня — на 90%, Курганська 26 червня — на 80%, Ситниківська на 27 червня — на 60% від жовтухи. Директор зауважив, що через зростаюче з кожним роком явище жовтухи, робота з дубовим шовкопрядом стає майже неможливою. Заготконтори відправляли кокони для подальшої переробки до Німеччини. Початок промислового шовківництва слід віднести до першої половини 1930-х років. У 1930 році в Україні заготовлено 88 тон коконів тутового шовкопряда, в 1940–412. Але справжнього розвитку шовкова промисловість набула вже після Другої світової війни. В 1970 році в УРСР заготовлено 1,4 тис. тон коконів та вироблено 35,7 тис. тон шовку-сирцю. В 1975 році виробництво шовку-сирцю зросло до 37,5 тис. тон, але згодом почало знижуватися (1980–35,1, 1984–33,2 тис. тон). Ряд крупних заводів шовкової промисловості були збудовані після Другої світової війни. Слід, у першу чергу, назвати Дарницький шовковий комбінат у Києві, що випускає тканини

зі штучного шовку, Київський шовковий комбінат (з 1947 року), що випускає тканини з природного шовку. Тканини зі штучного шовку виробляють також (з 1969 року) Черкаський та Луцький шовкові комбінати. Технічні шовкові тканини випускають Київська (з 1961 року) і Лисичанська (з 1969 року) фабрики та деякі підприємства бавовняної промисловості [3].

Баранова В. П. згадує: «По вирощуванню тутового шовкопряда на ділянці необхідно було посадити багато полів, близька 120 га шовковиці. Листя тутових дерев використовується для годування личинок в процесі розведення тутового шовкопряда. В місті Дружківка знаходилося спеціальне сушильне обладнання, в якому підтримувалася постійна висока температура, близько +1000 °С (сушильня знаходилась на вулиці Привокзальна, 8). Личинки вирощувалися на спеціальних фермах, обладнаних стелажами, де підтримувалася постійна температура. Гусениць шовкопряда розміщують в спеціальні годівниці з листям шовковиці, це є інкубатором для розведення личинок. Інкубатор повинен добре провітрюватися і стояти в теплому приміщенні де постійна температура +24 °С і не вище +25 °С. На якийсь день личинки починають линяти, на цій стадії вона може не їсти цілу добу: личинка завмирає і перестає їсти, гусениця відкидає свою стару шкіру, як тільки вона скинута, гусениця знов починає вживати листя тутового шовкопряда. Через кілька днів процес линьки у личинок повторюється і так протягом місяця гусениця линяє 4 рази [5].

«Почалось з яйця гусениці розміром з макове зернятко. За місяць вона з'їдала тону листя і ставала як людський палець»,— розповідала моя бабуся Валентина Баранова, яка працювала бухгалтером в «Шовкорадгоспі» із селища Ново-Григорівка на Донеччині. Згадує, що років 30 тому в радгоспі було 120 га шовковиці. З одного дерева виходило до трьох тонн листя. Сезон вирощування шовкопряда починався після травневих свят. Якщо було холодно, то приміщення прогрівали. Збирали кокони вручну. Це потрібно було зробити за 2–3 дні, тому звали на допомогу рідних та близьких. Кокони зсипали в очисні машини. У них знімали верхній шар шовкової нитки. Після сушіння сировину відправляли на пункти переробки. В Україні їх було два: Запорізька кокономотальна фабрика і Київський шовкотацький комбінат.

В Дружківці шовкове виробництво припинилось в 1995 році. На початку незалежності України Кабінет Міністрів ще планував розвиток переробної промисловості шовкосировини (Донецька область повинна була здати 42 тони коконів тутового шовкопряду) [4].

Історія шовківництва в 30 країнах світу, в тому числі й в Україні, свідчить, що це єдина стратегічна галузь, яка здатна забезпечити роботою всіх бажаючих.

Сьогодні шовківництво в Україні, як окрема галузь, розвивається дуже повільно. Воно могло б стати хорошою дохідною галуззю та сприяти розвитку малого і середнього бізнесу [6].

На сьогоднішній день собівартість українських коконів становить близька 85 грн. за кілограм. Вартість імпортної сировини — від 60 до 90 у.о. за кілограм [1].

Література

1. *Богомаз Т. Шелководство в Славянском районе: из девятнадцатого века в двадцатый: [Електронний ресурс].— Режим доступу: tvplus.dn.ua/pq/news.*
2. *Нестеренко В. А. Шелководство в годы немецкой оккупации 1941–1943 гг: [Електронний ресурс].— Режим доступу: dspase.rbuv.gov.ua/*
3. *История шелководства и Украина: [Електронний ресурс].— Режим доступу: tru.org.ua.*
4. *Постанова Кабінету Міністрів України від 2 березня 1992р. № 105: [Електронний ресурс].— Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.*

5. *Спогади Баранової Валентини, 1960 р. н, проживає в с. Новогригорівка м. Дружківка Донецької області.*
6. *Федун О. О. Стратегія розвитку шовківництва в світі та в Україні: [Електронний ресурс].— Режим доступу: ev.knutd.edu.ua.*

ОСОБИСТОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ: ПЕТРО БОЛБОЧАН

Шепілов Гліб,
студент групи 206-ІПЗ-18 МК ДДМА,
м. Краматорськ, Донецька область, Україна
Керівник: Булдикова Раїса Яківна,
викладач-методист МК ДДМА м. Краматорськ.

Петро Болбочан — видатна постать в українській історії XX століття. Він відіграв визначну роль у визвольних змаганнях 1917–1921 років у виборюванні українським народом своєї державності, зробив істотний внесок у формування української армії, в зміцнення її боєздатності для боротьби з більшовицькою агресією. Полковник Петро Болбочан витіснив більшовиків з Харкова та Криму, тим самим прославив себе як фаховий військовий командир армії УНР. Але доля цього героя виявилася драматичною, як і весь державотворчий процес цього періоду, зокрема військове будівництво. Вивчення життя полковника П. Болбочана і, особливо, обставин його трагічної загибелі стануть ще одним кроком на шляху до нашого розуміння причин, які перешкодили українцям побудувати власну державу під час Української революції початку XX ст.

Петро Федорович Болбочан народився 5 жовтня 1883 року в селі Геджев Хотинського повіту Бессарабської губернії (нині Чернівецької області) в родині православного священика Федора Олексійовича Болбочана та його дружини Єлизавети Григорівни.

Провчившись два роки в Кишинівській духовній семінарії, Петро вступає до Чугуївського піхотного юнкерського училища, де організував український гурток для поширення рідного слова, зарекомендувавши себе свідомим українцем. Під час Першої світової війни — офіцер 38-го Тобольського полку. Молодий офіцер показав себе здібним військовим: був командиром розвідників, кулеметного підрозділу, полковим ад'ютантом, взяв участь у 37 бойових операціях, був поранений і контужений, за героїзм і відвагу отримав ордени Святого Станіслава і Святої Анни 2-го і 3-го ступенів.

Після революції 1917 року і падіння самодержавства на всій території колишньої імперії почали стихійно формуватися українські військові частини і загони Вільного козацтва. Масова українізація армії стала складовою українського національно-визвольного руху. Долучився до цієї справи і Петро Болбочан. Він визначив для себе стратегічну мету: об'єднати всі українські землі в єдину незалежну соборну Україну, здобути Крим і Чорноморський флот, мати вихід до Чорного моря. Активно почав цю мету реалізовувати. Болбочан допоміг у формуванні 1-го Українського полку імені Богдана Хмельницького з частин російської армії [2, с. 7]. Сформував з добровольців 5-го корпусу Південно-Західного фронту російської армії 1-й Український Республіканський полк. 22 листопада 1917 року Петра Болбочана призначено командиром цього полку. На початку грудня 1-й Український полк був ліквідований більшовиками, при цьому значна кількість українців загинула.

З уцілілим загоном П. Болбочан у січні 1918 року прибув до Києва, до якого вже наближалися більшовицькі загони Муравйова. Маючи у розпорядженні старшин, які бажали служити Україні, й інших офіцерів колишньої російської армії, які вважали себе українцями, Болбочан звернувся до лідерів Центральної Ради із проханням сформувати офіцерський загін для захисту столиці. Але тодішня «верховна українська влада» розгледіла в Петрові Болбочанові реального кандидата на командувача української боєздатної регулярної армії. А тому всіляко йому перешкоджали. Не дочекавшись дозволу керівників Центральної Ради, П. Болбочан сформував у Києві курінь 1-го Республіканського полку. Із цим загоном в 500 осіб він придушив більшовицьке повстання в січні 1918 року на заводі «Арсенал» [3, с. 14]. Заколотники склали зброю, але під ураганним обстрілом далекобійних гармат Муравйова республіканці відступили. Своїм відступом вони врятували Київ від масових руйнувань. Відступаючи з Києва, Окремий Запорізький загін прикривав від'їзд уряду УНР. Після відходу до Житомира П. Болбочана призначили губерніальним військовим комендантом Волині.

Після укладення Берестейського миру Окремий Запорізький загін брав участь у наступі на Київ разом із Січовими Стрільцями та Гайдамацьким кошем Слобідської України, керованим Симоном Петлюрою.

2 березня 1918 року 2-й Запорізький курінь на чолі з Петром Болбочаном, випереджаючи німецькі війська, першим увійшов до Києва, який без бою залишили більшовицькі війська. 4 березня 1918 року Окремий Запорізький загін відправили на більшовицький фронт в авангарді німецьких військ. У березні запоріжці визволили Гребінку, Лубни, Ромодан, Полтаву. 12 березня Запорізький загін реорганізовується у Запорізьку дивізію під командуванням генерала О. Натієва. Петра Болбочана призначають командиром 2-го Запорізького пішого полку. Він став найбільшим і найкращим полком Запорізької дивізії. Звертаючись до подій того часу, сотник Б. Монкевич у своїх спогадах подає яскраву характеристику П. Болбочану та його взаєминам з вояками 2-го Запорізького полку. «Йому вірили всі надзвичайно, бо знали, що він сам є зразком чесноти і порядку,— наголошує він.— В житті був дуже скромний, без тіні манії величності… Запорожці щиро любили його, були віддані йому й готові виконати кожне його бажання…» [4, с. 4].

Вершиною воєнного мистецтва П. Болбочана, професійного військовика, а заодно й однією з найбільших перемог армії УНР стала Кримська операція у квітні 1918 року [1, с. 6].

10 квітня 1918 року штаб запоріжців отримав таємний наказ уряду УНР: захопити Крим. Петро Болбочан призначений командиром Кримської групи Армії УНР на правах дивізії. 22 квітня Кримська група в союзі з кайзерівською армією та кримськотатарськими повстанцями захопила Джанкой — першу вузлову станцію Криму, а 24 квітня — Сімферополь, що спричинило підняття Чорноморським флотом українських прапорів. Після ультиматуму німецького окупаційного командування за наказом військового міністра УНР військові частини Болбочана наприкінці квітня 1918 року вийшли з Криму. До приєднання Криму до України залишався лише крок, та український уряд між володінням Кримом і союзом з Німеччиною, на жаль, обрав останнє.

У червні 1918 року, за гетьмана Павла Скоропадського, дивізію Петра Болбочана відправили на охорону українсько-російського кордону на північ від Слов'янська. Протягом трьох місяців запоріжці вели виснажливі бої з більшовиками. 5 листопада 1918 року військовик отримав звання полковника армії Української Держави.

У листопаді 1918 полк під командуванням Болбочана одним з перших перейшов на бік Директорії УНР і був основною силою у повстанні проти гетьмана П. Скоропадського. Полковник підтримав антигетьманське повстання, проте

висунув умову — зберегти від руйнування державний апарат. Він виступав проти спільних дій з більшовиками. Болбочан вважав, що варто боротися лише за «самостійну демократичну Українську Республіку, а не за єдину Росію, яка б вона не була, монархічна чи більшовицька». Такі ідейні засади професійного військового подобалися не всім лідерам Директорії.

У грудні 1918 року Директорія УНР призначила Болбочана командувачем Лівобережною групою Армії УНР, яка протистояла наступу Червоної армії зі сходу. Як підкреслювали сучасники, «полковник Болбочан — найвизначніший отаман української армії того часу…». Він був успішним командиром, якого поважали і прості солдати, і старшини, викликав заздрість у бездарних воєначальників-кар єристів та ненависть у ворогів. Через його тверду позицію та військові успіхи у боротьбі з Червоною армією за Петра Болбочана («живого чи мертвого») більшовики обіцяли 50 тис. крб.

У цей час УНР з усіх боків була охоплена кільцем фронтів: на Лівобережжі наступали більшовики, в Галичині — поляки, на Бессарабію і Північну Буковину зазіхали румуни, а з південного сходу насувалася Добровольча армія Денікіна. У цей час П. Болбочан командував Лівобережним фронтом, який простягнувся на 600 кілометрів. Сюди входили Запорозький корпус, корпус Січових Стрільців та інші підрозділи — всього майже 30 тисяч багнетів, 55 гармат і 2000 шабель. У цих частинах панувала зразкова військова дисципліна, вони були найбільш дієздатними та найкраще виконували поставленні завдання. Однак чомусь ці найбільш дисципліновані, національно свідомі й вірні Директорії війська, були піддані найбільшій критиці й шельмуванню. Про них поширювали різні чутки, критичні висловлювання постійно з'являлись у пресі (особливо підконтрольній більшовикам, та тим, хто їм співчував). Голова Директорії Володимир Винниченко, а за ним й Головний отаман Симон Петлюра все більш підозріло дивились на успішного полководця 10 січня 1919 року Болбочан дав оцінку боєздатності більшовицької армії: «Це військо воює з ідеєю українства» і має на меті «знищити все те, що підтримує Україну». Голова Директорії Володимир Винниченко на застереження Болбочана відповів: «Ви нічого не знаєте, то зовсім не більшовицька армія, а місцеві банди; у нас з більшовиками умовлено, що вони воювати з нами не будуть, і я в цьому певний».

Болбочан щоденно надсилав телеграфом Петлюрі номери військових частин та прізвища командирів Червоної армії, а «Головний отаман вірить, що послана в Москву делегація швидко замириться з більшовиками і зовсім не вірить в донесення полковника УНР про кількість й активність більшовицького війська на фронті». Командувач Лівобережним фронтом повідомив керівництво Директорії, що відводить Запорозький корпус в резерв у Кременчук, «бо він є не здатний до бою і треба не менш як цілий місяць, аби корпус привести в бойову готовність». У цей складний для армії час з 22 на 23 січня 1919 року сотник О. Волох, який командував Богданівським полком, самовільно заарештував П. Болбочана. Пізніше сотник І. Барило у спогадах писав, «що значковий О. Волох мав наказ від Головного отамана Петлюри заарештувати Болбочана зі штабом і на місці розстріляти». 26 січня 1919 року в Києві він оприлюднив свого листа, в якому, зокрема, казав: «Бідна Україна, ми боремося з більшовизмом, весь культурний світ піднімається на боротьбу з ним, а український новопосталий уряд УНР йде назустріч більшовизмові й більшовикам!.. Ви не можете розібратися в самих простих життєвих питаннях, а лізете в міністри, отамани, лізете в керівники великої держави, лізете в законодавці замість того, аби бути самими звичайними урядовцями і писарцями.»

Почалося слідство, яке не дало підстав для звинувачення Болбочана. Слідство зайшло у глухий кут, однак не припинилось. Представники лівих соціалістичних

течій на чолі з В. Винниченком вимагали для Болбочана суворого покарання, вбачаючи у ньому перешкоду на шляху порозуміння із радянською Росією, на бік якої вони схилялися. «Ви особливо багато працюєте і думаєте над тим, аби не розсердити і догодити Вашим Московським товаришам — більшовикам, аби не показатися в їх очах недемократичними. Ви не бачите того, що цим плодите на Україні таких же товаришів-більшовиків, і не бачите того, що через більшовизм ведете Україну до «єдиної Росії»… — пророчі слова з листа П. Болбочана до голови Директорії Володимира Винниченка від 26 січня 1919 року.

Паралельно розпочинається нова хвиля цькування Петра Болбочана в пресі. Виглядає на те, що всі ці події були зрежисовані з одного центру. Залишаючись під вартою без суду і слідства, Болбочан був переведений до Станіславова (нині Івано-Франківськ), де була тимчасова столиця Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР), під нагляд місцевої влади.

7 червня 1919 року державний інспектор Запорозької групи військ М. Гавришко призначив отамана Болбочана командиром Запорозької групи. Такі дії полковника, який хотів урятувати армію, змусити вояків битися за Україну, а не «за владу над нею українських соціалістів та московських попихачів», керівники УНР оцінили як намір вчинити антидержавний переворот шляхом повалення уряду. За два дні до свого арешту П. Болбочан звертається до Директорії: «Я не боюсь казати правду і не боюсь суду історії, мій погляд патріота. Я все сказав, тепер слово за Директорією. Моє прохання — не губіть Україну» [5, с. 198].

Заарештований 9 червня 1919 року, Петро Болбочан чекав розгляду своєї справи у вагоні контррозвідки. 10 червня 1919 було створено надзвичайний військовий суд, який цього самого дня ухвалив рішення: притягнути до відповідальності полковника П. Болбочана «за злочинне захоплення влади — посади командуючого Запорозькою групою». Суд тривав сім годин і виніс вирок: кара на смерть. 11 червня 1919 року Головний отаман прибув на фронт. Він запевнив козаків, що «присуду і вироку над Болбочаном ніколи не буде затверджено, що йому не впаде жоден волос з голови». Великого українського патріота могли помилувати. Але Рада Міністрів відхилила пропозицію.

28 червня 1919 року о 22-й годині на станції Балин поблизу Кам'янця-Подільського судовий вирок було виконано. У Балині полковника два тижні катували. Крім тортур, його двічі виводили на розстріл, «виривали яму, й екзекуційна чота стріляла в нього сліпими набоями (без куль)»,— згадував сотник М. Письменний. Від таких катувань Болбочан втратив розум. Охорона, яка вела його на страту, розповідала, що його вбивали непритомним. Призначені для виконання вироку козаки особистої охорони Головного отамана двічі відмовлялися виконувати наказ, після чого полковника особисто застрелив начальник контррозвідки Дієвої армії УНР М. Чеботарів. «Полковник Болбочан був для мене єдиним авторитетом, а після його арешту я вже не вірю в українські успіхи…»,— так згадував офіцер армії УНР, однодумець Болбочана Юхим Божко.

Героїчний військовий шлях П. Болбочана обірвався у неповних 36 років. Невиправдане цькування політичним керівництвом Директорії військового професіонала, палкого патріота України завершилося драматичним фіналом — необґрунтованим звинуваченням у зраді, у навмисній дестабілізації військово-політичної ситуації на Лівобережній Україні [2. с. 63] і розстрілом. Це була невиправдана помилка керівництва УНР, бо Петро Болбочан належав до невеликої частини української еліти із самостійницькими прагненнями, які суперечили тоді соціалістичним ідеям та федералізму, які сповідували окремі лідери Директорії. Як тоді, так і зараз розбудову української державності гальмують ті, хто ще зачаровано дивиться чи то на Схід, чи то на Захід. Їм необхідно брати приклад з таких героїв як Петро Болбочан.

Література

1. *Забута перемога. Кримська операція Петра Болбочана 1918 року / С. В. Громенко.— К.: К.І.С., 2018.— С. 266.*
2. *Сідак В. С., Осташко Т. С. Полковник Петро Болбочан: трагедія українського державника / К., Темпора, 2009.— С. 428.*
3. *Середа М. Отаман Болбочан // Літопис Червоної Калини.— Львів, 1930. Частина 3.— С. 15–17.*
4. *Осташко Т. Справжній полковник: [про бойового офіцера П. Болбочана] / Т. Осташко // День.— 2018.— 23–24 лютого (№ 33–34).— С. 14–15.*
5. *Монкевич Б. Слідами новітніх запорожців: Похід Болбочана на Крим.— Львів, 1928.*

III СЕКЦІЯ
Археологія та етнографія Південно-Східної України

ОЛЕКСІЙ ДОЛЯ В КОНТЕКСТІ ЕТНОГРАФІЇ ЛУГАНЩИНИ

Башук Яна,
учениця 11 кл. Великобудищанської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів, с. Великі Будища, Гадяцький район, Полтавська область, Україна
Керівник: Геращенко Ольга Василівна,
заступник директора з навчально-виховної роботи Великобудищанської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів

Українська земля багата видатними особистостями. Особливе місце належить Полтавщині, в лоні якої викохалися зірки світової величини, а серед них і наші гадячани: Олена Пчілка, Михайло Драгоманов, Петро Одарченко, Михайло Жовтобрюх, Олександр Духов, Олександр Засядько тощо.

Поміж них наш сучасник — Олексій Леонтійович Доля, вчений-етнограф, волонтер, краєзнавець, просвітник, стежки якого переплітаються з усіма регіонами України.

На нашу думку, тема дослідження актуальна, позаяк у наш час варто, по-перше, довести, що Україна в нас одна, і що Луганщина (хоч ми там не були, проте згадуємо з розповідей друзів Олексія Леонтійовича Н. Фіцич, М. Макаренка та знаємо з вивчених джерел), як не дивно, багата на різні звичаї та обряди, по-друге, з'ясувати, що в єдності велику роль відіграють особистості, життя та діяльність яких розкривають суть нації, її історію, звичаї, обряди, ремесла тощо.

По-третє, оскільки життя та діяльність Олексія Леонтійовича, безсумнівно, мають національно-патріотичне спрямування, то варто ствердити, що зміст декоративно-ужиткового мистецтва визначається духовними цінностями попередніх поколінь і є частиною сучасної національної культури, тією бездонною криницею усього прекрасного, що є в кожної нації.

Тому ставимо за мету, перш за все, привернути увагу сучасників до різноманітного спадку О. Долі, показати його зв'язок з майстрами Південно-Східної України, зокрема Луганщини, висвітлити його діяльність саме в цьому напрямку.

Для реалізації мети ми накреслили завдання, серед яких виокремили головні: відвідати рідних та знайомих О. Долі з метою довідатися про його зв'язки з народними майстрами Луганщини, зібрати матеріали періодичних видань; ознайомитися з науковим надбанням етнографа, вивчити літературу та Інтернет-ресурси з цього питання, поповнити куточок «Олексій Доля — гордість Гадяччини».

Дослідження, гадаємо, має практичне значення. Безумовно, воно стане підґрунтям для написання інших наукових розвідок, згодиться вчителям, класним керівникам, загалом тим, хто цікавиться краєзнавством та етнографією.

Ми продовжуємо досліджувати різні аспекти відомої, але не всіма знаної особистості, гордості нашого краю — Олексія Долі. Члени нашої пошукової групи

спробували звести в єдине ціле періодику, життєві та творчі віхи, про які ми довідалися від рідних, однокласників, односельчан тощо про цю особистість, про його етнографічні експедиції (цікаві факти навела відома тележурналістка Наталка Фіцич, яка бувала разом з Долею в експедиціях, вивчаючи звичаї, традиції, обряди, види мистецтва різних регіонів) та були запрошені на обласну та Всеукраїнські краєзнавчі конференції (м. Черкаси, м. Харків). Цим визначається наукова новизна нашої розвідки.

Пошукова робота в певній мірі пройшла апробацію: нашою статтею послуговувалися під час зустрічі з відомою тележурналісткою Наталкою Фіцич, яка перебувала на гостинах у нашій школі, та при проведенні загальношкільних лінійок, радіохвилини скорботи «Над усе любив він Україну».

Як згадує рідна сестра Галина Леонтіївна Момот, він був, як і всі діти, проте, не як усі, любив «старовину» [10].

Він часто «задивлявся то на рушники, то на сорочки, то на платки (лексику респондентів зберігаємо) та й з дівчатами дружив більше, чим з нами»,— долучається до розмови його однокласник Олексій Доля (однофамілець) [11].

Олексій Леонтійович під час розмови з друзями, знайомими неодноразово повторював: «Як ото поліз на горище, потім все життя по них лазив». Про це говорить і моя улюблена журналістка Наталія Фіцич та стверджує: «Доля вибрала Долю». А було це так: якось етнограф Світлана Олексіївна Щербань приїхала в село Плішивець — батьківщину О. Долі — шукати експонати для Музею народної архітектури та побуту України, що в Пирогові. Їй показали хату. «Мені сказали: «Льонько, полізь на горище і зніми прядку». Так вона й зустріла підлітка Олексія. А прядка, яку 10-літній майбутній етнограф зняв з горища, виявилася боковою, унікальною для Полтавщини, для самого Олекси (так його називали близькі) стала доленосною. Вона й досі експонується в одній із хат музею. А Доля зустрів свою долю. С. В. Щербань стала його вчителем [8, с. 37].

Усе життя був ревним прихильником народних звичаїв, обрядів, традицій: чи на службі в армії, до якої його покликали у 1982 році, чи під час навчання на філологічному факультеті Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка, що його закінчив у 1989 році, чи під час своєї трудової діяльності, яку розпочав на посаді сезонного наглядача садиби в експозиції «Поділля» в Державному музеї народної архітектури та побуту України. І не соромився цього, хоч інколи з нього підсміхалися хлопці, та й не тільки.

З 1997 по 2008 рік працював на постійній роботі в Музеї архітектури та побуту, що в селищі Пирогове. За двадцятилітню життєву дорогу пройшов шлях від молодшого співробітника-ентузіаста до одного з найвідоміших фахівців із народного мистецтва в Україні. згодом — заступника директора з науково-організаційної роботи в Музеї народної архітектури та побуту України.

Він опублікував низку науково-популярних статей, приурочених розвитку етнографічної науки в Україні. Зібрав тисячі етнографічних експонатів. Автор проекту «Українська традиційна іграшка та лялька», що протягом десяти років презентувався в Києві, Вінниці і, як не дивно, Луганську, адже здебільшого вважали це місто «зросійщеним». Про яку народну іграшку чи якийсь звичай, мовляв, може іти річ? Але це не так. Як зізнається Наталка Фіцич, «ми довго вагалися, чи їхати на Луганщину. Нас цікавив звичай випікання драбинок з тіста на Вознесіння» [8, с. 60].

На Луганщині! За два десятки кілометрів від державного кордону! У це важко було повірити, проте дарма. Тут, у найвіддаленішій на схід українській землі, знаходив унікальні речі (з розповіді О. Долі). Дякуючи йому та Олександрі Бардіковій

і Зої Щуровій (нам ці особистості найбільш припали до душі, адже це вчитель і учениця, які досліджували рушники майстрів Луганської області, тобто як я зі своїм науковим керівником), ми побачили чарівний світ луганських рушників [1]. О. Доля любив етнографічні експедиції. «Декілька днів подорожували шляхами Новопсковщини члени фольклорно-етнографічної групи, у складі якої були заступник директора Київського музею архітектури та побуту України Олексій Леонтійович Доля, головний зберігач Луганського обласного художнього музею Ганна Олександрівна Анікіна та молоді наукові працівниці музею декоративно-прикладної творчості Києво-Печерської Лаври Людмила Тихонова та Наталія Денисенко» [2, с.3]. Відвідали Осипове, Піски (на жаль, там саме ідуть бойові дії), Можняківку, Булавинівку, Новорозсош, Білолуцьк, Новопсков. Були «просто в захваті» від колекції білолуцьких вишивок, побутових речей, різноманітних предметів старовини.

Він брав участь в організації етнофестивалів «Червона рута», «Країна мрій», «Свірж», ярмарків майстрів, був ініціатором та головним організатором заходів, на які збиралися майстри з усієї України, поміж них і луганчани. Про це згадує його односельчанка Любов Бистренко [9].

За значний особистий внесок у збереження та популяризацію історико-культурної спадщини в Україні, розвиток музейної справи й високий професіоналізм Указом Президента України від 17 травня 2006 року йому присвоєно почесне звання заслуженого працівника культури України.

Протягом 2008–2010 років він був членом колегії Міністерства культури та туризму з питань народної культури. З 1 вересня 2007 року — провідний спеціаліст-етнограф у Центрі фольклору та етнографії Інституту філології Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка. Січень 2011 року — директор Центру фольклору й етнографії та доцент кафедри фольклористики Інституту філології.

Безжальна смерть на 53 році обірвала його життя.

Він любив Україну. І сам став органічною частиною українського світу, своєї нації. Будьмо вдячні йому за це й за те, що своєю багатогранною діяльністю, вивченням етнографії усіх регіонів України вплинув на розвиток та становлення української держави, здійснив вагомий внесок у розвій національної культури.

Література

1. *Інтерв'ю з Долею Олексієм Івановичем, 1964 р.н. Особистий архів автора.*
2. *Інтерв'ю з Момот Галиною Леонтіївною, 1954 р.н. Особистий архів автора.*
3. *Фіцич Н. Культ предків. Нетуристичні звичаї України. Харків: Фоліо, 2017. 170 с.*
4. *Бардікова О., Щурова З. Українська вишивка майстрів Луганської області. Трудове навчання. 2011. № 1. С. 28–31.*
5. *Власюк Г. У пошуках скарбів. Перемога (газета). с. Новопсков, Луганська обл., 2008, 3 вересня. С. 3.*
6. *Інтерв'ю з Бистренко Любов'ю Григорівною, 1948 р.н. Особистий архів автора.*
7. *Вовк І., Цвігуненко О. Видатний вчений і янгол-охоронець для бійців помер від невиліковної хвороби. Події та коментарі. 2017. 8 грудня.*
8. *Моя найтяжча робота — воювати з атовцями, які не хочуть лікуватися. Гадяцький вісник. 2017. 8 грудня.*
9. *Пам'яті видатного земляка. БазарМедіа. 2017. 14 грудня.*
10. *Помер наш славний земляк. Панорама Полтавщини. 2017. 14 грудня.*
11. *Топала В. Перед смертю Олексій Доля став ченцем. По-українськи. 2017. 8 грудня.*

СКІФСЬКІ ПАМ'ЯТКИ ГОРНОСТАЇВЩИНИ

Ганіч Алевтина,
учениця 7 кл. Славненської філії ліцею № 1
Горностаївської селищної ради,
Херсонська область, Україна
Керівник: Смолянець Надія Олексіївна,
вчитель початкових класів Славненської філії ліцею
№ 1 Горностаївської селищної ради

Горностаївський район Херсонської області — це степова частина Півдня України. В давнину вона була місцем проживання різних кочівників, які залишили після себе численну масу пам'яток. Це «один з найбагатших регіонів Херсонщини за кількістю давніх поховальних споруд — курганів» [1, с. 5]. А вони є не тільки важливим, унікальним, мальовничим елементом українського ландшафту, без якого неможливо уявити українські степи. Це — пам'ятки історії і культури, які стали свідками багатьох подій. Більшість з них овіяні народними легендами і розповідями, оспівані поетами і письменниками. А ще кургани — історико-археологічні об'єкти, кількість яких за XX століття катастрофічно зменшилася.

В курганах давні скіфи й інші народи на території нинішньої України увічнювали пам'ять покійного. За результатами розкопок різних років, на Горностаївшині найбільше скіфських пам'яток, серед яких Горностаївське пізньоскіфське городище, скіфське стійбище «Горностаївська балка» та низка курганів біля Каїрської балки.

Великий вклад в інвентаризацію курганів вніс дослідник Микола Оленковський. У вересні — жовтні 2005 року ним було обстежено територію району і виявлено, що від 356 курганів, що фіксувались на території району станом на 1970 рік, у 2005 році залишилося тільки 122. Інші — повністю розтягнуті оранкою або знищені господарською діяльністю, й тільки незначну частку курганів було розкопано археологами. Але «проведеним моніторингом частини земель району вдалося відкрити 60 нових курганів, не зафіксованих раніше» [1, с. 4]. Усі вони знаходяться на державному обліку й узяті під державну охорону спеціальними розпорядженнями Херсонської облдержадміністрації (раніше — Херсонським облвиконкомом), якими також розроблено та затверджено охоронні зони. Ці пам'ятки археології є виключно державною власністю. Їх господарське та інше використання категорично забороняється.

На території Славненського старостинського округу Горностаївського району віднайдені залишки 14 курганів, сьогодення яких було досліджено. У ході пошукової роботи було з'ясовано, що станом на сьогодення за документами на кадастрових картах відзначено тільки два кургани, які знаходяться на державних землях за селом Нова Благовіщенка.

Після дослідження курганів на місцевості, було зроблено висновки, що всі маленькі, а часто й середні курганні насипи знівечені оранкою й виглядають або невеличкими горбиками, що слабко простежуються на місцевості, або повністю знищені. До чиїх поховань вони належать, з'ясувати не вдалося. Інформації про їх розкопки не знайдено.

До категорії великих курганів відносяться пам'ятки з насипами понад 5 метрів заввишки. Усього таких курганів на території Херсонської області. Є вони і в Горностаївському районі. Розташовані кургани біля села Каїри вздовж траси Горностаївка — Каховка. У травні-червні 2018 року Херсонська археологічна експедиція Інституту археології НАН України продовжила роботу Пізньоскіфської археологічної експедиції. Вона проводилась під керівництвом провідного наукового співробітника відділу археології раннього залізного віку Інституту археології НАН України доктора

історичних наук Олександра Симоненка. У зоні будівництва повітряної лінії електропередачі 750 кВ Запорізька АЕС — Каховська ГЕС біля с. Каїри було розкопано п'ять курганів на полях по обидва береги Каїрської балки, котра впадає у Каховське водосховище. Експедиція з'ясувала, що насип кургану № 1 було споруджено першими скотарями українських степів. У нього було впущено три скіфських поховання IV ст. до н.е., що належали простим кочовикам і містили небагате начиння — бронзові наконечники стріл, скляні намистини, залізні ножі з кістяними руків'ями. Скіфам належав і курган № 2 з трьома дитячими похованнями IV ст. до н.е. Кургани №№ 3–5 було споруджено за доби бронзи над похованнями ямної культури III тис. до н.е. Серед впускних могил — два поховання катакомбної культури першої половини II тис. до н.е. та три скіфські IV ст. до н.е. [2].

Але найбільше зацікавлення викликав Братолюбівський курган, про який було знайдено інформацію в енциклопедії. Він названий «археологічною пам'яткою, найбільшим курганом у могильнику скіфської доби кінця 5 ст. до н. е» [3] і знаходився на території Ольгинського старостинського округу.

«У 90-х роках минулого століття експедиція під керівництвом А. І. Кубишева проводила розкопки курганів. Братолюбівський був найбільшим,— поділився своїми спогадами учасник розкопок місцевий житель Олександр Миколайович Чуча.— Кургани виявилися пограбованими, але експедиція віднайшла скіфське золото. Про цю знахідку навіть фільм зняли» [4]. На місцевості від кургану залишилися два невисокі пагорби з улоговиною посередині, густо усіяні уламками ракушняку, яким були викладені поховання. Курган зрівняли тому, що він втратив історичну цінність і заважав зрошенню.

Тепер повстало завдання дізнатися про скіфське золото Братолюбівського кургану.

Каховський загін Херсонської археологічної експедиції під керівництвом Анатолія Івановича Кубишева дослідив чотири скіфські кургани різної висоти. Найбільшим був Братолюбівський, який мав насип пірамідальної форми заввишки 6 м та 65 м у діаметрі. Курган споруджувався у три прийоми. Первинний насип був зведений над трьома центральними могилами, спорудженими одночасно: центральне, воїна-охоронця та підлітка-конюха. Його оточували овальна та кільцева крепіди. Пізніше у центральному похованні було допущене вторинне — могили коня та воїна-охоронця. Після цього курган був досипаний по колу до 7 м заввишки й оточений ще однією крепідою, біля якої у східній частині кургану містилося поховання воїна-охоронця [5, с. 142].

Всього під насипом кургану було досліджено шість скіфських поховань та одна кінська могила. Поховальні споруди були неодноразово пограбовані, а деякі повністю зруйновані. У заповненні центрального поховання знайдено нечисленні уламки античної та місцевої кераміки, кілька десятків вістер бронзових стріл, уламків амфор, залізних виробів. та одна золота нашивна бляшка з одягу із зображенням грифона. Єдиними непограбованими виявилися поховання конюха, але воно не мало поховального інвентарю, та кінське поховання.

Але експедиції Кубишева пощастило. Під час дослідження дна у східній частині катакомби центрального поховання було виявлено схованку з унікальними виробами з дорогоцінних металів, що мали особливе призначення й використовувалися як парадні ритуальні речі скіфських царів. Це дає змогу припустити, що центральне поховання було царським. Були знайдені: циліндричне навершя-скіпетр із зображенням сцен шматування тварин хижаками вагою 625,12 г, золота чаша-фіала з вигнутими по колу горельєфами шести кінських голів вагою 223 г. плетена золота гривна-пектораль у вигляді плаской стрічки з підвісками вагою 190,82 г та біметалічний ритон із накладними платівками, прикрашений зображенням оленя [5, с 144].

Велике зацікавлення вчених визвало навершя. Подібні знахідки ще називаються ворварками. Вчені досі з'ясовують їх призначення. Наприклад, І. Т. Черняков

та В. О. Рябова вважають, що золоті «ворварки» були своєрідними шкатулками для зберігання скальпів, знятих скіфськими воїнами зі своїх ворогів.

Ці вироби — шедеври скіфо-античного мистецтва, виконані у класичному скіфському «звіриному стилі». Вони увійшли в книгу Національної академії наук України «Колекції Наукових фондів Інституту археології НАН України. Каталог». В ній сказано: «Найбільш цікаві знахідки, що відносяться до категорії ювелірних виробів, походять з колекцій новобудовних експедицій, які працювали в південних областях України. Добре відомий комплекс з Братолюбівського кургану є прикрасою кожної значної виставки, у якій Інститут бере участь» [6, с 11].

Знахідка «скіфського золота» стала сенсацією, про яку режисером Василем Кравчуком було знято фільм «Братолюбівський курган. Хроніка розкопок», а А. І. Кубишев, С. С. Бессонова та М. В. Ковальов видали книгу «Братолюбівський курган».

Речі зі «схованки» відомі усьому світу і свідчать як про велику майстерність та художній смак їх творців — античних ювелірів, так і про високий рівень розвитку скіфської культури V ст. до н.е., тому кургани є неоціненним скарбом знань про давнє минуле.

На жаль, скіфські пам'ятки Горностаївщини втратили значну частину своєї наукової інформативності. Тому найголовнішим завданням громадськості України зараз є збереження пам'яток археології, які ще залишилися і прикрашають наші степи, для майбутнього.

Література

1. *Оленковський М. П. Археологічні пам'ятки Горностаївського району Херсонської області. Херсон: Айлант, 2005. 68 с.*
2. *Археологічні дослідження на Херсонщині у 2018 році. URL: http://iananu.org.ua/novini/ekspeditsiji/723-arkheologichni-doslidzhennya-na-khersonshchini-u-2018-rotsi?fbclid=IwAR3KG-blO92J2bC1PlkjQGvRC7H5-sopYuopWz4IaYC2gUZdA0j_i3eZPhI*
3. *Братолюбівський курган. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=37626*
4. *Інтерв'ю з Чучею Олександром Миколайовичем, 1953 р.н. (с. Ольгине, Горностаївського району Херсонської області, 25 вересня 2019 р.). Особистий архів автора*
5. *Кубишев А. І., Ковальов М. В. Скіфський Братолюбівський курган V ст. до н.е. на Херсонщині. Археологія. 1994. № 1. С. 141–145.*
6. *Колекції Наукових фондів Інституту археології НАН України. Каталог. Київ: Академперіодика, 2007. 356 с.*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ДУКАЧА В ЧАСІ

Глебська Євгенія,
учениця 11 кл. Красноармійського міського ліцею «Надія», м. Покровськ, Донецька область, Україна
Керівник: Лихацька Лілія Олегівна,
учитель української мови та літератури
Красноармійського міського ліцею, м. Покровськ

Основою для появи та розвитку дукачів були монети та медалі. Фактично це не тільки вихідники, які визначали первинну форму та іконографію поширених образів, але й своєрідні іпостасі дукачів. В економічно-соціальному розрізі вартість монети залишалася важливим показником її цінності, отже перетворення монети в прикрасу означало не тільки вилучення її з обігу, а певне «переведення» в іншу площину,

в якій соціальне виступало на перший план. У хронологічному плані це ранній період функціонування дукачів (друга пол. XVII — поч. XVIII ст.), у якому вони переважно перебували у «панському», тобто заможному середовищі, яке отримало можливість демонструвати «надлишки» від прибутків у вигляді вартісних золотих чи срібних монет, які змінили свою пряму функцію, ставши прикрасами.

Ця подвійність ситуації відображала і подвійність стану української старшини. З одного боку, саме у побуті вона ще зберігає елементи народної української культури, з іншого, намагається активно зайняти місце серед імперської еліти, нарешті, капіталізується, отримавши права на володіння землею та майнові привілеї. Серед документальних свідчень про побутування дукачів присутній навіть лист останнього українського гетьмана Кирила Розумовского, датований 1759 р., в ньому згадується дукач, про який можливо скласти найточніше уявлення: «Господин войсковой товарищ Романовский! Препровождая при сем универсал на чин войскового товарища вами просимый за долговременную и добропорядочную службу при дому нашем, посылаю пании вашей сережки и дукат щирозолотий з цепкою, кой у Мировичевой с прочими вещами мною куплен и, как вам ведомо, од Мазепи ей добулись, да носит на память от нас. В прочем пребываю вам доброжелательный гетман граф К. Разумовский. 1759 года июля 14 дня СПБ».

Цінність даного свідчення подвійна, оскільки дарований дукач до Кирила Розумовського належав гетьману Івану Мазепі, отже може бути датований ще XVII ст.

Чи не з огляду на заможних та впливових власників дукачів бере початок нова метафорична мовна паралель, зафіксована в українському фольклорі: «дука» — «дукач». Перше слово має загальноєвропейське латинське коріння і означає впливову особу благородного походження. Однак у народному українському варіанті воно набуває негативної конотації, а саме — не просто заможної, а й пихатої зарозумілої людини.

Ой, іде богач, ой іде дукач,
Насміхається:
— *Ой, за що, за що бідна голота*
Напивається?

Саме така людина і буде хизуватися на показ своїм багатством, у тому числі використовувати гроші задля доказу висоти свого стану.

Люди середнього статку, які намагалися виглядати не гірше, ніж їх заможні сусіди, у разі необхідності жертвували «престижем», повертаючи дукачу його монетну цінність. Документ, датований 1757 р., оповідає, як борзенський священик Михайло Бутович, займаючись добудовою церкви, віддав «за вапну лошадь белую собственную… в цене 15 руб., дукачь собственный его жены в 10 руб». Додамо, що саме постійне зберігання грошової цінності дукача, зробленого з коштовної монети, на жаль, призвело до поступового вилучення означених дукачів з традиційних для українців майнових спадків. Так через низку революцій, війн та політично-соціальних перетворень, які відбувалися вже у радянській Україні XX століття, дорогоцінні дукачі-монети практично зникли з приватного вжитку і сьогодні зустрічаються як поодинокі колекційні раритети.

Перетворені з монет, отже виведені з прямого матеріального обігу, дукачі ставали цінними й завдяки нанесеним на них образам. Переважно це жіночі образи, які зберігали функцію християнських оберегів. Простіше за все розглядати ситуації, у яких персонажі та сюжет напряму пов’язані з релігійними образами.

Дуже популярними були дукачі із зображенням Параскеви П’ятниці. Зазвичай Параскеву зображували в мафорії і з хрестом у руці — символом мучеництва і одночасно Розп’яття Христового. Іноді в іншій руці зображували «сосунець», за переказами, подарований їй Христом.

Поширеність дукачів з подібними зображеннями пояснюється надзвичайною популярності саме народного культу Параскеви П'ятниці. Її культ відомий ще з часів Київської Русі, письмово зафіксований в XI столітті в посланні Феодосія Печерського до великого князя Ізяслава. Окрім того, за народними уявленнями, зафіксованими у численних переказах, у п'ятницю жінкам не можна було виконувати звичайних робіт і в домі, і на полі. Можна припустити, що цей святковий урочистий настрій п'ятниці також пасував до традиції вдягати та носити дукачі саме в урочисті святкові дні.

Продовжуючи аналіз сакрального виміру символічних зображень на дукачах, зважимо також популярність використання монет і реплік з них із портретами імператриць Єлизавети I та Катерини II. Хочемо привернути увагу до можливості народного сакрального трактування цих образів.

Нова, оберегова конотація, скоріше за все виникала через тривалий час після реального перебування означених імператриць на престолі, коли монети з їх зображенням також у масі своїй виходили з обігу. Однак при цьому незмінною залишалась сакральна сутність імен, яка виникала через співзвучність імен царствених небіжчиць з улюбленими серед українського жіноцтва святими Єлизаветою та Катериною. У цьому випадку історична, світська сутність образів імператриць або повністю нівелювалася, або усвідомлювалась як спільність із святими жінками через постійну, підкреслену церквою та офіційною ідеологією, сакральну сутність царської влади та її носіїв.

Нарешті, у традиціях українців оберегова функція дукача виявлялася не тільки відносно дорослих дівчат, але й новонароджених. Фольклористи відмічають звичай, коли на річницю народження хресний батько дарував дорогий дукач своїй хресниці. Причому намагалися підібрати дукач, який по можливості зводив разом ім'я дівчинки та її святої покровительки.

Популярність дукачів із зображеннями Єлизавети та Катерини у різних іпостасях також була пов'язана із спорідненістю дукачів та медалей. Саме медальєрне мистецтво, на думку дослідників, було ще одним фактором, який суттєво вплинув на розвиток дукачів.

Масове виготовлення медалей розпочинається у XVIII столітті як своєрідна ідеологічна підтримка важливих державних та релігійних заходів. Саме тому вплив відповідних сюжетів (можливо і форми, зокрема так звані «банти») на дукачі позначився із широким розповсюдженням так званих коронаційних медалей із зображенням царських осіб, які сходили на російський престол. Так доволі поширеною виявилися репліки та ремінісценції з коронаційної медалі Катерини II 1762 року. Чигиринський дослідник-краєзнавець М. Мінаєв вважає, що «царський дукач» означав претензії жіноцтва на особливе становище в суспільстві.

Навряд чи подібна інтерпретація відповідає характеристиці «жіночого питання» в означений історичний період. Скоріше така візуальна «наближеність» до влади сприймалася як підвищення соціального статусу незалежно від статі. Більш того, якщо чоловік міг отримати медаль, як реальну відзнаку на державній службі, то жінка у XVIII ст. була позбавлена такої можливості, тому, надягаючи дукачі-репліки з медалей, лише до певної міри наслідувала чоловіків.

Використання вітчизняними та зарубіжними дизайнерами елементів українського народного костюму, зокрема народних прикрас та нашивного декоративного оздоблення костюма, при створенні сучасних колекцій одягу свідчить про високий інтерес до декоративно-прикладного мистецтва України, сприяє новим науковим дослідженням у даній галузі. Результати аналізу літературних джерел свідчать про те, що вивченню декоративних елементів українського костюма присвячено багато наукових праць, серед яких найбільш відомими є роботи М. Білана, К. Матейко,

В. Наулко, Т. Ніколаєвої, З. Васіної, О. Космiної, Т. Кари-Васильєвої, Г. Стельмащук, Х. Вовка, В. Білозуба, Н. Камінської, І. Спаського, П. Чубинського та ін.

Комплекс українських традиційних прикрас досліджувала Г. Врочинська. У монографії «Українські народні жіночі прикраси XIX — початку XX століть» вона зробила спробу експлікації художніх особливостей українських народних жіночих прикрас.

Вивченням та збиранням дукачів на території України понад 30 років займався відомий український вчений-нумізмат І. Спаський. В монографії «Дукати та дукачі України» автор зібрав дані про топографію осередків виготовлення та носіння дукачів в ансамблі прикрас. Дослідження І. Спаського заклало хронологічну основу для значної кількості витворів народного мистецтва XVII — XX ст. Учений здійснив каталогізацію недатованих дукачів поряд із датованими західноєвропейськими і російськими медалями, що дає змогу встановити автентичну хронологію розвитку дукачів на території України. На думку вченого, дукачі були продуктом місцевого виробництва, центр якого знаходився на Лівобережній Україні (Чернігівщині, Полтавщині), де й набули найбільшого розповсюдження. Місцеві ювеліри-золотарі використовували велику кількість технічних прийомів виготовлення дукачів, форм і сюжетів їх зображень.

Велику наукову цінність являють матеріали фототеки Державного історичного музею України, Державного музею декоративного мистецтва України, Державного музею народної архітектури і побуту України, Полтавського краєзнавчого музею, приватної колекції художника і збирача українського мистецтва І. Гончара (Київ).

Проведений аналіз джерел переконує, що питання, пов'язані з дукачами, ставали об'єктом дослідження вчених-етнографів. Зокрема, розглядались матеріал, сюжети зображень, декоративна обробка, способи носіння в комплексі нагрудних прикрас.

При проведенні наукового дослідження автор використовував метод компаративного аналізу та історичний метод.

Розквітом ювелірної справи та поширенням народного ювелірства можна назвати другу половину XVII — XVIII ст., коли поруч із західноєвропейськими елементами, набувають широкого застосування композиції, мотиви і форми народного мистецтва. Золотарі виробляють новий вид прикрас — дукачі.

Дукач — металева, часто визолочена нагрудна прикраса у вигляді медальйона і банта, характерна деталь українських народних прикрас Середньої Наддніпрянщини, один із видів художніх виробів місцевих народних ювелірів. Медальйони дукачів часто нагадували медалі робіт західноєвропейських і російських медальєрів. На них позначались дати виготовлення, що давало вченим підставу для визначення ґенези, часу виготовлення, встановлення хронології дукачів.

Етимологія слова «дукач» пов'язана з добре знайомими в Україні золотими західноєвропейськими монетами — «дукатами». Видозмінена назва монет у XVII ст.

Отже, дукач — металева прикраса у вигляді банта з обов'язковою прикріпленою монетою. Слово «дукач» походить від назви західноєвропейської монети «дукат». Початок виготовлення дукачів приходиться на XVII ст. За сюжетним зображенням медальйони дукачів поділялися на: релігійні, релігійно-побутові, побутові, світські. Найпростіші дукачі називалися «личмани» — це монети, до який приварювалося металеве вушко. Прикрасу носили на червоній стрічці. Личмани були розповсюджені на Волинському Поліссі. Для виготовлення дукачів часто використовували срібні російські або європейські монети або медалі.

Монета або медаль — невід'ємна частина дукача. Носіння дукачів у комплексі традиційних українських жіночих прикрас збереглося до початку XX ст. В комплексі прикрас часто був присутній окремий дукач на червоній стрічці та стрічка або намисто з окремо закріпленими монетами. Дукач був обов'язковою прикрасою весільного вбрання жінки. Дукач відігравав роль композиційного центру у нагрудних жіночих прикрасах.

Література

1. *Білан М. С., Стельмащук Г. Г. Український стрій. Львів: Фенікс, 2000. 326 с.*
2. *Білозуб В. Г., Заболотний В. Г. Українське народне мистецтво. Вбрання. Київ: Державне. видавницво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1961. 326 с.*
3. *Васіна З. О. Український літопис вбрання. Київ: Мистецтво, 2003–2006. Т. 2: XIII — поч. XX ст.: Науково-художні реконструкції. 2006. 448 с.*
4. *Вовк Х. К. Студії з української етнографії та антропології. Київ: Мистецтво, 1995. 336 с.*
5. *Врочинська Г. В. Українські народні жіночі прикраси XIX– початку XX століть. Київ: Родовід, 2007. 232 с.*

СТАРОВИННІ РЕЦЕПТИ СВІЖОСТІ У ЖИТЕЛІВ 13-Ї РОТИ СЛОВ'ЯНОСЕРБСЬКОГО ПОЛКУ

Гунько Каміла,
учениця 9 кл. Берестівської ЗОШ I–III ступенів, Соледарська міська рада
Донецька область, Україна
Керівник: Волошинов Валерій Володимирович,
учитель історії Берестівської ЗОШ I–III ступенівСоледарської міської ради

З давніх часів і до наших днів одним із бажань людства було навчитися зберігати продукти харчування свіжими якомога довше.

В давнину від цих навичок залежало життя, а сьогодні неправильне зберігання продуктів приводить до зайвої витрати грошей і загрожує здоров'ю. Незважаючи на те, що зараз в кожній сім'ї є холодильник, виникають ситуації, коли знання та вміння наших пращурів стають в нагоді.

В історичних масштабах проблема зберігання харчів постала перед людством не так і давно. Велику частину свого існування люди займалися примітивним збиральництвом і полюванням, вживали їжу практично на місці. Але пращури почали замислюватися про майбутні перспективи. Далеко не всі землі дозволяли швидко добувати їжу, тому перед людством постали завдання запастися нею загодя.

Аргументувати вибір теми я можу так: мої корені, Батьківщина і батьківщина — найвищі цінності для мене. Обрану тему ми вважаємо актуальною, бо Україна, ставши на шлях формування правової держави та громадянського суспільства, повинна з повагою і любов'ю ставитися до надбання наших пращурів, а ми — українці, у свою чергу, вивчати й знати власну історію.

Оскільки дана робота є науково-дослідницькою, то її практична і теоретична значущість полягає у тому, що нею можуть користуватися як вчителі, так і учні для вивчення і поглиблення знань з історії рідного краю.

Краєзнавець Л. Гаєвий у своєму «Короткому історико-географічному описі Бахмутського повіту», виданому в 1906 року, вказує на те, що «головним заняттям жителів Бахмутського повіту є хліборобство».

Розлогі степи, вкриті густим трав'яним покровом сприяли розвитку скотарства, яке історично було першопочатковим заняттям мешканців Бахмутського краю. На це вказував відомий вчений О. Скальковський у 1853 року у своїх статтях: «…Всі наші відомості, як би далеко не поринали вони у давнину, свідчать, що край цей…

завжди мав два головні роди промисловості: хліборобство та пастушество, і останнє використовувалося довше, ніж перше, до половини XVIII століття».

Стада худоби були достатньо великі. У повіті працювали м'ясопереробні та ковбасні підприємства. Селяни розводили і іншу домашню худобу.

Питання, пов'язані з рецептами свіжості, висвітлені у значної кількості досліджень українських народознавців, але єдиної вичерпної праці про способи збереження продуктів немає. Етнографи цю тему досліджували частково. Вважаємо, що дослідження рецептів свіжості, як способу забезпечення сім'ї харчами на певний період часу, сприяє глибокому і послідовному осмисленню історії, народних звичаїв і культури українців, їхньої етнічної самобутності.

Жителі селища Калинове мали свої рецепти, які передавалися із покоління в покоління, при цьому проходив процес їх удосконалення.

У селищі Калинове, здається, все зберегло свою неповторну самобутність, не тільки природи, але й давні звичаї, обряди, уклад життя.

Новизна досліджень полягає у встановленні технологій зберігання продуктів у жителів селища Калинового.

Першим видом довгострокового зберігання харчів стала сушка. Українці вміло сушили і сушать ягоди, плоди. Цьому сприяли погодні умови і необхідна кількість ягід і плодів.

М'ясні вироби — ковбаси — заливали смальцем і зберігали в глиняному посуді — глечиках, діжечках, глеках. Це дозволяло зберігати свіжість і відповідний запах їжі.

Паралельно використовували і сіль. До Бахмута з с. Калинове 25 верст, вправлялися за одну добу. В діжках солили не лише огірки, помідори, капусту, кавуни, яблуко, а і м'ясо.

Ці вироби потрібно було зберігати в прохолодному місці. Так почали будувати погреби. В кундилів (самоназва місцевих мешканців) є такі погреби — похідний і сторчовий, а також ями для зберігання коренеплодів. Похідні погреби, в свою чергу, поділялися на землянкового і напівземлянкового типу. Обов'язковою умовою була глибина, ширина і глина. Саме глиняна підлога і глиняний накидний дах тримали холод.

Зі спогадів Володимира Волошинова: «У нас був погріб сторчовий із закритою лядою, драбину витягували. У Платонів був похідний погріб. дітям заборонялося туди ходити».

Взимку в такий погріб нарубували великі куски криги з ріки Лугань і саньми завозили додому. Опустивши в погріб, обов'язково пересипали соломою, і закривали двері і витяжний отвір, щоб сонце і тепле повітря не робили своєї справи з льодом.

За свідченнями Василя Киша: «Мій дід Василь у грудні ходив з артіллю рубати лід. Ввечері він приносив рибу і раки».

В лавках пана Долинського і торгівельних закладах Слободи були великі похідні холодильні ями, в яких лежав лід і зберігали продукцію.

Лід довбала артіль. Це дуже цікава форма видобування льоду. На місці, де Луганка широка і неглибока, прорубували велику лінію по всій ширині, залишивши місце для проїзду сан. 4–5 чоловіків з ломами відпилювали шмат льоду, який можна помістити в сани, і починався процес витягування цієї брили на цілий шмат льоду. Ці роботи проводилися на ділянці між Слободою і Водопоєм, щоб ближче було транспортувати лід. Баграми лід витягували, порівнювали краї і вантажили на сани. Морози були кріпкими, артільці іноді падали в воду. Це була команда робити перерву. Один з артільців з самого ранку розводив багаття і цілий день його

підтримував. Артільник перевдягав одяг, а мокрий розвішував сушити. Всі інші працівники зігрівалися домашнім напоєм і салом. Лід промерзав так, що в брилах залишалася риба і раки, яких артільники видовбували дітям. Зарплатня була щоденно: і робочим, і на утримання коня.

При перевезенні продуктів на ярмарок чи базарі, які з'явилися навколо с. Калинового на початку ХХ століття в Петро-Мар'ївці і Кадіївці, кундилі загортали в рогожану тканину сметану, масло. Рогожа була добре змочена холодною водою. Вода випарилася і забирала з собою тепло, таким чином продукти залишалися охолодженими. Потрібно було постійно поливати рогожу холодною водою.

Жителька села Віра Кохан розповідала: «Мама готували на базар сметану, масло, сир протягом тижня. В суботу о третій годині ночі чіпляла на коромисло і несла на Менжінку продавати. Рогожа для обгортання була чиста-чиста».

До сьогодні старше покоління кундилів тримає в погребі відро або тазик з холодною водою, щоб охолоджувати молоко, узвар тощо.

Взимку проблем не було. Свинину можна засолити: сало складали в новий рогожаний мішок, а м'ясо складали в глиняні глечики, діжечки. Рибу зберігали теж в діжках з сіллю, потім вимочували в чистій воді і далі готували їжу.

Ще треба зауважити, що після льоду погреби потрібно було висушувати і прокурювати деревним вугіллям.

Влітку в таких погребах було –5 0С…—80С. Лід все ж танув, вода всотувалася в підлогу, а стіни залишалися сухими. В такому погребі зберігали копченості, засолене або свіже м'ясо, птицю, сало, рибу, молочні вироби.

Кундильки-господині вдавалися до маленьких хитрощів, які не давали продуктам зіпсуватися. Якщо потрібно було зберегти м'ясо, його клали в солений окріп, а потім висушували. Свинину чи яловичину частіше зберігали в молоці. Кисле молоко перекривало повітрю доступ до м'яса, і зіпсуватися воно не могло.

Рибу потрошили зразу після вилову з річки, щоб пересипати листям кропиви і черемхи. Листя цих рослин вбивали бактерії.

Олію розливали в скляні бутилі, які мали темний колір, а зверху наливали горілки: вона не давала кисню потрапити в олію і вона не гіркла.

Діжка з квашеною капустою буде добре зберігатися весь рік, якщо в неї вставити 3–4 березові палки. В жаркі дні в молоко клали листок хріну. Молоко накривали тканиною, кінці якої опускали в воду. Волога випарювалася і не давала скисати продукту.

Жителі Калинового — привітні і гостинний народ, який вміє нагодувати так, щоб щедрий стіл запам'ятався, змусив повернутися або спонукав гостей приготувати кундилівську страву у себе вдома.

Процес збереження продуктів у кундилів є елементом етнічної символіки, яка визначалася насамперед через усвідомлення ними приготування страв, як своєрідного коду української культури, вписаних в систему етнічної культури.

Жителі Калинового розумілися, що без засушених, засолених продуктів не буде справжнього кулінарного витвору.

Література

1. *Гаєвий Л. Короткий історико-географічний опис Бахмутського повіту. Бахмут, 1906. Машинописна копія. 96 с. Фонди Бахмутського краєзнавчого музею.*
2. *Кабузан В. М. Заселення Новоросії (Катеринославська та Херсонська губернії) в XVIII ст. (1719–1858 рр.). Москва, 1976. 275 с.*
3. *Подов В. І., Курило В. С. Історія Донбасу. Століття XIX. Луганськ: Альма-матер, 2001. 378с.*

4. *Скальковський О. Хронологічний опис історії Новоросійського краю. Т. 1–2. Одеса, 1836. 198 с.*
5. *Інтерв'ю з Волошиновим Володимиром Павловичем, 1931 р.н. (с. Калинове Попаснянського району Луганської області, 27 липня 2018 р. Транскрибований аудіозапис). Особистий архів автора.*
6. *Інтерв'ю з Кишем Василем Івановичем, 1929 р.н., (с. Калинове Попаснянського району Луганської області, 22 липня 2018 р. Транскрибований аудіозапис). Особистий архів автора.*
7. *Інтерв'ю з Кохан Вірою Петрівною, 1939 р.н., (с. Калинове Попаснянського району Луганської області, 20 липня 2018 р. Транскрибований аудіозапис). Особистий архів автора.*

ВЕСІЛЬНИЙ ОБРЯДОВИЙ ХЛІБ НА ЗАПРОСИНИ

Доля Катерина, Черненко Тетяна, учениці 10 кл., ЗОШ № 18, м. Краматорськ,
Донецька область, Україна
Керівник: Мірошниченко Людмила Леонідівна, керівник гуртка Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді

Упродовж віків український народ безупинно творив своє, тільки йому властиве середовище духовних цінностей, наповнюючи його своєрідними обрядами, ритуалами, звичаями.

Майже в усіх частинах українського передвесільного періоду і власне весілля, після весільних обрядодій спостерігаємо обов'язкову присутність весільного печива, з яким відбувається ціла низка ритуалів.

Зазвичай в перед весільних церемоніях значне місце посідає благословення молодих хлібом. Тим часом молоді, кожний собі, б'ють перед батьками по три низьких поклони, а тоді батьки дарують їм хліб, складений з двох буханців, з'єднаних докупи, а також сніп жита — символ родючості.

Актуальність моєї роботи в тому, що саме сьогодні, коли молоде покоління відходить від прадавніх традицій пращурів, зростаючи бездуховним, малознаючим, виникає необхідність у дослідженнях весільної обрядовості рідного краю.

Об'єктом дослідження є запросини весільного обряду.

Предметом дослідження є шишка — різновид весільного хліба.

Новизна мого дослідження полягає у розкритті та узагальненні мною деяких, ще не досліджуваних до цього часу, аспектів весільної обрядовості, а саме — використання шишок (не тільки на весіллі а й при похованні).

Шишки — весільне обрядове печиво, яке випікали з коровайного тіста. Розкачували смугу тіста й робили з одного боку насічки, зубці. Потім стрічку згортали, перевертали зубцями догори й «підперізували» качалочкою з тіста. Це й були шишки. Виготовляли їх і в інший спосіб — маленькими плетінками на зразок калачиків, у формі пташок чи булочок. За формою вони нагадують і символізують небесні зірки. У поширених піснях урочисто наспівують:

Та печи, мати, калачі,
Та печи, матінко, на меду,

Я ж тобі дружечок наведу.
Та печи, матінко, з шишками,
Не сама я йду — з дружками.

* * *

Наварю я ранесенько гравілату,
Щоб шишечки пахли:
Гостям,
Мамі,
Й тату!..

Історія виникнення шишки. Шишки — це такі булочки, які роздають гостям. Ця традиція прийшла із Західної України. На воротах будинків, де проходило весілля вішалася гілка (гілка ялинки чи вишні) і її, що приходять гості, повинні були чимсь прикрасити: підв'язати стрічечку, повісити шишку, іграшку. Коли всі гості збиралися, гілку знімали і йшли процесією з нею по селу. Чим багатше була прикрашена гілка, тим більше самовдоволення це викликало в батьків нареченого й заздрощі в сусідів. Коли ж гості розходилися, кожний повинен був забрати із собою одну з «шишок». Чим менше «шишок» залишалося на ялинці, тим довше повинні були прожити разом молодята. Згодом, цей обряд переродився в роздачу спеціально спечених «шишок» гостям. Коли гості уже йдуть зі свята, треба шишки всі забрали додому й не однієї не залишили молодим.

Обряд запрошення гостей на весілля. Молода вибирала собі дружок — дівчат, близьких подруг. Інколи їх нараховувалося до двадцяти. Старшою дружкою, як правило, була її найкраща подруга, могла бути і двоюрідна сестра чи дочка хрещених батьків. Часто старша дружка мала помічницю. Таким же чином і молодий кликав у свою дружину хлопців — «боярів». Найкращий його товариш виконував функції старшого боярина. Передвесільного четверга чи п'ятниці молода з дружками, по-святковому вдягнені, йшли запрошувати гостей на весілля. При цьому старша дружка та її помічниця несли по сумці шишок — призначеного для запрошення весільного печива. Заходили спочатку до хрещених батьків нареченої, потім — до інших родичів у хату, молода вклонялася їм у пояс, цілувала й казала: «Просили батько-мати, і я прошу до мене на весілля!». Хрещеним батькам вона вручала по дві шишки, всім іншим — по одній. Потім дівчата йшли по хатах усіх дружок запрошувати їх на прощальний вечір. Такий самий обряд виконував і молодий. Сьогодні молоді не ходять по хатах родичів, а запрошують їх на весілля листівками. До недавнього часу було прийнято водити молодій дружок по селу. Дівчата ходили співаючи, ніби прощаючись із подругою, яка виходить заміж.

За звичаєм,

— кожна людина, що отримала таке запрошення, не могла відмовити молодятам і повинна була обов'язково з'явитися на весілля;
— кожен гість, який проголошував у старовину весільний тост на честь молодих, отримував у подарунок солодку весільну випічку, свого роду;
— на весіллі дружко носив глечик з міцним напоєм (перепієць) та пригощав гостей, на глечик клали «шишку», випечену з білого борошна, як і коровай; (Нещодавно ми випадково побачили у своїх родичів у селі Писаревщині Диканського району весільне фото, на якому дружко тримає в руках перепієць. Це фото 1991 року).

Існували певні обмеження при випіканні короваю та шишок, бо їх випікали з одного тіста.

Так, не випікають під час посту.

Короваї та весільне печиво слід забирати до заходу сонця.

Піч готується за тиждень чи три дні.

У майстрині є замовлення за 2–3 місяці або навіть за півроку наперед.

В різні часи традиції використання «шишок» в весільній церемонії дещо змінювалось.

При обряді поховання неодруженого парубка чи незаміжньої дівчини їх одягали у святковий (весільний) одяг, пекли до цієї сумної процесії коровай і шишки (калачі тощо), тобто так само, як і на весілля.

Ще на початку XIX століття «шишки» виготовлялись за декілька днів до весілля родичами молодят. З ними ходили запрошувати коровайниць на бгання короваю, а також гостей на весілля. З часом почали пекти «шишки» одночасно з короваєм. І застосування їх дещо змінилось. Їх, як і раніше, молодята вручали гостям на запросинах, обдаровували коровайниць за виконану роботу по короваю, та балували дітей напередодні весільного свята. В час, коли мало закінчуватися випікання короваю, у сінях будинку збиралася юрба дітей, одна з коровайниць виносила «шишки» в решеті, та дражнила малюків, піднімаючи решето над головою. Діти всіма силами прагнули дотягнутися до печива і не рідко валили жінку з ніг. Обдаровування малечі «шишками» символічно було спрямоване на програмування гарної народжуваності в новому подружжі.

Ще пізніше вкоренилась традиція обдаровувати гостей на весілля. Всі, кого молоді на своєму святі обносили шишками, обдаровували новостворену сім'ю дарунками. Діяв принцип «подарочок-віддарочок». Звісно, взаємне обдаровування молодят та гостей було нерівне, але символічне. В самому даруванні «шишок» вбачалося побажання достатку та плодючості.

І сьогодні на весіллі молода пара дарує гостям «шишки» як побажання добробуту та життєвої сили, а гості у відповідь обдаровують молодят своїми весільними подарунками. Шишки були чи не єдиною подякою молодої та молодого своїм дружкам і боярам. Отож, ідучи на весілля, гості несли з собою хліб, а верталися зі шматком короваю або шишками.

Ті обряди, які ми маємо сьогодні, порівняно з давніми є уніфікованими, зредукованими й десемантизованими їх варіантами. А забуваючи традиційні народні обряди, ми, на жаль, утрачаємо той безцінний скарб, що передали нам наші предки.

Відзначимо, що склад і структура весільного обряду Східної Слобожанщини характеризуються різноманітністю локальних варіантів, відмінністю в організації деяких ритуалів.

Література

1. *Артюх Л. Народне харчування, їжа, кухонне начиння. Українці: історико-етнографічна монографія. У 2 кн. Опішне: Українське народознавство, 1999. Кн. 2. С. 121–138.*
2. *Артюх Л. Ф. Українська народна кулінарія. К.: Либідь, 1989.*
3. *Артюх Л. Ф. Пости в народному побуті українців. Людина і світ. 1992. № 2. С. 15–18.*
4. *Арандаренко Н. Записки о Полтавской губернии. Полтава, 1848. Ч. 2. С. 363, 364.*
5. *Богданович А. В. Сборник сведений о Полтавской губернии. Полтава, 1877. С. 177.*
6. *Борисенко В. К. Весільні звичаї та обряди на Україні. К.: Либідь, 1988. С. 51.*
7. *Борисенко В. Весільна обрядовість. Українці: історико-етнографічна монографія. У 2 кн. Опішне: Українське народознавство, 1999. Кн. 1. С. 433–454.*

«СКІФСЬКИЙ ЦАР» ХЕРСОНЩИНИ

Кудріч Андрій,
учень 7 кл. Отрадівської ЗОШ І-ІІІ ст., Новотроїцький район, Херсонська область, Україна
Керівник: Горобець Артем Якович, учитель географії Отрадівської ЗОШ І-ІІІ ст., член Національної спілки краєзнавців України.

Золоте коріння народу — в його минувшині: там витоки, цілющі джерела культури, звичаїв, менталітету. Розчистити, зберегти ці оазиси — завдання науки-дослідниці давнини — археології.

Вивчення та охорона пам'яток історії й культури, справа пошуку та збереження матеріальних і духовних скарбів свого краю є одним із першочергових завдань цивілізованого соціуму. Це важливе питання поставлене на законну, державну основу й в Україні, яке безпосередньо стосується археологічних пам'яток, що є важливим джерелом для висвітлення давньої історії регіону.

Серед різноманітних археологічних матеріалів велике значення мають знаряддя праці, які є продуктом своєї епохи й показником тих суспільних відносин, за яких відбувається праця. Виходячи з усього сказаного вище, археологічні дані слід розглядати як повноцінні наукові джерела, на базі яких простежується тривалий період історії людства, встановлюються закономірності його розвитку.

У цілому пам'ятки археології чітко поділяються на дві основні групи: місця поселень стародавніх людей (стоянки, селища, городища, міста) й місця поховань (кургани, могильники) [1, с. 72].

Багато загадок ховає земля й Херсонщини. Понад 100 скіфських курганів свідчать про давню й славну історію краю. Своїм скіфським золотом із курганів Огуз, Дієва, Козла Нижньосірогозький район Херсонської області знаний в Європі.

Найбільш визначною археологічною пам'яткою є скіфський курган Огуз, найбільший в Надчорномор'ї.

З татарської мови назва «Огуз» перекладається як «бик» [2, с. 22].

Курган розташований поблизу смт Нижні Сірогози. У 1865 р. почались розкопки, в ході яких було знайдено золото скіфської знаті.

Колись на цьому місці розташовувався величний скіфський курган Огуз. У результаті багаторічних археологічних розкопок його насип було повністю знищений з лиця землі. І ось вперше в історії вітчизняної археології в 1988 р. було прийнято рішення відновити його.

До розкопок царський курган Огуз був найбільшим в Україні. Його висота перевищувала 20 метрів при діаметрі більше трьохсот, а в давнину він був іще вище! Він був оперезаний насипним валом і ровом глибиною понад 2 м.

Десять сезонів археологічних розкопок в різні роки з 1865 по 1981 роки дали безцінний науковий матеріал. Крім того, як і годиться царському кургану, він був буквально нашпигований коштовностями. Важко навіть уявити собі первісний обсяг багатства. У пробурених ходах стародавніми грабіжниками знайдені сотні предметів із золота й срібла. Схоже, що золото тягали мішками! За словами місцевого краєзнавця Ю. Безуха: «У 1901–1902 рр. після перших розкопувальних сезонів населення навколишніх сіл охопила справжня «золота лихоманка» [3].

Курган датується серединою IV ст. до н.е. Це була епоха царя Атея — час найвищого розквіту Скіфської держави. На думку Ю. Болтрика, саме Атей і був похований в центральній, найбагатшій могилі Огуза [4, с. 178].

Лише об'єднані зусилля археологів чотирьох поколінь дозволили одержати повну картину будови цієї видатної поховальної пам'ятки. Курган містив: центральну поховальну споруду із ступінчастим склепом і пов'язані з нею могили вартового й чотирьох коней, а також Північну й Південну могили, впущені до вже існуючого насипу.

Центральна поховальна споруда кургану складалася з вихідної ями з чотирма нішами по кутках й сліпим ходом; довгого підземного коридору, величезного квадратного в плані котловану, в стінках якого містилися три ніші. До котловану вели два спуски-пандуси, в його центральній частині було споруджено камінний склеп площею близько 41 м2. За архітектурними особливостями склеп кургану можна віднести до тих боспорських склепів, які будували давні греки. Очевидно й склеп Огузу споруджували наймані грецькі майстри [1, с. 73].

Після закінчення досліджень кургану, 1981 року, було віднайдено відособлену кінську могилу, що знаходилася на захід від котловану на стежці в тілі кургану. Тут було поховано чотирьох коней — троє прикрашені золотою вуздою й засідлані, на грудях у двох бронзові бляхи, четвертого коня загнуздано «культовою» вуздою з кликів тварин і незасідланого.

Відкрита в 1980 р. Північна могила також виявилася пограбованою, але в ґрунті заповнення вихідної ями та підземної поховальної камери вдалося зібрати чимало решток поховального інвентарю.

На думку археолога, кандидата історичних наук М. Оленьковського, в могилі була похована дружина чи донька скіфського царя, тому серед знахідок домінували дрібні золоті прикраси та аплікативні бляшки від одягу — загалом близько 6 тисяч предметів [5, с. 13]. Серед них сережка у вигляді скульптурного зображення сфінкса, бляшки з ликом Великої скіфської богині й скіфом, що стоїть перед нею, а також бляшки з зображеннями персонажів античної міфології: Афіни, Аполлона, Геракла, Горгони; підвіски у вигляді лева, барана, чоловічих облич.

Південна могила знаходилася в 56 м. на південь від центру кургану, поблизу вхідної ями центральної поховальної споруди та з'єднувалася з нею грабіжницьким ходом. Могила була, власне, катакомбою глибиною 4,4 метри з підземною камерою площиною близько 24 м2. Через стародавнє пограбування інформація стосовно цієї могили була мінімальною [1, с. 73].

Курган Огуз — одна з найбільш яскравих археологічних пам'яток Херсонщини. Знахідки з цього кургану є окрасою скіфських колекцій Ермітажу та Національного музею дорогоцінностей. Маємо надію, що «Скіфський цар» Херсонщини з часом стане об'єктом туристичного інтересу екскурсантів.

Література

1. *Видатні пам'ятки природи та архітектури таврійського краю: матеріали IV обласних краєзнавчих читань (31 січня 2014 року, м. Херсон) / за ред. З. Філончук. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2014. 80 с.*
2. *Горобець А. Топонімічний путівник Херсонщини. Херсон: Айлант, 2019. 30 с.*
3. *Інтерв'ю з Безухом Юрієм Валентиновичем, 1955 р.н. (смт. Нижні Сірогози Херсонської області, 21 червня 2019 р.). Особистий архів автора.*
4. *Безух Ю. Квітка степова. Історія, природа та побут Північної Таврії. Херсон: Персей, 2001. 400 с.*
5. *Оленьковський М. Археологічні пам'ятки Нижньосірогозького району Херсонської області. Херсон: Айлант, 2005. 45 с.*

СКІФИ НА ТЕРИТОРІЇ ДОНБАСУ

Лифарь Катерина,
учениця 10 кл. спеціалізованої школи з поглибленим вивченням окремих предметів І-ІІІ ступенів № 4, м. Маріуполь, Донецька область, Україна
Керівник: Філатова Олена Петрівна
вчитель історії спеціалізованої школи з поглибленим вивченням окремих предметів І–ІІІ ступенів № 4

Актуальність роботи. Я обрала цю тему тому, що кожна нація повинна знати свою історію, а частиною історії України і українців є історія Великої Скіфії. Саме скіфи заснували першу державу, яка була розташована на території Донбасу.

Мета: Опираючись на археологічні дослідження та письмові історичні джерела дослідити історію скіфів на території Донецького краю.

Завдання: дослідити та вивчити історію скіфів на Донбасі; проаналізувати історичні джерела використовуючи дослідження та письмові документи;

Результати: я дізналася багато про історію скіфів, їх археологію, побут; дослідила їх вплив на землі Донбасу.

Практичне значення: роботу можна використовувати для підготовки до екзаменів чи взагалі — для повторення цієї теми.

«У скіфів немає ні міст, ні укріплень, і свої житла вони возять з собою»,— з подивом відзначає грецький історик Геродот під час подорожей по Скіфії. Він був першим, хто описав у своїх книгах історії походження скіфів, їх звичаї, одяг, їжу, релігію, похоронний обряд, побут.

Скіфи (скити) (грец. Σκύθαι; самоназва «сколоти»: грец. Σκολότοι) — екзоетнонім грецького походження, який у сучасній науковій та художній літературі застосовується до практично всіх кочових племен, що мешкали у VII–III ст. до н.е. на землях Великого Євразійського Степу. Скіфські племена кочували на території Євразії від Дунаю до Алтаю. Вони почали переселення на Північне Причорномор'я (з сер VII ст. до н.е.). Скіфі підкорили кіммерійське населення і встановили контроль над племенами лісостепу України. Скіфська доба в степах України займає 650–200 роки до н.е. Скіфи розробили свій спосіб ведення війни і стали невразливі до могутніх і величезних армій. До їх стратегії входило вимотувати противника в сутичках, а потім зробивши вирішальний хід подолати вороже військо.

Одним із найвидатніших династів Європейської Скіфії став Атей (Атар) (грец. Ἀτέας/ ΑΤΑΙΑΣ, лат. Atheas) (близько 358–339 рр. до н.е.). До його заслуг відносять: участь скіфів у війнах за перерозподіл фракійських територій, війна з Філіпом Македонським, підпорядкування полісів Істрія та Каллатіс тощо. Він загинув у 90-літньому віці в битві з Філіпом II Македонським.

Після смерті Атея Європейська Скіфія проіснувала ще близько 60–70 років, витримавши низку воєн. На той час територія сучасної Донецької області входила до складу Скіфської держави, Золотої Скіфії — центральної і головної частині древнього царства. Наприкінці першого тисячоліття нашої ери на наших донецьких землях кочували племена половців. Причому як скіфи, так і половці залишили про себе пам'ять — поховання у вигляді курганів. А на цих горбах — стелах, так звані баби, скіфські і половецькі.

На початку літніх канікул я поїхала на Кам'яні Могили. Там відбувався фестиваль, а зі сцени був прекрасний вид на ці кургани. Кажуть, що в деяких з цих поховань є скарби, коштовності і гроші. Авжеж, люди можуть казати багато чого, але перевірити чи залишилося там щось цінне, чи ні — ми не можемо. Взагалі в таких курганах

із кістяками людей знаходиться одяг, зброя, коштовності, знаряддя праці, посуд, цінні речі, золото тощо. Давні артефакти знаходять в численних курганах на території Донбасу. Розкопують їх нечасто, адже більшість знахідок повторюються. Хоча іноді в одному давньому кургані можна зустріти поховання різних епох.

У Донецькій області археологи нарахували 8 тис. курганів. Зазвичай досліджуються ті кургани, які, наприклад, руйнуються при розширенні промислової зони підприємств, або при нових забудовах околиць міст і сіл. Такі розкопки проводилися і в Маріуполі в районі житлового масиву «Західний». Там скіфський курган потрапив в зону розширення міської території для будівництва соціальних об'єктів.

Золото, срібло і свинець скіфи в стародавні часи добували на ділянці Нагольного кряжа в Луганській області. Зрозуміло, з поверхні, в ямах на зразок сучасних «копанок». На певній глибині, де починалося підтоплення та інші геологічні складності, роботу кидали.

В Шахтарському районі Донецької області, зовсім недалеко від знаменитої Савур-Могили, у 1988 році був знайдений золотий головний убір, на якому майстерно зображені сцени з оповідання Геродота про війну старих скіфів з молодими нащадками їхніх дружин і рабів.

На території Донбасу жили «царські скіфи». Така назва пояснена тим, що в них була розвинена царська форма управління, і що з економікою справи тут йшли краще. Нашими першими земляками стали скіфи, які заробляли гроші на металі. У розкопках скіфських поселень виявлені металургійні горни. Витвори древніх ковалів знаходили в безлічі курганах на території Донбасу.

Про перебування скіфів у Донецьких землях в VI ст. до н.е. свідчить кам'яна статуя з села Ольховчик (м. Шахтарськ). На ній зображено бородатого скіфського воїна в бойовому одязі. На його голові грецький шолом, довкола шиї вита гривна, одягнений в дорогий каптан. Костюм доповнюють батіг — символ влади, і меч-акінак. Статуя зображає предка-героя, якому поклонялись і приносили жертви. Іноді такі статуї зводилися на честь бога війни Арея. Біля Новоазовська й Святогірська знайдені бронзові втульчасті наконечники стріл VI ст. до н.е. і залізні мечі-акінаки з характерним перехрестям у формі метелика.

У V ст. до н.е. культура скіфів досягла свого найвищого розвитку. Скіфи кочували в степу зі своїми стадами, майже не роблячи зупинок. У Донецький області знайдено сліди лише двох скіфських стоянок. Одна з них, найбільша, знаходиться у селі Райгородок поблизу Слов'янська. На поверхні стійбища знаходять фрагменти скіфської і грецької кераміки, бронзові наконечники стріл.

Весь день скіфські чоловіки проводили на коні у сідлі. Під час постійних перекочувань сім'ї небагаті пожитки знаходилися у великому возі, покритому зверху шатром. Під час воєнних сутичок скіфські воїни одягали кожану або металеву пластинчасту зброю, бронзові шоломи грецької роботи, озброювалися акінаками, списами, чеканами. Скіфи носили обшиті бісером сорочки. Елементи орнаментів, що використовувалися трипільцями, сарматами та скіфами, зустрічаються навіть на сучасній національній вишивці як бісером, так і нитками.

Як і кіммерійці, скіфи були прекрасними наїзниками і стрільцями з лука. Їхній лук був сильно вигнутий, маленький та потужний. Стріли робилися з очерету. Стріли (до 300 штук) і лук поміщалися в спеціальний футляр — горит. Одиничні знахідки скіфських бронзових стріл відомі практично по всій Донецькій області.

Таким чином, розвиток скіфської культури мав велике значення для території Донбасу і вплинув на рівень нашої культури.

РОЛЬ ВИШИТОГО РУШНИКА В ЖИТТІ МЕШКАНЦІВ ПІВДЕННОЇ СЛОБОЖАНЩИНИ (СЛОВ'ЯНСЬКОГО РАЙОНУ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Михайлюк Дар'я Ігорівна,
учениця 8 класу Черкаської ЗОШ І-ІІ ст. Черкаської селищної ради, смт. Черкаське, Слов'янський район, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» Донецького ОЦТК, Донецька область, Україна
Керівник: Соколова Ганна Іванівна,
учитель історії Черкаської ЗОШ I–II ст. Черкаської селищної ради, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» Донецького ОЦТК

З давніх давен люди в Україні прикрашали своє житло, одяг, предмети побуту та домашнього вжитку різнокольоровими орнаментами та візерунками. В доіндустріальну добу це можна було зробити самостійно. Кожна господиня в українському суспільстві, і в селі, і в місті, знала декілька ремесел: ткацтво, прядіння, шиття. Одним із таких занять було вишивання: сорочок, підзорників, наволочок, скатертин, рушників. Таке заняття завжди поєднувалося із ткацтвом, мало свої особливості в конкретному регіоні. Автор замислився з цього приводу та вирішив дослідити вишивання в тому регіоні, де він проживає, а саме в смт Черкаське Черкаської ОТГ Слов'янського району, що на Донеччині. Було здійснено експедицію по смт Черкаське і виявлено вишитий рушник в сім'ї Коршенка Юрія Леонтійовича. Він мешкає по вул. Парковій, 45 [1]. Сім'я передала рушник до етнографічного куточка Черкаської ЗОШ І-ІІ ст. (Фото 1).

Обрана тема, пов'язана з вишиванням, сьогодні досить актуальна. Молодята під час реєстрації шлюбу стають на вишитий рушник. Вишиванка в останні роки стала не тільки популярним одягом, а й мистецьким символом України у світі. Ще з часів «хлопоманів» та «Руської трійці» увага до національної етнографії означала увагу до українського народу, як окремого народу зі своєю власною культурою, історією, психологією та поглядом у майбутнє. Отже, автор поставив наступну мету: дослідити роль вишитого рушника в житті мешканців Південної Слобожанщини (Слов'янського району Донецької області).

Фото 1

Для досягнення цієї мети було поставлено наступні завдання: з'ясувати роль народного ремесла — вишивання в житті людей в доіндустріальну добу (до кінця XIX — початку XX ст.), дослідити особливості виробництва та семантики вишитого рушника на території Південної Слобожанщини, показати роль рушника в повсякденному та святковому житті. Об'єктом дослідження є вишитий рушник, знайдений в смт Черкаське. Предметом дослідження є родинні стосунки, які спонукали до процесу виготовлення та використання рушника.

Після здійснення етнографічної експедиції автор звернувся за консультацією до співробітників музею народної архітектури, побуту та дитячої творчості в с. Прелесне Тішиної Ірини Олександрівни [2], до місцевої майстрині народних ремесел Васютчикової Людмили Іванівни, колишнього вчителя Черкаської ЗОШ I–II ст., яка мешкає в сусідньому селі Новомиколаївка [3]. Також була переглянута колекція вишивки в кабінеті історії Черкаської ЗОШ I-II ст. Автор познайомився зі зразками вишивок різних регіонів України та картою нашої держави в ракурсі особливостей вишивки, яка дає можливості поділити Україну на етнографічні регіони. Звернувшись до Інтернет-ресурсів, автор встановив досить велику кількість дослідників вишивки, як у дореволюційний період, так, і в радянський та сучасний. Для пояснення семантики рушника автор звернувся до праць дослідників А. Гурської «Мова та граматика українського орнаменту» [4], Т. Островської «Знаки 155 стародавніх вишивок» [5] та Інтернет-ресурсів «Региональные особенности вышивки сорочек и рушников» [6], «Украинская вышивка: значение символов» [7].

На території Слов'янщини важливим центром етнографічних досліджень є музей в с. Прелесне — відділ Донецького обласного художнього музею. В музеї зібрано багато виробів народних майстрів з усього цього регіону — Слов'янського та сусідніх районів: хата, вітряк, комора, кузня, колодязь, пасіка з повним начинням. Не останнє місце займають і вишивки.

Народні ремесла грали велику роль в житті селян не тільки як виробництва необхідних товарів, а і як прояв свого відношення до світу, до людей, що оточують, до календарної та святкової обрядовості, яка супроводила все життя селян до тих пір, поки не почався масовий випуск промислових побутових товарів.

Знайдений рушник відноситься до техніки слобожанської вишивки. Рушник — це прямокутний шмат льняного чи конопляного полотна, що має на кінцях, а часто і на всьому полі, різноманітні вишиті або виткані композиції, які відображають світогляд та звичаї предків, несуть інформацію про добро, достаток, здоров'я. Рушник є символом матеріальної культури слов'ян, важливою складовою обрядів та ритуалів. Він і до нині не втратив свого значення в побуті, ним прикрашають інтер'єр помешкань, вівтар у храмі, є атрибутом сучасних обрядів.

Слобожанській вишивці притаманні своєрідні оригінальні орнаменти. Вони виконувалися технікою дрібного хрестика, напівхрестика та гладдю. Переважають червоні, сірі та чорні нитки. Зазвичай орнамент вишивали грубо сплетеною ниткою. Завдяки цьому вишитий візерунок видавався рельєфним. В основному використовували рахункові шви, більше, ніж декоративні. Знаки і символи на вишитих виробах грали захисну та декоративну роль. Їх можна поділити на три групи: геометричні, рослинні, зооморфні. Можна виділити такі елементи семантики слобожанського, та й українського рушника взагалі: калина, виноград, дуб, хміль, лілії, маки, рози (ружі), Берегині, птахи (жайворонки, півні, пави, лебеді, голуби), зірки, конюшина, гілки, листя. Символіка вишивки має прихований зміст: може захистити від негараздів, подарувати вдачу і процвітання.

Вишивати рушники — давній слов'янський звичай. Насамперед необхідно було виготовити саме полотно. Зазвичай воно було шириною 40–50 см та довжиною до 2 метрів. Знайдений рушник був виготовлений прапрадідом Юрія Коршенка на початку XX ст. Предка звали Звонок Федір Федорович. Народився він у 1885 році, і проживав він у сусідньому селі Троїцькому до 1981 року. До революції 1917 року його сім'я була заможною, бо всі вони були працелюбними, любили землю. З весни до пізньої осені члени сім'ї поралися біля землі, по господарству.

А взимку Федір любив вишивати та в'язати крючком мережива для льняних простирадл — підзорників. Ними застилали ліжка на свята. Федору Звонку сподобалася

дівчина Наталка. Їй було тоді 14 років, а прапрадід був старшим за неї на 14 років. Федір вирішив почекати, поки Наталці виповниться 16. А поки чекав два роки, виконав подарунок своїми руками на сватання — рушник: від виробництва полотна до вишивки та мережива. Самостійно придумав візерунок на льняному полотні домотканого виробництва, який вишивав дві зими. Рушник він подарував дівчині Наталці під час сватання, коли її батьки погодилися видати дівчину заміж, і одружився з нею у 1915 році (Фото 2).

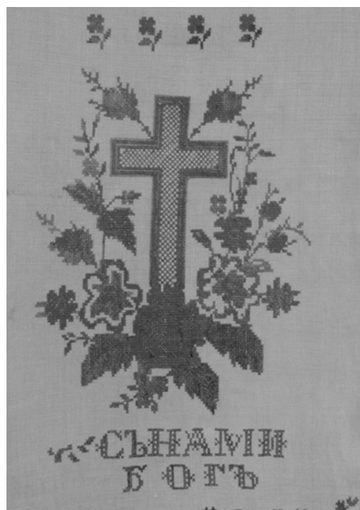

Фото 2

Вишивати рушники було прерогативою дівчини, яка готувала собі посаг (придане). Можна виділити такі види рушників: божники — для оздоблення ікон, кілкові — для ікон і картин, плечові — їх пов'язували через плече сватам під час весільних обрядів, подаркові (подарункові) — дешеві рушники для весільних подарунків, утирачі (утиральники) — для витирання рук, стирок — для витирання посуду. Таким чином, можна констатувати, що ці вироби використовували під час обрядів: сватання, весілля, народження дитини, хрещення, під час будівництва, святкування зажинок, жнив, обжинок, проводів в дорогу, толоки, календарних обрядів.

Можна стверджувати, що знайдений рушник використовувався у весільній обрядовості — сватанні. Довжина цього рушника 2 метри 70 см, ширина 45 см. Вишитий він червоними та чорними нитками. Кінці прикрашені мереживом ручного виробництва. Вище мережива край оздоблений мережкою, яка виконана геометричним орнаментом. Вона повторюється п'ять разів через різну відстань. Мережка — це спеціальна техніка оздоблення тканих виробів, коли з полотна витягалися в певному порядку нитки. Також край рушника прикрашений двома рядами Берегині 6,5 см та 13 см. Узор Берегині складено із руж (рож, роз), бутонів і листя за канонами рослинного орнаменту, що означав безперервний сонячний рух у вічності. Всі ружі з'єднані між собою ланцюжком. Це також свідчить про непорушність законів об'єднаного Всесвіту. Ружа нагадує сонце. Саме слово «ружа» співзвучне з іменем давньоєгипетського бога сонця Ра. Також ружа означає вогняну кров, бо староукраїнська назва крові — руда. Так пояснює цей символ дослідниця Т. Островська [5].

Берегиня — обереговий знак українців. Берегиня — це богиня врожаю, добра, природи, мати всього живого і захисниця людини. Зазвичай її вишивали червоними нитками, які були символом вогню, сонця. Ці символи несли в собі охоронні та лікувальні якості. Всі вишивки завжди були симетричними. В даному випадку, на обох кінцях в середині полотна виконано великий хрест нитками червоного та сірого кольорів в оточенні однієї великої ружі внизу, менших квітів і листя, бутонів на стеблах та квіток конюшини по бокам. Квіти, гілки та листя відображають чистоту та процвітання роду, постійне оновлення та безкінечність. На горі цієї композиції чотири малі ружі — символи зірок. Отже, ружа символізувала вічний сонячний рух та вічне оновлення всього живого, знаменувала любов і милосердя. В центрі композиції виконано великий хрест довжиною 20 см. Під хрестом вишито напис правописом XIX ст. «СЪНАМИ БОГЪ».

Хрест — це ключ до небес, один із найпоширеніших символів у міфологічних та релігійних системах різних народів землі. Таке пояснення хреста дає дослідниця А. Гурська в своїй роботі «Мова та граматика українського орнаменту» [4]. Вона вважає, що він (хрест) символізує вищі сакральні цінності, наголошує ідею центру та основних напрямків, що йдуть від центру, визначають у ньому лінії і напрямки зв'язків і залежностей. Хрест моделює духовний аспект прагнення вічності і є геометризованим варіантом Світового дерева — символ вічності, могутній оберіг життєвої сили роду. Також, хрест є символом ідеї вибору між життям і смертю в культурах багатьох народів. Його часто використовують як талісман, як оберіг. Хрестовий орнамент охороняє людину.

Розглянувши всі знаки на полотні рушника, автор спробував прочитати наступне: Федір Звонок хоче освідчитися у коханні юній дівчині. Він пропонує їй захист, тому й вишиває оберіг — Берегиню. Зв'язок руж між собою — це пропозиція до об'єднання та створення сім'ї, до об'єднання крові та продовження роду. Майбутня сім'я стане центром їхнього Всесвіту і сформує напрямки зв'язків з іншими членами родини. Хрест — це вибір між життям і смертю на користь життя. Хрест, оточений квітами конюшини, гілками та листям символізують прагнення Федора побудувати майбутнє життя чистим, а рід безкінечним. Геометричне зображення Світового дерева (Дерева життя) у вигляді хреста говорить про серйозність намірів чоловіка наповнити майбутню сім'ю життєвою силою. Це дерево є могутнім оберегом.

Отже, провівши дане дослідження автор зміг встановити наступне:

— смт. Черкаське Слов'янського району Донецької області відноситься до історико-етнографічної області Слобожанщина;
— вишивка Слобожанщини має свої особливості та спільне з тими областями, які в своїй вишивці використовують рослинний орнамент;
— рушник, знайдений в сім'ї Коршенко виконано в техніці слобожанської вишивки червоними та чорними нитками;
— в регіоні було багато народних ремесел, зразки яких представлені в музеї народної архітектури та побуту просто неба в с. Прелесне;
— народні ремесла в доіндустріальну добу відігравали велику роль в усі періоди життя мешканців краю: від народження до поховання;
— Ф. Звонок виконав даний рушник від виробництва полотна до оздоблення, висловив своє ставлення до дівчини, з якою пов'язав життя в майбутньому.

Література

1. *Інтерв'ю з Коршенком Юрієм Леонтійовичем, 1962 р.н. (смт. Черкаське Слов'янського району Донецької області, 3 квітня 2019 р.). Особистий архів автора.*
2. *Інтерв'ю з Тішиною Іриною Олександрівною, 1960 р.н. (с. Прелесне Слов'янського району Донецької області, 28 березня 2019 р.). Особистий архів автора.*
3. *Інтерв'ю з Васютчиковою Людмилою Іванівною, 1948 р.н. (с. Новомиколаївка Слов'янського району Донецької області, 26 березня 2019 р.) Особистий архів автора.*
4. *Гурська А. Мова та граматика українського орнаменту. Навчально-методичний посібник. К.: Альтернативи, 2003. 144 с.*
5. *Островська Т. Знаки 155 стародавніх вишивок. К.: Бібліотека журналу «Соняшник», 1992. 67 с.*
6. *Региональные особенности вышивки сорочек и рушников. URL: https://subscribe.ru/group/ukraina-bez-politiki/12948062/*
7. *Украинская вышивка: значение символов. URL: https://f.ua/articles/ukrainskaya-vyshivka-znachenie-simvolov.html*

ВИШИВКА ЯК УНІКАЛЬНИЙ КОД МОГО КРАЮ

Наумкіна Василина,
учениця 9 кл. Святогірської ЗОШ I-III ст.,
м. Святогірськ, Донецька область, Україна
Керівник: Романюк Тетяна Вікторівна,
учитель історії Святогірської ЗОШ I-III ст.
Слов'янської міської ради

«Вишиванка — це генетичний код нації»
Леся Воронюк

Перша вишивка з'явилась у мене в 5 років. Ми вишивали її разом з мамою. І вона запам'яталась мені на все життя. В подальшому я дуже полюбила вишивати і я впевнена, що вишивка — це не просто хобі, чи якесь заняття, це наш, український вид мистецтва. В нього є свій сенс, своя душа і своя індивідуальність.

Чому саме я обрала цю тему?

Слава нашого національно мистецтва виходить далеко за межі України та інших слов'янських країн. Справжня колоритна барвиста українська сорочка, зроблена з льону й вишита вручну, оздоблена національними орнаментами та виконана різноманітними техніками вишивання, втілює всю родючість української землі та щедрість і гостинність українського народу.

Вишивання сорочок з давніх-давен органічно увійшло в життя народу, воно втілює в собі всі його естетичні принципи, ідеали добра та краси, прагнення до довершеного і витонченого.

Вишиванка — це символ здоров'я та краси, щасливої долі й родової пам'яті, порядності й чесності, любові та святковості; крім того, вишиванка — це ще й оберіг. Символіка вишивки залежала від того, кому призначалося вбрання: парубковінареченому, чоловікові чи хлопцеві; дівчині чи заміжній жінці.Усім відомо, що вишивання є національним мистецтвом та ремеслом українців, звичайно, у залежності від регіону існують певні розбіжності у використанні елементів орнаментів, естетичності їх розташування, гами кольорів, а також у використанні певних технік.

Наш народ ставився до вишиванки як до святині. Вони передавалися з покоління в покоління, з роду в рід, береглися як реліквії. Символічний образ сорочки-вишиванки часто зустрічається в народних піснях. За традицією, дівчина, готуючи придане, мала власноруч вишити своєму нареченому сорочку [1].

Перші згадки про вишивання зустрічаємо у стародавніх істориків, про нього свідчать і археологічні знахідки зі скіфських поховань. Всесвітньо відомі золота пектораль з Товстої могили (IV ст. до н.е.), чаша з Гайманової могили, срібна ваза з кургану Чортомлик (IV ст. до н.е.), що є унікальними мистецькими витворами, містять сюжети, які дають змогу дослідникам виявити і простежити різноманітні форми чоловічого та жіночого одягу, його пишне декоративне оздоблення золотими нашивками, аплікацією з кольорової шкіри, декоративними швами. Узори утворюються з поєднання кружечків, спіралей, завитків, а також із пишної рослинної орнаментації у вигляді стебла рослини, листя лавра, лотоса, грон винограду.

Свідченням високого рівня вишивального мистецтва може бути одяг сарматів. Особливо цікаві знахідки дає поховання кургану Сватова Лучка Луганської області, в якому знайдено рештки жіночого вбрання пишно прикрашеного вишивкою бісером ті дрібними намистинами [2, с. 5].

XVI–XVII століття — доба розквіту українського гаптування — шитва золотими і срібними нитками, виконаного по атласу, оксамиту, парчі із застосуванням перлів та коштовного каміння. Твори образотворчого сюжетного шитва, покрівці, фелони, плащаниці використовувались в одязі священнослужителів, у літургії православного храму. Гаптування цього часу розвивалась у стилістично-художній єдності з іконописом та гравюрою. XVIII століття приносить нове розуміння орнаментальних форм з їх об'ємно-пластичним живописним трактуванням. Розквітає вишивка гладдю різнокольорним шовком. З XIX століття поширюється вишивка бісером, білим шовком на тонких прозорих тканинах — нею прикрашали одяг і предмети побуту [2, с. 8].

За останнє століття вишивання відділилося від утилітарного домашнього заняття, перейшовши в сферу естетичного. Багатство технік, розмаїття мотивів, вишуканий колорит і безліч семантичних загадок не дозволяють назвати вишивку ні промислом, ні ремеслом. Традиційна народна вишивка вже давно належить до мистецтва і є невід'ємною складовою культурного надбання всього світу.

Сучасні Харківська, Сумська, Луганська і шматочок Донецької областей ще декілька століть тому мали спільну назву — Слобідська Україні, чи Слобожанщина.

Самобутність слобожанських вишитих сорочок — це багатство кольорів і візерунчастість, яка досягалась шляхом шиття напівхрестиком і дрібним хрестиком. Іноді вишивали грубою ниткою, таким чином створювали ефект рельєфності.

Розповсюджені техніки шиття білою ниткою, настилування або лиштва, вирізування. Серед орнаментів найбільш популярні геометричні та геометризовані рослинні мотиви. Для обробки країв тканини користувалися такими видами швів, як змережування і зубцювання. Популярним було настилування, набирування, причому для них була найбільш характерна червона гама кольорів вишивки. Також було розповсюджене ажурне шиття.

Чоловічі вишиті сорочки за кроєм були і тунікоподібні, і з уставками. Вони шились із льняного грубого полотна, яке ткали вдома. Чоловічі сорочки теж були викроєні за полтавським зразком. В кінці XX століття почали з'являтися так звані стрілкові вишиванки. Назва походить від слова «стрілка» — це така плечова вставка, що має вигляд трикутного клина, який розширюється до коміра. Інколи форма стрілки набувала більш складного виду, особливо якщо вона доповнювалась прямокутником, який створював ефект погона. Верхня сторона стрілки зазвичай вишивалась або була шита з червоного кумачу. Кумач — це тканина з бавовни, що має полотняне переплетіння і яскраво-червоне забарвлення. Комір і пазуха вишиванки також можуть бути обшиті кумачем. Комір, манжети і поділ чоловічої сорочки зазвичай були вишиті червоними і синіми нитками.

Пізніше стало добре видно, який вплив здійснює місто на вигляд одягу: почали використовувати білий ситець для шиття сорочок з манишками. З цими сорочками парубки носили на шиї кольорові хустки, які називались шари [2].

Розглянемо конкретно наш регіон. Здавна існує стереотип, що Донбас — регіон шахтарів, де не було культурного розвитку. Насправді, Східна Україна має надзвичайні культурні надбання, серед яких є й вишиванка.

На Луганщіні і Донеччині вишивки не є такими впізнаваними, як, наприклад, борщівські чи полтавські. Про них не багато пишуть, та і зразків вишитих сорочок чи рушників східних областей не знайдеш багато навіть у спеціалізованих книжках. Але все ж хати у Східній Україні прикрашали вишитими рушниками, на свята, як прийнято, сім'ї одягали вишиті власноруч сорочки, а традицію вишивати передавали з покоління в покоління (Фото 1)

Вивчаючи тему, я знайшла цікаве інтерв'ю з Людмилою Огнєвою, яка керувала клубом «Майстриня» у Донецьку і займалась відродженням традиційної народної

вишивки. Вона говорить про те, що у вишивці саме Донецького регіону присутні техніки і кольорова гамма різних областей України. Важко виділити орнамент суто Донецького краю. Він зібрав в собі все різноманіття і різнобарв'я сусідніх земель, традиції різних майстринь вишивки.

Фото 1

Фото 2

Тепла гама кольорів вирізняє донецьку вишивку серед інших. Кажуть, в ній багато сонця. В традиційному поєднанні кольорів переважають червоні, а не чорні. Рослинні, квіткові орнаменти ефектно виглядають на білосніжному, натуральному полотні (Фото 2). Пишні квіти, цілі букети чи дерева вишивали різними техніками, окрім, хіба що, яворівки і низинки. Вишиті візерунки поєднували із легкою мережкою та вирізуванням (Фото 3). В основі орнаментів Східної України є і міфічні паралелі. Вони найстаріші — зорі, сонце, місяць (Фото 4)

Фото 3

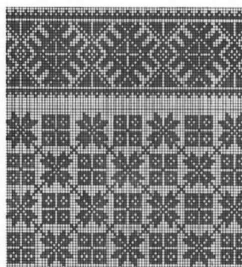

Фото 4

Традиційні жіночі сорочки Донеччини — з прямими вставками, пришитими по основі (з лиштовочками), з підтичкою або додільні. Низи рукавів збиралися на нитку, іноді пришивали оборки — чохли. Вишивали рукави, вставки, іноді поділ та комір. Чоловіча традиційна сорочка була тунікоподібною, із вишитими комірцем-стійкою, широкою маніжкою та манжетами. Обов'язковим атрибутом чоловічого костюма була коротка жилетка темного кольору [3].

Занурюючись все більше в магію вишивки, я почала розуміти, що візерунки, орнамент і, взагалі, сюжет кожної окремої сорочки чи рушника, плаття чи картини, з'являються не просто так. Вони передають певну інформацію, діляться з нами своїми

секретами, розповідають про щось сокровенне і таємниче. Вони наповненні життям. І нам з вами треба навчитись «читати» ці рядки, продовжувати чудові традиції пращурів, зберігати і дбайливо ставитися до народних надбань.

Не всі вміють вишивати, але мені пощастило. Моя бабуся і мама передали свої навички мені, а я в майбутньому навчу своїх дітей чи онуків цій нелегкій, але дуже цікавій і корисній справі — вишивці. Я буду тренуватися, пробувати різні техніки, щоб досягти певної майстерності і досконалості в цьому виді мистецтва.

Література

1. *На скрижалях. URL: http://na-skryzhalyah.blogspot.com/2017/05/blog-post_31.html*
2. *Кара-Васильєва Т. Українська вишивка. К.: Мистецтво, 1993.*
3. *Вишиті сорочки Слобожанщини. URL: https://etnodim.com.ua/ua/ua-tsikava-informatsiya/vyshuty-sorochki-sloboganchiny/*
4. *Вишиванки Донбасу — невідома культурна спадщина. URL: https://folkmoda.net/articles/vyshyvanka-donbasu*
5. *Гасюк Е. О. Художнє вишивання. Альбом. Київ: Вища школа, 1984.*
6. *Потапенко О. І., Кузьменко В. І. Шкільний словник з українознавства. Київ: Український письменник, 1995.*
7. *Скуратівський В. Берегиня.— Київ.: Радянський письменник, 1987.*
8. *Українська минувшина. Ілюстративний етнографічний довідник. Київ: Либідь, 1993.*
9. *Ганна Василащук. Альбом. Київ: Мистецтво, 1985.*

ЯК ВІДБУВАЛОСЬ ВЕСІЛЛЯ

Небрат Анастасія,
учениця 9 кл., вихованка туристсько-краєзнавчого клубу «Ніка»,КЗ «Центр дитячої та юнацької творчості» Варвинської селищної ради, смт. Варва, Чернігівська область, Україна.
Керівник: Прима Олег Леонідович,
заступник директора з навчально-виховної роботи омунального закладу «Центр дитячої та юнацької творчості» Варвинської селищної ради, керівник туристсько-краєзнавчого клубу «Ніка»

Хто забуває минуле, той не вартий майбутнього — справедливість цього вислову перевірена часом. Непросто зрозуміти те, до чого не був причетний, що сам не бачив і не відчував. Але неможливо пробачити сучасному українцю небажання осягнути цей багатющий шар народної культури.

Протягом багатьох років вихованці туристсько-краєзнавчого клубу збирають і досліджують матеріали про культуру і побут населення Варвинщини. Останнім часом ми стали цікавитись народною драмою під назвою «Весілля». Бо, як говорить народна мудрість, найбільш дивною людина буває, коли весілля гуляє. І дійсно, весілля — диво, своєрідна народна вистава, де учасники є одночасно і лицедіями і глядачами. І все в цій виставі надзвичайно людяне, зворушливе, щире.

Весілля — це ще й вияв одвічних людських прагнень, почуттів, сподівань. Так, сватання відбувалося завжди урочисто, з розумінням усієї важливості й відповідальності дійства. Сумом віяло від обряду прощання молодої з дівуванням, товаришками,

батьками. А на весіллі вже панував веселий настрій, коли старший дружок чи боярин дотепно, з жартом вели його від дійства до дійства. Майже тиждень молоді, що звалися князем чи княгинею, були головними героями складного весільного ритуалу. Бо ж творилося диво — народжувалася нова сім'я.

Головним весільним хлібом є коровай. Випікали його у п'ятницю спеціально запрошені жінки, обов'язково парна кількість, співаючи при цьому:

Благослови, Боже, і отець, мати,
Своєму дитяті коровай випікати.

Усі коровайниці повинні були перебувати у першому шлюбі і щасливі у сімейному житті. Головна коровайниця замішувала тісто, не витягаючи рук із діжі, інші виготовляли оздобу. Потім чоловік головної коровайниці вимітав піч, у яку і саджали хліб. Далі жінки мили руки, приспівуючи:

Коровайниці руки мили, під калину воду лили,
Щоб калинонька родила, Оля Васю любила.

Як зрозуміло з пісні, воду виливають під калину, потім ту миску, де мили руки, перекидають через хату, щоб і інші дівчата заміж виходили, б'ють на щастя, співають та танцюють, доки коровай не спечеться.

Звичайно, на весіллі коровай прикрашали дружки, які приходили до молодої на «дружки» (дівич-вечір), у суботу. Всі ці дії супроводжувалися піснями та примовками. Прибраний коровай під час весілля стоїть на столі перед молодими. Під ним дві однакові тарілки, якими потім вони користуються під час їхньої першої спільної трапези. Біля короваю обов'язково мають лежати зв'язані червоною стрічкою дві ложки для молодого та молодої.

Наступний етап весілля в селі Гнідинці називався «привозити худобу», а в сусідньому селі Остапівка — «привозити скриню або рушники», тобто придане, яке надбала молода. «Він був важливим,— бо по ньому судили, яку молоду посватали: бідну чи багату».

Неодмінною частиною посагу була скриня, на яку клали подушки, рядна, ліжники, а в скриню — одяг, полотно, рушники та інші речі. Придане забирав молодий разом із боярами, які співали:

Що матінці та й полегшало,
Бо в коморі та й поменшало.

Привізши до молодого, вже співали так:

А свекрусі та й погіршало,
Бо в коморі та й побільшало.

Як проходив дівич-вечір або дружки? У домі нареченої він відзначався особливою ліричністю і сумом, бо дівчина прощалася із дівуванням. Тому й пісні, які виконувалися у цей вечір, були сумними.

У суботу зранку молода разом із двома (старшою та підстаршою) дружками у святковому вбранні з хлібиною під правою рукою ішли гукати на весілля дружок. Дві старші дружки були з конем (палка, прикрашена кольоровим папером та сухими квітами) і шишками, якими повинні були обмінятися, коли стрічалися з іншою молодою, хоч треба було старатися, що не зустріться. Щоб наречена жила у парі все життя, вона не могла іти навпростки, а тільки по головній сільській вулиці. Обов'язковим було кликання батьків нареченого на весілля.

Наречений з конем у цей же час, за порадою матері, кличе поїзд, тобто боярів, сватів, свашок та світилок. Зі слів мешканців с. Гнідинці стало відомо, що сватів треба брати чотири, стільки ж свашок, дві світилки та декілька боярів, але поїзд повинен мати непарне число. Старший та підстарший бояри разом з молодим теж кличуть на весілля. Решту свайбан у неділю вранці кличе батько або хрещений, при цьому приказуючи: «Просили батько, мати і я прошу приходьте до нас на свайбу».

А вже увечері відбувалося справжнє дійство, насичене піснями та танцями. Дружки убирали коровай. У цей же вечір прибирали і гільце. У деяких селах гільце убирали із сосни. Прикрашали барвінком, сухими або паперовими квітами. На вершок прив'язували велику квітку, яку повинні були берегти світилки, бо коли дружки зірвуть вершок, то його треба викупити, щоб у сімейному житті цієї пари «не брала гору» жінка.

Найважливішим днем була неділя, коли молодий забирав наречену додому. Неділя розпочиналася у весільних дворах молодого і молодої по-різному. Із дому виходив поїзд. Попереду із шишкою, прикрашеною калиною та барвінком, статечно йшов старший сват, за ним молодий із «конем» та старший боярин із гільцем. Біля гільця обов'язково мала йти старша світилка, яка охороняла квітку. За ними свахи із торбами, в яких були подарунки для батьків молодої, а вже далі бояри. Мати напинала на сина вивернутий кожух та обсипала зерном та дрібними грошима, свахи ж при цьому співали:

Із-за гори сонечко колісцем,
Ой обсипай, матінко, овесцем,
Щоб овесець рясненький,
Щоб поїздець гарненький! Гу!

Далі під двором молодої проходить торг, бо парубки з усієї вулиці вимагають могорич за дівку, при цьому її вихваляючи.

У будинку ж вбирають наречену у святковий одяг. Для цього її саджають на високу подушку, а потім, коли молода встає із неї, дружки стараються кожна сісти першою на її місце. Бо котра це зробить першою, та і заміж вийде скоро. До речі, цей звичай і зараз зустрічається часто на наших весіллях. Далі брат три рази заводить сестру за стіл, а дружки співають:

Брат сестрицю та й за стіл заводить,
А сестриця й слова не промовить.

Тоді молоду всаджують на кожух і так вона чекає свого судженого. А місце біля неї займає брат, який потім його продає молодому. Це цікавий і смішний звичай, пов'язаний із умінням дружка та нареченого торгуватися та пропонувати викуп. Місце для боярів викупляє старший та свашка.

Ще один цікавий звичай це запалювання свічок. Дуже часто від нього залежав настрій на весіллях, бо всі дивилися, чия ж свічка, молодого чи молодої краще горить. Якщо обидві горіли гарно, рівненько, то й раділи всі.

Зберігся у селах району і до сьогодні звичай обдаровувати поїзд подарунками. Сватів навхрест в'язали рушниками, свашок та світилок — хустками, а боярів — носовими хустками. Зустрічаємо сьогодні і звичай пришивання квітки молодому до картуза або шапки. Зазвичай, цю дію виконувала сестра молодої і одержувала від нього хустину та гроші. Веселим моментом було переспівування між свашками та дружками. Коли поїзд частують за столом, наречені не їдять. Так у нас заведено. А коли всі виходять із хати і на вулиці танцюють, співають, а бояри ловлять курей, молодих саджають за стіл, щоб погодувати, а потім «відкланяють» тобто батьки благословляють молодих.

А що ж було у торбах свашок? Там були подарунки для родини молодої, її батьків та родичів. Ті, приймаючи їх, говорили: «Ой спасибі сватові й свасі ще й молодій прясі, що рано вставали та подарочки дбали».

Затим поїзд (тепер парне число) уже з молодою повертався додому, виконуючи пісні та виголошуючи славу молодим.

Зайшовши до хати, дівчина мала віддати свекрусі хлібину і сказати такі слова: «Візьміть, мамо, хлібину і прийміть за дитину». Це були нелегкі слова, бо треба було вперше чужу жінку назвати матір'ю. «Ото як скаже зразу, так і називатиме мамою» — переконані й зараз старі люди. Крім того разом із поїздом ідуть іще й

«приданки», тобто заміжні жінки, які мають допомогти молодій скинути весільне вбрання. Найдраматичнішим весільним обрядом було «покривання», обряд, що символізував перехід молодої до заміжнього стану. Він розпочинався розподілом короваю. У домі нареченого молоду садовили на кожух, свекруха розплітала косу та одівала хустку. За ритуалом молода жінка мала двічі не згоджуватися її одівати, а на третій раз корилася волі свекрухи. Після основної частини весілля у неділю, гості молодого мають поїхати на весільний двір молодої і подякувати за дочку та щось украсти на «пожитки» молодим. Співали таку пісню:

Ой ходила курочка по точку,
Ой спасибі, матінко, за дочку.
Курочка рябенька,
А дочка гарненька.

Коли дякувать не приїжджали, то батьки молодої вже й хвилювалися, а може, не сподобалася молода!

Найвеселішим днем весілля був понеділок, коли від батьків молодої до молодого їхала перезва і дружки везли снідать. Тоді ж продавали батьків, молотили пшеницю та варили кашу. Цей звичай майже повністю зберігся у всіх населених пунктах району. І зараз ходять перевдягнуті свайбани, «циганять, катають батьків» з обов'язковим завозінням у воду та в магазин.

Сьогодні наша весільна обрядовість зазнала суттєвих змін, хоча її основа залишається традиційною.

Література

1. *Воропай О. Звичаї нашого народу. Київ, 1991.*
2. *Матеріали шкільних краєзнавчих куточків сіл Гнідинці і Остапівка.*
3. *Культура і побут населення України. / В.І. Наулко (кер. авт.. кол.) та ін. Київ, 1993.*
4. *Розповіді мешканців сіл району*
5. *Етнохата: свій до свого по своє. Українські весільні звичаї. URL: https://etnoxata.com.ua/statti/traditsiji/ukrainskie-svadebnye-obychai/*

ПОЛОВЕЦЬКІ СКУЛЬПТУРИ КОЛЕКЦІЇ ЗАПОВІДНИКА «АСКАНІЯ-НОВА»

Огороднікова Софія,
учениця 9 кл. ОЗ НВК Асканія-Нова-гімназія,
вихованка гуртка «Юні екскурсоводи»
КЗ «Центр туристсько-краєзнавчої творчості учнівської молоді» Херсонської обласної ради
Керівник: Ташкевич Людмила Леонідівна,
керівник гуртка «Юні екскурсоводи»
КЗ «ЦТКТУМ» Херсонської обласної ради

Таврія — безмежні рівнинні простори. Багато племен і народів пройшли по ній. Одні безслідно зникли в глибині віків, інші залишили після себе безмовних свідків тих далеких часів. Степові кургани та кам'яні статуї нагадують про сиву давнину. Вони і донині стоять, ці похмурі і величні сліди половецької культури. Кам'яні половецькі статуї — залишки складних вірувань і обрядів, пов'язаних з культом предків [1]. Статуї не були надмогильними пам'ятниками, вони встановлювалися в степу на високих місцях в спеціально обладнаних для цього святилищах, які розташовувались на вершинах курганів [2]. Посередині встановлювали дві статуї — жіночу

та чоловічу. Біля підніжжя численні сліди жертвувань: кістки коней, биків, баранів. Дорогі кам'яні скульптури виготовлялись на честь родової аристократії [3]. Половці володіли Північним Причорномор'ям та Приазов'ям майже двісті років. Всі кам'яні статуї, знайдені на цій території — наслідки їх культури, тобто тюркського походження [4].

Ще в XVII столітті кам'яні скульптури стояли на древніх курганах, на всіляких підвищеннях, помітних здалеку (перехрестях доріг, при злитті річок) [5]. В період освоєння степу кургани почали розорювати, а кам'яних баб знищувати, звозити в селянські та поміщицькі маєтки. У результаті з десятків тисяч скульптур, поставлених колись в степу, залишилося не більше 1500, часто не надто гарно збережених [9].

Актуальність вибору теми зумовлена зацікавленістю історією рідного краю. Мета роботи — дослідження колекції скульптур з позицій археологічної науки, що вивчає історичне минуле людського суспільства на основі речових пам'яток. Об'єкт дослідження: особливості зображень прикрас, зброї, деталей одягу на половецьких скульптурах. Предмет дослідження: колекція кам'яних половецьких скульптур XI–XII століть. Географічні рамки дослідження: територія Біосферного заповідника «Асканія-Нова» ім. Ф. Е. Фальц-Фейна.

Кам'яні скульптури, що знаходяться на території заповідника, стали своєрідним атрибутом Таврійського краю, символом найстарішого заповідного комплексу України, заснованого в кінці XIX століття Ф. Е. Фальц-Фейном [10]. Численних відвідувачів завжди приваблює унікальний краєвид — кам'яні баби на єдиній у Європі ділянці ковилово-типчакового степу. Зникли половці та не зникла зацікавленість половецькою культурою [8]. Незважаючи на певну кількість робіт по темі дослідження, окрім С. Плетньової та Я. Дашкевич [4; 9], ніхто з авторів не приділяв увагу колекції Асканії-Нова, окреме спеціальне дослідження відсутнє. Дана робота є спробою вивчити колекцію кам'яних половецьких статуй, дослідити особливості зображень на них, проаналізувати стан їх збереження.

Окрім природи, засновник заповідника Фрідріх Фальц-Фейн захоплювався археологією [10]. Він брав участь у розкопках курганів, колекціонував предмети старовини, тому розпорядився перевезти зі степів кам'яних баб і встановити у маєтку. Але слід відзначити, що присутність статуй на території сучасного заповідника була зафіксована задовго до появи родини Фальц-Фейнів [4]. Управляючий щойно створеної німецької колонії у 1828 році отримав від герцога Ангальт-Кетенського секретну інструкцію, яка вказувала про необхідність охорони різних «диковинок», що маються у місцевості [4]. У 1830 році почали перевозити зі степу до маєтку герцога кам'яних баб. За наказом уряду Таврійської губернії у 1844 році було проведено перший перепис скульптур, тобто статуї були раніше ніж Фальц-Фейн придбав маєток [7].

Отже, збираючи звідусіль кам'яні статуї, Ф. Е. Фальц-Фейн робив добру справу, зберігаючи їх від знищення. Деякі дослідники вважають, що ненависть до статуй закладалася з тих часів, коли половці володарювали на руських землях і символізували ворогів, тож їх намагалися позбутися. За даними Плетньової С. А. у заповіднику знаходилось 14 скульптури, 10 з яких було обстежено, всі статуї походять з навколишніх степів [9]. Завдяки Фальц-Фейну маємо добре збережені статуї. Він прагнув створити музей, для цього збирав кам'яні скульптури [7].

Колекція кам'яних статуй Асканії-Нова не є найбільшою в Україні. Вона займає четверте місце по кількості після музею міста Дніпро — 68 скульптур, музею Маріуполя –34. Третє місце у цьому переліку займає Херсонський музей — 19, але більша частина розбита або зберігаються у вигляді уламків [8]. Отже, асканійська колекція, на відміну від колекції обласного музею, краще збереглась і представлена у своєрідному музеї просто неба. Не можна порівнювати колекцію заповідника

з колекцією Донецького музею, хоча там теж 17 скульптур, але тільки три з них знаходяться в експозиції, інші — в підвалах музею. Таким чином, колекцію кам'яних статуй Біосферного заповідника «Асканія-Нова» можна вважати однією з кращих на Херсонщині, і четвертою за кількістю в Україні. Нині в Асканії-Нова збереглися 17 кам'яних фігур, 12 з них — жіночі, п'ять — чоловічі [2]. Типологія фігур за матеріалом виготовлення різноманітна: мергель, вапняк, латерит, граніт. Більшість скульптур виготовлені у XII столітті [9].

Половецькі статуї в більшості своїй відображають чоловіків, що відповідало сімейно-родовому культу предків. Поміж 17 фігур, представлених в Асканії-Нова, більша частина — жіночі. Зображення жінок — явище неймовірне в патріархальному суспільстві. Можливо, при виготовленні жіночих скульптур малися на увазі якісь конкретні померлі жінки, покровительки роду [9]. Чітко виділені жіночі риси. Статуї, представлені в Асканії-Нова, в більшості своїй символізують жінку, яка дає життя, силу, є продовжувачкою роду. Можна зробити висновок, що половчанки відігравали значну роль у політичному і господарському житті народу. Жінки у половців брали участь у битвах нарівні з чоловіками. Вони займалися господарством, а коли було необхідно, брали зброю [8]. Після смерті їм ставили пам'ятники, підкреслюючи їх роль як берегинь життя і захисниць.

Порівняємо овал чоловічого і жіночого обличчя. Чоловіче обличчя з великими щоками, зі зрізаним підборіддям, брови і ніс ледь помітні. Навіть якщо припустити, що риси обличчя стерлися протягом тривалого часу, то слідів існування брів, рота, носа, очей не видно. Нізамі в оповіданні про половецького скульптора, який зробив на замовлення О. Македонського кам'яну статую, підкреслив, що обличчя її було закрите чадрою [4].

Зробимо опис кам'яних скульптур, які не увійшли до каталогу Плетньової С. А.[9]. У заповідному степу знаходяться три кам'яні статуї. Одна з них розколота на чотири частини. Найкраще збереглася нижня частина скульптури: помітні руки з чашею, низ каптана, ноги на підніжці. Добре видно підніжку, тож маємо уяву про розмір частини, яка вкопувалася в землю. На цій же ділянці степу знаходиться ще одна статуя, не описана в каталозі [9]: жіноча, стояча, праві груди оббиті, поділ з розрізом оздоблено гладенькою смужкою, ноги вкопані не повністю. Помітні три гладенькі гривни, прикраси на шиї. На рукавах вишивка, на спині накидка, дві застібки у вигляді ромбів. У вухах — сережки, чоло прикрашене стрічкою. Виразно видно роги. Як відомо, прикраса у вигляді баранячих рогів мала не тільки характер орнаменту, але й магічне значення.

Статуя, що знаходиться на території загонів заповідника, виготовлена з вапняку, має високу шапку, не схожу за формою ні на одну із фігур колекції, у правому вусі має сережку, на спині накидка. Статуя жіноча, встановлена під кутом приблизно 60 градусів до землі. Статуя, що розміщена на кургані біля ставків: жіноча, дві широкі гривни доповнюють прикраси на шиї, оторочений каптан, у грудях справа — досить значне заглиблення, руки дещо деформовані, проглядають пальці рук, що тримають чашу. Лице кругле, з великими щоками, повним підборіддям. Статуя має дуже багато невеликих заглибин, схоже, використовувалась як мішень.

Які ж деталі одягу переважають на кам'яних статуях колекції Асканії-Нова? У чоловічих фігур — шоломи, коси, ремені та бляхи. Лук, шаблі половці носили зліва, колчан зі стрілами — на правому боці. Колчан маємо на чоловічій фігурі з міфологічним сюжетом [2], всі інші чоловічі фігури небагаті на прикраси і побутові речі, на них відсутні зображення гребінців, гаманців. Ледь помітна бармиця — кольчужна сітка.

На жіночих переважають гривни, сережки, нарукавні нашивки, головні убори доповнені накидками, дзеркала, гребінці, ножі і гаманці або амулети. Особливою прикметою жіночих статуй є накидки різних конфігурацій з обов'язковим

елементом — застібкою у вигляді ромбів і квадратів. Накидка — це частина головного убору половчанки, яка кріпилася до шляпи-тулії і прикривала спину до пояса. Це багато прикрашені, декоровані тканини. Коси — головні деталі зачіски половчанки [9]. Інколи жінки ховали коси у спеціальні футляри, схожі на роги. Це було притаманно кочовим народам. Варто підкреслити, що жіночим фігурам половецькі скульптори приділяли більше декору і це зрозуміло. Бачимо вишивку, прикраси, підвіски, накидки. Крім того, жінки віддавали перевагу різним шляпкам, косинкам. Найбільш модною зачіскою у половців була зачіска у три коси, інколи їх з'єднувалися в одну [4]. Важливим засобом у зображенні були приступки, підставки.

Типовою є поза моління з благоговійно складеними руками. Всі кам'яні статуї колекції Асканії-Нова мають спільну деталь — чашу, яку тримають у руках, чаші різної форми. Постійний атрибут статуї — чаша в руках вказує на відправлення тризни, тобто частини погребального обряду [6].

Понад сорок років минуло з того часу, як археолог С. Плетньова [9] вивчала колекцію Асканії-Нова. За цей час кам'яні баби постаріли рівно на стільки ж. Але й до сьогодні вони зберегли свою красу і неповторність. Не можна ставити крапку у дослідженні. Воно має бути продовженим. Реставрація і подальше вивчення, можливо, дадуть колись нові відкриття, як це сталося з вивченням зображень на одній з фігур. Статуя, на якій зображено сцену небесного полювання, розташована в парку Біосферного заповідника «Асканія-Нова», є унікальною. Сцена зображує Стрільця, що цілиться з лука в двох тварин, схожих на сайгаків [2]. Дві повернені одна до одної ногами косулі з видовженими шиями — у вертикальному положенні, зліва од них чоловік в гостроконечній шапці і довгому одязі, з великим щитом у правиці. Невідомо, коли і звідки статую привезено до Асканії-Нова, але можна припустити, що її було знайдено в межиріччі Дніпра й Молочних вод [9]. Під тваринами — солярний трипроменевий знак [2]. Екстер'єр звірів дає підстави вбачати в них сайгаків з характерними для цього виду горбатим носом і майже прямими рогами. В середні віки в степах Причорномор'я водилися численні стада сайгаків. На кам'яній статуї — відображення євразійського міфу про всемогутнього Громовика [2]. Міф пов'язаний зі зимовим сонцестоянням і відбитий в зодіакальних знаках Стрільця і Козерога. Місцезнаходження скульптури не розголошується з метою її збереження.

Вивчаючи стан збереження кам'яних половецьких статуй колекції Асканії-Нова, вдалося встановити різний ступінь їх збереження. У кам'яної статуї, розташованій на території загону Чапельського поду, відбито частину спини з правої сторони. Це наслідки «контакту» диких тварин, які тут випасаються. Саме ця кам'яна статуя має незвичайний шолом і, за свідченням старожилів, є «місцевою». Стурбованість викликає кам'яна статуя, розташована на території ботанічного саду, неподалік від стадіону. Скульптура потерпає від людської необізнаності стосовно необхідності збереження пам'яток половецької культури.

Адміністрація Біосферного заповідника «Асканія-Нова», помітивши негативний вплив людських чинників на стан кам'яних статуй, у 1980-і роки прийняла рішення про перенесення трьох кам'яних статуй у степ на відстань 2 км від селища. Оглянути статуї можна, подорожуючи екологічною стежкою заповідного степу. Проаналізуємо стан кам'яної баби, що знаходиться у заповідному степу. На спині — залишки фарби різних кольорів і літери, які йдуть зверху вниз і складають напис «Фікса». Гарний вигляд має третя розміщена в степу скульптура. Якщо не враховувати помітні здалеку білі плями на шоломі,— наслідок постійної уваги з боку птахів, можна зробити висновок, що роботи древніх майстрів можуть добре протистояти природним факторам і зберігатися в задовільному стані впродовж віків навіть під відкритим небом.

Відносно добрий стан збереження мають шість статуй, що розміщені на маршруті заповідника, де проходить основний потік туристів. Вони під надійною охороною. Завжди під прицілом фотокамер туристів знаходиться скульптура, яка змінила місце розташування, але від цього лише виграла. До речі, вона найвища, це чоловіче зображення, на спині — гарні коси, на голові шлем.

У наш час багато музеїв мають у своїх колекціях половецькі статуї [4,7,9]. Звісно, найкращі потрапили колись до провідних музеїв: Ермітажу, Історичного музею Москви. Половецька монументальна скульптура –це самобутнє явище стародавньої культури [9]. Образи половецької пластики передають характер побуту зниклого народу. Майстри творили згідно встановлених канонів, але без будь-якого шаблону. Жодна статуя не повторює іншу [6]. В цьому і полягає художня та історична цінність скульптур, які потребують охорони та зберігання у первозданному вигляді.

Доцільним є створення навчального маршруту під назвою «Половецькі кам'яні статуї колекції Асканії-Нова». Це дасть змогу відчути, як чудово переплітаючись, співіснують в заповіднику старовина і сучасність. Новий маршрут стане не тільки додатковою формою обслуговування відвідувачів, але буде сприяти розповсюдженню знань, а головне — сприяти збереженню цінних пам'яток історії краю. Дане дослідження — своєрідний вклад у вирішення проблеми збереження кам'яних скульптур — свідків далеких часів. Видання фотоальбому кам'яних статуй колекції Асканії-Нова стало б у нагоді краєзнавцям, а також дало б змогу розширити знання щодо історії та культури краю, оцінити археологічну значущість колекції. Археологія — наука мовчазна, але цікава. Вона вчить бачити деталі, за якими вивчається побут, культура, історія народів, що жили у минулому.

Отже, зробимо висновки. Колекція половецьких скульптур Біосферного заповідника «Асканія-Нова» — унікальна, бо розташована просто неба. Займає 4 місце в Україні за кількістю кам'яних статуй. Відтворення скульптур неможливе, бо зникли половці як етнос. На території Асканії-Нова зібрана багата колекція середньовіччя, яка має велике значення та художню, історичну, культурну цінність. Як пам'ятки історії, статуї знаходяться під охороною держави. Скульптури варто досліджувати, вивчати. Вони можуть стати експозицією окремого екскурсійного маршруту. За твердженням дослідника Л. Кунковача, у євроазіатських степах немає двох однакових кам'яних фігур. Детальне вивчення колекції Асканії-Нова дає нам підстави приєднатися до цієї думки.

Новизна роботи полягає у спробі дослідити типологію прикрас, що є досить актуальним у зв'язку зі зростанням інтересу відвідувачів заповідника до колекції та бажанням отримати додаткову інформацію на туристичному маршруті. Практичне застосування роботи: матеріал дослідження може бути використаний співробітниками сектора екологічної пропаганди при підготовці екскурсоводів та при проведенні навчальних учнівський екскурсій з метою розвитку інтересу до вивчення історії рідного краю.

Література

1. *Белоусова Е. М., Вирлич А. Э. Херсон — Аскания-Нова. Справочник. Сімферополь: Таврия, 1976. 118 с.*
2. *В. А. Міфологічний сюжет на половецькій статуї в Асканії-Нова. Вісті Біосферного заповідника «Асканія-Нова». Аскания-Нова: Биосферный заповедник, 2000. С. 124–127.*
3. *О. І. Найдавніші скульптури.Наддніпрянська правда. 1990.*
4. *Дашкевич Я. Каменные бабы причерноморских степей. Коллекция из Аскании-Нова. Вроцлав; Варшава, 1982.*

5. *Історія міст і сіл Української РСР. Херсонська область. Київ, 1972. 686 с.*
6. *Кунковач Л. И. Древнетюркские каменные изваяния. Будапешт, 1997.*
7. *Курдюк М. Г. Асканія-Нова. Путівник. Сімферополь: Таврія, 1974. 63 с.*
8. *Лелеко М. М. Ідоли зниклих племен. Чапельський під. 2002.*
9. *Плетнева С. А. Половецкие каменные изваяния. Москва: Наука, 1974. 200 с.*
10. *Фальц-Фейн В. Э. Аскания-Нова. Киев: Аграрна наука, 1997. 352 с.*

РУХЛИВІ ДВОРОВІ ІГРИ МЕШКАНЦІВ КРАМАТОРСЬКА 50-Х — 70-Х РОКІВ ХХ СТ.

Ратушинська Елеонора,
учениця 10 кл. Краматорської української гімназії, вихованка гуртка «Етнографія України» Донецького ОЦТК, м. Краматорськ, Донецька область, Україна
Керівники: Бородай Олег Васильович,
керівник гуртка «Етнографія України» Донецького ОЦТК, учитель громадянської освіти Краматорської української гімназії
Савчук Олег Анатолійович,
керівник гуртка «Історичне краєзнавство» Донецького ОЦТК, учитель історії та правознавства Краматорської української гімназії

Вступ. Гра є природною поведінкою дитини, провідною формою її діяльності, засобом пізнання оточуючого світу. Гра також є мовою дітей, яка виявляє почуття дитини, її емоційні проблеми, труднощі звикання до життя в колективі. Гра потрібна для розвитку дитини, бо це є її творча діяльність, а не пуста забава. У грі розвиваються необхідні фізичні якості (сила, швидкість і точність рухів, координація, витривалість, спритність, вправність тощо), вольові якості, кмітливість, пам'ять, спостережливість, уважність. В цілому гра необхідна дитині для того, щоб набувати життєвий досвід у різних ігрових ситуаціях. На наш погляд, дворові ігри міських дітей України ХХ століття становлять малодосліджений і цікавий аспект української етнографії. В наш час стрімкої урбанізації розмиваються, спотворюються, або повністю зникають чимало проявів традиційної культури українців. Докорінних змін зазнає й унікальний світ дітей — в їх життя увірвалися цифрові технології, діти сьогодні чимало свого вільного часу приділяють комп'ютерним іграм. Сучасні дітлахи набагато менше грають колективно у своїх дворах, і тому дворові ігри стають для них менш популярними, цікавими і актуальними. Зберегти інформацію про традиційні дворові рухливі ігри маленьких краматорчан 50–70-х років ХХ ст. і становить головну мету нашої роботи.

Для своєї роботи ми використали спогади сучасних мешканців Краматорська, чиє дитинство пройшло в міських дворах житлових кварталів 50–70-х років минулого століття.

1. Дворові рухливі ігри хлопчаків.

В хлоп'ячих рухливих іграх хлопчаки вчилися насамперед думати, спостерігати за навколишнім світом, прагнули розвивати в собі фізичну силу та моторні вміння, а також уважність, бійцівські якості.

У післявоєнну добу, з розповідей своїх батьків та дідів, які були свідками та учасниками Другої світової війни, діти придумали гру «У війнушку». Згідно з домовленістю

(або за жеребом) гравці ділилися на дві групи — на «німців» та «партизан». «Німці» завжди тікали, а «партизани» ловили втікачів. У процесі гри «партизани» рили окопчики, будували «землянки», розводили багаття, варили кашу, пригощали усіх гравців, навіть «полонених німців». Тяжче приходилось «німцям», бо вони завжди ховалися. З палиць робили пістолети та рушниці. Завжди у цій грі вигравали «партизани», але «німці» не ображалися, бо вже завтра вони будуть «партизанами» [1].

Серед краматорських хлопчаків у 50-х роках XX ст. побутувала така гра, як «Таксисти». У цій грі приймали участь хлопці, які мали велосипеди. Після занять у школі, хлопці сідали на велосипеди та допомагали знайомим дівчатам доїхати після школи додому, знайомим жінкам довезти тяжкі сумки, відвезти якийсь вантаж, тобто допомагали дорослим. За це хлопці отримували хто цукерку, хто печиво, хто просте «дякую». Але в ті скрутні часи і цьому були раді хлопці. Дітям це було в радість, хоча може і не всі вони розуміли, що ця гра навчає поваги до дорослих, взаєморозуміння з ними, привчає допомагати людям [2].

Для гри «Козаки-розбійники» збиралися хлопці різного віку та ділилися на дві команди: одна — «козаки», інша — «розбійники». Коли визначились, всі починають розбігатися, «розбійники» втікають від «козаків», а «козаки» наздоганяють, в свою чергу, «розбійників». Гра була дуже цікавою і могла затягуватися на цілий день. В обох командах були саморобні іграшкові пістолети або шаблі, як правило дерев'яні, на яких могли відбуватися поєдинки-двобої, коли «козак» наздоганяв «розбійника» [3].

Гра «Прапор» вимагала від граючих не лише сили, швидкості і спритності, а й вміння правильно побудувати тактику гри. Сутність її полягає у тому, що хлопці ділилися на дві команди, кожна з яких мала свій «прапор» (це могла бути звичайна палиця). Завдання полягало в тому, щоб заволодіти прапором команди-суперниці. «Прапори» встромлялися у землю на відстані приблизно 20–30 метрів один від одного, навколо їх на землі креслили коло радіусом близько метра — так звана «мертва зона». Команди гуртувались біля своїх прапорів. По взаємній згоді починалася гра. Частина команди бігла в атаку, щоб захопити прапор суперника, а частина залишалась біля свого «прапора» для його захисту, при цьому можна було штовхати (але не бити) суперників, хапати і утримувати їх за руки, ноги тулуб. Суперника, який заступив лінію «мертвої зони» чіпати вже не можна було і він безперешкодно міг заволодіти прапором суперників, вигравала та команда, яка зробить це першою [4].

2. Дворові рухливі ігри дівчат. В рухливих дворових іграх дівчат потрібно було демонструвати спритність, гнучкість, швидкість і гарну координацію рухів. У кожному дворі міста усі дівчата вміли і полюбляли грати у «Класики». До речі, мешканка Краматорська О. С. Якунко припускає, що назва гри була пов'язана із початковою школою, до якої починали, або збиралися ходити учасниці гри: граючі теж переходять з класу в клас [5].

Серед дівчаток 10–12 років у 70-х роках XX ст., дуже поширеною грою була рухлива дворова гра в «Резиночку». Для цієї гри потрібна була резинка довжиною 3–4 метри, яку зшивали. Гравців було — три дівчини, дві одягали резинку на ноги, щоб третя дівчина могла стрибати через резинку. Спочатку це була мала висота, але з кожним наступним класом резинку гравці підіймали вище. Усього було 10 класів та іспити. У кожному класі — десять різноманітних фігур, які робила дівчинка на резинці. Іспити потрібно було складати с закритими очима. Перемагає той, хто швидше за всіх закінчить стрибати [6].

3. Рухливі ігри змішаного складу учасників. Схожою на «Козаків-розбійників» була гра «Білки-стрілки». Хлопчаки і дівчатка ділились на дві групи — «білки» та «стрільці» («шукачі). «Білки» повинні були сховатись, причому усі разом в одному місці чи в одному районі радіусом в 10–15 метрів, а «шукачі» повинні були їх усіх

відшукати. Коли «білки» будуть мандрувати до місця своєї схованки, вони повинні були залишати білою крейдою стрілки, які вказували на напрямок їхнього пересування. Такі білі стрілки залишалися на асфальті, бордюрах, деревах, цеглинах і каменях, стінах гаражів та будинків тощо, причому вони могли залишатися і в доволі малопомітних чи малодоступних місцях і відшукати їх було далеко не просто. Причому «білки» намагалися заплутати свої сліди (стрілки), петляючи маршрут слідування. Гра могла затягуватись до ночі, бо закінчувалася тільки тоді, коли усі «білки» були знайдені «стрільцями (шукачами)» [4].

Залюбки у дворах діти грали в гру «Чорне чорнило, біле перо». Гравці ділилися на дві команди: команду «чорне чорнило» та команду «біле перо». Ставали в ряд і з'єднувалися, роблячи ланцюг з рук, і ставали команда напроти іншої команди, на відстані метрів 8–10. Одна команда починає промовляти кричалку: «Чорне чорнило, біле перо, викликаєм … (називали ім'я гравця з протилежної команди) і більше нікого». Тоді гравець, якого викликали, виходить вперед, розбігається і біжить в ланцюг команди напроти, прямуючи в сплетені руки гравців. Якщо він розбиває ланку, то забирає собі до команди ту частину, яку розбив, а якщо не розбиває, то становиться до ланцюга цієї команди. Гра тривала доти, поки в якийсь з команд не залишиться лише один гравець [7].

Однією з найпростіших і популярних ігор була гра «В жмура» («Жмурки»). Діти вибирають того, хто буде шукати, а інші діти за лічений час, поки «жмур», відвернувшись від гравців спиною, рахує, повинні сховатися десь на території двору, в радіусі до 50 метрів. Часу на те, щоб гравці сховалися, давали приблизно 100 секунд, при цьому та дитина, яка буде усіх шукати («жмур»), голосно рахує до 100, після чого розпочинає пошук. Гра закінчується тоді, коли всі гравці будуть знайдені [4].

Цікавою грою, яка вимагала від учасників уваги і швидкої реакції, була гра «Хусточка». Учасники сідають у коло на присядках, обличчям до центру. А ведучий повинен бігати навколо і не помітно упустити хустку у кого-небудь за спиною. Якщо гравець це помітив, йому потрібно схопити хустку і бігти в протилежну сторону, щоб встигнути зайняти місце гравця, який зараз є ведучим. Той у свою чергу теж біжить по колу до свого місця. Хто прибіжить останнім, водить у наступному кону [4].

Отже, дворовими рухливими іграми в даній роботі вважаються ті ігри, які придумані самими дітьми, в які грали діти виключно самі, без втручання дорослих, без їхнього контролю та опіки, та які передавалися від одного дитячого покоління до іншого. Ці ігри поділяються на ігри для хлопчаків та для дівчаток. Але були й такі дворові рухливі ігри, в яких активно брали участь як дівчата, так і хлопці. На жаль, обсяг роботи не дозволив зупинитися на всіх виявлених дворових іграх дітей і частина таких ігор, наприклад, такі як «Латки», «У вибивного», «Бій на конях» тощо, залишилися за межами даної роботи.

Література

1. *Інтерв'ю з Корінчуком Володимиром Петровичем, 1958 р.н. (м. Краматорськ Донецької області, 31 березня 2013 р. Транскрибований аудіозапис). Архів музею «Рідна хата» КУГ.*
2. *Інтерв'ю з Коровіним Володимиром Григоровичем, 1956 р.н. (м. Краматорськ Донецької області, 08 березня 2013 р. Транскрибований аудіозапис). Архів музею «Рідна хата» КУГ.*
3. *Інтерв'ю з Морозовим Андрієм Ігоровичем, 1962 р.н. (м. Краматорськ Донецької області, 04 квітня 2013 р. Транскрибований аудіозапис). Архів музею «Рідна хата» КУГ.*
4. *Інтерв'ю з Іляшенком Валерієм Івановичем, 1949 р.н. (м. Краматорськ Донецької області, 15 березня 2013 р. Транскрибований аудіозапис). Архів музею «Рідна хата» КУГ.*

5. *Інтерв'ю з Бородаєм Олегом Васильовичем, 1954 р.н. (м. Краматорськ Донецької області, 7 вересня 2019 р. Транскрибований аудіозапис). Архів музею «Рідна хата» КУГ.*
6. *Інтерв'ю з Якунко Ольгою Степанівною, 1961 р.н. (м. Краматорськ Донецької області, 9 квітня 2013 р. Транскрибований аудіозапис). Архів музею «Рідна хата» КУГ.*
7. *Інтерв'ю з Рядчиковою Світланою Миколаївною, 1961 р.н. (м. Краматорськ Донецької області, 17 березня 2013 р. Транскрибований аудіозапис). Архів музею «Рідна хата» КУГ.*
8. *Інтерв'ю з Теслою Надією Сергіївною, 1966 р.н. (м. Краматорськ Донецької області, 8 квітня 2013 р. Транскрибований аудіозапис). Архів музею «Рідна хата» КУГ.*

СІРА УКРАЇНСЬКА ХУДОБА: ІСТОРІЯ, ФОЛЬКЛОР, СЬОГОДЕННЯ

Ташкевич Ангеліна,
учениця 9 кл. ОЗ НВК Асканія-Нова-гімназія Чаплинського району, вихованка гуртка «Юні екскурсоводи» КЗ «Центр туристсько-краєзнавчої творчості учнівської молоді» Херсонської облради
Херсонська область, Україна
Керівник: Ташкевич Людмила Леонідівна,
вчитель ОЗ НВК Асканія-Нова-гімназія

Актуальність теми полягає у необхідності дослідження історії давньої української породи тварин, які сьогодні опинилися майже на межі зникнення. Багата фольклорна спадщина, пов'язана з цією худобою, підтверджує нерозривність та єдність з культурним надбанням українського народу протягом віків. Сьогодення вимагає найскоріших кроків по збереженню породи. Тож дослідження має за мету привернути увагу широких кіл науковців, громадськості, зацікавлених тваринників до проблем збереження сірої української худоби.

Воли — представники сірої української худоби, були основною тягловою силою чумацтва. Це одна з найдревніших порід, що походить від дикого бика тура, від якого успадкував масивну статуру, темно-сірий окрас самців [16, с.270]. Відзначається стійкістю до екстремальних погодних умов, високою життєздатністю, витривалістю. Воли менш перебірливі в кормах ніж коні, сильніші. Їх легко було привчити до оранки, до перевезення вантажів. Коли в дорозі чумак помирав від хвороб чи ворожих ран, його ховали при дорозі. Клали в яму головою додому. Кожен чумак приносив зі своєї мажі жменю солі і нею обсипав покійника. Роги волам покійного чумака фарбували в чорний колір — намазували дьогтем і посипали попелом. Коли ж чумак гинув, проливши кров у боротьбі з ворогами, між рогами вісімкою причіпляли стрічку червоного кольору. Коли валка їхала селами, люди знали, яким чином загинув чумак, і віддавали йому траурні почесті: вставали на коліна, співали заупокійні молитви [16]. Щороку чумаки продавали близько 6 млн. пудів солі, 3 млн. пудів риби, перевозили до Одеси за сезон близько 50 млн. пудів хліба [2, с.50]. «Подумать лишень,— пише Богдан Леськів,— 1000 років наші предки на волах здійснювали багатоденні походи!». «Проходячи з величезними вантажами неозорі степи, під провідом свого хазяїна-чумака, вони щипають засохлу від спеки траву, яка росте на самому шляху, і більше не потребують кормів»,— дивувався професор Київського університету С. М. Ходецький у 1851 році [2, с.50].

Відомо, що чумацтво як соціокультурне явище виникло в XIV столітті, найбільшого розквіту досягло у XVII–XVIII столітті, але у зв'язку з розвитком транспорту

припинило своє існування наприкінці XIX століття [16]. Чумацький шлях проходив по лівому берегу Дніпра, йшов до Криму, перетинаючись з іншими торговельними та поштовими трактами. Таврійські степи були місцем найбільшої концентрації чумаків. Ідучи до Криму, до солоних Сиваських озер, чумаки не минали таврійських степів, де вони пасли волів, зупинялися на ночівлю біля рідкісних у цих краях колодязів. Великий Чумацький шлях проходив в нашій місцевості повз Великий Чапельський під. Про наявність чумацького шляху згадується в різних джерелах: «Щорічно довгими караванами проїжджають сотні тисяч возів чумаків. Вони мають право пасти волів в межах шляху, напувати їх в казенних колодязях біля доріг. Як сходив сніг, як ревли воли, чумаки збиралися на майдан у валки. Попереду віз, запряжений лискучими найкращими волами» (Д. Яворницький) [16, с.270].

На території сучасного заповідника «Асканія-Нова» знаходилася чумацька стоянка, донині утримується унікальна порода — сіра українська худоба, в заповідному степу зростають лікарські рослини, що використовувалися чумаками, а пам'ять місцевих жителів зберегла старовинні рецепти чумацьких страв та напоїв. За часів чумацтва склалися певні звичаї та традиції, які вплинули на ментальність українського народу [5; 20]. Такі риси характеру як витривалість, мужність, самовідданість, працелюбність, винахідливість, дотепність — відповідають образу пересічного українця. Не може загинути те, що тисячоліттями кристалізувало характер нації. Адже чумацтво — це не тільки торговельна організація великого економічного значення, а й одна з моральних форм у вияві української духовності. Чумацькі валки перестали існувати, але надбання чумацтва актуальні і сьогодні. Існує безліч прислів'їв про волів [5; 10; 15]:

— Вола в'яжуть мотуззям, а людину словом
— Що вимовиш язиком, то не витягнеш і волом
— Одна брова варта вола, другій брові й ціни нема
— Волом зайця не доженеш
— Гриць за волами, Гриць і за дровами
— Поки зайця вб'ють, то вола з'їдять
— З одного вола двох шкур не деруть, а з бідного і сім шкур здіймуть
— Затявсь у волову шкуру

В давнину із волячої шкури шили взуття, шкури використовували для оздоблення верхнього одягу. Кушнір — спеціаліст, що займався вичинкою шкур. Волячу шкуру золили сумішшю вапна та попелу, потім здирали шерсть. Вишкрібалася міздря, шкура «дубилася» у хлібному квасі з дубовою корою від одного до п'яти місяців, після дубіння — просушувалася, фарбувалась, змащувалася дьогтем [20, с.125]. Транспорт чумаків — мажі, вози спеціальної конструкції, пристосовані до бездоріжжя, степових пісків і великої спеки [16]. Вони були великого розміру: пара волів — вантажністю 60 пудів, чотириволові — 90 пудів, шестиволові — 120 пудів. Мажі застеляли воловими шкурами, насипали сіль у лантухи, мажу зверху вкривали воловими шкурами для захисту від дощу та пилу, адже дорога була довгою, треба було, щоб сіль не зіпсувалася. У дорозі шкури запряжених волів змащували дьогтем, щоб відганяти надокучливих мух та степових комах. Тому, вкриті пилом воли і чумаки справді мали вигляд, який найкраще передає російське слова «чумазий» [20].

Є така приказка «Ото велике цабе». Щоб зрозуміти, треба знати, що цоб — вигук, яким повертають волів ліворуч, цабе — вигук, яким повертають волів праворуч [16, с.211]. Гумор та мудрість народу зберегла усмішка, яка не втратила актуальності донині.

«Їде селянин волами. По дорозі підсів до нього панок, що подорожував.

— А ви чим займаєтесь, пане? — питає його селянин.

— Політикою! — хвалиться панок.— Це дуже важке заняття. Треба знати, що коли сказати, треба розумітись в політиці цілого світу. Це не те, що гречку сіяти або волами поганяти.

— Добре, пане,— каже спокійно селянин.— А чи знаєте, що означає «цоб», а що значить «цабе»?

— Не знаю.

— Бачите! А віл знає! — відрізав селянин» [11, с.32].

Щоб зрозуміти українську приказку «Цоб, тпру, до ярма! — оглянувся — вже нема», треба знати, що ярмо — це дерев'яний нашийник для великої рогатої худоби, у переносному сенсі ярмо — панування, зв'язане з гнітом, гнобленням [8, с.296].

— Народний фольклор залишив нам кілька прикмет, які пов'язані з волами:
— Не можна бити волів коромислом, бо воли ревітимуть та бігатимуть;
— Не слід палицею проводити хреста на землі, не годиться бити сапою землю: якщо ступить на таке місце віл, то буде кульгати;
— Якщо загублених волів ніхто не нагляне, то вони можуть прожити у степу декілька днів неушкодженими, тобто їх не займе вовк [9].

Чумацькі пісні, де згадується сіра українська худоба, зібрані фольклористами у численні збірки [5; 19]. Ось кілька назв відомих чумацьких пісень:»Ой воли ж мої, сиві та й рябії», «Ой ревнули воли», «Чумаче, чумаче, чого зажурився». Рядки з останньої пісні: «Чумаче, чумаче, чого зажурився, чи воли пристали, чи з дороги збився? — Воли не пристали, ні з дороги збився, того зажурився — без долі вродився, як в будень, так в свято одно тільки знаю: ярма нариваю, воли запрягаю, в далеку дорогу вічно поспішаю» [5]. Воли, як головні герої, згадуються у народних казках: «Крадений віл», «Про чоловіка, що проміняв волів на калитку», «Казка про одного чоловіка, який давав на Божеє вола, щоб Бог дав йому сторицею» [13].

З давніх-давен в Асканії-Нова сіра українська худоба розводилась виключно для отримання волів як робочої сили [14, с.219]. Корів зазвичай не доїли. Три сезони поспіль худоба користувалася пасовиськами, взимку тварин годували соломою і сіном. Зимувала худоба здебільшого під відкритим небом. Під назвою «фейнівська» худоба була широко відома на півдні України протягом XIX століття [18, с.148]. З 1913 року була заведена племінна книга сірої української худоби [14, с.220]. Вже тоді відомі «королі вівчарства» Таврійського краю — Фальц-Фейни добре розуміли значення збереження унікальної породи [18, с.147]. Витривалість худоби була надзвичайна, адже віл відрізнявся особливою тямучістю, легко правувався, був працездатним до 15 років. Як приклад: два воли на випробуванні перевозили вантаж у 400 пудів, це майже — 6 тонн [2, с.50]. Представники сірої української худоби з маєтків Фальц-Фейнів в різні часи неодноразово ставали переможцями на різних сільськогосподарських виставках, відзначалися найвищими нагородами — золотими та срібними медалями [14, с. 220].

Вважається, що велика рогата худоба була однією з перших приручених тварин на території України в VII — VI ст. до нашої ери [2, с.50]. Сіру українську породу вивчали багато вчених і фахівців, відзначаючи її древність, зовнішній вигляд, продуктивність та робочі якості [2,3,12,14]. З плином часу порода, яка була найчисленнішою в Україні, стала неперспективною і опинилась на межі зникнення [3; 14]. Ситуація в останні роки дещо змінюється на краще [12]. В дослідному господарстві «Маркеєво» утримується майже понад 200 голів сірої української худоби [12, с.158]. Вчені виступають на захист національної породи [2; 3; 12].

Нині в Інституті тваринництва степових районів «Асканія-Нова» ґрунтовно досліджено стан збереження природного вітчизняного генофонду сірої української худоби [12, с.158]. Визначено рівень продуктивності, плодючості, розвитку екстер'єру корів цієї породи в умовах екстремального спекотного клімату південного степу

України. Адже збереження генофонду підпадає під виконання основних завдань Конвенції про біологічну різноманітність, яку в місті Ріо-де-Жанейро у 1982 році підписали 167 країн, а 27 листопада 1994 року її було ратифіковано Верховною Радою України [7]. Національною Аграрною академією України розроблено і затверджено Програму збереження генофонду основних видів сільськогосподарських тварин в Україні [17]. Генофондові стада вітчизняних порід признані елементом біорізноманіття навколишнього середовища. Тому важливість збереження популяцій аборигенних порід дорівнюється збереженню цілісності та збалансованості біосфери [12, с.164]. Сіра українська порода — це природний вітчизняний генофондовий об'єкт, що перебуває на грані зникнення, присвоєно статус першої категорії охорони [17, с.8].

Таким чином, асканійська популяція цієї породи — це еколого-виробничий тип сірої худоби, який формувався в умовах спекотного клімату асканійських степів під впливом науково-обґрунтованої селекції інституту степових районів «Асканія-Нова» протягом більше 60 років чистопородного розведення [3]. Таврійський край має всі підстави пишатися не лише історією формування породи, широким використанням тварин в минулому, багатою фольклорною спадщиною, але й певними успіхами по розведенню породи сьогодні. Треба розуміти всю важливість збереження сірої української худоби, адже це — національне надбання українського народу. «Ні одна західноєвропейська порода не винесе й половини тих труднощів, які винесла сіра українська порода, яка становить собою істинний скарб степових губерній і важливу частку багатства нашої батьківщини»,— писав ще у 1900 році науковець О. В. Совєтов [2, с.50].

Що сьогодні потрібно для збереження породи? Мабуть, небагато. Дати сірій українській худобі вільно жити, пастися, дбати про її добре утримання і відтворення. Безумовно і держава повинна подбати про свою сіру українську худобу, «бо вона до нас прийшла на Україну, щоб ми землі рабами не були, щоб ми самі собі назвали ціну і на землі священній ожили» (Л. Горлач) [2, с.53]. Провідний спеціаліст інституту тваринництва «Асканія-Нова» Н. М. Фурса [3,12] багато уваги приділяє питанню збереження породи, проте зусиль декількох спеціалістів не вистачає для повномасштабної роботи по збереженню рідкісної худоби. В своїх працях науковець доводить до відома широкого колу зацікавлених осіб необхідність збереження та важливість її розведення: «Продуктивний генетичний потенціал асканійської популяції сірої української худоби знаходиться на рівні світових провідних порід» [12, с.164]. Тож треба не лише пишатися своїм українським надбанням, а ретельно пізнавати, вивчати, досліджувати, примножувати, зберігати окрасу і гордість Таврійського краю — сіру українську худобу — складову частину національного надбання вітчизняної природної, наукової, історичної, культурної спадщини України.

Література

1. *Біблія або книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. Переклад Івана Огієнка. Видавництво «Східноєвропейська місія», 2008. 1336 с.*
2. *Бондар А. А. З історії сірої української худоби. Вісник аграрної науки. № 7. 1997. Видавництво «Аграрна наука», 1997. С. 50–53.*
3. *Васильківський С. Б. Асканійська популяція сірої української породи / Гринько П. М., Кононенко Г. З., Долгоброд М. А., Чуй Р. Ф., Фурса Н. М. Науково-технічні розробки в галузі тваринництва ІТСР. Каталог до 75-річчя з дня заснування, 2006. С. 91–92є*
4. *Дереш Любко. Остання любов Асури Махараджа. К.: Нора-друк, 2013. 226 с.*
5. *Закувала зозуленька. Антологія української народної творчості: Пісні, прислів'я, загадки, скоромовки.— Київ: Веселка, 1989.— 606 с.*
6. *Коваль А. П., Коптілов В. В. Крилаті вислови в українській літературній мові. Київ: Вища школа, 1975. 335 с.*

7. *Конвенция о биологическом разнообразии (Рио-де-Жанейро, 3–14 июня 1992 года). URL: www/ biosafety.ru /index*
8. *Короткий тлумачний словник української мови. Київ: Рад. школа, 1978. 296 с.*
9. *Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях». Київ: Довіра, 2003. 383 с.*
10. *Народ скаже — як зав'яже. Українські народні прислів'я, приказки, загадки. Київ: Веселка, 1973. 228 с.*
11. *Народні усмішки / Упоряд. П. Ф. Гальченко. Київ: Дніпро, 1986. 310 с.*
12. *Фурса Н. М. Збереження генофонду сірої української породи худоби на півдні України. Науковий вісник «Асканія-Нова». Випуск 5, частина ІІ. 2012. С. 158–164.*
13. *Соціально-побутова казка / Упоряд., передм. О. Бріциної. Київ: Дніпро, 1987. 282 с.*
14. *Степной заповедник Чапли — Аскания Нова. Сборник статей. Под ред. М. Н. Колодько и Б. К. Фортунатова. Москва, 1928. 271 с.*
15. *Українські прислів'я та приказки / Упоряд. С. Мишанича та М. Пазяка. Київ: Дніпро, 1983. 390 с.*
16. *Потапенко О. І., Кузьменко В. І. Шкільний словник з українознавства. Київ: Укр. письменник, 1995. 291 с.*
17. *збереження генофонду основних видів сільськогосподарських тварин в Україні на період до 2015 року. Київ: Арістей, 2008. С. 8*
18. *Фальц-Фейн В. Е. Асканія-Нова. Київ: Аграрна наука, 1997. 347 с.*
19. *Чамаров Н. В. 232 найпопулярніші українські пісні. Донецьк, 2008. 400 с.*
20. *Ярещенко А. П. Під чаром рідної землі: Посібник з українознавства. Київ: Шанс, 2008. 344 с.*

НАРОДНА ВИШИВКА У СТАНИЧНО-ЛУГАНСЬКОМУ РАЙОНІ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Фільчакова Аліна,
учениця 11 кл. КЗ «Станично-Луганська спеціалізована школа I-III ст. № 2 з поглибленим вивченням окремих предметів і курсів ім. П. В. Балабуєва», смт. Станиця Луганська, Луганська область, Україна
Керівник: Левченко Катерина Михайлівна, методист КУ «Районний методичний кабінет працівників освіти Станично-Луганського району»

Народна вишивка є одним з найбільш поширених і доступних видів народної художньої творчості. Вона удосконалювалася упродовж багатьох століть і до нас дійшла у вигляді чудових різноманітних орнаментів, швів, якими вони виконані. Вишиванка — це своєрідний літопис життя. Це наша історія, міфологія, релігія, давнє мистецтво наших предків, душа народу.

Метою нашої краєзнавчої експедиції було дослідити особливості автентичної вишивки Станично-Луганського району у XX столітті, яка відображає як культуру корінного населення, так і переселенців у різні часи з Центральної, Західної України, Закарпаття, Польщі. І так історично склалось, що орнаменти та кольори місцевих вишивок в XX столітті, з одного боку, перетинаються з вишивками інших регіонів України, але є й такі унікальні візерунки, які притаманні тільки для нашого регіону (Фото 1).

Для досягнення цієї мети ми поставили для себе завдання: 1) проаналізувати зразки автентичної вишивки з фондів Станично-Луганського краєзнавчого музею — відділу Луганського обласного краєзнавчого музею, інших музеїв сіл, та 2) зібрати зразки вишивки, поспілкувавшись з мешканцями району, що представляють різні верстви, різні етноси, що заселяли наші землі у впродовж ХХ століття

Ми врахували літературу щодо української вишивки, праці попередніх дослідників [1; 2; 3; 4]. Це допомогло проаналізувати артефакти переселенців з інших регіонів України на землі Сіверського Дінця. Знайдені в ході експедиції зразки вишивки у конкретних людей знайшли своє відображення у презентації та публікації у фахових українських журналах [5], а також зафіксовано на фото дослідниками. Базовим джерелом для опису вишивки козаків та їх нащадків у ХХ столітті стали фонди Станично-Луганського краєзнавчого музею — відділу Луганського обласного краєзнавчого музею [6], а щодо старообрядців — музею села Велика Чернігівка [7].

Фото 1

Фото 2

Сьогодні Україна на весь світ пишається своїми вишивками, а серед всього їх розмаїття вишитий рушник та вишита сорочка займають особливе місце. І це вплинуло на процес нашого дослідження.

У давнину рушник, вишитий відповідними візерунками-символами, був невід'ємним атрибутом багатьох обрядів: з рушником приходили до породіллі вшанувати появу нової людини, зустрічали й проводжали дорогих гостей, справляли шлюбні обряди, проводжали в останню путь, прикрашали образи та накривали хліб на столі.

Як ми встановили, рушник має дві частини: праву (чоловічу) та ліву (жіночу), причому це є спільною рисою проаналізованих нами артефактів регіону Спочатку вишивають праву сторону, потім ліву. Рамка вишивалась першою, доволі часто це своєрідна ліана, що оперізує весь рушник, заквітчана різними квітами з листочками. На рушниках обов'язково вишивали древо життя, яке символізує процвітання роду. Горщик, у якому заходиться древо — символ першопорядку, жіночого лона, з якого пішов весь рід. Він символізує минуле. Основна частина — прямий стовбур, з двома гілками з боків (творець і руйнівник), та центральна квітка життя, яка разом з елементами «повітря» символізує майбутнє родини, її добробут, дітей. Колір дерева червоний, зелений та чорний (Фото 2).

Рушник український для шлюбної церемонії вишивали на цільному полотнищі, він не мав мережки або мережева. На ньому був геометричний орнамент або

виноградна лоза, не можна було вишивати квіти або тварин. Молодята ступали на середину рушника вона повинна бути білою, чистою — життя починалося з чистого листа [4].

Весільні рушники мали рослинний орнамент та монограми з літерами імен молодят. Союзним рушником перев'язували руки, скріпляли шлюб, бажаючи їм взаєморозуміння, щасливої і довгої подружньої дороги. Рушники дарували старостам, якщо на заручення приходили до угоди. На весіллі рушниками перев'язували старост і дружок, бояр та інші весільні чини.

«Покутник» прикрашав образа та світлини, довжина його досягала трьох метрів і більше. Рушники в хаті розвішували на кілочках по стінах, над дверима, вікнами, на дзеркалах. Вони вражали багатим декором, соковитістю фарб. Дівчата вишивали на рушниках волошки, маки, троянди, фіалки. Обов'язковими були птахи: півники, голубки.

З другої чверті ХХ ст., коли у народний побут входять нові види меблів, для їхнього оздоблення з'являються нові полотняні вироби. Поли та сітка ліжка прикрашали підзорами (підзорниками), смугами тканини, оздобленими вишивкою. «Шторочками» прикрашали бічні спинки ліжок, вікна. Серветками — спинки м'якого дивана, та клали на стіл поверх скатертини, на кімнатні двері вішали гардини. На подушках, прикрашених декоративними наволочками, не спали. Їх викладка мала бути додатковим декоративним елементом житла [8], (Фото 3).

Сорочка була основою будь-якого одягу: святкового і буденного, чоловічого і жіночого, для дітей та для людей похилого віку. Як свідчать попередні дослідження, від XVII до середини ХХ ст. сорочки вишивали білим по білому. До вишивки в техніці «лиштва» додавалася мережка — ажурна техніка, що в поєднанні з вишивкою створювало дуже витончений та елегантний виріб.

У жіночих сорочках напри кінці ХІХ та на початку ХХ століття вишивалися і мережилися рукави, уставки, і обов'язково — подоли, бо вони мали бути видні із-під юбки. Мережані, а не вишиті подоли — характерні особливості жіночих сорочок Станично-Луганського району і в ХХ столітті [8].

Як свідчать матеріали з фонду районного краєзнавчого музею, у вишивці часто використовуються такі мотиви, як «виноград», «хміль», «дубове листя», «троянди» та інші квітучі рослини, які символізують вічно живу природу (Фото 4).

Фото 3

Фото 4

Червоний мак символізує чарівну силу, що захищає від зла, це краса, молодість. Виноград — радість і краса, чистота стосунків. Троянда. Стара назва троянди — ружа, співзвучна давній назві Сонця — Ра. Крім того, є і слов'янська назва

крові — руда. Візерунки з трояндами складалися за законами рослинного орнаменту, що означало нескінченний сонячний рух з вічним відродженням. Калина — дерево українського роду. Вона притаманна зразкам української вишивки, що прийшла в наш край з переселенцями. Колись в давні часи вона зв'язувалася з народженням Всесвіту, вогняної трійці: Сонця, Місяця і Зірки. Мабуть, тому і отримала калина таке ім'я від старослов'янської назви Сонця — Коло. Ягоди калини червоного кольору, то і стали вони символом крові і безсмертного роду. Саме тому усі весільні рушники, дівочі і навіть чоловічі сорочки тяжчають могутніми гронами калини. Дуб — священне дерево, яке утілювало Перуна, Бога сонячної чоловічої енергії, розвитку життя. Але при цьому парубки і молоді чоловіки завжди мали при собі чарівний оберіг животворящої сили свого роду — маки, лілії. В легендах квітка лілії — це символ дівочої чарівності, чистоти і невинності. В неї закладено народження, розвиток і нескінченність життя. Волошки — символ сталості та вірності. Ці квіти на жіночій вишиванці відображали душевну красу, праведність та святість, скромність. Волошка вважається оберегом від злих духів, лихої долі та витівок лукавого.

«Завіски» у козачок були декоративною деталлю жіночого костюму і оздоблювалися таким чином, щоб створити єдиний гармонійний комплекс із оздобленням рукавів сорочки. Вони виготовлялися із льняного полотна і найчастіше вишивалися у техніці «хрестик» різнокольоровими нитками.

На чоловічих сорочках завжди густо вишивали манишки на грудях, на жіночих — плечову частину («уставки»). Аби таким чином активізувалися життєво важливі енергетичні точки.

Таким чином, під час краєзнавчої експедиції наша творча група з'ясувала, що вишивка — це чи не найдавніший вид мистецтва, який є традиційним для всієї України. І тут важливим є все: і те, які кольори та орнаменти обирає вишивальниця, який зміст вкладає у своє вишивання, і те, з якими думками займається своєю справою. Вишивкою прикрашали одяг, рушники, предмети побуту. Із звичайних речей вони перетворювалися на обереги, які уособлювали народні традиції, дух народу, його самобутність. Наша творча група переконана у необхідності збереження традицій вишивання, бо через вишивки ми повертаємось до своїх витоків, духовності. Сьогодні українці намагаються відтворити свою історію, свої традиції, народні звичаї, носять вишиванки, розмовляють українською. При цьому, українська вишивка має розмаїття, що ґрунтується на регіональних особливостях. Саме про деякі такі особливості вишивки корінного населення Станично-Луганського району та їх нащадків у XX столітті проаналізовано в цій роботі.

Література

1. *Васьківська Г. О. Народні скарби. Київ: Освіта, 1993. 153 с.*
2. *Струнка М. Л. Українська вишивка. Радянська школа. 1987. № 5.*
3. *Скуратівський В. Берегиня. Київ: Радянський письменник, 1987. 231 с.*
4. *Українська народна вишивка: Альбом. Київ, 1988. 89 с.*
5. *Міжнародний форум дитячої творчості «Золотий мольберт». Всеукраїнський освітньо-мистецький часопис АРТКЛАС. 2018. № 2. С. 110–117.*
6. *Станично-Луганський краєзнавчий музей — відділ Луганського обласного краєзнавчого музею, ф. Тканини, од. зб. 3, 5, 6, 7, 9, 11, 12, 17, 21–27, 31–57, 101, 107, 181, 253–255.*
7. *Краєзнавчий музей села Велика Чернігівка, ф. 1, од. зб. 31, 32, 34, 35.*
8. *Станично-Луганський краєзнавчий музей — відділ Луганського обласного краєзнавчого музею, ф. Тканини, од. зб. 17–21.*

ТЕМАТИЧНА ЕКСКУРСІЯ «КОЛИСКА — ОБЕРІГ ДИТИНИ»

Яресько Тетяна,
учениця 7 кл. Краматорського НВК (ЗОШ № 32– ДНЗ,),
м. Краматорськ,
Донецька область, Україна
Керівник: Мірошниченко Людмила Леонідівна, керівник гуртка Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді

Актуальність цього дослідження полягає у відродженні сімейно-обрядової культурної спадщини нашого народу, нашої місцевості, усвідомлення необхідності збереження традиційних сімейних обрядів.

Об'єктом дослідження є дитяча колиска — оберіг дитини, та продовження сімейного роду.

Предмет дослідження — сімейно-обрядові та сімейно-побутові свята, пов'язані з об'єктом дослідження, звичаї та обряди, в яких використовується колиска.

Розглядаючи інтер'єр української хати, не можна залишити поза увагою дитячу колиску й місце, де вона розташована в житлі. В етнографічних розвідках дитячу колиску (писклю), як елемент внутрішнього ужиткового облаштування українського житла, майже не розглядали. Ми хочемо на цьому акцентувати увагу у дослідженні, родильні обряди в основі своїй спрямовані на оберігання життя і здоров'я породіллі і новонародженого.

Метою пропонованої етнографічно-тематичної екскурсії є спроба окреслити перспективи ознайомлення з головним призначенням дитячої колиски; дати поняття про використання її у сімейно-родинних звичаях, обрядах.

За давнім світоглядом, народження дитини — це акт її переходу з одного світу в інший. Новонароджене дитя («пискля», як називали в народі малюка до двох місяців) потрібно було прилучити, призвичаїти до цього іншого світу — світу людей.

Колиска(а ще люлька або колибка, гойдалка, люля) — перша земна домівка людини, наповнена магічними властивостями і наділена охоронними силами, аби захистити життя та здоров'я малюка, котрий має продовжити цей рід, в якому прийшов у світ. А тому колиска — це й символ безсмертя роду, якому «не буде переводу». Гойдання в колисці — стимул не тільки для фізичного росту дитини, а й для її душевного спокою та духовної стійкості.

Звичаї, пов'язані з колискою.

Як правило, дитина після народження була біля матері два дні, а на третій відбувалося ритуальне вкладання у колиску. Найдавнішим звичаєм було прийнято першого вкладати в колиску кота (як і першого впускати в нову хату). Вважалося, що кіт може наділяти дитину спокійною вдачею, приносити солодкий сон. Кота колисали в колисці, примовляючи: «Як на кота муркота — на дитину дрімота». Потім кота випускали, а дитину клали в колиску й співали колискову.

За звичаєм, кожна родина користувалася однією колискою, змінюючи лише попінки, тобто тканину, яку підшивали до основи. В родині, сім'ї — колиска завжди одна змінюються тільки її «мешканці» — і цим символізує та забезпечує збереження традицій, тілесну і духовну спадкоємність поколінь. Святотатством вважалося нищити, а особливо спалювати її — «тоді в роду не буде дітей».

Місце колиски у хаті.

Поряд з піччю висіла колиска. Її кріпили до сволока на гаку чотирма мотузочками, які символізували чотири сторони світу, який чекає на дитину.

Вбивали гачок біля ліжка батьків, біля пічки, де тепло, вішали на рівні грудей матері, що слугувало своєрідним природним барометром. Коли у грудях було холодно, колиску піднімали вище грудей, якщо гаряче — нижче опускали. Якщо дитина прокидається, мати тут же приколихувала немовля, а при потребі й пеленала. Під спів материнської колискової пісні гойдалася колиска, у ній засинало немовля.

Виготовлення колиски.

Розрізняють колиску опорну і підвісну. За формою вона нагадувала маленький човник, що пливе у хвилях людського буття.

Традиційно колиску виготовляли лише з «чистих», тобто благородних порід дерев (клена, калини, ясена, ліщини, горіха та ін.) Доручали цю шляхетну справу майстрам висококваліфікованим, з відповідним родинним статусом (не розлученим, тим, у кого велика й дружна сім'я). Все начиння — бильця, вервечки — також робилися за окремою технологією і супроводжувалося спеціальними обрядодіями,— адже колиска мала оберігати немовля від нечистої сили. Ненька, присипаючи дитину, намагалася опоетизувати кожну деталь гойдалки:

Ой ну, люлі да люлечки,
Шовковії да вервечки,
Золотії да крючечки.
Мережана да попінка,
Колисочка да новенька,
Спи, дитиночка да маленька.

Матрацики набивали соломою, під подушку клали квіти м'яти, чебрецю, материнки, деревію, сухоцвіту. Для донечки в колиску клали матрац із пшеничної соломи (солома — символ життя, запліднюючого начала), для синочка — з житньої. Під подушку клали чебрець, безсмертник, м'яту, коли дитина погано спала — шишки хмелю. Колиска і тепер є символом душевності родини, затишку та спокою, наступності поколінь

Досліджуючи, цю тему ми відвідали музей при місцевій школі селища Торське Лиманського району. У музеї в українській світлиці в експозиції — колиска. Ми дізналися, що в їхньому селі колиска називалася по-місцевому — «ляпиха», вона виколисала 13 дітей Єсіпова В. К. Нам розповіли, що виробляти колиску міг тільки майстер, який сам мав велику сім'ю. При потребі змінювали полотняний піддон, а коли діти підростали, ляпиху зберігали на горищі.

Обрядові дії.

В усі часи новонароджена дитина легко піддавалася негативному впливові зовнішнього світу. За переконаннями українців, їй загрожувала небезпека не тільки від чужих людей, але й від представників потойбічного світу — нечистої сили, смерті.

Тому батьки намагалися вберегти своє немовля, використовуючи різні предмети-обереги та дотримуючись численних правил-табу.

Захисними діями та предметами батьки послуговувалися упродовж періоду від народження дитини до її хрещення, особливо активно під час першої купелі, відвідування породіллі й маляти родичами, у день виконання церковного обряду хрещення.

У колиску клали нагрудний хрестик дитини, який вона отримала при хрещенні; обрядові речі — освячене зілля, лозу, часник, тощо; заборонялось колисати порожню колиску, щоб не накликати біди на дитину, а також не можна було гойдати її удвох, бо це могло спричинити сварку у сім'ї; дорослим не можна в колиску сідати, повертатись до неї спиною чи залишати у дворі після заходу Сонця та подібне інше — бо все це послаблювало оберегову силу колиски.

Розповідь про колиску була б неповною без такого унікального пласта духовної культури, як колискові пісні.

Колисанки, або колискові, здебільшого виконувалися, коли дитину вкладали спати у колиску (звідси й наймення цього виду мелосу). Цих милозвучних текстів матері й бабусі навчали дочок та онучок ще з підліткового віку. Про важливу виховну роль колискових у народі казали так: «Яке в колиску, таке й у могилу». Відтак колиска в оселі була необхідним і святочним елементом. Під її поскрип і мелодійну неньчину пісню формувалася майбутня людина. Ця тема глибоко хвилювала нашого Кобзаря. Він присвятив їй чимало зворушливих рядків, зокрема, й такі:

З лози колисочку плете
Та плаче праведная мати,
Колиску тую плетучи.

Допоки вигойдувалася колиска, наш народ і за найтяжчих часів зберігав (і зберіг!) безперервність етносу, його потенціал і незнищенність — пісню, мову, родовідні традиції. Від виготовлення колиски і до її «відслужилого віку» з нею пов'язана низка обрядових дій і вірувань.

Література

1. *Кордонська А. В. Хатні обереги. Вивчаємо українську мову та літературу. 2009. № 26 (вересень). С. 32–39.*
2. *Пипа С. В. Українська світлиця. Вивчаємо українську мову та літературу. 2009. № 16–18 (червень).— С. 8–16.*
3. *Рисан О. З. Обереги нашого життя. Шкільна бібліотека. 2013. № 1–2. С. 112–113.*
4. *Екскурсія у шкільному музеї с. Торське.*

IV СЕКЦІЯ
Релігійні та культурно-освітні процеси у південно-східному регіоні України

ГРИЗОДУБ ВАЛЕРІЙ ІВАНОВИЧ — ПРОВІДНИЙ ФАХІВЕЦЬ КОЛЕДЖУ

Білобородова Крістіна,
студентка ІІ курсу ВСП НАУ СК НАУ,
м. Слов'янськ, Донецька обл., Україна
Керівник: Лисак Тетяна Костянтинівна,
викладач-методист
ВСП НАУ СК НАУ, м. Слов'янськ

Слов'янський коледж Національного авіаційного університету є потужним навчальним закладом фахової передвищої освіти, який 2019 року відсвяткував 55-річний ювілей на освітній ниві. За майже півстоліття коледж підготував понад 30 тисяч високоосвічених фахівців, які займають ключові позиції у багатьох галузях економіки нашої держави.

Золотим фондом коледжу є його викладацький склад, який докладає багато зусиль, використовує новітні технології, особистий практичний досвід за відповідним фахом, щоб надати якісні освітні послуги своїм студентам.

Тому популяризація такого досвіду роботи слугує яскравим прикладом для наслідування і використання у практичній діяльності. Один із таких викладачів — Гризодуб Валерій Іванович.

Гризодуб Валерій Іванович народився 28 серпня 1948 р. у родині військовослужбовця в місті Дубне Ровенської області.

Для родин військових, яких часто скеровували з частини в частину, домівкою був увесь колишній Радянський Союз.

У 1955 р. Валерій пішов до першого класу школи в селищі Гастелло острова Сахалін.

У яскравих дитячих спогадах хлопця назавжди залишилася надзвичайна подорож, коли він разом з батьками два тижні їхав потягом з Москви до Владивостока, спостерігаючи дивовижні краєвиди великої країни; потім на пароплаві близько доби їх гойдали океанські хвилі до Сахаліну. У 1956 р. батька, який був військовим льотчиком, демобілізували, і родина переїхала на постійне місце проживання в місто Роменське Московської області.

Після закінчення середньої школи в 1966 р. перед юнаком постало хрестоматійне питання «Ким бути?». Притягувала авіація, якій присвятив усе своє життя батько; хотілося в Україну — на батьківщину матері. Того року в Слов'янському

авіаційно-технічному училищі відкривали нову спеціальність — «Монтаж і експлуатація електрообладнання аеропортів» (спеціалістів за цим фахом раніше ніде в Радянському Союзі не готували). Валерій Іванович обрав цю спеціальність і в 1969 р. був серед курсантів-випускників першого випуску вказаної спеціальності.

Роки навчання запам'яталися важкою щоденною працею над конспектами та підручниками, ретельною підготовкою до занять, будівництвом нових навчальних корпусів, майже повною відсутністю вільного часу.

Валерій Іванович перед отриманням військового звання офіцера запасу проходив підготовку у місті Мелітополь.

Після закінчення училища Гризодуб В. І. був скерований на роботу до Московського проектного науково-дослідницького інституту цивільної авіації «Аеропроект», де був прийнятий техніком електричного відділу. В інституті працював два роки на посаді старшого техніка з виконання проєктів світлотехнічних систем. Робота виконувалася декількома етапами. Спочатку отримували заявку на виконання проєкту, на другому етапі Валерій Іванович виїжджав на місце для узгодження проєктної документації, тільки потім виконували сам проєкт. Робота була дуже цікавою, завдяки їй молодому фахівцю пощастило об'їхати майже увесь Радянський Союз.

Але життя вносить свої корективи, і в 1971 р. за сімейними обставинами Гризодуб В. І. перевівся до Слов'янського авіаційно-технічного училища, де був прийнятий на посаду завідувача лабораторії електричних машин і трансформаторів. За його безпосередньою участю були створені й обладнані лабораторії з діючим електрообладнанням, які і сьогодні є гордістю спеціальності, допомагають у формуванні спеціалізовано-професійних компетенції студентів відповідного профілю навчання.

Професіонал, людина дисциплінована, що звикла все робити в чітко встановлені терміни, Валерій Іванович завжди з великою відповідальністю виконував роботу, яку знав і любив.

Для підвищення ефективності своєї праці в 1984 р. закінчив Український заочний політехнічний інститут за спеціальністю «Електрозабезпечення промислових підприємств, міст і сільського господарства». Здобуті знання допомагали працювати з більшою віддачею, давати відповіді й пояснення на всі запитання студентів щодо різноманітних професійних нюансів.

Досвідчений фахівець у 1998 р. був переведений на посаду викладача і голови циклової комісії «Електросвітлотехнічного забезпечення польотів». Навчальні заняття завжди проводив на високому теоретичному і практичному рівнях, чим забезпечував якісний рівень професійної підготовки фахівців згідно з вимогами кваліфікаційних характеристик.

У педагогічній діяльності використовував різноманітні форми підвищення якості навчально-виховного процесу на виконання основних напрямків перебудови вищої освіти. Гризодуб В. І. приділяв велику увагу прогресивним методам проведення навчальних занять: лекціям, практичним заняттям, їх методичному забезпеченню. З цією метою ним розроблено пакет індивідуальних контрольних завдань, тестів для контролю знань студентів, методичні вказівки щодо виконання практичних завдань, навчальні програми зі спеціальних дисциплін.

Високий рівень загальної та професійної культури, відповідальність, постійна робота над самоосвітою та підвищенням кваліфікації дали можливість одержати звання «Старший викладач», вищу кваліфікаційну категорію. Валерій Іванович тривалий час виконував обов'язки голови методичного об'єднання викладачів спецдисциплін. Проявив себе грамотним та вмілим організатором.

Урочистий захід вручення дипломів

Практичне заняття зі студентами

Урочистий захід вручення дипломів

За багаторічну сумлінну працю Гризодуб В. І. нагороджений почесними грамотами, медаллю від ректора Національного авіаційного університету за добросовісну працю. Його ім'я занесене до книги «Історія Слов'янщини в особах».

На жаль, 20 вересня 2019 року Гризодуб Валерій Іванович відійшов у вічність, але справа, якій він присвятив своє життя, успішно продовжується його нащадками. У коледжі викладачем спеціальних дисциплін електротехнічного напрямку успішно працює син Валерія Івановича, Гризодуб Павло Валерійович, випускник коледжу та Національного авіаційного університету, який нині очолює циклову комісію.

Література

1. *Лисак Т. К. Нам — 50. / Т. К. Лисак.— Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2016.— С. 99–102.*

ІСТОРІЯ СВЯТО–КАЗАНСЬКОЇ ЦЕРКВИ БОЖОЇ МАТЕРІ МІСТА БІЛОЗЕРСЬКЕ ДОБРОПІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ

Богунська Анастасія,
учениця 10 класу ЗОШ № 14,
м. Білозерське, Донецька область, Україна
Керівник: Романова Катерина Сергіївна,
учитель історії та географії ЗОШ № 14,
м. Білозерське

Сучасна Україна вже 28 років розвивається як незалежна, самостійна країна. До своєї незалежності Україна йшла довгим, тяжким, жертовним шляхом і дорого за неї заплатила. Небагатьом з народів в історії випало на долю те завдання, яке постало перед нашими українцями: збудувати свою державу, маючи на це не століття, а лічені роки, почавши будівництво у вкрай тяжких стартових умовах і продовжуючи

його у ще складніших умовах небачених за глибиною і масштабом реформ, на зламі епох, у світі, який щодня змінюється з неймовірною швидкістю.

Незалежність України — заслуга не лише певних політичних сил та рухів, а й усього народу, багатьох його поколінь. Єдність українського народу — запорука його процвітання. Але потрібно зазначити, що подолати українцям цей важкий шлях завжди допомагала церква. Саме церква стала осередком духовного та національно-культурного розвитку українців. На сучасному етапі історії нашої країни особливе місце серед соціальних, історичних, психологічних факторів національно-духовного відродження посів фактор релігійний. Роль віри, релігії та церкви завжди була великою у житті людини. Серед представників нашого народу багато по-справжньому релігійних людей, які виконують Божі заповіді та відвідують церкву.

Об'єкт дослідження — архітектурні та культурні пам'ятки — духовні святині рідного краю.

Предмет дослідження — Свято-Казанська церква Божої Матері від кінця XX ст. до сьогодення у місті Білозерське.

Мета роботи — дослідити, проаналізувати та узагальнити історію розвитку, архітектурно-композиційні особливості та сучасний стан Свято-Казанської церкви Божої Матері міста Білозерське. Реалізація цієї мети передбачає виконання таких завдань:

- провести пошукову роботу з історії заснування церкви;
- проаналізувати архітектурно-композиційні особливості церкви міста Білозерське;
- систематизувати матеріали про діяльність настоятеля храму.

Вивченню історії православних храмів України в окремо взятому населеному пункті не приділяється значна увага на державному рівні. А на місцевому рівні ця проблема, зокрема історія Свято-Казанської церкви Божої Матері, майже не вивчена зовсім.

Свято-Казанська церква Божої Матері в місті Білозерське почала своє функціонування в 1995 році. У минулому в приміщенні, яке зараз є церквою, діяла політична школа, яку балансувала шахта «Новодонецька». Відкриття Свято-Казанської церкви відбулося за благословенням єпископа Горлівського та Слов'янського Іларіона. До реконструкції церкви доклали багато зусиль вся парафія та підприємства міста. З 2007 року приміщення знаходиться у власності громади [1].

У 2007 році до приміщення було добудовано дзвіницю. У 2008 році були придбані дзвони різної ваги та видів. Свято-Казанська церква Божої Матері є архітектурною пам'яткою міста Білозерське. Характерними ознаками церкви є стриманість декоративного оздоблення і лаконізм об'ємно-просторової композиції, обумовлений використанням зрубів найпростішої чотирикутної форми. Цей Божий дім неймовірно гарно прикрашений при вході мозаїкою Казанської Божої Матері, яку виконав священник Давид із Грузії. Також почесний громадянин міста Білозерське Макагон Сергій Петрович подарував церкві дві величезні ікони, які мають свою історію створення. Перша ікона була привезена з міста Барі, Італія. У цю ікону було закладено мощі Миколая Чудотворця. Навіть є така цікава історія про чудодійну силу цієї ікони. «Одна жінка довго не могла завагітніти, але вона слізно прохала Святого Миколая здійснити цю мрію. Лікарі не давали ніяких гарантій, казали, що все даремно. Але ж після того, як вона прийшла до церкви, до тієї чудотворної ікони, через декілька місяців вона завагітніла» [5]. Є ще друга ікона Казанської Божої Матері. Ця ікона була написана у Києво-Печерській лаврі на столітньому дереві монахами [8]. Потрібно зазначити, що історія Казанської ікони Божої Матері розпочинається з XVI століття. При цьому обставини і місце її явлення навіть сьогодні здаються незвичайними

та дивовижними. Образ Богородиці з'явився в Казані у 1579 році, коли місцеве населення переважно було мусульманським. Всього 27 років минуло з дня взяття його військами Івана Грозного у 1552 році. Окрім того, напередодні явлення — у червні 1579 року — місто охопила страшна пожежа, і багато місцевих жителів вважали це справою рук християн. Тим не менше саме в цьому місті і в цей неспокійний час і явила Свій чесний образ Матір Божа.

Саме явлення відбулося наступним чином. Через деякий час після пожежі одній дев'ятирічній дівчинці Матроні, дочці стрільця царського війська, починає являтися Сама Божа Матір з повелінням відшукати Свій образ на одному з попелищ. Після першого явлення Богородиці дівчинці ніхто не повірив. Однак Матір Божа являлася Матроні ще не раз і не два, і дівчинка продовжує звертатися до дорослих з проханням відшукати образ. Через деякий час мама Матрони звертається до православних священників з проханням про допомогу і розповіддю про чудесне бачення своєї дочки. Однак священнослужителі сумніваються в істинності цих явищ і не поспішають відшукувати образ. Лише після неодноразових наполегливих звернень до єпископа Казані було вирішено відшукати образ Пречистої Богородиці. Унаслідок образ, загорнутий в сукно, був знайдений на одному з попелищ. За переказами, образ був знайдений тільки тоді, коли копати почала сама Матрона. На місці знайдення ікони за повелінням царя був побудований Богородицький дівочий монастир і церква, а перший її список був відправлений у Москву [10].

Настоятелями Свято-Казанської церкви Божої Матері були:

— Священник Георгій (1995–1999 рр.);
— Священник Павло (1999–2002 рр.);
— Священник — Протоієрей Андрій (2002–2003 рр.);
— Священник Сергій (2003–2006 рр.);
— Священник — Протоієрей Юрій (2006 до сьогодення) [2, с. 70].

Також хочемо додати, що з 2008 року міською радою був наданий земельний наділ для побудування нового храму. А у 2010 році це місце освятив Владика Митрофан. Нині ця церква потихеньку розвивається. Більшу частину роботи зроблено: куполи стоять, ведуться покрівельні роботи та ґрунтування храму. Також щорічно збільшується кількість прихожан, наприклад ще в 1995 році в церкві було 20 прихожан, а кількість людей на сьогодні становить приблизно 100–150 осіб [7].

При церкві діє недільна школа «Духовний цвіт». Там діти читають дитяче Євангеліє, Закон Божий, Святе Письмо, Житія Святих. Отець Юрій багато уваги приділяє відродженню української церкви не лише в місті, але й у маленьких селах. Зокрема, у селі Першотравневе перші проповіді він проводив у сільській хаті. Послухати такі проповіді-лекції раз на тиждень приходило багато першотравневців.

Діти недільної школи допомагають нужденним їжею та одягом, купують шкільне приладдя, влаштовують благодійні свята та ярмарки. Протоієрею Юрію та педагогам недільної школи при церкві на честь Казанської ікони Божої Матері оголошено подяки за високу професійну майстерність, значний особистий внесок у духовне виховання дітей і молоді у Відкритому православному фестивалі дитячої та молодіжної творчості «Іскорка Божия 2012».

Отже, ми зробили спробу дослідити релігійне життя міста Білозерське з тією метою, щоб люди долучилися до церкви, довіряючи слову її настоятеля, і в цій вірі виховували наступне покоління. Щоб наше маленьке місто ставало гуманнішим, морально здоровішим. І в цьому була пріоритетною роль церкви. Можливо, свята молитва і подяка Богові, які лунатимуть із Свято-Казанської церкви Божої Матері, закличуть у наш рідний край Господнє благословення, мир, суспільну злагоду, Божу благодать.

Література

1. *Архівний відділ Добропільської міської ради: [Буклет].— Добропілля, 2009.*
2. *Белозерское от хутора до города: г. Бедозерское, Донецкой области, 2013.— 248 с.*
3. *Дзюба І. Сучасне суспільне і церковне становище в Україні / І. Дзюба // Народна творчість та етнографія.— 2001.— № 3.— С. 5–12.*
4. *«Діяльність недільної школи «Духовний цвіт…»: [інтерв'ю з вчителькою недільної школи Яковенко А. В. / записала І. Фещук] // м. Білозерське.— 2018.*
5. *«Життя і діяльність протоієрея Юрія…»: [інтерв'ю з прихожанкою храма Бєловою Н. В. / записала І. Фещук] // м. Білозерське.— 2018.*
6. *«Розповідь про ікону Казанської Божої Матері\. …»: [інтерв'ю з прихожанкою Свято-Казанської церкви Божої Матері Грицик Л. В. / записала І. Фещук] // м. Білозерське.— 2018.*
7. *«Розповідь про реконструкцію Свято-Казанської церкви Божої Матері…»: [інтерв'ю з протоієреєм Свято-Казанської церкви Божої Матері Фещук Ю. / записала І. Фещук] // м. Білозерське.— 2018.*
8. *«Чудотворна ікона з міста Барі, Італія…»: [інтерв'ю з прихожанкою Свято-Казанська церкви Божої Матері Ігнатченко З. А. / записала І. Фещук] // м. Білозерське.— 2018.*

ВІДРОДЖЕННЯ ТРАДИЦІЙ, ЗВИЧАЇВ, СПОРТИВНОЇ ТА БОЙОВОЇ ВПРАВНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦЬКОГО ВІЙСЬКА

Бойко Аліна,
учениця 10 класу Красноградського багатопрофільного ліцею, вихованка наукового товариства «Журналістика» Красноградського районного центру позашкільної освіти
Керівник: Марущак Ольга Дмитрівна,
методист Красноградського РЦПО

Народ, який не знає свого минулого,
не вартий майбутнього
О. Довженко

Людська пам'ять — дивовижний інструмент, адже тут спрацьовує одвічний закон: ми віримо лиш у те, у що хочемо вірити; ми пам'ятаємо лише те, що хочемо пам'ятати. Хто ми є? Чиї ми нащадки? Які культурні надбання залишили для нас? Як ми цінуємо і бережемо ці скарби? Чим ми можемо гордитися? Усі відповіді сягають глибокої давнини, коли наші пращури-арії несли у світ початки цивілізації. Знали вони потаємну силу речей і явищ, володіли нею, виробленою у віках, і з допомогою неї віщували майбутнє. Їхні слова були досконалими, вчинки — шляхетними, а думки — органічними.

У цій роботі ми прагнули дослідити бойові культури південно-східного регіону України. Кожен народ світу має свою бойову культуру, традицію. Кожна нація неодноразово перебувала у стані «виживання». Саме тоді і формувались бойові культури, завдяки яким виховувався справжній воїн, здатний у будь-який час стати на захист свого народу. Це і жерці Аратти, брахмани першої арійської протодержави, центр якої знаходився в районі Кам'яної могили під Мелітополем (Запорізька область). А в давньослов'янському «Волховнику» описано силу, потужність рукопашного бою:

«Прийшов Межибор. І сказав Межибор: «Рука — блискавка. Нога — грім. Рука — меч, нога — молот».

В Україні з XIV по XVIII століття джерелом духовного натхнення бойових мистецтв була Запорізька Січ. Саме там, на Січі, буяв дух вольності, який щоразу піднімав народ на очищувальні війни. Дмитро Яворницький, описуючи битви запорожців на «чайках» із турецьким флотом, зазначив: «Інколи із Січі виходило понад 300 «чайок», у яких розміщувалося до 20 тисяч козаків». Дивна сміливість, швидкість і руйнівна сила всіх цих козацьких походів на Крим і Туреччину перевершують будь-які описи. Вони можуть бути пояснені тільки тим, що на чолі козаків стояли такі геніальні ватажки, як Петро Конашевич Сагайдачний та Іван Сірко. Жоден український гетьман і отаман не здобув стільки перемог над кримсько-татарськими і турецькими ордами, як кошовий Іван Сірко, за що й отримав він безмежну любов та визнання сучасників.

«Найгірше, що може випасти на людську долю — безпам'ятство»
Народна мудрість

Першим в Україні (1985 р.) почав розвивати рідну бойову культуру Володимир Пілат, майстер та дослідник бойових мистецтв. Саме він почав шукати витоки рідного бойового мистецтва в народних танцях, де закодовано безліч бойових елементів. Так виникла потужна система вишколу українського воїна, що отримала назву «Бойовий гопак». Українські традиційні бойові мистецтва призначені повернути фізичну культуру України до національного коріння. Вирішенням цієї проблеми може бути розвиток українських бойових мистецтв, упровадження їх у суспільне життя. Як справедливо зазначає Володимир Пілат: «Усі нації у світі постійно вдосконалюють свою бойову культуру, підлаштовуючи її під сучасний спосіб життя». То чим ми гірші?

Предметом дослідження є розвиток культурно-освітніх процесів на Красноградщині на прикладі козацької школи бойових мистецтв «Булат».

Метою дослідження є збереження та примноження традицій бойових мистецтв у місті Красноград. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- показати діяльність школи традиційних бойових мистецтв «Булат» як основу для фізичного та національно-патріотичного виховання сучасної молоді;
- провести інтерв'ювання з керівником козацької школи бойових мистецтв «Булат»;
- розробити відеоролик «Нащадки козацького роду».

З 2007 року на Красноградщині існує козацька школа бойових мистецтв «Булат». Ми взяли інтерв'ю в керівника школи Мельникова Анатолія Івановича, який є представником СКПСУ війська Запорізького в Харківській області, отаманом «Орільського козацького полку Святого Георгія»:

— *Як виникла ідея створення організації, яка б давала можливість молоді знайомитися зі здобутками регіональних українських традицій, національних бойових мистецтв?*

— Сам я родом із відомого козацького роду «Козаки Бугайські», пращури мої стояли у заставах на Південному Бузі, тож коли в Україні почало відроджуватись козацтво, питання було вирішено — відродити нашу регіональну самобутність саме через поширення українського бойового мистецтва…

— *Ви навчаєте і виховуєте, у Вас якась особлива, козацька, педагогіка?*

— Метою роботи школи бойового мистецтва «Булат» є: фізичне загартування, козацьке, екологічне, історико-патріотичне виховання; підготовка юнаків до служби у Збройних силах України. Основні напрямки школи «Булат»: рукопаш; бойовий

гопак; школа самозахисту; паличний бій; володіння великою кількістю холодної зброї (кисет, піка, палка, кийок) тощо.

— *Які методики, правила козацького стилю ведення бою Ви використовуєте?*

— Мною розроблена методика та концепція фехтування шашкою, а також правила змагання з козацького фехтування.

— *Українське бойове мистецтво маловідоме… Як ви мотивуєте…?*

— Результатами. Школа є постійним учасником і неодноразовим переможцем чемпіонату України з козацького рукопашу «Спас». Вихованець школи «Булат» Олександр Дрюк — чемпіон України з козацького фехтування. Пишається школа і Станіславом Гурою (чемпіон світу з тайського боксу) та Артемом Карповим (чемпіон світу з кікбоксингу). Мої особисті досягнення: І чорний пояс з карате; ІІ чорний пояс з айкіджитсу. Я — інструктор з у-шу та тренер з кікбоксингу І категорії.

— *З огляду на все сказане, виникає запитання — а чому, власне, танці відігравали таку роль у бойових мистецтвах?*

— Найвідоміший бойовий український танець, що його особливо шанували запорожці, це «гопак». Гопак — це злива найвіртуозніших танцювальних рухів: присядок (бокова присядка, присядка з почережним винесенням однієї ноги навхрест другої, розтяжка, повзунці, підсічка, мітелочка, жабка, млинок тощо), стрибків (голубці, розніжка, щупак, кільце, яструб тощо), обертів (гарбуз, яструб, млинчики і т. ін.) тощо. За складністю виконання рухів гопак, який є вершиною еволюції воїнсько-танцювального мистецтва січового козацтва, перевершує всі нині відомі у нас бойові танці.

— *У вашій команді є дівчата. У чому сила слабкої статі?*

— Заняття у нашій школі покращують концентрацію й самодисципліну. Дівчата набувають чудової спортивної форми, роблячи розминку, яка передбачає стрибки, розтяжку, віджимання й інші вправи, необхідні для оволодіння бойовими мистецтвами. Ці вправи зміцнюють м’язи й розвивають гнучкість. Ось чому в нашій команді багато дівчат, а ще дівчата вчаться самооборони, поваги, набувають упевненості в собі…

Виступ школи «Булат». У центрі — вихованка Красноградського РЦПО, Оксана Стадник.

Висновок. Бойові мистецтва є ефективним методом духовного розвитку особи, адже той, хто опановує ту чи іншу традиційну воїнську систему свого народу, може

на генетично-енергетичному і клітинному рівні зрозуміти саму душу своїх пращурів, свій расово-етнічний архетипний світогляд, культуру, цивілізаційну місію.

Проаналізувавши роботу школи бойових мистецтв «Булат» можна зробити висновки, що нашому краю є ким пишатися, а національний вид боротьби розвивається і набуває поширення серед молоді. А разом із національним видом боротьби розвивається і наша культура та національна свідомість молодого покоління. На основі зібраних матеріалів розроблено відеоролик «Нащадки козацького роду». Дійсно — козацькому роду — нема переводу!

Література

1. *Інтелектуальна духовність і тіловиховання запорозьких козаків // Історія педагогічної думки і освіти в Україні.— К., 1999.— С. 87–96.*
2. *Історія Українського війська: У 2 т. Т.І.— Львів, 1936.— 430 с., 180 с.*
3. *Пилат В. Бойовий гопак / В. Пилат.— Львів: Галицька Січ, 1994.— 288 с.*
4. *Притула О. Українське бойове мистецтво «Спас». Авторська навчальна програма / О. Притула.— Запоріжжя, 2000.*
5. *Цось А. Культ фізичної досконалості запорозьких козаків / А. Цось // Рідна школа.— 1996.— № 5–6.— С. 9–10.*

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ НА ТЕРЕНАХ ПІВНІЧНОЇ ДОНЕЧЧИНИ

Булава Геннадій,
учень 10-Б класу ліцею № 4 «Успіх», м. Краматорськ, Донецька область, Україна
Керівники: Коцаренко Володимир Федорович,
голова Краматорської міської громадської організації «Клуб «Краєзнавець»;
Овсяннікова Наталія Борисівна,
керівник наукового гуртка МАН ЦПР
м. Краматорська

На шляху духовного становлення України велике значення мають релігія — як форма суспільної свідомості та церква — як важливий інститут громадянського суспільства. Намагаючись заповнити прогалини в цій сфері, що утворилися за радянських часів, сучасна історична наука поступово відтворює цілісну картину місця та ролі Української Греко-Католицької Церкви (далі — УГКЦ) на різних етапах історичного розвитку українського народу. Окремі аспекти проблематики висвітлювались у працях вітчизняних дослідників: А. Колодного [1, с. 608–626], В. Войналовича [2, с. 339–481], В. Лешана [3, с. 144–146], Л. Ходькової [4, с. 264–277], Д. Степовика[5, с. 87–97], Ю. Андрійчука [6, с. 10–114], Н. Тутової [7, с. 31–34] та ін.

Актуальність теми роботи полягає в тому, що вона присвячена недостатньо вивченій проблемі щодо становлення Української Греко-Католицької церкви на теренах Донеччини. Це дослідження є, по суті, першою спробою заповнення існуючої прогалини у вітчизняній релігійній історії. Вивчення цієї теми особливо актуальне в наш час, коли для консолідації українського суспільства потрібні нові об'єднавчі загальнонаціональні ідеї. Одним із таких містків єдності є Українська Греко-Католицька Церква, яка дбає про свою державу і свій народ, допомагаючи будувати в Україні

«український світ». Вона цілеспрямовано та неупереджено в умовах війни морально й матеріально допомагає постраждалим від збройного конфлікту на Сході України, чим викликала неприхований інтерес у населення Донеччини.

Мета роботи — дослідити історію появи та розвитку парафій УГКЦ на теренах Північної Донеччини і, зокрема в м. Краматорську.

У 1989 році, після ліквідації наслідків Львівського псевдособору 1946 року [1, с. 374–375; 2, с. 374–375; 4, с. 274; 6, с. 78–79] та легалізації діяльності УГКЦ, на хвилі національного й церковного піднесення, по всій Україні почався вихід греко-католицьких громад із підпілля; активно створювалися парафії УГКЦ, будувалися й відкривалися храми [1, с. 614–615; 4, с. 276; 7, с. 31–34]. Ці процеси не обійшли й Донеччину, яка стала «другою батьківщиною» для багатьох вимушених переселенців 40–50-х рр. із Західної України, певна частина яких була за віросповіданням греко-католиками [7, с. 7, 30–32; 8]. Саме ці люди звернулися до Львова з проханням направити греко-католицького священника на Донеччину [9].

Виникнення парафій УГКЦ у Північній Донеччині почалося в 1990 році з Бахмутського району. Першими їх організаторами виступили отці Мирон Семків, Микола Крецул, Софрон Попадюк. Вони були запрошені переселенцями з Західної України, що в 1951 році, під час обміну ділянками державних територій між СРСР та Польщею, [7, с. 7] були переселені з села Ліскувате в села Званівка, Роздолівка, Верхньокам'янське Донецької області [7, с. 7, 265, 281, 292; 9; 10; 11]. Пізніше діяльність отців продовжив у селах Добропільського й Олександрівського районів та в м. Краматорську о. Василь Іванюк [12], який працює тут до сьогодні.

Першу греко-католицьку церкву побудували у Званівці; вона має назву Преображення Ісуса Христа. Парафія була зареєстрована у 1991 році. А поруч із храмом заснували монастир Серця Христового Чину Святого Василія Великого [7, с. 283]. Тут зберігається копія Ліскуватської ікони Богородиці «Замилування» [9]. Також у 1991 році в селі Роздолівка було збудовано греко-католицьку церкву Зіслання Святого Духа та дзвіницю. Цей храм зберіг форми дерев'яної церкви села Ліскувате [7, с. 201, 295]. Того ж року в селі Верхньокам'янське за особисті кошти переселенців було зведено храм Різдва Пресвятої Богородиці [7, с. 267]. Отже, ці факти свідчать про те, що переселенці з Бойківщини не лише розбудувалися й зберегли українську мову й культуру, але що найважливіше — християнську віру та традиції [9]. Таким чином вони привнесли своєрідний колорит у релігійну палітру Донеччини.

У березні 1992 року Василь Іванюк приїхав до Бахмутського району Донеччини, де були вже сформовані на базі переселенців з Бойківщини три греко-католицькі парафії. Після висвячення на священника, він в короткий термін заснував близько десяти парафіяльних громад у невеликих селах між Покровськом та Краматорськом [12], де мешкають українці-бойки, що були примусово виселені з Західної України [7, с. 7; 12; 13, с. 54–60]. Окрім того, під час хрущовської «відлиги» жертвам сталінських репресій «дозволили повернутися в Україну з Колими, Сибіру та Казахстану, але далі західної околиці Донбасу не пустили». Як наслідок, в селах Олександрівського та Добропільського районів Донеччини з'явилися цілі «галицькі вулиці», їх мешканці й ініціювали появу греко-католицьких храмів [14].

У 1996 році Василь Іванюк, за підтримки парафії села Званівка, розпочав будівництво каплички в селі Петрівка Перша Олександрівського району. Паралельно будувалися каплички в селі Криниці Олександрівського району та в селі Новодонецьке Добропільського району [15]. У селі Яковлівка Олександрівського району Василь Іванюк заснував парафію Царя Христа (багато вихідців з цього села зараз мешкають у Краматорську). Парафія села Староварварівка лише у 2018 році отримала свій храм [16].

Створення парафій у містах Донеччини пов'язане з іменем о. Василя Пантелюка. Він приїхав у Донецьк і заснував багато греко-католицьких громад у нашому регіоні [12], зокрема у Покровську, Костянтинівці, Горлівці [15]. Діяльність В. Іванюка та В. Пантелюка підхопила плеяда молодих священників [12; 15]. Так, у 2000 році о. Романом Демком було введено в дію церкву Святого Великомученика Юрія у Покровську. Як було з'ясовано автором дослідження, місцева влада активно протидіяла будівництву цього храму, навіть довелося переносити фундамент [17]. 2015 року в м. Слов'янську виділили землю, і на сьогодні о. Віктор Коханський розпочав будівництво храму Святого Володимира [18]. У Мирнограді о. Іван Василенко, що з 2016 року очолює Краматорський деканат (церковно-територіальний поділ) УГКЦ, збудував великий однокупольний храм у неовізантійському стилі. У цьому місті створилася велика парафія, оскільки тут мешкає багато переселенців із Західної України [19].

Під час інтерв'ю з о. Віталієм (Кестером) автором роботи було з'ясовано, що в Костянтинівці, в районі Сантуринівка, спочатку збудували капличку Святих Рівноапостольних Володимира та Ольги. Але кількість парафіян була невеликою. У 2008 році переїхали в інший район міста (раніше він називався «Красний Октябрь»), де Екзарх Донецький УГКЦ Степан Меньок допоміг купити хату, в якій почали збиратися віряни. Коли розпочали будівництво церкви, влада в різний спосіб цьому перешкоджала. У 2013–2014 рр. відбувалися тяжкі судові процеси, справа навіть дійшла до Верховного Суду України, рішення якого було на користь парафіян. Так виникла перша Українська церква в Костянтинівці, її поповнили патріотично налаштовані люди, інтелігенція. Зараз парафія та церква перейменовані на честь Святителя Миколая [20].

В інтерв'ю з о. Василем Іванюком було з'ясовано, що в Краматорську в 2010 році була придбана земельна ділянка під будівництво храму, але, через перешкоди місцевої влади, воно лише в 2013 році було завершене. Міський голова не хотів виділяти землю під будівництво церкви та стверджував, що якогось розвитку греко-католицька громада в Краматорську мати не буде. Щоб не привертати до себе уваги, о. Василь Іванюк розпочав будівництво дерев'яної церкви у себе в селі, в Криницях, на шкільному стадіоні. Потім, як конструктор LEGO, її розібрали, привезли в Краматорськ і вже на місці зібрали. Влада кинулася, але було пізно [10; 16]. Краматорський дерев'яний храм збудували в гуцульському стилі й назвали на честь Святого Пророка Іллі [16]. Під час війни 2014 року церква пережила 2 обстріли [10; 16]. А одразу після звільнення Краматорська вона стала осередком волонтерського руху, де віряни, на чолі з пастирем, о. Василем Іванюком, цілеспрямовано, неупереджено розпочали працювати з переселенцями та їхніми дітьми, вирішуючи різні життєві проблеми [16]. У травні 2018 року з Івано-Франківщини до Краматорська приїхали сестри-черниці, Марія Євхаристія та Марія Боголюбива, з метою започаткування жіночого монастиря служебниць Господа і Діви Марії з Матара з комплексом будинків милосердя для дітей-сиріт та одиноких жінок. Завдяки сестрам-черницям було засновано дві недільні школи: в м. Краматорську та в селі Староварварівка [16].

Греко-католицька громада Краматорська діє, розвивається, є багато дітей, молоді. Отець Василь намагається створити не тільки духовний осередок, а й культурний. Дуже часто в храмі Святого Пророка Іллі відбуваються концерти, музеї привозять свої виставки, частими гостями є народні депутати [16].

УГКЦ на Донеччині не сконцентровує всю увагу на богослужінні та обрядах, а проводить активну катехизаційну, благодійну й душпастирську роботу. Велику увагу церква приділяє роботі з молоддю. Щоліта нею організовуються молодіжні табори. УГКЦ веде діалог з багатьма релігійними організаціями нашої області, активно долучається до громадського життя регіону. Греко-католицькі священники є учасниками всіх заходів, присвячених відзначенню національних свят та пам'ятних

дат, і, враховуючи політичну ситуацію в країні, багато з них зараз служать військовими капеланами [8; 16; 17; 18; 20].

Отже, незважаючи на те, що початок діяльності УГКЦ на Донеччині був пов'язаний з певними труднощами, такими як упереджене ставлення з боку влади та місцевих мешканців, Українська Греко-Католицька Церква має перспективу розвитку на Донеччині, оскільки більшість її парафіян — це місцеві жителі. УГКЦ успішно виконує свою місію, яка полягає в духовному й моральному просвітленні людей, підвищенні національної свідомості, що на Сході України зараз є дуже актуальним.

Література

1. *Колодний А. М. Історія релігії в Україні: Навчальний посібник / А М. Колодний, П. Л. Яроцький, Б. О. Лобовик та ін.— К.: Т-во «Знання», КОО, 1999.— 735 с.*
2. *Войналович В. А. Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940–1960-х років: політологічний дискурс / В. А. Войналович.— К.: Світогляд, 2005.— 741 с.*
3. *Лешан В. Ю. Основи релігієзнавства: Підручник / В. Ю. Лешан.— Чернівці: Рута, 2005.— 304 с.*
4. *Ходькова Л. П. Релігієзнавство: Підручник [Текст] / Л. П. Ходькова.— Львів: Афіша, 2001.— 312 с.*
5. *Степовик Д. В. Церква і українське суспільство у ХІХ ст. (Боротьба українських християн за свою самобутність у ХІХ ст.) [Текст] / Д. В. Степовик.— К.: Дніпро, 2016.—136 с.*
6. *Ким є Українська Греко-Католицька Церква? / упоряд. о. Юрій Андрійчук [Текст].— Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2013.— 109 с.*
7. *Тутова Н. О. Бойківщина — Донбас. Збережемо пам'ять [Текст] / Н. О. Тутова, П. М. Тутов А. П. Тутова.— Житомир: Євенок О. О., 2017.— 500 с.*
8. *Ольховський О. Розвиток української греко-католицької церкви на Донеччині (1990–2012 рр.) [Електронний ресурс].— Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/19033/1/23–29–30.pdf*
9. *Бурко І. Церковний театр на Донеччині / Ірина Бурко, Тентяна Сосновська [Електронний ресурс].— Режим доступу: http://volga.lutsk.ua/view/21913/1/.*
10. *Капелан Василь Іванюк: «Сім'я в солдата на першому місці» [Електронний ресурс].— Режим доступу: http://tyzhden.ua/Society/188216*
11. *Урочистість на Донеччині [Електронний ресурс].— Режим доступу: http://www.christusimperat.org/uk/node/31623*
12. *Наші пастирі: Частина друга: Греко-католицький клір. Деякі ієрархи, декани й священики греко-католики на Донбасі [Електронний ресурс].— Режим доступу: http://www.xjarek.net/ua/separator-125/ukraina-89/462-nasi-pasterzegrekokatolicy*
13. *Мудрий М., Аркуша О. Історія: Україна і світ / М. Мудрий, О. Аркуша.— К.: Генеза, 2019.— 303 с.*
14. *Бублик М. На початку 90-х на Донеччині з'явилася УГКЦ. Про те, як живуть її віряни сьогодні — у проекті «Сім днів у регіоні» [Електронний ресурс].— Режим доступу: https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2332199-ukrainski-grekokatoliki-posered-dikogo-pola.html*
15. *Інтерв'ю з о. Василем (Іванюком), священником Краматорського деканату Донецького екзархату УГКЦ (Краматорськ Донецької області, 6 грудня 2018 р. Транскрибований аудіозапис) // Особистий архів автора.*
16. *Інтерв'ю з о. Василем (Іванюком), священником Краматорського деканату Донецького екзархату УГКЦ (Краматорськ Донецької області, 22 січня 2019 р. Транскрибований аудіозапис) // Особистий архів автора.*

17. *Інтерв'ю з о. Романом (Демком), священником Краматорського деканату Донецького екзархату УГКЦ (Костянтинівка Донецької області, 3 грудня 2018 р. Транскрибований аудіозапис) // Особистий архів автора.*
18. *Інтерв'ю з о. Віктором (Коханським), священником Краматорського деканату Донецького екзархату УГКЦ (Костянтинівка Донецької області, 3 грудня 2018 р. Транскрибований аудіозапис) // Особистий архів автора.*
19. *Інтерв'ю з о. Іваном (Василенком), священником Краматорського деканату Донецького екзархату УГКЦ (Костянтинівка Донецької області, 3 грудня 2018 р. Транскрибований аудіозапис) // Особистий архів автора.*
20. *Інтерв'ю з о. Віталієм (Кестером), священником Краматорського деканату Донецького екзархату УГКЦ (Костянтинівка Донецької області, 3 грудня 2018 р. Транскрибований аудіозапис) // Особистий архів автора.*

СЛОБОЖАНСЬКА СВЯТИНЯ

Випирайло Марина,
студентка ІІ курсу факультету дошкільної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків, Україна.
Керівник: Мкртічян О.А.,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри естетичного виховання і технологій дошкільної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків, Україна

Побутування ікон — це одна з цікавих проблем історії культури, яка, насамперед, нерозривно пов'язана з Православною Церквою. Ікона та іконопис є художньо-естетичною спадщиною народу, а без знання традицій неможливо осягнення духовної культури та адекватне вивчення вітчизняної історії. Українська духовна культура, що базується на православ'ї, сформувала спрямованість свідомості, характер людини, її світогляд, тип поведінки.

Церква багато століть була творцем і носієм духовної культури, силою, що організовувала й організує побут людини. І оскільки релігія панувала в усіх сферах життя і була загальним надбанням, то й життя пронизане православною вірою. Аж до кінця XIX ст. практично не було нехрещених і похованих без відспівування; важко було знайти і будинок без ікон. Ікони взагалі, й чудотворні особливо, мали важливе значення у формуванні православної самосвідомості людей: такі ікони шанувалися, їх дарували як дорогоцінні подарунки, їх носили у хресних ходах тощо. Також до 1930-х років ікони відігравали величезну роль як релігійні символи, що надають захист і заступництво, як для всієї держави, так й окремого міста, селища або роду.

Для Харкова найбільшою святинею вважається Озерянська ікона Божої Матері. І мета цієї статті висвітлити історію існування ікони від часу її знаходження у XVII столітті до часу зникнення у XX столітті.

Ця чудодійна ікона вшановується не тільки харків'янами, а й мешканцями багатьох навколишніх населених пунктів.

Щодо появи Озерянської ікони Божої Матері існують протиріччя. За одними даними це сталося на початку, за іншими — наприкінці XVII століття. За переказами,

вперше опублікованими о. Філаретом (Гумілевським), ікону знайшов священник о. Федір в урочищі Озерянка неподалік від слободи Мерефа. Тут він косив траву і раптово почув стогін. Нахилившись, священник побачив, що перерізав косою на дві частини ікону. Він узяв обидві половинки додому, поставив на покуть і помолився, розуміючи свій гріх. Однак наступного ранку він ікони не побачив у хаті, а знайшов її цілою на тому самому місці, де поранив. Згодом на честь цього дива була побудована церква. А на тому місці, де лежала ікона, з'явилося джерело [1, с. 42–71].

У 1711 році на лівому березі річки Озерянки була споруджена дерев'яна Богородицька церква, пізніше звели церкву Різдва Іоанна Предтечі з трапезною при ній, братські келії [3]. За волею Катерини II і рішенням Священного синоду (1787) Озерянська Богородицька пустинь була скасована. Головний храм монастиря був розібраний і перенесений у слободу Мерефу, майно вилучено в казну, а братія всіх монастирів була зібрана в Курязькому монастирі. Сюди ж була перенесена й ікона. Але і цей монастир був закритий у 1788 році. Тоді ікону перенесли у Харківський Покровський монастир. У 1796 р. Курязький монастир був відновлений і наступного року сюди повернули ікону [4].

Вже у XVII–XVIII століттях ікона прославилась численними зціленнями та позбавленням слобожан від таких лих, як татарські набіги, пожежі та епідемії.

Заступництво ікони жителі Харкова відчували завжди, але найбільше випадків зцілення було зафіксовано в 1833, 1848 і 1871 роках. Озерянську ікону Божої Матері носили від хати до хати, люди поклонялися чудотворному образу, покаянно молилися про зцілення і спасіння.

На прохання єпископа Іннокентія (Борисова) Священний Синод 16 жовтня 1843 року дозволив переносити ікону на зимовий період (з 30 вересня до 22 березня) до Харківського Покровського монастиря [4].

Перший хресний хід відбувся наступного року із Курязького монастиря до Покровського собору [4]. Він став значною подією вірян Харківської губернії, які заполонили Катеринославську вулицю, що веде від монастиря до собору.

На честь чудодійної ікони в Харкові наприкінці XIX століття побудовано дві церкви. Одна у 1896 році на території Покровського монастиря, друга — у 1900 році на Катеринославській вулиці, по якій проходив хресний хід і де зупинялись священники. Проєкти обох церков належать єпархіальному архітектору В. Х. Нємкіну і сьогодні є окрасою міста.

Фахівці, що бачили образ, вважають, що Озерянська ікона Божої Матері — це одне із багатьох зображень на взірець Одигітрії Божої Матері, відомого і в афонському, і в російському іконописанні. Озерянська ікона стоїть в одному ряду із такими знаменитими зображеннями Божої Матері, як Ченстоховська, Казанська, Смоленська, Тихвінська, Святогорська та інші [1, с. 343].

Доля Озерянської ікони Богоматері після 1917 року невідома. Залишилися лише списки з неї. Найбільш давні і шановані з них знаходяться в Благовіщенському кафедральному соборі, у Холодногірському храмі й Озерянській обителі.

Література

1. *Багалей Д., Миллер Д. История города Харькова за 250 лет его существования. Том I. Харьков, 1905. С. 42–71.*
2. *Історія Слобідської України. Харків, 1918. 272 с.*
3. *Сергієнко О. Г. Православні храми Мерефи: іст. нарис / О. Г. Сергієнко. Харків, 2010. 120 с.*
4. *Безрукова Т. М. Озерянська ікона Божої Матері. Харків, 2002. 56 с.*

ІСТОРІЯ ОДНІЄЇ СВІТЛИНИ: ХУДОЖНЯ ФОТОГРАФІЯ ЛУГАНСЬКА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Гарькавець Віра,
учениця 11-Б класу Кремінської школи-гімназії Кремінської районної ради Луганської області, м.Кремінна, Україна
Керівник: Уманська Тамара Олександрівна, учитель української мови та літератури, художньої культури Кремінської школи-гімназії

Світлина (фотографія) — це складова історичної пам'яті, яка художньо закарбована на папері та в негативах, невід'ємна частина культурного життя народу. Саме вона допомагає наочно зберігати пам'ять про минуле, передає зовнішній вигляд і колорит, який завжди відрізняв мешканців Луганщини. Тому знімки — не лише люди, це наша незабутня історія.

Актуальність розвідки обумовлена тим, що в коло уваги ЗМІ потрапляє світлина луганського фотохудожника початку XX століття із двома дівчатами в українському вбранні, що засвідчує не тільки наявність української традиції і культури на цих територіях, а й високий рівень майстерності фотохудожників того часу. Тому метою дослідження стає опис рівня розвитку художньої фотографії в місті Луганську на початку XX століття через аналіз паспарту, світлин, матеріалів, уміщених у книгах і статтях збирачів фотоспадщини В. Я. Башкиної, О. І. Поболелова, Ю. С. Сумишина «Привет из Луганска. История Луганска на почтовых открытках и фотографиях» [1; 2; 3].

Володарі луганських фотоательє початку — середини XX століття виявлені внаслідок вивчення паспарту — картонів бежевого чи сірого кольору, на яких наклеювалися фотографії. Серед них С. І. Уманський, Л. Матусовський, С. Чуюн, Гр. Юхнов, Ф. Софронов, М. Френкель. На них міститься різноманітна інформація: прізвище, ім'я та по батькові фотохудожника, а також місцезнаходження його майстерні. Крім того, уміщені нагороди за майстерність, а також реклама: «збільшення портретів», «знижка учням» тощо. Ще на паспарту прийнято було зображувати мольберт і пензлі, фотоапарати, рослинний і квітковий орнамент як прикраси, іноді є відомості, де виготовлено паспарту.

На початок XX століття досвідчені фотографи виконували в ательє різноманітні види робіт: виготовлення індивідуальних, парних, групових фотопортретів, ретуш, фотомонтаж, збільшення портретів до бажаної величини.

Відомо, що фотохудожники працювали й на металі, парцеляні, склі, посуді, шовку, атласі [1].

Найвідомішими були два фотоательє — С. Уманського та його учня Л. Матусовського. Перше, надзвичайно популярне до 70-х рр. XX століття, про що свідчать золоті та сріблі медалі на світових виставках, знаходилося на кутку вулиць Казанської (у радянські часи — Карла Маркса) та 11-ої лінії (до 1991 року взуттєва майстерня «Башмачок»). Друге, на відкриття якого в 1910 році на Петербурзькій вулиці

(у радянські часи — Леніна) в будинку Райна С. Уманський сам дав своєму учневі гроші [2], не менш відоме. Часи розквіту художньої фотографії в Луганську засвідчує світлина, на якій зображені згадані фотомитці: фотограф С. Уманський (3-й праворуч) з учнями, серед яких Л. Матусовський (3-й ліворуч) [3].

Луганські фотохудожники

Паспарту фотоательє

У кінці XIX — початку XX століття в Луганську працювали й інші фотографи. На жаль, про С. Чуюна ми знаємо мало. Його майстерня знаходилася на вулиці Пушкінській (нині — Пушкінська). У 1894 році він був удостоєний похвального відгуку на виставці в Одесі, а в 1905 році — великої золотої медалі в Парижі та вищої винагороди — Гран-прі. Його фотографії дивовижно світлі, із блакитним тлом, у більшості своїй сімейні: діти з мамами, бабусі з онуками. Багато знімків, де зображено великі родини із головами сімей у центрі, робітники промислових підприємств [1].

На Казанській вулиці (у радянські часи — Карла Маркса) в будинку Бровкіна Азовсько-Донського банку працював ще один відомий фотограф — Гр. Л. Юхнов. Він

був нагороджений навіть медаллю на виставці в Лондоні. До 1902 року мав уже 7 медалей. Саме Гр. Юхнова в 1901 році було запрошено на завод Гартмана сфотографувати випуск сотого паротягу й людей, які працювали над його створенням. Пізніше за високу якість світлин фотомайстер отримав ще п'ять медалей на різних виставках [3].

Ім′я ще одного луганського фотографа Ф. Сафронов. Його майстерня була розташована на вулиці Пушкінській, реклама повідомляла: «Учням і залізнодорожнім службовцям знижка. Негативи зберігаються». Фотомитець мав три медалі на різноманітних виставках [1]. Не втрачено ще два імені А. Малиновського і М. Френкеля. Фотограф Малиновський працював на вулиці Катеринославській (у радянські часи — Октябрська) у будинку поруч із крамницею Шахновича, а М. Френкель — на вулиці Казанській поряд із Азовсько-Донським комерційним банком. Обидва фотографи мали винагороди й своїх клієнтів [1].

Узагалі, для фотоательє характерно збереження стану та напрямку приміщень, оскільки фотографія — це невеличке виробництво, для якого необхідні спеціальне обладнання, безпечні склади хімреактивів і лабораторія для обробки знімків. До того ж, на всіх паспарту зазначалося, що «негативи зберігаються». Уявіть собі, що робити це стало можливим лише, коли техніка фотографування перейшла на сухі пластинки доктора Монговена, до того часу доводилося зберігати велику кількість негативів на скляних пластинках.

Кожний фотограф мав своїх ретушерів, від майстерності яких також залежала якість фотографії. Зберігається ім′я Антона Шнабля німецького походження, який працював ретушером у Л. Матусовського. Тоненьким пензликом з тушем непомітно він проходився по негативу, ховаючи всі недоліки, прибираючи з облич відбитки часу, роблячи людей помолоділими. Якщо, приміром, клієнт поспішав і потрапив до фотографа, не встигши поголитися. Антон Шнабль міг «поголити» його на знімку й привести до ладу за кілька хвилин [3].

Варто зауважити, що фотографія того часу розвивалася не лише в місті Луганську, але й на шахтах, рудниках, станицях. Це засвідчує «Фотографія Д.П. Брусиловського» в Лозовій-Павлівці [1].

Візитівкою художньої фотографії того періоду став відкритий лист «Привіт із Луганська» із паперовою аплікацією у вигляді портфеля, усередині якого розкладка із п'ятьма знімками міста, причому власноруч розфарбовані в колір, який відправлено вірогідно 1911 року якимось Митею із Луганська «дорогой Полиночке в Беловодск».

Останнім часом інтерес до художньої фотографії як культурного феномену життя Луганщини початку XX століття пожвавлюється не лише в Україні через світлину двох українок, але й за кордоном. Так, у 2016 році американський письменник Джеймс Джексон на обкладинці свого роману «Сумнівні стосунки» використовує світлину звичайної луганської родини, зроблену приблизно в кінці XIX — початку XX століття в фотомайстерні С. Уманського.

Отже, історія становлення та розвитку художньої фотографії в Луганську як складової культурних процесів південно-східної України початку — середині XX століття засвідчує її високу майстерність, слугує джерелом збереження історичної пам'яті.

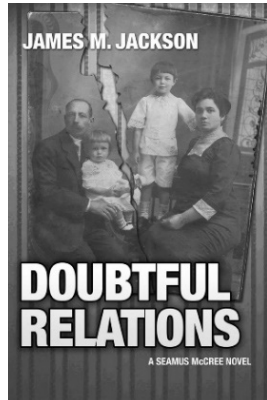

Фото на обкладинці книги

Література

1. *Башкина В.Я. Листая старый альбом / В.Я. Башкина // Жизнь Луганска, 2002.— № 37(610).— С. 9*
2. *Елина С. Фотограф Уманский / С. Елина // Жизнь Луганска, 1991.— № 36.— С. 5*
3. *Башкина В.Я. Привет из Луганска. История Луганска на почтовых открытках и фотографиях / В.Я. Башкина, А.И. Поболелов, Ю.С. Сумишин.—Луганск: Издательство «Максим», 2007.— 128 с.*

ОСИНІВСЬКИЙ ХРАМ УСПІННЯ ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ

Дивіцька Софія Валеріївна,
студентка історичного факультету Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків, Харківська обл., Україна
Керівник: Дьякова Олена Василівна,
кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків

Протягом багатьох століть духовне життя нашого народу складалося під впливом церкви: її моралі, святого вчення, обрядів і церковної архітектури, яка стала невід'ємною частиною народної культури. У романі «Собор» відомий письменник Олесь Гончар пише, що в побуті старовинних українських храмів відбулися духовні надбання наших предків, і майбутні покоління будуть «дошукуватись тайни пропорцій, ідеального суголосся думки й матеріалу, шукатимуть ніким досі не розгадані формули вічної краси…» [1].

Храм Успіння Пресвятої Богородиці — пам'ятка архітектури та культури державного значення, яка знаходиться в селі Осинове Новопсковського району Луганської області. Це село одне з найстаріших поселень на Луганщині.

Раніше тут була слобода Осинова, яка відносилась до Острогозького слобідського полку. Перші згадки про поселення відносяться до XVII століття [3, с. 438]. Залишки

козацької застави до цього часу можна побачити на горі поблизу села. Ймовірно, саме в ті часи і побудували церкву Успіння Пресвятої Богородиці.

Храмобудівнича грамота (дозвіл парафії на будівництво), яку видав Преосвященний Інокентій Воронезький, свідчила: «По проханню Біловодського округу слободи Осинової Успенську церкву, за її пошкодженням у фундаменті, стінах і склепінні розібрати. Нинішню її частину Успіня Божої Матері, з двома бічними вівтарями Святого Архистратига Михайла і Святого Миколи Чудотворця з кам'яною будівлею знову побудувати, а третій бічний вівтар в ім'я святих апостолів Петра і Павла, до спорудження нової церкви, залишити для богослужіння» [цит. по: 5].

Спочатку храм був дерев'яним. Потім його побудували з вапняку. Церква знаходилася біля місця, де річка Кам'янка втікає у русло річки Айдар. Через постійний рух ґрунту в межиріччі будівля стала руйнуватися. Нову, кам'яну церкву почали відновлювати в кінці XVIII століття. Технічні засоби не були такими досконалими, як зараз, тому закінчили будівництво лише через десять років, у 1802 році [3, с. 439].

Починали будувати церкву в стилі бароко. Цей стиль був популярним ще за часів імператриці Катерини II. Ознаки стилю — багатство, розкіш, вигадливі форми. Закінчували будівництво вже в стилі класицизму. Його впроваджував у життя син імператриці Павло I. Цей стиль запозичений в античному мистецтві і прагне до гармонії та суворої чіткості форм.

Про людину, яка будувала церкву, мало що відомо. Дослідники вважають, що це був тульський майстер Кудрявцев, який навчався у кращих зодчих Москви. Він зумів поєднати у своєму творінні красу від бароко і гармонію ліній від класицизму. Майстер прикрасив церкву декоративними елементами і ліпниною. Стіни оточив фризом у вигляді стрічки. Тридцятиметровий купол височить над головою без колон. І святі, намальовані на ньому невідомим живописцем, немов парять у небі над людськими головами. Деякі розписи церкви збереглися ще з XIX століття [4]. Ззовні ж паломників зустрічає фасад з дорійських портиків з нішами. Об'єднання двох напрямків мистецтва створили неповторний і монументальний ансамбль, особливо оригінальний для сільського храму. Найбільшим здивуванням для відвідувачів церкви було те, що її величезне склепіння спирається лише на стіни і жодного стовпа у храмі немає.

Успенська церква є унікальним пам'ятником архітектури XIX століття в Україні [2]. Вона відрізняється особливою цілісністю компонентів, має низку оригінальних рис, які містяться в квадратному плані побудови з заокругленими кутами, у піднесеній у центрі напівсферичній бані на циліндричному барабані. Так у зовнішніх рисах Успенської церкви поєднуються стильові особливості бароко і класицизму.

Храмів подібного архітектурного стилю було три у всій Російській державі — у Москві, Острогозьку Воронезької губернії і в селі Осинове. Є факти, що російський цар Микола заборонив будувати такі церкви, бо така висока споруда (висота близько 30 метрів) могла обвалитись і привалити віруючих. Певно, не випадково церкву й перебудували, щоб зробити її безпечнішою для прихожан [2].

За переказами, у церкві молився відомий український філософ Григорій Сковорода. Він гостював у цих краях у свого товариша — полковника Степана Івановича Тевяшова. Згодом цими землями володіли російські князі Раєвські, яких відвідував декабрист і письменник Кіндратій Рилєєв [2].

У громадянську війну в цих краях діяв загін Каменюки, що відколовся від армії Нестора Махна. Каменюківці відрізнялися особливою жорстокістю і залишили свій слід в історії Успенської церкви.

Восени 1919 року більшовики проводили мітинг на честь річниці революції в центрі села. Раптом на них налетіла банда Каменюки. Більшовики вирішили сховатися

в церкві. Вони залізли на високу церковну дзвіницю і відстрілювалися від каменюківців. Церква зазнала значних руйнувань [3, с. 341].

Є в церкві і власний святий — Дмитро Горський. Дмитра, прозваного Горським, збираються канонізувати. Кажуть, його мощі зцілюють людей.

Старовинна будівля має велике значення для віруючих не тільки через святого. Церкву називають «намоленою», бо тисячі людських душ двісті років отримували тут прощення і благословення.

Подвижник Дмитро Горський народився в середині XVIII ст. [5]. Будучи вже дорослою людиною, він під час сварки зі своїм п'яним батьком штовхнув його. Покаявшись у своєму гріху, Дмитро пішов на прощу до Києва. Київські монахи сказали йому, щоб спокутувати цей тяжкий гріх, треба по поверненні додому відрубати сокирою кисть правої руки, якою штовхнув батька. Якщо відрубана частина прироСте, то це буде знаком того, що Бог простив його, а якщо ні, то потрібно замолювати гріхи до самої смерті. Дмитро виконав все, що йому було сказано в монастирі. Незабаром його рука зрослася, але залишилася покаліченою. Після того, як Дмитро видав заміж дочку, він залишив якомусь бідному свій будинок і пішов жити до печери, де в суворому пості і молитві пробув близько 50 років. Подвижник їв раз на тиждень, спав на хмизу. Щодня до нього приходили віруючі з с. Осинове, Новопскова та інших слобід і хуторів. Дмитро їх завжди радо зустрічав, давав духовні поради, втішав. Церковний народ шанував та любив його. Протягом 30 років старець навчав місцевих дітей грамоти.

Дмитро Горський помер 17 (30) грудня 1828 року [5]. У день його похорону віруючі і священники, яких зібралося безліч, несли тіло старця від гори до села Осинове з хоругвами. Кожен рік Осиновський і Новопсковський священники за тиждень до Різдва Христового на прохання народу служили на могилі Дмитра Горського панахиду. Вода криниці, яка знаходилася неподалік печери, вважалася цілющою. Паломництво припинилося за радянських часів.

Радянська влада з перших років свого правління виступила проти церкви як провідної духовної сили суспільства. З 20-х років XX століття відбувалося активне вилучення церковних цінностей. На кінець 30-х років більшість храмів у Радянському Союзі було знищено або перетворено на будинки культури, комори, стайні [4].

У церкві Успіння Пресвятої Богородиці проводили служби до 1934 року [4]. Поки радянська влада, яка оголосила релігію поза законом, не перетворила храм на зерносховище. Звідти зник унікальний п'ятнадцятиметровий іконостас, багато старовинних ікон, дзвони переплавили на кулі. Відкрили церкву німці, і вже після Великої перемоги люди стали ходити молитися сюди. З 1944 року Осинівська церква діє офіційно і належить до Московського патріархату [4].

У листопаді 1948 року до приходу було призначено священника Тишкіна, який був одним з перших в області в післявоєнний час, хто відновив урочисте проведення церковних свят та релігійних обрядів [5].

У період з 1959 року по 1962 рік до приходу приєдналися приходські общини сусідніх сіл Проїзже, Заайдарівка та Курячівка [2].

Успенська церква в 60-ті роки була внесена до реєстру найбільш визначних пам'яток архітектури Луганської області [2].

На початку 90-х років працювала недільна школа, де місцеві учні вивчали закон Божий, історію Християнства, основи християнської моралі. У церкві постійно проводилися обряди хрещення та вінчання [4].

Особливо святкові богослужіння відбуваються в престольне свято осинівців, у день святого Успіння — 28 серпня. У храмі збирається багато віруючих, відбувається

хресний хід. У день Водохрещі, 19 січня, інколи освячення води проводиться на березі річки Айдар.

У наш час продовжуються реставраційні роботи. У 2008 році було відлито нові дзвони для храму. Церква посіла друге місце в проєкті «Дива Луганщини» телеканалу ЛОТ (Луганське обласне телебачення), що проходив з лютого по червень 2010 року [5].

Над селом нарешті зазвучали дзвони. Жителі навколишніх сіл вважають церкву головною своєю святинею. Підтверджують це і фахівці. Успенська церква внесена до реєстру пам'яток національного значення. А такий розпис і архітектура не збереглися ніде в країні. Осинівська Успенська церква є не тільки визначним пам'ятником архітектури та культури, а й духовною пам'яткою нашого народу.

Храм Успіння Пресвятої Богородиці в селі Осинове Новопсковського району Луганської області

Література

1. *Гончар О. Собор [Електронний ресурс] UBR: https://www.litmir.me/br/?b=535728 (дата звернення 22.08.2019)*
2. *Іванов М. Як це було… // Перемога (Новопсковський район). 2010. № 42. С. 11–12.*
3. *Рунов В. О. Новопсков та його околиці. Москва, 2002. 591 с.*
4. *Сороковий Є. Осинівська Успенська церква // Перемога (Новопсковський район). 1999. № 43. С. 3.*
5. *Фонд Новопсковської бібліотеки. Справа «Історія церкви Успіння Пресвятої Богородиці в селі Осинове».*

ІСТОРІЯ ВАСИЛІВСЬКОЇ ЦЕРКВИ С. СЕРГІЇВКА В СПОГАДАХ ТА ДОКУМЕНТАХ

Заєць Єлизавета
учениця 9 кл. ЗОШ І–ІІІ ст № 23,
м. Краматорськ, Донецька область, Україна,
вихованка гуртка краєзнавців- екскурсоводів ОЦТК.
Керівник: Овсяннікова Наталія Борисівна,
керівник гуртка краєзнавців- екскурсоводів ОЦТК

У центрі с. Сергіївка Слов'янського району Донецької області знаходиться Свято-Сергіївський жіночий монастир, що заснований у 2002 р. Його розташування не випадково. 172 р. тому на цьому місці виникла Василівська церква, історія якої пов'язана як з історією однойменної парафії, так і самого села Сергіївка. Незважаючи на дослідження щодо теми, у ній дотепер залишаються певні прогалини. Вивчивши певну кількість документів, що не введені у науковий обіг та записи інтерв'ю зі старожилами Лілії Мазур (члена МАН 2011 р.), авторка поставила собі за мету — дослідити проблеми щодо історії Василівської церкви, а саме: простежити умови виникнення храму, етапи трансформації парафії.

Харківський дослідник старовинних садиб Андрій Парамонов на підставі архівних джерел вважає датою заснування села другу половину XVIII ст. [1, с. 157], за Р.Д. Ляхом — це 1806 р. [2, с. 742]. Обидва дослідники стверджували, що засновником Сергіївки був Іван-молодший Прокопович Шабельський, представник відомого дворянського роду [3]. Але вдалося виявити список населених пунктів на 1795 р., за яким майор Степан Таранов вже на той час володів «деревнею Сергеевка» [4, с. 146]. Можемо припустити, що Сергіївка названа на честь його батька — Сергія Андрійовича Білозерова. На початку XIX ст. при перерозподілі земель вся територія сучасного села повністю перейшла у володіння Шабельських [3].

У 1846 р. Павло Васильович Шабельський подав клопотання про дозвіл побудувати церкву в своєму помісті Степний Шабельськ (майбутнє с. Сергіївка). Дозвіл він такий отримав 11 березня 1847 р., а 14 травня 1847 р. місце для церкви було освячене протоієреєм м. Ізюм Левом Яровим [5, с. 158]. Дружина Павла Васильовича Шабельського Катерина Василівна в 1847 р. стала вдовою, після чого присвятила себе доброчинній діяльності. Саме на її кошти була збудована Василівська церква в Сергіївці та названа так на честь святого покровителя її покійного батька Василя Римського-Корсакова [6]. Батько мешкав в Харкові та верховодив дворянством Ізюмського повіту [7, с. 158].

Довгий час вважалося, що церкву освятили на честь Василія Великого. День Святого Василя довгий час святкувався в Свято-Сергіївському монастирі як престольний. 2011 р. були знайдені документи, у яких засвідчено, що в серпні 1857 р. церква була освячена архієпископом Філаретом (Гумілевський) в ім'я преподобного Василія, єпископа Парійського [5]. Церква була кам'яна однопрестольна, з кам'яною дзвіницею та огорожею. У 1884 р. церква перебудовувалася: збільшено купол за проектом архітектора Данилова. К.В. Шабельська передала церкві 50 дес. землі, виділила 250 рублів та 25 четвертин різного хліба щорічного утримання [7, с. 158].

За даними метричних книг Василівської церкви у 1857 р. першим священником був Фома Панасович Ізмайлов; при ньому служив дячок Іоаким Ковалевський [8]. У середині XIX ст. до парафії Василівської церкви належали мешканці населених пунктів: слободи Таранівки, Новогригорівки Времєвки, Андріївки, Новоселівки та ін. Після реформи 1861 р. за соціальним складом населення поділялося на: звичайних селян, селян-власників, козаків-переселенців з Полтавської губернії

та деяких інших. У 1862 р. з січня по вересень у Сергіївці була зафіксована епідемія на віспу та сухоту [8].

З початком революції 1917–1921 рр. стало зрозуміло, що церква для нових політичних сил — ворог номер один. Це підтвердили перші декрети радянської влади [9]. Почалися репресії проти духовних осіб та відверте пограбування церков. Під час забудови Сергіївського монастиря всередині огорожі було знайдено поховання вбитого священника. За нашою версією цим священником був останній настоятель Василівської церкви Анатолій Білоусов, який постраждав від репресій [10; 11].

Сучасні проблеми української православної церкви започатковані в 20- х роках. Більшість розколів створено за ініціативою радянської влади [9]. За спогадами диякона Левенця Гордія Савича в 1922 р. Василівська церква перейшла в оновлену церкву, так звану, «живу». Цьому передувала подія, під час якої парафіян поставили перед вибором: хто за одного священника — мав перейти на його бік церкви, хто за іншого священника — той переходить в інший бік церкви [10; 11; 12; 13].

Сергіївка наприкінці 20-х рр. була в складі Краматорського району. У районі діяла агітбригада з Краматорської, членів якої називали «синеблузниками». Ця бригада не тільки агітувала, але й контролювала процеси на селі. Вона перевірила рівень підготовки до весняного посіву, хід колективізації, культроботу, діяльність бібліотек, стан антирелігійної пропаганди [14. с. 43].

У селах на загальних зборах селян демонструвалися антирелігійні фільми, які повинні були агітувати слухачів закрити церкви, звільнити будинки від ікон. Під час поїздок селами Краматорського району артисти агітбригади зібрали 200 ікон для знищення; більшість з них було відібрано у селян Сергіївки. На фото з альбома режисера агітбригади М. Д. Силаєва відображений акт вандалізму на майдані с. Сергіївка — публічне спалення ікон [14 с. 45]. Одного разу, після багатогодинного диспуту більшість присутніх селян проголосували за закриття церкви [13; 15]. У подальші роки у закритому приміщенні церкви існував клуб, потім — зерносховище [16].

У 1938 р. радянська влада посилила антирелігійний терор. Свято-Василівська церква в Сергіївці була підірвана, для чого зі столиці спеціально викликали підривників. До того ж, місцева влада примушувала селян брати участь у цьому дійстві, для того, щоб представити його як «ініціативу трудящих». Цеглу, з якої була побудована церква, використали для будівлі райвиконкому (ця будівля дотепер існує в Сергіївці), а на місці зруйнованого храму заклали парк. Незважаючи на всі перешкоди, люди продовжували таємно вірити, молитися, хрестити дітей [17; 18].

Тільки на Різдво 1999 р. в Сергіївці в тимчасовому приміщенні колишнього дитячого садка відкрився православний храм. З цього часу духовне життя в Сергіївці почало налагоджуватись. Відкрито також недільну парафіяльну школу для дорослих та дітей. У 2000 р. на місці колишньої Свято-Василівської церкви заклали новий храм на честь Преподобного Сергія, ігумена Радонезького. Навколо храму звели господарчі споруди, трапезну, огорожу зі святими воротами та зробили благоустрій території. 27 грудня 2002 р. рішенням на цьому місці був заснований Свято-Сергіївський жіночий монастир. Храм освятили 8 листопада 2005 р. На сьогодні існують чотири храми Свято-Сергіївського монастиря: Сергія Радонезького, Святого Василя, мученика Віктора та Віри, Надії, Любові та матері Софії. Престол Святих мучениць було освячене у новому літньому храмі.

Отже, вивчивши публікації та документи щодо історії Василівської церкви с. Сергіївка, авторка дійшла до наступних висновків. Парафія Свято-Сергіївського жіночого монастиря наслідує парафію зруйнованої в роки антирелігійного терору Свято-Василівської церкви, яка була побудована на кошти дворян Шабельських у середині XIX ст. У перші роки радянської влади посились репресії щодо церкви;

за ініціативою влади почалися розколи; посилилася антирелігійна пропаганда та відвертий терор. У результаті храм був закритий та невдовзі підірваний.

Сьогодні храми Свято-Сергіївського жіночого монастиря є головними прикрасами с. Сергіївка. Селяни поступово звикають до церковного життя, яке є важливою складовою духовної культури українців.

Література

1. *Парамонов А. С. Старинные усадьбы Изюмского уезда.— Харьковский частный музей городской усадьбы / А. С. Парамонов.— Харьков.—2004.— С. 157–159.*
2. *Історія міст і сіл УРСР. Донецька область.— К., 1970.— С. 742.*
3. *Коцаренко В. Ф. Крома Торская или Немного предыстории / В. Ф. Коцаренко // Краеведческий сборник музея истории города Краматорска. Малоизвестные страницы истории города Краматорска.— Краматорск, 1998.— С. 9.*
4. *Пірко В. О. Заселення Донеччини у XVI–XVIIIст. (короткий історичний нарис і уривки з джерел) / В. О. Пірко.— Донецьк: Східний видавничий дім, 2003.— 180 с.*
5. *Справочная книга для Харьковской епархии.— Харьков, 1908.— 385 с.*
6. *Овсянникова Н.Б К истории Православия в Краматорске / Н. Б. Овсянникова // Живой родник.— Донецк — 2006.— № 12.— С. 6–8.*
7. *Парамонов А. С. Православные храмы и монастыри Харьковской губернии 1681–1917 гг. Альбом — каталог.— Харьков: Харьковский частный музей городской усадьбы, 2007.— 346 с.*
8. *Метричні книги Василівської церкви. Державний архів Донецької області, ф. 198, оп. 1, спр. 1.*
9. *Коровина М. В. Церковне — приходская жизнь по документам Госархава Донецкой области (конец XIX — середина XX вв.) / М. В. Коровина // Живой родник — 2006.— № 4 — С. 6–7.*
10. *Метричні книги Василівської церкви. Державний архів Донецької області, ф. 198, оп. 1, спр. 16.*
11. *Козленко І. А., Овсяннікова Н. Б. Історичне минуле Сергіївки. 210-річчю села присвячується / І. А. Козленко, Н. Б. Овсянникова.— Сергіївка, 2011.— 28 с.*
12. *Особиста справа № 2056 диякона Левенця Гордія Савича. Одеський єпархіальний архів.*
13. *Інтерв'ю з Хорошайло Олександрою Трохимівною, 1919 р.н. (с. Сергіївка Слов'янського району Донецької області, 5 вересня 2011 р. Транскрибований аудіозапис). Особистий архів Л. Мазур.*
14. *Зеленская Л. И. Иди, товарищ к нам в колхоз! Из истории коллективизации и раскулачивания в Ккраматорском районе!1929–1930 гг.) Краматорск: 2007. 131 с.*
15. *Інтерв'ю з Дерекою Любов'ю Іванівною, 1925 р.н. (с. Сергіївка Слов'янського району Донецької області, 15 жовтня 2011 р. Транскрибований аудіозапис). Особистий архів Л. Мазур.*
16. *Інтерв'ю з Дерекою Любовю Іванівною, 1925 р.н. (с. Сергіївка Слов'янського району Донецької області, 15 жовтня 2011 р. Транскрибований аудіозапис). Особистий архів Л. Мазур.*
17. *Інтерв'ю з Реук Катерини Яківни, 1916 р.н. (с. Сергіївка Слов'янського району Донецької області, 15 жовтня 2011 р. Транскрибований аудіозапис). Особистий архів Л. Мазур.*
18. *Інтерв'ю з Пустовіт ганою Петрівною, 1919 р.н. (с. Сергіївка Слов'янського району Донецької області, 17 жовтня 2011 р. Транскрибований аудіозапис). Особистий архів Л. Мазур.*

ШКОЛО, МОЯ РІДНА ШКОЛО

Ковлєва Марія,
учениця 8 класу Краматорського НВК
(ЗОШ № 32 — ДНЗ)
Керівник: Мірошниченко Людмила Леонідівна,
керівник гуртка Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді,
Донецька область, Україна

Актуальність дослідження: у цій роботі ми хочемо проаналізувати дані, отримані в результаті роботи краєзнавців Краматорська, і з'ясувати хронологічний порядок розвитку шкільної справи.

Предметом дослідження є школа Краматорського НВК (ЗОШ № 32 — ДНЗ). Історія нашої школи у селищі Шабельківка, яка сьогодні має номер № 32, є унікальною. Унікальною тому, що це була перша школа в місті Краматорськ, починаючи з церковно-приходської школи, яка була заснована в кінці XIX століття.

У цьому році нашій школі виповниться 61 рік. Вона випустила не одну тисячу випускників, які роз'їхалися не лише по всій Україні, а й по всьому світу. Вдячні учні ніколи не забувають свою рідну матінку-школу і прославляють її своїми трудовими досягненнями. Зазирнімо ж з вами у минуле нашої Шабельківської школи.

Питання про відкриття школи для сільських дітей, недавніх кріпаків, у Шабельківці вперше було поставлено восени 1861 року, коли в нашому краї життя змінила селянська реформа. Збереглася Уставна грамота 27 жовтня 1862 року, яка підтверджує, що син поміщика, штабс-капітан Іван Шабельський подарував сільській общині 60 кв. сажнів своєї садибної землі з чітко обговореною в документації метою — «під училище». Не одразу здійснилася мета поміщика. Перша школа у Шабельківці і на весь Краматорськ була церковно-приходська, в якій викладала поміщиця Катерина Антонівна Густова і вчитель дячок. Піклувальником при школі був вибраний селянин Курочка Михайло Прокопович. Він контролював надходження грошових коштів. Документ, що підтверджує цей факт, був виявлений у 2001 р. у фондах Харківського обласного державного архіву. З 1904 до 1908 року настоятелем школи (за архівними документами) був батюшка Олександр, а першими вчительками його доньки — Віра та Оксана Кирилови. Заняття відвідувало близько 20 учнів.

У 1915 році побудували двоповерхову будівлю земської семирічної школи (будівля селищної бібліотеки та БК «Ювілейний»). У новій школі вчилося 40 учнів. Першими вчителями були Рудь Д. М., Мараховська Т. В., Пономаренко А. Н., сестри Безверхі. Завідувачем школи був Шум Ф. А. У другій половині 20–30 років школою керував Зубенко Микола Львович — ініціатор ліквідації малограмотності в селі. Він заснував інтернат для дітей з Михайлівки, Ясногірки, Городещине, відкрив їдальню, організував майстерні по дереву та металу. Про існування будь-яких промислів у Шабельківці старі книги мовчать.

На найвищому пагорбі в селищі Шабельківка на місці скіфського кургану в 1958 році 18 жовтня була відкрита нова школа — це і є її день народження. Школа виховала не одну тисячу випускників, які прославляють до цих пір свою маленьку батьківщину, і школа пишається ними. Шабельківську школу можна побачити здалеку, бо вона велика, висока, красива, чотириповерхова, дивиться у майбутнє своїх учнів великими добрими очима-вікнами. Рішенням сесії Краматорської міської ради 22.08.2012 року школа отримала статус навчально-виховного комплексу (школа — дитячий садок).

Перший директор — Суровікін Іван Іванович. Педагогічну діяльність розпочав у 1933 році в Київській області учителем історії. Учасник Другої світової війни. Очолював Шабельківську школу 28 років — з 1947-го по 1975-й рік.

Крупченко Микола Миколайович керував нашою школою до 1983 року і понад 30 років очолював центральну школу міста — двадцять другу. У 2007 році увійшов до 100 кращих директорів шкіл України.

Бабкін Віталій Андрійович, без зайвої скромності можемо сказати, що наш директор — особистість унікальна. Крім того, що він 41 рік працює вчителем і 31 рік керує нашою школою (а тепер і всім навчально-виховним комплексом), він ще й відомий у місті (і не тільки в місті) краєзнавець. Член Національної спілки краєзнавців України. Володар Почесного звання «Кращий краєзнавець року — 2011».

Написав і видав 9 книг. За підсумками конкурсу «Людина року» нагороджений Почесним знаком «Суспільне визнання» за створення книги-енциклопедії «100 найвідоміших імен Краматорська». Книга «Краматорський футбол» — лауреат конкурсу «Книга Донбасу-2012». За підсумками конкурсу «Рідне місто» за створення книги «Краматорський футбол» удостоєний свідоцтва «Суспільне визнання».

Створив два шкільних музеї бойової слави. За багаторічну плідну працю та патріотичне виховання молоді Віталій Андрійович нагороджений орденом святого князя Олександра Невського.

Школа славиться своїми вчителями, яких за її 61-річну історію працювало понад 200 осіб. Серед них — золотий фонд загальноосвітньої школи № 32, наші корифеї.

Учитель — найпопулярніша професія випускників нашої школи. Тільки в нашій школі зараз працюють вчителями 15 її випускників, 12 осіб є співробітниками, дві випускниці — вихователі нашого дитячого садка і троє — його співробітники.

Рід кількох поколінь, представники яких працюють в одній професії, іменується династією. В історії нашої школи є родзинка — династії педагогічні. Ось вони, люди-зберігачі вірності вчительській професії.

Перший директор школи Суровікін Іван Іванович і три його дочки стали педагогами: Ліоліна, Лариса і ветеран нашої школи Людмила Іванівна Воскобойникова. Внуки Івана Івановича — Воскобойникови — Саша і Тоня, голова сім'ї Сергій Андрійович, який переїхав до Шабельківки з Харкова, щоб стати завідувачем нашої шкільної майстерні.

Чугуєва Євгенія Степанівна, її дочка Олена Анатоліївна, син Олександр Анатолійович і внучка Юлія Олександрівна — усі вчителі.

Раковська Любов Степанівна, учитель хімії, її дочка Тесленко Наталія Володимирівна, учитель біології, заступник директора, і внучка Марія — студентка хімічного факультету Харківського університету.

Погребняк Валентина Іллівна, учитель трудового навчання, і її дочка Литвиненко Оксана Федорівна, учитель початкових класів.

Таранова Антоніна Миколаївна, її дочка Колтишева Вікторія Петрівна, учитель географії, і внучка Аліса.

Майстренко Віктор Олексійович і три його дочки, що працюють у школах міста, у рідній школі продовжує справу свого батька вчитель музики Марина Вікторівна.

Вісіцький Сергій Лазарович і його дочка Марина Сергіївна, учитель початкових класів Дмитрівської школи.

Миронов Юрій Олексійович і його син Євген Юрійович, учитель фізкультури.

Унікальність нашої школи полягає в умінні зберігати традиції, оберігати і цінувати пам'ять про предків, з трепетом ставитися до історії своєї Батьківщини.

У нашої школи славне минуле, але, ми сподіваємося, що і майбутнє відкриється для неї у своїх яскравих, світлих фарбах. А поки, починаючи з дитячого садка, підростає нове покоління зірок і зірочок.

Отже, дослідження історії розвитку навчальної справи від церковно-приходської до земської семирічки 1915 року і до сучасного Краматорського НВК (ЗОШ № 32 — ДНЗ) показало, що історія нашої школи дуже багата. Крім того, вона пов'язана з історією нашого селища, людьми, які живуть у нашому селищі, династіями, які працюють у нашій школі вже не одне покоління.

Література

1. *Бабкин В. А. Моя маленькая большая родина / В. А. Бабкин.— Краматорск: АПП, 2001.*
2. *Бабкін В. А. Моя велика родина / В. А. Бабкін.— Краматорськ, 2018.— С. 81.*
3. *Коцаренко В. Ф. Время возвращать долги. Ч. 1. / В. Ф. Коцаренко // Краматорская правда.— 1991.— 23 мая.*
4. *Наследие Ивана Шабельского // Краматорская правда.— 2003.— № 49.— 2 октября.*

РОЗВИТОК ОСВІТИ В НІМЕЦЬКИХ КОЛОНІЯХ ОДЕЩИНИ

Косовська Марина,
учениця 8 класу Ярославської ЗОШ I–III ступенів
Саратської районної ради Одеської області
Керівник: Ходос Наталя Анатоліївна,
учитель історії Ярославської ЗОШ I–III ступенів
Саратської районної ради Одеської області

Проведення якісних реформ в освіті неможливе без залучення та аналізу накопиченого політико-правового та історичного досвіду. Для розроблення ефективної програми необхідно вивчити процеси, пов'язані з правовим регулюванням шкільної освіти, зокрема німецького населення Півдня України протягом останніх століть.

За сучасних умов в Україні і за кордоном (насамперед у Німеччині) посилився інтерес науковців до дослідження історії німців. Це зумовило появу численних наукових статей, монографій, дисертацій, присвячених різноманітним аспектам життя цього етносу. Водночас, незважаючи на це, існує чимало «білих плям» в історії німецьких колоній, зокрема Півдня України.

Отже, обрана нами для дослідження тема має наукове та суспільно-політичне значення, чим і зумовлена її актуальність. Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу історіографії, джерельної бази вивчити становлення та розвиток освіти в німецькомовних колоніях Одещини.

Школа в німецьких колоніях кінця XVIII — початку XX ст. вивчалась у контексті історії німців. Існують окремі публікації, присвячені жіночим навчальним закладам, школам та центральним училищам, навчальним закладам для глухонімих у менонітських колоніях, але спеціального дослідження, присвяченого розвитку освіти у німців Півдня України на сьогодні не створено.

Після проведення Реформації в німецьких землях у XVI ст. основним в освіті результатом стало запровадження обов'язкового навчання дітей чоловічої та жіночої статі, яке було закладено в 1619 році Веймарським шкільним статутом. Правове регулювання розроблено та закріплено в «Прусському королівському генеральному регламенті сільських шкіл» у 1763 році. Цей регламент зобов'язував батьків забезпечити навчання дітей у віці від 5 до 13–14 років, встановлюється плата за навчання, за пропуски дітьми уроків без поважних причин на батьків накладався грошовий штраф, вводяться однакові підручники, школа контролюється церквою.

Реалізацію німцями-колоністами права на освіту забезпечував «Манифест о дозволеними всем иностранцам, в Россию вьезжающим, поселяться в которых губерниях они пожелают и о дарованныѝ им правах» Катерини II від 22 липня 1763 року. У Маніфесті зазначалося, що вони можуть «мати при тому потрібну кількість пасторів та інших церковнослужителів».

Освіта була невід'ємною частиною релігійного життя, тому будівництво церков давало право німцям-колоністам на відкриття своїх шкіл.

Указом від 25 жовтня 1819 року завідування сільськими школами і «наглядом за вчителями» було покладено на священників. Держава цим указом закріплювала винятково за духівництвом завідування сільськими школами, здійснення повного контролю за діяльністю вчителів.

Діяльність закладів освіти у німців регламентували правила від 19 березня 1840 року. Вони передбачали: пастори і патери мали прищеплювати своїм парафіянам, що їх священний обов'язок — виховувати дітей у богобоязні; кожен господар повинен віддавати до школи дітей семирічного віку з початку жовтня до кінця березня, учителі вели облік відвідування всіма дітьми школи.

Закріплені у правилах 1840 р. норми увійшли до «Статуту про колонії іноземців в імперії» від 1857 р., в якому закріплено правовий та соціальний статус колоністів у Російській імперії. У ст. 387 було покладено на духівництво обов'язок здійснювати повний контроль за станом шкільної справи в кожній колонії.

Підтримані владою правила від 1840 р. вводили один із важливих принципів — загальнообов'язковість і доступність навчання всіх верств населення.

У післяреформений період до початку XX ст. німці Південної України створили добре розвинуту систему шкільної освіти. Нормативними актами від 22 листопада 1890 року та 10 грудня 1892 року церковно-приходські школи переходять у підпорядкування Міністерства народної освіти. У школах вводиться посада вчителя російської мови, яку фінансує земство. Виникають конфлікти між сільськими общинами і державною адміністрацією. Община бажала зберегти повний контроль за діяльністю школи.

З початком Першої світової війни політика Російського уряду щодо німецької школи кардинально змінюється. 24 грудня 1914 р. прийнято розпорядження, що стосувалося зміни мови викладання: по-перше, усі предмети викладати державною мовою, за винятком Закону Божого і рідної мови; по-друге, наказувало замінити вчителів, які недостатньо володіли російською мовою.

18 серпня 1916 року цар затвердив «Положення Ради Міністрів про заборону викладання німецькою мовою», яким заборонялося викладання рідною мовою, починаючи з 1916/1917 навчального року. Виняток робився тільки для вивчення Закону Божого.

Наприкінці 60-х — на початку 70-х років XIX століття німецькі колонії з'являються на території Аккерманського повіту Бессарабської губернії.

Князю М.В. Кочубею в Аккерманському повіті Бессарабської губернії належало 14500 десятин землі. У 1868 році він їх вирішив продати. Комісіонери шукали покупців серед молочанських і пришибських колоністів та знайшли їх.

03 жовтня 1868 року оформлена купча — колоністи повинні були заплатити по 6 рублів за десятину, загалом 81000 рублів.

Під час заселення цих земель колоністи розділилися на три групи. Перша група з 22 осіб лютеранської віри заснувала колонію Ней-Карлсрує, друга група з 12 осіб католицької віри заснувала колонію Нейкрон, група з 80 осіб католицького віросповідання заснувала колонію Маріяфельд. Усі ці три колонії утворили Маріяфельдську волость, яка проіснувала до 1890 року.

Уже на початковому етапі поселення німців на теренах сучасної Одещини було створено перші заклади початкової освіти, які охопили все населення колоній відповідного віку. Ось як описує будівництво шкіл у німецьких колоніях російський дослідник А. Забслін: «… як тільки кілька десятків сімей колоністів селяться на близькій відстані, зразу ж влаштовують складчину, будують будинок, наймають вчителя і відкривають школу».

Німецькі громади самостійно утримували свої школи та оплачували працю вчителів. Зокрема, кожному педагогу з общинних земель виділявся орний наділ, сінокіс та пасовище для худоби. Крім цього, кожний колоніст щорічно передавав школі одну міру пшениці, жита й інші продукти. Опалення, освітлення шкільного приміщення також здійснювалися за рахунок громади.

Навчання в школі вважалося обов'язковим для кожного пересічного члена громади, який в особі представників місцевої адміністрації здійснював загальний нагляд за систематичним відвідуванням дітей навчальних занять. Початкові школи ставили завдання навчити елементарному: читати, писати, рахувати. Це було необхідно, щоб стати повноцінними членами общини. У навчанні акцент робився на дисципліну, «зубріння», каліграфію. Як підручники використовували Біблію і Катехізис. Урок починався зі співу молитви, найкращим вважався учень, який умів співати хорал. З 1869 по 1881 рік єдиного навчального плану не існувало, кількість дисциплін у школі залежала від майстерності вчителя. Мовою викладання була німецька.

До 1881 року завідування сільськими школами і «наглядом за вчителями» було покладено на приходських священників.

В адміністративному відношенні шкільна система колоній підпорядковувалась з 1881 року Міністерству народної освіти, чиновниками якого були розроблені типові навчальні програми та плани, що враховували у своїй структурі етноконфесійну специфіку та особливі освітянські потреби німецької спільноти. Учні першого року навчання складали особливе відділення, де заняття проводилися у формі бесід німецькою і російською мовами з Закону Божого, арифметики, співів, малювання, вітчизнознавства.

Друге відділення (другий і третій роки навчання) мало нові дисципліни: письмо і читання російською мовою, три рази на тиждень воно поєднувалося з першим відділенням на уроках наочного навчання, двічі вчитель окремо проводив з ними бесіду.

У 1899 році зусиллями колоністів був побудований великий будинок з двома класними кімнатами та квартирою для вчителя, яка складалася з трьох кімнат та кухні. Будівля школи обійшлась у 8000 карбованців. У 1916 році шкільний учитель отримував 900 карбованців на рік. У школі навчалося 70 учнів. Кожен рік школу закінчують 10 учнів, котрим видаються свідоцтва та похвальні листи. У травні 1915 року колонія асигнувала 100 карбованців для поповнення учнівської та учительської бібліотеки і на наочні посібники.

Наприкінці XIX ст. Російська імперія стала на шлях мовного тиску. З метою поширення російської мови серед німців 24 лютого 1897 р. Державна Дума прийняла «височайше затвердження», яке закріплювало норму поступового введення викладання всіх предметів у школах німців російською мовою, за винятком Закону Божого та рідної мови.

Таким чином, німецькими колоністами на землю Аккерманського повіту перенесено традиційний шкільний устрій, головними рисами якого були організованість, методичність, дисципліна, контроль, повага до своїх національних традицій. Система освіти передбачала виховання добропорядного сім'янина, вірнопідданого своєї держави, церкви, уряду. Вивчення російської мови та історії в німецьких школах сприяло інтеграції нових поколінь німців Бессарабської губернії в середовище, що оточувало, та дійсність.

Література

1. *Бачинська О. Українське населення придунайських земель XVIII — початок XX ст.: (Заселення і економічне освоєння) / О. Бачинська.— Одесса: Астропринт, 2002.— 327 с.*
2. *Статистичний опис Бессарабії — С. 29–30.*
3. *Защук О. Матеріали для географії та статистики Росії, зібрані офіцерами генерального штабу. Бессарабська область. СПБ — 1862 р.*
4. *Історія міст і сіл Української СРСР. Одеська область.— Київ, 1978 р.*
5. *Тендюк Л. Відгомін чорного лісу / Л. Тендюк.— Київ: «Веселка», 1976 р.*
6. *Хронологічний довідник про тимчасову окупацію німецько-румунськими загарбниками Ізмаїльської області та звільнення її Червоною армією.— «Придунайська правда», Ізмаїл, 1950 р.*
7. *Книга Пам'яті України, 7 том.— Одеса: «Аспект», 1995р.— С. 122.*
8. *Газета «Міграція».— № 6, липень 2003 р.*
9. *Златова В. Н. Камчик та Саратський район.— «СМИЛ», 2003 р.*

ЗАСНОВНИК ДРУЖКІВСЬКОЇ НАРОДНОЇ СТУДІЇ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Левченко Єлизавета, Фарзан Саміра,
учениці 10-А класу, ЗОШ № 12, м. Дружківка,
Донецька область, Україна
Керівник: Барахтян Валентина Іванівна,
учитель історії ЗОШ № 12, м. Дружківка

Бондарєв (Бондар) Олексій Якович більше п'ятдесяти років керував у місті Дружківці студією образотворчого мистецтва. Про цю людину написано безліч статей у місцевій пресі. Інтерес до його особистості зріс після того, як за безпосереднього сприяння О. Я. Бондаря в 1984 році відкрився в місті музей на громадських засадах, основу колекції якого склали роботи земляків-митців.

Народився Олексій в Єревані 5 серпня 1911 р. у сім'ї службовця Бондаря Якова Петровича. Після більшовицького перевороту 1917 року батько Яків Петрович працював писарем-табельником на кінному заводі в Єлисеївці, що під Дружківкою. «Я з шести років оточений селянським побутом, завжди тягнувся до спілкування. Агроном Закорін навчив грати в шахи, а колишній кадет, музикант, режисер і художник Кумельський прищепив любов до малювання і театру». Ця фраза може вважатися найлаконічнішою автобіографією Олексія Яковича. Усе його подальше життя тісно пов'язане з малюванням, театром, шахами та пропагандистською роботою під гаслом «Образотворче мистецтво у народні маси!» [1, с. 59].

У 1925 році батько Яків Петрович став працювати на заводі ім. Ворошилова, на території якого була школа — семирічка ім. КІМа, де Олексій продовжив свою освіту аж до 1927 року.

Трудова біографія Олексія Бондаря розпочалася з роботи рекламера у міському клубі. Але згодом йому довелося працювати за робітничими професіями: ізолювати труби, крити дахи, розвантажувати вагони. Та увесь цей час Олексій продовжував брати активну участь у культурному житті міста. У 1926 році за ініціативою молодих дружківських художників та завдяки ентузіазму художника-аматора О. Я. Бондаря була створена ізостудія, керівником якої став О. Ф. Масюченко, а старостою — О. Бондар.

У 30-ті роки в рамках проекту уряду «пролетаризації вишів» на місцеву самодіяльність було звернено увагу керівників державних інстанцій. Талановитим донбаським

самородкам надали можливість вступати до київського робітфаку та Київського художнього інституту.

З 24 дружківських художників успішно склали іспити 17 осіб, з них четверо — Бондар, Костенко, Волошин і Потапов — зараховувалися на перший курс Київського художнього інституту, а решта — на другий курс робітфаку. У Києві дружківські художники приєдналися до щербинівських, юзівських та макіївських художників й утворили єдину колонію, настільки дружну і енергійну, що вона становила ядро курсу, була центральною і найактивнішою її частиною [3].

Керівництво Київського художнього інституту скеровувало студентів для обміну досвідом у розвитку пролетарського мистецтва в інші культурні центри країни. Одного разу й Олексію Бондарю довелося побувати в такій поїздці. Їздив до Ленінграда (Санкт-Петербург) разом зі студентами та педагогами, серед яких був професор Андрій Іванович Таран, живописець-монументаліст, викладач КХІ. А. М. Таран свого часу навчався в Пензі, Петербурзі, Парижі, багато цікавого розповів студентам про живопис і особливо захоплююче розповідав про музейну справу. Ця поїздка була для Олексія знаковою, вагомою, вражаючою, вона дала можливість ближче познайомитися з професором і музейною справою, вплинула на рішення почати збирати художні роботи. За час подальшого навчання Олексій зібрав колекцію робіт випускників. Після закінчення інституту, повернувшись у Дружківку, відкрив першу виставку цих робіт. У другу виставку Олексій Бондар включив творчі і навчальні роботи членів клубу за інтересами, де демонструвалася і його перша скульптура [4].

Наші художники неодноразово руйнували уявлення про донбасівців, почерпнуте з картин, які зазвичай зображують тільки шахтарів із сяючою посмішкою на закіптюженому вугільним пилом обличчі. Вони довели, що навіть у невеликому містечку може розвиватися багата культура. Звичайно, не всі, хто навчався в Києві, стали справжніми художниками.

Але, в основному, Київ дав величезну професійну підготовку, вивів наших художників з розряду самодіяльних на рівень майстрів, які після повернення до Дружківки у 1934 році продовжували займатися в гуртку, піднімаючи культурний рівень не тільки Дружківки, а й Донбасу. У 1936 році гурток офіційно отримує статус ізостудії. До цього слово «студія» уживалось неофіційно, для більшої солідності. У ній займалися початківці і досвідчені художники. Саме з цього часу дружківська ізостудія починає брати активну участь на виставках республіканського масштабу.

У 1937 році студією було організовано виставку робіт О. Бондаря, малюнків у подальшому заслуженого художника Білорусі, а тоді ще зовсім юного В. Сахненка та В. Костенка. З ім'ям В. Сахненка пов'язана ціла віха в історії дружківської ізостудії. У 1973 році він, будучи заслуженим художником Білорусі, жив у Мінську, готував велику персональну виставку. Але її відкриття переносилося багато разів через будівництво спеціальної експозиційної будівлі. Віктору Івановичу не судилося побачити таку широкомасштабну виставку своїх робіт, вона проводилася після його смерті. Завдяки О. Я. Бондарю це сталося у рідному місті художника — Дружківці. Зараз окремі твори В. Сахненка зберігаються в міській бібліотеці ім. Лесі Українки [5].

У 1954 році Дружківська ізостудія подала роботи на І Всесоюзну виставку самодіяльного мистецтва в Москві, де картина Володимира Непомнящого удостоїлася почесного знака та грамоти. Нові роботи демонструвалися на обласній і республіканській виставках. Після цього і у своєму заводському клубі Олексій Якович також відкрив виставку, що складається з кращих робіт Бондаря, Глибокого, Кабенка, Кваніна, Костенка, Куштейка, Михайленка, Сахненка, Пащенка, Ракитянського, Яценка. Виставка мала успіх, відгуки чудові [6, 7].

На XI Всесоюзній виставці самодіяльного мистецтва у Москві (1961 р.) експонувалося вже 32 роботи студійців, де героями полотен були прості радянські трудівники. Усі 16 авторів продемонстрували свою творчість, були відзначені дипломами та преміювані поїздками до Києва, Москви, Ленінграда.

У 1975 р. у Москві відбулася урочиста церемонія вручення премій ВЦРПС за заслуги в самодіяльному художньому мистецтві. З усієї країни відібрано кілька самодіяльних творчих студій, гідних нагород: колективи і тільки одна студія образотворчого мистецтва, яку представляв А. Бондар. На той час вона вже отримала звання Народної, першої в Україні (у 1973-му році).

У червні 1982 року Дружківський виконком вирішив закріпити в постійне користування будівлю церкви за картинною галереєю і просити виконком Донецької обласної Ради народних депутатів розглянути питання про відкриття в Дружківці картинної галереї (філії Донецького музею) [8].

У 1985 році в рамках культурного обміну НДР споряджався «Потяг дружби» Донецьк-Магдебург. Делегація від Донбасу включала представників різних професій, звісно, мистецтво представляла дружківська образотворча студія і БК ім. Франка Донецька. З 10 по 23 травня на фестивалі СРСР-НДР 40 робіт студійців побували в Магдебурзі, Берлині, Лейпцизі, Дрездені [9].

У 1986 р. Бондар вирішує передати музей під керівництво Т. Я. Доліновської — молодого мистецтвознавця, яка здобула освіту в інституті живопису скульптури та архітектури ім. І. Ю. Рєпіна (Санкт-Петербург). З 17 червня 1986 року музей став державним на правах Дружківського відділу Донецького обласного художнього музею [10].

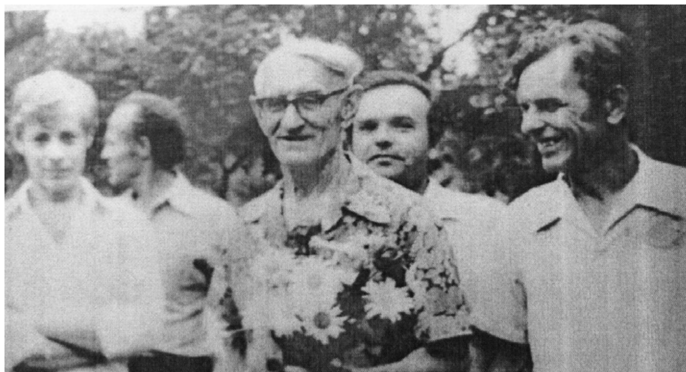
Усі самодіяльні художники Дружківки дуже цікаві люди з невгамовною життєвою енергією, вони небайдужі до соціальних проблем, наділені багатьма вміннями, чуйні, всі без винятку з теплотою згадують наставника Бондаря Олексія Яковича.

Найбільш відомі учасники образотворчої студії до 1926 року:

Гуляєв Г.	Дибанев Н.	Масюченко А.
Донцов Б.	Кванін Л.	Северденко А.
Іваненко П.	Комельський Л.	

З 1926 по 1940 рік:

Бондарєв П.	Звонков А.	Костенко Ф.	Потапов Є.
Бондарь А.	Івлєв Є.	Куштейка І.	Ракитянський К.
Волошин К.	Кабенко Ф.	Ладигін І.	Чернов Л. [11]
Гайдук М.	Саханенко В.	Нужний М.	

А. Бондарь разом зі студійцями

Зустріч В.Сахненко, А. Бондаря, А. Коваленко на ін.

А.Бондарь проводить заняття з юнаками м. Дружівки після повернення з Києва 1934 р.

Дружківські митці обговорюють нові роботи заводської студії [2]

Література
1. *Бондарєв А. Я. Письмові спогади. Фонд ДІХМ 59*
2. *Довідка в альбомі студії.— С. 26. Фонд ДІХМ*
3. *Невідома Дружківка 3'97 — С. 8. Живопис Дружківки*
4. *Фотографія в альбомі студії — С. 20. Фонд ДІХМ.*
5. *Невідома Дружківка 3'97 — С. 9 Живопис Дружківки*
6. *Бондарєв А. Я. Письмові спогади. Фонд ДІХМ.*
7. *Фотографії в альбомі студії. Фонд ДІХМ.*
8. *Копія рішення в домашньому альбомі Бондарева А. Я. Фонд ДІХМ 22. Бондарев А. Я. Письмові спогади. Фонд ДІХМ.*
9. *Невідома Дружківка 2'(5)98 — С. 11 Живопис Дружківки.*
10. *Наказ Міністерства культури Української РСР № 471 від 17.06.86 г.*
11. *Невідома Дружківка 3'97 — С. 9 Живопис Дружківки.*

Джерело: Татяна Гришунина — молодший співпрацівник Дружківського історико-мистецького музею.

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ДУХОВНОЇ ТА МАТЕРІАЛЬНОЇ СКАРБНИЦІ — ШАБЕЛЬКІВСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ

Литвинова Аліна, Плотнікова Ірина,
учениці 11 класу Краматорського НВК
(ЗОШ № 32 — ДНЗ,)
Керівник: Мірошниченко Людмила Леонідівна, керівник гуртка Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді

Люба земле, моя Шабельківка рідна,
Ти стоїш на Донбасі з давніх років.
В ті далекі часи ти була дуже бідна,
І багато жило тут селян — кріпаків
Через тебе пройшли історичні події,
Не минули тебе голод, холод, війна.
Роки йшли, і збулися прекрасні надії,
І тепер ти розквітла наче весна.

Анатолій Кибирев

Актуальність теми цього дослідження полягає в тому, щоб поглибити знання дітей з історії створення та розвитку бібліотек на початку XX століття у місті Краматорськ, виховувати в них почуття гордості за свою маленьку батьківщину — Шабельківку; розвивати спостережливість, бережне ставлення до книжок та стимулювати їх до самостійної роботи у бібліотеці.

Предметом дослідження є селищна бібліотека-філія ім. Т. Г. Шевченка.

Відомо, що для кожної людини наймиліший той край, де вона народилася, живе. І той чарівний край зветься Батьківщиною. Наш гурток «Юні екскурсоводи» займається на базі селищної бібліотеки-філії ім. Т. Г. Шевченка вже другий рік.

Нашому мальовничому селищу Шабельківка виповнилося 260 років У будівлі старої школи (1915 року будівництва) є чудова бібліотека, якій цьогоріч виповнюється 110 років, зазирнімо в минуле — історію розвитку бібліотечної справи у місті Краматорськ та нашому селищі Шабельківка.

Бібліотека в Шабельківці була створена на початку XX століття і за статусом вона була народною, але була і бібліотека при Краматорському заводі металургійної спільноти.

Згідно зі звітом Ізюмського повіту земської управи до 1 січня 1907 року народні бібліотеки були відкриті у 41 населеному пункті нашого повіту. Серед цих поселень згадувався і Краматорськ Білянської волості. Краматорська бібліотека була відкрита за допомогою Харківського комітету грамотності. У документах за 1906 рік ця бібліотека була зареєстрована як народна, але потім з цього реєстру її викреслили, оскільки з'ясувалося, що бібліотека — приватна, бо відкрита вона була лише для робітників металургійного заводу. Окрім цих двох перших народних бібліотек у Краматорську і Слов'янську в інших населених пунктах Ізюмського повіту теж знаходились бібліотеки, які відкривалися земствами і фінансувались за їх рахунок, або працювали на благодійних засадах. У звіті земської управи за 1906 рік зазначалось, що більша частина бібліотек знаходиться при школах, деякі при сільських правліннях і приватних будинках. Завідувачами бібліотек зазвичай були вчителі початкових класів, які отримували за додаткову працю 20–30 рублів. Винятком була бібліотека в Краматорську, якою опікувався металургійний завод, тому завідувачу платили 60 рублів. У деяких населених пунктах бібліотеки не працювали, бо не було завідувачів. Згідно з отриманими фактами у 1906 році в Ізюмській волості налічувалося 28 бібліотек. Середня читацька аудиторія — 125 осіб. Книжковий фонд у більшості бібліотек досягав 700–10000 назв книжок, а в «найбідніших» бібліотеках — 400.

До початку 1907 року бібліотеки у Шабельківці не було. За свідченням видатного краєзнавця директора НВК № 32 Віталія Андрійовича Бабкіна підтвердилось, що бібліотека в селі Шабельківка Білянської волості була відкрита у 1909 році.

Першим завідувачем Шабельківської народної бібліотеки була вчителька місцевої школи Феодосія Антонівна Івченко. У Шабельківській земській початковій школі вона працювала з 4 листопада 1909 року. Завідувачем вона стала 1 вересня 1909. До кінця року книжковий фонд налічував лише 308 книг, до бібліотеки, яка була при школі, записалось 58 читачів. Видача книжок відбувалася 203 рази за 37 прийомних днів. Наступного року бібліотека працювала лише 54 дні.

У 1910 році фонд бібліотеки збільшився на 128 книг і складав 436. Бібліотека не мала свого приміщення та читальної зали. Завідувач отримував зарплатню 36 рублів за рік.

Чому бібліотека працювала так мало днів протягом року? Це пояснюється Правилами народних бібліотек, вибрані Харківським губернським земством? Згідно з цим документом бібліотеки повинні були вести прийом читачів з 1 вересня по 1 травня, тобто весь навчальний рік, у всі дні, окрім великих свят. При цьому доступ до книг міг бути гарантований не менше 200 днів. Але в житті все було по-іншому.

Ще в 1908 році земська управа відзначила падіння книговидачі у зв'язку з тим, що чотири роки не поповнювався бібліотечний фонд книгами, а всі книги вже були прочитані або не мали попиту. Мала кількість книг, на нашу думку, була головною проблемою в Шабельківській бібліотеці.

У 1913 році бібліотека знаходилася «на квартирі у вчителя». За роботу бібліотекаря Феодосія Антонівна отримувала 50 рублів.

До початку І світової війни бібліотека в селі Шабельківка залишалась єдиною народною бібліотекою на всю Білянську волость. У 1913 році в Білянській волості нараховувалося 12204 людини. На одну книжку приходилось по 43 людини. Цікаво, яким цей показник є сьогодні у Краматорську?

У 1914 році книжковий фонд бібліотеки складав вже 654 книги. Прийшовши до бібліотеки, читачі мали змогу ознайомитися з періодичними виданнями: для них була оформлена передплата на газету «Южный край» та журнал «Хлібороб». Такий прогрес

пояснювався благодійним фондом з боку Миколаївської церкви села Шабельківка. У цьому ж році завідувачем бібліотеки призначили Ксенію Олександрівну Кирилову. У неї була середня єпархіальна освіта. Працювати вчителем земської школи вона почала 11 вересня 1914 року. При Ксенії Кирилівні бібліотека змінила адресу, для неї надали приміщення в будівлі Кредитного Товариства.

Ксенія Кирилівна була дочкою священника Миколаївської церкви села Шабельківка Олександра Григоровича Кирилова. Народилася вона в селі Шабельківка в 1890 році.

У 1952 році в селищі Шабельківка була відкрита бібліотека в приміщенні старої селищної ради.

Першим завідувачем бібліотеки був Куценко Олексій Олексійович. Куценко Олексій Олексійович народився у 1917 році в с. Мар'їне Котеленського району Полтавської області. Закінчив 7 класів місцевої школи. Працював у колгоспі.

У 1936 році вступив на робочий факультет. У 1937 році він навчався в Харківському бібліотечному інституті. Диплом захищав, коли вже почалася війна. Після війни довгий час керував бібліотекою в селищі Шабельківка (1952–1977 роки).

Зі спогадів Фендрікової Любові Володимирівни (Кравченко) — місцевої поетеси, яка народилася 30 березня 1940 року: «Бібліотека, як і клуб, була осередком культури з 1953 по 1968 роки. У бібліотеці часто проходили різні вікторини, зустрічі, конкурси. Завідувач нам часто пропонував цікаві книжки, а потім ми ділилися з ним про прочитане. Пам'ятаю, була вікторина «Що ти знаєш про класичну музику?», присвячена музиці. Нам роздали десь із 30 білетів з питаннями про класичну музику, ми довго готувалися, на цьому вечорі я здобула перше місце за кількість правильних відповідей. Мене нагородили книгою «Про Луначарського». Активними читачами у бібліотеці були: А. Г. Скряга, В. М. Філь, Шура Довбня, Григорій Садовий…».

Зі спогадів місцевої жительки Шабельківки Іванової Ірини Іванівни, яка народилася 27 листопада 1935 року: «Перед війною клуб знаходився на місці нинішньої сільради. Будівля була невелика — кінозала та сцена. У будівлі була маленька читальна зала, маленький кінотеатр та вже стаціонарна рубка кіно, була й каса, у якій продавали квитки в кіно. Після завершення будівництва нової школи 17 жовтня 1958 року бібліотеку перемістили до приміщення старої школи, де вона зараз і працює».

Штат бібліотеки складається з п'яти досвідчених фахівців та завідувача бібліотеки — Садової Світлани Іванівни. Бібліотечний фонд нараховує понад 45000 книг. Завдяки перемозі у 2010 році в міжнародному конкурсі фонду IREX бібліотека отримала комп'ютери, які підключені до мережі Інтернет.

Унаслідок пошуково-дослідницької роботи ми встановили хронологічний порядок розвитку бібліотек та бібліотечної справи у нашому місті Краматорськ та рідному селищі Шабельківка. Зустрілися з першими читачами нової селищної бібліотеки, які з ентузіазмом розповідали про години, проведені у бібліотеці: диспути, конкурси, вікторини, зустрічі.

Література

1. *Україна. Закон. Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» від 27.01.1995 № 32/95-ВР [Текст] // Голос України. — 1995. — 2 березня. — С. 3*
2. *Бабкин В. А. Моя маленькая большая родина В. А. Бабкин. — Краматорск: АПП,2001*
3. *Бабкін В. А. Моя велика родина / В. А. Бабкін. — Краматорськ,2018. — С. 81.*
4. *В Шабельковской библиотеке обучают правилам безопасного поведения // Краматорская правда. — 2008. — № 10. — 6 марта.*
5. *Интернет — это хорошо, но книги — вечные… // Восточный проект. — 2018. — № 30. — 25 июля.*

6. *История сел и городов УССР. Донецкая область.— К.: Главная редакция Украинской Советской єнциклопедии, 1976.— С. 433–434.*
7. *Книжкин дом отметил юбилей // Восточный проект.— 2002.— № 44.— 31 октября.*
8. *Книжкина неделя на Шабельковке // Краматорская правда.— 2007.— № 15.— 12 апреля.*
9. *Коцаренко В. Ф. Время возвращать долги. Ч. 1. / В. Ф. Коцаренко // Краматорская правда.— 1991.— 23 мая.*
10. *Мальовничий край // Краматорская правда.— 2003.— № 11.— 11 февраля.*
11. *Наследие Ивана Шабельского // Краматорская правда.— 2003.— № 49.— 2 октября.*
12. *На вічнім шляху до Шевченка // Краматорская правда.— 2001.— № 3.— 11 января.*
13. *Садовая С. И. Библиотека плюс школа / С. И. Садовая //Краматорская правда.— 1997.— № 72.— 16 сентября.*

РЕЛІГІЙНИЙ ВПЛИВ СОБОРУ ВОЛОДИМИРСЬКОЇ ІКОНИ БОЖОЇ МАТЕРІ НА ДОЛЮ ЖИТЕЛІВ С. НОВОВАСИЛІВКА БЕРДЯНСЬКОГО РАЙОНУ

Лущіц Вероніка Євгенівна,
учениця 11-А класу ЗОШ № 2, м. Бердянськ,
Запорізька область, Україна
Керівник: Нікуліна Юлія Іванівна,
учитель історії, магістр історичних дисциплін,
ЗОШ № 2, м. Бердянськ.

8-го вересня 2019 року свій 124-й день народження відзначив один із найстаріших православних храмів Бердянського краю — собор на честь Володимирівської ікони Божої Матері. Побудований на рубежі XIX і XX ст., цей православний храм зазнав на своєму віку чимало наруги і знущання.

Його історія починається 124 роки тому, коли настоятель Нововасилівської церкви протоієрей Петро Вознесенський провів першу Божественну літургію. Про це повідомляють метричні книги сільської церкви, які зберігаються в Запорізькому державному архіві. Змінив священника П. Вознесенського на посаді настоятеля церкви Володимирської ікони Божої Матері ієрей Павло Булашев. З огляду наявних документів можна сказати про те, що батько Павло Булашев ніс службу священника в Нововасилівці до 1909 року. У той же рік настоятелем сільської церкви був призначений протоієрей Іоанн Хорошун [1; с. 587].

Зберігаються в Запорізькому державному архіві документи церкви Володимирської ікони Божої Матері за 1906 рік, які підтверджують, що на короткий час богослужіння в храмі здійснював ієрей Віктор Кіранов. У 2000 році за подвижництво і мученицьку смерть він зарахований до лику священномучеників Руської Православної церкви. Факт служіння біля вівтаря храму на честь Володимирської ікони Божої Матері священника Віктора Кіранова підтверджує авторитетний православний дослідник протоієрей Микола Доненко. У своїй книзі «Новомученики Бердянська» він пише: «… У 1906 році ієрей Віктор був призначений законовчителем у Нововасилівську земську школу, а також був головою церковно-будівельного комітету …». Небачені гоніння і репресії на Православну церкву почалися відразу ж після жовтневих подій 1917 року. Досить назвати активні дії в Приазов'ї «Союзу войовничих безбожників». Насамперед конфіскації підлягали церковні землі, пізніше арешту піддалися священники за «приховування церковних цінностей» [2].

Наприкінці 20-х років минулого століття стрижнем політичного була комуністична партія, від імені якої здійснювалося керівництво всіма аспектами економічного, політичного й духовного життя. Традиційна для України громадська інституція — православна церква, єдина легальна організація, діяльність якої не вписувалася в рамки офіційної ідеології, відчувала на собі дедалі зростаючий тиск держави. На рубежі 20–30-х років, в умовах різкої зміни політичної атмосфери в країні, ставлення до релігії і церкви стало зовсім нестерпним. Слова «піп», «куркуль», «петлюрівець» сприймались як синоніми. Тисячі церков в Україні було закрито, священників — репресовано. Режим удавався до цілої низки заходів для боротьби з релігійними віруваннями та практикою, а саме: обмеження релігійних публікацій, заборону навчати дітей релігії, проведення серед них атеїстичної агітації, засилання агентів у середовище священнослужителів і церковної ієрархії, закриття культових споруд, застосування до тих, хто стоїть за віру, громадських та економічних санкцій, обмеження можливості здобути освіту.

В умовах такої антирелігійної кампанії до кінця 20-х років минулого століття настоятелем Нововасилівської церкви став протоієрей Віктор Гнєвишев. Про нього є така інформація: 1894 року народження. Уродженець села Мицино Путилівського повіту, Тверської губернії. Навчався в Ленінградській духовній академії. Як видно з документів настоятелем церкви священник Гнєвишев був призначений у 1928 році, а через деякий час почалися чергові антирелігійні заходи зі зняття дзвонів. У 1929 р. органи ДПУ звинуватили в антирадянській діяльності Українську автокефальну православну церкву (УАПЦ), яка виникла в роки громадянської війни, а канонічно оформилася в 1921 р. Вона виникла на українському національному ґрунті й, на відміну від Російської православної церкви (РПЦ), підтримувала прагнення народу до національного відродження. Це й визначило її долю. Керівництво УАПЦ репресували, а церква змушена була оголосити про саморозпуск. Згадаймо кінець 20-х років у Бердянську: зруйновані Вознесенський собор і Петропавлівська церква. На порозі закриття опинилися Покровська та Кирило-Мефодіївська церкви [4].

У перший місяць 1930 року в Нововасилівці було оголошено про проведення сільських зборів. На порядку денному одне питання. Прийняття рішення про зняття дзвонів із дзвіниці церкви. Так відгукнулися на місцях на заклик «Утильсировини»: «Є дуже багато розбитих дзвонів. Є також церкви, в яких є по кілька дзвонів, тоді можна богослужіння зовсім проводити без них!» У січні 30-го дзвонам церкви Володимирської ікони Божої Матері вдалося вижити. Але якою ціною? Свідчить витяг з протоколу № 94 судової трійки при колегії ГПУ УРСР від 28 березня1930 року: Священник Віктор Гнєвишев — концтабір на п'ять років (мабуть він таки не повернувся з ГУЛАГу). Засуджені до різних термінів ув'язнення також жителі Нововасилівки активно виступили проти зняття дзвонів. Назвемо їх поіменно, адже вони гідні вдячної пам'яті не тільки своїх рідних, а й усіх сільських жителів: Ледовський Прокіп, Солопов Микита, Кирило Крот, Тарасенко Яким, Каліберда Антон, РусановТимофій, Пшеничний Семен, Тарасенко Кондрат, Якунін Петро, Перков Зіновій, Капустін Харлампій, Щербина Микита. Від покарання був звільнений тільки Перков і то завдяки своєму похилому віку.

Другу п'ятирічку оголосили «п'ятирічкою знищення релігії». У середині 30-х років в Україні залишилося лише 9% діючих молитовних будинків (порівнюючи з 1913 р.). У період окупації Нововасилівки, за свідченнями старожилів, церква в селі була знову відкрита. Настоятелем храму був на той час отець Петро Гарькавий [4].

Жителька с. Нововасилівка Бердянського району Черемісіна Катерина Семенівна 1931 року народження свідчить:

«…Голод я пам'ятаю погано — мала була, а от що родина наша віруюча була — можу сказати точно […]. Підемо в церкву на Пасху, Різдво, Покрову, Спаса, аж душа

не могла нарадуватися — такий храм був чудовий у селі. Стояв він, як на пагорбі, складалось враження — наче висить у повітрі! Було його видно з усіх куточків села. Куди не підеш, хоч на російську сторону, хоч на українську — всюди видно його красу, золоті та сріблясті куполи! Хто ж тоді міг подумати, що вже через кілька років зітруть комуністи собор з лиця землі. Про це не можна розповідати без сліз. Люди були в розпачі, не знали, що робити, як можна було бачити, руйнацію такої святині, житницю багатьох сердець нововасилівців! У 1953 році церква була повністю зруйнована. Ікони вивозили з села і спалювали… Ходити до церкви забороняли, але ми вірили, чекали, коли настане час і люди повернуться до Бога. Після війни тяжко жити було, працювали допізна, часу на дітей не вистачало. А було їх у мене четверо. Слава Богу всі виdespite рослі здорові, та й вже давно своїх дітей мають. Мабуть, моя віра допомогла мені пережити смерть маленької дочечки, п’ятої дитинки. Чоловік помер рано, залишилася сама з дітьми. Все було, важко, грошей не вистачало, але дав Бог здоров’я і на тому спасибі!» [3].

У післявоєнній історії церкви Володимирської ікони Божої Матері назавжди вписані імена батька Костянтина (на жаль, прізвище його не встановлено) і протоієрея Іоанна Ляхівця. У 1964 році в день святкування православного свята Петра і Павла після закінчення літургії отець Іоанн закликав усіх прихожан продовжити роботу. Настоятель немов передбачав складнощі в ситуації, що сталася. Влада закрила храм.

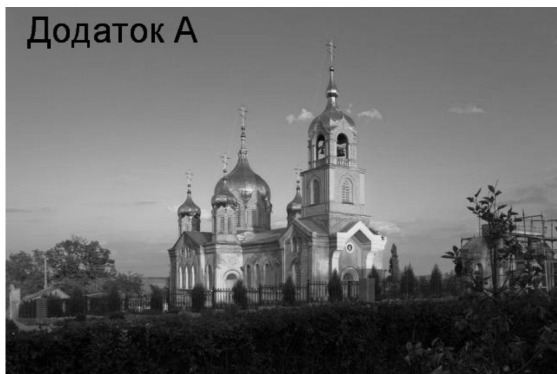
Більше чверті століття тривало запустіння православного храму в Нововасилівці. 8 вересня 1990 сталася знаменна подія. Благочинний Бердянська, протоієрей Михайло Семенчук, у присутності православної громади освятив сільську церкву і провів першу Божественну літургію. Настоятелем храму з 18 січня 1991 року і дотепер є митрофорний протоієрей Микола Іванченко, благочинний Нововасилівського округу. Про храм і про батька Миколу чудові слова висловив народний артист Росії Олексій Петренко: «Потрапивши в храм села Нововасилівка до батька Миколи на службу, я отримав велике задоволення від цього справжнього священника, від дивовижного храму, від прихожан і приголомшливого хору. Абсолютно будь-який православний храм світу може спокійно рівнятися з цією сільською церквою. Благословенна будь ця добра земля». До слів відомого і шанованого актора додати нічого [2].

Як вважають самі нововасилівці церква та віра в Бога давала людям довгі роки життя, так, наприклад, Мєжуєва Ганна Михайлівна дожила до 99 років, Русанова Софія Михайлівна прожила 101 рік. І все своє життя вони не зневірилися в Бога, дякували за щастя та міцне здоров’я. За часів радянської влади людям забороняли вінчатися. Проживши в шлюбі більше 50 років Пшенична Раїса Нікандрівна обвінчалася зі своїм чоловіком, на жаль, уже перед самою смертю [3].

У 2011 році собор Володимирської ікони Божої Матері практично повністю відновлений і виглядає так, як на початку XX ст. Сюди приходять і приїжджають не тільки з Нововасилівки, а й інших селищ, міст, зокрема і з Бердянська. Велич і краса церви постають над нами, як благословення. Люди вдячні Богові за храм, який не раз своєю вірою підтримував селян і допомагав вижити в скрутний час [2].

Література

1. *История городов и сел, 2009–2010 гг. Запорожская область, С. 581–589.*
2. *http://www.ua.all.biz/regions*
3. *Описи життя та діяльності жителів с. Нововасилівка Черемісіної К. С., Картамишевої Л. Й. [архів автора].*
4. *Сайт Бердянской Епархии [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://eparhiya.com.ua/*

Додаток А

Додаток Б

Додаток В

ТРИ БОГОРОДИЧНИХ ХРАМИ СЕЛИЩА НОВОЕКОНОМІЧНОГО

Манько Данило,
Нестеренко Василь,
учні 8 класу Новоекономічної ЗОШ І–ІІІ ст.
Покровської райради Донецької області.
Керівник: Медведєв Костянтин Володимирович,
учитель Новоекономічної ЗОШ І–ІІІ ст.
Покровської райради Донецької області

Актуальність теми визначається наявними теоретичними та практичними аспектами дослідження історії. Проблема вивчення історії храму Пресвятої Богородиці селища Новоекономічного є актуальною тому, що протягом багатьох років між місцевими краєзнавцями, істориками, мешканцями існують суперечки щодо версій історії храму.

Об'єктом дослідження виступає храм Різдва Пресвятої Богородиці селища Новоекономічне Покровського району Донецької області.

Предметом дослідження є формування, становлення християнства в селищі Новоекономічному.

Мета роботи полягає у дослідженні процесу виникнення, формування, становлення та розвитку храму селища Новоекономічного. Поповнити шкільний музей новими матеріалами про місцевий храм, документами та старовинними фотографіями.

Відповідно до поставленої мети передбачається вирішення таких завдань:

— здійснити історико-теоретичний аналіз літератури з проблеми та з'ясувати ступінь і масштаби опрацювання теми у попередніх дослідженнях;
— зробити інтерв'ювання місцевих жителів, парафіян та робітників храму;
— розглянути процес становлення храму та визначити його роль у житті мешканців;

— проаналізувати християнське життя селян після встановлення радянської влади;
— розглянути повоєнний розвиток богослужіння у храмі;
— узагальнити підсумки історії храму та визначити його роль у житті пересічних громадян.

Наукова новизна дослідження визначається тим, що проблема виникнення та розвитку християнського центру в селищі вивчалася не тільки з історичних документів, але й з інтерв'ювання місцевих жителів.

Джерельною базою є фотографії, документи з архівів музею та церкви, свідчення очевидців та сучасників, спогади людей.

Методологічною основою роботи є методи наукового пізнання. Це методи: універсального та формально-логічного характеру. Використано також хронологічний метод у викладі матеріалу. Написання цієї роботи спиралося на принцип історичної об'єктивності.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати, матеріал та висновки можуть бути використані вчителями, учнями та місцевими жителями у краєзнавчих цілях, для проведення тематичних екскурсій у музеях.

З моменту виникнення Новоекономічного, а саме з 17 століття, люди були зацікавлені в духовному розвитку свого селища. 13 липня 1800 р. з Новоросійської консисторії було відправлено наказ про дозвіл на будівництва в селі церкви на честь Різдва Пресвятої Богородиці. У серпні 1800 р. була видана благословенна грамота на закладення фундаменту та будівництво церкви.

Таким чином, уже в липні 1800 року вийшов наказ Новоросійської консисторії про дозвіл будівництва в селі Новому економічному храму на честь Різдва Пресвятої Богородиці. Саме тут, на території селища, було збудовано один із перших православних храмів в окрузі.

З часом стара дерев'яна церква вже не могла вмістити всіх навіть на вечірнім богослужінні. Тому вирішили клопотати про будівництво нового храму. На цей дозвіл чекало все населення. Нарешті дозвіл було отримано.

27 серпня 1906 року був закладений храм. Закінчили це будівництво у 1911 році. Висота дзвіниці складала 41 метр, висота головного куполу в середині — 26 метрів.

Священників храму перерахувати можливо. Кожний із них зробив великий внесок у храм та розвиток духовності у селищі. На межі XX–XXI століття в діяльності української церкви відбулися зміни. Все більше людей почали відвідувати храми, хрестити дітей. Зміни зачепили і храм Різдва Пресвятої Богородиці. За часи служіння отця Миколая були збудовані стіни майбутнього зимового храму. Але продовжувати це будівництво довелось отцю Олексію (Нікуліну). Також при ньому було встановлено нові церковні ворота.

Молитвами та служінням протоієрея Олександра (Ніколаєва) реставрували куполи храму, побудували нову дзвіницю на старому місці. Закінчили побудову зимового храму, який освятили 22 грудня 2000 року на честь ікони Божої Матері «Нечаянная радость».

Таким чином, на території селища було збудовано вже третій храм. Два храми на честь Різдва Пресвятої Богородиці, третій — на честь Ікони Божої Матері.

З 1930 року ситуація в релігійному питанні стала критичною. На Великдень у 1937 року храм було поруйновано. Після закриття храму комсомольці вирішили відкрити там клуб для відпочинку. Розповідають, що як тільки розпочалися танці, з-під куполу почали доноситися нелюдські крики, танцюючі з жаху порозбігалися. Але на цьому влада не заспокоїлася. У приміщенні храму вирішили влаштувати зерносховище. Зерно завозили до храму на конях. Одна молода селянка

співала пісні та лаялася на території та в середині храму. Незабаром вона померла від раку горла.

За розповідями старих людей селища, до сторожів, які охороняли зерно у церкві вночі, дуже часто приходила жінка, яка плакала. Тому червоноармійці, яких командири ставили охоронцями, від страху лишали свій об'єкт та бігли з церкви. Останньою поставили сторожем жінку з хворими ногами. І коли вночі їй було видіння, яке веліло покинути церкву, жінка показала на свої хворі ноги. Як були здивовані командири, коли вранці жінки-сторожа не побачили біля зерна. А коли вона зайшла у церковний двір своїми ногами, зерно з храму вивезли.

За словами очевидців, під час Другої світової війни, коли було бомбардування, люди рятувалися у підвалі храму. Не загинула жодна людина. Німці, зайнявши селище, вирішили влаштувати у храмі конюшню, але ненадовго. У 1942 році митрополит Сергій відправив телеграму Сталіну, де повідомляв про збір церквою коштів на війну та просив дозвіл на відкриття рахунку в банку для цього. Сталін відповів телеграмою подяки, дозволом на відкриття рахунків на ім'я церкви та дозволив церквам на Великдень 1942 року проводити Хресні ходи.

Незважаючи на потрясіння під час гонінь на церкву з боку радянської влади храм у селищі Новоекономічному вистояв. Пережив він і Другу світову війну. Релігійна свідомість православного населення України за умов війни зазнала певної еволюції. Саме війна викликала не тільки значне підвищення та поглиблення релігійності серед народу, але і значно вплинуло на його свідомість, коли мільйони людей, що зазнали горя, отримали змогу шукати розради у храмах.

Викладене вище свідчить про те, що окрасою Покровського району є храм у селищі Новоекономічному. Цей храм був збудований у 1911 році. Зараз роботи з відновлення храму Різдва Пресвятої Богородиці закінчено. Під час дослідницької роботи ми з керівником знайшли унікальні фотографії початку XX ст. які зберігалися в родині мешканки селища, і з її згоди цими фотографіями була поповнена музейна колекція шкільного музею селища. Було доведено, що в нашому селищі існувало три храми, а не два. Про це майже ніхто з місцевих жителів не знав. Тому ми створили експозицію в шкільному музеї, де проводяться екскурсії для учнів школи і всіх охочих.

Література

1. *Храм Рождества Пресвятой Богородицы в пгт. Новоэкономическое [Електронний ресурс].— Режим доступу: https://www.shukach.com/ru/node/12770*
2. *Новоекономічне [Електронний ресурс].— Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B5*
3. *Новоекономічне [Електронний ресурс].— Режим доступу: http://www.wikiwand.com/uk/Новоекономічне#/%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96*
4. *Храм Рождества Пресвятой Богородици [Електронний ресурс].— Режим доступу: http://gorlovka-eparhia.com.ua/hram-rozhdestva-presvyatoy-bogoroditsy-ne/*
5. *21 сентября Православная церковь празднует Рождество Пресвятой Богородицы [Електронний ресурс].— Режим доступу: http://www.krasnoblago.dn.ua/?p=469*
6. *Церква Різдва Пресвятої Богородиці [Електронний ресурс].— Режим доступу: https://maps.visicom.ua/c/37.33127,48.32586,17/f/POIFQMIQTG?lang=ru*

ГОРДОСТЬ ШКОЛЫ — ТАРАСОВА ЛЮДМИЛА МАКАРОВНА

Марченко Анастасия,
ученица 8 класса общеобразовательной школы № 41,
г. Харьков.
Руководитель: Кобзарь Татьяна Евгеньевна,
преподаватель украинского языка и литературы
общеобразовательной школы № 41, г. Харьков.

Гордость любой школы составляют ее воспитанники. Окончив учебное заведение, они разлетаются во взрослую жизнь, строят свою судьбу, делают карьеру, добиваясь разных высот. И чем старее школа, тем большее количество выпускников составляет ее гордость.

Целью нашей работы является рассказ о выпускнице школы № 41 заслуженной артистке Украинской ССР Людмиле Марковне Тарасовой.

Сама школа № 41 была основана в 1917 году по инициативе сотрудников железнодорожной станции Основа. Сотни тысяч детей получили здесь не только знания, но и желание добиться в жизни чего-то важного, какого-то успеха.

В длинном ряду воспитанниц, составляющих гордость школы, особое место занимает Людмила Макаровна Тарасова.

Жюльен Феррон — засл. арт. УССР С. ВЛАСЕНКО.
Лора Варне — засл. арт. УССР Л. ТАРАСОВА.

Родилась Тарасова Людмила в Харькове, в семье юриста. Ее отец — Макар Тарасов работал прокурором станции Основа Донецкой (а позже Южной) железной дороги.

Годы детства маленькой Людмилы сложно назвать счастливыми. Это были тяжелые, голодные времена. Так как отец работал в железнодорожном ведомстве, дочь в 1936 году пошла учиться в железнодорожную школу № 7 (сейчас — общеобразовательная школа № 41). В 1941 году началась война. Людмила вместе с родителями была эвакуирована на восток, в глубокий тыл Советского Союза. Только в 1946 году семья вернулась в родной Харьков. В этом же году девочка окончила родную школу и поступила в Харьковский театральный институт (позже переименованный в институт искусств им. И. П. Котляревского). Харьковский театральный институт был одним из ведущих учебных заведений, который готовил молодую поросль артистов для многих коллективов театров не только Украины, но и всего Советского Союза.

После окончания Харьковского национального института искусств имени И. П. Котляревского в 1950 году Людмила Макаровна Тарасова стала служить актрисой в Харьковском русском драматическом театре им. А. С. Пушкина. В этом году трупа театра пополнилась такими выпускниками института, среди которых были Б. Табаровский, С. Лерман. Своё мастерство на подмостках русского театра демонстрировали также В. Сухарева, Н. Подовалова, Ю. Жбаков, Н. Рачинский, Е. Лысенко и другие. Все они принесли большую славу театру им. А. С. Пушкина. А со временем — в 1960–1980-е годы стали заслуженными или народными артистами Украинской ССР.

Людмила Макаровна стала популярной после исполнения роли Марты-Изабеллы в спектакле «Деревья умирают стоя» (постановка сценариста, театрального режиссёра Леонида Варпаховского и режиссера-ассистента Тано Бялодворца). Эта пьеса была чрезвычайно популярна в пятидесятые-шестидесятые годы прошлого века не только в Харькове. В Советском Союзе, пожалуй, не было театра, который бы не поставил эту пьесу на своей сцене. Тогда, в далеком 1956-м, в этом спектакле, кроме Л. М. Тарасовой, вышли на сцену такие блестящие актеры, как П. Антонов, А. Волин, Ю. Жбаков, Н. Скоркина, Н. Тамарова.

Людмила Тарасова после окончания института с 1951 по 1955 год играла Харьковском русском драматическом театре им. Пушкина. Среди ее работ: «Семья», «Емельян Пугачев», «Враги», «Обрыв», «Деревья умирают стоя».

Есть образование, есть профессия, есть мечта о театральной карьере, которая, кстати говоря, даже начала сбываться. То, что Людмилу взяли в театр им. Пушкина, было для нее большой радостью и честью. И в трупе к ней относились очень хорошо. И к смене места службы Людмила Макаровна не стремилась.

Но жизнь внесла свои коррективы. Так сложились обстоятельства, что в 1955 году она переехала в город Львов, где играла в драматическом театре имени Леси Украинки (Львовском театре Прикарпатского военного округа). Здесь она исполняла роли в спектаклях «Иду на грозу» по пьесе Д. Гранина (1963), «Платон Кречет» А. Корнейчука (1964), «Дачники» М. Горького (1965), «Кто за? Кто против?» П. Загребельного (1965), «Насмешливое мое счастье» Л. Малюгина (1966), «Дети Ванюшина» С. Найденова (1970), «Бесприданница» А. Островского (1973), «Добряки» Л. Зорина (1973) и другие. Здесь, во Львове, в 1963 году Людмила Макаровна получила звание Заслуженной артистки Украинской ССР.

В 1976 году Л. М. Тарасова переехала в Севастополь и стала служить в театре Черноморского флота. Играла в спектаклях «Загадка дома Варне», «В порядке исключения», «Кремлевские куранты», «Аленький цветочек» и других. Здесь закончилась ее театральная карьера.

О таланте Л. М. Тарасовой критики говорили: «Людмила, как всегда, искренна и непосредственна. У неё поразительно развито умение вскрывать трогательные стороны характеров своих героинь, которые способны на большие чувства, которые могут отстаивать свою любовь и которые в борьбе за своё счастье умеют быть жертвенными и бескорыстными».

Служа в трех театрах, Людмила Макаровна Тарасова сделала свой вклад в развитие украинского театрального искусства. И современные ученики 41 школы помнят и гордятся, что в стенах их учебного заведения училась Заслуженная артистка Украины.

МАРІУПОЛЬСЬКИЙ АРХІТЕКТОР НІЛЬСЕН В.О.

Мітусова Діана Олександрівна,
учениця 10-А класу спеціалізованої школи з поглибленим вивченням окремих предметів I–III ступенів № 4 Маріупольської міської ради Донецької області, м. Маріуполь, Україна
Керівник: Філатова Олена Петрівна,
учитель історії СШ № 4, м. Маріуполь

Місто як людина — має свою біографію, в якій присутні як знаменні події, так і трагічні. На сучасному етапі складної ситуації на Донбасі нам конче необхідно знати

історію своєї малої батьківщини. Не тільки нам, а й гостям, які відвідують наше місто. У місті проводиться програма реконструкції історичних пам'яток, вводиться багато проектів, пов'язаних із туристичним напрямком та історією міста.

Актуальність окресленої теми полягає в тому, що мало молодих і літніх людей знають про минуле Маріуполя, про його людей, які стояли у витоків розбудови міста, його історії … А людина, яка не знає свого минулого, не варта хорошого майбутнього.

Основною метою цієї роботи є вивчення діяльності міського архітектора Нільсена Віктора Олександровича, зокрема його особистого внеску в розбудову Маріуполя.

Нільсен В. О.

Хронологічні рамки: кінець XIX — початок XX століття.

У цій роботі використано пошуково-дослідницький, аналітичний методи. Об'єктом дослідництва є життя і діяльність архітектора Нільсена у Маріуполі.

Нільсен В. О. народився у родині пастора. Родина мала данське і німецьке походження.

Віктор Олександрович навчався в Санкт-Петербурзі, де закінчив Інститут громадянських інженерів. Як архітектор і інженер почав працювати в місті Рибінськ на Волзі (тоді Ярославська губернія), де спроектував та вибудував міський водогін. На успіхи інженера звернула увагу маріупольська управа, і він був запрошений на посаду міського архітектора. Прибув у місто в 1900 чи в 1901 році. (Міське самоврядування було дозволене в Російській імперії ще 1870 року за наказом імператора).

Як потрапив до Маріуполя?

Маріуполь потерпав від нестачі чистої, питної води, особливо в спекотне літо. Новому архітекторові доручили створити проєкт міського водогону, що мав на той час значний кошторис.

Архітектор В. О. Нільсен добре опанував справу і виконав важке завдання. Завдяки новому міському водогону, водопостачання отримали дві третини мешканців міста (одна третина використовувала колодязі).

З 1935 року почалася чистка кадрів, що мали дворянське чи неробітниче походження. Віктор Олександрович був позбавлений права працювати архітектором-практиком і працював у технічному відділі нового заводу «Азовсталь». У 1936 році була зруйнована церква Костянтина та Олени, створена і вибудувана архітектором. Дуже важко він переймався, коли його створіння руйнувалося та паплюжилося його ім'я.

Помер митець у 1949 році.

Перша споруда, завдяки якій Віктора Олександровича взяли на посаду міського архітектора, це Архітектурна пам'ятка Маріуполя. Знаходиться в Центральному районі на перетині вулиць Варганова та Енгельса. Висота 33 м.

25 квітня 1908 року міською радою затверджено проєкт будівництва в Маріуполі водопровідної мережі. Будівельні роботи зі спорудження водонапірної вежі та міського водопроводу були розпочаті в грудні 1909 року. Міський водопровід почав діяти 3 липня 1910 року. За своїм призначенням вежа пропрацювала до 1932 року. А далі «змінила роль» на пожежну каланчу. Після Другої світової війни пожежники з вежі виїхали, і тривалий час вона стояла пустою. Через майже 40 років, у 1983 році, вежу занесли до реєстру пам'яток архітектури міського значення і нанесли захисне

покриття на її архітектурні деталі. Ця стара водонапірна вежа є не тільки історичним пам'ятником, але й центром культурного, духовного життя Маріуполя. Тут проводяться екскурсії, концерти, літературні читання, виставки тощо.

Церква святих Костянтина та Олени. Внаслідок запізнілого «визнання» Слобідки довгий час православного храму тут взагалі не було. Мабуть, це був «наймолодший» з дореволюційних маріупольських православних храмів.

Під час руйнації храму була знайдена закладна дошка, з напису котрої відомо, що споруду заклали 1903 року. Дошка передана в Маріупольський краєзнавчий музей. На жаль, вона єдине джерело знань про церкву, відомості про котру важко перевірити. Проєкт архітектора передбачав побудову церкви, приходської та земської шкіл поруч. Споруду будували вісім років. Церкву висвятили 1911 року. Церква мала три престоли — рівноапостольних імператора Візантії Костянтина та його матері Олени, преподобної Меланії, ікони Ахтирської Божої Матері.

Зруйнована 1936 року. Після знищення цього храму на цій же земельній ділянці в 1937 році було зведено середню школу № 37.

Школа при заводі «Нікополь». Будівля училища була побудована в період між 1912 і 1914 роками. У 1917-му в училищі розміщувалася Маріупольська рада робітничих і солдатських депутатів, Маріупольський комітет постраждалих за страйк 1916 року (за відомостями міського архіву).

У 1943 році при відступі фашистських загарбників було спалено покрівлю та дерев'яні частини будівлі, цегляна кладка стін збереглася. У 1948 році закінчився відновний ремонт, і будівля почала функціонувати вже як навчальний заклад.

Школа діє і дотепер. Зараз ця історична будівля має назву «Корпус № 2 школи № 21».

Будинок архітектора Нільсена. На початку XX ст. архітектор побудував цей будинок для себе та своєї сім'ї. Зараз місцеві називають його «будинком з примарами». За легендою з нього дивиться його загибла дочка, обличчя якої зображено на даху. Ще його називають будинком з німфами, що плачуть. Зараз ця будівля знаходиться в зруйнованому нереставрованому вигляді. Дуже шкода, що наше міське керівництво не приділяє цьому увагу. На наш погляд, тут повинен знаходитися музей імені Нільсена В. О.

У Маріуполі відкрили туристичний маршрут зі скульптурами архітектора Нільсена. Маршрут проходить в історичній частині міста, де знаходяться будівлі архітектора. Серед них — будинки зі шпилями, будинок з левами, тубдиспансер. На пам'ятниках встановили інформаційні таблички з QR-кодами.

Перша екскурсія стартувала від водонапірної вежі, нині у вежі розташований туристичний центр.

Наступна зупинка після вежі — театральна площа. Тут скульптурка архітектора «годує голубів», які живуть біля театру.

Далі потрібно рухатися проспектом Миру до палацу культури Молодіжний.

Далі за маршрутом — вулиця Георгіївська. Тут маріупольський краєзнавчий музей і зруйнована будівля синагоги.

Далі — художній музей імені маріупольського художника Архипа Куїнджі і маріупольський коледж Приазовського державного технічного університету. На будівлі коледжу, яку будував Нільсен,— його скульптура з книгами. Цю фігуру вже назвали покровителем студентів.

Наступна зупинка — ще одна зруйнована будівля. Це колишній радіовузол на вулиці Нільсена. Саме з нього планують зробити своєрідний меморіал.

Завершується ця екскурсія біля входу до Міського саду. Навпроти знаходиться будинок, де жив архітектор. Його скульптуру з ранковою кавою встановили таким чином, що він дивиться на будинок. На жаль, зараз будинок покинутий.

Література

1. *Історія рідного краю (Донеччина з кінця XVIII до кінця XIX ст.) / Авторський колектив: Нестерцова С. М., Щербініна О. В., Ольхіна Н. І., Рибак І. М.— Донецьк: «Каштан», 2012 р.*
2. *Мариуполь и его окрестности: взгляд из XXI века [Текст] / Р. П. Божко; Мариупольский городской совет, Мариупольский краеведческий музей.— Мариуполь: Рената, 2006.— 354 с.*
3. *Весь Мариуполь [Текст]: хроника. Фотоальбом / В. В. Маликов.— Донецк: Маликов, 2007.— 242 с.*

ХРАМИ МІСТА МИРНОГРАДА ТА ЇХ ВПЛИВ НА ХРИСТИЯНСЬКЕ ЖИТТЯ МЕШКАНЦІВ МІСТА

Опутіна Анастасія Сергіївна,
учениця 8 класу,
заклад загальної середньої освіти I–III ступенів № 10 Мирноградської міської ради.
Керівник: Медведєв Костянтин Володимирович,
учитель історії, заклад загальної середньої освіти I–III ступенів № 10 Мирноградської міської ради
України

Актуальність теми визначається наявними теоретичними та практичними аспектами дослідження історії. Проблема, яка стояла перед нами,— це дослідити розвиток християнства в місті та історію храмів Мирнограда.

Об'єктом дослідження виступають: Дмитрієвський храм, Свято-Вікторовський, Свято-Пантелеймонівський, Свято-Вознесенський міста Мирнограда Донецької області.

Предметом дослідження є формування, становлення християнства в місті Мирноград та вплив християнських храмів на мешканців міста.

Мета роботи полягає у дослідженні процесу виникнення, формування, становлення та розвитку християнства міста Мирноград. Відповідно до поставленої мети передбачається вирішення таких завдань:

- здійснити історико-теоретичний аналіз літератури з проблеми та з'ясувати ступінь і масштаби опрацювання теми у попередніх дослідженнях;
- розглянути процес становлення та розвитку храмів міста Мирноград;
- проаналізувати християнське життя людей в місті після встановлення незалежності України;
- зробити інтерв'ювання місцевих жителів, парафіян та робітників Храмів;
- узагальнити підсумки історії храмів міста Мирноград та їх вплив на мешканців міста.

Наукова новизна дослідження визначається тим, що проблема виникнення та розвитку християнського центру в місті Мирноград вивчалася не тільки з історичних документів, але й з інтерв'ювання місцевих жителів, парафіян та робітників Храмів.

Мирноград — місто обласного підпорядкування в Донецькій області. Протягом усього існування цього міста було безліч назв, від Новоекономічне та Рудника і Димитрова до теперішнього. На території міста функціонує понад 16 релігійних організацій, а саме — Свято-Вознесенська православна церква, православна церква Святого Дмитрія, православна церква Різдва Христового, релігійна громада Пантелеймонівської православної церкви, Християнська церква «Світ миру», «Місія Благая весть», церква християн повного Євангелія «Церква Божа в пророцтвах Рема», Церква християн «Джерело життя», християнська церква «Жниво Христове», «Свідки Єгови», ХВЄ «Слово віри», ХВЄ «Любов Христа», Храм «Петра і Павла Екзархії Греко-католицької Церкви». У Мирнограді спостерігається взаєморозуміння між релігійними громадами. Особлива увага в цій роботі буде приділятися православним церквам, яких на території міста чотири: Дмитрієвський храм, Свято-Вознесенський, Пантелеймонівський, Свято-Вікторовський. Дмитрієвський храм — дмитрівський прихід було відкрито в 1996 році. Передану громаді нетипову будівлю було добудовано. У 2000 році відбулося освячення полутипового храму, яке звершив митрополит Донецький і Маріупольський — Іларіон,

який у той час керував Горлівською єпархією. Нині у планах у громади будівництво дзвіниці, для якої вже виділили землю, і розширення території церкви, де в майбутньому планується облаштування дитячого майданчика. Дмитрівський прихід займається активною місіонерською роботою. Його настоятель — протоієрей Сергій Карпенко очолює місіонерський відділ благочиння. Він проводить бесіди в школах і установах міста, опікується дитячим відділенням міської лікарні, де також проводяться бесіди і відбуваються молебні, а особам, які потребують допомоги, її надають безкоштовно. Свято-Вікторівський храм — типовий храм, діє з 2012 року. Освячення церкви на честь святого великомученика Віктора Халкідонського відбулося 28 вересня 2012 року, напередодні дня пам'яті святого. Освячення здійснили митрополит Донецький і Маріупольський Іларіон і єпископ Горлівський і Слов'янський. На чині освячення храму був присутній губернатор Донецької області. Свято-Пантелеймонівський храм — храм святого великомученика Пантелеймона, будівництво якого протягом кількох років велося в мікрорайоні «Молодіжний» міста Димитрова, нарешті відчинив двері для своїх парафіян. На цю подію члени Свято-Пантелеймонівської громади чекали близько десяти років. Як розповів настоятель храму протоієрей Климент Анісімов, з благословення правлячого архієрея, відтепер всі служби і треби будуть відбуватися в новій будівлі. Сьогодні в ньому завершуються оздоблювальні роботи з підготовки двох класів недільної школи — для дітей і дорослих, актової зали, кухні і трапезної. Головними святинями Свято-Пантелеймонівського храму є ікона святого великомученика Пантелеймона з часткою мощей, лик Казанської Божої Матері, а також ікона Архістратига Божого Михаїла. «Цю ікону передав нам народний артист України Вадим Писарев,— розповідає батько Климент.— Вона лежала біля вівтаря ще попереднього храму і виглядала як проста чорна дошка, на якій практично не було видно зображення. І одного разу я помітив, що лик прояснився. Зробили кіот, і коли повісили в самому храмі, люди вже помітили, що сильніше і сильніше почало проявлятися зображення Архістратига Михаїла». За словами батька Климента, незабаром в храмі з'явиться ще кілька православних святинь — це списки з чудотворних ікон, які були прикладені до оригіналів на святій горі Афон. Вознесенський храм — у 1946 році громада придбала земельну ділянку для церкви. У повоєнний час типових храмів не будували, щоб не привертати уваги більшовиків. Церкву звели ззовні схожу на звичайну будівлю, але всередині храм зі склепінням — типовий. Перше богослужіння відбулося в 1950 році. У цьому храмі служив настоятелем протоієрей Василь Кондратюк 38 років. У 2013–2017 роках — ігумен Пилип. За кілька останніх років храм прикрасився вісьмома новими іконами, які написала іконописець Наталя Привалова з Донецька. В іконах є частинки мощей святих. Зараз проводяться внутрішні роботи в будинку хрестильні, а також капітальний ремонт трапезної. Ремонту потребує і дзвіниця храму. Прихід займається благодійністю. В «Управління праці та соціального захисту населення» передають для літніх людей, інвалідів та малозабезпечених людей продуктові набори, памперси, які закуповуються за кошти, зібрані парафіянами. Під час військових дій у Слов'янську возили туди продукти. При храмі є підсобне господарство. Поруч з церковним будиночком, який знаходиться через дорогу від храму, є город і невелика птахоферма. На землі вирощують картоплю, моркву, помідори. У пташниках розводять курей-бройлерів, яких потім продають і на виручені кошти роблять ремонт у храмі. У господарстві працюють парафіяни і священник.

Дослідження полягає у тому, що його результати, фактичний матеріал, узагальнення та висновки можуть бути використані вчителями, учнями та місцевими жителями у краєзнавчих цілях, для проведення тематичних екскурсій у музеях та створення експозицій. Зараз велика увага приділяється будівництву нових храмів. Це дуже важливо для всіх мешканців країни, оскільки храми відіграють велику роль у духовному вихованні людей.

Література

1. *Інтерв'ю з настоятелем протоієреєм Сергієм (Карпенком) Дмитрівського храму. Запис зроблено 01.10.2019 р. (Транскрибованний аудіозапис // Особистий архів автора).*
2. *Інтерв'ю з Гурновічем Сергієм Андрійовичем 31.10.1993. Запис зроблено 01.10.2019 (Транскрибований аудіозапис // Особистий архів автора).*
3. *Інтерв'ю з Гурновіч Яною Миколаївною 21.05.1996. Запис зроблено 01.10. 2019 (Транскрибований аудіозапис // Особистий архів автора).*
4. *Інтерв'ю з протоієреєм Парнюком Віталієм Юрійовичем Свято-Вікторівського храму 12.05.1989. Запис зроблено 01.10.2019 р. (Транскрибований аудіозапис // Особистий архів автора).*
5. *Інтерв'ю з протоієреєм Вознесенського храму Павлом Криворучком 27.03.1985. Запис зроблено 01.10.2019 р. (Транскрибований аудіозапис // Особистий архів автора).*
6. *Інтерв'ю з протоієреєм Свято-Пантелеймонівського храму Климентом Анісімовим 15.01.1983. Запис зроблено 01.10.2019 р. (Транскрибований аудіозапис // Особистий архів автора).*

ІСТОРІЯ МАРІУПОЛЯ В ПАМ'ЯТНИКАХ ТА МІСЬКОМУ ПРОСТОРІ

Пахоменко Анна,
учениця 9 класу, СШ № 4, м. Маріуполь,
Донецька область, Україна
Керівник: Філатова Олена Петрівна,
учитель історії СШ № 4, м. Маріуполь

Історію Маріуполя можна розділити на такі періоди — імперський (коли Маріуполь був у складі Російської імперії) (кінець XVIII — початок XX ст.), радянський (1920-ті — 1991) та сучасний етап — період незалежної України (з 1991 р.).

Кожна з цих епох у різній мірі представлена в пам'ятниках та міському просторі. Причому, більшість пам'ятних місць, що ілюструють той чи інший період, створені якраз на сучасному етапі.

Мета цієї роботи показати як через пам'ятники можна познайомитися з історією міста.

Імперський період міста представлений такими пам'ятниками:

Пам'ятник Митрополиту Ігнатію

За однією із версій митрополит Ігнатій був засновником міста. Саме він вивів у 1778–1780 рр. греків-християн з Криму до Північного Приазов'я. Пам'ятників митрополиту Ігнатію не було аж до сучасних часів. Наразі їх два і обидва були встановлені за ініціативою грецької громади Маріуполя. Перший знаходиться на вулиці Грецькій біля офісу Федерації грецьких товариств України. Інший — на в'їзді у місто із західного напрямку, з боку Бердянська і Запоріжжя.

Цей пам'ятник є частиною композиції, яка складається з двох великих написів українською та грецькою мовами, виконаних у синьо-жовтій кольоровій гамі. Між ними на розділовій смузі розташовується статуя митрополита Ігнатія з металу. Відкриття пам'ятника приурочили до 20-річчя канонізації засновника Маріуполя. Композицію доповнюють грецькі й українські орнаменти, викладені плиткою біля в'їзних знаків.

Як було вже зазначено, митрополит Ігнатій організував переселення греків з Криму до Приазов'я. Переселення було ініціативою російського уряду, і варто відзначити, що не всі греки бажали залишати Крим. Але для митрополита Ігнатія важливим було зберегти грецьку культуру і православну віру, а на теренах Російської імперії це було зробити набагато легше ніж у мусульманському Криму. Тому він активно агітував за переселення. Саме Ігнатій та виведені ним з Криму греки заснували місто Маріуполь та 21 навколишнє село. Отже, пам'ятник Ігнатію є доцільним і справедливим на в'їзді до міста.

Інший пам'ятник митрополиту розташований на оглядовому майданчику Собору Святого Архистратига Божого Михаїла. Це одне з найкрасивіших місць у Лівобережному (раніше Орджонікідзевському) районі Маріуполя. Собор у народі називається Поживановською церквою. Будівництво церкви почалося в середині 1990-х років, коли мером Маріуполя був Михайло Поживанов. Він був ініціатором і меценатом проекту, за що церква отримала народне прізвисько «Поживановская», що збереглося до сьогодні. Недалеко від обраного місця знаходився будинок градоначальника, хоча і без цього нюансу місце було вибрано дуже гарне.

У великому доглянутому сквері розташований не лише храм, а й чудовий оглядовий майданчик з неповторними краєвидами на Азовське море і узбережжя.

До церкви веде довга доріжка, так що куполи з'являються за кілька метрів. Поступово повністю з'являється і сам храм. Після сірих видів заводів і стійкого запаху коксохіму, відвідування цього місця істотно поліпшить думку про Маріуполь.

Бюст Архипа Куїнджі

Іншим відомим представником грецької діаспори Маріуполя був Архип Куїнджі — видатний український та російський художник. Він народився у Маріуполі. Спочатку Куїнджі працював деякий час ретушером у фотомайстернях різних міст, а потім переїхав до Петербурга. Дослідники розходяться в думці, чи був він офіційним студентом Академії мистецтв, проте підтверджують, що в 1868 році Куїнджі представляв свої роботи на академічній виставці.

Наприкінці 1860-х він познайомився з передвижниками і написав низку робіт під впливом їх ідеї про зображення дійсності такою, якою вона є. Жанровий пейзаж «Осіннє бездоріжжя», написаний у той період, приніс йому звання класного художника. Особливо відомими є його пейзажі, присвячені українській природі.

У центрі Маріуполя встановлений бюст великому художнику.

Також його ім'ям названий міський центр сучасного мистецтва. Він є одним із основних експозиційних центрів сучасного мистецтва міста Маріуполя.

Вежа Нільсена

Інше місце пам'яті імперського періоду, що символізує «Старий Маріуполь» і стало візитівкою міста — Вежа Нільсена. Це водонапорна башта, яку спроектував у 1909 р. маріупольський архітектор Нільсен.

Радянський період донедавна був представлений багатьма монументами, а особливо пам'ятниками В. Леніну. Більшість з них не мали художньої цінності і були рештками комуністичної пропаганди. Унаслідок закону про декомунізацію багато з цих споруд було демонтовано. Але найбільш знакові, пов'язані не тільки з радянськими періодом, а й з трудовими досягненнями простих людей, залишилися.

Пам'ятник воїнам визволителям

Пам'ятник — це літак МІГ-17, що злітає, закріплений на похилій під 45 °стрілі.

Авіація 8-ї повітряної армії під командуванням генерал-лейтенанта Т. Т. Хрюкіна, до складу якої входила 9-а гвардійська винищувальна авіадивізія, і 23-й штурмовий

авіаційний полк Азовської військової флотилії сприяли військам, що звільняли Маріуполь у 1943 р. Льотчик Іван Бабак, розбивши паровоз, змусив зупинитися ешелон, у якому нацисти гнали до Німеччини кілька сотень маріупольців.

Сталевар

При в'їзді в місто з боку Донецька на зеленій зоні жвавої траси встановлено відомий маріупольський пам'ятник — скульптура «Сталевар». Зазвичай автомобілісти бачать його трохи пізніше, ніж труби аглофабрики ММК ім. Ілліча, але саме поява на горизонті цього пам'ятника означає, що мандрівники ось-ось в'їдуть до Маріуполя.

Іноді можна почути, що це пам'ятник Макарові Мазаю — легендарному сталевару ММК ім. Ілліча, але в дійсності це швидше узагальнений образ працівників вогненної професії, яких у Маріуполі десятки тисяч. Зараз — це ще й символ приморського міста.

За часів незалежної України пам'ятні знаки в Маріуполі встановлювалися залежно від бачення історії тих політичних сил, що знаходилися при владі. А це бачення було досить мінливим. Так, за часів президентства В. Януковича, у приморському парку було встановлено пам'ятник Василю Маргелову, засновнику Військово-десантних військ СРСР, який не має відношення до Маріуполя. Це відбулося внаслідок того, що тодішня влада стала дещо популяризувати радянську історію.

З іншого боку, на місці поваленого Леніна, полк «Азов» встановив пам'ятник давньокиївському князю Святославу Хороброму. Цей князь, звісно, не має жодного зв'язку з Маріуполем, але його постать поважають бійці полку «Азов», який звільнив Маріуполь від сепаратистів. Святослав Хоробрий — культова фігура в певних колах бійців «Азову», тому що це був дуже войовничий і язичницький князь. Чи вартий він бути представлений на однієї з центральних площ Маріуполя — важко сказати.

Висновки. Отже, можна сказати, що пам'ятники і монументи — це не стільки пам'ятники минулим епохам, а пам'ятники тому часу, в який вони встановлюються. У місті Маріуполь приділяється увага не тільки розвитку індустрії, а й ще і збереженню культурної історичної спадщини міста.

Література

1. *Архип Куїнжі [Електронний ресурс].— Режим доступу: https://www.culture.ru/materials/167232/arkhip-kuindzhi-istoriya-zhizni-v-pyati- kartinakh*
2. *Архитектор Нильсен. Онлайн-путеводитель по Мариуполю [Електронний ресурс].— Режим доступу: /http://old-mariupol.com.ua/arxitektor-nilsen-i-vodonapornaya-bashnya/*
3. *Город помнит и мертвых и живих. Онлайн-путеводитель по Мариуполю [Електронний ресурс].— Режим доступу: http://old-mariupol.com.ua/gorod-pomnit-i-mertvyx-i-zhivyx/*
4. *Город помнит и мертвых и живих. Онлайн-путеводитель по Мариуполю [Електронний ресурс].— Режим доступу: http://old-mariupol.com.ua/gorod-pomnit-i-mertvyx-i-zhivyx/*
5. *Памятник воинам-освободителям. Онлайн-путеводитель по местам Украины [Електронний ресурс].— Режим доступу: https://www.shukach.com/ru/node/10895*
6. *Приазовский рабочий. Газетне видання [Електронний ресурс].— Режим доступу: http://pr.ua/news.php?new=41632, https://www.shukach.com/ru/node/10895*
7. *Церков Святого Михаїла [Електронний ресурс].— Режим доступу: https://lookmytrips.com/56db5182ff9367148b018730/tserkov-sviatogo-mikhaila-ff9367–71028*

ХУДОЖНЯ ТВОРЧІСТЬ МИКОЛИ ДРЕВЕТНЯКА

Педченко Ольга,
учениця 10-А класу ЗОШ № 25, м. Краматорськ,
Донецька область, Україна,
вихованка наукового гуртка МАН ЦПР
м. Краматорськ, Донецька обл., Україна
Керівник: Овсяннікова Наталя Борисівна,
керівник наукового гуртка МАН ЦПР
м. Краматорськ

24 вересня 2019 р. виповнилося 39 років, як пішов з життя Микола Іванович Древетняк, один із відомих діячів культури та засновник краєзнавства м. Краматорська, почесний громадянин міста [1; 2]. Необхідно зазначити, що творчість Миколи Івановича представлена не тільки краєзнавчими роботами, а й літературною та художньою спадщиною. Саме художній спадок цієї видатної людини дотепер не є дослідженим. Автор роботи ставить собі за мету — вивчити та оцінити творчий доробок Миколи Древетняка, проаналізувати художній спадок, дослідити час та умови написання творів.

Серед джерел нами використано автобіографію Миколи Івановича [3], спогади його доньки Тетяни Миколаївни Крупченко [4], документи, фотографії та малюнки з її приватного архіву, праці Миколи Івановича з науково-допоміжних фондів Художнього музею Краматорського міськвиконкому [5–14].

Життєвий шлях краєзнавця м. Краматорська, Миколи Івановича Древетняка, почався в с. Петрівка поблизу ст. Краматорська 19 грудня 1912 р. [3]. Сім'я Миколи — селянська, батьки були вихідцями зі Старої Петрівки. Мати, Ганна Максимівна (1866–1953 рр.), була дуже працьовитою, мала художній талант, який передався маленькому Миколі [4]. Микола був дуже здібним до навчання, особливо до малювання. Закінчив семирічку в 1928 р. і одночасно — дворічну художню студію Харківського художнього та архітектурно-будівельного інституту, після його закінчення у 1932 р. сформувався як професійний художник. Спеціальну практику проходив у Харківському автодорожньому технікумі. Як провідний художник працював у Будинку Червоної Армії у Харкові [3].

Микола Древетняк — учасник Другої світової війни. З липня 1941 по вересень 1945 року він перебував у лавах діючої Червоної Армії. На початку 1950-х рр. Микола Іванович працював на Ново-Краматорському заводі інженером [3].

Художник М. І. Древетняк. Художній спадок Миколи Івановича Древетняка чисельний, але невідомий широкому загалу. У фондах Краматорського художнього музею зберігаються 13 живописних творів та близько 120 графічних робіт [5]. Усі роботи входять до науково-допоміжного фонду, тому що дотепер не вивчені та не описані. Авторка за допомогою співробітників краматорського художнього музею ознайомилась із творчістю художника та проаналізувала його художню спадщину.

Улюбленими жанрами живопису М. І. Древетняка були пейзажі та портрети. Більшість робіт присвячені зображенню природи та куточків рідного міста [5–9]. Графіка різноманітна та виконана у різних техніках. Графічні роботи можна поділити на групи за жанрами: ілюстрації, плакати, карикатури, портрети, пейзажі.

Велику частину художньої творчості займають карикатури, більшість з яких політичної, соціальної та побутової тематики. Одним із найяскравіших є малюнок, виконаний тушшю,— «Танці у краматорському стилі». На звороті написано пояснення щодо теми цього твору. Карикатура, на думку автора, написана наприкінці

1940-х — на початку 1950 рр. У ці роки керівництво підприємств сприяло організації відпочинку робітників. Підпис під карикатурою свідчить про ставлення М. І. Древетняка до проблеми дозвілля земляків та відношення до неї городян. Малюнок є цікавим з точки зору композиції, він відбиває сюжет зі злободенної теми як епізод із краматорського життя [10].

Плакати — це окремий напрямок творчості митця. Вони здебільшого зображують ідеологічно та політично спрямовані заклики та гасла. Наприклад, плакат «Колхозница» написаний для однойменного журналу в 1947 р. [11].

Портрети здебільшого виконані олівцем. Вони відносяться до різних часових періодів та зображують близьких людей. Наприклад, портрет матері зображує турботливе ставлення до своєї неньки. Портрет фронтового товариша — це зображення мужнього чоловіка-бійця [12].

Микола Древетняк багато подорожував, перебував у відрядженні по всіх кутках колишнього СРСР. До шляхових замальовок автор відносить малюнки, які зроблені під час подорожей. До цього жанру належить малюнок «Вовча зграя», що написаний на Далекому Сході, приблизно у 1936 р. [13].

До категорії замальовок міських пейзажів відносяться замальовки нових кварталів Краматорська 1934 р., малюнок нового Краматорського заводу, селищ, околиць. Як у живописних роботах улюбленим мотивом художника є природа [14]. Один з таких малюнків — «Сільський пейзаж» (поч. 1960-х рр.) — не сподобався авторові, він розірвав цей твір [14].

Певну кількість малюнків рідного міста М. І. Древетняк використав у своїх книгах. Наприклад, малюнок «Кавказ», що зображує район Краматорська у дорадянські часи, був вперше надрукований у книзі «Прошлое и настоящее завода» [15].

Окрім художньої спадщини, Микола Іванович залишив у Краматорську пам’ятники та пам’ятні дошки, які власноруч спроектував. Пам’ятних дошок за проектом Миколи Древетняка у нашому місті було встановлено близько семи. На жаль, не всі вони збереглися [2]. Микола Іванович разом із В. Бєлокуровим є авторами пам’ятника на братській могилі радянських воїнів у с. Красноторка у Краматорську. М. Древетняк разом з І. Базилевським спроектував пам’ятник, присвячений жертвам Громадянської війни. Митець мав відношення до появи пам’ятника Вітчизни-Матері у Краматорську; він привіз скульптуру у 1967 р. до міста [16; 17]. Микола Іванович виконував ескізи для значків до 100-річного ювілею Краматорська, готував до видань буклети [18; 19; 20].

Отже, проаналізувавши художній спадок М. І. Древетняка, автор може зробити такі висновки. Живопис та графіка художника виконані у різних жанрах: ілюстрації, плакати, карикатури, портрети, пейзажі. Графіка виконана в різних техніках: олівець, туш, чорнила, олійні фарби.

Можна справедливо стверджувати, що піком художньої діяльності були 30-ті роки ХХ ст. Микола Древетняк був художником свого часу. Де б не працював, він завжди займався художньою творчістю та намагався зробити багато для розвитку культури в місті Краматорську. Найдорожчим для глядача є документальна точність його робіт, які відображають події того часу, епоху далеких 1930–1940-х років. Багато з них мають краєзнавче значення; цінними є краєзнавчі замальовки та живописні роботи, написані за мотивами рідного міста.

Після себе Микола Древетняк залишив багату художню спадщину. Творча палітра митця цілком професійна, різноманітна та неповторна. Окрім деяких малюнків, використаних у книгах, художні твори майже невідомі широкому загалу. Автором уперше подано аналіз художньої творчості відомої людини, доведено, що ця особистість гідна окремої уваги з точки зору дослідження.

Література

1. *Некролог. Николай Иванович Древетняк // Машиностроитель.— 1980.— 25 нояб.— С. 4.*
2. *Бычкова З., Овсянникова Н. Б. Засновник краєзнавчого руху м. Краматорська; М. Древетняк. Наукова робота МАН. м Краматорськ; 2012.— 39 с.*
3. *Автобіографія Миколи Древетняка (Оригінал. Рукопис) // Особистий архів Т. М. Крупченко.*
4. *Інтерв'ю із Крупченко Т. М., 1948 р.н. (м. Краматорськ, 14.10.2010 р. Транскрибований аудіозапис) // Особистий архів автора.*
5. *Каталог живописних робіт М. І. Древетняка // Фонди художнього музею Краматорського міськвиконкому.*
6. *Древетняк М. І. «Дім на околиці», 30-ті рр. XX ст. (Холст, олія. Розмір 22×31,2 см.) // Науково-допоміжний фонд Художнього музею Краматорського міськвиконкому.*
7. *Древетняк М. І. «Біля дороги», 30-ті рр. XX ст. (Холст, олія. Розмір 32×19,2 см.) // Науково-допоміжний фонд Художнього музею Краматорського міськвиконкому.*
8. *Древетняк М. І. «Батьківський будинок», 30-ті рр. XX ст. (Холст, олія. Розмір 14,5×25,4.) // Науково-допоміжний фонд Художнього музею Краматорського міськвиконкому.*
9. *Древетняк М. І. «Стара Біленька», 30-ті рр. XX ст. (Холст, олія. Розмір 32×19,7см.) // Науково-допоміжний фонд Художнього музею Краматорського міськвиконкому.*
10. *Древетняк М. І «Танці в краматорському стилі» (Туш, папір. Розмір 14,8×21,0 см.) // Науково-допоміжний фонд Художнього музею Краматорського міськвиконкому –*
11. *Древетняк М. І «Колхозница» (Олівець, папір. Розмір 21,0×29,7см.) // Науково-допоміжний фонд Художнього музею Краматорського міськвиконкому.*
12. *Древетняк М. І «Портрет фронтового товарища» (Олівець, папір. Розмір 14,8×21,0 см.) // Науково-допоміжний фонд Художнього музею Краматорського міськвиконкому.*
13. *Древетняк М. І «Вовча зграя» (Туш, папір Розмір 14,8×21,0 см.) // Науково-допоміжний фонд Художнього музею Краматорського міськвиконкому.*
14. *Древетняк М. І. «Сільський пейзаж», 30-ті рр. XX ст. (Олівець, папір. Розмір 25×18 см.) // З особистого архіву В. Ф. Коцаренка.*
15. *Древетняк Н. И. Прошлое и настоящее завода / Н. И. Древетняк; [под ред. Л. Некрасова].— Київ: Республиканская полиграффабрика, 1950.— 129 с.*
16. *Кручинин О. Краматорскую Родину-мать изготовили в Риге // О. Кручинин // Восточный проект.— 2005.— 30 сентября.— С. 4.*
17. *Михайлишина Р. И. Память, воплощённая в камне (Памятники города Краматорска рассказывают).— Краматорськ: Б.и., 2005.— 394 с.*
18. *Древетняк Н. И. Краматорску 100 лет. Буклет.— Рига: Звайгзне, 1968.— 34 с.*
19. *Древетняк Н. И. Станкостроителям Краматорська — К.: Реклама, 1966.— 105 с.*
20. *Коцаренко В. Избранники эпох // Технополис.— 2000.— 3 ноября.— С. 4.*

СВЯТИЙ ПОТАПІЙ І СЛОБІДСЬКІ СТАРОВІРИ-КАТОЛИКИ

Попова Карина,
учениця 11 кл., КЗ «Сотенський навчально-виховний комплекс Станично-Луганського району Луганської області», Україна.
Керівник: Нєчаєв Сергій Юрійович,
учитель історії Сотенського НВК, с. Сотенне,

Робота присвячена життю та діяльності католицького священника східного обряду П. А. Ємельянова (1884–1936) та створеній ним унікальній громаді католиків-старообрядців. Проблема жертв тоталітарного радянського режиму залишається актуальною в усі часи. У цьому контексті в нашій роботі розглядається питання непростих стосунків радянської влади з католицьким духівництвом у Слобідській Україні в 20-ті роки XX сторіччя.

У роботі використано доробок здебільшого істориків греко-католицької церкви. Їхні праці містять значний фактичний матеріал, матеріали слідчих справ, спогади безпосередніх учасників подій. Незважаючи на певний суб'єктивізм в оцінці подій, вони залишаються досить важливим джерелом про «унію» в слободі Нижня Богданівка, що на Луганщині. Значний внесок у розробку проблеми зробили І. Осипова, Б. Чаплинський, П. Парфентіїв та диякон Василій (Фон Бурман). Частину цікавого матеріалу ми знайшли у мережі Інтернет, зокрема на сайті Політичного Червоного Хреста, де є окрема сторінка, присвячена Потапію Ємельянову. Але в цілому літератури за проблемою, що нас зацікавила, не так багато. Тому метою цієї роботи є намагання розглянути та узагальнити наявні матеріали щодо общини старовірів-католиків у слободі Нижня Богданівка та трагічної долі засновника цієї парафії Петра Андрійовича Ємельянова, у чернецтві Потапія.

Під час дослідження встановлено, що навесні 1764 року на річку Ковсуг (у перекладі з кримсько-татарської Овеча річка) прибули 300 сімей колоністів-старовірів з Польщі. Це були вигнанці-московіти, релігійні дисиденти, які переховувались у селищі Вєтка на території Речі Посполитої. На Ковсузі вони заснували три слободи — Нижні, Середні та Верхні Сотні. На сьогодні це села Велика Чернигівка (Верхні Сотні) та Сотенне (Нижні та Середні Сотні) Станично-Луганського району Луганської області. На той час це був глухий кут Російсько імперії: по річці Ковсуг проходив кордон між донськими козаками та ногайцями. Це й привабило старовірів: влада не цікавилась віруваннями поселенців на небезпечному кордоні [1, с. 123].

У подальшому до слободи стали масово прибувати православні поселенці, які дуже швидко склали більшість населення. Це призвело до того, що протягом XIX століття кількість старовірів у слободах постійно зменшувалась з різних причин, насамперед, під тиском влади та зусиллями православних владик. Проте на 1904 рік у Середніх Сотнях усе ще проживали 388 безпоповців Поморської згоди, а майже всі старовіри Нижніх Сотень стали єдиновірцями, тобто визнали над собою верховенство московського патріарха, за умови сповідування своїх особливих обрядів та ведення богослужіння за старообрядницькими книгами [2, с. 427, 435; 3].

Саме в Нижні Сотні (надалі слобода Нижня Богданівка Великочернигівської волості Старобільського повіту Харківської губернії) у березні 1917 і прибув 33-річний священник Потапій (Додатки. Фото1, Фото 2). (Треба зазначити, що портрет та малюнок Потапія зроблені з єдиного фото в карній справі Ємельянова). Служити молодому панотцю випало в нещодавно побудованій церкві Казанської ікони Божої Матері. Прихожан при храмі було більше 1000. Крім нього в слободі був православний храм

(близько 200 прихожан) і молитовний дім старообрядців-безпопівців (приблизно 500–600 прихожан) [2, с. 435; 3, с. 76].

З'ясовано, що отець Потапій зумів захопити народ своїми яскравими, змістовними проповідями. Популярність молодого священника швидко росла й до кінця 1917 року на його «благолепную, строгоуставную службу», недільні й суботні проповіді люди приходили не тільки зі всієї Богданівської слободи, але й із сусідніх сіл. У цей час, заслуживши довіру своїх парафіян, священник сам довірився своїй пастві й почав проповідувати католицтво серед них. У червні 1918 року його парафіяни вирішили «возз'єднатися з Римом», за умови збереження своїх споконвічних обрядів, тобто виявили бажання стати греко-католиками старого обряду [4, с. 197; 5, с. 366]. З цією метою Потапій поїхав до Петрограда, де зустрівся з екзархом російських католиків Леонідом Федоровим, який погодився допомогти. З отцем Леонідом Петро Андрійович буде товаришувати все життя. Разом вони будуть відбувати «покарання» в радянських концтаборах, де й загинуть. Але на той час, оскільки Україна стала незалежною, екзарх Федоров пообіцяв врегулювати питання богданівців у свого керівника — митрополита Галицького Андрія Шептицького. 9 серпня 1918 року за дорученням екзарха в Нижню Богданівку прибув отець Гліб Верховський. Він передав отцеві Потапію новий антимінс, освячений Шептицьким, та попрямував до Львова, де 2 вересня 1918 року подав митрополиту звіт про події у Нижній Богданівці [5, с. 372].

Отже, митрополит Андрій Шептицький виконав прохання слобожан. Так восени 1918 р. була створена унікальна в історії Ватикану католицька парафія старообрядців візантійського обряду, яку в офіційних документах тієї епохи називали то «греко-католиками-старообрядцями», то «Общиною богданівських уніатів». А митрополит Андрій та отець Потапій стануть близькими друзями, довгі роки будуть листуватися. Грамота від Шептицького дійшла до слободи тільки через рік. У тексті писалось: «Преподобному отцеві Потапію, Греко-Католицькому священикові. Мир у Господі й Архієрейське благословення. Бажаючи задовольнити всі духовні потреби наших вірних на Україні, у силу влади, даної нам святим Апостольським Престолом, доручаємо Вам парафію села Богданівка й даємо Вам всю владу, необхідну для цієї роботи. Так благословить Бог Вас і Вашу працю» [7, с. 57].

У період громадянської війни на отця Потапія часто надходили доноси на начебто протиправні дії. П. А. Ємельянов неодноразово протягом 1918 року був заарештований німцями, жорстоко побитий козаками, потім двічі арештований білогвардійцями і лише дивом уникнув розстрілу [4, с. 200]. Своє повернення отець Потапій яскраво описав у листі митрополитові Андрію Шептицькому: «Явище моє здалося їм немов воскресінням з мертвих, сльози радості текли нестримно. Усі старі й малі намагалися як би дотиком переконатися, що я дійсно живий… А священик-схизматик, що був присланий на моє місце, довідавшись про моє звільнення, убіг таємно із приходу» [5, с. 377].

Однак особисте майно Потапія та частково церковне під час його арештів було розграбоване. Навіть антимінс вкрав один із православних місіонерів. Несприятливі природні умови початку 20-х років, голод, спалахи інфекційних хвороб, постійні грабежі й потрави посівів укупі із цілою низкою спустошливих податків і штрафів нової радянської влади, поставили «Громаду богданівських уніатів», як і всіх жителів слободи, на межу виживання. Рішенням Народного комісаріату юстиції від 3 травня 1922 року № 155 громаді нижньобогданівських католиків була передана в користування церква Казанської ікони Божої Матері. Проте рішення суду ще більше розізлило супротивників «уніатів». Як писав отець Потапій митрополитові Андрію, «ці настрої заважали християнській ідеї, і ми визнали за краще поступитися храмом, а самим збиратися на молитву в приватному, досить поганому будиночку; але все-таки, краще проміняти неживий предмет на більше живу справу» [5, с. 378–379].

Наприкінці 1921 року в Ростові-на-Доні отець Потапій познайомився з майбутнім єпископом, а на той момент римсько-католицьким священником Пієм Еженом Неві, що прибув у місто в складі Папської місії. Ежен Неві потоваришував з отцем Потапієм. Згодом їх особиста переписка відіграє вирішальну роль в арешті П. А. Ємельянова, як доказ «шпигунства», а допомога голодним селянам — як їх «підкуп за перехід у католицтво» [6, с. 58].

27 січня 1927 року за доносом П. А. Ємельянова заарештували. 12 вересня 1927 року Петро Андрійович Ємельянов Постановою Колегії ОГПУ був засуджений за статтями 58–5 та 70 Кримінального кодексу РСФРР до 10 років концентраційного табору [6, с. 58]. Цікаво, що Отець Потапій Ємельянов був останнім католицьким священником візантійського обряду в Україні, що до цих пір перебував на волі [6, с. 55–56]. Потім були Соловки та Біломоро-Балтійський виправно-трудовий табір. А 4 серпня 1936 року усього за десять днів до смерті Потапій був звільнений достроково. Судячи з документів, його звільнили завдяки клопотанню Польського Червоного Хреста через поганий стан здоров'я, підірваного роками в'язниць і таборів [7]. 14 серпня 1936 р. отець Потапій, у віці 52 роки, помер на ст. Надвойці Мурманської залізниці. Місце його поховання невідомо [8, с. 125]. 27 січня 1994 року Петро Андрійович Ємельянов був повністю був реабілітований Генеральною прокуратурою України [4, с. 204].

Таким чином, у ході дослідження встановлено, що, незважаючи на всі випробування, на Сході України була дивом утворена та проіснувала майже 10 років «Громада богданівських уніатів». Тому зібрані матеріали щодо створення саме греко-католицької громади і діяльність самого П. Ємельянова є унікальними в історії релігієзнавства Східної України у XX столітті. Цікаво, що її наслідки знайшли своє відображення і вже в наш час. У 2003 році у Ватикані був відкритий офіційний процес щодо беатифікації священника Петра Андрійовича Ємельянова (у чернецтві Потапія), після чого йому присвоїли офіційний титул слуги Божого. Увесь процес канонізації може зайняти кілька десятків років, проте будемо надіятися, що вже незабаром у Ватикані з'явиться ікона Святого Потапія Ємельянова, страстотерпця за віру, Святої людини із Богданівської слободи.

Фото 1

Фото 2

Література

1. *Гильденштедт И. А. Дневник путешествия по Слободско-Украинской губернии академика Санкт-Петербургской академии наук Гильденштедта в августе и сентябре 1774 г. // Харьковский сборник: литературно-научное приложение к Харьковскому календарю на 1891 год. Вып. 5, отд. 2. Харьков, 1891. — С. 123.*
2. *Справочная книга для Харьковской епархии / Составил Иван Самойлов. — Харьков: «Типография И. М. Варшавчика»,1904. — С. 427, 435.*
3. *Харьковскій календарь на 1914 годъ. Изданіе Харьковскаго Губернскаго Статистическаго Комитета. Харьковъ. Типографія Губернскаго Правленія. 1914. — С. 76.*
4. *Со Христом до конца. Мученичество Слуг Божьих в Советском Союзе. — Авторы-сост. биографий о. Х. Пожарский, С. Г. Козлов-Струтинский, А. В. Романова, П. А. Парфентьев, М. М. Фатеев; редкол.: о. Х. Пожарский, А. В. Романова. — Санкт-Петербург, Свое издательство, 2018. — 296 с.*
5. *Диакон Василий. Леонид Федоров. Жизнь и деятельность. — Рим: Tipografia poliglota Vaticana, 1966. — С. 366–379.*
6. *Осипова И. И. «В язвах своих сокрой меня…»: Гонения на Католическую Церковь в СССР. По материалам следственных и лагерных дел / И. И. Осипова. — М.: Серебряные нити,1996. — 240 с.*
7. *Потапий Емельянов на сайтее Политического Красного Креста // URL: http://pkk.memo.ru/page%202/dukh_katol.html*
8. *Церковный календарь на 2003 год. Зерно из этой земли… [Текст]: Мученики Католической Церкви в России XX века / сост.: о. Б. Чаплицкий, П. Парфентьев; общ. ред. о. Б. Чаплицкого. — Санкт-Петербург: Фонд Святого Николая, 2002. — 184 с.: Илл.*

АКТИВІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ З 2014 ПО 2019 РІК

Серебрянникова Ганна,
учениця 10 класу ЗОШ № 9,
м. Дружківка Донецької області, Україна
Керівник: Макарова Ніна Георгіївна
учитель історії ЗОШ № 9, м. Дружківка Донецької області, Україна

У сучасному світі релігія має надто вагоме значення, тому ні політичні чи економічні, ні духовні чи культурологічні проблеми не можна вирішити позитивно й цивілізовано без її участі.

Актуальність цієї роботи полягає в дослідженні розвитку української греко-католицької церкви (УГКЦ) в Донецькій області.

Мета роботи: проаналізувати діяльність УГКЦ в Донецькій області після 2014 року.

Для цього нам потрібно виконати такі завдання

1. Ознайомитись із дослідженням за темою.

2. Проаналізувати діяльність УГКЦ у Донецькій області після військових дій з 2014 року.

Вивчено хронологічну послідовність утворення УГКЦ у Донецькій області.

У роботі були використані роботи львівських історіків, які присвячені діяльності УГКЦ після 1945 року, учасників круглого столу в містах Донецької області: Бублик Т., Кагуй П., Стоцького Я., Киричука О.

Ця розвідка може бути використана під час вивчення історії незалежної України.

Отець Ігор Яців, керівник департаменту Української греко-католицької церкви писав на початку 2014 року: «На Донбасі залишилось 2–3 приходи. Прихожан мало, а для тих, хто залишився,— це як місце духовного оновлення. Місце, де вони можуть черпати надію на краще». Святий отець пояснив: «Донецький єпископ УГКЦ дав дозвіл усім священнослужителям залишити окуповану територію, проте вони самі прийняли рішення залишитися. Перед ними стоїть завдання: залишитися пасторами душ. Послужити людині в духовних потребах. Вони це здійснюють. Це їх особливе служіння» [1].

18 квітня 2010 році на вулиці Грецькій відбулося урочисте освячення престолу першої в Маріуполі греко-католицької Спасо-Преображенної церкви.

Греко-католицька спільнота в Маріуполі була зареєстрована у 2007 році. Спочатку вона проводила богослужіння в приміщенні української «світлиці» в офісному центрі «Домаха» на Митрополитській вулиці. Потім спільнота викупила будинок на вулиці Грецькій. Будинок, який належав циганському барону, став храмом. На освячення приїхали віруючі з Донецька і Бердянська [5].

У місті Димитрові відбулося урочисте відкриття новопобудованого храму 5 січня 2014 року. Перше богослужіння і пасторську проповідь провів Екзарх Донецько-Харківської єпархії УГКЦ владика Степан. Богослужіння супроводжувалось хоровим співом семінаристів духовних семінарій УГКЦ з різних областей України [5]. Храм носить ім'я пасторів Петра і Павла. Будувався храм близько семи років (з 2007 року). Храм однокупольний, архітектура храму за традицією має форму хреста. Храм був побудований на пожертвування [5].

У м. Донецьк греко-католицький храм був побудований у 2002 році. Кафедральний собор — храм Покрова Пресвятої Богородиці. Екзархат входить до Київської митрополії УГКЦ. Побудований у візантійському стилі [1].

Почалось будівництво храму УГКЦ у Волновасі. Міська влада Івано-Франківська посилає у Волноваський район гуманітарну допомогу, підручники.

Домовились про будівництво греко-католицького храму. Міська влада Волновахи виділила 2018 року територію під храм [3]. Бюро з питань екології УГКЦ спільно з Департаментом військового капеланства Патріаршої курії УГКЦ за підтримки Мінприроди організувало на сході України акцію «Посади дерево миру».

3 листопада в місті Дружківка Донецької області були висаджені дерева миру в гарнізонній часовні святих великомучеників Бориса і Гліба на місці розташування 122-го окремого аеромобільного батальйону Збройних сил України [2].

5 листопада до акції приєдналася греко-католицька спільнота церкви с. Роздолівка Бахмутського району Донецької області. Тут після літургії були висаджені голубі ялинки [2]. Кульмінацією ініціативи стала висадка алеї миру в сквері Дружби в м. Бахмут. Після Молебню до учасників акції звернувся владика Михайло (Колтун), який зосередив увагу на символічність подій і важливості «переходу від дерев миру до нового життя з Божим миром і любов'ю між людьми» [2].

5 квітня 2014 року в місті Макіївка відбулась екологічна Хресна хода.

Лемки і бойки почали створювати свою громаду на Донбасі.

Жителі сіл Званівка і Верхньокам'янка Бахмутського району Донецької області. Вона налічувала близько 3 тисяч осіб, більшість з яких — переселенці з Західної України і їх нащадки, повідомляє ТК «До тебе».

Під час різдвяних свят Званівку відвідали лемки зі Львова, подарували літературу та лемківську ікону, яка колись була в селі Лісковате Дрогобицької області, звідки лемків та бойків примусово виселили у 1951 році на Донеччину [4].

Як зазначається, у селах уже провели сходи громадян, і більше 90% населення висловилося за створення такої громади. Пакет документів спрямований в Донецьку

обласну військово-цивільну адміністрацію. Після отримання відповіді на сесіях сільрад Званівки і Верхньокам'янської буде розглядатися питання про створення своєї громади. Наразі у приватній садибі подружжя Тимчаків відкрили Лемківський культурний центр.

У п'ятницю 12 січня 2018 року в с. Званівка Званівської об'єднаної територіальної громади Бахмутського району Донецької області, Україна, відбувся фестиваль коляди і вертепів під назвою «Різдвяний передзвін». Захід відбувся біля Званівської загальноосвітньої школи. Чому в селі Званівці? У 1951 році на Донбас були депортовані сотні родин лемків. Місцем постійного проживання стала Званівка. Сюди зібрались лемки із інших сіл Донбасу. Це був справжній різдвяний передзвін. Свято, яке дало змогу продемонструвати 35-ти художнім колективам та понад 400 учасникам їхні творчі досягнення та передати у різдвяній виставі й пісні чарівну атмосферу народних традицій.

Під час вивчення публікації на українських інтернет-ресурсах, які обслуговують підконтрольні Києву міста Донецької області, стає зрозуміло, що розширення греко-католицької присутності в цьому регіоні йде вже повним ходом. Так, 16 вересня цього року міська рада Слов'янська схвалила розробку детального плану ділянки на перетині вулиць Комунарів та Юних Комунарів у центрі міста під будівництво греко-католицького храму. Раніше, як повідомляв міський сайт 6262.com.ua, в.о. глави міста, секретар Слов'янської міськради Олег Парасольок заявив під час зустрічі з главою Краматорського деканату Харківсько-Донецької єпархії УГКЦ священиком Василієм Іванюком, що міська влада всебічно підтримує запропоновану УГКЦ ідею зведення повноцінного греко-католицького храму в Слов'янську [1].

16 вересня на сайті міста Добропілля Донецької області з'явилася новина про те, що міський голова Віктор Дерипаска запропонував відкласти рішення щодо надання ділянки площею 1760 м² на вулиці Московській, у центрі міста, під храм УГКЦ, мотивувавши це тим, що «не знає нічого про цю заяву і потрібно розібратися в питанні». Однак з цього повідомлення випливає, що ідея будівництва уніатської церкви в Добропіллі теж існує. Бюджет будівництва культової будівлі (його передбачається зібрати з карпатської сосни), як 23 вересня повідомив Добропільський міський сайт 06277.com.ua [1].

З того інтерв'ю Іванюка міському сайту Добропілля з'ясовуються цікаві речі. По-перше: «Світовий конгрес українців надав кошти на будівництво 10 греко-католицьких храмів на сході України, на території Донецько-Харківського екзархату. Один із храмів запропонували побудувати в Добропіллі». Згадана впливова організація, яка діє в еміграції і має зв'язки як із західним істеблішментом, так і з нинішнім урядом (директор Світового конгресу українців Євген Чолій 28 серпня 2014 року підписав спеціальний «Меморандум про співпрацю» з прем'єр-міністром Арсенієм Яценюком) і Президентом України. УГКЦ традиційно пов'язана з тими, хто асоціював себе з українською національною ідеєю або у вигляді радикального українського націоналізму, або у вигляді української ідентичності, яка чітко протиставляла себе ідентичності російської.

Важко у світовій історії віднайти аналогію організації, яка б такий тривалий час, будучи під тоталітарним репресивним режимом, вела підпільну діяльність, зуміла себе зберегти та досягнути поставлених цілей. Живучість, енергію, силу УГКЦ черпали зі своєї сутності, оскільки вона була церквою національною, українською.

УГКЦ озброєна історичним досвідом, тому що самі українські греко-католики з'явилися в кінці XVI століття в результаті угоди про те, що Рим приймає їх з умовою збереження автономії, обрядів і набуття власної назви. Це може виключати можливості відтворення цього досвіду XXI століття.

У Донецькій області відкрилась можливість створення греко-католицьких громад після легалізації 1989 р. УГКЦ. Вони створювалися в місцях проживання переселенців, які в повоєнний час були депортовані з Західної України на Донеччину. Першою

офіційно зареєстрованою громадою УГКЦ на Донеччині стало релігійне об'єднання греко-католиків у с. Званівка Бахмутського району, яке було створено в листопаді 1990 році. До 2014 року активно діяло на Донбасі три громади. З 2014 року (з періоду військового конфлікту) виникло сім нових громад, будуються церкви, проходять свята, фестивалі. Відбувається активний зв'язок греко-католиків Західної України і громад Донецької області.

Література

1. *Греко-католики обустраиваются на востоке Украины // інтернет ресурси/ https//www.veligiar.in.ua/*
2. *Греко-католики высадили в Донецкой области деревья мира //інтернет ресурси/ //visu.org.ua/*
3. *Ивано-Франковск построит в Волновахе греко-католический храм // інтернет ресурси/https//dnews.dn.ua/*
4. *Лемки і бойки почали створювати свою громаду на Донбасі //інтернет ресурси /zaxid.net/*
5. *Украинская церковь на востоке: помочь нельзя оставить. В Димитрове Донецкой области открылся храм УГКЦ// інтернет ресурси/ https//slavinfo.un.ua/*

МИТЬ У 60 РОКІВ: ІСТОРІЯ ЗШ № 12 М. ДРУЖКІВКИ

Синельникова Анастасія,
учениця 10 кл. ЗШ № 12, м. Дружківка Донецька область, Україна
Керівник: Барахтян Валентина Іванівна,
учитель історії ЗШ № 12, м Дружківка

Школи, як люди, народжуються, живуть, відзначають ювілеї. За своє життя вони встигають виростити, виховати і дати путівку в життя тисячам учнів. Не виняток і Дружківська загальноосвітня школа I–III ступенів № 12. Випускники школи працюють у всіх куточках нашої країни та за її межами. Багато з них досягли великих успіхів. При цьому кожен розуміє, що без школи він ніколи не відбувся б як особистість.

Народилася вона в далекому 1958 році як початкова школа. У 1962 році була реорганізована у восьмирічну. У 1979 році — отримала статус середньої школи і перейшла в нову будівлю.

Отже, її життя можна розділити на три етапи: перший тривав з 1958 по 1962 рік, другий — з 1962 по 1979, третій веде відлік з 1979 року. Але давайте про все докладніше.

Довоєнна пора… На південно-західній околиці Дружківки відкривається аеродром. Для його обслуговування неподалік були побудовані будиночки-казарми, які поклали початок мікрорайону — ДЩ («будинку щитові»).

У 50-і роки селище ДЩ (зараз — Мирний) будувався, розширювався. Виникла необхідність відкриття школи. У 1958 році, після перебазування аеродрому до сусіднього міста Костянтинівки, в колишній казармі відкрили Гаврилівську початкову школу № 12.

У книзі наказів по Дружківському міському відділу народної освіти є наказ № 65 від 13 серпня 1958 року, підписаний завідувачем відділом Іваном Трохимовичем

Гришком, в якому зазначається, що першим учителем до нової початкової школи № 12 призначається Валентина Олександрівна Передерій.

Наступним був наказ № 94 від 8 вересня 1958 року, який свідчив: «Перевести викладача історії НСШ № 7 Л. Д. Олійникову, завідуючої початкової школи з 1 вересня ц.м.», а в наказі № 110 від 24 вересня 1958 року повідомлялося:» Перевести вчителів 1–4 кл. у НШ № 12 з 1 вересня ц.м.» [1].

У семи класах 3 першого по четвертий до занять приступило понад 240 учнів.

«І тим не менше,— стверджує перший учитель початкових класів В. О. Передерій,— незважаючи на важкий післявоєнний час, ми добре організували навчальний процес, давали учням міцні знання, своїми руками виготовляли навчальні посібники» [2].

У 1962 році наказом міськво № 34 від 13 березня Гаврилівська початкова школа № 12 була реорганізована у восьмирічну школу, а її директором призначено вчителя історії JI. Д. Олійникову, яка розпочала ретельний підбір кадрів.

Кількість учнів у школі коливалося від 400 до 800. До неї ходили хлопці селищ ДЩ, Кам'яна кладка, Верхня Гаврилівка, Соцмісто.

Хлопців притягувала до себе майстерня. І хоча вона була невелика, непристосована, але в ній були: деревообробний, столярний та слюсарний верстати. Перші навички роботи на них давав хлопцям учитель праці Е. Г. Олійник. Дух змагань між класами супроводжував збір металобрухту і макулатури. З інтересом хлопці відвідували спортивні гуртки. Футбол, баскетбол, волейбол, легка атлетика були улюбленими видами спорту.

У літній період при школі працював дитячий оздоровчий табір. Вихователі організовували різні ігри, вистави, спортивні змагання. З учителем англійської мови О. М. Черненко вчили вірші і пісеньки англійською мовою.

У 1975 році трагічно обірвалося життя директора ВШ № 12 — Лариси Дем'янівни Олійникової — хорошої людини, ерудованого вчителя, яка загинула в автокатастрофі.

На зміну їй прийшов молодий, енергійний учитель історії Володимир Васильович Качур. Вимогливий до себе і оточуючих, він продовжив кращі традиції своєї попередниці. При ньому поповнилася матеріальна база школи, бібліотека, буфети, покращилися загальні показники роботи навчального закладу.

З 1977 року почалося будівництво нового 10-го мікрорайону, прилеглого до ДЩ. Учителі мріяли про відкриття нової школи.

У 1978 році В. В. Качур був переведений директором до ВШ № 2, а на його місце прийшов Анатолій Степанович Чуприна, який очолював до цього ВШ № 11 (сел. Райське).

1 жовтня 1978 було вирішено питання про будівництво нового приміщення і щодо реорганізації школи з восьмирічної в середню з 1 вересня наступного року.

1 вересня 1979 року стало знаменною віхою в житті школи № 12 [3].

По-перше, вона набула нового статусу: з восьмирічної перейшла в розряд середніх. По-друге, її діяльність продовжилась у новій будівлі. По-третє, прийшли практично два нових колективи: вчительський й учнівський. При цьому залишились 260 учнів та 10 педагогів старої ВШ № 12.

1 вересня 1979 року о 8 годині ранку біля стін нової школи відбулася урочиста лінійка, присвячена її відкриттю.

Загальна площа школи тепер становила 6458 кв. м. У новобудові було 2 спортивні зали, спорткомплекс, плавальний басейн, 45 навчальних кабінетів, сучасні майстерні. Три кабінети призначалися для занять англійською мовою. У 40 класах навчалося 1650 учнів, через кілька років їх кількість зросла до двох з половиною тисяч.

Територія школи була спланована на 4-х гектарах. Особливу гордість становив плавальний басейн.

Незабаром школа стає не тільки освітнім, а й виховним центром дітей і підлітків 10-го мікрорайону. Заняття в одну зміну сприяли відкриттю цілого ряду гуртків. Великий інтерес у хлопців викликали військово-спортивні ігри «Зірниця» та «Орлятко». З ентузіазмом школярі брали участь у міських туристичних зльотах.

З 1980 року в школі велика увага приділяється питанню літнього оздоровлення учнів: створюється шкільний табір відпочинку «Сонячний» для учнів 1–7 класів. Старшокласники працювали і відпочивали в спеціально побудованих таборах праці і відпочинку в селах Миколай-Польє, Білокузьминівці, Жовтневому.

У 1981 році вчителем української мови та літератури Ю. І. Каніщевою була створена агітбригада, а на її основі — драматичний гурток. Вистави проходили в переповненому актовому залі і мали величезний успіх, драмкружковці постійно посідали призові місця в різних конкурсах.

У 1982 році в школі відкривається туристичний гурток. Географія подорожей його учасників охоплювала територію від Білорусії до Кавказу, від Закарпаття до Середньої Азії.

У 1986 році Київським інститутом психології імені Костюка в початковій ланці був проведений унікальний експеримент: діти-шестирічки оволоділи програмою початкової школи не за 3, як зазвичай, а за 2 роки. Керували експериментом наукові консультанти, кандидати педагогічних наук Фурман і Коробко, які неодноразово відвідували школу.

У 1989 році школа урочисто відзначила своє перше десятиліття в новій будівлі. Молодіжна організація склала письмове послання майбутньому поколінню. Прочитати його можна буде через 35 років — у 2024 році [4].

До свого 10-річного ювілею школа підійшла з хорошими показниками в навчанні, спортивному житті. Наприклад, учні 12-ї школи стали призерами обласного туристичного зльоту, обласних змагань з кульової стрільби, чемпіонами міста з футболу.

У 1996 році був організований фольклорний вокально-хоровий гурток «Віночок». Колектив став пропагандистом української культури, першою сходинкою для розвитку індивідуальних творчих здібностей багатьох учнів.

1997 рік видався врожайним. Серед переможців міських олімпіад було 27 учнів СШ № 12, 4 учні взяли участь в обласних олімпіадах.

Школа встановила зв'язки з провідними вищими навчальними закладами області з метою відкриття курсів з підготовки учнів до вступу на різні спеціальності.

30 листопада 1999 року в обласному комітеті по засобам масової інформації зареєстрована шкільна газета (єдина в області на той час) «Рідна дюжина». Для учнів 5–11 класів створена дитяча організація «Веселка».

У 2002 році учні школи отримали можливість виходу в Інтернет. Була створена локальна мережа, що зв'язує всі шкільні комп'ютери і дозволяє оперативно обмінюватися інформацією.

Вчителі школи вміли не тільки добре працювати, а й відпочивати. Був створений вчительський хор, який став кістяком міського хору вчителів. На обласному огляді художньої самодіяльності зведений хор дружківських вчителів посів друге місце.

У червні 1991 року в школі був створений свій герб і гімн (слова Ю. І. Каніщева, музика В. А. Єфременка). Гімн і до сьогодення виконується під час усіх урочистостей.

З 1992 року школа перейшла на п'ятиденний режим роботи. У 1993 році запроваджена модульна система навчання, в основі якої такі головні елементи: перерви

через 30 хвилин, подача матеріалу, що вивчається блоками, тестова і залікова системи опитування.

З 1 вересня 1979 року і по сьогоднішній день директором є Анатолій Степанович Чуприна — ветеран праці, відмінник освіти України, вчитель біології вищої категорії, вчитель-методист.

Під стать своїм учителям і їхні учні, випускники різних років, серед яких 41 закінчили школу із золотою і 18 — зі срібною медалями.

У жовтні 2018 року святкувалося 60-річчя середньої школи № 12. Зібралися всі, хто стояв біля її витоків наприкінці 50-х, піднімав авторитет в 60–90-х роках, хто працює зараз, продовжуючи створювати історію школи.

Фото 1

Фото 2

Фото 3

У шкільній майстерні

Література

1. *Наказ № 94 від 8 вересня 1958 р. Дружківського міського відділу освіти.*
2. *Інтерв'ю з Передерій Валентиною Олександрівною (м. Дружківка Донецької області. Транскрибований аудіозапис). Особистий архів автора.*
3. *Наказ № 431 від 12 жовтня 1979 р. Дружківського міського відділу освіти.*
4. *Наказ Випускнику середньої школи, 1985р.*
5. *Невідома Дружківка.— № 1912.— 2005 р.— 52 с.*
6. *Дружківський робочий.— № 40 (7106).— 4жовтня 2018 р.*

БОРИС ВАЛЬХ — ЛІКАР, ВЧЕНИЙ-ЗООЛОГ, МУЗЕЙНИЙ ДІЯЧ

Степанов Нікіта,
учень 10 кл. ЗОШ № 24, м. Бахмут,
вихованець гуртка «Основи наукових досліджень»
Донецького ОЦТК, Донецька область, Україна
Керівники: Корнацький Ігор Аркадійович,
керівник гуртка «Основи наукових досліджень»
Донецького ОЦТК,
Логінова Світлана Вікторівна,
учитель історії та правознавства ЗОШ № 24,
м. Бахмут

Борис Вальх (1876–1942) — одна з яскравих постатей в історії природознавства східних теренів України. Колеги вважають його одним із тих орнітологів-фауністів, які зробили важливий внесок у розвиток знань про регіональну фауну, зокрема й фауну птахів Катеринославщини. З ім'ям цього натхненного й неймовірно успішного дослідника пов'язано чимало яскравих сторінок розвитку природознавства на Сході України, і не лише в Бахмуті, де він мешкав, але й в інших місцях. Ці грані його біографії тісно переплетені з іншими його дослідженнями і напрямками діяльності, зокрема краєзнавством, педагогікою, медициною.

Життєвий шлях і науковий доробок Бориса Вальха неодноразово ставали предметом біографічних та наукознавчих досліджень [1; 2; 3]. Особлива увага краєзнавців та музеєзнавців регіону до цієї видатної постаті зумовлена тим, що саме Б. Вальх був першим керівником заснованого в 1923 році в Бахмуті окружного музею і доклав чимало зусиль до формування його колекції. Важливими джерелами для вивчення наукової біографії вченого є документальні матеріали, що зберігаються в фондах Бахмутського краєзнавчого музею [4] та усні спогади онуки Б. Вальха Олімпіади Сергіївни Грищенко, яка мешкає в с. Парасковіївка Бахмутського району [5].

Борис Сергійович Вальх народився 27 листопада 1876 року в селі Введенському Бахмутського повіту Катеринославської губернії в родині домовласника й дворянина Сергія Івановича Вальха. Систематичні спостереження за птахами (одночасно захоплюючись ентомологією) Борис почав 16-річним юнаком-гімназистом Павлоградської гімназії, в якій він навчався в 1892–1896 роках.

Околиці Павлограда, за його власними свідченнями, були «багатющою в орнітологічному відношенню місцевістю, яка займала кут між річками Самарою і Вовчою. Це низька рівнина, рясно зрошувана окрім численних боліт і лиманів річками Самарою і її рукавами: Вовчою, Гніздкою, Кривцем і Кочергою. Три останні в сухе літо пересихають і стають в більшості стоячими. Болота і озера-лимани розкидані скрізь. Береги лиманів грязьові, тільки поблизу Самари і Вовчої є декілька озер з піщаними берегами. Весною лимани від танення снігів сильно розливаються і, об'єднавшись між собою, утворюють суцільне озеро, яке слугує під час прольоту становищем для гусей, лебедів, качок й інших водних птахів».

Саме на цих просторах Борис Вальх набув досвіду і сформувався як висококласний орнітолог. У пізнавальних цілях він здійснив екскурсії по Дніпру від Катеринослава до Ненаситецького порогу, по річці Вовчій, відвідав інші місця Катеринославщини — степи під Синельниковим, плавні під Олександрівськом, Маріупольський повіт у Приазов'ї, річку Сіверський Донець на Луганщині.

Після закінчення гімназії Б. С. Вальх студіював медицину в Харківському університеті, де йому дозволили безкоштовно слухати лекції природно-історичного

відділення фізико-математичного факультету. Відомий російський орнітолог М. М. Сомов був його наставником. Студент мав настільки добру підготовку, що часто практичні заняття по зоології і ботаніці часто йшли під його керівництвом.

Для території степової зони України важливими першоджерелами, що характеризують пташине населення цього регіону в конкретний період часу є дві статті Б. С. Вальха з однаковою назвою «Материалы для орнитологии Екатеринославской губернии». Перша з них побачила світ в 1900 році в «Трудах общества испытателей природы при Императорском Харьковском университете», друга опублікована у 1911 році в «Орнитологическом вестнике», який видавався у Москві. Структура і зміст статей відповідають класичним вимогам до фауністічних робіт — це анотований список птахів з відомостями про чисельність, характер перебування, фенологію прольоту, особливості біології, інші цікаві деталі.

Протягом 1910–1912 рр. Б. С. Вальх стажувався у Харкові. Згодом як медик був направлений у Бахмут, пізніше у Маріуполь. Працював у Бухарі. У 1921 р. він повертається у Бахмут, де створює краєзнавчий музей і стає першим його директором (1923–1925).

У період з 1920 до 1923 року регулярно проводилися губернські, повітові конференції з представниками всіх управлінських повітових освітніх і політосвітніх установ та музейних закладів губернії. Вони мали, головним чином, звітний та організаційний характер і висували на обговорення першочергові завдання роботи серед населення регіону. Питання музейної справи широко обговорювалися на першій губернській конференції політосвітніх органів Донбасу, що пройшла в м. Бахмуті в період з 11 до 15 січня 1922 року.

За п'ять днів роботи конференції було заслухано широке коло доповідей про політико-освітню роботу в Донбасі; завдання та методи агітаційної та пропагандистської роботи; стан боротьби з неписьменністю; про роботу художнього сектору; про проведену роботу в Червоній армії; про роботу серед молоді та про стан музейно-виставково-екскурсійної справи.

Найбільш бурхливе обговорення викликала доповідь Б. С. Вальха про стан музейної, виставкової та екскурсійної справи, зокрема він зазначив, що екскурсійно-виставково-музейна робота має в регіоні велике пропагандистське значення, завдяки своїй наочності, яка не потребує від відвідувачів музеїв, виставок та екскурсій ніякої додаткової підготовки.

За визначенням Вальха, «…добрих музеїв в теперішній час у нас небагато; будучи спадщиною минулого, вони в більшості випадків є кунсткамерами. Нам не можна організовувати музеї випадкового характеру — необхідно в кожному повітовому центрі мати музей, який об'єднує різні галузі музейної роботи та ілюструє саме місцевий край і місцеве життя. У губернському центрі ми маємо менше можливостей в цьому відношенні, ніж на місцях, через важкі квартирні умови, відсутність виробничих можливостей і т.п.».

У своїй доповіді Б. С. Вальх детально обґрунтував необхідність розширення музейної мережі губернії: слід при клубах створювати музейні осередки, залучати до розгортання музейної роботи кваліфікованих керівників.

У 1922 році у Бахмуті розгорнулася робота зі створення місцевого краєзнавчого музею як окремого закладу культури. А всі справи з його організації були покладені на Б. С. Вальха. До складу експозиції музею ввійшли, крім інших, також особисті експонати лікаря. Артемівський окружний музей імені товариша Артема почав діяти в грудні 1923 року. Його розмістили за адресою: м. Артемівськ, вул. Артема, будинок 25. Музей знаходився в безпосередньому віданні окрполітосвіти та утримувався державним коштом з бюджету. Штатний розпис налічував три одиниці — завідуючий, сторож та прибиральниця. Очолив музей Б. С. Вальх.

Основою колекції музею були експонати, які належали створеному повітовим земством ще в 1909 році музею народної освіти. Джерелами поповнення фондів також були експонати, які передавалися як установами, так і приватними особами. Музей структурно поділявся на відділи — загальний і краєзнавчий, бібліотеку та лабораторію. Експозиція теж ділилася на два відділи — сільськогосподарський та боротьби зі шкідниками і наочних посібників шкільного характеру.

На момент відкриття фонди музею налічували 2795 експонатів, з краєзнавства — 486, гірничої справи — 131, наочних приладів — 1741, усього іншого — 437. Музей мав 53 колекції, 1633 таблиці та картограми 120 моделей. Але в листі директора музею до Всеукраїнського археологічного комітету зазначалося, що експонатів з археології, етнографії та мистецтва у фондах музею не було. Б. С. Вальх особисто передав 133 експонати із власної приватної колекції до фондів свого музею. За рік вдалося долучити до музейного зібрання ще додатково 330 експонатів.

Родове гніздо Вальхів, хутір Гори-Могили недалеко від Бахмута, був однією з постійних точок фауністичних зборів дослідника. Збори Вальха, позначені місцем «Гори-Могили», виявлено в колекції Національного науково-природничого музею у Києві. Звертає на себе увагу відсутність серед них лісових, а також водних видів. Очевидно, місце збору було в степу чи байраках, частково зарослих чагарниками.

У подальшому до 1937 р. Б. С. Вальх працював на Артемівській станції захисту рослин. У 1930-х роках арешти за політичними звинуваченнями надзвичайно поширилися серед інтелігентів дореволюційної формації, які складали найближче коло знайомих і колег Вальха. Рятуючись від сталінських репресій, у 1937 р. він переїздить до Туркменістану, де очолює Іолотанську тропічну станцію, здійснюючи надзвичайно важливі для цього краю практичні заходи щодо боротьби з малярією.

Борис Вальх повернувся до Бахмута лише перед самою війною, в червні 1941 р., і став до праці черговим лікарем у Другій радянській лікарні. Одночасно він знову повернувся до зоологічних досліджень. Відомий його лист до Івана Підоплічка, в якому Вальх просить сприяти у отриманні дозволу для наукового полювання на птахів. Лист написаний 12.06.1941 р., мова в ньому — про заплановані дослідження в верхів'ях Орелі, у Дніпровських плавнях, південно-західній границі колишньої Катеринославської губернії, зокрема на Інгулі й Інгульці.

Помер Б. С. Вальх 12 квітня 1942 р. у Артемівську (Бахмуті). Похований на території лікарні, в якій працював.

Доктор Б. С. Вальх багато сил віддав охороні природи Донеччини, сприяв організації приморських заповідників у Приазов'ї, заповідника «Кам'яні могили», спеціалізованого хохулевого господарства в Серебрянському лісовому масиві. Його наукові праці з проблем захисту рослин, ентомології, орнітології, систематики гризунів увійшли до скарбниці природознавства регіону й усієї України.

Література

1. *Борейко В. Е. Вальх Борис Сергеевич (27.11.1876–12.04.1942). Словарь деятелей охраны природы. Москва: Центр охраны дикой природы, 2001. С. 46–48.*
2. *Шакула О. А., Сіренко В. О. До ювілею зоолога і лікаря-епідеміолога Бориса Сергійовича Вальха. Птахи степового Подніпров'я: минуле, сучасне, майбутнє: (матеріали Перших Вальхівських читань). Дніпропетровськ, 2007. С. 4–7.*
3. *Загороднюк І., Пархоменко В. Борис Вальх та розвиток зоології й музеології на сході України. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: біологія. Харків, 2018. № 31. С. 72–98.*

4. *Бахмутський краєзнавчий музей, відділ фондів, ф. 113.*
5. *Інтерв'ю з Грищенко Олімпіадою Сергіївною, 1939 р.н. (с. Парасковіївка Бахмутського району Донецької області, 14 вересня 2019 р. Транскрибований аудіозапис). Особистий архів автора.*

ПЕРЕЙМЕНУВАННЯ ВУЛИЦЬ КРАМАТОРСЬКА: ПРАВОВІ Й ІСТОРИЧНІ ЗАСАДИ

Танич Владислав,
студент II курсу будівельного факультету
Донбаської національної академії будівництва і архітектури, м. Краматорськ, Україна.
Керівник: Лисак Лариса Костянтинівна,
завідувач кафедри гуманітарної підготовки
Донбаської національної академії будівництва і архітектури, кандидат філологічних наук, доцент, керівник гуртка «Основи наукових досліджень» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства

Актуальність дослідження. Сьогодні доволі гостро стоїть питання про декомунізацію. Що означає цей термін? В універсальному словнику-енциклопедії записано, що це процес усунення із суспільного, політичного й правового життя залишків комуністичної ідеології, за зразком денацифікації [1].

Поняття «декомунізація» має різне визначення в Європі та Україні. У Європі більшість людей не розуміють навіть суті питання: слово «декомунізація» вони сприймають як процес відсторонення від посад на держслужбі людей, які заплямували себе співпрацею зі спецслужбами режиму, що існував до 1989 року. Серед усіх заходів найдієвішим був закон про люстрацію, прийнятий у Чехії [2].

У Вікіпедії пояснюється, що декомунізація в Україні — це процес позбавлення наслідків комуністичної ідеології, який розпочався після розпаду СРСР та активізувався лише в період Революції гідності [3].

Процес декомунізації узаконений ухваленим 9 квітня 2015 року Верховною Радою України пакетом законів. 15 травня 2015 року закони підписав Президент України. Закони були опубліковані 20 травня 2015 року та набули чинності наступного дня.

Мета розвідки: дослідити, за якими основними критеріями відбувається перейменування вулиць у нашій державі на прикладі міста Краматорськ.

Виклад основного матеріалу. Зміна назв вулиць є доволі вагомою частиною декомунізації, яка розпочалася після розпаду Радянського Союзу, однак активізувалася лише у 2014 році після зміни влади.

За даними Центру досліджень визвольного руху від 2015 року в Україні загалом перейменували 987 населених пунктів та 25 районів, майже 52 тисячі топонімів (вулиць, провулків, площ, проспектів та ін.), демонтували майже 2,5 тисячі пам'ятників і пам'ятних знаків з пропагандою тоталітарного режиму. Торкнулась декомунізація навіть областей — Дніпропетровську перейменували на Січеславську, а Кіровоградську на Кропивницьку. «Основний принцип перейменування та демонтажу — децентралізація. Місцеві громади мали самі обрати нові назви та вирішити, що робити з демонтованими монументами Ми можемо говорити, що всі ці

перейменування відбувалися з громадським обговоренням»,— розповіла в.о. директора Центру досліджень визвольного руху Анна Олійник на прес-конференції Українського кризового медіа-центру.

У розрізі кількох міст Донеччини міські ради наводять такі показники:

— у Дружківці перейменували 43 вулиці і одну площу;
— у Костянтинівці — 42 вулиці змінили назву та перейменували 4 пам’ятники;
— у Покровську — 92 вул. та 11 топонімів (площі, сквери та ін.);
— у Бахмуті 82 вулиці та 8 пам’ятників;
— у Соледарі — 21 вулицю;
— у смт Красна гора — 4 вулиці;
— у м. Часів Яр — 48 вулиць та провулків;
— у Торецьку — 49 топонімів;
— в Авдіївці перейменували 25 вулиць [4].

Краматорськ позбувся 92 радянських назв протягом одного місяця. Міською владою була проведена велика робота щодо громадських обговорень, створена відповідна робоча група щодо перейменування, проводилося анкетування, для обговорення використовувалася і мережа Інтернет.

Чому топоніміка Краматорська отримала такі назви, а не інші? Проаналізуємо деякі:

Вулиця Шкадінова — вулиця Академічна.

Нову назву вулиці присвоєно на згадку про те, що, починаючи з 50-х років минулого століття на цій вулиці були розташовані спочатку філія Донецького індустріального інституту (у будинку навпроти ЗОШ № 15), потім — Краматорський індустріальний інститут (у його сучасній будівлі), який нині називається — Донбаська державна машинобудівна академія. Таким чином, нова назва вулиці засвідчує пам’ятну сторінку в історії Краматорська як центру науки і освіти.

Вулиця Соціалістична — вулиця Василя Стуса.

Вулиця Соціалістична була побудована в 1930-і роки та повинна була символізувати ідеали нового державного ладу й відображати «зразковість нового соціалістичного міста». Однак історія склалася так, що соціалізм і комунізм опинилися на сторінках історії, а ім’я українського поета Василя Стуса завжди для патріотів України на часі. Так, загальноосвітній школі № 8 Краматорська може бути присвоєно ім’я українського поета, дисидента, політв’язня, Героя України Василя Стуса. Проєкти відповідних рішень міськвиконкому та міської ради опубліковані на офіційному сайті Краматорська. У преамбулі проєктів рішень зазначається, що присвоєння школі імені видатного поета пропонується «З метою увічнення пам’яті відомого письменника Василя Стуса, з огляду на проведені громадські слухання, звернення жителів міста Краматорська, клопотання трудового колективу від 17.04.2019 року». Передбачається також, у зв’язку зі зміною статусу, внести відповідні зміни до Статуту школи [5].

Вулиця Орджонікідзе — вулиця Олекси Тихого.

Одна з головних транспортних магістралей міста довгі роки називалася на честь радянського партійного діяча, близького друга Йосипа Сталіна, Григорія Орджонікідзе. Сучасна назва — Олекси Тихого.

Олекса Тихий був дисидентом, правозахисником, педагогом, мовознавцем, одним із засновників Української гельсінської групи. Також активно виступав на захист української мови, через що й помер в ув’язненні. Нова назва вулиці долучає жителів Краматорська до героїки боротьби за свободу України, поєднує краєзнавчий та історичний аспекти і засвідчує пам’ятну сторінку в історії нашого міста, тобто виконує пізнавально-виховну функцію, закономірну для міських топонімів.

Вулиця Горького — вулиця Конрада Гампера.

Конрад Гампер (1846–1899) — бельгійський підприємець, основоположник провідних галузей промисловості Краматорська — машинобудування та металургії. Засновник механічного заводу фірми «В. Фіцнер і К. Гампер» (1896 р.) та металургійного заводу (1898 р.) — сучасні СКМЗ та КМЗ. Завдячуючи цьому Краматорськ став могутнім промисловим центром України. Фактично К. Гампер визначив наперед історичний шлях розвитку міста в XX–XXI століттях. Таким чином, нова назва вулиці поєднує географічний та краєзнавчий аспекти і засвідчує пам'ятну сторінку в історії нашого міста.

Вулиця Лазо — вулиця Героїв Небесної Сотні.

Спочатку були пропозиції назвати цю вулицю на честь уродженця Слов'янська — Михайла Петренка, поета Харківської школи романтиків (перша половина XIX ст.), автора багатьох віршів, які з часом стали українськими народними піснями. Таким чином, нова назва вулиці засвідчила б пам'ятну сторінку в історії нашого міста — приналежність предків сучасних краматорців до невід'ємної частини України — Слобожанщини. На нашу думку, вулиця не отримала таку назву через те, що Михайло Петренко уродженець Слов'янська, а не Краматорська. До того ж були й інші пропозиції, серед яких обрали найбільш прийнятний варіант. Вулицю назвали на честь Героїв Небесної Сотні. Серед Героїв Небесної Сотні і мешканці Краматорська — Бондарєв Сергій і Пантєлєєв Іван.

Висновки. Підсумовуючи процес декомунізації в Краматорську, зазначмо, що нові назви вулиць засвідчують пам'ятні сторінки в історії нашого міста; виконують пізнавально-виховну функцію, закономірну для міських топонімів; визначають приналежність пращурів сучасних жителів Краматорська до великого і славного регіону України — Слобожанщини; поєднують географічний та краєзнавчий аспекти тощо.

Сьогодні ми живемо в незалежній українській державі. Усі назви вулиць, які були нав'язані ще минулою радянсько-комуністичною владою з ідеологічних мотивів, повинні, на нашу думку, бути замінені і відповідати новим вимогам самостійної і вільної країни.

На нашу думку, на кожній із вулиць Краматорська бажано оприлюднити на спеціальних стендах інформацію, яка роз'яснює, чому так називається вулиця. Якщо вулиця названа на честь якоїсь людини, то бажано подати про неї коротку історичну довідку. Хотілося б, їдучи тролейбусом, наприклад, вулицею Олекси Тихого, побачити на рекламних щитах не агітацію купити будівельні товари в супермаркеті, а портрет відомого правозахисника з його словами: «Я — для того, щоб жив мій народ, щоб підносилась його культура, щоб голос мого народу достойно вів свою партію в багатоголосому хорі світової культури», а крокуючи вулицею Василя Стуса прочитати уривок із вірша, розміщений поруч з портретом поета, який зображено на муралі: «…Народе мій, до тебе я ще верну, і в смерті обернуся до життя своїм стражденним і незлим обличчям, як син, тобі доземно поклонюсь і чесно гляну в чесні твої вічі, і чесними сльозами обіллюсь».

Література

1. *Що таке декомунізація [Електронний ресурс].— Режим доступу: http://slovopedia.org.ua/29/53396/9947.html*
2. *Ткаченко І. Реалізація політики пам'яті в Чехії та Словаччині в постсоціалістичний час: історична спадщина, спільні засади, національні особливості [Електронний ресурс].— Режим доступу: http://www.kontrast.org.ua/news/2674.html*
3. *Декомунізація в Україні [Електронний ресурс].— Режим доступу: https://uk.wikipedia.org ‘ wiki ‘*

4. *Конституційний суд визнав законною декомунізацію. Чи провели її на сході? [Електронний ресурс].— Режим доступу: https://freeradio.com.ua/konstitucijnij-sud-viznav-zakonnoju-dekomunizaciju-chi-proveli-ii-na-shodi/*
5. *У Краматорську пропонується присвоїти одній зі шкіл ім'я Василя Стуса [Електронний ресурс].— Режим доступу: https://www.dtv.dn.ua/2019/08/16/u-kramatorsku-proponuietsia-prysvoity-odnij-zi-shkil-im-ia-vasylia-stusa/*
6. *Правові засади перейменування вулиць [Електронний ресурс].— Режим доступу: https://siver.com.ua/news/pravovi_zasadi_perejmenuvannja_vulic/2015–05–21–16788*
7. *У Краматорську на Донеччині перейменували 72 вулиці [Електронний ресурс].— Режим доступу: https://hromadske.radio/news/2016/02/19/u-kramatorsku-na-donechchyni-pereymenuvaly-72-vulyci*
8. *Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та заборону пропаганди їх символіки» № 317-VIII від 09.04.2015 року / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради.— 2015.— № 26.— С. 219.*

ХРАНИТЕЛЬ ХРАМУ РІЗДВА ІОАННА ПРЕДТЕЧІ ТА БУДІВНИЧИЙ ВІРИ ТИМОФІЙ ПАВЛЕНКО

Тарасов Ярослав,
учень 11-А класу Кремінської школи-гімназії
Кремінської районної ради Луганської області,
м.Кремінна, Україна
Керівник: Уманська Тамара Олександрівна,
учитель української мови та літератури,
художньої культури Кремінської школи-гімназії

Метою дослідження є збирання матеріалів про будівничого віри та зберігача церкви Свято-Різдва-Іоанна-Предтечі в селі Мілуватка Сватівського району Луганської області священника Тимофія Павленка, у призмі долю якого відбилися визначні події XX ст. Серед завдань розвідки дослідження історії храму Різдва Іоанна Предтечі в селі Мілуватка Сватівського району та збирання матеріалів, зокрема із усних джерел, про священника Тимофія Семеновича Павленка.

Звернення до історії **храму Різдва Іоанна Предтечі в селі Міловатка Сватівського району** в межах цієї розвідки обумовлено, по-перше, його розташуванням поблизу річки Красна, яка є спільною для Сватівщини та Кремінщини, по-друге, постать зберігача віри Тимофія Павленка, нащадки якого проживали або проживають в місті Кремінна та Сватово (онуки — Семен Семенович Павленко, Сергій Семенович Павленко, правнучка — Ганна Олександрівна Василевська-Павленко, учитель хімії Кремінської школи-гімназії, праправнук — Ярослав Василевський, учень 6-А класу Кремінської школи-гімназії) і стають джерелом для документування усної історії [1; 2; 3; 4; 5].

Перший храм у Мілуватці почав своє існування, коли козаки полтавського полку Андрій Катрухін та Іван Бугайов побудували в селі молитовний будинок на честь Різдва Іоанна Предтечі. Книга «Історико-статистичний опис Харківської єпархії» дає такі відомості: «При каплиці був священик з причтом. Преосвященний Єпіфаній, оглядаючи єпархію, пояснив поселенцям Мілуватки, що соромно їм не мати у себе пристойного дому Божого» [3, с. 209]. Священник Лука Кувечинський вжив зі свого боку намагання, щоб порушити рішучість в прихожанах до побудови храму Божого.

Між справами Ізюмського Правління зберігся указ такого змісту: «Сего 1728 года били челом … атаман Федор Левенец, Павел Васильев и Кондрат Григорьев с товарищами всем приходом … построить церковь Божью вновь во имя Усекновения главы Иоанна Предтечи» [3, с. 209]. Однак пізніше, 60 років по тому, мешканці переселилися на той бік річки Красної, храм зруйнувався, тому за допомогою священника Костянтина Кувечинського побудовано нову дерев'яну церкву із 5 банями на кам'яному фундаменті. Його було освячено на честь Різдва Іоанна Предтечі в 1794 році, а перебудовано 1906 року архітектором Немкіним. З кожного мешканця села за бажанням збиралася жертва 5 копійок (ціна 1 цегли) — і в 1912-му році стіни храму вже велично височіли в центрі села. 1913-го року храм був освячений.

Храм Різдва Іоанна Предтечі в селі Мілуватка Сватівського району

Серед мешканців Мілуватки та вірян побутовує така легенда. Перед закриттям храму за часів лихоліття в 1924-му році Тимофію Івановичу Гриценку, сторожу собору, неодноразово з'являвся Іоанн Хреститель просячи: «Тільки збережіть храм» [15].

У 1938 році М. М. Катрусі, голові сільської ради, прийшла директива з НКВС про закриття храму. У цю ніч він дав наказ наповнити будівлю пшеницею, а підвал — овочевими культурами. Коли приїхали співробітники НКВС, сказав, що храм руйнувати не буде, тому що в ньому зберігається соціалістична власність. У 1942-му році люди знову побажали відкрити храм. Першим священником, який служив тут після довгих років духовного голоду, став протоієрей Симеон Павленко (батько Тимофія Павленка). З 1944 по 1947-й рік у храмі служили ігумен Севастіан, протоієрей Іоанн Рудюк, протоієрей Димитрій Чмут. З 1947 року по 1976-й рік тут ніс пастирський послух настоятель Тимофій Павленко.

Народився священник Тимофій Семенович Павленко 23 червня 1907 року в селі Верхнетеплівка на Луганщині в родині священників, де був молодшим сином. Невдовзі родина переїхала до Старобільська, де юнак з раннього дитинства допомагав батьку служити. У сім'ї була традиція на свято Благовіщення купляти клітки із пташками та відпускати їх на волю. Після революційних змагань шукає себе — закінчив сільськогосподарський технікум Старобільська, медтехнікум Харкова, а з медичного факультету Харківського університету його було виключено за походження. За свідченням родичів, Тимофій Павленко самотужки вивчив німецьку, французьку, грецьку, екстерном закінчив Харківську духовну семінарію — і став тим, ким призначила його доля — зберігачем віри на Луганщині [1].

Одружившись із Ніною Пилипівною Грузин, Т. С. Павленко продовжив служити в церквах міста Старобільська, у Троїцькій церкві села Містки. Коли НКВС заарештовувало диякона Петра Лебедя, то 1931 року Тимофія Павленка взято в трудову армію.

Військова частина знаходилася в Маріуполі в зоопарку, оскільки звірі не витримали голоду. Там Тимофій Павленко захворів на тиф, однак це врятувало його: у шпиталі його вилікував і комісував С. І. Бондаренко [1; 2].

У серпні 1932 року Тимофія Павленка призначено настоятелем церкви Різдва Іоанна Предтечі с.Мілуватки Сватівського району Луганської області, у якій він став справжнім духовним наставником і духовною святинею, особливо в роки Голодомору 1932–1933 років. Голова сільради Ф. П. Фальковський допоміг порадою, як купити житло на ім'я попаді, бо священникам купувати власність суворо заборонялося [1; 2].

У 1937 році закривають храм, а 9 серпня Тимофія Павленка заарештовують, і «трійка» НКВС присуджує вирок: 10 років за статтею 58–10 (контрреволюційна агітація та пропаганда), а активісти винищують город біля хати, залишивши на голодну смерть дружину, трьох дітей і хворого батька Семена. На шляху в Карелію баржу зі двома тисячами священнослужителів, у тому числі Тимофія Павленка, затерло в льодах, але дивом усім удалося врятуватися. Після чотирьох місяців на лісоповалі Тимофій Павленко приймає пологи в дружини начальника, і його переводять до санчастини, де він рятує життя багатьом в'язням. Вистоює й під час Другої світової війни, не тікає з ув'язнення, коли була така можливість. Не можна оминути й такий факт, що в цьому ж Ухтпечтабі відбували покарання нізащо майбутній маршал К. К. Рокоссовський, відомий гуморист Остап Вишня, актор театру «Березіль» Йосип Гірняк. У 1947 році в день Благовіщення, коли Тимофій Павленко з родиною звик випускати пташок на волю, його було звільнено [1; 2].

Повернувшись у Милуватку, Тимофій Семенович Павленко відчуває, що історія повторюється: 1947 рік, голод, у церкві немає скла, дах протікає. Заклавши комишем вікна, священник продовжує служити, збирає ікони, церковні книги, ремонтує будівлю. Поступово за допомогою священника храм прикрашається, будується огорожа. 1961 року зроблено новий іконостас, куплені металеві підсвічники, а хоругви шиє Ніна Пилипівна [1; 2].

Тимофій Павленко стає справжнім духовним наставником, будівничим храму та зберігачем віри: сам був зразком і допомагав вірянам словом і справами, знав кожного та проблеми кожного, був благочинником — на Великдень і Проводи привозив до Сватівської психлікарні паски та крашанки, навіть жертвував гроші у Фонд Миру. Ідучи з життя 15 квітня 1976 року, останній раз подивився на свій Храм. Разом із духовною святинею — Церквою залишив нам, нащадкам, заповіт — зберігати нашу духовність і віру [1].

Після рекордного служіння отця Тимофія Павленка (1947–1976) змінюється політика СРСР: уповноважені в справах релігії не дають можливості священникам довго служити в одному приході, щоб парафіяни й священник не прив'язувалися духом один до одного. Тому з 1976 по 1991 рік у приході служать настоятель Віктор, настоятель Анатолій Толоконников, настоятель Олександр, настоятель Андрій. З 1991-го року на прихід заступає протоієрей Микола Тимофієнко. У період його служіння храм переніс пожежу — згоріла дзвінниця й покрівля над трапезною частиною храму. У 2011-му році настоятелем храму стає протоієрей Максим Коханов. У нинішні часи було закінчено реставрацію покрівлі купола і поставлений 4-метровий хрест.

Церква, у якій хрестився всесвітньо відомий режисер, письменник, кіноакадемік Микола Мащенко й зберігається пам'ять про останнього писаря та останнього полковника Ізюмського полку, відзначила свій сторічний ювілей [5].

Храм Різдва Іоанна Предтечі в селі Мілуватка Сватівського району

Отже, Тимофій Павленко стає справжнім духовним наставником, будівничим храму та зберігачем віри, світочем Луганщини, його доля, незламність є символом ХХ століття, разом із духовною святинею церквою Різдва Іоанна Предтечі в селі Мілуватка Сватівського району Луганської області священник залишає нам, нащадкам, заповіт — зберігати нашу духовність і віру.

Література

1. *Інтерв'ю з Ганною Олександрівною Павленко-Василевською, 1992 р.н., 18 січня 2019 року.— Особистий архів автора.*
2. *Павленко Н. Духівництво Сватівщини [Режим доступу]: http://svatovo.lg.ua/orthodox/paters/pavlenko.html*
3. *Терновецкий Н. Храмостроительство в Харьковской епархии (середина XVII — начало XX вв.) / Н. Терновецький // Віра і розум.— 2001.— № 2.— С. 206–216.*
4. *Форостюк О.Д. Православная Луганщина в годы гонений и трагических испытаний (1917–1988гг).— Луганск, РИО ЛИВД, 1999.— 120 с.*
5. *Храми Сватово [Режим доступу]: http://svatovo.lg.ua/orthodox/ioann.html.*

ИСТОРИЯ СТАРОБРЯДНИЧЕСТВА В СЕЛЕ ВЕЛИКАЯ ЧЕРНИГОВКА ЛУГАНСКОЙ ОБЛАСТИ

Толсторебрая Полина,
ученица 10-го класса КОЗ «Великочерниговская специализированная школа Станично-Луганского района Луганской области», с. Великочерниговка, Украина.
Руководитель: Кубанова Ирина Павловна,
учитель истории и правоведения.

Тема исследования посвящена истории староообрядческого поселения в с. Великая Черниговка Луганской области. Считаем, что эта проблема сейчас чрезвычайно актуальна. Старообрядчество в Украине имеет глубокие корни, однако его история изучена недостаточно. Тем более это касается истории отдельных, таких как в нашем селе, старообрядческих поселений. Цель проекта — исследовать историю заселения

старообрядцами территории нашего села, их жизнь, обычаи, традиции для восстановления исторической памяти о них.

Для её достижения нам нужно было решить такие задачи: 1) на основании опубликованных документов, научной исторической литературы исследовать причины поселения старообрядцев на наших землях; 2) провести поисково-исследовательскую работу (экспедицию) в рамках села с целью собрать сведения о культуре, обычаях, традициях, быте старообрядцев.

И если, решая первую задачу, можно было взять сведения из опубликованных письменных источников и литературы, то работая над второй, мы не смогли их найти в достаточном количестве. Полученные сведения носят отрывочный характер, иногда противоречивый. Практически все вещественные источники — предметы быта и религии — были утеряны или проданы. Поэтому в данной работе мы постарались решить проблему практического исследования истории старообрядчества в селе, исходя из того, что истинных носителей этой религии уже почти не осталось. Отсюда сделана попытка найти их потомков и путем интервьюирования составить цельную картину по заявленной теме.

В ходе исследования установлено следующее. Во-первых, составлен список семей старообрядцев села: среди них Андреевы, Будниковы, Пастуховы, Хреновы, Худяковы, Чеботарёвы. Удалось обнаружить несколько интересных вещественных источников (иконы, фотографии, сундук).

Во-вторых, из опубликованных источников и литературы определено, что весной 1764 г. в среднем течении реки Койсуг были поселены выведенные из Польши раскольники. Это были старообрядцы из Ветковско-Стародубских слобод (территория Речи Посполитой) в количестве 300 семей. Разделившись на три равные части, они основали три слободы: Верхние, Средние и Нижние Сотни. В официальных документах таким простым названиям места не нашлось, и слободы были переименованы в Черниговку, Лашиновку и Богдановку. Точные сведения о дате создания слобод и их расселении нам стали известны из записок И. А. Гильденштедта о его путешествии по южным районам Российской империи в 1774 году. При этом он отмечал, что переселенцы «прежде чем привыкли … к климату и воде, очень многие из них померли» [1].

Почти сразу к ним присоединились русские из Воронежской губернии. Раскольники поселились на западном берегу р. Ковсуг, а православные — на восточном. Поскольку раскольники обосновались здесь первыми, их поселение называлось «Старожиловка». Православные своё поселение называли «Правоверовкой» или Малой Черниговкой. Позже оба поселения объединились в одно село, которое получило название Великая Черниговка, существующее до сего дня [2].

Исследовав исторические источники и литературу о законодательной политике Екатерины II, нам стали понятны причины появления старообрядцев в нашем селе [3]. Академик Гильденштадт описал, как шёл процесс заселения нашего села, а как складывались взаимоотношения правоверных и старообрядцев, мы узнали из «Историко-статистического отчёта Харьковской епархии 1857 г.», написанный Филаретом [4]. Заселив западный берег реки Ковсуг, жители Старожиловки построили деревянную часовню Спаса Нерукотворного (не позже конца 18 столетия). А сторонники нового толка начали ходатайствовать о строительстве каменного храма. После завершения строительства нового здания, оба храма (часовня и церковь) параллельно проводили богослужения более ста лет. В строительстве новой церкви «старообрядцы» не участвовали, но и не мешали. Проводя обряды и богослужения по своим правилам, «старообрядцы» остались хозяевами в деревянной часовне, недалеко от которой на склоне горы обосновали своё кладбище (Фото 1). Часовня была уничтожена пожаром в начале осени 1916 года.

В-третьих, проведя поисковую работу, мы составили представление о быте и укладе старообрядцев села Великая Черниговка. Каждая старообрядческая семья должна была знать историю своего рода. Браки между родственниками запрещались. В семье должно было быть много детей. Считалось, что чем больше детей, тем крепче семья. Воспитанием занимались в основном дед, бабушка и мама. В семье работали и дети, у каждого из них были свои обязанности. Взрослые говорили, что леность — большой грех. Главными в жизни были труд и моления. У староверов обязательным было обучение грамоте, ремеслу. Ценилась честность. Например, деньги в долг давали под честное слово. С детских лет внушали, что воровство — большой грех. Чужого не брали. Решения принимались совместно. Много времени проводили за молитвой. Провинился — «Прости, Христа ради». Молитва утром — Полуношница, вечером — Повечерница. О вере человека судили по тому, как он соблюдал посты и обрядность. Мужчины, женщины и дети носили на груди под рубашкой металлический крест на шнурке, отличавшийся от правоверного православного (Фото 2).

Фото 1

Фото 2

Из воспоминаний Чеботарёвой А. П. мы узнали, что в зависимости от доходов хозяина окон по фасаду дома было от трех до восьми. Обращает на себя внимание резьба по дереву на карнизе (Фото 3). Непременным условием были высокие резные двустворчатые ворота с крышей и калиткой (форткой). Все ручки, навесы, засовы, украшения на дверях и воротах кованные. Примером может служить дом на улице Подгорная № 32. Строился он в 1895–1896 гг. дедом Елисеем. В маленьких, на одну комнатку, домах доживали свой век одинокие старики и старушки. К сожалению, те дома старообрядцев, которые сохранились, находятся в плачевном состоянии. Колодец, по традиции, старообрядцы устраивали рядом с воротами. Жили они замкнуто, гостей не жаловали. Чужих людей в дом пускали редко. Хочешь пить — пей и иди с миром, поэтому на колодце оставляли кружку для посторонних [5].

Интересными воспоминаниями с нами поделилась Худякова Мария Харлапиевна об обустройстве дома пожилой староверки Безруковой Евдокии Илларионовны, за которой она ухаживала. «В доме у Евдокии Илларионовны всегда прибрано, чистота в доме и во дворе. В красном углу дома — иконы, украшенные всегда чистыми рушниками. Под божницей — стол, застеленный белым полотном. На столе лежала

книга, по которой молилась. В комнате стояли скамьи, кровати, сундук для хранения вещей. Вся семья была очень чистоплотная. Её отец Илларион Илларионович всю жизнь ел только из своей миски старой деревянной ложкой и пил из своей глиняной кружки, которые он никогда не менял. Был хорошим мастером. Строил дома, крыши, делал мебель. У него было много различных инструментов. Отец в свое время с трудом смирился с тем, что дочь вышла замуж за донского казака Безрукова Евдокима Ильича. Но в душе, видимо, все же обида на дочь не прошла: называл её «басурманкой» или «антихристкой» [6].

Почти все женщины у староверов рукодельничали. Вся их одежда была сшита собственными руками, пользовались они домотканым полотном. В домах имелись веретёна и прялки. Позже ткани, разумеется, покупались, из них шили традиционные рубахи, которые затем украшали вышивкой. Ткали пояса, вязали рукавицы, носки, платки. Как мужская, так и женская одежда шились из вельвета, плюша. Зимой носили овчинные тулупы и шапки.

Фото 3

Фото 4

Рубашки старообрядцев чаще пестрые, но если они были белые, то по воротнику шла вышивка, которая заканчивалась на левом плече. Вышивка также шла по краям рукавов (Фото 4). Мужчины носили рубашки поверх брюк и подпоясывались темным шерстяным поясом. Брюки, большей частью темного цвета, носили заправленными в высокие сапоги. Сопоставив рассказы об одежде, предметах домашнего обихода, сельхозорудиях с экспонатами в школьном музее, мы пришли к выводу, что всё это практически не отличалось от того, что носили и чем работали православные нашего села.

Таким образом, в ходе исследования мы выяснили, кто такие старообрядцы, узнали причины их заселения территории нашего села и выяснили, как проходил этот процесс. Считаем, что с первой задачей справились, а вторая решена частично. Вещественных исторических источников сохранилось очень мало, да и общались мы в лучшем случае с внуками и внучками, которые, к сожалению, не помнят даже отчества своих дедушек и бабушек. Благодаря этому исследованию мы поняли, что нужно любить не то, что находится далеко, не то, что красиво смотрится с экранов телевизора, а то, что находится рядом. В дальнейшем эта тема должна быть продолжена и развита.

Эта работа, на наш взгляд, имеет практическую ценность, она будет интересна не только учащимся при изучении тем «Наш край» на уроках истории и во внеклассной работе, но и взрослым посетителям школьного историко-краеведческого музея, куда передан весь собранный материал.

Литература

1. *Гильденштедт И. А. Дневник путешествия по Слободско-Украинской губернии академика Санкт-Петербургской академии наук Гильденштедта в августе и сентябре 1774 г. // Харьковский сборник: литературно-научное приложение к Харьковскому календарю на 1891 год. Вып. 5, отд. 2. Харьков, 1891 // Электронный ресурс: http://ru.bookzz.org/book/725082/6b4066*
2. *Давыденко В. Современное состояние расколо-сектантства в Харьковской епархии.— Харьков: «Типографія Губернскаго Правленія», 1901 // Электронный ресурс: http://ua.booksee.org/book/1490013*
3. *Манифест императрицы Екатерины II от 22 июля 1763 г. «о дозволении всем иностранцам, въезжающим в Россию, селиться в разных губерниях по их выбору, их правах и льготах» // Электронный ресурс: https://pikabu.ru/story/manifestyi_ekaterinyi_ii_1762_i_1763_godov_52962*
4. *Филарет (Д. Г. Гумилёв). Историко-статистическое описание Харьковской епархии. Отдел 5, Старобельский уезд, 1 округ Благочиния. Черниговка.— Х.: Унив. тип., 1859.— 463 с. // Электронный ресурс: https: dalizovut.narod.ru/filaret/filar_s.htm*
5. *Интервью с Чеботарёвой А. П. // Архив автора.— С. Великая Черниговка.— 2018.— 2 л.*
6. *Интервью с Худяковой М. Х. // Архив автора — С. Великая Черниговка.— 2018.— 3 л.*

ВИТОКИ ДУХОВНОСТІ РІДНОГО КРАЮ

Усенко Анна,
учениця 9 класу ЗЗСО І–ІІІ ст. № 20 ВЦА, м.Торецьк,
вихованка гуртка ОЦТК «Екологічне краєзнавство»,
Донецька область, Україна
Керівник: Самойленко Тетяна Миколаївна,
заступник директора з ВР ЗЗСО І–ІІІ ступенів
№ 20 ВЦА, м.Торецьк,
учитель української мови і літератури, керівник гуртка ОЦТК «Екологічне краєзнавство», м.Торецьк

Душа є найважливішою складовою людини, яка створена за образом Божим, і потребує уваги, піклування, а найбільше — насичення.

Ще з часів великого князя Ярослава Мудрого духовним і культурним центром були храми та монастирі. Там кожен знаходив для себе втіху, умиротворіння, підтримку і любов.

Так було і в селі (нині селищі) Петрівка (іноді в документах трапляється як с. Петровское).

У XVIII столітті там мешкав пан Фурсов, який виміняв невеличке село (усього лише дві вулиці) на собаку і назвав його Фурсівкою, а потім перейменував на Петрівку.

Він побудував біля чималого старого кладовища велику, трикуполову церкву з дзвонами на честь великомученика Федора Стратилата і церковно-приходську школу при ній.

Побудовані вони були у 1815 році, про що свідчить запис у «Справочной книге Екатеринославской Епархии»: «с. Петровское, церковь построена в1815 году землевладельцем Фурсовым, а в 1889 году перестроена прихожанами, каменная, престол один — во имя св. Великомучен. Федора Стратилата». Із того ж «Справочника» нам стало відомо про те, що церква мала дві церковно-приходські школи — у с. Петрівському і с. Александрівці.

Храм відвідували не лише жителі с. Петрівка (209 дворів), а й навколишніх хуторів Щербинівка (355 дворів), Нелепівка (157 дворів) і с. Александрівка (90 дворів). Усього налічувалося 6484 прихожанина.

Із 1900 року служби у петрівській церкві вів священник Семеон Афанасійович Славгородський, а в 1906 до нього приєднався священник Павло Семенович Соболєв [1, с. 197–198].

І досі старі люди пам'ятають той величезний храм, дзвони якого сповіщали жителям про богослужіння або про те, що чиясь душа покинула цю грішну землю.

Віра Серафимівна Харківська, 1931 року народження, розповіла, що у неділю і православні свята під час служіння церква збирала під своїми куполами багато людей.

«Церква була дуже великою і гарною. Я ще п'ятирічною дівчинкою ходила по неділях до церковного хору зі своїм батьком і дідусем. Батько, Серафим Леонідович Руденко, 1907 року народження, був регентом у хорі» [2].

На жаль, відомостей про священників, які правили служби з початку існування церкви, майже не залишилося (крім відомостей про Соболєва і Славгородського). Відомо, що богослужіння у ній у 30-х роках XX століття проводили два батюшки: Петро та Василь.

За спогадами Віри Серафимівни Харківської та переказами односельців у 1937 році церква за наказом влади була зачинена, а батюшок відправили на заслання у Сибір, із якого вони так і не повернулися.

Якубовська Наталія Миколаївна, 1980 р.н., жителька селища Щербинівка, пригадала, що її бабуся Ганна розповідала, що у батюшки Василя сім'ї не було. А родина священнослужителя Петра залишилися у селищі, дуже бідувала, але їх підтримували прихожани церкви [3].

Зацікавившись цим фактом, ми спробували відшукати рідних батюшки Петра і знайшли його сина — Миколу Петровича Слишка.

Про батька він мало що пам'ятає. Довгі роки ніяких звісток про нього не було. Лише у 1992 році прийшов документ, що Петро Михійович Слишко реабілітований.

Підтвердження цих відомостей ми знайшли у книзі «Реабілітовані історією», де існує запис «Слишко Петро Михійович, 1880 р.н., с. Михайлівка Запорізького району Дніпропетровської області, українець, освіта початкова, безпартійний. Службовець релігійного культу. Проживав: с. Щербинівка. Заарештований 16 жовтня 1937 року. Трійкою УНКВС по Донецькій області засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Реабілітований у 1989 році» [4, с. 251].

На жаль, відомостей про батюшку Василя немає.

Церква простояла зачиненою до 1940 року, а потім місцеві комуністи зруйнували її, забравши цеглу на обкладання своїх хат-мазанок.

Не обійшлося без трагедій. Так чи інакше, але всі, хто брав участь у руйнуванні храму, були покарані. Старожили вже не пам'ятають їхні імена та прізвища, але пам'ятають, що з ними сталося.

Один із дзвонів, коли їх знімали, упав і роздавив насмерть невіруючого, немовби показуючи, що коїться небогоугодне діло. Інший безбожник танцював на руїнах церкви — і він сам, і весь його рід потім страждали від хворіб ніг.

Що сталося з церковним інвентарем достеменно невідомо. Одні говорять, що люди перед закриттям церкви розібрали все по домівках, інші стверджують, що все знищили комуністи. Та 7 років тому у шкільний етнографічний музей «Світлиця» Харківським Дмитром Івановичем, 1950 р.н., було передано сторінки із священних книг: Псалтиря, молитовника, Євангелія, які він знайшов серед старих речей на горищі дому своїх батьків. На жаль, самі книги не вціліли. Та про їх вік можна судити по закладці для книг із англійської газети, датованої 4 квітня 1873 року.

Існує ще одна знахідка, пов'язана зі зруйнованим храмом. Це жертовна тарілка, яку знайшов ще в 1978 році мешканець селища Петрівка Муха Олександр Володимирович, 1969 р.н. На тарілці чітко видно три цифри із року її виготовлення — 183, а також ініціали майстра — Н.Д.

У державному архіві Донецької області у «Зведеному каталозі метричних книг, що зберігаються в державних установах України» у справі під номером «Ф-240», існує запис:

«Феодоро-Стратилатовская церковь Екатеринославской духовной консистории, с.Петровское Бахмутского уезда Екатеринославской губернии
Фонд № Ф-240 __
ОПИСЬ № 1 дел постоянного хранения за 1861-1920 гг.» [5, с. 23].

Без Бога людині важко жити, особливо у скрутні часи. І мешканці селища ще під час війни намагаються відкрити новий храм.

За спогадами Качан Надії Дмитрівни, 1930 р.н., німці дозволили віруючим збиратися у колишньому дитбудинку, що знаходився на вул. Нижня Ганнівка (потім вул. Леніна, зараз вул. Зарічна) [6].

16 жовтня 1944 року будинок заможного хазяїнаІніна О.С. було здано в оренду на 5 років священнику отцю Олександру (Зіоміну). У церковних документах

зберігся договір на оренду [7]. З цієї будівлі зробили молитовний будинок. А 31 березня 1948 року його було передано владою православному приходу і присвоєно статус церкви [8].

Із 1950 по 2019 рік тут правили службу дванадцять священників. Маленьку незручну будівлю доводилось розширювати і піднімати, ремонтувати, розписувати іконостас.

Кілька років тому повернулася до церкви книга із петрівського храму «Тріодь цвєтная»1864 року видання, яку читають від Пасхи до свята Троїці.

Зараз до храму ходить небагато людей, але завдяки їх молитвам і праці він має гарний вигляд. Службу править ось уже 9 років тато автора розвідки — отець Дмитрій.

Жителі ж селищ Щербинівки і Петрівки мріють, що колись, замість зруйнованого храму, їм вдасться побудувати новий. І його величні дзвони будуть сповіщати прихожанам про події у селищі.

Література

1. *Справочная книга Екатеринославской епархии // Типография Брат.Свят. Владимира, Проспект. собств. дом.— Екатеринослав,1908 г.— 197–198 с.*
2. *Спогади Харківської Віри Серафимівни, 1931 року народження, жительки селища Щербинівка.*
3. *Спогади Якубовської Наталії Миколаївни, 1980 року народження, жительки селища Щербинівка.*
4. *Реабілітовані історією. Донецька область. Книга сьома.— Донецьк: видавництва КП «Регіон» — «ФОП Колесніченко В. В.», 2010–624 с. http://www.reabit.org.ua/files/store/Don7.pdf.pdf*
5. *Архівні зібрання України. Спеціальні довідники. [Електронний ресурс]: Зведений каталог метричних книг, що зберігаються в державних архівах України (том 4).— Київ, 2012.— с. 736 http//undiasd.archives.gov.ua/doc/metric-books/mbv4.pdf*
6. *Спогади Качан Надії Дмитрівни, 1930 р.н., жительки селища Щербинівка.*
7. *Архівні документи храму Федора Стратилата. Договір на оренду.*
8. *Архивные документы храма Федора Стратилата. Типовой договор о передаче в пользование прихода православной церкви церковного здания и культового имущества.*

КОМПЛЕКС ПЕРШОЇ МІСЬКОЇ ЛІКАРНІ — ВТРАЧЕНИЙ ПАМ'ЯТНИК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ М. КРАМАТОРСЬКА

Харченко Анастасія,
учениця 11 класу ЗОШ № 23, м. Краматорськ,
вихованка гуртка краєзнавців-екскурсоводів ОЦТК,
Донецька область, Україна
Керівник: Овсяннікова Наталія Борисівна,
керівник гуртка краєзнавців- екскурсоводів ОЦТК

Значення пам'ятників зодчества важко переоцінити. Їх наявність, як і спостереження в плані міста елементів історичної забудови, дозволяє віднести Краматорськ до числа історичних міст, що і було підтверджено рішенням обласного Управління архітектури та містобудування в 2000 р. Таких міст у Донецькій області всього вісім. Їх особливий статус передбачає обов'язкову розробку для цих населених пунктів

плану історичної забудови та виділення на їх території зон охорони, які мають містобудівне та історико-архітектурне значення. Безперечно, до таких об'єктів можна віднести комплекс першої Міської лікарні. Побудована на початку минулого століття, споруда лікарні та будівля каплиці, що перебувала на її території, є унікальним з точки зору архітектурних особливостей комплексом. Досліджуючи історію та архітектурну цінність пам'ятника, що втрачений, ми можемо закрити прогалину у вивченні історико-культурної спадщини міста.

Історія першої міської лікарні яскрава та драматична. Треба сказати, що краматорська медицина старіша ніж сама лікарня. За даними краєзнавця Володимира Коцаренка, у 1878 р. біля станції Краматорської для боротьби з висипним тифом був відкритий тимчасовий лікарняний пункт. Поява першої амбулаторії, як і першої аптеки, у 1898 р., пов'язана зі створенням Акціонерного Товариства «В. Фіцнер і К. Ґампер» [1. с. 71]. Заклади містилися на території підприємства (нині СКМЗ). Рішення побудувати для робітників і службовців одного з найбільших металургійних заводів справжню, багатофункціональну лікарню було прийнято засновниками фірми, очевидно, у 1899 р. [1. с. 71; 2]. Перша згадка про лікувальний заклад відноситься до 1902 р. Його до 30-х рр. XX ст. так і називали, заводською, або робочою, а потім, Міською лікарнею. Вже в 1908 р у будівлі біля доменних прохідних Краматорського металургійного товариства розміщувалися хірургічне, акушерське, гінекологічне та терапевтичне відділення [1. с. 79; 2]. Збереглися документи, які свідчать про те, що Михайло Курако, відомий доменщик, багато допомагав медичним працівникам і хворим, надавав матеріальну допомогу в придбанні ліків та путівок на санаторне лікування [3].

Лікарню обслуговували лікарі, що відбиралися фірмою. Історія поки не розкрила їх імена, окрім одного, фельдшера Олексія Коваленка. Стало відомо завдяки спогадам лікаря Олени Володимирівни Никифорової (Кисельової), що Олексій Коваленко служив у 1907–1908 рр. у лікарні заводу Краматорського металургійного Товариства. Він здійснив подвиг служіння народові не тільки на медичному терені. Майже 50 років його життя були віддані пам'ятнику писемності «Слово о полку Ігоревом» [4]. У 1914 р. фельдшер видав на власні гроші український переклад «Слова», зроблений Панасом Мирним, і все життя працював над власним перекладом поеми. Олена Кисельова стала першою жінкою-лікарем з вищою освітою в Краматорську. Вона та її чоловік, фельдшер Федір Олександрович Никифоров, прослужили в першій заводській лікарні з 1923 р. до II світової війни [5].

Після революції 1917–1921 рр. лікарня, як і завод, була націоналізована. Її очолив головний лікар Данило Павлович Граєвський [5]. У протоколах засідань Ради робітничих і солдатських депутатів Краматорської за часів громадянської війни трапляється багато звітів про прийом поранених, про переведення хворих зі шпиталю на Петрівці, про перевантаження лікарні, про нестачу білизни й посуду, ліків та медикаментів [6]. Документи замовчують про подвиги медпрацівників, які на тлі розгулу бандитизму й братовбивчої війни рятували хворих різних політичних переконань. Роки становлення радянської влади вимагали напруги сил і самовідданості лікарів. Холера і віспа, висипний і черевний тиф, поширення венеричних захворювань –з усіма бідами довелося боротися мінімумом засобів і медикаментів [7].

У 1927 р. при лікарні з'явилася поліклініка, водолікарня, фізіотерапевтичний кабінет [7], а в 1930 — перший у Краматорській рентген-кабінет. Незважаючи на брак коштів, у1929 р. лікарня розширилася з 75 до 110-ти ліжок [8]. Цікаво, що єдиний орган періодики того часу, «Краматорська Домна», наповнена сарказмом, фейлетонами й критичними замітками на адресу лікарні. «Домна» зазначала, що на лікарняні справи «грошей, як кіт наплакав», «немає мила і соди», «транспорт зруйнований» та ін. Кадрів катастрофічно не вистачало («одна перев'язочна сестра на 150 хворих») [8].

Нами знайдено дві фотографії, 1925 р. та 1932 рр. з архіву Ю. Ф. Нікіфорової, на яких за її свідченням зображені: хірург Яків Грамберг, окуліст й отоларинголог Микола Іванович Дереча, кваліфікований діагност Попов Леонід Омелянович, фельдшери: Правдивцева, Чайцина, Чепелєва та багато інших [9].

У 30-х рр. XX ст. штат лікарні, тоді вже міської, був підкріплений великими фахівцями з хірургії (Мазура Д. С., Кривоноса М. С., Баєва В. К.), терапії (Шройта Г. Я.). Марія Ісаківна Шуляцька перша отримала диплом педіатра та очолила педіатричну службу міста. Головним невропатологом став Йосип Леонідович Вайнер. Він постраждав у повоєнний час у ході «процесу лікарів» [10].

Під час фашистської окупації в стінах лікарні діяв підпільний шпиталь. Головний лікар Дмитро Степанович Мазур, Олена Володимирівна Нікіфорова, Олександра Осипівна Заборовська та їх колеги лікували, приховуючи від ворогів, поранених червоноармійців; рятували молодь міста від угону в фашистську Німеччину. Вони ризикували життям, виписували їм підроблені свідоцтва й довідки. Були випадки порятунку партійців і євреїв від розстрілів на Крейдяній горі. Після перемоги лікарі ще довго отримували листи з подяками за порятовані людські життя [11; 12]. Ми знаємо про ці події також від Олександри Заборовської, яка залишила спогади [13].

Перша Міська лікарня проіснувала в будівлі у районі доменних прохідних до 1972 р. З того часу в будівлі був розташований найбільший у Донецькій області лікувально-профілактичний заклад (міське психіатричне відділення) на 180 ліжок, який очолював психіатр Олександр Макієвський [5].

З кінця 90-х рр XX ст. район будівлі був відключений від центрального опалення. Почалося руйнування пам’ятника.

Пам’ятник архітектури. Вперше опис архітектурних особливостей комплексу зробила дослідниця Дар’я Баєва. Нею були зроблені замальовки, фотографії, обміряні параметри споруд [14, с. 76].

Будівля лікарні була споруджена з червоної цегли; фундамент бутовий, перекриття бетонні. Товщина стін близько 1 м. Невідомий архітектор вирішив планування будівлі так, що вона домінувала в навколишній забудові. Грандіозність споруди привертала увагу (завдовжки 48 м.). Вона розглядалася з усіх боків як багатопалубний корабель, що пливе на схід. За висотою будівля також монументальна, її два поверхи візуально більш високі через вертикальне розчленування фасадів та оформлення віконних прорізів [14, с. 76; 15].

Асоціацію з кораблем підкреслює зовнішній вигляд будинку. Корабель –грецькою мовою «неф». Такі споруди характерні для церковних будівель. У плані простежуються 3 нефи — будинок розділений уздовж поздовжньої осі на 3 частини. Східний фасад має виступ, подібний чи з носом корабля, чи то з вівтарною апсидою. Треба сказати, що план підвалу, 1-го та 2-ої поверхів не повторювалися. У цілому, будівля була хрестоподібною в плані за рахунок вхідних дверей, наявних на північному фасаді та балкону — на південному. За задумом архітектора така конфігурація будівлі несла духовний сенс.

У горизонтальному розчленуванні підкреслювалися невеликий цоколь, відокремлений двома пасками; перший поверх по висоті рівний другому, фриз з карнизом оперізували дах. Перший поверх більш витягнутий ніж другий. Він мав 2 парадні входи й 2 сходи. Симетрії по вертикалі теж не спостерігалося. Ритми віконних прорізів (11 ритмів першого поверху південного фасаду) були вирішені в класичному стилі. У класичному стилі був виконаний і декор: фриз, рустовка, «городки», рельєфна окантовка на вікнах. Вікна другого поверху завершалися напівкруглими сандриками з масивним замковим каменем; нижні прямокутні вікна буди спарені, розчленовані.

Цікаво був вирішений головний східний фасад будівлі (його довжина 16 м) [16]. Центральна частина його мала скошені кути й завершувалася знизу ґанком, зверху — аттиком з арочною нішею та балкончиком з віконним отвором.

Підкреслена асиметричність, індивідуальність, ошатність, наявність парадного ганку й аттика, колон та інших прикрас дозволяють віднести будівлю до стилю модерн, а велика кількість елементів класицизму, об'ємність — до його різновиду, промислового модерну. Будівля лікарні була єдиною у м. Краматорську, побудованою в цьому стилі.

Оригінальна ідея та гармонія архітектури не вичерпували значущість будівлі. Вона відрізнялося певною функціональністю. Коридори, палати та кабінети були просторими й розташовувалися в ряд — коридорна система планування з двостороннім розміщенням. У підвальне приміщення вели два сходи; там знаходилися підсобні приміщення. Внутрішні інтер'єри лікарні були для свого часу розкішні. За розповідями свідків, парадні сходи мали мармурові сходинки та мідні перила.

Архітектор передбачив наявність каплиці для відспівування померлих. Вона являла собою одноповерхову будівлю довжиною близько 7 м. з цегли, з двосхилим дахом. Прикраси — помилкові віконні прорізи з фонтанчиками. Над дверним прорізом — рельєфний хрест із цегли [17]. У радянські часи каплиця використовувалася під морг.

Уже в 2002 р. комплекс споруд міської лікарні почав руйнуватися. Перекриття між поверхами обвалилися, обвалилися сходові марші; стіни стала точити хвороба, що вражає каміння. На сьогодні споруда вже не існує.

Отже, автор довів, що будівля першої Міської лікарні втрачена нами як пам'ятник міської служби охорони здоров'я та історії м Краматорська взагалі. Вона втрачена як унікальний архітектурний комплекс, побудований у стилі промислового модерну (споруда лікарні разом із будівлею каплиці). Пам'ятник містобудування, головну будівлю в забудові старого Краматорська, а саме району доменних прохідних Краматорського металургійного заводу, ми можемо на сьогодні описати тільки за фотографіями та за розповідями свідків. У цьому й полягає значення цього дослідження.

Література

1. *Коцаренко В. Ф. Краматорськ: витоки: збірник краєзнавчих нарисів / В. Ф. Коцаренко.— Житомир: Вид. О. О. Євенок, 2018.— 216 с.*
2. *Краматорской медицине 100 лет // Технополис.— 2001.— № 4 — С. 4.*
3. *Грибовский В. С. Больница первая готова первой прийти на помощь / В. С. Грибовский.— Краматорский металлург — 1999.— № 24.*
4. *Спогади О.В Кисельової Рукопис 1970 р. // Особистий архів Сазонової О. Я.*
5. *Інтерв'ю з Ю. Ф. Никифоровою, 1917–2006 рр. (м. Краматорськ, вул. Врачебна, б.26. 10.10.2005 р. Транскрибований аудіозапис Овсяннікової Н. Б.). Особистий архів Овсяннікової.*
6. *Домна заглянула в больницу // Краматорская Домна. 1928.— № 13.*
7. *Дела больничные и больные // Краматорская Домна. 1930.— № 2.*
8. *Никифорова Е. Медицина и быт // Краматорская правда.— 1930.— 1 мая.*
9. *Фото колективу Першої Краматорської лікарні.— 1925 р. // Особистий архів Сазонової О. Я.*
10. *Фото колективу Першої Краматорської Робочої лікарні.— 1932 р. // Особистий архів Сазонової О. Я.*
11. *Лист сім'ї Горохових до О. В. Нікіфорової від 29. 11. 1940. // Особистий архів Сазонової О. Я.*
12. *Джапарідзе Н. «Славные неизвестные мне советские врачи!» // Краматорская правда — 1943 р.— № 90 — С. 2*

13. *Наумова Л. П. Из жизни А. И. Заборовской, врача подпольного госпиталя // Восточній проект.— 2019.— № 27 — С. 16.*
14. *Баєва Д. В., Овсяннікова Н. Б. Забудова міста Краматорська на прикладі споруд, що залишилися з XIX — початку XX ст.— Краматорськ, 2001.— 80 с.*
15. *Фото першої Міської лікарні. Загальний вигляд. Фото Баєвої Д. 2002 р.*
16. *Фото першої Міської лікарні. Східний фасад. Фото Баєвої Д. 2002 р.*
17. *Фото каплиці першої Міської лікарні. Фото Баєвої Д. 2002 р.*

ПОЕТИЧНІ САМОЦВІТИ СВЯТОГІР'Я

Чипчар Тетяна,
учениця 10 класу Святогірської ЗОШ I–III ступенів,
м. Слов'янськ, Донецька область, Україна
Керівник: Єленко Тетяна Анатоліївна,
учитель української мови та літератури
Святогірської ЗОШ I–III ступенів
Слов'янської міської ради Донецької області

Святогір'я моє любе,
Моя рідна сторона.
Ти найкраще в цілім світі.
Кращих тебе міст нема.

Цикал Ольга

До кожного муза приходить, «коли захоче» та «де захоче», і ми з цим нічого не поробимо. Час і місце можуть бути зовсім неочікуваними або зовсім стереотипними. Наприклад, бібліотека, парк, у полоні сонячного проміння, пологий берег коло річки в погожу днину, дощовий вечір, місячна ніч або звичайне крісло в кімнаті. Але ніщо так не надихає людей, як природа. Чисте повітря, спів пташок, тихий шепіт озера та височезні дерева, які хитаються в такт вітру.

Чарівна природа Святих Гір — таємничі діброви, запашні луки, піщані кучугури лівого берега Дінця, могутні крейдяні сосни на скелях правобережжя — усе це схиляло до ліричних роздумів, мимоволі налаштовувало на поетичний лад багатьох письменників. Саме Святогірську присвячена сила-силенна віршів відомих та маловідомих поетів, і кожен, хто навідувався до Святих Гір, ніколи його не полишав без витвору мистецтва (а може й декількох). Святогірськ — це долина казок, спокою, церковних передзвонів та співів. До цього, здавалося б, маленького містечка, з'їжджаються люди, аби перепочити, подумати, згадати і просто помолитися за себе й рідних.

Ця земля народила талановиту поетесу Лідію Колесникову (фото 1). Її збірка «Намисто» береже в собі поезії, які написані у Святих Горах і для Святих Гір.

«Над Дінцем»

Сюди, де серцю наче ближче небо,
Де в снах дубів вирує гул віків,
Я стільки раз верталася до тебе,
До золотих піщаних берегів [1, с. 13–14].

«А вірші донецького поета, почесного громадянина Святогірська Бориса Бєлаша (фото 2) нашим читачам добре відомі, адже багато з них, особливо в збірках «Живая

тайна Святогорья», «Молчание добра» та «Поклон», дихають любов'ю до незвичайної краси природи нашого краю, до його людей. Автор присвятив деяким святогірцям ряд своїх поезій. Тому, певна річ, і мав повне право сказати: «Сколько раз душевно издерганный известной суетой я приезжал сюда подышать воздухом детства, бродил по опавшей листве, стоял на берегу Донца, слушая великое молчание догоравшего заката. И откуда знать, что меня исцеляло: живая близость берез ли, богатырских дубов, а может, кажущаяся отчуждённость монастыря на ответном утесе? И каждый раз, покидая Святогорье, я невольно ловлю себя на обострённом желании возвращаться к родным местам думами и сердцем…» [2, с. 6].

Фото 1

Фото 2

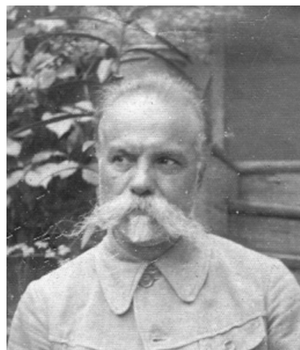

Фото 3

Фото 4

«Донецькі сонети» — збірка Миколи Чернявського (фото 3), в якій з особливою любов'ю поет згадує Сіверський Дінець «як ріку українців і росіян, яка протікає попід квітучими горами мальовничого Святогір'я» [3, с. 57].

Я течу з країни,
Де шумлять бори,
Монастир старинний
Хмуриться з гори… [3, с. 57–58]

Оспівував наш рідний дім — Святі Гори у своїх віршах і поет-романтик Михайло Петренко (фото 4). Він відомий своїми поезіями «Дивлюсь я на небо…» та «Взяв би

С. Малявко «Рідний край»
Земля ця — куточок небесного раю,
Тут час уповільнює спішний свій біг.
Північна перлина Донецького краю
Своєю красою полонила навік.

Т. Чала «Придінців'я»
А сосни мліють серед цього раю.
Ну що за диво — лісові дари!
О тихе Придінців'я, рідний краю,
Тобі я серце віддаю — бери! [4, с. 2]

Учителька історії Святогірської ЗОШ I–III ст. Романюк Тетяна Вікторівна є автором поезії «Посмішки землі», яка була надрукована в журналі «Шкільний світ». Тетяна Романюк у 2018 році стала переможницею конкурсу «Проби пера», присвяченого вшануванню творчості В. Сосюри.

Вірш «Посмішки землі» є досить актуальним у наш час, адже тема збереження природи є наскрізною…

Блакить небес і сонячне проміння,
І вітер лагідний, що дме на луки з гір,
Чарівний край… Це наше Святогір'я
Весняною порою наш полонить зір.

Степи, рівнини, гори, і узлісся,
Неначе килимом строкатим хтось заслав,
Неначе з пензлями і фарбами пронісся…
Тут, мабуть, першим сам Господь ступав. [5, с. 11]

Натхненні красою рідного краю, учні нашої школи спробували себе в поезії. «Поетичні самоцвіти» — це збірка учнівської творчості.

«Святогір'я»
А гори, милі серцю гори -
Святі у пам'яті віків.
Немов у володіннях Святогора
Церкви величаться по ним.
Сім'я Гукасян

«Дінець»
Замовкли пташки в верховітті
Тріпоче суха осока.
І лише Дінець довголітній
Зі шляху свого не зверта.
Буток Надія

Святогірськ був, є і буде тим клаптиком землі, до якого будуть тягнутися всі охочі, починаючи з простих людей, які приїздять на відпочинок, і, закінчуючи тими, хто шукає тут натхнення та спокій. Для нас це місце завжди буде домівкою, про яку будемо згадувати не лише в думках, а можливо, й у віршах.

я бандуру…» («Туди мої очі»), які потім були покладені на музику. «Розкішна природа, мабуть, була тим оточенням, у якому формувалась поетична натура хлопця» [3, с. 15]. Поет присвятив Святогір'ю цикл віршів, у яких «радісно говорить про красу земного життя, про розкішні сади і луги навколо міста» [3, с. 15]. Особливо виділяється серед інших поезія М. Петренка «Іван Кучерявий», яка розповідає про «жінку Грициху, чоловік якої воював проти ляхів і потрапив до них у полон, про старшого сина, який пішов у похід проти татар.

Журиться мати й за донькою:
Одпустила її з братом
В далеку дорогу,
Аж на Донець, в Святі Гори,
Помолиться Богу; [3, с. 15].

Як не дивно, Святогірськ приваблював не лише українських, а й російських поетів. Федір Іванович Тютчев прибув до Святих Гір з метою побачити цей райський куточок, слава якого дійшла й до Росії. «…І ось Федір Іванович Тютчев, людина під шістдесят років, зі своєю старшою донькою приїжджає до Святогірська. Як і кожного талановитого митця й тонкого лірика, його не могли не хвилювати чудесні картини природи й архітектура будівель над рікою, де «громадою отвесной, в белизне своей чудесной, над Донцом утес стоит» [3, с. 28]. Перший вірш, написаний донькою Тютчева, був про Святогірськ. Згодом батько відредагував його, зробив поетичнішим і струнківшим за будовою. І 15 вересня 1862 року в газеті «День» була надрукована спільна поезія батька й доньки:

Тихо, мягко над Украйной,
Обаятельною тайной
Ночь июльская лежит.
Небо так ушло глубоко,
Звёзды светят так высоко
И Донец во тьме блестит [3, с. 28].

Юрій Андрущенко — автор шести поетичних збірок, член Спілки письменників України. «На літо 1934 року припадає приїзд Ю. Андрущенка у Святогірськ. Він дуже захоплювався його краєвидами і, як свідчать спогади, не раз приїжджав сюди на відпочинок» [3, с. 93].

О, не забудь мені ніколи
Крейдяні гори над Дінцем
Де сосни вийшли дихать полем,
Де руку в небо звів Артем. [3, с. 91–92]

Велику увагу «Донецькій перлині» у своїй творчості приділяють поети-сучасники: Станіслав Малявко і Володимир Півень, Любов Меженіна і Тетяна Чала, Олена Кузнецова і Євгенія Корабльова тощо. Ось тільки краплинка їх творчості:

Л. Меженіна «Святогір'я моє»

Святогір'є моє, твоїх літ сивина.
По дорогах твоїх йшла священа війна.
Скільки тут полягло самих вірних синів,
Щоб під синю блакить голос дзвонів летів.

Література

1. *Колесникова Л. Намисто: Поезії / Л. М. Колесникова — Донецьк: Видавництво «Донбас», 1983. — 39 с.*
2. *Овчаренко І. Муза Святих Гір (Святогірськ у літературі та мистецтві) / І. М. Овчаренко — Слов'янськ: «Печатный двор», 2003. — 112 с.*
3. *Овчаренко І. Літературне Придінців'я: письменники у нашому краї / І. М. Овчаренко — Донецьк: РПВ «Лебідь», 1994. — 123 с.*
4. *Письменники Донеччини [Текст]: довідник / Національна Спілка письменників України; упоряд. І. О. Білий, С. В. Жуковський. — Донецьк: Національна Спілка письменників України: Журнал «Донбас», 2005. — 428 с.*
5. *Всеукраїнське художньо-публіцистичне видання для школярів «Шкільний журнал» № 4 — Красноармійськ: «Шкільний журнал», 2011. — 31 с.*

СВЯТО-ПОКРОВСЬКА ЦЕРКВА

Ярмоленко Дарина,
учениця 9 класу,
вихованка туристсько-краєзнавчого клубу «Ніка» комунального закладу «Центр дитячої та юнацької творчості» Варвинської селищної ради Чернігівської області
Керівник: Прима Олег Леонідович,
заступник директора з навчально-виховної роботи комунального закладу «Центр дитячої та юнацької творчості» Варвинської селищної ради Чернігівської області,
керівник туристсько-краєзнавчого клубу «Ніка»

Архітектура, — стверджують учені, — галузь людської діяльності, що характеризує рівень розвитку продуктивних сил, характер виробничих відносин, рівень технічних знань. І разом з тим архітектура може дати уявлення про особливості культури, художні смаки та естетичні ідеали суспільства

Ю. А. Асєєв, архітектор-реставратор

Церковна архітектура посідає особливе місце в будівництві, бо з найдавніших часів впливає на естетичні смаки народу. Споконвіку центром українського міста і села були церковні споруди, з якими практично пов'язана вся обрядовість з часів, коли християнство прийшло на Русь-Україну. Поволі наше суспільство починає цікавитись сакральною архітектурою: роллю різноманітних зовнішніх прикрас і внутрішнім оздобленням храмів. Люди вже розуміють, що кожна церковна споруда несе в собі, крім естетичного змісту, ще й історичні відомості, є частиною нашої національної пам'яті.

Багато в Україні мальовничих куточків, що милують око своєю неповторною красою. До таких місць, безперечно, належить село Антонівка.

Там, де сходиться Полісся з Лісостепом, де Чернігівщина межує з Полтавщиною, на лівому березі Удаю поміж мальовничих пагорбів та ярів розкинулося затишне село Антонівка. Із заходу до села прилягають луки, східна частина горбиста, порізана ярами, що переходять у степ. Село розташувалось п'ятикутником — п'ятьма довгими

вулицями, що сходяться біля Покровської церкви, архітектурної пам'ятки початку XX століття.

Ще на під'їзді до села привертають увагу сяючі на сонці куполи величної споруди. Історія цього храму відображає трагічну долю українського селянства минулих десятиліть.

Свято-Покровська церква, беззаперечно, є основною прикрасою і гордістю не тільки с. Антонівки, а всієї Варвинщини. Протягом століття гордо підноситься ця велична споруда над мальовничим селом та його околицями. Буремне XX століття залишило на її тілі глибокі рани, довелося пережити забуття і запустіння, пограбування і наругу. Але храм не здався, вистояв у надії на те, що колись таки здоровий глузд земляків переможе. І цей час, нарешті, настав. Тяжко, болісно, повільно, але невпинно життя повертається у зранені стіни. І нині душу селян гріють мелодійні передзвони, що скликають на божу службу.

За свідченням історика Лазаревського, перша згадка про село Антонівка припадає на 1666 р. Уже тоді в селі стояла дерев'яна церква. Більшу церкву, теж дерев'яну, антонівчани спорудили у 1765 році. Вона простояла до початку XX століття (нині на цьому місці водонапірна башта). Але вона була вже дуже старою, навіть у невеликі свята не вміщала прихожан.

За спогадами старожилів, у 1900 році у волосне село завітали представники земства з пропозицією збудувати цегляну двоповерхову школу, де могли б навчатися діти з усієї волості. Було зібрано схід села. На ньому виступили гості, вчителі. Потім слово взяв священник Болгарський, почав переконувати селян у необхідності будівництва нового храму; його підтримали заможні селяни. Люди в ті часи були глибоко віруючими. Як наслідок,— представників земства було відправлено ні з чим, на сході села вирішено будувати краще нову церкву. Ідею гаряче підтримав місцевий поміщик В. В. Тарновський — брат знаменитого мецената Василя Васильовича Тарновського — молодшого власника Качанівки, пообіцявши підтримати новобудову матеріально.

Село було великим, заможним, тому і церкву вирішили збудувати незвичайну. Єпархією у Чернігові був замовлений індивідуальний проєкт, який коштував шалених грошей. На жаль, ім'я архітектора нині невідоме, бо документи прилуцької єпархії згоріли у війну. Будівництво почалося у 1902 році і затяглося на довгі роки.

Місце для храму вибрали вдало — на найвищому пагорбі в центрі села. Будували церкву своїми силами. З Чернігова прибув лише підрядник та декілька його помічників. Ці робітники на схилі пагорба вирили собі землянки, в яких мешкали всі роки, поки йшло будівництво.

Закінчили будувати храм, як стверджує дослідник Куриленко, у 1914 році, хоча багато антонівчан упевнені, що у 1913 році до 300-ліття будинку Романових. Освячення відбулося на Покрову — 14 жовтня.

Церква вийшла на славу — висока, струнка будівля у псевдовізантійському стилі могла б стати окрасою кожного міста, навіть — столиці. Споруда має чотири бокові бані, великий центральний купол, велетенські внутрішні арки заввишки 16 метрів, завширшки — 20 метрів, тримають масивний центральний купол висотою 27 метрів. А з висоти дзвіниці видно, як на долоні навколишні села, що колись належали до Антонівської волості. Внутрішні стіни храму були розписані київськими майстрами чудовими орнаментами, сценами з життя святих. На всю округу було чути малиновий голос чотирьох дзвонів, подарованих поміщиком Тарновським.

Нелегка доля дісталася Покровській церкві. Недовго раділи жителі своїй красуні. Під час колективізації (1928 р.) церкву закрили, прекрасний іконостас, дорогоцінний срібний посуд, золотий хрест і чашу, що була пожертвувана заможними

жителями села, конфісковано радянською владою на потреби індустріалізації, дзвони знято на переплавку. Селянам ледве вдалося приховати дещо з церковних речей.

На довгі роки запустіло подвір'я храму, тут перестало вирувати життя, зник центр єднання, духовності, віри. У багатостраждальному 1932 році влада зробила спробу вдихнути нове життя в будівлю, відкривши клуб. Але спроба виявилась невдалою — чи акустика була погана, чи голодній молоді було не до сміху, але клуб невдовзі прикрили. Прекрасна споруда весь час муляла очі більшовикам — атеїстам. У 1940 році вирішено було церкву розібрати, а з матеріалу збудувати двоповерхову школу та клуб. Для руйнівних робіт привезли алданських комунарівців. Риштування звели швидко, а далі — робота загальмувалась, адже будували наші предки на совість, на віки. До літа 1941 року вдалося розібрати лише бокові бані. Та й здобутий матеріал нікуди не годився — купа битої цегли.

Варварському руйнуванню храму завадила війна. Під час відступу Червоної армії у вересні 1941 р. на дзвіниці знаходився спостережний пункт. Тому німці, що наступали від Журавки, встановили на горі «Злодіївка» артилерійські гармати і почали обстрілювати церкву. Дзвіниця дуже постраждала, бійців було вбито.

Як не дивно, мрії селян про відродження храму збулися під час німецької окупації. На початку 1942 року делегація селян на чолі зі старостою звернулася від імені селян до німецької комендатури у Варві з проханням дозволити проводити богослужіння у церкві, сплюндрованій більшовиками. Німці розуміли, що це буде вдалий пропагандистський хід на користь окупаційної влади, тому дали дозвіл без застережень. Прихожани знесли збережені речі, ікони і знову під високим куполом зазвучали божественні літургії. Службу проводив Іван Петрович Венгерський.

Після повернення, радянська влада не ризикнула відразу заборонити богослужіння. У тяжкі повоєнні роки вдови знаходили втіху в стінах храму, у молитві до Бога за родину, за Україну. Але згодом вони втратили право і на цю маленьку радість. У 1958 році під час чергової антицерковної кампанії церкву закрили остаточно. Довгий час споруда стояла пусткою. У 70-ті роки будівлю вирішили використати під зерносховище. Але віяти зерно під пильними поглядами святих ликів було якось незручно, тому розписи змили водою. Одного разу підігнали пожежну машину і могутнім струменем води змили образ Святого Духа у вигляді голуба з центрального купола. Так було здійснено черговий акт вандалізму щодо місцевої святині.

Ішли роки… З деградацією суспільства занепадає і село. Катастрофічно зменшується кількість жителів, страхіття колективізації, війни, голодомору винищують кращих представників трудолюбивого народу. Але люди вірили, що ще почують урочистий передзвін, що зберуться вони ще під високим куполом храму, щоб у молитві до Бога плекати надію на краще майбутнє для своїх дітей. Часи перебудови надали антонівчанам надію на відродження храму. У 1989 році Свято-Покровська церква була повторно освячена Прилуцьким благочинним протоієреєм

Василієм. На урочистостях були присутні священники з Ладана, Прилук, Линовиці, Івківців та Голубівки.

Надії почали справджуватись зі здобуттям незалежності України. У 1992 році місцева громада почала збирати кошти на відродження храму. Допомогла єпархія, вихідці з села.

У листопаді 2011 року оновлений храм своєю красою і величчю вразив прихожан.

Незважаючи на незавершеність реставраційних робіт, Свято-Покровська церква притягує погляди кожного, хто завітає у цей мальовничий куточок краю.

З усіх куточків Варвинщини і Прилуччини приїжджають сьогодні не лише дорослі, а й діти, щоб помолитися і помилуватися дивним витвором людських рук.

Література

1. *Газета «Слово Варвинщини «.— № 25.— 25.03.2009 рік.*
2. *Довідник з історії України (А-Я).— Київ, «Генеза», 2001.— С. 844.*
3. *Історія села Антонівка до 1962 р.*
4. *Куриленко М. Прилуцьке благочиння: історія, трагедія, відродження / М. Куриленко.— Чернігів, 2001.*
5. *Лазаревський А. Описаниє старой Малороссии. Полк Прилукский / А. Лазаревський.— 1902 р.— С. 386–387.*
6. *Прилуччина. Путівник.*
7. *Саверська-Лихошва В. В. Нариси з історії Варвинщини / В. В. Саверська-Лихошва.— Ніжин, 1999.— С. 16–20.*
8. *Спогади старожилів села.*
9. *Товстоляк Н. М. Меценати і суспільні діячі Тарновські, їх місце і роль в історії України XIX ст. / Н. М. Товстоляк.— Кривий Ріг, 2006. (На правах рукопису) — С. 112–146.*
10. *Чернігівщина. Енциклоп. довідник за ред. Кудрицького А. В.— К., 1990.— С. 38–39.*
11. *Чернігівська область. Путівник.— Видавництво «Богдана».— 2000.*

V СЕКЦІЯ
Екотуристичний та природно-рекреаційний потенціал Південно-Східної України

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ БІОІНДИКАЦІЇ ПРИ ВИЗНАЧЕНІ СТУПЕНЯ ТОКСИЧНОСТІ СТІЧНИХ ВОД

Азаров Всеволод,
вихованець гуртка «Екологічне краєзнавство» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді, учень 10 кл. ЗОШ І-ІІІ ступенів № 16, м. Краматорськ,
Донецька область, Україна
Керівник: Аксенкова Елла Володимирівна,
вчитель хімії ЗОШ І-ІІІ ступенів № 16, м. Краматорськ
керівник гуртка «Екологічне краєзнавство» ОЦТК

Вода і водні ресурси відіграють життєво важливу роль в розвитку народного господарства та існування суспільства. Забезпечення населення і виробництва, а також сільського господарства якісною водою в необхідній кількості належить до пріоритетних завдань. Величезне значення вода має в сільському господарстві і промисловому виробництві. Загальновідома необхідність її для побутових потреб людини, рослин і тварин.

Протягом усього періоду промислового розвитку схід України характеризувався високим обсягом викидів і скидів забруднюючих речовин і рівнем промислового забруднення навколишнього середовища. Через збройний конфлікт останні роки відбулося падіння обсягів промислового і сільськогосподарського виробництва в регіоні, а через це скорочення викидів і виробництва промислових відходів. Згідно зі статистичними даними на підконтрольних уряду України територіях Донецької та Луганської областей викиди в повітря знизилися в 2015 році до 87% від рівня 2014 року і становили 92% від цього рівня в 2016 році [1].

Через те, що на непідконтрольних уряду України територіях та поблизу лінії зіткнення наразі не працюють пости спостереження, ми не маємо можливості в повному обсязі оцінити зміни стану довкілля за час конфлікту. Однак згідно з даними інформаційно-аналітичних довідок за 2015–2017 роки, що готуються Мінприроди, в містах Маріуполь, Краматорськ, Слов’янськ, Лисичанськ, Сєвєродонецьк та Рубіжне випадків високого забруднення з концентрацією домішок вище 5 максимально разових гранично допустимих концентрацій зареєстровано не було [2].

В даний час зростання міського населення і бурхливий розвиток новітніх технологій в промисловості, а також інтенсифікація сільського господарства все більше ускладнюють проблеми забезпечення водою. Потреби у воді величезні і щорічно зростають, тільки протягом року води на земній кулі за всіма видами водопостачання складає 3300–3500 км^3. При цьому 70% всього водоспоживання використовується в сільському господарстві [3].

Дефіцит прісної води вже зараз стає світовою проблемою, для вирішення якої створюються і розробляються не тільки інвестиційні проекти та екологічні програми, а також координаційні та ефективні дії механізму екологічного контролю за участю підприємств, міст, районів.

Токсичні речовини, розчинені у воді, є причиною виникнення серцево-судинних захворювань, розкладів травлення, злоякісних новоутворень. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, до 2 млрд. людей мають хронічні захворювання через уживання забрудненої води. Щорічно від цього помирає близько 5 млн. людей.

За показником забруднення водних ресурсів за вісім місяців 2019 року Україна займає 105 місце в світі з можливих 120.

Дані спостережень за якістю води в мережах спостережень Сіверсько-Донецького БУВР і Державної служби України з надзвичайних ситуацій вказують на порівняно стабільний рівень забруднення поверхневих вод у регіоні, який у цілому відповідає ситуації до початку конфлікту; в Донецькій та Луганській областях в 2015–2016 роках було виявлено кілька випадків високого забруднення, які характеризуються перевищенням значення ГДК у 10 та більше разів [2].

Вода, що використовується для пиття і господарсько-побутових цілей, повинна відповідати певним гігієнічним вимогам, викладеним у Державних санітарних правилах і нормах України 1996 року «Вода питна. Гігієнічні вимоги до якості води централізованого господарсько-питного водопостачання».

Мета роботи: оцінити за результатами біотестування з використанням рачків виду Daphnia Magna S. ступінь токсичності стічних вод, що впадають до річки Казенний Торець з територій Новокраматорського машинобудівного заводу та Краматорського асфальтобетонного заводу; довести цю інформації до відома мешканців села Ясногірка Донецької області.

Завдання: зробити огляд літератури щодо класифікації гідробіонтів за ступенями чутливості до токсичних речовин різної природи; провести короткочасне біотестування для визначення гострої токсичності дії води на дафній за показником їх виживаності; зробити висновки про ступінь токсичності води.

Актуальність. Відомо, що найбільш чутливими до токсичних речовин різної природи є прісноводні ракоподібні роду Daphnia. Вони не тільки мають гарну фільтраційну здатність і в більшості випадків зазнають швидкого впливу розчинних та дрібнодисперсних завислих речовин, але й мають короткий біологічний цикл. Тобто можливо простежити дію токсинів на ряді поколінь при невеликій тривалості досліду. Також дафнії стійки до зміни кисневого режиму. При зниженні концентрації розчиненого кисню рачки стають яскраво-червоними (у них спостерігається підвищений вміст гемоглобіну), а при оптимальному вмісті — рожево-жовтими.

Методи дослідження: збір та аналіз інформації про гідробіонтів, як індикаторів чутливості до дії токсичних речовин різної природи, спостереження, порівняння та аналіз.

Для біотестування нами було взята Daphnia magna Straus (водяна блоха), яка легко культивується у лабораторіях. При сприятливих умовах дафнії розмножуються партеногенетично (народжуються тільки самки), а при зміні умов існування (зниження температури, нестача їжі) у популяції з'являються самці. У природі дафнії живуть 1–2 місяців, в лабораторії — до 4 місяців. Підвищена температура водного середовища скорочує тривалість життя ракоподібних, тому дослідження проводилося в термостаті з температурним режимом 20^{0}С. Кормом для рачків слугує зелена водорість хлорела. Вода для культивування — відстояна водопровідна вода, дехлорована шляхом аерації протягом тижня [4].

Таблиця 1. **Виживаність дафній відносно контролю в пробах стічних вод Новокраматорського машинобудівного заводу**

Час, годин	**Контроль**				**Тест-полігон біля Новокраматорського машинобудівного заводу**															
					Нерозведена проба				***Розведення 1:3***				***Розведення 1:10***				***Розведення 1:15***			
	Проба 1	Проба 2	Середнє	% до контролю	Проба 1	Проба 2	Середнє	% до контролю	Проба 1	Проба 2	Середнє	% до контролю	Проба 1	Проба 2	Середнє	% до контролю	Проба 1	Проба 2	Середнє	% до контролю
Кількість дафній, що вижили																				
1	10	10	10	**100**	8	8	8	**80**	9	9	9	**90**	10	9	9,5	**95**	10	10	10	**100**
6	10	10	10	**100**	8	7	7,5	**75**	8	8	8	**80**	9	8	8,5	**85**	10	10	10	**100**
24	10	10	10	**100**	7	6	6,5	**65**	8	8	8	**80**	9	8	8,5	**85**	9	9	9	**90**
48	10	10	10	**100**	6	6	6	**60**	7	7	7	**70**	8	8	8	**80**	8	9	8,5	**90**
72	10	10	10	**100**	5	5	5	**50**	6	7	6,5	**65**	8	7	7,5	**75**	8	8	8	**80**
96	10	9	9,5	**95**	4	4	4	**42,11**	6	6	6	**63,16**	7	6	6,5	**68,42**	7	8	7,5	**78,95**
120	9	9	9	**90**	3	3	3	**33,33**	5	5	5	**55,56**	6	6	6	**66,67**	7	7	7	**77,78**

Таблиця 2. **Виживаність дафній відносно контролю в пробах стічних вод Краматорського асфальтобетонного заводу**

Час, годин	**Контроль**				**Тест-полігон біля Краматорського асфальтобетонного заводу**															
					Нерозведена проба				***Розведення 1:3***				***Розведення 1:10***				***Розведення 1:15***			
	Проба 1	Проба 2	Середнє	% до контролю	Проба 1	Проба 2	Середнє	% до контролю	Проба 1	Проба 2	Середнє	% до контролю	Проба 1	Проба 2	Середнє	% до контролю	Проба 1	Проба 2	Середнє	% до контролю
Кількість дафній, що вижили																				
1	10	10	10	**100**	7	7	7	**70**	9	8	8,5	**85**	9	9	9	**90**	10	10	10	**100**
6	10	10	10	**100**	6	6	6	**60**	8	8	8	**80**	9	9	9	**90**	10	10	10	**100**
24	10	10	10	**100**	5	6	5,5	**55**	7	6	6,5	**65**	8	8	8	**80**	9	9	9	**90**
48	10	10	10	**100**	5	5	5	**50**	6	5	5,5	**55**	8	7	7,5	**75**	8	8	8	**80**
72	10	10	10	**100**	4	4	4	**40**	5	5	5	**50**	7	7	7	**70**	8	8	8	**80**
96	10	9	9,5	**95**	3	4	3,5	**36,84**	4	4	4	**42,11**	6	6	6	**63,1**	7	7	7	**73,66**
120	9	9	9	**90**	2	3	2,5	**27,78**	4	3	3,5	**38,89**	5	5	5	**55,56**	7	7	7	**77,78**

Критеріями оцінки якості водного середовища слугують стандартні показники виживаності, розвитку і розмноження тварин. Для визначення гострої токсичної дії води на дафній за показником їх виживаності облік тест-організмів проводився протягом 120 годин (при короткочасному біотестуванні рачків не годують). Час загибелі дафній відзначається за фактом настання іммобілізації. Особини, що вижили, вважаються ті, які через 15 секунд після легкого погойдування спливають та вільно пересувають у воді [5].

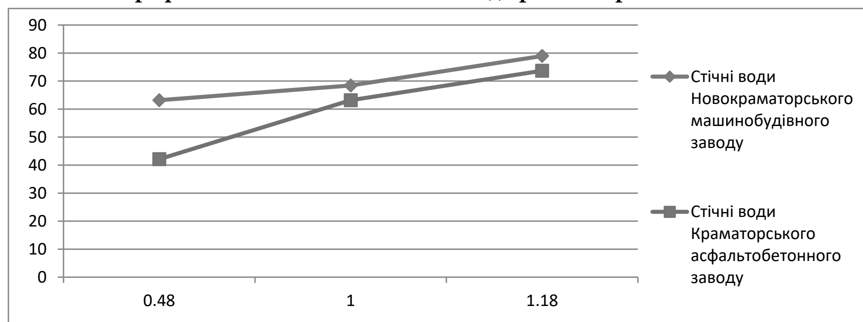
Для проведення біологічного моніторингу довкілля були виділені тест-полігони (територія села Ясногірка біля Новокраматорського машинобудівного заводу та Краматорського асфальтобетонного заводу). Відбір проб з водних джерел проводився у вересні 2019 року згідно «ДСТУ ISO 5667–6–2001 Якість води. Відбір проб. Частина 6».

Біотестування проходило в двох повторюваних нерозведених пробах та при розведенні 1:3; 1:10; 1:15. Отримані нами результати на організмовому рівні наведені в таблицях 1,2.

Тобто, у нерозведених пробах, відібраних біля Новокраматорського машинобудівного заводу, через 120 годин гине понад 66,67% дафній, у пробах, відібраних біля Краматорського асфальтобетонного заводу — 72,22%. відповідно.

Визначаємо логарифми кратності розведення стічної води: lg 3 = 0,48; lg 10 = 1,00; lg 15 = 1,18 та будуємо графік, на якому по осі у відкладаємо виживаність дафній через 96 годин у відсотках стосовно контролю, а по осі х — логарифми концентрацій.

Графік залежності виживаності від кратності розбавлення

Визначаємо величину кратності розведення стічних вод Краматорського асфальтобетонного заводу: $lgn_{50} \approx 0{,}72$; $lgn_{100} \approx 1{,}35$; $ЛКр_{50} = 10^{0,72} = 5{,}25$; $ЛКр_{100} = 10^{1,35} = 22{,}39$; тобто 50% дафній гинуть при розведенні 1:5,25, а при розведенні 1:22,39 стічна вода не чинить токсичного впливу на організми. При розведенні 1:18,62 стічних вод Новокраматорського машинобудівного заводу ($lgn_{100} \approx 1{,}27$) виживають 100% дафній.

Отже, стоки підприємств чинять у різному ступені токсичний вплив на живі організми при всіх досліджених кратностях розведення (тому що загибель дафній спостерігалася у всіх варіантах). У зв'язку з тим, що при розведені у співвідношенні 1:3 кількість особин дафній, що вижили, зростає на 22,23% та 11,11%, можна зробити висновок про те, що стічна вода даних підприємств відноситься до середнього класу токсичності промислових вод. Токсичний ефект стічних вод знімається при розведенні в 18–22 рази.

Література

1. *Державна служба статистики України. Нормативно-директивні документи МОЗ України. URL: http:// www.ukrstat.gov.ua*

2. *Оцінка екологічної шкоди та пріоритети відновлення довкілля на сході України / Департамент екології та природних ресурсів Донецької обласної державної адміністрації. URL: http://ecology.donoda.gov.ua*
3. *Программа научно-технического развития Донецкой области на период до 2020 года / Донецька обласна рада; Донецька обласна державна адміністрація; НАН України. Донецк, 2007. 211 с.*
4. *Методы биоиндикации и биотестирования природных вод. Сб. научн. трудов. Л.: Гидрометеоиздат, 1987. 212 с.*
5. *Калінін М.І., Єлісєєв В.В. Біометрія: Підручник для студентів вузів біологічних та екологічних напрямків. Миколаїв: Вид-во МФ НаУКМА, 2000. 204 с.*

НОВА ТУРИСТИЧНА ПЕРЛИНА ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ — НОВОБОГОРОДИЦЬКА ФОРТЕЦЯ

Броварна Анна,
учениця 11 кл. КЗО «СЗШ № 128» ДМР, м. Дніпро,
Дніпропетровська область, Україна
Керівник: Федун Вікторія Василівна
учитель географії КЗО «СЗШ № 128» ДМР

Екотуризм, історичний туризм — галузі, які тільки починають набирати обертів, стають популярними на території Південно-Східної України. Вже всім відомі туристичні маршрути Західної України, куди прямують потягами та автобусами, щоб подивитися Львів, Івано-Франківськ, Тернопіль, Кам'янець-Подільський, чого, на превеликий жаль, немає у нашому регіоні. Для цього існує ряд причин, як об'єктивних так і суб'єктивних, але разом з тим починається поступове залучення туристів і до нашого краю.

Однією з таких туристичних «родзинок» починає формуватися пам'ятка історії національного значення — Новобогородицька фортеця. Розташована вона в околицях міста Дніпра, на його лівому березі, і до неї з центра міста можна доїхати на маршрутці.

Фортецю збудували, переслідуючи військово-політичні цілі, за наказом князя Голіцина після першого невдалого походу на Крим (1686 рік) для стримування набігів від татар, утримання продовольства, зброї, фуражу та інших, необхідних для організації походу в Крим припасів. Одночасно їй відводилося важливе місце у контролі походів запорозьких козаків річкою Самарою в Надазов'я та на Дон. На це вказує обрання місця для будівництва — на високому розі, вище впадіння р. Самари у Дніпро, майже навпроти Кодацької фортеці, спорудженої польським урядом у 1635 р. з цією ж метою — контролювати пересування запорозького козацтва Дніпром [1, с. 131–153]. Спорудою фортеці завідував сам гетьман Лівобережної України І. Мазепа. На будівництві працювали козаки Гетьманщини. Поширеною і загальноприйнятою є думка, що план фортеці розробив німецький інженер-полковник фон Зален. За іншою ж версією — голландський інженер Вансаль. Земляно-дерев'яна Новобогородицька фортеця складалася з надійного укріплення (власне фортеці) для військових та цивільної житлової частини — посаду, обнесеного валами. Довкола фортеці був викопаний рів. Усередині спорудили дерев'яну церкву імені Пресвятої Богородиці. За своїм прямим призначенням фортеця була використана у 1689 році під час невдалого Другого Кримського походу на Перекоп під головуванням російського князя В. Голіцина. Академік Д.І. Яворницький пише, що з цього часу фортеця Новобогородицька надовго стала місцем для постійного резерву московських військ у боротьбі з турками й татарами і, частково, з військом низових козаків [2, с. 44–49]. Після організованого Петром І невдалого бойового походу в Молдавію у 1711 році,

цар змушений був укласти Прутський мирний договір з Османською імперією. За умовами договору цареві необхідно було знищити укріплення на півдні, побудовані для боротьби з татарами і турками. Серед засуджених до руйнування була і Новобогородицька фортеця, яку розібрали за указом Петра I того ж 1711 року. Але вже у 1735–1739 рр., в період російсько-турецької війни, твердиню відродили. Фельдмаршал Б. Х. Мініх побудував на її місці Самарський редут. «У 1742 році замість редуту 3 була споруджена велика п'ятибастіонна фортеця, яка знову отримала назву Новобогородицька… Нова фортеця входила в систему величезної Української укріпленої лінії, що складалася з 17 фортець, 140 редутів і сотень кілометрів валів між ними, як передовий форпост…» [3, с. 25]. Як і вздовж всієї Української лінії укріплень біля цитаделі стало поселятися, головним чином, торгово-ремісниче населення, виникли селітрові, порохові заводи, купецькі лавки, житлові будинки. Новобогородицька фортеця, яка знаходилася на перетині основних торгівельних шляхів між Центральною та Західною Європою і Росією, займала важливе місце у військовому, торговельному й політичному відношенні. З 1783 року, після приєднання до Росії Криму і остаточного підпорядкування Північного Причорномор'я, зникла потреба в існуванні фортець на зазначених територіях. Крім того, будівництво губернського міста Катеринослава-I, в передмісті якого знаходилася на той час Новобогородицька фортеця, було перенесено на високий — правий берег Дніпра. У таких умовах Новобогородицька твердиня поступово занепадає та руйнується, залишаючись в історії краю як взірець фортифікаційного мистецтва XVIII ст.

З плином двох століть Новобогородицька фортеця представлена залишками земляних валів (висотою 3–6 м, шириною до 25 м) та бастіонів, сухим ровом, розташованими у східній піднесеній частині півострова, з круто обривистим гранітним берегом. Залишки валу вздовж ріки Самари тягнуться на відстань 100 м, перпендикулярно Самарі на 50 м. Вали відстоять від берегового обриву в середньому на 30 м. Між бастіонами у валах помітні сліди п'яти воріт шириною до 15 м. При погляді зверху бастіонна система має зіркоподібну форму.

Внутрішня площа фортеці близько 180000 м². Оглядаючи залишки укріплення безпосередньо в натурі, складно оцінити досконалість геометричної форми бастіонної системи, яку можливо побачити повністю тільки з висоти «пташиного польоту» або на супутникових знімках. Тому відвідувачу важко створити для себе навіть «ілюзію присутності» пам'ятки.

До середини 60-х років минулого століття територія історичного укріплення інтенсивно розорювалася, пізніше була перетворена на лісопаркову зону з мальовничими краєвидами берегів Самари. 8 серпня 1970 року рішенням Дніпропетровського облвиконкому № 618, залишки Новобогородицької фортеці отримали статус пам'ятки історії місцевого значення. Присвоєнню такого статусу передували дослідження пам'ятки, за результатами яких створено облікову документацію, в якій зазначено, що «територія багата старожитностями», додавався перелік знайдених артефактів, які були передані на зберігання та експонування до Дніпропетровського історичного музею. 30 років потому, у 2000 році, фортецею знову зацікавилися вчені Дніпропетровського національного університету та наукові співробітники Лабораторії археології Придніпров'я на чолі з професором І. Ф. Ковальовою. Через недостатнє фінансування археологи поволі і з перервами продовжили розвідки і розкопки. Помножили колекції музеїв новими артефактами бронзового століття (II тис. до н.е.), черняхівської культури (II ст.), а також знахідками XVI — першої половини XVIII ст. (монети, торгові пломби, залишки зброї та обмундирування, предмети одягу, каблучки-печатки, натільні хрести).

Сучасні дослідники, оминаючи факт офіційного визнання фортеці виключно пам'яткою історії, наголошують на її високій археологічній цінності, повністю

блокуючи будь-який подальший розвиток фортифікації. Археологи підкреслюють, що будь-яке будівництво чи інші перетворення на території пам'ятки недоцільне і шкідливе, а сама пам'ятка має використовуватись виключно як об'єкт науково-дослідницької діяльності в рамках створення культурно-археологічного заповідника. Для проведення подальших археологічних розкопок дослідники просять гроші у держави [4].

Унікальність Новобогородицької фортеці полягає в тому, що це єдине велике поселення козацької доби в Степовій Україні, що дійшло до нашого часу, не зазнавши істотного руйнування, уникнувши поглинання новітніми забудовами. Пам'ятка майже всією своєї площею відкрита для археологічного дослідження, музеєфікації та реконструкції.

Разом з тим, з жовтня 2008 року проводяться фольклорно-етнографічні фестивалі «Самарська Покрова», під час яких експонуються археологічні знахідки та проводяться тематичні екскурсії.

Питання збереження, наукового дослідження та популяризації історичних знань про цю унікальну пам'ятку, потребували всебічної підтримки з боку органів державної влади та місцевого самоврядування.

Починаючи з 2017 року, тут проводиться масштабний автентичний етноісторичний фестиваль «Самар-Дніпро-Фест», який користується шаленою популярністю дніпрян та гостей міста. У 2019 році аматори-бігуни провели забіг валами фортеці.

Таким чином, Новобогородицька фортеця поступово набуває туристичного значення. Вже починається її відвідування не лише мешканцями, але й гостями міста.

Література

1. *Мицик Ю. А. Козацький край: Нариси з історії Дніпропетровщини XV–XVIII ст. Дніпропетровськ: Пороги, 1997. С. 131–153.*
2. *Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. К.: Наукова думка, 1991. Т. 3. С. 44–49.*
3. *Старостін В. Столиця степового краю. Дніпропетровськ. Нариси з історії міста. Дніпропетровськ: Дніпрокнига, 2004. С. 25.*
4. *Постригань У. В. Новобогородицька фортеця — пам'ятка історії, значення якої ще належить оцінити. URL: https://www.researchgate.net/publication/301302111_NOVOBOGORODICKA_FORTECA_PAM'ATKA_ISTORII_ZNACENNA_AKOI_SE_NALEZIT_OCINITI_NOVOBOHORODYTSKA_FORTRESS_HISTORIC_LANDMARK_WITH_UNDEFINED_SIGNIFICANCE (дата звернення: 15.10.2019 р.)*

ГЕОЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН ҐРУНТІВ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ НА ПРИКЛАДІ МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО РАЙОНУ

Вержак Даніл,
учень 8 кл. ЗШ І-ІІ ст.,
с. Промінь, Запорізька область, Україна
Керівник: Покамєстова Катерина Сергіївна,
вчитель Промінівської ЗШ І-ІІ ст.,
керівник гуртка КЗ «Центр туризму» ЗОР, с. Промінь

Ґрунтовий покрив Мелітопольського району Запорізької області вивчається досить тривалий час, але геоекологічними проблемами ґрунтів на районному рівні зацікавилися досить недавно.

Мелітопольський район розташований у південній степовій зоні України з характерним рівнинним ландшафтом та південно-східній частині Запорізької області.

На рівнинному рельєфі досліджуваного району сформувалися різні типи ґрунтів, у зміні яких спостерігається зональна закономірність. Умови ґрунтоутворення закономірно і швидко змінюються в напрямку півдня району [2].

В умовах Мелітопольського району сформувалися такі ґрунти:

— чорноземи південні слабосолонцюваті;
— темно-каштанові солонцюваті та каштанові ґрунти;
— солонці;
— лучно-чорноземні ґрунти;
— чорноземи супіщані і піщано-середньосуглинисті.

На основі публічної кадастрової карти України (інтерактивної) Земельного порталу України в ході проведення дослідження було складено картосхему ґрунтів Мелітопольського району [4].

Для більш детальної оцінки якісної характеристики ґрунтів Мелітопольського району було проаналізовано інтерактивні карти України та складено картосхеми для території району за такими показниками:

— еродованість,
— родючість,
— фільтрація,
— агрохімічний склад.

Ґрунти на всій території Мелітопольського району мають досить високу ступінь еродованості. Для більшої частини регіони характерний показник 21–30%. На північному сході Мелітопольського району цей показник досягає 61–70%. При цьому, вся територія району характеризується інтенсивним проявом пилових бур.

Аналізуючи карту фільтрації ґрунтів України можна виділити меліоративну зону, до якої відноситься район проведення дослідження, визначити коефіцієнти фільтрації.

Найбільшим багатством ґрунту є гумус — органічна речовина, яка являється важливим джерелом елементів живлення[1]. Рівень родючості ґрунтів Мелітопольського району переважно визначений як добрий — для більшості території він становить 66–73 бали, в центрально-північній частині — 80–87 балів. Лише на півдні району, незначна площа зайнята особливо-малородючими ґрунтами (17–24 бали) [3].

Регулювати родючість можна з допомогою більш досконалої обробки ґрунту, яка сприяє скороченню темпів мінералізації гумусу. При моніторингу земельного фонду району було встановлено, що більшість земельних угідь, які знаходяться у руках землекористувачів, обробляються або новітніми агротехнічними машинами або сучасними методами мінералізації. Таким чином підтримуючи родючість ґрунтів. Також при дослідженні встановлений факт використання методів гіпсування орних земель, які зазнали окислення.

Для наочної оцінки ґрунту, в рамках проведення дослідження було зроблено ґрунтові розрізи на території сіл Ясне та Відрадне Промінівської сільської ради Мелітопольського району.

Розріз № 1 «Дослідження ґрунтів у с. Відрадне» знаходився у південно-східній (азимут 260°) частині с. Відрадне, на відстані 250 м на північ від правого берегу р. Юшанли (азимут 177°).

Розріз мав 4 горизонти (А, АВ, В1, ВС) загальна висота якого 160 см. Розріз відповідав типовому розрізу чорнозему звичайному.

Розріз № 2 «Дослідження ґрунтів у с. Ясне» місце дослідження якого знаходився у північно-західній частині села Ясне, (азимут 158°). Параметри ґрунтового розрізу: висота 100 см. Розріз відповідає типовому розрізу чорнозему південному.

При проведенні дослідницької роботи двох розрізів було встановлено дійсність відповідності типів ґрунтів основуючись на картосхеми, взяті з архіву Промінівської сільської ради Мелітопольського району.

В ході роботи було виявлено, що у досліджуваному районі, як і в Запорізькій області, руйнування та деградація ґрунтів мають чотири основні причини:

— ерозія, підкислення та засолення ґрунтів внаслідок механічного руйнування водою і вітром, неправильного впровадження меліоративних заходів;
— спустелення, через висушування та переущільнення, через багаторазовий обробіток потужними і важкими тракторами і комбайнами.
— Забруднення речовинами антропогенного походження;
— прямі втрати через відведення під міські будівлі, дороги, аеродроми тощо.

На сьогоднішній момент площа землекористування Мелітопольського району складає 160 тис. га, в тому числі сільськогосподарських угідь — 153,6 тис. га. З них рілля займає 133,6 тис. га, багаторічні насадження — 4 тис. га, сіножаті і пасовища — 16 тис. га [5].

З урахуванням особливої екологічної й економічної цінності сільськогосподарських земель принциповим є питання про екологічно доцільні методи ведення сільського господарства. Методи, що зберігають і покращують ґрунт, такі, як тестування, контурна оранка, компостування і вирощування покривних культур, використання полікультур і сівозміни [3].

Також в ході дослідження деградації ґрунтів, було виявлено одну з причин вітрової та водної ерозії на території району. Нею стала явно виражена дегресія лісосмуг. Незаконна вирубка призвела до вкрай тяжкої ситуації на даний період часу. Незважаючи на щорічні заплановані заходи по озелененню та лісонасаджень лісгоспу, багато полів зазнають вивітрювання та вимивання ґрунтового покриву. Адже більша частина орних земель знаходиться у власному користуванні землевласників, за ними залишається право контролювати прилеглі до території земельних ділянок лісосмуги. Також нами було виявлено розорювання земель вздовж схилів перпендикулярно річці, що є недопустимим.

Структура та стан земельних ресурсів сьогодення цілком і повністю залежить від її споживача та користувача, тобто людини.

Тому, задля подальшого збереження ґрунтів Мелітопольського району та покращення їх стану треба насамперед на державному рівні вдосконалити законодавчу базу. Для запобігання деградації ґрунтів на районному рівні варто підійти комплексно та придержуватись таких вимог як:

1. Керівники державних господарств та власники земельних угідь мають використовувати новітні технології при обробці земель, співпрацювати з науковими інститутами, робити регулярну оцінку якості ґрунтового покриву земельних угідь.
2. Меліоративні заходи мають бути раціональними та відповідати конкретним потребам ґрунтів на певній території.
3. Для запобігання водній ерозії потрібно дотримуватись основним правилам проведення орних та посівних робіт.
4. Для запобігання вітровій ерозії необхідно регулярно слідкувати за станом полезахисних лісосмуг, поповнювати їх молодими саджанцями, заборонити несанкціоновану вирубку дерев.
5. Для запобігання втрати родючих властивостей ґрунту під час стихійних пожеж (що характерні для степової частини України в цілому) необхідно також навколо полів залишати незасіяну, розорану лінію.
6. Придержуватись балансу між співвідношенням галузей землеробства та тваринництва, щоб дати можливість природно відтворюватись земельним

угіддям. Усі галузі сільського господарства мають працювати на нових технічних, технологічних, економічних і організаційних принципах відповідно до екологічних норм.

Основуючись на вищесказаному, можна зазначити, що незважаючи на законодавчу базу та діючі природоохоронні організації, ґрунти досліджуваної території деградують під впливом антропогенного фактору.

Звичайно в бурхливе століття науки та техніки прикрасою нашої рідної землі є ландшафти, створені людською рукою — хлібні ниви, сади, парки, річки-канали, що напоїли знеможений суховіями ґрунт. Але коли людина занадто активно і інколи не зовсім продумано вторгається в один із важливих компонентів біосфери — ґрунту, порушуючи його природний склад та родючість, яка формувалася на протязі багатьох ер, нашою задачею має бути в першу чергу екологізація мислення. Бо саме так, спочатку — «екологічна думка», а далі — «екологічна дія». І все це за для того, щоб вміти уміло розпоряджуватися сьогоднішнім днем, передбачати завтрашні проблеми, зробити взаємовідносини людини та природного компоненту — землі, з екологічної точки зору більш збалансованим та плідним, навчити та передати знання та навики екологічного ставлення підростаючим поколінням.

Література

1. *Савін В. В., Тунік А. Г. Основи екології: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Запоріжжя: Прем'єр, 2001. 360 с*
2. *Чорний І. Б. Географія ґрунтів з основами ґрунтознавства. К.: Вища школа, 1995. 240 с*
3. *Офіційний сайт Головного управління статистики в Запорізькій області. URL: http://www.zp.ukrstat.gov.ua/.*
4. *Офіційний сайт Держгеокадастру. URL: http://land.gov.ua*
5. *Офіційний сайт Мелітопольської районної держадміністрації. Програма отримання часткової (20%) компенсації вартості придбаної сільськогосподарської техніки та обладнання Українського виробництва. URL: http://mrda.gov.ua/silske-gospodarstvo/ 2017*

НА ЛАНДШАФТИ БАЛКИ СКЕЛЕВАТА

Король Катерина,
учениця 9 кл. Опорного закладу «Торецька ЗОШ І-ІІІ ступенів № 6» м. Торецьк Донецька область, Україна
Керівник: Костюков Віктор Володимирович,
учитель географії, біології Опорного закладу «Торецька ЗОШ І-ІІІ ступенів № 6», м. Торецьк

Актуальність теми зумовлена недостатнім висвітленням у науковій літературі особливостей природи нашої місцевості; необхідністю розробки рекомендацій щодо охорони природи і раціонального природокористування.

В балці Скелеватій вперше на Донбасі було знайдено вугілля. Про це свідчить документи, які були опубліковані в книзі професора А. А. Зворикіна «Открытие и начало разработки угольных месторождений в России» у 1949 році. «В прошлом 1722 году, генваря 20-го дня в Берг-коллегию от президента государственной Камор-коллегии господина Голицина прислано для объявления разных руд для проб в двух бочонках

да еще в бочонке земляного уголья, которые де сысканы близ Бахмутских соляных заводов» (ЦГАДА СССР, ф. Берг-коллегии, д. 629, л. 7).

Документ, датований 23 січня 1724 року, адресований до камер-колегії з позначкою «от соляного правления Бахмута», підписаний лантратом Никитой Вепрейским та капітаном Семеном Чирковим. До листа було додано «реєстр вновь найденных руд в различных урочищах близ Бахмута» та вказані відстані до тих місць. Так, під номером першим зазначені «уголье земляное и руда найденные в урочище Скелеватое в 25 верстах от Бахмута.», а також вказано «что присланных из Белгородской провинции в Бахмут 194 человека недостаточно для разработки земляного уголья» [1, с. 177]. Таким чином вплив активної людської діяльності на ландшафти балки налічує вже близько трьох століть, якщо вважати датою відкриття вугілля в балці 1721 рік.

Верхів'я балки неможливо дослідити тому, що воно засипане відвалами гірських порід (териконом) колишньої шахти «Нова», але з під терикона пробивається вода, яка формує основний струмок балки. Майже відразу біля терикону вздовж струмка росте тростина південноєвропейська, на правому березі переважає трав'яниста рослинність, а на лівому — лісосмуга з дубу черешчатого. Вихід вод з під терикона свідчить і про те, що під ним існують джерела води. Рослинний покрив схилів балки трав'янистий з переважанням типчаку, полину. Проте навесні можна побачити дикий мак, ромашку аптекарську та інші види трав. На правому березі переважають зарості з осоки чорної, але й тут можна побачити пирій повзучий, шалфей та ін. Вздовж струмка та де-не-де на схилах ростуть лох сріблястий, дика груша, акація, ясен.

Досить цікавим є також єдине відгалуження верхньої частини балки, яке розташоване по ліву сторону від центральної (осьової) долини. Воно дуже вузьке, завширшки не більше 70 метрів, на правому схилі знаходяться рештки вугільних копалень кінця XVIII — початку XX століть, з відвалами породи не вище 1,5 метрів і один терикон висотою, навіть зараз, близько 6 метрів (за довжиною це відгалуження навіть переважає центральну (осьову) долину балки (метрів на 500). В середині XVIII століття видобуток вугілля в балці ще був нерегулярним, цьому перешкоджала висока ймовірність татарської навали, але все ж таки відбувалася через дефіцит дров для Бахмутських соляних промислів. Вугілля використовувалося для випарювання солі та для латання сковорідок. Місце, де були перші вугільні промисли, було знайдене за щоденником Іоганна Антона Гільденштедта (1774 рік), який вказав, що вугільні поклади знаходяться в восьми верстах (близько 15 км) від хутора Щербинівський [2, с. 177]. Це підвищення між розгалуженням в верхній частині балки. При опитуванні старожилів міста, було виявлено, що видобуток вугілля в цій частині відбувався в невеликих обсягах до 50-х років XX століття. Відвали пустої породи видно практично повсюди, частина з них вже вкрита ґрунтово-рослинним покривом (товщиною до 5 см) на більш старих розробках, а частина з них і зараз виходять на денну поверхню (Фото 1). На карті міста струмок відгалуження показаний як пересихаючий, а насправді це не так. Може він колись і пересихав, але зараз в нього скидають води, що відкачують з колишньої шахти «Нова», тому він повноводний цілий рік.

Фото 1

На схилах цього відгалуження росте лише різнотравно-пирійна рослинність. На підвищенні між відгалуженням і центральною (осьовою) долиною розташована частина вулиці Дарвіна і рештки стародавніх копалень. Проте саме на цьому відгалуженні в травні 2018 року було знайдено два види рослин, занесених до Червоної Книги України: ковила Лессінга [3, с. 30] (Фото 2) і цибуля лінійна [3, с. 11]. Відвали пустої породи видно практично повсюди, частина з них вже вкрита ґрунтово-рослинним покривом (товщиною до 5 см) на більш старих розробках, а частина з них і зараз виходять на денну поверхню. Поряд з різними травами на місці цих розробок ростуть і дерева: груші, лох сріблястий, тополі.

Фото 2

У центральній долині балки вздовж струмка деревний покрив поступово згущується. Лох сріблястий зникає, але з'являються верби, ясен, а також чагарники: клен татарський, глід та інші. Зникають навіть зарості очерету. Дуже несприятливим для природного комплексу балки є те, що недалеко від правого схилу, поблизу поєднання осьової частини та бічного відгалуження, розташована насосна станція міськводоканалу, яка перекачує відходи каналізації. В ній повсякчас труби течуть, отруюючи струмок; а в травні 2017 року вони взагалі зробили аварійний викид каналізації в струмок, так що навіть вся риба в ставочку біля дамби загинула. В струмку відгалуження були помічені невеликі рибки, так що мабуть, вони в ставок невдовзі попадуть. Там, де близько підходять оселі мешканців, на схили балки викидається багато сміття, що утворюють численні «сміттєпади». У підніжжя дамби розташований ставок, наполовину зарослий очеретом звичайним, проте на правому березі весь схил покритий важкопрохідними заростями клену ясенеподібного. Ця рослина є фактично деревом-бур'яном, занесеним до нас з Північної Америки. Він витісняє нашу природну рослинність і тому є небажаним гостем в наших краях.

В середній частині балки антропогенний вплив спостерігається ще більше. Якщо подивитися на фото частини балки, що прилегла до нинішньої шахти «Центральна», то видно, що ширина балки була більше 300 метрів (Фото 3). Зараз цей схил майже повністю засипаний штучно, і на ньому знаходиться одна з візитівок міста. В середині 80-х років XX століття русло струмка балки було випрямлене залізобетонними плитами, але природа бере своє. Поступово струмок викривляє своє русло, а поблизу терикона ЦОФ «Дзержинська» вже розмив ці плити і тепер має місцями ширину близько 10 метрів.

Фото 3

Терикони шахти «Центральна « і ЦОФ «Дзержинська», розташовані на протилежних схилах балки, відділяє місцями відстань не більше 20 метрів, а швидкість течії струмка нагадує гірський характер. Саме в середній частині вплив людської діяльності на природу спостерігається найбільше. Якщо вниз від першого дамби, ще залишилася ділянка приблизно 2 га, придатна для випасу худоби, то буквально в 200 метрах від дамби на правому березі струмка починається схил териконів шахти Центральна і ЦЗФ «Дзержинська», а лівий берег являє собою звичайне звалище з повністю знищеною природною рослинністю. Також на лівому березі розташований терикон ЦЗФ «Дзержинська». Поблизу технологічної дамби, між териконами шахти Центральна і ЦЗФ «Дзержинська», на лівому березі струмка є невеликі відкладення самородної сірки, проте вони дуже сильно насичені водою і важкодоступні навіть для того, щоб взяти її проби.

В нижній частині, на правому березі біля терикону шахти Центральна збереглася ділянка байрачних лісів, характерних для Донбасу до середини XIX століття. В ній ростуть ясен, тополя, осина, в'яз вузьколистий і широколистий. Очеретяна рослинність намагається переробити ці відходи людської діяльності, розкинувшись на площі більше 10 га, але струмочок, який виходить з цього болота влітку настільки малий, що втрачається в пониззі балки, нікуди не впадаючи.

Поблизу цієї ділянки є виходи кам'яного вугілля на поверхню і ті мешканці, що не мають можливості купити вугілля, активно його видобувають, поступово розширюючи балку в сторону заселеної частини міста. Вище по схилу від напівпустельної ділянки знаходяться зарості скумпії, жовтогарячий колір якої є прикрасою балки в осінній період.

В самому пониззі балки на неї «насунулася» одна з гривок Донецького кряжу, і ширина її знову зменшується до 100–120 метрів.

На цій гривці вже розташовані оселі мешканців смт Щербинівка. В долині балки ростуть верби, очерет, і навіть на лівому схилі є штучно викопаний ставок прямокутної форми розміром 10 на 15 метрів. На правому схилі балки ще існують руїни жител, мешканці яких їх покинули ще в 70-ті роки XX ст. Ще західніше проходить насип залізниці Костянтинівка — Скотувата. При з'єднанні балки з долиною річки Кривий Торець вона знов розширюється до 150–200 метрів і вкрита заростями очерету звичайного до самої річки. У осінньо-весняний період струмок є досить повноводим, і доносить свої води до річки Кривий Торець, при впадінні утворюючи водоспад каскадного типу висотою більше двох метрів.

В процесі вивчення балки було з'ясовано, що людина негативно впливає на природу в місті Торецьку вже протягом майже трьохсот років. Все зазначене вище дає підставу зробити пропозицію про організацію двох природоохоронних ділянок.

1. У місці зосередження рослин (ковила Лессінга, цибуля лінійна) занесених до Червоної книги України створити заказник, які створюються в місцях зростання одного — двох видів зникаючих рослин. Таким чином, це допоможе зберегти ці унікальні куточки природи.
2. Маючи історичне, геологічне і біологічне значення, балка має значний потенціал для створення туристичного об'єкту, оскільки геологічні відслонення, місце знахідки першого вугілля Донбасу і ділянки з рослинами Червоної Книги знаходяться поруч і відстань між ними становить не більше 200 метрів. Вже поставлено питання перед органами місцевої державної влади про створення на цьому місці заказника. Ці ділянки іноді використовують для навчальних цілей, але можна надати цим оголенням статус пам'ятників природи, і проводити екскурсії для туристів. Але для цього потрібно хоча б почистити територію від сміття і нарешті закінчити війну

Література

1. *Зворыкин А. А. Открытие и начало разработки угольных месторождений в России. Исследование и документы. Т. 1. Москва, 1949. 327 с.*
2. *Güldenstädt J. A. Reisen durch Russland und im Caucasischen Gebürge. Bd. 2.— St. Petersburg, 1791. 552 с.*
3. *50 рідкісних рослин Донеччини. Атлас-довідник. Київ: LAT&K., 2017. 64с.*

ОЦІНКА ТОКСИЧНОСТІ ҐРУНТІВ ЕКОЛОГІЧНО НЕБЕЗПЕЧНИХ ТЕРИТОРІЙ ЗА ДОПОМОГОЮ «РОСТОВОГО ТЕСТУ»

Лисеєнко Марія, Хребто Олеся,
вихованки гуртка «Екологічне краєзнавство» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді, учениці 10 кл. ЗОШ І-ІІІ ступенів № 16, м. Краматорськ,
Донецька область, Україна
Керівник: Аксенкова Елла Володимирівна,
учитель хімії ЗОШ І-ІІІ ступенів № 16, м. Краматорськ керівник гуртка «Екологічне краєзнавство» ОЦТК

Наявність продовольчого забезпечення прямо пропорційно залежить від ґрунтів: повноцінна і якісна їжа і корми для тварин можуть бути зроблені тільки в тому випадку, якщо наші ґрунти живі і здорові. За останні 50 років досягнення в промисловій галузі і підвищення попиту, обумовленого зростанням населення Землі, привели до того, що наші ґрунти стали відчувати все зростаючий тиск. У багатьох країнах інтенсивне рослинництво призвело до виснаження ґрунтів, що ставить під загрозу їх виробничий потенціал та здатність задовольнити потреби майбутніх поколінь.

Згідно з прогнозами, до 2050 року чисельність населення Землі перевищить 9 мільярдів осіб. Конкуренція за земельні і водні ресурси загострюється, а, якщо при

цьому врахувати ще і екологічні проблеми промислових територій, то стане зрозуміло, що наша нинішня і майбутня продовольча безпека безпосередньо залежить від нашої здатності підвищити врожайність і якість харчових продуктів, використовуючи ті ґрунти, які ми експлуатуємо зараз.

Рослини — це найбільш зручні індикатори забруднення навколишнього середовища, тому що вони є первісними ланками трофічних ланцюгів і відіграють головну роль у поглинанні різного роду забруднювачів. Унаслідок цього, за допомогою рослин можна достатньо точно оцінити екологічну ситуацію на досліджуваній території.

Мета дослідження: визначити токсичність ґрунтів та ґрунтових витяжок за реакціями рослин-індикаторів, оцінити вплив промислових підприємств за цим показником на стан компонентів довкілля.

Предмет досліджень: морфологічні характеристики тест-культури Редьки посівної родини Хрестоцвітні.

Об'єкт досліджень: ґрунти території двох тест-полігонів у м. Краматорськ, що розташовані на різних відстанях від Новокраматорського машинобудівного заводу, а також ґрунт з екологічно чистої територій Краматорського регіонального ландшафтного парку.

Відбір проб здійснюється згідно «ГОСТ 17.4.3.01–83. Ґрунти. Відбір проб». Такі методи відбору проб ґрунту застосовуються для оцінки загального та локального забруднення навколо підприємств, поблизу автомобільних трас та ін. Рельєф досліджених ділянок рівний, тому відбір проб поводився за методом «конверту» із глибини 10 см, так як саме у верхньому його шарі накопичуються сполуки важких металів. Ґрунт масою 600–750 г розмістили на чистому папері і вилучили з них корені рослин, камінці на інші включення. Великі грудки ґрунт у розтерли у фарфоровій ступці і перемішали з основною масою. Середню пробу ґрунту приготували до аналізу квартуванням. Для одержання однорідного зразка середню пробу перед аналізом просіяли через сито для ґрунту з закритою кришкою і відкривали її не раніше ніж через 2–3 хвилини після закінчення просіювання. Це дало можливість осісти пилу і не втратити найбільш активну частину ґрунтів.

Для визначення токсичності проб ґрунтів в чашку Петрі насипали 1 грам висушеного та подрібненого ґрунту, який зволожили 5–7 мл кип'яченою попередньо відстоюванню кілька днів питною водою. У кожну пробу висаджують по 40 насінин індикаторної рослини — редису (Редьки посівної). Контрольним субстратом у цьому випадку є ґрунт, відібраний на території Краматорського регіонального ландшафтного парку. Після закінчення експерименту рослини виймали з чашок Петрі, змивають з них ґрунт, та вимірюють довжину кореневої і стеблової системи паростків, а також сиру масу десяти найбільш типових проростків. Дослідження всіх варіантів проводили у трьох повторних дослідах.

Обробка результатів ростового тесту. Після проведення вимірювань для кожного з досліджуваних варіантів обчисляли середню довжину надземної і кореневої частин $X_{сер} \pm m$, де m помилка середнього арифметичного, яку визначають за формулою:

$$m = \sqrt{\frac{\sigma^2}{N}};$$

де N — кількість результатів; σ^2 — дисперсія, яку визначають за виразом:

$$\sigma^2 = \frac{\Sigma(X - Xсер)^2}{N}$$

Таблиця 1. **Результати оцінки токсичності ґрунтів, відібраних на різних відстанях від Новокраматорського машинобудівного заводу за «Ростовим тестом»**

№ паро-стків	Контрольна територія		200 м від місця викидів		2000 м від місця викидів	
	Висота рос-лин, см	Довжина ко-ренів, см	Висота рос-лин, см	Довжина ко-ренів, см	Висота рос-лин, см	Довжина ко-ренів, см
1	7,5	5,1	3,5	4,5	4,0	5,1
2	6,0	4,4	4,2	4,3	7,3	4,4
3	6,5	5,5	3,7	3,4	6,4	3,7
4	3,6	3,8	3,6	3,7	3,6	3,7
5	3,8	7,0	3,5	6,4	3,5	7,0
6	4,9	6,7	4,9	4,2	4,9	6,7
7	5,2	6,5	2,5	4,5	5,2	6,9
8	4,9	7,4	4,4	6,5	4,9	7,4
9	3,9	6,5	3,9	4,5	3,8	6,5
10	5,0	4,4	5,0	4,4	5,0	4,9

Достовірність різниці середніх арифметичних t розраховується за критерієм Стьюдента-Фішера:

$$t = \frac{X_1 - X_2}{\sqrt{m_1^2 + m_2^2}};$$

де X_1 — середнє арифметичне значення показника в контрольному досліді;
X_2 — середнє арифметичне значення показника у досліджуваному варіанті;
m_1 — помилка середнього арифметичного в контрольному досліді;
m_2 — те ж у досліджуваному варіанті.

Таблиця 2. **Середні арифметичні висоти рослин та довжини коренів, їх помилки та дисперсія для кожного тест-полігону**

Досліджена територія	Показник	Дисперсія σ^2	Хсер ± m	t-критерій
Контрольна територія	Висота рослин, мм	1,40	5,13±0,37	–
	Довжина коренів, мм	1,42	5,73±0,38	–
200 м від місця викидів	Висота рослин, мм	0,50	3,92±0,22	2,81
	Довжина коренів, мм	0,94	4,64±0,31	2,22
2000 м від місця викидів	Висота рослин, мм	1,36	4,86±0,37	0,52
	Довжина коренів, мм	1,93	5,63±0,44	0,17

У зв'язку з тим, що фактично встановлена величина t у пробі ґрунту (200 м від місця викидів) більше критичному (стандартному) значенню t_{st}, можна зробити висновок про існування статистично достовірної різниці між середніми арифметичними у досліджуваному та контрольному варіанті.

Відсутність статистично достовірної різниці між середніми значеннями біопараметра у контрольному та досліджуваному ґрунту (2000 м від місця викидів) свідчить про відсутність значних змін ростових процесів у паростках редису, в порівнянні з контрольним варіантом. Тобто ґрунт у досліджуваному варіанті майже такої ж якості, як і в контрольному досліді та не має токсичних властивостей. І навпаки, статистично достовірна різниця між варіантом та контрольним дослідом вказує на те, що досліджуваний зразок ґрунту має фітотоксичні властивості.

Висновки. Ростові процеси редису, пророщеного на досліджуваному ґрунті, відібраному на відстані 500 м від місця викидів Новокраматорського машинобудівного заводу, пригноблені (показники росту достовірно відрізняються від контролю) — отже, ґрунт має токсичні властивості. Інтенсивність процесів росту рослин, пророщених на досліджуваному ґрунті, відібраному на відстані 2000 м від викидів, достовірно не відрізняється від контролю. Це свідчить про те, що ґрунт не має токсичних властивостей.

Література

1. *ГОСТ 12071–2000 Ґрунти. Відбір, упаковування, транспортування і зберігання зразків.*
2. *Федорова А. И., Никольская А. Н. Практикум по экологии и охране окружающей среды: Учебное пособие. Воронеж: Воронеж. гос. ун-т, 1997. 305 с.*
3. *Калінін М. І., Єлісєєв В. В. Біометрія: Підручник для студентів вузів біологічних та екологічних напрямків. Миколаїв: Вид-во МФ НаУКМА, 2000. 204 с.*
4. *Бурдин К. С. Основы биологического мониторинга. М.: Изд-во МГУ, 1985. 160 с.*
5. *Руденко С. С., Костишин С. С., Морозова Т. В. Загальна екологія: практичний курс. Частина 1. Чернівці: Рута, 2003. 320 с.*
6. *Клименко М. О., Прищепа А. М., Вознюк Н. М. Моніторинг довкілля. К.: Академія, 2006. 360 с.*

АСИМЕТРІЯ МОРФОЛОГІЧНИХ СТРУКТУР ДЕРЕВНИХ РОСЛИН ЯК ПОКАЗНИК ЯКОСТІ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Макаренкова Єлизавета, Шимко Віолетта,
вихованки гуртка «Екологічне краєзнавство» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді, учениці 8 кл. ЗОШ І-ІІІ ступенів № 16, м. Краматорськ,
Донецька область, Україна
Керівник: Аксенкова Елла Володимирівна,
учитель хімії ЗОШ І–ІІІ ступенів № 16, м. Краматорськ, керівник гуртка «Екологічне краєзнавство» ОЦТК

Донеччина — промисловий регіон України, а разом із тим і один з найзабрудненіших. Великі промислові підприємства хімічної, машинобудівної, металургійної, гірничодобувної, енергетичної галузей порушують гомеостаз біосистем, викидаючи відходи у навколишнє середовище. Крім того, Донецький регіон — густозаселений, як наслідок — велика кількість транспорту і значна щільність розташувань населених пунктів негативно впливають на стан навколишнього середовища. Окремої уваги

заслуговує забруднення атмосферного повітря, яке найбільше страждає через антропогенні впливи.

Краматорськ — одне з найбільших міст Донеччини, саме тому він не став виключенням. На території міста знаходиться велика кількість промислових підприємств, зокрема, Новокраматорський машинобудівний завод, Старокраматорський машинобудівний завод, Краматорський металургійний завод ім. Куйбишева, «Енергомашспецсталь», Краматорський завод металоконструкцій, Краматорський феросплавний завод та багато інших. Відомо, що теплові електростанції є одним з основних джерел забруднення. В місті Краматорську більшу частину енергетичних потреб забезпечують в такий спосіб.

За даними Краматорської лабораторії спостережень за забрудненням атмосферного повітря, екстремально високого та дуже високого забруднення атмосферного повітря протягом вегетативного періоду 2019 року не спостерігалось.

Так загальний рівень забруднення по місту у червні-липні 2019 року залишився високим, індекс забруднення атмосфери в середньому по місту зріс з 7,44 до 8,28. Середньомісячні концентрації шкідливих речовин в середньому по місту перевищували гранично допустиму концентрацію з формальдегіду у 2,6 (червень) та 3,2 рази (липень), діоксиду азоту у 1,2 (червень) та 1,5 рази (липень). У порівнянні з попереднім роком показники вмісту пилу, фториду водню та фенолу в атмосферному повітрі зменшилися, але підвищилися значення вмісту оксиду вуглецю, діоксиду азоту та формальдегіду [1].

Мета роботи: оцінити якість навколишнього середовища в межах міста Краматорська Донецької області за допомогою морфо-фізіологічних змін листя рослин-індикаторів; порівняти ефективність методів біоіндикації з методами хімічного аналізу; на основі отриманих результатів зробити висновок про стан довкілля.

Об'єкт досліджень: територія 3-х моніторингових ділянок, які перебувають на одній лінії, відповідно до рози вітрів, по мірі віддалення від джерела забруднення (Краматорського феросплавного заводу).

Предмет досліджень: дослідження флуктуючої асиметрії морфо-фізіологічних змін листових пластинок рослини-індикаторів з різними рівнями стійкості до дії несприятливих екологічних факторів.

Завдання: зробити огляд літератури щодо класифікації рослин за різними ступенями чутливості до зміни довкілля; виявити стан фітопопуляцій рослин за ступенем морфо-фізіологічних змін листових пластинок та порівняти отримані результати з хімічними аналізами атмосферного повітря, зробленими в Краматорській лабораторії спостережень за забрудненнями атмосферного повітря.

Методи дослідження: збір та аналіз інформації про рослини-індикатори, напівстаціонарний метод польових досліджень, спостереження, порівняння та аналіз.

Використання методів біоіндикації при безпосередньому вивченні впливу забруднень на організми і біосистеми на сьогодні стає дуже актуальним. Перевагою цих методів у тому, що непотрібно використовувати хімічні реактиви і турбуватися про їх утилізацію. Методи біоіндикації відомі людству ще з давнини. Спостерігаючи за живими організмами можна з невеликою похибкою визначити рівень забруднення середовища, наявність у ньому певних видів забруднювачів, передбачити певні зміни в екосистемах. Крім того, наявність деяких забруднювачів важко визначити методами хімічного аналізу через те, що вони дуже швидко розкладаються [2].

Одним з методів біоіндикації є оцінка стабільності розвитку деревних рослин за рівнем асиметрії морфологічних структур.

Відомо, що більшість квіткових рослин мають незначні ненаправлені розходження між правою (R) й лівою (L) сторонами різних морфологічних структур від

строгої білатеральної симетрії. Така асиметрії білатеральних ознак живих (флуктуюча асиметрія) організмів дозволяє оцінити нестабільність розвитку цілого організму або його частини під впливом факторів зовнішнього середовища. Флуктуюча асиметрія не скільки генетично детермінована, а скільки є результатом похибок у ході розвитку організму у межах певного люфту. Флуктуюча асиметрія не має самостійного адаптивного значення, що допускається природним добором і майже не впливає на життєздатність.

При нормальних умовах значні розходження між правою й лівою сторонами мінімальні, але будь-який стресовий вплив довкілля призводить до збільшення асиметрії. Стосовно груп стійкості до впливу зовнішнього середовища рослини поділяються на п'ять категорій [3]. Відповідно до першої групи входять найстійкіші рослини, а до п'ятої — найменш стійкі.

Для дослідження ми застосовували рослини з четвертої та п'ятої групи стійкості: Вишня звичайна (Cerasus vulgaris Mill.), Шипшина українська (Rosa ucrainica Chrshan.), Ясен звичайний (Fraxinus excelsior L.), Персик звичайний (Percica vulgaris Mill.). Рослини відбиралися на трьох моніторингових ділянках з різним ступенем антропогенного навантаження, які розташовані на одній лінії від Краматорського феросплавного заводу. Відстань між цими ділянками склала 500 м. Листя, які були зібрані з дерев та кущів, перебували в подібних екологічних умовах щодо освітленості, зволоження та проростали на відкритих ділянках. Збір матеріалу проводився з нижньої частини крони дерев з максимальної кількості доступних гілок навколо рослини до періоду опадання листових пластинок. Зібраний матеріал оброблявся відразу, тому фіксація у спиртовому розчині гліцеролу не проводилася.

З кожної листової пластинки знімали показники по п'яти мірних ознак з лівої та правої сторін (фото 1):

1 — ширина половинки листа від центральної жилки до краю листа, мм;
2 — довжина другої жилки другого порядку від центральної жилки, мм;
3 — відстань між основами першої та другої жилок другого порядку, мм;
4 — відстань між кінцями першої та другої жилок другого порядку, мм;
5 — кут між головною жилкою та другою від основи листка жилкою другого порядку, град.

Таблиця 1. **Обробка даних з оцінки стабільності розвитку Ясеня звичайного**

Назва рослини. Ясен звичайний (Fraxinus excelsior L.)																
№ листка	**номер мірної ознаки**															
	1		**Середня відносна величина асиметрії**	**2**		**Середня відносна величина асиметрії**	**3**		**Середня відносна величина асиметрії**	**4**		**Середня відносна величина асиметрії**	**5**		**Середня відносна величина асиметрії**	**Показник величини асиметрії листка**
	R	**L**		**R**	**L**		**R**	**L**		**R**	**L**		**R**	**L**		
1	20	24	0,090	27	34	0,114	10	12	0,090	12	15	0,111	36	44	0,100	0,101
2	20	21	0,024	26	34	0,133	10	14	0,166	14	12	0,076	40	44	0,047	0,089
3	23	20	0,069	38	27	0,169	11	5	0,375	7	14	0,333	45	58	0,126	0,214
4	22	21	0,023	29	29	0	9	8	0,058	17	19	0,055	36	37	0,013	0,029

5	27	23	0,080	41	31	0,138	12	9	0,142	19	18	0,027	41	41	0	0,077
6	22	21	0,024	36	31	0,074	7	7	0	18	16	0,058	51	39	0,150	0,061
7	27	26	0,018	45	36	0,111	13	14	0,037	24	17	0,107	49	41	0,088	0,072
8	25	27	0,038	31	40	0,126	9	12	0,142	15	20	0,142	37	36	0,013	0,092
9	29	28	0,017	44	36	0,100	14	11	0,120	24	16	0,200	36	40	0,052	0,087
10	30	25	0,090	41	36	0,064	16	6	0,454	14	19	0,151	40	36	0,052	0,162
Величина асиметрії у вибірці (інтегральний показник стабільності розвитку)																X=0,098

Для мірних ознак величина асиметрії у рослин розраховується як розходження в промірах ліворуч і праворуч, віднесене до суми промірів на двох сторонах.

Також проводилися розрахунки:

— середньої відносної величини асиметрії на ознаку для п'яти промірів листових пластинок у десяти рослин за формулою |L-R| / |L+R |;
— показника асиметрії для кожної листової пластинки, який є середньоарифметичним значенням середньої відносної величини асиметрії на ознаку для п'яти промірів;
— інтегрального показника стабільності розвитку (середня величина відносного розходження між сторонами на ознаку). Цей показник розраховується як середнє арифметичне суми відносної величини асиметрії за всіма ознаками у кожної особини, віднесене до числа використовуваних ознак.

Такі розрахунки проводилися для чотирьох видів рослин: Вишня звичайна, Шипшина українська, Ясен звичайний, Персик звичайний, інтегральний показник стабільності розвитку яких склав 0,085; 0,089; 0,098; 0,089 відповідно.

Якість стану навколишнього середовища визначали за шкалою оцінки відхилень стану організму від умовної норми за величиною інтегрального показника стабільності розвитку [4].

Аналіз величина показника стабільності розвитку показав, що територія на відстані 1500 м від Краматорського феросплавного заводу знаходиться в критичному стані, Це підтверджується результатами хімічних аналізів атмосферного повітря, зробленими в Краматорській лабораторії спостережень за забрудненням атмосферного повітря. Індекс забруднення атмосфери на території міста Краматорськ протягом літа 2019 року склав 7,86.

Таблиця 2. **Шкала оцінки відхилень стану організму від умовної норми за величиною інтегрального показника стабільності розвитку**

Стабільність розвитку в балах	Величина показника стабільності розвитку	Якість середовища
1	< 0,040	умовно нормальне
2	0,040–0,044	початкові (незначні) відхилення від норми
3	0,045–0,049	середній рівень відхилення від норми
4	0,050–0,054	істотні (значні) відхилення від норми
5	> 0,054	критичний стан

Отже, екологічна ситуація досліджуваних ділянок за рівнем токсичності атмосферного повітря критична. Загальна екологічний стан міста Краматорськ, який зазнає

значного впливу промислових підприємств та автотранспорту, оцінений як незадовільний із загрозливим станом рослин-біондикаторів та рівнем їх ушкодженості вище середнього.

Література

1. *Аналітичний огляд про стан навколишнього природного середовища в Донецькій області в червні-серпні 2019 р. / Департамент екології та природних ресурсів Донецької обласної державної адміністрації. URL: http://ecology.donoda.gov.ua*
2. *Захаров В.М., Чубинишвили А.Т., Дмитриев С.Г., Баранов А.С. и др. Здоровье среды: практика оценки. М.: Изд. Центра экол. политики России, 2000. 318 с.*
3. *Про затвердження методичних рекомендацій «Обстеження та районування території за ступенем впливу антропогенних чинників на стан об'єктів довкілля з використанням цитогенетичних методів (наказ МОЗ України від 13.03.2007 № 116). Нормативно-директивні документи МОЗ України.: URL: http://mozdocs.kiev.ua*
4. *Кряжева Н.Г., Чистякова Е.К., Захаров В.М. Анализ стабильности развития берёзы повислой в условиях химического загрязнения. Экология. 1996. № 6. С. 441–444.*

ДВОРІЧАНСЬКИЙ ПАРК

Максимова Олена,
студентка II курсу факультету дошкільної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків, Україна.
Керівник: Мкртічян О.А.,
канд.пед.наук, доцент кафедри естетичного виховання і технологій дошкільної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків, Україна

Дворічанський парк — наймолодший національний природний парк (далі — НПП) України. Але водночас — це унікальний та найбільший в Україні осередок крейдяних ландшафтів, флори і фауни, обмежених в поширенні схилами Середньоруської височини. Його було створено указом Президента України від 11 грудня 2009 року на території Дворічанського району Харківської області і проголосили, що основною метою є збереження та раціональне використання цінних природних територій та об'єктів Лісостепу, які мають важливе природоохоронне, рекреаційне та культурно-освітнє значення.

Національний природний парк «Дворічанський» розташований у заплаві річки Оскіл. На півночі і північному сході район межує з Валуйським районом Белгородської області Росії, на сході — з Троїцьким та Сватівським районами Луганської області, на півдні і південному заході — з Куп'янським, на заході та північному заході — із Великобурлуцьким районами. Тут є помірно-континентальний клімат. Це місце має неповторний не тільки в Україні, а й на всій планети ландшафт. Його неповторність зумовлена специфікою мінерального субстрату (крейди), що утворився із раковин молюсків на місці моря, яке простиралося на цьому місці у міловий період — 70 мільйонів років тому. Ландшафт парку утворений породами декількох періодів: девонського (кристалічний фундамент), юрського (переважно розмилися), крейдяного періодів.

Унікальність флори крейдяних відплоєнь з давніх часів привертала увагу дослідників. Ще у XVIII столітті відомий німецький дослідник Петер-Симон Паллас зауважив необхідність вивчення рослинного світу цієї території. Вперше опис місцевої крейдяної флори було наведено у роботах видатних ботаніко-географів: А. М. Краснова (1893), В. І. Талієва (1905), Д. І. Литвинова (1902), Є. М. Лавренко (1956). У 1930-х роках видатний дослідник крейдяних відслоєнь Б. М. Козо-Полянський запропонував створити у Поосkіллі заповідник для збереження рослинності, розповсюдженої на крейдяних відшаруваннях. Зачарованим красою річки Оскіл та крейдяних схилів на її берегах був і наш славетний земляк, Нобелівський лауреат І. І. Мечников. Оспівував її у своїх творах відомий гуморист Остап Вишня.

На території Парку переважають крейдяні ґрунти та чорноземи типові глибокі середньо гумусні і чорноземи звичайні глибокі середньо гумусні На крутих схилах вододілів та уступах правих берегів річок, а також на випуклих схилах балок (переважно в їх нижній частині) ліс часто змитий повністю, і там материнськими є третинні породи (піски, крейда).

Сьогодні з території НПП «Дворічанський» відомо 1355 видів тварин та 996 видів рослин та грибів, з яких 45 видів тварин та 34 види рослин, занесених до Червоної книги України. 16 видів тварин та 1 вид рослин, що включені до Європейського червоного списку. У регіоні рідкісними є 99 видів тварин та 74 вида рослин. Загалом, до охоронних переліків різних рівнів включено 245 видів тварин, 100 видів рослин і 1 вид лишайника.

Специфічні умови для флори та фауни сформували суцільний комплекс видів, що більше ніде не зустрічаються. Відомі окремі знахідки рідкісних птахів (денних хижаків), як, наприклад: орел-карлик, степовий боривітер, пугач, лучний лунь. Усі вони занесені до Червоної книги України. Також характерна особлива, специфічна фауна хребетних, що складається із степових видів та мешканців урвистих, кам'янистих місцевостей. Урвисті схили та стіни старих крейдяних кар'єрів є гніздовою нішею низки птахів-норників: серпокрильця, сиворакші, бджолоїдки, ластівки-берегівки та горобця польового. Пологі крейдяні схили, складені розрихленою крейдяною крихтою з розрідженим травостоєм правлять за місця гніздування для польового щеврика.

Характерно особливою є специфічна фауна хребетних та безхребетних, що складається із мешканців урвистих, кам'янистих місцевостей. Загальне число видів ентомофауни, зареєстроване у модельному крейдяному біоценозі, за виключенням випадкових, наближається до 150. З них майже 55 видів пов'язані із домінуючими видами рослинного світу.

Територія парку відрізняється від прилеглої місцевості наявністю значної кількості рідкісних та зникаючих видів тварин. З хребетних тварин, що тут мешкають, 4 види занесені до Європейського Червоного списку, 16 — до Червоної книги України і 10 — до Червоної книги Харківської області.

Унікальна природа, рослинний і тваринний світ національного парку знаходяться під охороною держави: господарська діяльність людини істотно обмежена, мінімізована експлуатація природних ресурсів, видобуток корисних копалин, заселення території.

Отже, у національному природному парку «Дворічанський» зберігається частина рослинного і тваринного світу, ландшафту, що є унікальними на нашій планеті.

Література

1. *Борейко В. Е. История заповедного дела в Украине. Киев, 2002. 269 с.*
2. *Наглов В. А. Мелкие млекопитающие, клещи и блохи природного парка «Двуречанский» и сопредельных территорий // Научные исследования на территориях природно-заповедного фонда Харьковской области. Сб. научн. ст. Харьков, 2003. С. 70–74.*

3. *Парамонов А. Історія Дворічанського району до 1917 року. Харків, 2003. 128 с.*
4. *Червона книга України. Тваринний світ. Київ, 2009. 900 с.*

ТЕРИКОНИ ЯК ГОЛОВНА ЕКОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА ДОНБАСУ НА ПРИКЛАДІ ШАХТИ «КУРАХІВСЬКА»

Москалець Марина,
учениця 11 кл. Селидівської загальноосвітньої гімназії,
м. Селидове, Донецька область, Україна
Керівник: Міщенко Ангеліна Михайлівна,
вчитель географії Селидівської загальноосвітньої гімназії Селидівської міської ради

Донеччино моя, життя мого любов!

Донбас є найважливішим вугільним басейном України. За особливостями геологічної будови територія Донецької області характеризується як складна за структурою нарощування гірських порід і за формами поверхні. Складчаста будова є геологічною особливістю регіону.

Терикони є обов'язковими атрибутами усіх вугільних районів. Селидівський регіон не є винятком. Проблема полягає в негативному впливі шахт на довкілля, що триває багато років. Спроби мінімізувати цей вплив і раніше не приносили відчутних результатів. Сьогоднішній фінансовий стан багатьох шахт Донеччини не дозволяє ефективно вирішувати екологічні питання.

Безумовно, терикони — джерела хімічного та радіологічного забруднення ґрунту, пилогазового забруднення атмосфери, які спричиняють екологічно небезпечну дію на все живе в регіоні.

На породному відвалі ВП «Шахта «Курахівська» виявлено 2 вогнища горіння з максимальною температурою 301° загальною площею 49 м2. Оскільки температура порід в осередку га глибині до 2,5 м перевищує 80°, то згідно п. 1.3. НПАОП 10.1–5.21–04 даний відвал є палаючим [4].

Наявність своєрідного техногенного пейзажу є значущим джерелом забруднення не тільки навколишнього природного середовища, але й причиною того, що клас захворювань верхніх дихальних шляхів у жителів смт Курахівка займає одне з перших місць.

Дослідженнями встановлено, що одним з об'єктів, що негативно впливають на стан довкілля на територіях, порушених технічним впливом, є породні відвали вугільної шахти «Курахівська».

Спосіб захисту території, прилеглої до відвалів вугільних шахт, від забруднення полягає у створенні по периметру відвалів траншеї, завдяки чому кислотність поверхневих стоків при їх русі по траншеї до водоприймача знижується, а розчинені солі важких металів переходять в нерозчинну форму і випадають в осад. Суть корисної моделі (Рис. 1) [7].

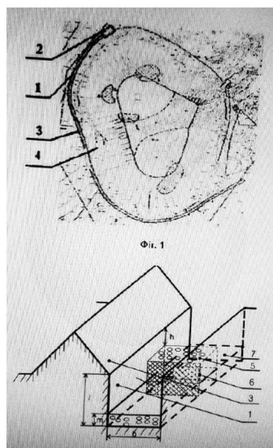

Рис. 1 Корисна модель

Способи використання териконів. Сучасні технології дозволяють породу закладати назад в пласти

і припинити утворення нових «рукотворних» пагорбів. Проблему закладки породи у вироблений шахтний простір вивчали найбільші науково-дослідні інститути Донбасу. Там, де закриваються шахти, необхідно створювати підприємства для розбору териконів.

Існує безліч креативних ідей використання териконів, як за умови їх утилізації, так і в разі збереження безпечних відвалів в межах селища міського типу Курахівки. До вже названим варіантів життя, додасть нові, які забезпечать не тільки отримання економічної вигоди, але і будуть сприяти розвитку в регіоні ефективних енергозберігаючих технологій, сучасного мистецтва.

Незважаючи на труднощі і ризики, перспективність використання сировини гірських відвалів очевидна, тому що їх утилізація дозволяє вирішувати одночасно цілий ряд економічних, соціальних та екологічних проблем.

Економічні проблеми: постійне подорожчання сировини, що вилучається з надр землі, у зв'язку з розробкою родовищ на все більш значних глибинах; виснаження запасів корисних копалин; зниження продуктивності праці та зменшення темпів видобутку корисних копалин у зв'язку з постійним погіршенням гірничо-геологічних умов.

Соціальні проблеми: ускладнення ситуації з використанням робочої сили внаслідок зменшення обсягу робіт, викликаного виснаженням запасів корисних копалин; погіршення умов праці при експлуатації глибокозалягаючих родовищ; вивільнення робочої сили шахт, що закриваються.

Екологічні проблеми: вилучення з господарського обігу великих площ земель, зайнятих териконами; знищення або зниження якості земель із-за пилових заметів з відвалів; забруднення навколишнього середовища (ґрунтів, поверхневих і підземних вод, повітря) важкими металами і солями.

Висновки.

Вивчивши матеріали по шахті «Курахівська» можемо констатувати, що треба вивчати світовий досвід по розвязанню прорблеми утилізації териконів, розробити універсальну схему переробки і зменшити шкідливий вплив териконів на навколишнє середовище. Вкрай необхідно розвивати технології утилізації териконів створюючі нові високпродуктивні переробні комплекси. Переробка шахтних тиериконів також дасть нові місця людям, які проживають у шахтарському смт Курахівка.

Вирішенню проблеми може сприяти активна позиція ентузіастів і тісна співпраця приватного інвестіційного капіталу і державної влади.

Література

1. *Архівні дані по шахті «Курахівська», 2000–2012 рр.*
2. *Інформаційні відомості про шахту «Курахівська».*
3. *Воробйов Є. О. Методи вимірювання температури і газів породних відвалів, що горять. V Науково-практична конференція «Донбас-2020». Донецьк, 2010. С. 638–642.*
4. *СОУ — П 10.1–00174102.007:2008 «Викиди шкідливих речовин з породних відвалів». Надано чинності наказом Міністерства вугільної промисловості України від 29.12.2008 р. № 676.*
5. *Проскурня Ю. О. Мінералогія породних відвалів вугільних шахт Донбасу. Донецьк, 2000. С. 165.*
6. *Третьяков С., Аверин Г. Доклад о состоянии окружающей природной среды в Донецкой области за 2005–2010 гг. Земля тревоги нашей. Донецк, 2010. С. 116.*
7. *Уханьова М. І., Хоботова Є. Б. Дослідження радіаційно-хімічних властивостей відвальних горілих порід. Матеріали конференції «Сучасні проблеми екології та геотехнологій». Житомир, 2009. С. 35–36.*

«ЗЕЛЕНІ ХУТОРИ ТАВРІЇ» — ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ БРЕНД ХЕРСОНЩИНИ

Назимко Юлія,
учениця 11 кл. Отрадівської ЗОШ І–ІІІ ст., Новотроїцький район, Херсонська область, Україна.
Керівник: Горобець Артем Якович, учитель географії Отрадівської ЗОШ І–ІІІ ст., член Національної спілки краєзнавців України.

Туристичний комплекс «Зелені хутори Таврії», розташований в заповідних місцях Херсонської області, складається з лісових масивів, перелісків, озер, луків, стилізованих під стародавні козацькі хуторні поселення. Площа Хуторів — трохи більше 100 га, що в два рази більше площі Ватикану.

Сучасні «Зелені хутори Таврії» з'явилися в Північному Причорномор'ї Херсонщини — історичної Північної Таврії, безпосередньо в районі, який прилягає до пониззя Дніпра, на місці старовинних хуторів, які існували тут до початку ХХ століття.

Хутори розміщуються на лівобережжі Дніпра, на кордоні Голопристанського та Олешківського районів у безпосередній близькості від автотрас Херсон-Чорноморське узбережжя Херсонщини (Залізний Порт, Лазурне, Скадовськ) та Одеса-Сімферополь. Відстань до Херсона — 30 км, до Чорного моря — 60 км. Землі комплексу прилягають до урочищ, які раніше були філією біосферного заповідника «Асканія-Нова ім. Ф. Фальц-Фейна», а зараз — до території Нижньодніпровського національного парка [1, с. 30].

Друга назва комплексу — «Дев'ята Паланка» — пов'язана з козацькою історією краю за часів Олешківської Січі та Прогноївської Паланки. На території Вольностей Війська Запорозького було 8 паланок [2]. Дев'ята не схожа ні на одну з них, як не були схожі один на одне хутори на таврійській землі. Адже, що здавалося б спільного між скромним козацьким зимівником й всесвітньо відомою Асканія-Нова, яка теж виросла з хутора — німецької колонії.

«Зелені хутори Таврії» — це неповторний світ прекрасного: різнобарвний килим лучних квітів, серед яких дуже багато лікарських. Поєднання прохолоди боліт і велич суходолів дозволяє людині злитися воєдино з природою. Свіже чисте повітря, велика кількість тваринного й рослинного світу — все це завдяки тому, що в цій місцевості перетинаються степові простори Таврії та Дніпровські плавні [3].

Зачарованість української старовини й привабливість південної природи поєдналися в цьому унікальному місці — на базі зеленого й сільського туризму. Величезна територія на берегах Дніпра відтворює побут й атмосферу старовинних українських хуторів із їх повсякденними турботами й яскравими розвагами.

Хутори — це етнографічно-екологічний музей під відкритим небом, який складається з 45 островів-хуторів [4]. Частина з них приймає туристів, на інших здійснюється активне будівництво.

На хуторах представлені всі народні ремесла й промисли — втілення українських традицій в життя. Кожен хутір-острів спеціалізується на окремому виді народного промислу або відпочинку й зветься відповідно до своєї специфіки — тематичні хутори: «острів любові», «садиба Коваля», «садиба Пасічника» тощо; тематичні майстерні: стрілецького ремесла, гончарства, столяра, рибальства; туристичні переправи; кінні прогулянки та інші.

Зразу по приїзді вас зустрічають традиційно хлібом і сіллю, покатають на вельми незвичайному транспорті — гусеничному тракторі з пасажирським причепом,

здатним їздити по болотах. Знайомство з місцевістю розпочинається з головного хутора, де здавна було прийнято збиратися на раду й зустрічати гостей. Тут є невеликий музей під відкритим небом й тир, в якому можна постріляти як із пневматики, так і з величезної рогатини, а ввечері діє дійство народний театр.

У музеї народного побуту XV–XX ст., яким є справжня українська хата, можна потрапити в атмосферу далеких епох, побачити історію розвитку народного побуту до другої половини XX ст., ознайомитись із історією грошових знаків півдня України [1, с. 30]. На самому дворищі гості захоплюються неперевершеною грою бандур і голосами обдарованих виконавиць. У дворі чекає смачна прохолодна артезіанська вода. А на задньому дворі можна побачити город.

Трохи далі, за головним хутором, знаходиться пасіка, де вам запропонують скуштувати декілька сортів місцевого меду, відкриють секрети українських лікарських рослин і напоять духмяним фіточаєм.

У пошані на хуторах ремесло коваля, без нього ж й коня не підкувати, й поля не виорати. Відчути себе Вакулою й викувати власноруч знаряддя праці, будь-то меч або рало, можливо, в майстерні гостинного коваля, який із задоволенням поділиться деякими премудростями своєї процесії.

У гончарній майстерні побачите, як із грудочки глини отримується горщик. Спостерігаючи за перетворенням глини, почуєте розповідь про гончарне ремесло.

Кінний двір — місце, де є нагода побачити й доторкнутися до коня — справжнього помічника людини, як в господарстві, так і в бою. Спілкування з благородною й граційною твариною, подарує учасникам відчуття внутрішньої гармонії й заряд позитивної енергії.

На хуторі «Сузір'я» можна дізнатися про те, що світ зірок надзвичайно різноманітний, і чим більше ми про нього знаємо, тим цікавіше подорожувати по зоряному небу. Цікаво буде пройти майстер-клас з виготовлення натальної карти, скласти свій власний гороскоп.

На хуторі «Цукровий гай» ознайомитися з історією цукру, способами видобутку, його практичним застосуванням. На майстер-класах можна створити своїми руками не просто смачні цукерки, а й витвори мистецтва у вигляді карамелевих картин або барвистих квітів із цукрової мастики.

У гостях у цирульника зробите, як у давнину, стильну зачіску «під горщик», «оселедець».

Після знайомства з хуторами саме час покуштувати смачний український обід, який приготовлено на вогнищі, а після обіду — відпочити. Можна покататися на конях і різних гойдалках, пограти в волейбол, футбол на природі й, звичайно, просто погуляти, фотографувати навколишню красу й себе в національних костюмах і багато чого іншого.

Туристичний комплекс «Зелені хутори Таврії» — це створення приблизно 500 робочих місць, будівництво відповідної інфраструктури та гармонійне поєднання культурно-просвітницької, розважально-ігрової складової з екологічно чистим туризмом при максимальному збереженні навколишнього середовища на основі синтезу історії рідного краю, екології та сучасного мистецтва для розвитку екотуризму.

Отже, Хутори — це чудова туристично-рекреаційна візитівка Херсонщини, де можна познайомитися з природою Нижньодніпровського національного природного парку, життям і побутом, традиціями українського народу.1.

Література

1. *Видатні пам'ятки природи та архітектури таврійського краю: матеріали IV обласних краєзнавчих читань (31 січня 2014 року, м. Херсон) /*

за ред. З. Філончук. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2014. 80 с.
2. *Белый Е. Зеленые хутора Таврии: соверши побег из города. Херсонський вісник. 2011. № 21. 26 травня.*
3. *Павлова І. Знайомтесь: дивні хутори. Гривна. 2017. № 27. 17 квітня.*
4. *Зелені хутори Таврії. URL: http://hutora.com.ua/*

ТРАДИЦІЇ ВІДНОВЛЕННЯ ТА СТВОР ЕННЯ ЛІСІВ У СТЕПОВІЙ ЗОНІ ЛІСОВІ КУЛЬТУРИ ПІЩАНОГО ЛІСНИЦТВА СТАНИЧНО-ЛУГАНСЬКОГО ДЛМГ

Панов Ігор,
учень 8 кл. КЗ «Вільхівська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів» с.Вільхове, Станично-Луганський район, Луганська область, Україна
Керівник: Левченко Катерина Михайлівна,
методист районного методичного кабінету

Ліс — унікальна екологічна система, від якої значною мірою залежить стан довкілля. У біосфері ліс виконує унікальні функції: поглинає вуглекислий газ, постачає кисень, сприяє збільшенню запасів підземних вод, зберігаючи вологу атмосферних опадів.

Використання людиною лісових ресурсів має дуже давні традиції, які заслуговують на вивчення та аналіз в сучасних умовах. Наше покоління має узяти досвід предків, аби зберегти природу і не зашкодити їй.

Українська лісівнича наука пройшла складний шлях розвитку агротехніки лісокультурних робіт. Для успішного вирощування захисних лісових насаджень у малолісних районах великого значення набуває використання досвіду, накопиченого в цій справі українськими науковцями.

В Україні протягом 1804–1818 років І. Я. Данилевський та А. Легкоступ створили близько 1000 га соснових насаджень на пісках Сіверського Дінця у Харківській губернії. Вони перетворили сипучі піски у високопродуктивні угіддя за технологією, яка у світовій лісівничій практиці не має аналогів [1, с. 47]. По глибокій оранці було створено понад 2000 га лісів хвойних і листяних порід. Піски попередньо закріплювалися шелюгою, поміж нею висівали соснові шишки, березу, садили живці верби та осокора, у вологих понижених місцях — вільхи. В інших місцях створювали дубові і соснові ліси. Ручній обробці ґрунту передувала глибока оранка до 60 см, іноді застосовувався ямковий спосіб посадки по необробленому ґрунту [2, с. 93].

Початок систематичному державному степовому лісорозведенню в Україні було покладено в 1843 р. організацією Велико-Анадольського лісництва, яке очолив В. Є. Графф. Завдяки праці В. Є. Граффа у Приазовських степах було закладено перший в історії степового лісорозведення великий лісовий масив — Велико-Анадольський поблизу Маріуполя [3, с. 27].

У 1892 році професор В. В. Докучаєв звернув увагу громадськості на те, що чорноземна смуга піддається повільному процесу аридизації.

Наукові експедиції В. В. Докучаєва дали поштовх ширшому лісорозведенню у степових умовах і послужили базою для розробки технологій лісовідтворення.

Для реалізації своїх завдань Докучаєвська експедиція обґрунтувала теоретичні принципи адаптивного природокористування. Одним із найважливіших заходів було створення захисних лісонасаджень.

Справу Докучаєва на Луганщині продовжив його помічник К. І. Юницький. У 1894 році він став завідуючим Старобільською дослідницькою ділянкою. В1899 році утворюється Деркульське лісництво, яке очолив К. І. Юницький.

Нині більшість насаджень Юницького дослідного лісництва відносно задовільному стані [4, с.162].

На сучасному етапі розвитку степового лісівництва актуальними залишаються питання узагальнення наукового та практичного досвіду щодо створення, догляду та вирощування лісових насаджень різного цільового призначення та у різних типах умов місцезростання. Особливу увагу повинно бути приділено питанням створення та експлуатації лісових насаджень у жорстоких умовах степової зони.

Питання масштабного закріплення пісків, збереження від руйнації піщаних земель для певних територій Луганщини значущі й донині. Такі землі здебільшого характерні для надзаплавних терас ріки Сіверський Донець — головної водної артерії Східної України. У таких умовах створені й досліджувані насадження.

Фото 1

«Перші кроки по залісенню сипких пісків Станично-Луганського лісгоспу були зроблені в 1919 році на території тій, що входить в даний час до складу Піщаного лісництва (Фото 1). На території цього ж лісництва є посадки сосни 1923 року — це найцінніші посадки; знаходяться вони у доброму стані. Створювалися вони спеціальними, так званими піщано-яружними партіями. Заліснювали гумусовані піски, що дозволяло вирощувати соснові культури із висівом в перший рік життя, а на другий рік — вирощувати баштанні культури на лісокультурній площі»,— розповідає Н. П. Чегренець, відмінник лісового господарства України, лісовод з «великої літери», яка віддала своїй улюбленій справі 40 років.

Основні роботи по залісенню пісків були проведені на території держлісгоспу в передвоєнний період 1938–1941 рр. Проте і в цей період соснові культури продовжували вирощувати на відносно рівнинних, багатих пісках (переважно в умовах свіжого субору), на ділянках, які вийшли з-під сільгоспкористування. Щільність посадки — 7–10 тис. шт. на 1 га. Міжряддя використовували під баштани, що майже рівнозначно суцільному догляду. Дана агротехніка дозволила створити значні площі соснових культур в держлісфонді та на колгоспних землях.

Після Другої Світової війни на пісках Луганської області створено 32,7 тис. га соснових культур, у т.ч. на колгоспних пісках — 7 тис. га. Низька якість культур часто обумовлена привізним садивним матеріалом — з західних областей України, і тривалим часом їх перевезення, через що упускався сприятливий за вологістю період.

Через це великого значення набуло вирощування місцевого садивного матеріалу. Зусиллями луганських лісівників це питання успішно вирішено.

На території Піщаного лісництва було створено лісорозсадник обласного значення. Під керівництвом ланкової Української Марії Єгорівни, вирощені сіянці сосни звичайної з районованого для місцевих умов насіння за що вона була нагороджена медаллю ВДНГ. Підготовку площ під культури виконували як суцільною, так і частковою (плужними борознами, рідше — вузькими смугами). Щільність посадки — 10 тис. сіянців на 1га. Ручний 4–5 кратний догляд проводили у смузі

40–50 см. Приживлюваність культур становила 80–85%, збереженість — культур становила 45–50%, іноді вище (Фото 2).

В Станично-Луганському ДЛМГ на пісках випробовувалися різні деревні породи, як в чистих, так і в змішаних посадках.

Основною породою прийнято вважати сосну звичайну. Багато було спроб домішувати до неї сосни кримську, Банкса, акацію білу, тополю чорну і канадський, дуб. З чагарників вводилися акація жовта, аморфа, скумпія і деякі інші. Зі всіх випробуваних порід біологічно самої життєздатною виявилася сосна звичайна, особливо в бідних і сухих умовах місце зростання.

Фото 2

Сосна кримська частіше за все вводилася, в культури чистими рядами. Вона добре приживається, але незабаром відстає в рості від сосни звичайної, набуваючи кулясту іноді навіть сланку) форму крони. За деякими даними, у 10-річному віці сосна звичайна має висоту 3,6 м, а сосна кримська — лише 0,8 м.

В останні десятиріччя збільшується обсяг вирощування садивного матеріалу із закритою кореневою системою: саджанці або сіянці вирощують в спеціальних горщиках-контейнерах (існує ряд технологій такого вирощування). При пересадці на постійне місце такі саджанці виймаються з контейнерів і висаджуються з грудкою землі, завдяки чому їх коренева система абсолютно не ушкоджується і саджанці значно легше переносять пересадку.

Фото 3

А з чого починається ліс? Скільки років потрібно щоб виросло дерево? У нашій степовій зоні ліс починається з насіння. Це нам відомо не тільки з розповіді лісоводів та музейних матеріалів. Це вже і наш досвід. У нашій школі багато років існує учнівське лісництво. Кожен рік ми працюємо у розсаднику Піщаного лісництва: висіваємо насіння лісових культур, доглядаємо за сіянцями та саджанцями, саджаємо навесні сосну звичайну (Фото 3). Ліс у степу потребує піклування та захисту з боку людини, без лісу нам буде лихо. Піщані бурі та суховії знищать наше село.

Досвід, накопичений українській лісівничий наукою, може стати у пригоді нашому молодому поколінню задля запозичення, свідомого використання та відновлення лісів.

Література

1. *Вакулюк П. Г. Нариси з історії лісів України. Фастів: Поліфаст, 2000. 624 с.*
2. *Вакулюк П. Г., Самоплавський В. І. Лісовідновлення та лісорозведення в рівнинних районах України. Фастів: Поліфаст, 1998. 507 с.*
3. *Генсірук С. А., Фурдичко О. І., Бондар В. С. Історія лісівництва в Україні. Львів: Світ, 1995. 423 с.*
4. *Горейко В. А. Теория и практика защитного лесоразведения в условиях Степного Приднепровья. Дніпропетровск: Пороги, 1996. С. 165–187.*

ЗАПОВІДНИМИ СТЕЖКАМИ ПРИАЗОВ'Я

Писаренко Ганна,
гурток зоологів ЦПР,
студентка 2 курсу коледжу ДонНУЕТ, м. Краматорськ,
Донецька область, Україна
Керівник: Ксенжук Олена Іванівна,
керівник гуртка зоологів ЦПР, м. Краматорськ

Щороку, на початку жовтня і у квітні, з метою збереження мігруючих птахів та підвищення обізнаності з питань, що стосуються чисельності птахів, міжнародна спільнота проводить облік птахів. Метою нашої подорожі було провести ці дні на узбережжі Азовського моря, де в цей час збирається безліч птахів. До того ж, у цьому регіоні багато заповідних об'єктів, які варто подивитися.

Група вихованців гуртка зоологів Центру позашкільної роботи м. Краматорська у складі 7 дітей і керівника Олени Іванівни Ксенжук взяли участь у польових дослідженнях, присвячених Міжнародному дню спостережень за птахами з 4 по 6 жовтня 2019 р. у Приазов'ї. Подорож виявилася дуже цікавою і пізнавальною. Ми побачили багато заповідних об'єктів і познайомилися з природою Приазов'я. А також провели облік птахів під час міграцій і направили свій звіт про спостереження в Українське товариство охорони птахів.

Відповідальним за проведення польових досліджень у нашій експедиції був голова правління громадської організації «Бахмат» Володимир Борисович Березін. Разом з нами в експедиції приймали участь юні натуралісти з Марковської сільської школи Костянтинівського району і з міста Бахмута. Проживання було організоване на турбазі «Ластівка», селище Юр'ївка Донецької області.

Узбережжя Азовського моря — це район, який завжди приваблював безліч туристів і відпочивальників. До унікальних об'єктів природно-заповідного фонду Приазов'я відноситься Національний природний парк «Меотида». Мрія побувати тут нарешті здійснилася для нас в жовтні 2019 року.

За 3 дні ми встигли побувати на екологічній стежці НПП «Меотида» і на Білосарайській косі, пройшли пішки по узбережжю від селища Юр'ївка до Нової Ялти, відвідали Урзуф (парки, історичні пам'ятники і узбережжя) і завершилася наша подорож в заповіднику «Кам'яні Могили». А тепер — детальніше про нашу подорож.

4 жовтня, одразу ж після поселення на турбазі ми відвідали музей молюсків в Юр'ївці. Там ми побачили найбільшу в Україні картину, виконану з раковин молюсків, а також багато інших дуже гарних виробів з черепків молюсків, навіть люстру і портрети українських письменників. Нам також показали техніку виконання робіт

і запропонували взяти участь в оформленні нової картини і герба НПП «Меотида». Ще ми познайомилися з видовим складом молюсків Азовського моря.

Потім ми пройшли берегом Азовського моря від селища Юр'ївка до Нової Ялти, щоб побачити водоплавних птахів. Ми побачили дві пари білих лебедів, велику зграю куликів і качок, пташиний базар, на якому зібралося понад 200 птахів (мартин жовтоногий Larus cachinnans, мартин каспійський, реготун чорноголовий Larus ichthyaetus).

Увечері ми продовжили спостереження за птахами на узбережжі турбази «Ластівка». Юні зоологи висловили спільну думку: «Ми ніколи не думали, що це так цікаво!»

5 жовтня. Ми провели цей день у Національному Природному Парку «Меотида». Меотида — так стародавні греки називали Азовське море. Азовське море було годувальником для народів, що жили на його узбережжі, ловили морську рибу і полювали на водоплавних птахів.

Меотида — так називається національний природний парк (НПП), створений на узбережжі Азовського моря в Донецькій області (Мангушський і Новоазовський райони). Парк розкинувся на 150 кілометрів уздовж берега Азовського моря і захоплює два кілометри берегової лінії. Площа парку становить 14 351,9 гектарів. До складу парку увійшли заказники загальнодержавного значення «Бакаї Кривої коси», «Еленчакскі бакаї», «Білосарайська коса» і «Приазовський чапельник», орнітологічний заказник місцевого значення «Кривокіський лиман», пам'ятники природи місцевого значення «Крива коса» і «Соснові культури», регіональний ландшафтний парк «Половецький степ» [1, с. 1].

Знайомство з НПП «Меотида» ми почали з екологічної стежки на території Парку. Незважаючи на осінній час, ми побачили багато рідкісних степових рослин, які тут зберігаються, а також сліди і нори диких звірів і птахів, серед яких найбільш цікавими виявилися денні хижі птахи родини Соколові Falconidae: кібчик Falco vespertinus і боривітер звичайний Falco tinnunculus.

Рослинний покрив парку характеризується флористичною та фітоценотичною унікальністю, багатством флори, раритетними видами. Загальний флористичний список складає 720 видів, які об'єднуються в 49 формацій солончакової, степової, болотяної, водної, піщаної та лучної рослинності [2, с. 13].

Тваринний світ НПП «Меотида» характерний для Приазов'я. Ссавців в межах парку налічується більше 50 видів. З них близько 20 занесені до Червоної книги України. Герпетофауна парку порівняно різноманітна і налічує 10 видів, з яких 7 — плазуни і 3 види — земноводні. Членистоногі — найчисленніша група тварин парку. Їх більше 1500 видів, з яких павуків близько 200 і понад 1000 видів комах [2, с. 20].

Гордістю НПП «Меотида» є численні поселення гідрофільних птахів: мартина каспійського, крячка рябодзьобого, кулика-довгонога, чоботаря та інших. На території парку відмічено розмноження пелікана кучерявого, кібчика, горлиці звичайної, сиворакші, занесених до Червоного списку МСОП [2, с. 16].

Мі побачили радонове джерело, яке фонтаном б'є з-під землі, до нього веде гарний дерев'яний місток через лиман.

По дорозі на Білосарайську косу ми зупинилися на березі лиману, де великі площі займає солерос європейский Salicórnia europaea — рослина із родини Амарантові (Amaranthaceae). В результаті розсолення ґрунтів останніми роками спостерігається зменшення площ солеросу європейського, і цей вид занесений до Червоної книги України. Проте, у НПП «Меотида» він займає великі ділянки, які мають фантастичний червоний колір.

Перелік птахів Приазов'я ми продовжили на Білосарайській косі. Тут мешкають баклани, мартини і пісочники (пісочник морський, зуйок морський Charadrius

alexandrinus) [3, с. 143]. Зграя куликів годувалася тут під час прольоту. Треба відзначити, що нас провели на самий ніс Коси, куди вже кілька років заборонено прохід для туристів і відпочиваючих.

У вечірній час ми знову спостерігали за птахами на узбережжі біля турбази «Ластівка».

6 жовтня. Рано-вранці ми поспішили на берег, щоб попрощатися з морем і ще раз поспостерігати за водоплавними птахами. На пляжі турбази «Ластівка» постійно харчувалися 29 лебедів, з них 15 — молодих птахів, які ще не забарвилися в білий колір. Ще тут знаходять притулок такі види, як качка чернь білоока [3, с. 76] і мала біла чапля.

У цей день нам належало познайомитися з ще одним дуже цікавим об'єктом природно-заповідного фонду — заповідником «Кам'яні Могили», який розташований неподалік від села Назарівка Володарського району Донецької області, і заснований 5 квітня 1927 року як особлива природоохоронна територія. Його площа складає близько 400 га. Входить до складу Українського степового природного заповідника, підпорядкованого Президії Національної Академії наук України [4, с. 1].

Район урочища «Кам'яні Могили» у геологічному, біологічному, художньо-емоційному та історичному аспектах є водночас унікальним і репрезентативним.

Дуже дивними виявився рослинний світ заповідника. З-поміж майже півтисячі видів рослин заповідника, деревій голий і волошка несправжньоблідолускова є вузько ареальними реліктовими ендеміками, які крім території заповідника більше ніде не зустрічаються. А папороть вудсія альпійська, крім заповідника, не зустрічається ближче ніж за 1000 км від нього [5, с. 17].

Незважаючи на осінній час, нам вдалося побачити всі ці рослини.

Різноманітний і цікавий тваринний світ заповідника. Тут живуть лисиці, зайці, їжаки, сліпаки та ін., багато ящірок і гризунів, зустрічаються степова гадюка, водяний і звичайний вужі. У заповіднику живуть близько 3000 видів комах.

Ми знайшли багато нір ховраха малого, який на більший частині нашої області став дуже рідкісним, а в межах нашого міста майже зник.

Багата орнітофауна заповідника. Найбільш поширені: жайворонки, лугові чекани, кам'янки, сірі куріпки та фазани. Проте, нам не дуже пощастило з погодою. В цей день стало дуже холодно і сонце не проглядало через важкі темні хмари. Тому птахи припинили міграційні перельоти і ми їх майже не бачили. Але все-таки нам пощастило побачити невелику зграю журавлів, які пролітали над територією заповідника.

На завершення хочеться ще раз сказати, що всім учасникам експедиції дуже сподобалася ця подорож, і висловити велику подяку В. Б. Березіну, який продумав маршрут і організував для нас цю подорож.

Наша група мріє повторити цю мандрівку навесні, і ми впевнені, що у цей час природа Приазов'я піднесе для нас ще багато несподіваних відкриттів і приємних сюрпризів.

Радимо всім любителям природи і екологічних мандрівок обрати цей маршрут.

Література

1. *Региональный ландшафтный парк «Меотида». URL: http://azovmore.dn.ua/publ/gde_nado_byvat_na_azovskom_more/regionalnyj_landshaftnyj_park_rlp_quot_meotida_quot/2–1–0–3*
2. *Національний природний парк «Меотида». Виготовлено за сприяння UNCG Manufactured with the assistance of UNCG. 2018.*
3. *Воїнственський М. А. Птахи. Київ: Радянська школа, 1984. 304 с.*
4. *Кам'яні могили. URL: https://7chudes.in.ua/nominaciyi/kamyani-mohyly/*
5. *Природно-заповідний фонд Донецької області. Науково-інформаційний довідник / Під заг. ред. С. П. Натруса, О. І. Неклеси. Вінниця: ПрАТ «Вінницька обласна друкарня», 2017. 172 с.*

НАШ 500-ЛІТНІЙ ДУБ В СЕЛІ МЕМРИК

Разлуцький Юрій,
учень 7 кл. Михайлівського НВК, с. Михайлівка, Покровський район, Донецька область, Україна
Керівник: Мацуй Ірина Іванівна,
учитель географії Михайлівського НВК, с. Михайлівка,

До складу Михайлівської сільської ради входять два села: Михайлівка та Мемрик, які розташовані між трьома містами: Селидове, Українськ, Новогродівка.

Ми живемо в промислово розвиненому регіоні Донбасу, на території природної зони — степу.

За проблемами сьогодення ми не помічаємо того, яка краса навколо нас.

Коли нам дали завдання написати доповідь про старовікові дерева, ми пригадали, що на гербі Михайлівської сільської ради зображено дуб (Рис. 1). А потім я пригадав, що на уроках географії вчитель Мацуй Ірина Іванівна розповідала про Мемрикську балку, на околиці якої є здоровенний дуб. Тому я разом з однокласниками вирішив завітати у гості до лісу (Рис. 2).

Рис. 1. Герб

Рис. 2. Ми у лісі

Наша Мемрикська балка, наш ліс — це диво природи.

Придивлялись до кожного деревця, гілочки, квіточки… Яка ж навкруги краса!

Наша балка — це зона відпочинку. Приїздять сюди і односельці, і гості. Але лишається потім одна проблема, назва котрій — екологічна.

Вивчаючи історію Запорізької Січі, ми знаємо, як козаки, освоюючи степові простори, займалися лісорозведенням. Мандруючи нашими теренами, вони розсипали жолуді, заздалегідь взяті з собою, деякі пропадали, а деякі приживалися…

У наш час окрему цінність становлять зрілі дерева дуба черешчатого (Quercus robur L). Серед дубів Покровського району зустрічаються і справжні велетні. Серед таких варто згадати Сичин дуб біля с. Мемрик, обхват стовбура якого сягає 5 м, а вік, за попередніми розрахунками, приблизно 500 років (Рис. 3; Рис. 4).

В кінці XIX ст. (1885 р.) в наші краї приїхали й оселились німці-менонiти. На той час до села примикав великий ліс з ярами та балками, який називався Мемрик. Так були названі село і колонія. Цей ліс входить до списку унікальних екологічних пам’ятників природи й сьогодні. До його території входив і старий парк, який мав площу 60 десятин і колись належав до маєтку шляхтича Котляревського. Парк був

засаджений цінними породами дерев, величезними тополями, липами та ясенями…[1, с.166; 2, с.167; 3, с. 116–124; 4; 5, с. 616–635]

Рис. 3. Обхват дуба

Рис. 4. Результат обміру

В цьому парку росли і старі дуби. На пагорбі в західній частині лісу ріс найбільший з них, який мав назву «Сичин дуб». Є різні версії появи назви «Сичин дуб»: тому що поруч тривалий час жила сім'я Сичак, а може й тому, що на дереві жили птахи сичі.

До речі, експертами Київського еколого-культурного центру це дерево внесене в перелік «500 видатних дерев України» [1, с.166; 2, с.167].

Тож пропоную й надалі зберігати природну спадщину України.

Література

1. *Белицький П. В., Бєлоконь Д. П., Бурковський О. П., Єкасьов Б. П. та ін. Покровський район: подорож у минуле. Київ: Левада, 2017.*
2. *Белицький П. В., Бєлоконь Д. П., Бурковський О. П., Єкасьов Б. П. та ін. Покровський район: подорож у минуле. Краматорськ, 2017.*
3. *Безносова О. В. Меннониты конгрегации «Мемрик» и их православные соседи (1885–1917). Донецк, 2003.*
4. *Гринер М. М. Ведомость землевладений Бахмутского уезда. Бахмут: Первая Бахмутская Типография Л. Р. Грилихеса, 1915.*
5. *Рубанистый Н. Новая религиозная община в к. Котляревка прихода с. Голициновки Бахмутського у. Екатеринославские епархальные ведомости: 1893. Ноябрь. № 23. С. 616–635.*

ІНТРОДУКЦІЯ АЙЛАНТА НАЙВИЩОГО НА ПІВДНІ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМА ІНВАЗІЙНОЇ РОСЛИНИ

Решетняк Вікторія,
учениця 11 кл. ОЗ НВК Асканія-Нова-гімназія,
Чаплинський район, Херсонська область, Україна
Консультант: Михайлецька Інна Вікторівна,
співробітник Біосферного заповідника
«Асканія-Нова» ім. Ф. Е. Фальц-Фейна

У кожній країні чи місті, маєтку або дачі є сад, який наповнений різноманітними квітами, кущами та деревами. Всі вони відносяться до тієї або іншої культури, але обов'язково доповнюють та підкреслюють неповторність й унікальність

окультуреного куточка природи. Одним з найбільш цікавих рослин є китайський ясен, він же чумак, китайська бузина, рай-дерево, боже дерево. Але наукова назва рослини — Айлант найвищий (Ailantus altissima) [1]. В роботі представлені літературні дослідження історії інтродукції та поширення айланту найвищого, біоморфологічних особливостей виду, а також результати практичних досліджень поведінки рослин-інтродуцентів в дендропарку «Асканія-Нова» та за його межами.

Актуальність роботи полягає у важливості вивчення поширення інтродукованих рослин за межі дендропарку, які можуть складати загрозу інвазії. Предметом дослідження є еколого-біологічні особливості айланту найвищого, а об'єктом дослідження — рослини айланту найвищого на території дендропарку та за його межами. Мета дослідження: виявлення інвазійного потенціалу рослини, інтродукованої в дендропарку «Асканія-Нова», на прикладі айланту найвищого. Виходячи з мети дослідження були поставлені наступні завдання: а) охарактеризувати біоморфологічні та екологічні особливості рослини; б) дослідити айлант найвищий на території дендропарку «Асканія-Нова» та за його межами; в) виявити позитивні та негативні властивості айланту найвищого та зробити аналіз екологічного впливу культури на довкілля.

Основу джерельної бази склали наукові праці співробітників дендропарку «Асканія-Нова» [10; 14]. Під час дослідження були використані наступні методи: метод інформативного та архівного пошуку, метод систематизації, фенологічні спостереження, метод інтерв'ю та опитування, компаративний метод. Новизною дослідження є виявлення фактів та доведення шкідливості рослини по відношенню до навколишнього середовища, незважаючи на деякі позитивні властивості дерева.

На території України айлант вперше з'явився у 1808–1809 році, коли ботанік-акліматизатор Іван Назарович Каразін (1780–1836) у своєму маєтку на Харківщині розбудовував дендропарк площею 17 га [3]. Він отримав велику партію саджанців та насіння з Німеччини та Франції, серед яких був айлант. Треба зазначити, що до американського континенту айлант потрапив у 80-ті роки XVIII століття [2]. Протягом XIX ст. рослина використовувалася на вулицях європейських та американських міст як декоративне дерево та стало фірмовою окрасою та візитівкою багатьох містечок [4]. Незважаючи на зацікавленість спеціалістаів властивостями рослини, її використання у господарстві, на сьогодні у США, Австралії, Новій Зеландії, країнах Центральної та Східної Європи айлант визнаний як рослина-бур'ян, що підлягає пильному контролю з боку екологічних служб [13].

Вперше науковий опис Айланту здійснив Карл Лінней (1707–1778) [2], давши йому латинську назву Rhus succedanea (Токсидендрон соковитий, або сумах соковитий). В той час у Парижі айлант був відомий під назвою велике японське лакове дерево. Завдяки американському ботаніку Волтеру Теннісону Свінглу (1871–1952) сучасна латинська назва айланту найвищого звучить як Ailanthus altissima.

Айлант найвищий — листопадне дерево родини симарубових до 30 м. заввишки з рівним струнким стовбуром, покритим сіро-бурою зморшкуватою корою [4]. Молоді дерева з широко пірамідальною кроною, старі — з шатроподібною, розкидистою. Крона розлога, напіважурна, молоді гілки опушені, темно-жовті. Розлога ажурна крона айланта на своїх численних гілках має складні листя з 15–25 парами яйцевидно-ланцетних листочків на коротких черешках. Листки складні, чергові, пальмовидні (як у перистих пальм), дуже крупні, довжиною до 60 см, а у порослевих екземплярів аж до 1 м. Листочки голі, знизу сизуваті, довжиною 7–12 см [4]. При дотику листя видають своєрідний неприємний запах, звідси і назва «вонючка», але це не заважає жителям півдня охоче розводити це дерево [5]. Дрібні непоказні квітки айланту двостатеві та тичинкові, забарвлені в світло-зелений колір. Квіти зібрані

у верхівкові пухкі волоті (до 20–30 см довжини). Квіти 5-пелюсткові, чоловічі квітки мають неприємний запах. Пік цвітіння припадає на червень та серпень місяць [7]. Плоди айланта оригінальні за формою. Це плоскі довгасті неправильної ромбічної форми крилатки. Вони мають різне забарвлення — від золотистого до червоного і коричневого кольору [8]. Хоча крилатки невеликі, 3–5 см завдовжки та 1 см шириною, в гронах їх дуже багато. Всередині у неї є гладке коричневе насіння, яке дозріває у вересні — листопаді. Крилатки добре розносять сильні зимові вітри на значні відстані від материнських дерев.

Екологічні особливості виду. Дуже швидкозростаюче дерево — в 5 років досягає висоти 4–5 м. Однорічні пагони порослі досягають висоти 2 м. Дерево невимогливе до ґрунту й посухи [9]. Може рости на сухих кам'янистих, щебенистих і піщаних ґрунтах, виносить досить значну засоленість ґрунту, добре росте, навіть на солончаках, але краще всього розвивається на глибоких суглинистих, достатньо вологих ґрунтах. Утворює рясні хащі. У багатьох місцях здичавіло, утворює зарості вздовж доріг, по ярах, біля занедбаних будівель [8]. Світлолюбне. Айлант добре витримує міські умови. Молоді рослини мало морозостійкі, дорослі дерева більш морозостійкі та витримують морози до –20 °C. При морозі до –25 °C крона сильно обмерзає, але швидко відновлюється новими пагонами. Коренева система поверхнева, але потужна, тому айлант вітростійкий [4]. Дає рясні кореневі паростки, добре затримують ґрунти на схилах, осипах, в ярах. Розмножується насінням (легко і часто утворює самосів), кореневими паростками, шматками коренів [10].

Окрім декоративного використання айланту різні частини рослини дерева знаходять застосування в різних галузях господарства. Листя йде на корм гусені айлантового шовкопряду, який дає природний шовк [7]. Рослини під час цвітіння виділяють багато нектару, а сильний запах приваблює бджіл. Активно використовується деревина цього дерева, вона щільна біла або злегка рожева за кольором. З неї виготовляють різні столярні вироби, сувеніри, вона застосовується у виробництві високоякісного паперу [6]. Використовуються квітки, листя, кора дерева тібетською медициною для лікування деяких хвороб. Препарати Айланта найвищого виявляють виражену антимікробну, протизапальну дію. У Китаї кора, особливо свіжа, має антимікробні властивості, вживається при дизентерії. У народній медицині кору і листя використовують як протиглисний засіб при стрічкових глистах, а плоди — при нирковокам'яній та жовчнокам'яній хворобах, при геморої, запаленні сечового міхура та як протираковий засіб [7]. У гомеопатії квітки, молоду кору і свіжі пагони використовують при скарлатині, дифтерії. Насіння айланту є отруйним, використовувати його не рекомендується [6].

В Україні, як і в багатьох країнах цінили декоративні властивості дерева, які зберігаються на протязі всього періоду вегетації (ажурність крони, листя, плодів), швидкий ріст, невибагливість до ґрунтів та кліматичних умов, стійкість до ураження шкідниками та хворобами, витривалість до умов міста, до засоленості ґрунтів (озеленення узбережжя Азовського та Чорного морів), здатність до протидії ерозії ґрунтів. Айлант був у списку важливих порід в озелененні населених пунктів, у списку культур, які використовувалися для створення захисних лісосмуг на півдні України [12].

Інтродукція нових рослин може мати негативні наслідки. Конкуруючи з автохтонними (аборигенними) видами за екологічні ніші, інтродуценти можуть спричинити зменшення чисельності або витіснення місцевих видів [10]. Такі види виходять з-під контролю, поширюючись за межі садів, парків. Вивченню адвентивних (заносних) видів рослин присвячено багато робіт вітчизняних і зарубіжних дослідників, проте ґрунтовних зведень щодо інвазійної активності інтродуцентів до цього часу небагато [14]. На проблемі інвазії чужинців акцентував увагу останній за часом,

XIII з'їзд УБТ (Українського ботанічного товариства). Вчені закликали ботанічні сади та дендропарки розпочати оцінку інвазійного потенціалу інтродукованих рослин та рекомендували скласти списки рослин, які мають високий рівень інвазійної загрози в даній місцевості, щоб в подальшому обмежити використання їх в озелененні [13]. Українськими вченими створений «Кодекс поведінки ботанічних садів та дендропарків України щодо інвазійних чужорідних видів». Дослідження інвазійного потенціалу видів, інтродукованих у дендропарку «Асканія-Нова», розпочато з деревних рослин [10, 14]. За спостереженнями науковців лабораторії дендропарку «Асканія-Нова» високий ступень інвазійної загрози мають види: клен американський (Acer negundo), айлант найвищий (Ailanthus altissima), аморфа чагарникова (Amorpha fruticosa), каркас західний (Celtis occidentalis), біла акація (Robinia pseudoacacia), бузина чорна (Sambucus nigra) [14].

Нам вдалося дослідити ситуацію з айлантом, який повністю акліматизувався на півдні України. Він росте в садах, парках, скверах, виноградниках, на узбережжі Азовського моря, на різних категоріях земель, навіть на полишених садибах, канавах та кюветах. Він розповсюджуються природним шляхом або за допомогою людини. Айлант проростає скрізь стіни, забори, дороги. Цей вид став загрозливим через дуже швидкий ріст та швидке вегетативне розмноження [10]. При спилюванні дерева воно залишається живим і дає інші парослі, які дуже швидко розвиваються.

Спочатку дослідили історію інтродукції айланту в Асканії-Нова. На територію Асканії-Нова айлант найвищий був завезений Фрідріхом Фальц-Фейном у складі колекції інтродуцентів для дендропарку [14]. Перша висадка айланту до асканійського ґрунту датована 1892 роком. Фрідріх Фальц-Фейн, віддаючи данину тогочасній моді, розраховував, що айлант стане окрасою парку, а цілющі властивості принесуть користь. За радянських часів айлант входив до числа значущих рослин дендропарку, перебував на екскурсійному маршруті, наукові співробітники вивчали його властивості, займалися розведенням. З розповіді Рубцова А. Ф. (куратора дендрофлори парку) дізналися, що в останній час айлант в асканійському дендропарку став поводити себе як агресивна рослина. Він почав «опановувати» нові території, порушуючи структуру куртин парку, виходячи за їх межі [10,14]. Ця ситуація пов'язана з особливостями виду. Рослина має нетривалий час життя — в середньому 50–80 років, рідше 100 років [2]. В умовах посушливого степу, можливо, і менший. Після ушкодження материнської рослини починається розмноження кореневими паростками, які відростають по ходу розростання горизонтальних коренів. З привабливої декоративної культури «дерево-рай» перетворюється на «дерево-пекло» [14].

Сьогодні науковці заповідника ведуть роботу відносно контролю за айлантом. Головним завданням дендрологів є вивчення нових інтродуцентів на потенціал інвазійності, стримування поширення таких рослин, регулювати її розростання, не поширювати насіння та посадковий матеріал рослин серед пересічних громадян, зменшувати кількість колекційних екземплярів, тобто дотримуватися «Кодексу поведінки ботанічних садів та дендропарків України щодо інвазійних чужорідних видів» [13]. З часом вченими встановлено, що дерево вельми агресивна культура, завдає клопоту людині через надмірне розростання, витіснення інших більш важливих культур. Таким чином, головним завданням сучасної дендрології є регуляція чисельності та стримування ареалу поширення айланту. Культура вже занесена до вітчизняних покажчиків регульованих некарантинних шкідливих організмів у розділ «бур'яни», що свідчить про небезпечний вплив культури на навколишнє середовище. На наш погляд, необхідно терміново проводити просвітницьку та роз'яснювальну роботу серед широких верств населення, керівництв місцевих громади стосовно даної рослини з метою збереження екологічної ситуації міст і сіл півдня України.

Література

1. *Ботаніка: Анатомія і морфологія рослин / М.І. Стеблянко, К.Д. Гончарова, Н.Г. Закорко. Київ: Вища школа, 1995. 384 с.*
2. *Жизнь растений. М.: Просвещение, 1980. Т. 5/1. 576 с.*
3. *Деревья и кустарники СССР. Т. IV. М.-Л.: Издательство Академии наук СССР, 1958. С. 260–262.*
4. *Дендрофлора України. Дикорослі та культивовані дерева й кущі. Покритонасінні: Довідник [М.А. Кохно, В.І. Гордієнко, Г.С. Захаренко та ін.; За ред. М.А. Кохна, С.І. Кузнєцова; НАН України, Нац. бот. сад ім. М.М. Гришка]. Київ: Вища шк., 2001. С. 422–423.*
5. *Згуровская Л.И. Рассказы о деревьях Крыма: Краеведческие очерки. Симферополь: Таврия, 1981. 192 с.*

МАНДРІВКА У БІЛОКУЗЬМИНІВКУ: СКЕЛІ, ДІБРОВИ ТА ПУГАЧІ

Рудь Анастасія Сергіївна,
учениця 10 кл. ліцею № 35, м. Краматорськ,
Донецька область, Україна
Керівник: Ксенжук Олена Іванівна,
керівник гуртка зоологів Центру позашкільної роботи, м. Краматорськ

Скелеподібне відкладення верхньої крейди біля села Білокузьминівка — це унікальна та дивовижна пам’ятка природи. Скелі популярні серед скелелазів і туристів. Сюди влаштовують невеликі походи. Група вихованців гуртка зоологів Центру позашкільної роботи м. Краматорська відвідує це місце кожного літа і завжди ця мандрівка викликає самі позитивні емоції і дозволяє зробити несподівані спостереження і маленькі відкриття. Оголення верхньої крейди розташоване в 14 кілометрах від міста Краматорськ. Навколо нього є ліси, ковилові степи, яри, струмок та ставок.

В 2004 році ця територія ввійшла до складу Регіонального ландшафтного парку «Краматорський» [1, с. 36] під назвою ділянка № 4 «Білокузьминівська». Площа ділянки становить 268,8 гектарів. 28 видів рослин, які ростуть на ділянці, перебувають під охороною. Всього на цій ділянці налічується 120 видів трав’яних рослин. Деякі види комах, що мешкають тут, знаходяться під загрозою зникнення: махаон, сколія-гігант, сколія степова [2, с. 6]. Але найцікавішим об’єктом ділянки є скелеподібне відкладення верхньої крейди. Це геологічна пам’ятка природи, яка охороняється державою з 1972 року [3, с. 12]. Вона являє собою дуже красиві крейдяні скелі, вік яких становить 90 мільйонів років. Скеля складається з відкладень останнього періоду мезозойської ери, які сформувалися в чистих теплих морських водах з невеликих морських організмів з вапняним скелетом.

Деякі скелі за формою нагадують пальці або вітрила. Крем’яні осколки найхимерніших форм мають живе походження. Оголення крейди піднімається на висоту понад 25 метрів та займає площу 0,35 га.

Біля підніжжя гори розташовані множинні ніші, вибоїни, великі й малі печери. Серед крейдяного щебеню часто зустрічається кремінь, а рідко — мінерал марказит. Рослинність, що складається з лугових і степових рослин, є тільки на краю осипів, тут ростуть: жовтець, конюшина, герань лугова.

Цікавим фактом є те, що неподалік від оголень крейди була знайдена стоянка первісної людини з майстернею з обробки кременю, який видобувався в цій горі.

Перший раз я разом з групою зоологів ЦПР побувала тут 9 червня 2017 року. Хоча скелі не дуже малі, нам не склало великих труднощів дістатися до верхівки. Я навіть відчула себе альпіністкою в деяких моментах. Усім дуже сподобалися такі перешкоди. Звичайно, сходження потребувало деякого часу й сили, але воно точно було варте цього. Бо коли ми досягли мети, нам випала можливість спостерігати за нескінченними красотами нашого регіону. Крейдяні оголення, степи, ліс, ставок, селище — все це було перед нами як на долоні. Просто дух захоплює. Не кожен день підкорюєш гори. Особисто для мене це був перший досвід. Ми захоплено зробили декілька фото для того, щоб люди, які не мають можливості відвідати це місце, теж змогли побачити цю неймовірну красу.

Вдруге я була в Білокузьминівці 5 жовтня 2018 року, теж з нашою групою, у супроводі співробітників РЛП «Краматорський». Як і тоді, ми піднялися на гору. І спостерігали тепер вже за осінніми пейзажами околиць. Як і влітку, Білокузьминівка була чудова і захоплювала.

Третій раз я їздила 6 серпня 2019 року. Без супроводу нашого гуртка та співробітників парку. Ми добиралися не на машині, а на міському транспорті. Доїхали до селища на автобусі, а до скель дійшли пішки за 20 хвилин. Пройшли трохи по селищу, а далі йшли по мальовничому полю зі степовою рослинністю. Пройшли через кришталево чистий струмок, побачили велику кількість ковили та дуже красиві польові квіти, спостерігали за коровами, які там паслися. Також піднялися на скелю. Сиділи мовчки, насолоджуючись дивовижною природою навколо. Це місце дійсно має якусь особливу енергетику і змушує замислитись про важливі речі. Там, на висоті, відчуваєш себе одним цілим з природою, так сильно, як ніколи раніше.

Проте, не слід обмежуватися оглядом лише скель і степової ділянки навколо. Яружно-балковий ландшафт, який оточує скелі, укритий листяним лісом природного походження. Урочища Білокузьминівки (4 га) виростають на схилах балок. Масиви байрачних лісів, зосереджені в верхів'ях яружно-балкових систем, грають виключно важливу протиерозійну і водоохоронну роль. Поєднання балок, крейдяних оголень, печер, цілинного степу і непрохідних лісів утворює просто казковий краєвид. Побачити цю красу нам допомогли співробітники рекреаційного відділу Регіонального ландшафтного парку «Краматорський» (завідуючий відділом С. В. Пономаренко). Вони також розповіли про випадки гніздування пугача у цьому районі і показали гніздо пугача. Всім учасникам експедиції до місця гніздування пугача сподобалася ця мандрівка, і ми висловлюємо велику подяку колективу РЛП, який організував для нас цю подорож.

Особливості екології рідкісних видів птахів завжди викликають інтерес у дослідників. Тим більше, якщо це стосується великих хижаків, чисельність яких для нашого регіону не перевищує десятка пар. Саме до такої категорії птахів відноситься пугач Bubo bubo (Linnaeus, 1758). Якщо ще порівняно недавно він був поширений по всій території України, то в даний час це дуже рідкісний вид для більшості областей. Місцями його мешкання лише передбачається. Досить зазначити, що за останні 25 років надходили уривчасті дані про гніздування пугача на заході України і в Поліссі. Про статус виду в східних областях відомості взагалі відсутні.

Влітку 2017 року нам вдалося спостерігати гніздування пугача на території РЛП «Краматорський». Пізніше був зібраний матеріал про інші випадки гніздування пугача на півночі Донецької області.

Традиційно пугач вважається лісовим птахом, що живе в глухих ділянках лісу і вимагає для гніздування відповідних схронів далеко від людини. Але цей птах здатний адаптуватися до різних умов, в тому числі, і до перебування в степовій зоні. Тут пугач вибирає для гніздування печери. Всі випадки гніздування пугача, що

спостерігалися на півночі Донецької області, а також всі відомі знахідки гнізд на сході України були тільки на крейдяних схилах в печерах. Гніздо являє собою готову нішу в скелі і не має підстилки.

Гніздо пугача, яке ми оглянули, являє собою поглиблення в прямовисній крейдяній скелі, далеко від доріг і поселень людини. Внизу, в глибокій балці, проходить смуга байрачного лісу, зарослого і непрохідного через зарості чагарнику і сильно пересічену місцевість. На вершині, звідки ми добиралися до гнізда, була ділянка степової рослинності. Густа висока трава і колючі чагарники сильно утрудняли шлях. У п'яти кілометрах від місця гніздування знаходився пам'ятник природи «Скелеподібне відкладення верхньої крейди».

Пташенята вилетіли з гнізда ще в травні. Ми підійшли до гнізда 9 червня, але пугачі все ще перебували недалеко від гнізда — ми злякали одного з них і спостерігали за польотом. З деяким ризиком ми спустилися в печеру на прямовисній скелі, що служила пугачам гніздом, і оглянули її.

Узагальнюючи всі наявні спостереження, ми можемо дати опис умов, які потрібні пугачеві для успішного гніздування в нашому регіоні:

1. Гніздова територія пугача в районі проведення досліджень являє собою ділянку типчакового степу з яружно-балковими ландшафтами і крейдяними оголеннями.
2. Пугач не боїться людини, але обрані ним біотопи в більшості випадків розташовані в стороні від населених пунктів і доріг.
3. Гніздом для пугача в нашому регіоні служать заглиблення або невеликі печери в крейдяних скелях.
4. Поруч з місцем гніздування повинна знаходитися степова ділянка і листяний ліс природного походження, краще байрачний — вони грають роль кормових біотопів. У харчуванні пугача переважають дрібні ссавці і птахи середньої величини. В Білокузьминівці ми знаходили акуратно вироблені шкурки їжаків, які були з'їдені пугачем.
5. Недалеко від місця гніздування повинна бути водойма. В цілому, місце гніздування пугача завжди є екологічно чистим біотопом, практично не порушеним людиною. Необхідно відзначити, що на території РЛП «Краматорський» є чимало таких ділянок.

Збереження і відновлення біологічного і ландшафтного різноманіття є найважливішими проблемами сучасності. Гніздування пугача в РЛП «Краматорський» є показником непорушених біотопів. І такі місця мають потребу в особливій охороні, не тільки як місце мешкання рідкісного представника нашої орнітофауни, а й як біотоп, який є еталоном природи.

Тому ми радимо всім небайдужим до краси рідної природи побачити це унікальне і дуже мальовниче місце в межах Краматорська: поєднання скель, степу і байрачних дібров, яке є притулком для великої кількості тварин, серед яких найбільш помітним і раритетним є гніздування пугача.

Скелеподібне відкладення верхньої крейди — це унікальна та дивовижна пам'ятка природи серед невеликого населеного пункту. Гадаю, якщо вам пощастить відвідати це місце, ви теж відчуєте ті ж емоції, що і я, та будете згадувати цю подорож з великим теплом у серці.

Література

1. *Природно-заповідний фонд Донецької області. Науково-інформаційний довідник / Під заг. ред. С. П. Натруса, О. І. Неклеси. Вінниця: ПрАТ «Вінницька обласна друкарня», 2017. 172 с.*

2. *Вовк І., Грибанова В. Пам'ятник природи «Білокузьминівський». Телегид. Спеціальний випуск. Весь Донбас. Маршрути вихідного дня. 50 кращих місць для родинного відпочинку. Донецьк. № 1. Травень 2010. С. 13.*
3. *Аксенов В. С. Реконструкція екологічних умов утворення крейдяних відкладень в районі с. Білокузьминівка. Літопис Донбасу. Донецьк: Донецький обласний краєзнавчий музей, 2003. Т. 11. С. 67–72.*
4. *Парнікоза І. Ю., Годлевська О. В., Шевченко М. С., Іноземцева Д. Н. Охоронні категорії фауни України. К.: Київський еколого-культурний центр, 2005. 60 с.*
5. *Шабловська Л. Ландшафтні парки Донбасу. Український світ. 2005. № 4–6. С. 21.*

ПАМЯТНИК ГЕОЛОГИИ «СТЫЛЬСКОЕ ОБНАЖЕНИЕ»

Субачева Анна,
ученица 9-А кл. Харьковского учебно-воспитательного комплекса № 106, г. Харьков, Украина
Научный руководитель: Жилин Сергей Валерьевич, заместитель директора по учебно-воспитательной работе, учитель географии КУ «ХУВК № 106»

На территории Донецкой области постоянно происходили изменения природных условий. Влажный субтропический климат сменялся засушливым. В каменноугольный (карбоновый) период на территории области происходило неоднократное чередование суши и моря. Значительное опускание территории привело к заполнению внушительного прогиба мощными (свыше 10 км) отложениями. Здесь существовало неглубокое прибрежное море с заболоченной прилегающей сушей, на которой произрастали леса. Огромный объём их биомассы послужил основой последующего угленакопления.

О многократном изменении природных условий (суша–море) свидетельствует чередование слоёв песчаников и относительно тонких угольных пластов (их насчитывается более 200). В карбоновый период, продолжавшийся 65 млн. лет (360–295 млн. лет тому назад), накопились угольные толщи Донецкого бассейна, поэтому в угле можно найти отпечатки листьев, окаменевшие остатки застрявшего когда-то в вязкой смоле насекомого.

Стыльское обнажение — это геологический памятник природы государственного значения (этот открытый разрез карбонатного слоя из нижнего карбона и верхнего девона Донецкого бассейна ученые признали эталонным образцом для всей планеты, таких стратиграфических памятников природы в Донецком бассейне несколько). Этот замечательный памятник природы расположен по левому склону долины р. Мокрая Волноваха и начинается в 4 км юга западнее с. Стыла и 0,5 км от устья балки Хавалейс-Тарама (бывшая балка Бузинова) в Старобешевском районе, общей площадью 25 га. Статус памятника природы присвоен распоряжением Совета Министров УССР от 14 октября 1975 года. № 780-р. Площадь составляет 25 га. В Стыльском обнажении наблюдается разрез отложений верхнего девона и карбонатной толщи нижнего карбона.

Стыльское обнажение — это уникальный разрез кристаллических пород верхнего девона и известняков нижнего карбона. Особенно интересна юго-западная часть стыльских обнажений в районе холма Маф-хая (в народе гора Черная). Здесь на дневную поверхность выходят зеленые и бурые песчаники с большим содержанием

обломочных горных пород, которые выбрасывались из вулканического жерла на поверхность: песок, зола, мелкие камешки, крупные «бомбы» и глыбы. К северу от холма Маф-хая в 20–25 м, обнажаются ямшевидные кремнистые сланцы с многочисленными отпечатками ископаемых растений и животных. Далее девонские песчаники с желтовато-серыми конгломератами — свидетели мелководного морского залива в прошлом на этом месте. Непосредственно около пруда известняки обнажаются в виде уступов.

Здесь можно найти большое количество отпечатков лепидодендропсисов — растений девонского геологического периода. Выше песчаников и сланцев находятся залежи известняков, образованные из обломков скелетов морских животных и раковин. Известняковые скалы достигают одиннадцатиметровой высоты. В результате воздушной эрозии известняковые скалы обрели причудливые формы.

Выходы отложений девонского возраста граничат с выходами раннекаменноугольного возраста. Комсомольское рудоуправление на левом берегу реки производит щебень для строительства дорог как раз из морских известняковых отложений раннего карбона. Правый же берег украшают вулканические туфы девонских времен. Именно в этом месте в те далекие времена вулкан извергал лаву, засыпая пеплом все живое в округе. До наших дней сохранился палеовулкан на берегу Стыльского водохранилища выше по течению реки. И сегодня на склонах берегов Мокрой Волновахи можно найти обломки окаменевшей древесины первых деревьев на Земле в современном понимании — археоптерисов (Arhaeopteris), которые произрастали в узкой прибрежной полосе 360–365 миллионов лет назад (первые деревья появились в конце девона).

Этот древний вид растений был впервые исследован и описан палеоботаником И. Ф. Шмальгаузеном в 1894 году в вулканогенно-осадочных отложениях Южного Донбасса именно в районе пос. Раздольное (тогда Большая Каракуба).

И. Ф. Шмальгаузен описал два вида археоптерисов Arhaeopterisarchetypus Shmalh. и A. Fissilis Shmalh., а также плауновидное растение, названное им Lepidodendronkarakubensis Shmalh.

Позже здесь работал Залесский, который исследовал и описал у пос. Раздольное окаменевшую древесину археоптериса, названную им Callixylon, а также другую палеофлору, в частности Helenia, Heleniella, Amadokia и Volnovakhia. Археоптерисы обладали свойствами, не присущими ни одному из ныне живущих деревьев. По сути, это было промежуточное звено между папоротниками и голосеменными (в частности, хвойными) растениями, которые навсегда исчезли с лица земли в самом начале каменноугольного периода.

Любопытно заметить, что поначалу Archaeopteris был классифицирован как папоротник, поскольку были найдены отпечатки ветвей, весьма сходные с папоротниками, и только в 1960-х палеонтолог Б. Бэк сумел доказать, что Archaeopteris и Callixylon являются одним и тем же растением.

Стыльское обнажение попало в Top-100 всеукраинского конкурса «Семь природных чудес Украины» в 2008 году.

Таким образом, на территории Стыльского обнажения сохраняются уникальные ланшафты и виды флоры, которых нет в других уголках планеты.

ЛІКУВАЛЬНІ Й ЕСТЕТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ МОРСЬКОЇ СОЛІ В МЕЖАХ СПЕЛЕОСАНАТОРІЮ «СОЛЯНА СИМФОНІЯ»

Тітова Валерія,
учениця 10 кл. ЗОШ № 17, м. Часів Яр, Бахмутський район, Донецька область, Україна
Керівник: Рибалко Людмила Володимирівна,
учитель української мови та літератури ЗОШ № 17, м. Часів Яр

Природна морська сіль здавна є помічником людини. Ще Гіппократ в IV столітті до н.е. стверджував, що вона має незаперечні лікувальні властивості. І в наш час вченими доведено факт вираженого терапевтичного ефекту солі на здоров'я людини.

Солона вода підвищує рівень гемоглобіну, очищує від токсинів кров. Іони солі, проникаючи в організм через шкіру, покращують роботу головного мозку, захищають організм від анемії. Солона вода містить в своєму складі калій, йод, сірку, кальцій, магній. У ній є особливі мінерали-каталізатори, які покращують роботу гормональних систем організму.

У солоній воді містяться біогенні стимулятори, що активізують тонізуючі залози внутрішньої секреції, надають загальнозміцнюючу дію. Бром, що міститься в солоній воді, діє заспокійливо. Магній виводить зайву рідину, що особливо важливо при підвищеному внутрішньочерепному тискові. Наявний у складі морської солі селен не дозволяє руйнуватися клітинам, і є найсильнішим природним антиоксидантом. Йод, зміст якого в морській солі дуже великий, сприяє виробленню гормонів щитовидної залози. Вони, в свою чергу, підвищують життєвий тонус, допомагають адаптуватися до стресових ситуацій.

Сіль відома ще з давніх часів. Її видобували різними способами, наприклад, спалювали на вогнищі листя деяких рослин, а золу використовували як приправу.

Видобуток цього білого золота на Донбасі ведеться з 1881 року. З часом багато кілометрів відпрацьованих галерей у видобутку солі в Соледарських соляних шахтах Донецької області отримали статус екскурсійних маршрутів.

Ще в давнину люди почали лікуватися як морською водою, так і морською сіллю.

З 2007 року в м. Соледарі Донецької області працює незвичайний медичний заклад — спелеосанаторій «Соляна Симфонія», який знаходиться під землею в соляній шахті на глибині 288 метрів. В санаторії проводиться лікування захворювань дихальних шляхів, алергії, обструктивного бронхіту, хронічної пневмонії, атопічного дерматиту, середньо тяжкої форми псоріазу, зниження імунітету, захворювання щитовидної залози.

Повітря у соляних шахтах насичене частинками солі, розмір яких від 1 до 5 мікрон. Концентрація мікрочастин в 1 м3 — до 15 мг. Атмосферний тиск у горних виробках 772 мм рт. ст., вологість повітря 60% і температура 14–16 °C — все це благотворно впливає на самопочуття пацієнтів.

Одночасно можуть оздоровлюватись 110 осіб віком від 6 до 60 років. На сьогодні лікування в умовах мікроклімату соляної шахти є одним з найбільш ефективних, природних, безмедикаментозних способів реабілітації. Про це свідчать цифри: ефективність лікування дорослих становить 70–85%, дітей — 85–95%. Усього за час лікування людина проводить під землею від 80 до 220 годин.

Основним методом лікування є спелеотерапія, яка дає позитивний ефект в більшості випадків.

У шахтному відділенні санаторію медичний персонал стежить за станом хворих, проводить заняття з лікувальної фізкультури та дихальної гімнастики.

Пацієнти знаходяться в 3х просторих виробках — галереях. У стінах сховані процедурні кімнати. Діти дуже швидко звикають до нової обстановки. Цьому сприяють шахові змагання, спортивні ігри, найменші діти грають з сіллю як із звичайним піском.

Дорослі можуть почитати улюблені книги, періодичні видання, пограти в теніс, прогулятись чаруючими підземними лабіринтами соляного царства і дізнатись багато цікавого і корисного.

Вчені стверджують, що 270 млн. років тому на місці соляної шахти було величезне Пермське море, дном якого ми сьогодні можемо прогулятись. Сіль тут усюди: під ногами, над головою, стіни, підлога, дерева — з солі, соляне футбольне поле й унікальний концертний зал, який вражає своїми розмірами та дивовижною акустикою. Величезних розмірів соляний зал — вражаючий, бо тут можна спостерігати унікальне явище — ефект звукової хмари! Тільки тут можна побачити фотографію давніх вітрів, які віяли мільйони років тому! Також є справжній погодний календар тих далеких часів.

Торкнувшись стіни, відчуваєш позитивну енергію матінки — природи. Під землею можна побачити фігури з солі, зроблені руками народних умільців. Унікальною є соляна пальма, аналог пальми «Мерцалова» — символу Донбасу, яка розташувалась недалеко від талісмана шахтарів — доброго Шубіна. Символічний дух — охоронець шахтарів буде прихильним, та ще й виконає загадане бажання, якщо торкнутись його носа або черевика. Незаміжніх дівчат приваблює скульптура лебедів. Кажуть, що грудочка солі, кинута у символічну водяну водойму, обов'язково допоможе у коханні.

Дивовижною є соляна капличка, що, незважаючи на підземне розташування, дозволяє бути ближче до Бога.

Варто навести декілька цікавих фактів.

Запасів повареної солі, однієї з найкращих у Європі, в «Артемсолі» вистачить ще на дві тисячі років.

У результаті понад ста років підземних робіт створилась система виробок довжиною більше 200 км.

У грудні 2003 р. в камері 41-біс був зафіксований рекорд, занесений до книги рекордів Гіннеса як перше підземне повітроплавання на повітряній кулі типу «хоппер».

У жовтні 2004 року, в шахті, відбувся концерт Донбаського симфонічного оркестру «Соляна симфонія» під керівництвом австрійського диригента Курта Шміда та за участі солістки Віденської опери Вікторії Лук'янець.

Про звучання оркестру в соляній шахті австрійський композитор та диригент сказав: «Я був просто вражений! Ноти піднімались до стелі печери, а потім повільно — неначе хмарки — спускалися донизу». На думку диригента, в світі існує всього два-три театри, які можуть зрівнятись з акустикою соляних шахт.

Запрошуємо всіх помилуватись незрівнянною красою соляного царства і відчути цілющі властивості білого золота!

Література

1. *Кравец Д. П. Тайна похода князя Игоря в Донецкие степи. Славянск: Печатный двор, 2005. 40 с.*
2. *Подов В. И. Открытие Донбасса. Истор. очерк. Документы. Луганск, 1991. 109 с.*
3. *Пырин С. Н. Первая соляная шахта Донбасса.— Славянск, 2003. 44 с.*
4. *Ясенов Е. Ю. Донетчина многоликая и вечная: исторические зарисовки. Донецк, 2012. 271 с.*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК НЕВІД’ЄМНА СКЛАДОВА РЕКРЕАЦІЙНОЇ СФЕРИ

Ткачова Карина,
учениця 10 кл. ЗОШ № 1 м. Слов’янськ,
Донецька область, Україна
Керівник: Задерихіна Катерина Павлівна,
учитель географії ЗОШ № 1 м. Слов’янськ

У XXI столітті перед людською спільнотою гостро постали проблеми екологічної безпеки. Для України вони є особливо актуальними. Для розроблення і реалізація шляхів розв’язання цих проблем необхідною є екологізація суспільної свідомості, впровадження системи професійної підготовки фахівців-екологів, підвищення рівня екологічної освіти та культури населення. Екологічна освіта неможлива без психологічної готовності людей усвідомити, що недбале та злочинне ставлення до природного середовища може призвести до мутацій живих організмів, навіть самознищення людства.

Мета роботи: довести, що грамотне екологічне виховання — це найкоротший шлях до оздоровлення навколишнього середовища. Для досягнення цієї мети було розглянуто досвід роботи Сіверсько-Донецького басейнового управління водних ресурсів (БУВР) та громадської організації «Сіверський Донець — відродження» з виховання екологічно обізнаної молоді, проведено анкетування. В анкетуванні брали участь учителі та учні 9-х класів Слов’янської ЗОШ № 1, учні міського профільного табору юних журналістів м. Краматорська, студенти Слов’янського хіміко-механічного технікуму та співробітники Сіверсько-Донецького БУВР.

Взаємозв’язок природоохоронної діяльності з розвитком рекреаційної сфери. На березі р. Сіверський Донець розташовані оздоровчі дитячі табори, бази відпочинку, санаторії, кемпінги. Отже, ця територія має бути привабливою для відпочинку та відновлення здоров’я людей. Практична діяльність Сіверсько-Донецького БУВР, окрім своєї безпосередньої роботи з водозабезпечення регіону, багато років сприяє оздоровленню навколишнього середовища. Систематично проводяться ЕКО-толоки в басейнах річок за участю співробітників БУВР та молоді (Фото 1).

Фото 1. Еко-толока за участю фахівців-водників та студентів-екологів

Зв'язок між діяльністю Сіверсько-Донецького БУВР та рекреаційною сферою показано на Схемі 1.

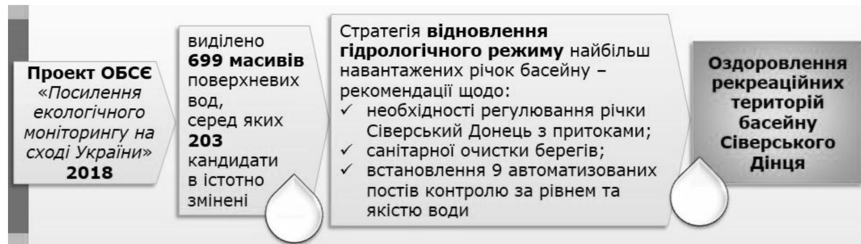

Схема 1. Від оцінки водних ресурсів до оздоровлення водних масивів та рекреаційних територій (за статтею С. Трофанчука та І. Сидоренко [3, с. 33]*).*

Місце психології у системі планування та використання рекреаційних територій. Будь-яка діяльність людини починається з вибору пріоритетів. В Україні вже понад 20 років працює Всеукраїнська екологічна ліга (далі — ВЕЛ). Як зазначила Т. В. Тимочко, голова ВЕЛ, «на жаль, Мінприроди України не здатне професійно здійснювати цілісну державну екологічну політику» [5, с. 5].

З цього можна зробити висновок, що головним носієм екологічної культури має бути кожен з нас. Приклад роботи з молоддю Сіверсько-Донецького БУВР доводить, що це цілком можливо (Схема 2).

Схема 2. Вплив психологічної складової природоохоронної діяльності на використання рекреаційного потенціалу.

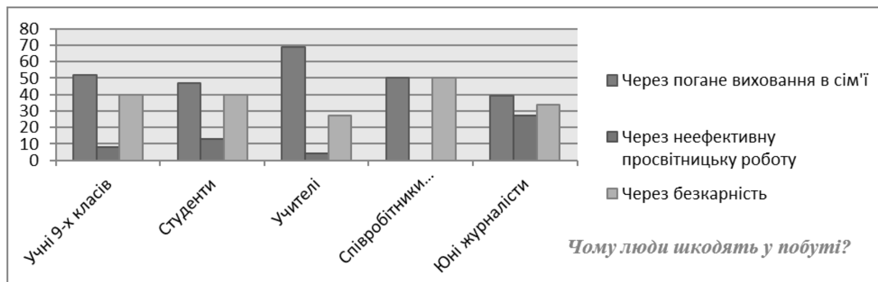
Для аналізу причин та наслідків людського ставлення до природи автор звернулась до учителів та учнів з питаннями:

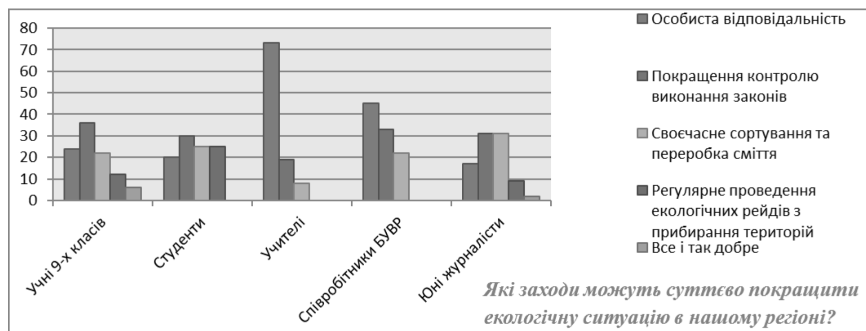
— Чому люди шкодять природі у побуті?

— До чого у майбутньому може призвести недбале або злочинне ставлення до природного середовища?
— Які заходи можуть суттєво покращити екологічну ситуацію в нашому регіоні?

Регіон північної частини Донецької області — один з рекреаційно привабливих в Україні через наявність лікувальних та оздоровчих ресурсів: цілющі грязі, мінеральні води, клімат, ліси, води Сіверського Дінця та його приток. Отже, думки наших респондентів — це думки про ставлення до оздоровчих ресурсів.

За результатами анкетування було виявлено, що люди шкодять природі через погане виховання в сім'ї, безкарність, неефективну екологічно-просвітницьку роботу навчальних закладів, і як наслідок — відсутня особиста відповідальність і самоаналіз (Діаграми 1, 2).

Відповіді на друге питання показали, що учасники анкетування усвідомлюють наслідки поганого ставлення до природи: можливе виникнення мутацій, розповсюдження хвороб та скорочення життя або навіть самознищення людства. У відповіді на третє питання була думка, що «необхідним є будівництво заводів з переробки сміття за всіма нормами і правилами».

На жаль, на даний момент у спільноті процвітає жага до наживи за будь-яку ціну. Через це страждає природа. Як за наявності таких проблем можна говорити про покращення рекреаційного потенціалу? Людина повинна почати сама себе перевиховувати, і одного разу, роззирнувшись довкола, ми побачимо, що сміття стало менше. У психології з цього приводу є навіть ціла теорія — теорія розбитих вікон [1]. Сутність цієї теорії полягає в тому, що люди частіше порушують соціальні норми, якщо бачать, що хтось їх вже порушив, тобто поганий приклад швидко розповсюджується. Більшість з тих, хто смітить на брудній вулиці, посоромилися б робити

це на чистій; аналогічно і в природі. Найчастіше відповідальність людей закінчується на порозі їхнього будинку. Не всі відчувають, що під'їзд, вулиця, місто чи річка також є нашим середовищем. Отже, шлях до вдосконалення рекреаційних територій полягає не лише у фінансуванні природоохоронних робіт, а в корінній зміні свідомості людей, формуванні психології самозбереження.

Таким чином, ми можемо не тільки покращити стан навколишнього середовища, а й поліпшити наше загальне самопочуття завдяки чистим і привабливим природним рекреаційним зонам.

Висновки. Головне завдання сучасного екологічного виховання — формування особистої відповідальності за стан навколишнього середовища для того, щоб у подальшому житті на будь-якій посаді людина знаходила способи покращити стан природи, зокрема рекреаційних територій. Оздоровлення людей без природоохоронної психології та здорового середовища не можна здійснити. Виховна робота громадської організації «Сіверський Донець — відродження» та Сіверсько-Донецького БУВР — це яскравий приклад правильного формування світогляду молоді.

Напрямами подальшого дослідження є:

— поглиблення вивчення природоохоронного досвіду роботи ВЕЛ;
— вивчення досвіду країн Європи з питань екологічної грамотності населення;
— дослідження результатів посиленого екологічного виховання молоді на базі ЗОШ № 1 м. Слов'янська за 2019–2020 навчальний рік.

Література

1. *Вілсон Дж.К., Келлінґ Дж. Теорія Розбитих вікон URL: https://uk.wikipedia.org/.*
2. *Дідков О. Формування екологічної свідомості та культури засобами освіти та виховання особистості. URL: http://www.ird.npu.edu.ua/files/didkov.pdf.*
3. *Трофанчук С. Зміни у водному законодавстві України та управління водними ресурсами в басейні р. Сіверський Донець. Водне господарство України. 2018. № 5. С. 31–36.*
4. *Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом: директиви, що стосуються довкілля. Стан навколишнього середовища. 2015. № 5. С. 13.*
5. *Чебан М. Феномен Всеукраїнської екологічної ліги (інтерв'ю з Т. В. Тимочко). Екологічний вісник. 2017. Листопад — грудень. С. 5–10.*

ЛІТЕРАТУРНИЙ ДОДАТОК

Вірші переможців творчого конкурсу «Сіверський Донець – очима молоді» у рамках Дня Сіверського Дінця (різних років з 2007 по 2018 рр).

Захистимо наш Донець

Сєрокурова Мирослава (7 років)

На сході країни є бистрая річка.
Донцем називають, в ній прісна водичка,
На березі – скелі, дубові ліси.
Ніде не побачиш такої краси!
Та з часом Донець починає міліти,
А люди повинні його захистити!
Зрубають ліси – доведуть до біди:
Не буде Дінця – то й не буде води!
Багато віків тут триває життя.
Невже ця краса відійде в небуття?
Хай живиться річка малими річками,
Хай рибні запаси повняться з роками.
Хай люди добріші стають до природи,
Хай в злагоді й мирі живуть всі народи!

Мій Донець

Нестеренко Маргарита (10 років)

Хвилями горнеться річка моя,
Ніжно цілує повітрям,
Грає музично та пісню склада,
Казково приймає в обійми.
Тихо навколо. Співає душа.
Тут промайнуло дитинство.
Ти розумієш: природня краса –
Сила моя та єдинство.
Луки зелені, дерева сумні
Дивляться тихо у воду.

Що вони бачили скільки років
Нарахували зозулі?
Мрія моя – це Донець молодий,
Посміхається, кличе у гості…
Де б ти не був, втомився чи ні –
Знову стоїш на помості.
Дивишся в вічне, цінуєш буття.
Спокійно і тепло на серці.
Цінуєш природу, цінуєш життя.
Це все – Батьківщиною зветься.

Донець – наша гордість

Багнюк Рима (15 років)

Донцю, Донцю, ти наша гордість,
Землі окраса, сила і любов.
Течуть велично твої сиві води,
Думки до тебе линуть знов і знов.
Ти пам'ятаєш Ігоря дружину,
Що боронила рідний край від ворогів,
В твоїх лісах лунала пісня солов'їна,
Човни чумацькі йшли до берегів.
Ти чув смиренні, трепетні молитви
Ченців, що заснувала монастир…

Небесним сяйвом куполи залиті,
І крейдяна гора – як богатир.
Ти бачив наших воїнів незламних –
Стояли насмерть на священних берегах.
Кипіли води у боях кривавих…
Героїв слава не тьмяніє у віках!
Ти знаєш що вода – життя основа!
Тамуєш нашу спрагу знов і знов.
Красу твою не змалювати словом!
Уклін тобі, повага і любов!

Над рекой

Клец Ольга (17 років)

Над рекой повисла знойность колокольной тишины.
Скоро эту напряженность звуки разорвать должны.
И ударит звон вечерний в белый купол облаков,
Понесется по течению вглубь невидимых веков.
И со дна реки неспешной, как со дна моей души,
Вдруг поднимет лепет нежный мягких вод степной тиши;
Небо синь, росы прозрачность, блеск предутренней звезды,
И безлунной ночи мрачность, и журчание воды;
Белоснежные просторы, санный путь и звон подков…
К небесам Святые Горы тянут золото крестов…
Это было? Или будет, всем проблемам вопреки?
Может, люди не погубят красоту Донец-реки?
Звон вечерний, звон печальный. Плачет колокол навзрыд.
Звон, как будто погребальный.
По Донцу ли он звучит?..

VI СЕКЦІЯ
Південно-Східна Україна в контексті української та східноєвропейської історії

«UNGARN SCHOSSEN AUF UNGARN» — DAS MILITÄRHOSPITAL IN DOROSICS UND DAS AN JÜDISCHEN ARBEITSDIENSTLERN VERÜBTE MASSAKER VOM 29. APRIL 1943/ «УГОРЦІ СТРІЛЯЛИ В УГОРЦІВ: ВІЙСЬКОВИЙ ГОСПІТАЛЬ В ДОРОСІЧАХ ТА ВБИВСТВО ЄВРЕЙСЬКИХ ПРАЦІВНИКІВ 29 КВІТНЯ 1943 РОКУ»

Thomas Somló/Томас Сомло,
Doctoral student of the Ruprecht-Karls-Universität, Heidelberg, Germany
Supervisor:
Prof. Dr. Tanja Penter,
Professor of Eastern European History, Ruprecht-Karls-Universität, Heidelberg

«Was war Dorosityi? [sic]», fragte sich der ehemalige Journalist und frühere Arbeitsdienstler István György bereits in seinen 1945 erstmals publizierten Erinnerungen über seinen erzwungenen Dienst in jener antisemitischen ungarischen Militärinstitution und den damit einhergehenden Fronteinsatz in der Ukraine. Sogleich lieferte er auch seine eher pathetisch wirkende Antwort: «Hier erprobte Gott, wozu der Mensch verkommen kann…» [1, S. 97]. In der Historiographie zum jüdischen Arbeitsdienst der Königlich Ungarischen Armee stechen in Bezug auf die unzähligen von ungarischen Soldaten verübten Gräueltaten an ihren Arbeitsdienstkameraden die Ereignisse im besagten Lazarett nur sporadisch hervor. In der Memoirenliteratur Ungarns nach 1945 ist es dahingegen ein oft wiederkehrendes und sprachlich intensiv beschriebenes Narrativ. Das Massaker bildete den Kulminationspunkt in einer Aneinanderreihung zahlreicher Unmenschlichkeiten, die im Rahmen des Feldzuges gegen die Sowjetunion seit Juni 1941 an den Mitgliedern der jüdischen Arbeitsdienstkompanien durch ihre Bewacher begangen und während des erzwungenen Rückzugs nach der sowjetischen Gegenoffensive im Januar 1943 intensiviert worden waren. Obwohl durch jenes Verbrechen weit über 400 Todesopfer zu beklagen waren und es in seiner Brutalität vergleichbaren Verbrechen auf dem östlichen Kriegsschauplatz in nichts nachzustehen scheint, gilt es bis zum heutigen Tag im Gedenken der ungarischen Gesellschaft an die Verbrechen Ungarns im Zweiten Weltkrieg als keinesfalls fest verankertes Ereignis.

Der ungarische Historiker László Varga bemerkte 2013 in einer mit Geschichtswissenschaftlern geführten Radio-Expertenrunde über die Rolle der ungarischen Armee im Holocaust, dass innerhalb des «öffentlichen heimischen Bewusstseins praktisch keine Spur» zu finden sei im Hinblick auf den im April 1943 stattgefundenen Massenmord [2]. Gleiches empfand auch die offizielle Wortführerin in den Bestrebungen

um Anerkennung dieses Sujets und Tochter eines Überlebenden, Anna Zsigmond, als sie das «schändliche Gedenken» sowie mangelnde Interesse des ungarischen Staates als «einzigartig enttäuschende und zugleich ungeheuerliche Feigheit zur historischen Auseinandersetzung» mit dieser Tat vehement beklagte. Als Beweis nannte sie den am 28. September 2005 feierlich eingeweihten Gedenkort an jener Stätte des Geschehens, bei dem «keine Offiziellen der Ungarischen Republik» sowie «keine Repräsentanten der jüdischen Glaubensgemeinden Ungarns» zugegen waren und welches praktisch «kein Gehör in den Medien» fand [3]. Erst auf Zsigmonds Engagement und auf dasjenige einiger Mitarbeiter des Wehrwissenschaftlichen Instituts und Museums in Budapest (Ungarisch-Ukrainische Kriegsgräberfürsorge) hin sowie durch die Kooperation mit hiesigen jüdischen Organisationen habe sich die Verlegung von Gedenktafeln im Rahmen einer kleinen Zeremonie überhaupt realisieren lassen [4, S. 91–93].

Um jedoch auf die anfangs gestellte Frage zurückzukehren: Was war Dorosics und was genau ist an jenem nordukrainischen Ort im Frühjahr 1943 vorgefallen, dessen Erforschung ganze 60 Jahre beanspruchte, um von Wissenschaft und Öffentlichkeit grundlegend wieder aufgegriffen zu werden? [5]. Geografisch ist Dorosics als eine in der Oblast Schytomyr gelegene und ca. 170 Kilometer westlich von Kiew entfernte Ansiedlung zu verorten, die auf aktuellen Landkarten nicht mehr verzeichnet zu sein scheint und heute bei Korosten als Teil des Dorfes Kupyshche registriert ist [3]. Für den Namen dieser ursprünglich kleinen Kolchose existieren in den (Nachkriegs-)Erzählungen Überlebender und später veröffentlichten Zeitungsartikeln häufig voneinander abweichende Schreibweisen (u.a. Dorosics, Dorosic, Dorosits, Dorosicsi, Dorozhishche) – fortan wird der in wissenschaftlichen Arbeiten gebräuchliche Name Dorosics verwendet.

Dorosics beherbergte das erste von mehreren Hospitälern (u.a. in Korosten, Ushytsya), die ab März 1943 vom ungarischen Militär in der Gegend um Kiew für die Unterbringung jüdischer Arbeitsdienstler provisorisch errichtet worden waren [6, S. 162]. «Hierhin verfrachtete man die paar tausend Arbeitsdienstler, die von den in die Ukraine verschleppten 60.000 Muszosok [ungar. Abk. für Arbeitsdienstler, Bem. d. Verf.] nicht erfroren, totgeschlagen oder verhungert waren», vermerkte der Zeuge Zoltán Singer [7, S. 48]. Tatsächlich herrschten innerhalb der versprengten und stark dezimierten Reihen der ungarischen 2. Armee während ihres chaotischen Rückmarsches hinsichtlich der Einsatzfähigkeit und des Umgangs mit den Arbeitsdienstkompanien weithin katastrophale Verhältnisse. Diese konkretisierten sich nicht nur in einer Steigerung der rücksichtslosen, gar menschenverachtenden Behandlung in Form von Raub, körperlicher Gewalt bis hin zu Mord und Totschlag durch das ungarische Wachpersonal, sondern auch in der bewussten mangelhaften Versorgung der Arbeitsdienstler mit elementaren Gütern des täglichen Bedarfs, darunter Lebensmitteln, Winterkleidung, Medikamenten oder Hygieneartikeln. Solche miserablen Zustände fungierten als Katalysator für die Verbreitung von Mangel- und Infektionskrankheiten innerhalb der stark angeschlagenen Arbeitsdiensteinheiten und begünstigten zwangsläufig das Aufkommen von Skorbut, Ruhr und vor allem Fleckfieber [8, Nr. 2729]. «Wie ein zerstörerischer Orkan fegte das Fleckfieber über die ukrainischen Arbeitskompanien hinweg», beschrieb Oszkár Zsadányi die im Rückzugsgebiet zu Beginn lediglich vereinzelt auftretende und sich dann schleichend zur Epidemie ausbreitende, von Arbeitsdienstlern als «ukránka» bezeichnete Gefahr. Nach einem langen anfänglichen Hinauszögern beschlossen die ungarischen Befehlshaber, separierte Notfalllazarette für die Arbeitsdienstler zu errichten, um dem immensen Ausmaß an Erkrankungen wieder Herr zu werden und einem Übergreifen auf die regulären Kampfverbände zuvorzukommen [9, S. 71; 10, S. 206–210]. Für diejenigen von Erschöpfung, Hunger und Flohbefall geplagten schwerkranken Arbeitsdienstler, die vor einer sowjetischen Gefangenschaft sowie den Drangsalierungen der eigenen

Kameraden bewahrt blieben und die man bei ihrer Rückkehr in den Sammelstellen als «marschunfähig» kategorisieren ließ, erwies sich die Einweisung in eines der ad hoc aufgestellten Militärhospitäler jedoch nicht als die ersehnte Rettung. In vielen persönlichen Zeugenaussagen wird das Dorosicser Seuchenlazarett als ein «berüchtigter» infernaler Ort beschrieben, wo man «nach ungarischem Modell die Schrecken der deutschen Todeslager übertraf» und wo den «jüdischen Arbeitsdienstlern ihre furchtbarste und erbarmungsloseste Vernichtung widerfuhr» [7, S. 48;11, S. 70].

Das gesamte von Stacheldraht umgebene und Maschinengewehren bewachte Areal erstreckte sich über ein am Dorfrand gelegenes Gehöft und umfasste ein zentrales Ziegelsteingebäude mit einigen Räumlichkeiten, drei bis vier Holzscheunen sowie die dazwischen liegenden nicht überdachten Freiräume, die als Wohnbaracken bzw. -flächen für die Kranken dienten. Während die Schwerkranken, teilweise in von Flöhen befallenen Kleidern oder vollkommen entblößt und von einem «tierischem Gestank» umgeben, in ihrer hölzernen Unterkunft wie Vieh zusammengepfercht wurden, bezogen die gesundheitlich etwas besser Gestellten ihr Quartier «unter freiem Himmel, auf dem nackten Boden […]»; die meisten von ihnen «komplett erschöpft, ohne Medizin und hungernd […], im Regen und im Schnee liegend» [8, Nr. 2729 u. 2811; 11, S. 70]. Das medizinische Personal war ein aus 30 jüdischen Arbeitsdienstlern zusammengewürfelter Haufen von Ärzten und Pflegern, welcher die fiebrigen, verwahrlosten Gestalten ohne die grundlegendsten Arzneimittel und Ausrüstung versorgte. Diese Versorgung beinhaltete nicht einmal das Notdürftigste, um eine Behandlung, geschweige denn eine Genesung zu gewährleisten: «Höchstens standen einige Aspirin und ein wenig Papierverbandszeug zur Verfügung». Die Tagesration, sofern es denn eine gab, stellte sich wie folgt zusammen: Morgens eine Tasse Kaffee bzw. Tee, mittags und abends eine «leere Suppe», bestehend aus «einfachem warmen Wasser, in welchem ein wenig Sauerkraut, Erbsen oder Kartoffeln schwammen». Dazu gab es 250g Brot. «Halbwahnsinnig vor Hunger» schwirrten die ausgelaugten Arbeitsdienstler umher und «verschlangen jeglichen in ihre Hände fallenden Abfall», einschließlich das aus dem «Boden gerissene Gras». Die desolaten Zustände und das Fehlen von Sanitäranlagen, um ein Mindestmaß an Hygiene zu garantieren, wirkten sich bezüglich einer gewollten Eindämmung der wütenden Kriegspest kontraproduktiv aus und mündeten in zahlreichen Todesfällen: an manchen Tagen über 30 bis 40 Mann, deren «bis zur Unendlichkeit ausgehungerte» Körper am nächsten Morgen «vollkommen steifgefroren waren» [6, S. 160; 7, S. 49; 8, Nr. 2729].

Die Bewachung und Befehlsgewalt oblagen der Sanitätseinheit des 116. Feldlazaretts der ungarischen Armee, die ein gewaltsames und marodierendes Verhalten praktizierte. Sie demütigte und schlug die Kranken nicht nur, sondern beraubte diese systematisch ihrer persönlichen Wertgegenstände oder versprach ihnen für eine «Taxe» von 500 Pengö (Schuldscheine) die Einquartierung in den witterungsgeschützten Stein- bzw. Holzbauten. Bei derlei selbstbereichernden Maßnahmen soll es nicht selten auch zur Kollaboration des jüdischen Krankenhauspersonals gekommen sein, erhoffte sich dieses, damit bessere Überlebenschancen schaffen zu können [7, S. 49f.; 8, Nr. 2094; 12, S. 122].

Vor diesem fast schon anarchisch anmutenden Hintergrund fing in der Nacht vom 29. auf den 30. April 1943, am letzten Tag des Pessachfestes, eine der Scheunen an mehreren Stellen Feuer, infolgedessen von den ca. 750 dort untergebrachten Männern 450 im Feuer ihr Leben ließen und ca. 150 aufgrund mangelnder Behandlungsmöglichkeiten ihren Verletzungen erlagen. Eine unbekannte Anzahl starb an Schusswunden. Die Umstände sind immer noch nicht eindeutig geklärt und es existieren seither zwei unterschiedliche Versionen: Nach der damals offiziellen Theorie soll durch die Unachtsamkeit eines rauchenden Arbeitsdienstlers in der leichtentzündbaren Baracke ein Feuer entflammt worden sein, woraufhin das Gros der im Schlaf Überraschten den Tod fand und die Wachen

auf die herumirrenden «brennenden Fackeln» notgedrungen schießen mussten, um ein Umsichgreifen des Feuers zu verhindern. Der nach heutigen Erkenntnissen wahrscheinlichere Tathergang besagt allerdings, dass das Wachpersonal absichtlich das Feuer legte und zuvor sämtliche Ausgänge verbarrikadierte. Auf die Flammen aufmerksam machende und herbeieilende Helfer verscheuchte oder erschoss man. Die wenigen sich doch noch befreienden, in Panik aus dem Gebäude strömenden Insassen ließ man durch zuvor in Stellung gebrachte ungarische Soldaten niederschießen, was sich anhand vieler sich deckender Beschreibungen überlebender Zeugen bestätigten lässt [6, 161f.; 13, S. 3–6]. Das am nächsten Morgen sich präsentierende sinistere Bild schilderte ein Arbeitsdienstler mit drastischen Worten: «Am nächsten Morgen gab es dort, wo hunderte Menschen mit dem Tode rangen, bloß einen Haufen Asche und dort in dieser Asche suchten die zum Rahmenpersonal gehörenden ungarischen Soldaten nach Goldzähnen» [4, S. 95]. Eine vom projüdischen Verteidigungsminister von Nagybaczon initiierte, vor Ort aber unsachgemäß vollzogene Untersuchung lastete die Schuld dem verantwortungslosen Umgang der Arbeitsdienstler mit ihren Zigaretten an. Über die menschenunwürdigen Konditionen im Krankenhaus verlor sie kein Wort, ebenso wenig über die von außen verschlossenen Scheunentüren. Mit Recht suchte schon von Nagybaczon die wahre Ursache in der allgemein stark ausgeprägten antisemitischen Gesinnung innerhalb der Armee, die als eigentliches Motiv jenes nebulöse ungarische Kriegsverbrechen überschattete, doch scheiterte er bei dessen gerechter Aufklärung an der bewussten Blockade seiner Offiziere; selbst nach Kriegsende war es nicht möglich die Hauptverantwortlichen zur Rechenschaft zu ziehen. Bis heute wartet man auf eine ausführliche geschichtswissenschaftliche Aufarbeitung des Massakers im sogenannten «Todeshospital von Dorosics» [10, S. 211].

Quellen- und Literaturliste

1. *György I. Fegyvertelenül a tűzvonalban. Budapest: Noran Libro 22018 (1945). 128 S.*
2. *Varga L. Honvédség, csendörség, holokauszt. Népszava 250, 26.10.2013. 1 S.*
3. *Zsigmond A. Dorosic 1943. A keleti frontra küldött munkaszolgálatosok temetője. Remény 1, 2007. k. A.*
4. *Zsigmond A. A könnyek útja. A magyar zsidó munkaszolgálatosok emlékére, 2009. Múlt és Jövő 2010/2, S. 83–101.*
5. *Szendrei L. Egy tömegsír Dorosicban. Népszabadság 196, 23.08.2003. 1 S.*
6. *Szabó P. Keleti front, nyugati fogság. A magyar honvédség a második világháborúban és azután, 1941–1946. Budapest: Jaffa 2018. 303 S.*
7. *Singer Z. A 110/34-es munkásszázad története. In: Braham R. L. (Hg.). A magyarországi háborús munkaszolgálat. Túlélők visszaemlékezései. Budapest: Universitätsverlag 1996, 145 S., hier: S. 22–58.*
8. *DEGOB-Protokolle der Zeugenaussagen aus dem Jahr 1945 von Herren J. V. (Nr. 2094), J.G. und M.F. (Nr. 2729) und I.F. (Nr. 2811).*
9. *Mautner J. Egy voltam az ötvenezerből. Kaposvár: Miniatür Könyvgyüjtők 1982, 103 S.*
10. *Zsadányi O. Mindenki szolgája. Budapest: Scolar 22017 (1945). 232 S.*
11. *Zsadányi O. Szegedtől – Ukrajnáig. In: Pór D., Zsadányi O. (Hg.). Te vagy a tanu! Ukrajnától Auschiwtzig. Budapest: Kossuth 1947, 482 S., hier: S. 66–103.*
12. *Lebovits I. Zsidótörvények — zsidómentők. Budapest: Ex Libris Verlag 2007. 419 S.*
13. *Löwy D. Valójában mi is történt Dorosicsban? Kritika 43/1–2, 2014. S. 1–6.*

ВЛАДНІ ВІДНОСИНИ І РЕЛІГІЙНО-ПОЛІТИЧНА ДУМКА В КИЇВСЬКІЙ РУСІ ЗА ЧАСІВ ПРАВЛІННЯ КНЯГИНІ ОЛЬГИ ТА КНЯЗЯ СВЯТОСЛАВА

Акімов Кирило,
студент 2 курсу, гр. ПЛ-18–1 Донбаської державної машинобудівної академії,
Донецька область, Україна
Керівник: Стещенко Наталія Леонідівна,
к.і.н., доцент кафедри філософії та суспільно-політичних наук ДДМА

Історія владних відносин і суспільно-політичної думки України бере свої витоки в Київській Русі, яка не була державою в сучасному розумінні. Політичні конфлікти вирішувалися за допомогою сили. Київська Русь не мала ані розвинутого централізованого управління, ані розгалуженої бюрократичної системи. Владні відносини в ранній період розвитку держави здебільшого виявлялися у вигляді збору данини (полюддя). Зростав рівень суспільно-політичної організації Київської Русі, а разом з цим розвивалася суспільно-політична думка. Проаналізувати історію владних відносин і суспільно-політичної думки за часів правління княгині Ольги та князя Святослава — мета даного дослідження.

Завдання роботи: систематизувати матеріал періоду правління Ольги та Святослава; охарактеризувати владні відносини великих київських князів; визначити початки вітчизняного політичного мислення.

Початки вітчизняного політичного мислення формуються вже за часів княгині Ольги. Молоді роки Ольги припали на князювання Олега. Тому з раннього віку княгиня почала розуміти принципи функціонування апарату державного управління. Її наречений — князь Ігор багато часу проводив у походах, тому Ольга все більше розуміла процес правління державою і безпосередньо брала участь в її управлінні. Після того, як князь Ігор був вбитий деревлянами у 945 році, княгиня повністю взяла управління державою на себе. Вона, в першу чергу, помстилася деревлянам за вбивство чоловіка. Проте, другим кроком Ольги було у встановлення чіткого розміру данини. Після цієї реформи у Київській Русі припинилися бунти та повстання. Княгиня набула авторитету і одразу почала розвивати активну зовнішню політику. Вона намагалася встановити дипломатичні стосунки з Німеччиною та Візантією. Княгиня Ольга прибула до Константинополя, де прийняла християнство. Ольга проводила самостійну політику. Княгиня розширила будівництво в Києві. Був збудований кам'яний палац з прибудовою, який був прикрашений архітектурними деталями з рожевого шиферу і мармуру та фресковими розписами. Цей палац, насамперед, збудували щоб приймати в ньому бояр, іноземних послів і підвладних князів. Але на піку свого правління, Ольга мала вже дорослого сина, який хотів військової слави та перемог для Київської Русі. Святослав залишився вірним язичництву. У 964 році він став князем, але багато свого часу приділяв походам та розширенню території, тому до кінця свого життя Ольга вирішувала внутрішні питання держави. За часів правління Ольги Русь здобула могутності у християнському світі. Було налагоджено управління в державі. Князь Святослав не був таким далекоглядним, як його мати. Писемні джерела розповідають нам, що його правління було дуже насичене подіями. Князь мав на своєму рахунку багато перемог, так само і гірких поразок. Ще в малому віці Святослав залишився без батька. Будучи підлітком Святослав правив у Новгороді. Саме в цей час навколо князя згуртувалися його войовничі друзі. Між Святославом та Ольгою назрів релігійний

конфлікт. Ольга вмовляла сина прийняти християнство, але Святослав не розділив думки матері і залишився вірним язичництву та своїй войовничій дружині. З письменних джерел відомо, що Святослав був легким і хоробрим на підйом та талановитим воєводою. Перший похід Святослав здійснив, коли йому виповнилося 22 роки. Зібравши велике військо він вирушив зі зброєю на в'ятичів. Підкоривши в'ятичів, Святослав розширив свої володіння, але це призвело до війни з хозарами. Князь розгромив столицю хозарів Ітіль, заволодівши територією Керченської протоки і Прикубанням. Після цих походів Святослав набув авторитету. На той час хозари були головним противником Київської Русі. Але на цьому войовничі походи Святослава не закінчуються і вже у 967 році князь перемагає булгарів, приєднавши до своїх володінь вісімдесят міст на Дунаї. Ці блискавичні перемоги не дуже сподобалися грекам, тому вони схилили печенігів до нападу на Київську Русь. За відсутності головного війська в столиці, печеніги скористалися цією нагодою та взяли в облогу Київ. До Святослава надійшли звістки про облогу міста, тому він одразу вирушив з головним військом до Києва. Печеніги відступили. Між тим, поступово князь почав втрачати частину своїх завойованих земель. Візантійський імператор Іоанн, увійшов до Дунаю, відрізавши Святослава від Русі. Войовничий князь на зимові місяці розмістив свої війська у болгарських містах. Святослав стягував війська до Доростолу. Але невдовзі місто було блоковано з боку ріки та суші. Русичі декілька разів намагалися прорватися через облогу, але всі спроби були марними. В липні 971 року обидві сторони погодилися на переговори, що закінчилися підписанням мирного договору. За його умовами Святослав повинен був залишити Болгарію та ніколи не повертатися на цю землю. Після цього основна частина війська Святослава вирушила до Києва, а Святослав залишився з малою дружиною та пересувався по Дніпру.

Поразки князя породжували ненависть до християнства та християн. Утративши майже всі завойовані землі, Святослав намагався розпочати масові гоніння проти християн. Але, у 972 році він загинув у бою з печенігами. Роль Святослава у правлінні Київською Руссю неоднозначна. Це був хоробрий та войовничий полководець але, водночас, дуже жорстокий. На початку своєї блискавичної військової кар'єри Святослав володів величезними територіями, але не розумно використовував ресурси держави та не замислювався щодо наслідків своєї діяльності. Тому всі завойовані території, були втрачені, як і дипломатичні відносини, налагоджені княгинею Ольгою.

Отже, правління великих київських князів Ольги та Святослава характеризується подальшим розвитком владних відносин та початком оформлення релігійно-політичної думки України. Князювання Ольги стало поворотом у владних відносинах Київської Русі: було налагоджено упорядковане управління; країна почала інтегруватись у політичну систему християнського світу, набуло поширення християнство і серед язичників. Після смерті Ольги близько двох десятиліть велася боротьба між представниками християнства і язичництва, яка була завершена перемогою християнства за часів правління онука Ольги, Володимира Святославовича.

Оцінити внесок Святослава Ігоровича в розвиток державно-політичних відносин доволі складно. Він мав талант полководця, проте не завжди мав політичну далекоглядність і розумне використання наслідків своїх блискавичних перемог. Він завоював величезні території від Балтійського моря до Каспію і Кавказу; від Балкан до Середньої течії Волги. Втім утримати завойовані землі не вдалося. Майже всі території, які він завоював, згодом були втрачені. Чисельні військові походи Святослава послабили Русь. Дипломатичні відносини з Візантією та Німеччиною, які налагодила Ольга, також були втрачені.

ИНСПЕКТОР АВИАЦИИ УКРАИНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ ВЯЧЕСЛАВ БАРАНОВ

Золкин Дмитрий,
студент 1-го курса юридического факультета Восточноукраинского национального университета им. В. Даля, г. Северодонецк, Украина
Руководитель: Карпенко Николай Михайлович, к.и.н., методист КУ «Районный методический кабинет работников образования Станично-Луганского района»

Работа посвящена жизненному пути уроженца станицы Луганской, генерал-майора Вячеслава Григорьевича Баранова (1888–1964), инспектора авиации УНР в период 1917–1918 годов [1, с. 20]. В декабре 2017 года Президент Украины в соцсетях обозначил, что исполнилось 100 лет украинской авиации. Но при этом никакой конкретики и никаких имен он не назвал. Поскольку научной литературы по истории украинских войск в целом и авиации в частности очень мало (например, [2; 3; 4; 5; 6]), это обусловило актуальность и практическую значимость настоящего исследования.

Цель работы: составить цельную биографию генерал-майора Вячеслава Григорьевича Баранова, акцентировав при этом внимание на определении его роли в процессе становления авиации УНР и соответствующего вклада в историю мировой авиации.

Поставлены следующие задачи:

1) в соответствии с принципом историзма исследовать этапы жизненного пути В. Баранова;

2) разобраться с военными терминами: кто такой инспектор авиации, являлся ли он главнокомандующим, и, соответственно, кто считается первым украинским летчиком по должности;

3) проанализировать организационные, военно-политические способности Баранова на должности инспектора авиации УНР;

4) оценить его достижения на военной, общественно-научной ниве в период эмиграции.

Поскольку оценки деятельности В. Баранова в период становления УНР сегодня разнятся от «героя» до «предателя» [5; 6; 7], нам нужно было решить научную проблему: определить адекватную его роль в становлении авиации УНР.

Что касается оценки «предатель», то некоторые украинские историки имели в виду факт, что в сентябре 1918 года Баранов перешел на службу командующим авиации Донской армии, которая боролась против установления советской власти на территории бывшей Российской империи. При этом упускался тот факт, что это было сделано в законном порядке после подачи соответствующего рапорта и изданного приказа об освобождении его от должности исполняющего обязанности командующего авиации Украинской державы при гетмане Скоропадском [7].

Хронологические рамки исследования обусловлены датами жизни Баранова — 1888–1964 годы. Хотя понятно, что наиболее важными являются судьбоносные годы периода Украинской революции, 100-летие которой является предметом внимания сегодняшних исследователей.

В ходе исследования автор пришел к следующим результатам.

Установлено, что 13 декабря 1917 года были созданы военно-воздушные силы УНР под общей командой В. Павленко. При этом нужно учитывать, что и Павленко

и Баранов прекрасно знали друг друга еще с довоенных времен, о чем говорит имеющийся у автора снимок за 25.07.1913 г. (Приложение А). В частности, на снимке под номерами 13 и 14 рядом стоят будущие авиаторы УНР Павленко и Баранов, а также под № 7 авиаконструктор И. Сикорский и № 8 император Николай II.

К моменту образования военно-воздушные силы УНР состояли из двух подразделений: подразделения воздушных шаров и подразделения венных летчиков [2]. Через два дня первым украинским летчиком и первым командующим авиацией УНР был назначен уроженец станицы Луганской подполковник Вячеслав Баранов (Приложение Б). На должности командующего авиацией УНР (которая называлась инспектор), в период с декабря 1917 по сентябрь 1918 годов (без учета февраля-апреля 1918 г.) Баранов внес весомый вклад в становление и развитие украинской армии и, в частности, военной авиации.

При этом учитывалось, что уже в период Первой мировой войны он стал известным летчиком, командиром авиационного дивизиона, награжден Георгиевским оружием с надписью «За храбрость» и рядом орденов: святых Анны, Святослава и Владимира различных степеней. А к декабрю 1917 года уже пользовался известностью и авторитетом [8, с. 235–236].

Не приняв большевистский переворот в октябре 1917 года в Петрограде, ему удалось сделать следующее:

1) путем украинизации, на основе личной популярности в войсках, пригласил в Киев десятки военных летчиков, в том числе своего земляка, уроженца станицы Луганской Якова Никандровича Шарова, который находился на службе УНР до августа 1919 года. Последняя должность Шарова — офицер при штабе военно-воздушных сил Украины [1, с. 474–475; 8];

2) Баранов аккумулировал в Киеве большое количество (более 190 единиц) военных самолетов, которые удалось получить, в том числе, в результате личных переговоров с военными лицами и дипломатами иностранных государств; а когда Баранов переходил на службу на Дон, то переправил туда только чуть более 40 самолетов из 193. Остальные, то есть большинство, остались в Киеве [7; 9, с. 1–4; 10, с. 4–6];

3) путем агитации и прямых переговоров привлек в Киев около 40 различных по назначению авиационных частей бывшей российской армии, которые большевики в этот же период старались переправить под Москву и Петроград;

4) собрал в Киеве большое количество специального технического оборудования для ремонта и обслуживания самолетов;

5) приложил личные усилия для создания в Киеве украинской летной школы.

Проанализировав источники, пришли к выводу, что военная, общественно-политическая, научная деятельность генерал-майора Баранова в период эмиграции с 1920 по 1964 год — важный и весомый вклад в мировую историю военной авиации.

В частности, установлено, что в эмиграции он состоял на службе министерства обороны Франции, читал лекции, в том числе в странах Восточной Европы (например, в Офицерской школе усовершенствования знаний в Софии, Болгария). В дальнейшем руководил военно-методическими курсами для военных летчиков. А с 1940 года был консультантом в Министерстве обороны Великобритании, опубликовал ряд научных трудов по вертолетостроению, тактике воздушного боя, развитию авиационного дела в Европе [1, с. 20–29; 11, с. 45–46].

Также Баранов вел активную общественную деятельность. Установлен интересный факт. Если в 1910 году в Российской империи первыми летчиками стали всего три человека, в 1911-м — семь, то в 1912 году — уже двадцать пять. На имеющейся уникальной фотографии выпуска Гатчинской офицерской школы летчиков 1912 года. изображен Вячеслав Баранов, а также Петр Нестеров — автор знаменитой мертвой

петли и первого в мире воздушного тарана. Так вот, когда в советское время могила Нестерова в Киеве была разрушена, то Баранов в своих статьях добивался ее восстановления. В частности, об этом он писал в статье «Двадцатилетие «мертвой петли» на самолете» [1, с. 20–28; 8; 11, с. 46].

Таким образом, в ходе исследования составлена цельная биография генерал-майора Вячеслава Баранова (изложенная в данном материале в сокращении) и определена его роль на должности инспектора авиации в период становления Украинской Народной Республики.

Подготовленные материалы вошли в презентацию Станично-Луганского краеведческого музея для общеобразовательных школ по теме курса истории Украины для 10 класса «Наш край в период Украинской революции 1917–1921 гг.», что обусловило практическую значимость исследования. Также наработки можно использовать при изучении тем, посвященных периоду Первой мировой войны.

ПРИЛОЖЕНИЕ А

ПРИЛОЖЕНИЕ Б

Литература

1. *Сизенко А. Г. Казаки станицы Луганской: Генеалогия казачьих родов станицы Луганской от «А» до «Я». XVII–XX вв. / Андрей Григорьевич Сизенко.— Ростов-на-Дону: КопИцентр, 2008.— 528 с.: Ил.*
2. *Крип'якевич І., Гнатевич Б. Історія українського війська.— Львів.: друк. І. Тиктора, 1936 р.— Ч. 1, 2.— 4 вид.: Тр.: 1992 р. [Препринт видання 1936 р.].— 568 с., 383 іл.*
3. *Тинченко Ярослав. 1-я Запорожская авиационная эскадрилья Армии УНР // Старый Цейхгауз.— 2009.— № 30.— С. 46–52 // [Електронний ресурс]: http://joanerges.livejournal.com/805266.html*
4. *Тинченко Я. Герої українського неба. Пілоти визвольної війни 1917–1920 рр. / Ярослав Тинченко: Серія Militaria Ukrainica.— К.: Темпора, 2010.— 196 с.*
5. *Харук А. Крила України: Військово-повітряні сили України 1917–192 рр.: Нарис / Андрей Харук.— К.: Темпора, 2009.— 96 с.: іл.*
6. *Хижняк В. Авіація України періоду визвольної боротьби за незалежність у 1917–1920 роках / Володимир Хижняк // [Електронний ресурс]: http://ns-plus.com.ua/2017/02/12/авіація-україни-періоду-визвольної-б/*
7. *Мараев В. Первый главком украинской авиации. Генерал Вячеслав Баранов / Владлен Мараев // Авиация и время.— 2009.— № 6 // [Електронний ресурс]: http://www.razlib.ru/transport_i_aviacija/aviacija_i_vremja_2009_06/p6.php*
8. *Нешкин М. С., Шабанов В. М. Авиаторы — кавалеры ордена Св. Георгия и Георгиевского оружия периода Первой мировой войны 1914–1918 годов / М. С. Нешкин, В. М. Шабанов.— М., 2006.— С. 235–236.*
9. *Добровольцев К. Во имя родины // Донская волна.— 1919.—№ 30 (58).— С. 1–4.*
10. *Костаридзе Н., Попов. С Украины на Дон // Донская волна.— 1919.— № 30.— С. 4–6.*
11. *Рутыч Н. Н. Биографический справочник высших чинов добровольческой армии и Вооруженных Сил Юга России: Материалы к истории Белого движения / Н. Н. Рутыч.— М., 2002.— С. 45–46.*

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВЕКТОР ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ГЕТЬМАНА ІВАНА МАЗЕПИ

Коломієць Дмитро,
студент 2 курсу, гр. ПЛ-18–1 Донбаської державної машинобудівної академії,
Донецька область, Україна
Керівник: Стещенко Наталія Леонідівна,
к.і.н., доцент кафедри філософії та суспільно-політичних наук ДДМА

Під час Руїни Гетьманщина умовно була поділена по Дніпру на Лівобережну та Правобережну, і ці два володіння під орудою різних гетьманів ворогували між собою. Сусідні держави, такі як Річ Посполита, Московська держава, Османська імперія втручалися у внутрішні справи України, а українська зовнішня політика характеризувалась намаганням підтримувати приязні відносини з тією чи іншою окупаційною силою. Київську метрополію в 1686 році було підпорядковано Московському патріархату. Але 25 липня 1687 року гетьманську булаву взяв І. С. Мазепа. Після обрання гетьманом, він намагався відновити авторитет інституту гетьманства в Україні. Зробив великий внесок до економічно-культурного розвитку Лівобережжя. Та найголовніше — обрав євроінтеграційний вектор розвитку

України. Отже, мета роботи — проаналізувати добу правління Мазепи, його політичний напрямок до Європи.

Іван Степанович Мазепа народився 20 березня 1639 року на хуторі Мазепинці Київського воєводства (неподалік від Білої Церкви). Походив із вельможного українського шляхетського роду Мазеп-Калединських. Його батько — Степан-Адам Мазепа, був людиною високоосвіченою. Брав активну учать у Визвольній війні під керівництвом Б. Хмельницького. Мати Івана, Марина, високоосвічена жінка з українського шляхетського роду Москієвських, пережила чоловіка на 40 років. Присвятила своє життя служінню православній церкві. Брала активну участь у церковному й політичному житті України, неодноразово їздила до Москви у період гетьманства сина, залишаючись його вірним другом і порадником. Мазепа навчався у Києво-Могилянській колегії.

Коли Мазепа з батьком були у Варшаві, майбутній гетьман відразу привернув до себе увагу польського короля Яна Казимира і незабаром став його пажем. Для завершення вищої освіти король відіслав його на Захід, тож майбутній гетьман упродовж трьох років отримував освіту в кращих університетах Німеччини, Італії, Франції та Нідерландів. Після здобуття освіти, Мазепа повертається до Польщі, де неодноразово виконував таємні й делікатні дипломатичні доручення короля в різних країнах Європи. Саме ці поїздки розширювали його світогляд, поглиблювали знання тих граней життя, які були приховані від загалу непосвячених у приватні інтриги політиків. Характер Мазепи був своєрідним — тонкий розрахунок, побудований на розумінні егоїстичних інтересів і чудовому знанні психології гравців, уміло сплетена інтрига стають невід'ємними рисами його подальшого поводження, у цьому Мазепа не мав собі рівних не тільки серед українських гетьманів, а й навіть серед більшості європейських політиків. Завдяки хитрості та розуму, Мазепа, після падіння гетьмана Війська Запорозького І. Самойловича (до чого, за деякими непідтвердженими чутками, Мазепа мав безпосереднє відношення), здобув неабияку підтримку Москви та вплив на козацьку старшину. Тому був обраний гетьманом на козацькій раді 25 липня 1687 року. Того ж дня він уклав із московськими послами, так звані «Коломацькі статті», за умовами яких, Лівобережна Україна потрапляла у ще більшу залежність від Московського царства, аніж за правління його попередників. Та це не завадило І. Мазепі виношувати далекосяжні плани об'єднання під своєю булавою всього українського ядра козацьких земель у межах держави Богдана Хмельницького. Після утвердження при владі в Москві Петра І, Мазепа нічого не втратив. Завдяки дипломатичному хисту, зумів налагодити стосунки з царем, що врятувало Україну від можливих руйнацій після державного перевороту 1689 року у Московській державі. Незважаючи на заборону міжнародних дипломатичних зносин, зафіксовану у «Коломацьких статтях», він мав численні зв'язки з монархічними дворами Європи, зокрема, Веттінів у Польщі, Гіраїв в Криму та ін.

Бездоганно виконуючи доручення Петра І, Мазепа остаточно завоював довіру молодого царя, розв'язавши собі руки для боротьби за розширення своєї влади на Правобережжі. Ці землі лежали в руїнах, водночас король Ян III Собеський ужив заходів для відновлення на повернутих під владу польської корони землях козацьких полкових структур, здатних протистояти татарським набігам. Тут слід виділити Семена Палія, який плекав надію звільнитися від польської влади і з цією метою звернувся до Москви. Московський уряд, перебуваючи в союзі з Річчю Посполитою проти Османської імперії, не хотів псувати відносини із Варшавою. Поляки, довідавшись про наміри Палія, схопили його, але він утік та підняв повстання проти Речі Посполитої. Певний час вів досить успішну боротьбу, чому сприяв той факт, що в розпочатій 1700 року Північній війні, у якій проти пануючої на Балтійському морі Швеції виступили Росія, Річ Посполита, Саксонія і Данія, польські війська, зосереджені на півночі, зазнавали поразок.

Палій неодноразово звертався до Московського уряду з проханням перейти під російське підданство, однак цар відмовив і переконував його підкоритися полякам. Мазепа, за наказом Петра І, навесні 1704 року виступив на Правобережжя. Палій був затриманий і звинувачений у зносинах із ворогами російського царя й польського короля — польським прихильниками шведів на чолі з гетьманом Любомирським. Після чого був виданий російській стороні та відправлений на довічне заслання до Сибіру. При цьому, Мазепа не тільки позбувся популярного в народі суперника, а й фактично заволодів усією Правобережною Україною. Таким чином, об'єднавши під своєю владою Лівобережну та Правобережну Україну, васалом Москви він був лише як гетьман першої з них, тоді як у ролі правителя другої був цілком самостійним.

Вихований на принципах меркантилізму, Мазепа в різні способи сприяв розвиткові економіки держави, насамперед промисловому виробництву та торгівлі. Усвідомлюючи значення освіти для розбудови держави, Мазепа постійно опікувався навчальними закладами. Зокрема, його коштом будувалися корпуси Києво-Могилянської академії та Чернігівського колегіуму, які пізніше також були збагачені сучасними на той час бібліотеками й рідкісними рукописами. Для розвитку культури того часу велике значення мали заходи гетьмана щодо видання творів української літератури, зокрема, Афанасія Зарудньго, Дмитра Туптала, Григорія Двоєслова та багатьох інших. Цілеспрямована освітня політика І. Мазепи призвела до загального відродження України, яке позначилося не лише на розвиткові усіх галузей мистецтва, але й у сфері філософії, теології, суспільних та природничих наук. Приділяв значну увагу розвитку Києва, за його правління місто розквітло, розгорнулося монументальне будівництво.

Гетьман незмінно користувався повною довірою царя і, швидше за все, до 1708 року не мав намірів відійти від Петра І. Однак, в Україні проти Мазепи всі роки його правління існувала опозиція. Гетьман, засвоївши звички польської аристократії, зневажливо ставився до простолюду, він ніколи не користувався особливою любов'ю селян і рядових козаків. Виконував усі, пов'язані з Північною війною вимоги Петра І, посилаючи козаків не тільки для ведення бойових дій у Прибалтиці, а й на всілякі господарські роботи, зокрема, на будівництво Петербурга, де російські прикажчики й урядники ставилися до них як до безправних селян. Такі примусові акції, порушуючи стародавні вольності й права, обурювали український народ, почалися повстання проти царя. Багато хто вірив у те, що Мазепа приєднається до цих повстань, але він вкотре доводив свою відданість Петру І, у 1705 році переславши листа царю від шведського ставленика на польському престолі С. Лещинського, в якому той переконував перейти на його бік, обіцяючи щедру винагороду, після чого цар уже не вірив ніяким доносам на Мазепу.

Та попри дружбу з Москвою, метою Мазепи залишалося, як і раніше, об'єднання українських земель, а згодом — отримати автономію та незалежність України. Петро І за Переяславською угодою зобов'язаний був надавати військо для захисту України. Коли війська Швеції були вже поблизу кордонів володіння Мазепи та почали погрожували його землям, гетьман звернувся за допомогою до Петра І. Цар тоді відповів: «Я не можу дати навіть десяти чоловік; боронися, як знаєш». Іван Мазепа вирішив змінити противника і домовився про дружбу зі Швецією, адже Петро І зрадив його.

Мазепа більше не вважав за потрібне зберігати вірність цареві. Він звернувся до свого війська з яскравою промовою: «Братія, прийшла наша пора; скористаємося цим випадком: помстимося москалям за їх тривале насилля над нами, за всі скоєні ними жорстокості й несправедливості, збережемо на майбутні часи нашу свободу і права козацькі од їх посягань! Ось коли надійшов час скинути з себе їх остогидле ярмо й зробити нашу Україну країною вільною й ні від кого не залежною.»

Гетьман домовився зі Швецією, що він стане князем, а українські землі стануть незалежними. Частина північних країв піде до Швеції, втім захист короля надавався

обов'язково. Україна мала стати вільною, за умови бути вірною королю. Гетьман тоді розумів — це єдиний вихід: або знищення, або незалежність під Швецією. Та, на жаль, нічого з того не вийшло — Російська імперія виграла Північну війну. Іван Мазепа втік від московської кінноти і переховувався до смерті в Молдові, яка тоді належала Османській імперії.

Союз зі Швецією та поразка у війні з Росією відіграли фатальну роль в історії України. Головними причинами провалу політики Мазепи можна вважати вузьку соціальну базу, на яку він спирався. Адже гетьман не мав широкого впливу на рядових козаків і простих селян у яких запросив підтримки у війні. Крім того, мала місце переоцінка Мазепою сил Швеції. Це й зумовило неможливість збереження автономії України. Якби плани Мазепи вдалися, Наддніпрянська Україна здобула б державну незалежність уже 1709 року й можливо, зберегла б її, тоді як Росія у XVIII столітті могла б і не увійти до числа найсильніших держав світу. Однак історія не має умовного способу. Сам Іван Мазепа, якщо піднятися над політичними пристрастями в його оцінці, демонструє непересічні риси витонченої, освіченої, розумної, естетично розвиненої людини епохи бароко, котра досконало знає вразливі точки противників і покладається на хитрість, розрахунок та інтригу куди більше, ніж на героїзм, поривання та ентузіазм. Отже, Мазепа став знаковою фігурою української історії. Він створив прецедент виступу панівних кіл українського суспільства проти диктату російського центру, розвивав економіку, архітектуру, міста та фортеці, його правління вважається найуспішнішим в історії України. Не випадково до його прикладу у здобутті Україною незалежності зверталися політичні діячі 1917–1918 і 1991 років.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ НА ПІВДЕННО-СХІДНІЙ ЧАСТИНІ УКРАЇНИ

Мерквіладзе Георгій,
учень 10-А класу спеціалізованої школи з поглибленим вивченням окремих предметів I–III ступенів № 4 Маріупольської міської ради, м. Маріуполь Донецька область, Україна
Керівник: Філатова Олена Петрівна
вчитель історії вищої категорії СШ № 4

Процес об'єднання Європи, його поширення на Схід і на Прибалтійські країни супроводжується формуванням спільного освітнього і наукового простору та розробкою єдиних критеріїв і стандартів у цій сфері в масштабах європейського континенту. Сьогодні учасниками Болонського процесу є 46 держав, а також Європейська Комісія, Рада Європи, Європейський центр вищої освіти ЮНЕСКО, Асоціація європейських університетів, Європейська асоціація закладів вищої освіти, Європейська студентська спілка, Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти, Міжнародна освіта та інші [1, с. 76].

У своїй роботі я спирався на дослідження Р. Кашпіра, А. Круглашова, В. Журавського та інших. Актуальність даної роботи полягає у тому, що зараз багато студентів бажають вчитися за кордоном, так як одразу після отримання диплому про закінчення вищого навчального закладу вони зможуть працювати як в Україні, так і в європейських країнах. За останні роки Україна докладає багато зусиль, аби диплом про закінчення українського вишу давав можливість громадянину України

працювати у європейських державах. Метою роботи є дослідження особливостей розвитку Болонського процесу, як складової євроінтеграції, на південно-східній частині України. Для досягнення поставленої мети були сформульовані наступні завдання: розглянути історію приєднання України до Болонського процесу; визначити мету Болонського процесу; виділити реформи, передбачені Болонським процесом.

Україна приєдналась до Болонського процесу у 2005 році. Наказом Міністра освіти та науки № 612 від 13.07.2007 затверджено План дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року; створено робочу групу супроводу Болонського процесу та міжвідомчу групу з упровадження Болонського процесу; триває підготовка до переходу на триступеневу (трициклову) систему підготовки фахівців (бакалавр, магістр, доктор філософії); вжито заходів задля поширення мобільності, включаючи стажування студентів та викладачів, укладання міжуніверситетських договорів з обміну кадрами, створення спільних з європейськими університетами програм підготовки фахівців; підготовлено проект Додатку до диплома та методичні рекомендації, щодо його заповнення, Національної рамки кваліфікації [2, с. 84].

Стратегічною метою Болонського процесу є створення Європейського простору вищої освіти, конкурентоспроможного та привабливого як для самих європейців, так і для студентів з усіх куточків світу. Європейський простір вищої освіти ґрунтується на міжнародному співробітництві; він має усунути перепони та забезпечити широкий доступ до якісної вищої освіти, що базується на принципах демократії й незалежності університетів, їхньої наукової і дослідницької самостійності; активізувати мобільність студентів і науково-педагогічних кадрів; підготувати молодь до активного життя в демократичному суспільстві, закласти основи для їх професійної кар’єри й особистого розвитку [3, с. 112].

Основні реформи, передбачені Болонським процесом:

- запровадження триступеневої системи вищої освіти (бакалавр, магістр, доктор філософії);
- навчання впродовж життя, включаючи визнання попереднього навчання (формального і неформального), гнучкі графіки навчального процесу, які дозволяють поєднувати роботу і навчання, полегшення доступу до вищої освіти;
- гарантія рівних можливостей в отриманні освіти і через освіту, сприяння соціальному згуртуванню;
- сприяння зайнятості (вища освіти задля отримання кращої роботи);
- запровадження і визнання спільних навчальних програм, а також спільних дипломів, що надаються університетами у партнерстві, кожен з яких готовий визнавати та зараховувати курси, які студент прослухав в інших партнерських закладах;
- мобільність в межах ЄС та поза його межами;
- визнання навчання і ступенів, отриманих в університетах інших країн та континентів;
- забезпечення якості [4, с. 95].

Двигуном Болонського процесу виступають міністерські конференції, що відбуваються раз на два роки, інколи раз на рік. Конференції готуються за участі Болонських робочих груп та семінарів, а також Групи супроводу Болонського процесу (Bologna Follow-up Group). Окрім Сорбонської декларації (1998) і Болонської декларації (1999), Празьке комюніке (2001), Берлінське комюніке (2003), Бергенське комюніке (2005) і Лондонське комюніке (2007) є основними офіційними документами Болонської реформи. Льовен, Бельгія, 28–29 квітня 2009 року — у Льовенському комюніке (Leuven

Communiqué) відзначені основні досягнення Болонського процесу; визначені головні виклики сьогодення — глобалізація, стрімкий розвиток технологій, старіюче населення, фінансова та економічна криза — на які має відповісти система вищої освіти; окреслені завдання на наступне десятиліття. У березні 2010 р. відбулась міністерська конференція у Відні та Будапешті де було офіційно проголошено запровадження ЄПВО (Budapest Vienna Declaration on Higher Education Area), проведено Форум (Bologna Policy Forum Statement). У квітні 2012 р. відбулась Міністерська конференція у Бухаресті (Бухареське комюніке). 14–15 травня 2015 р. в Єревані відбулась міністерська конференція (Єреванське комюніке).

На південно-східній частині України існують університети, які вже беруть активну участь у Болонському процесі. У Дніпропетровській області — Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпропетровська державна медична академія; у Донецькій області –Маріупольський державний університет, Приазовський державний технічний університет, Слов'янський державний педагогічний університет; у Харківській області — Харківський національний педагогічний університет імені Григорія Сковороди, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна; у Одеській області — Одеський інститут підприємництва та права, Одеська державна академія будівництва та архітектури [5, с. 43].

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що Болонський процес не передбачає створення повністю ідентичних систем освіти у різних країнах, він призначений лише для зміцнення взаємозв'язків та покращення взаєморозуміння між різними освітніми системами. Найбільшим досягненням Болонського процесу є створення умов кожній країні порівняти свої освітні системи і можливість кожній країні зрозуміти, що її освітня система унікальна, самобутня, глибоко національна. Заради цього варто включатися в Болонський процес і бути його активним учасником. Болонський процес — це інтеграція заради самоідентифікації і самоусвідомлення себе в європейському контексті.

В Україні Болонський процес буде мати деякі труднощі, тому що приєднання України до Болонського процесу породить плутанину з навчальними програмами. Роботодавцям, які навчалися за часів СРСР треба пояснювати, що всі сучасні ступені вищої освіти є повноцінними, і після їх отримання можна працювати за фахом, але деякі ступені більше призначені для викладачів або наукових працівників, наприклад ступінь магістр і доктор філософії. Також, треба зазначити, що навіть до прийняття Україною Болонського процесу в нашій країні існувала стійка система освіти, яка давала можливість громадянам отримати якісну вищу освіту в університетах, що випускали висококваліфікованих спеціалістів.

Література

1. *Кашпір Р. Євролізація — шлях України в Європейський Союз // Банківська справа. — 2004. — 141 с.*
2. *Журавський В. С. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти / В. С. Журавський, М. З. Згуровський. — Київ: Політехніка, 2003. — 128 с.*
3. *Круглашов А. Співпраця України та Європейського Союзу в галузі освіти і науки // Політичний менеджмент. — 2005. — 167 с.*
4. *Степко М. Болонський процес і навчання впродовж життя / Степко М., Клименко Б., Товажнянський Л. — Національний технічний ун-т «Харківський політехнічний ін-т». — Х.: НТУ «ХПІ», 2004. — 211 с.*
5. *Болонський процес: модель структури додатку до диплому /Уклад. З. І. Тимошенко; Європейський ун-т. — К.: Видавництво Європейського ун-ту, 2004. — 74 с.*

КРИМІНАЛЬНІ СПРАВИ НЕПОВНОЛІТНІХ У ДІЯЛЬНОСТІ ХАРКІВСЬКОГО СОВІСНОГО СУДУ (1780–1857)

Онищенко Поліна,
учениця 10 кл. Рубіжанської обласної загальноосвітньої санаторної школи-інтернату І–ІІІ ступенів, м. Рубіжне, Луганська область, Україна
Керівник: Ларіонова Наталія Борисівна,
доцент кафедри педагогіки і психології Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат педагогічних наук, доцент,
м. Сєвєродонецьк

Актуальність нашого дослідження обумовлена тим, що:

1) в умовах розбудови ювенального судочинства в Україні є необхідність вивчення історичного досвіду судової діяльності щодо неповнолітніх, що дозволить запозичити найкращі зразки в сучасну практику. З цієї точки зору цікавим є досвід Харківського совісного суду;
2) на даний момент досліджень, спеціально присвячених діяльності совісних судів на українських землях щодо розгляду кримінальних справ неповнолітніх взагалі й діяльності Харківського совісного суду у цьому напрямі, зокрема, нами не виявлено.

Особливості підліткової злочинності на Харківщині цього періоду взагалі й у м. Харкові, зокрема, досліджує В. Маслійчук. Діяльність Харківського совісного суду, у тому числі розгляд ним кримінальних справ неповнолітніх, знайшла відображення у дослідженнях В. Маслійчука, В. Шандри.

Мета нашого дослідження — визначити особливості діяльності Харківського совісного суду при розгляді кримінальних справ неповнолітніх.

Заснування совісних судів було пов'язано з адміністративно-територіальною реформою Катерини II та утворенням намісництв відповідно до «Учреждения для управления губерний Всероссийской империи» (7 листопада 1775 року), яка передбачала, у тому числі, й створення нової судової системи, побудованої за становим принципом [1].

Совісний суд створювався на рівні намісництва — один на всю губернію. В українських губерніях Російської імперії першим було відкрито Харківський совісний суд (9 грудня 1780 р.) [2, с. 42].

Як ми з'ясували у ході нашого дослідження, він був єдиним совісним судом, що діяв на території Слобідської України.

Аналіз нормативно-правової основи діяльності совісних судів [1] дозволяє стверджувати, що совісні суди:

— мали особливий статус підпорядкування — звітували щодо своєї діяльності наміснику/головнокомандувачу (або генерал-губернатору), який не міг втручатися у справи суду; відповідали за прийняті рішення виключно перед Імператорською Величністю;
— за юрисдикцією відносились до спеціальних судів, які розглядали кримінальні (про вчинення злочину через безумство і дитячий вік, про чаклунство, чари та забобони про дії знахарів) та цивільні (конфліктного характеру) справи;
— формувалися за принципами виборності й всестановості: усі члени суду (один суддя і шість засідателів) обиралися на свої посади на 3 роки; засідателі обиралися по два від кожного стану — дворян; купців і міщан; селян;

— були позастановими — до них могли звертатися представники будь-якого стану;
— відрізнялися особливою гуманістичною спрямованістю діяльності, визначеною на законодавчому рівні (повинні були виявляти гуманність узагалі, пошану до людської гідності й відвертати пригноблення як таке);
— за своїми повноваженнями здійснювали, в тому числі, функції прокурорського надзору; рішення, прийняте судом у кримінальних справах, міг скасувати тільки Сенат як найвища судова інстанція того часу.

З переліку вцілілих джерел виділяється архів Харківського совісного суду в державному архіві Харківської області — найповніший фонд совісного суду в усій колишній Російській імперії [3, с. 72].

Це дає змогу з великим ступенем достовірності оцінити його діяльність щодо розгляду кримінальних справ неповнолітніх.

Харківський совісний суд діяв з 1780 по 1857 рік [2, с. 42], тобто протягом усього періоду існування совісних судів на українських землях в складі Російської імперії.

За період своєї діяльності ним було розглянуто 25872 справи [2, с. 240], серед яких окреме місце займали кримінальні справи про вчинення злочину через дитячий вік. Це пов'язане з тим, що Харківське намісництво на той час переживало період промислового підйому та урбанізації, що супроводжувалось сплеском злочинності, у тому числі серед неповнолітніх осіб [3; 4].

Центр намісництва — Харків, до того ж відрізнявся своїм торговельним (транзитним) характером та системою своєрідного поділу праці з поширенням найму неповнолітніх [3, с. 77], що стало каталізатором неповнолітньої злочинності.

За даними В. Маслійчука, у збереженій документації совісного суду міститься інформація про 172 злочини, скоєних неповнолітніми, з них у намісницькому центрі Харкові — 41 [3, с. 72].

За його ж даними, серед злочинів, учинених неповнолітніми у Харківському намісництві упродовж 1781–1797 рр., крадіжки становили 51,4%, знищення чужого майна (вирубка лісу, підпали) — 9,5%, необережні вбивства — 11%, злочини проти моральності (проституція, скотолозтво, дітозгубництво) — 12,3%, інші злочини (включно з умисним вбивством, утім дуже нечастим) — 15,7% [4, с. 97–98].

Найбільш поширеним видом злочинів серед неповнолітніх, якими займався Харківський совісний суд, була крадіжка коней, адже саме тут формувався ринок конярства, а багатьох підлітків захоплювала швидка їзда верхи. Неабиякий вплив при цьому мала значна присутність циганської спільноти, а також можливість завдяки продажу крадених коней швидко збагатитися та втекти до Степової України [5].

Специфіка совісного суду полягала в тому, що значна категорія справ в межах його юрисдикції, до якої входили й кримінальні справи неповнолітніх, розглядалася далеко не завжди на основі закону, з його, як правило, каральними функціями. Як зазначає В. Шандра, совісні судді орієнтувалися на людину та обставини, що змусили її вчинити зле [6, с. 444].

Відповідно, дотримання ідеї гуманістичної спрямованості совісного суду при розгляді кримінальних справ неповнолітніх залежало від його кадрового складу.

Аналіз архівних даних Харківського совісного суду щодо кадрового складу, представлених у монографічному дослідженні В. Шандри [2, с. 223–224], дозволив нам визначити унікальний досвід цього суду — формування династії совісних суддів і засідателів від старшинсько-козацького роду Квітків, до якого належав, зокрема, Г. Ф. Квітка-Основ'яненко, більше відомий нам як письменник — представник творчої інтелігенції. Отримані дані представлені в наступній таблиці.

Представники старшинсько-козацького роду Квітків у Харківському совісному суді

Роки роботи в суді	Посада	Прізвище, ім'я, по батькові	Особисті данні
1783–1785	Засідатель (від дворян)	Квітка Іван Іванович	Губернський секретар
1790–1796	Совісний суддя	Квятка (Квітка) Федір Іванович	(1744?–? рр.), підпрапорний Харківського козацького полку (1756 р.); колезький асесор; надвірний радник; орден Св. Володимира
1831–1840	Совісний суддя	Квітка (Квітка-Основ'яненко) Григорій Федорович	Колезький асесор; предводитель дворянства Харківського повіту (1817–1828 рр.); освіта домашня; ордени Св. Анни 2 ст., Св. Володимира 4 ст.; із 1840 р.— голова Харківської палати карного суду

Отже, представники роду Квітків працювали в Харківському совісному суді протягом 6 каденцій.

Таким чином, ми можемо зробити наступні висновки:

— Харківський совісний суд був першим совісним судом, який почав свою діяльність на українських землях в складі Російської імперії та єдиним, який діяв на території Слобідської України;
— він був єдиним совісний судом, який діяв на українських землях протягом усього періоду існування совісних судів як особливої судової інстанції Російської імперії;
— окреме місце в його діяльності займали кримінальні справи, скоєні неповнолітніми (перш за все, крадіжки);
— гуманістичну спрямованість його діяльності при розгляді кримінальних справ неповнолітніх гарантувала представленість у кадровому складі козацької старшини та вихідців з неї — творчої інтелігенції.

Література

1. *Учреждение для управления губерний Всероссийской империи. 1775 г. URL: http://museumreforms.ru/node/13634 (дата звернення: 05.09.2019).*
2. *Шандра В. С. Совісні суди в Україні (остання чверть XVIII-середина XIX ст.). Київ: Інститут історії України. 2011. 266 с.*
3. *Маслійчук В. Л. Підлітковий злочин у Харкові (80–90-ті рр. XVIII ст.) / Краєзнавство. 2011. № 1. С. 72–79.*
4. *Маслійчук В. Л. Неповнолітні злочинці в Харківському намісництві (1780–1796 рр.).— Харків: Харківський приватний музей міської садиби, 2011. 446 с.*
5. *Маслійчук В. Вияви рухливості та підліткова злочинність (конокрадство, крадіжки волів, утечі) у Харківському намісництві 80–90 років XVIII століття / Україна модерна. 2010. Ч. 6 (17). С. 84–86.*
6. *Шандра В. Совісні суди в оцінці сучасників (остання чверть XVIII ст.— 1860-ті рр.). / Наукові записки. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. Т. 19 (1). Київ. 2009. С. 443–453.*

СТАНОВЛЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОУПРАВЛІННЯ НА ХАРКІВЩИНІ НА ЗАСАДАХ МАГДЕБУРЗЬКОГО ПРАВА (СЕР XVII — ПОЧ. XVIII СТ.)

Парамоненко Марія,
учениця 10 кл. спеціалізованої школи І–ІІІ ступенів № 7, м. Рубіжне, Луганська область, Україна
Керівник: Ларіонова Наталія Борисівна,
доцент кафедри педагогіки і психології Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат педагогічних наук, доцент, м. Сєвєродонецьк

Актуальність нашого дослідження обумовлена тим, що в умовах реформування системи державного управління в Україні на засадах децентралізації є необхідність вивчення історичного досвіду місцевого самоуправління, що дозволить врахувати особливості традицій місцевого самоврядування в сучасній практиці.

Особливого значення ця проблема набуває в умовах сучасних подій на Сході України, адже сепаратистські тенденції проявились саме на території Слобідської України — в Донецькій, Луганській, Харківській областях.

Слід також ураховувати євроінтеграційні прагнення України на сучасному етапі, бо саме наявність автономії місцевого управління на засадах магдебурзького права була і залишається фактором прогресивного розвитку європейських країн.

З цієї точки зору цікавим є аналіз особливостей становлення самоврядування на Харківщині на засадах магдебурзького права.

На сучасному етапі проблему становлення та функціонування місцевого управління на території Слобідської України у XVII–XVIII ст. вивчає Є. А. Коняєв. Дослідженню особливостей місцевого управління на Харківщині цього періоду присвячені роботи А. Антонова, Д. Багалія, Є. Коняєва.

Мета нашого дослідження — охарактеризувати особливості становлення місцевого самоуправління на Харківщині на засадах магдебурзького права у сер. XVII — на поч. XVIII ст.

Аналіз дисертаційного дослідження М. Кобилецького дозволяє виявити наступні характеристики ідеальної системи місцевого самоуправління, побудованої на засадах магдебурзького права:

- система інституцій, які здійснювали міське управління (магістрат / ратуша, війт тощо);
- виборний принцип формування цих інституцій;
- чіткий розподіл функцій між різними інституціями місцевої влади [1].

Становлення Слобідської України як етноісторичного регіону було зумовлене такими масштабними процесами сер. XVII — XIX ст. як масова українська міграція та етнічна колонізація земель Дикого поля [2, с. 149].

Два фактори — домінування в міграційному потоці, організованого за військовим зразком козацького елементу та пріоритет оборонної функції поселень, які утворювалися на нових землях,— будуть визначати становлення місцевого самоуправління і в Слобідській Україні в цілому і на Харківщині зокрема.

При цьому, як зазначає Є. Коняєв, утворення м. Харкова мало певні особливості, а саме — воно відбувалося за рахунок приходу невеликих ватаг переселенців; цей процес був розтягнутий у часі, внаслідок чого місто не мало поперших чітко визначеної структури управління. Функції самоуправління переймав на себе специфічний владний інститут — інститут осадництва [2].

Документи, представлені у монографії Д. Багалія, доводять, що на першому етапі існування м. Харкова, його управління було представлене такими інституціями як осадчий (першим осадчим був Іван Каркач) та отаман (першим був Іван Кривошлик) [3].

28 березня 1656 р. російський уряд призначає у Харків воєводу [Там само].

Документи, які б доводили існування на цьому етапі таких інститутів місцевого самоуправління, побудованого на засадах магдебурзького права, як війт та ратуша/магістрат, відсутні.

Уперше в збережених офіційних джерелах така посада як війт у м. Харкові згадується у переписі населення 1660 р. [4].

За висновками наукових досліджень А. Антонова та Є. Коняєва, посада війта закріплюється й в інших містах та містечках Харківського полку — Печенігах, Балаклії, Лимані, Золочеві, Змійові, Андріївці [5; 6, с. 99].

Підтверджує слабкість війтівської влади у 60-ті роки XVII ст. документально зафіксована заява ватажка козацького повстання Івана Сірка, полковника Харківського полку (1660, 1664–1665, 1667–1668), про прагнення українського населення до надання повного управління «по старовинному козацькому звичаю» — козацькій адміністрації та війтам [7]. Показовим є той факт, що війт у цій заяві згадується другим представником місцевого самоврядування — після козацької адміністрації.

Усе вище викладене доводить, що повноваження війта знаходилися під впливом потужної козацької управлінської структури та російської воєводської адміністрації.

Згідно з наявними документами в Харкові існувала й Ратуша (так само, як і в інших полкових і сотенних містах Слобідської України), при цьому в її складі простежується наявність представників полкової та сотенної козацької старшини [3; 8, с. 118].

Починаючи з 70-х рр. XVII ст. поступове злиття ратушного та полково-сотенного управління у цивільних справах стає все помітнішим.

У 1705 році полковник Хведір Донець, спираючись на дозвіл царського уряду 1700 року «записувати» в козаки та їх «підпомошники» міщанський люд, записує місцеве населення на Харківщині до козацького стану [5], через що міщан у містах з юридичної точки зору зовсім не залишилося.

Як наслідок, зникають усі інституції — атрибути місцевого самоуправління, побудованого на засадах магдебурзького права, такі як війт і ратуша. Функції самоуправління перебирає на себе Слобідський козацький полк [8, с. 118].

Отже, становлення місцевого самоврядування на Харківщині у XVII–XVIII ст. на засадах магдебурзького права відрізняє ряд особливостей:

- відсутність таких інституцій як війт та ратуша на початку становлення місцевого самоуправління;
- слабкість влади війта й Ратуші, які перебували під впливом потужної козацької управлінської структури у першу чергу та російської воєводської адміністрації у другу;
- короткий термін існування цих інституцій (1660–1705 рр.), що завадило становленню на той час сталих демократичних традицій самоуправління в цьому регіоні.

Література

1. *Кобилецький М. М. Магдебурзьке право і його застосування в Україні (XIV — перша половина XIX ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид.наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень. Львів. 2009. 35 с.*

2. *Коняєв Є. А. «Інститут осадчих» як феномен у системі управління Слобідської України XVII–XVIII ст. / Теорія та практика державного управління. 2014. Вип. 4. С. 149–156.*
3. *Багалей Д. И. История города Харькова за 250 лет его существования (1655–1905): ист. моногр.: в 2 томах. Харьков. 1993. Т. 1. 527 с.*
4. *Филарет. Историко-статистическое описание Харьковской епархии. Х.: ИД «Райдер». 2004. Т. 1. 328 с.*
5. *Антонов А. Л. История Харьковского городского самоуправления. 1654–1917 гг. Харьков: Регион-Информ. 2004. 191 с.*
6. *Коняєв Є. А. Особливості становлення та еволюції міського самоврядування міста Харкова середини XVII — першої половини XVIII століття / Публічне управління: виклики XXI століття: зб. тез XIII Міжнар. наук. конгресу, 21–22 березня 2013 р. Харків: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2013. С. 98–99.*
7. *Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст.: Описово-статистичні джерела / АН УРСР. Археограф. комісія та ін. Упоряд. В. О. Пірко, О. І. Гуржій; Редкол. П. С. Сохань (відп. ред.) та ін. Київ: Наук, думка, 1991. 221 с.*
8. *Коняєв Є. А. До питання про існування війтівського управління у слобідсько-українських поселеннях / Публічне управління XXI століття: від соціального діалогу до суспільного консенсусу: зб. тез до XIV Міжнар. наук. конгресу. Харків: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр». 2014. С. 117–119.*

ЛИЧНЫЕ ФОНДЫ ХУДОЖНИКОВ УКРАИНЫ В АРХИВНОМ ФОНДЕ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ (НА ПРИМЕРЕ ДОКУМЕНТОВ БГАМЛИ)

Позняк Дарья,
студентка 3-го курса исторического факультета
Белорусского государственного университета,
г. Минск, Республика Беларусь.
Руководитель: Латышева Виктория Александровна,
к.и.н., доцент кафедры источниковедения
Белорусского государственного университета

В настоящее время в Республике Беларусь существует система государственных архивных учреждений, состоящая из 10 республиканских и 25 областных и зональных государственных архивных учреждений. В этой системе основное место занимает Белорусский государственный архив-музей литературы и искусства (БГАМЛИ). Он является правопреемником определенных тенденций в архивном деле, имеющих свое начало еще в советский период. Так, в 1960-е гг. во многих республиках СССР начали создаваться архивы литературы и искусства: в 1960 г.— в Беларуси, 1996 г.— в Украине и Азербайджане, 1968 г.— в Литве, 1969 г.— в Ленинграде, 1970 г.— в Грузии, в 1986 г.— в Армении [1].

Сегодня на хранении в архиве находится 512 фондов, основную часть из них составляют личные фонды писателей, композиторов, актёров и режиссёров, певцов, художников и скульпторов. Сегодня БГАМЛИ известен не только в Беларуси, но и в мире, в первую очередь тем, что хранит уникальные личные фонды писателей, художников, актёров, композиторов, фонды белорусских театров, киностудии «Беларусьфильм», редакций литературно-художественных журналов и газет и т.д.

Несомненно, все эти направления, составляющие массив культурной жизни очень важны. Определенное место среди них занимает изобразительное искусство. В особой мере это относится к изобразительному искусству XX века. На взгляд специалистов, именно в этот период оно представляет собой «цельное динамичное явление художественной культуры» [5].

В результате анализа фондов архива было установлено, что в Белорусском государственном архиве-музее литературы и искусства документальному наследию художников посвящено 20 фондов личного происхождения. Отдельный исследовательский интерес представляют художники, которые не являлись белорусами по месту их рождения, но жизнь и творчество которых были связаны с БССР. Автором предлагаемой публикации было выявлено как минимум два фонда личного происхождения, принадлежащих художникам, местом рождения которых являлась территория Украины — фонд № 118, содержащий 296 единиц хранения, отражающих жизнь и творчество Марикса Оскара Петровича с 1908 по 1977 гг. [2]. и фонд № 203, состоящий из 52 единиц хранения, посвященных Малкину Борису Евсеевичу [3]. Последний фонд охватывает период с 13.01.1908–20.11.1972 гг.

Документы представленных фондов способны реконструировать следующие биографические портреты названных художников.

Марикс Оскар Петрович, художник, график, главный художник Белорусского Первого Государственного Театра (БГТ-1), художник-оформитель Белорусского государственного драматического театра имени Якуба Коласа, заслуженный деятель искусств БССР, народный художник БССР.

Он родился в 1890 г. во Львове, в семье техника-монтера. С ранних лет увлекался рисованием. Детские рисунки обращали на себя внимание родственников, что еще больше вдохновляло юного художника. Мечты о поступлении в художественную студию не покидали Оскара Петровича ни на минуту. В возрасте 12 лет ему уже нужно было зарабатывать на кусок хлеба, которого часто в семье не хватало. Оскар Петрович работал копировальщиком, маляром. В 1908 г. О. П. Мариксу удалось осуществить свою мечту и поступить в филиал Венской академии искусств. В 1913 г. он закончил филиал Венской академии по курсу архитектуры и театральной живописи. Впоследствии Оскар Петрович впервые в БССР ввел трехмерное оформление.

К каждой своей работе художник относится с большим вниманием и любовью. В художественном оформлении О. П. Марикс умел соблюдать баланс, не было перегрузки деталей, однако и не чувствовалось отсутствия каких-либо важных деталей. Оскар Марикс являлся одним из самых популярных театральных художников. Нет практически ни одного белорусского театра советского времени, где бы ни оформлял спектакли Оскар Петрович. И сегодня его работы известны далеко за пределами нашей страны. [6], [8].

Малкин Борис Евсеевич родился в 1908 г. в Украине, г. Прилуки. С детства начал серьезно заниматься рисунком и живописью. В родном городе он посещал местную школу-студию изобразительного искусства. В 1925 г. Борис Евсеевич поступил в Высшую школу искусств в Украине, которую закончил в 1929 г. Уже в это время художник совмещал учебу с самостоятельной творческой деятельностью, принимал участие в выставках. В 1924 г. он впервые пробует свои силы в театрально-декоративном искусстве, работая в Киевском передвижном театре. После окончания учебы Борис Малкин переезжает в Минск и с 1929 г. вся его творческая деятельность связана с белорусским изобразительным искусством.

Изначально он работал предпочтительно в книжной и станковой графике. Кроме книжной и станковой графики, особое место в творчестве художника

занимает театрально-декоративная живопись. Много творческой изобретательности Малкин вкладывает в промышленные плакаты, этикетки, марки заводов. Также, нельзя не отметить его скульптуры из корней деревьев. Красота такой скульптуры в том, что она свидетельствует о любви художника к природе, его наблюдательности и живой творческой фантазии. Отличительной чертой Бориса Евсеевича является то, что он никогда не разрывал задачу создания иллюстрации от оформления книги в целом. Произведения художника в области книжной графики экспонировались на Всесоюзных, республиканских и зарубежных выставках. Помимо творчества, Борис Евсеевич также принимал активное участие в общественной жизни.

Интересна судьба и еще одного художника, рожденного за пределами белорусской земли, но внесшего свой значительный вклад в культуру не только Беларуси. Один из периодов его жизни был связан с украинской землей [7], [9].

Личный фонд Красовского Евгения Евстафьевича, № 209 включает в себя 594 единицы хранения с 1930 по 1981 гг. [4]. Документы фонда позволяют следующим образом реконструировать биографию художника.

Родился Е. Е. Красовский в 1908 г. в Баку, в семье почтового работника. В 1924 г. Красовский приехал в Минск и поступил в декоративно-художественную мастерскую Первого Белорусского театра. Его учителями были опытные художники О. П. Марикс и К. Г. Тихонов. В 1927 г. Красовский закончил учебу в мастерской и поступил в Витебское художественное училище. В 1930 г. Евгений Красовский успешно окончил художественное училище. После учебы художника направили в Минск, где на протяжении нескольких лет он работал в общеобразовательных школах преподавателем рисования и черчения. В 1935 г. Красовский поступил в Киевский художественный институт. Проучившись там всего лишь год, он оставил учебу. Однако этот год имел значительное влияние на творчество и последующую жизнь художника.

Во время Великой Отечественной войны Красовский находился в эвакуации и жил в Новосибирске, а позже в Москве. Даже в тяжелое военное время он не бросал творчество. Занимался станковой живописью, писал пейзажи, портреты и работал над патриотической картиной «Зямля». Поскольку на тот момент у Евгения Красовского не было оборудованной мастерской и подходящей натуры и ему не удалось закончить картину в деталях, она смотрится как хорошо скомпонованный эскиз, показывая профессиональное мастерство художника строить картину, находить для нее интересную композиционную завязку.

В 1944 г. Е. Е. Красовский вернулся в Минск и с этого времени полностью посвятил себя общественной и художественной работе. Он активно принимал участие в различных художественных выставках. Кроме патриотической тематики Красовского также привлекает тема труда. В этой тематике можно отметить его известные работы: «Тонкасуконны камбінат», «Выплаўка сталі» и т.д.

Евгений Евстафьевич постоянно был занят проблемой усовершенствования профессионального мастерства, он не замыкался в стенах мастерской, большую часть времени проводил в творческих командировках по республике и за рубежом. Одним из любимых жанров Е. Е. Красовского был натюрморт, в котором сконцентрирована творческая состоятельность мастера, в полной мере проявлено его высокое отточенное мастерство. Наиболее известные работы данного жанра: «Кветкі», «Нацюрморт з цымбаламі» и т.д.

По призванию Евгений Евстафьевич был живописцем, однако творческие поиски привели его к искусству керамики, графики, с удовольствием работал и в экслибрисе.

Ушел из жизни Евгений Красовский в 1980 г. в своей мастерской, во время работы над групповым портретом белорусских художников и искусствоведов. [10], [11].

Список использованных источников и литературы:

1. *Беларускі археаграфічны штогоднік / Дэпартамент па архівах і справаводству Міністэрства юстыцыі Рэспублікі Беларусь, Археаграфічная камісія, Беларускі навукова-даследчы інстытут дакументазнаўства і архіўнай справы.— Мінск: БелНДІДАС, 2010., Вып. 11.*
2. *Белорусский государственный архив-музей литературы и искусства (БГАМЛИ) — Фонд 118. Марикс Оскар Петрович, художник, график, главный художник Белорусского Первого Государственного Театра (БГТ-1), художник-оформитель Белорусского государственного драматического театра имени Якуба Коласа, заслуженный деятель искусств БССР, народный художник БССР.*
3. *Белорусский государственный архив-музей литературы и искусства (БГАМЛИ) — Фонд 203. Малкин Борис Евсеевич, художник, график.*
4. *Белорусский государственный архив-музей литературы и искусства (БГАМЛИ) — Фонд 209. Красовский Евгений Евстафьевич, живописец, график, заслуженный работник культуры БССР.*
5. *Борозна М. Изобразительное искусство Беларуси XX века, М. Борозна.— Режим доступа: http://artkurator.com/articles/19.— Дата доступа: 22.10.2019*
6. *Выстаўка работ заслужанага дзеяча мастацтва БССР мастака Оскара Пятровіча Марыкса: Каталог.— Мінск, 1945.— 15, [1] с., [1] л. партр.*
7. *Выстаўка твораў мастака Барыса Малкіна: трыццаць год творчай дзейнасці: каталог.— Мінск: [б.в.], 1962.— 28 с., [10] л. іл.*
8. *Каталог работ мастака-дэкаратара Аскара Пятровіча Марыкса / Саюз савец. мастакоў БССР.— Мн., 1941.— 13, [1] с., [1] л. партр.*
9. *Малкін Б.Я.: выстаўка твораў мастака: каталог / [прадмова В. Вальфоўскага].— Мінск: Беларусь, 1975.— 15, [2] с., уключаючы вокладку*
10. *Яўгеній Красоўскі: Жывапіс. Графіка. Экслібрыс / Э.В. Арава.— Мн.: Беларусь, 1983.— 55 с.*
11. *Яўгеній Яўстафавіч Красоўскі: [жывапіс] / аўтар тэксту І. Элентух.— Мінск: Дзяржаўнае выдавецтва БССР, 1959.— 23, [6] с., [19] іл.*

КОЗАЦЬКА СЛАВА НА ХЕРСОНЩИНІ

Рубель Олександра,
учениця 9 кл. Магдалинівської філії
Опорного закладу Чаплинська спеціалізована школа
I–III ступенів, с. Магдалинівка, Чаплинський район,
Херсонська область, Україна
Керівник: Костюкова Анна Миколаївна,
вчитель історії Магдалинівської філії ОЗ ЧСШ

Славна історія Південно-Східної України нерозривно пов'язана з історією України в цілому, оскільки саме на території Херсонщини існувало дві Запорозькі Січі: Кам'янська та Олешківська. Можливо, вони були не на скільки важливими стратегічно для захисту українських територій з півдня, як інші Січі, але у буремні часи українського козацтва стали тимчасовим притулком для «непотрібних вільних людей».

Кам'янська Січ — адміністративний і військовий центр запорозького козацтва 1709–1711 та 1728–1734 років. Була розташована в гирлі річок Кам'янка та Козацьке

річище на правому березі Дніпра поблизу сучасного с. Республіканець Бериславського району Херсонської області. Кам'янську Січ запорожці заснували після заборони російського царя Петра I на проживання січового товариства на території, підвладних Російській державі, та зруйнування у зв'язку з цим навесні 1709 року російськими військами Чортомлицької Січі. Кам'янську Січ запорожці розмістили на кордоні підвладних Російській державі земель, що належали до Вольностей Війська Запорозького низового, і стали підпорядковуватися кримському ханові. Навесні 1711 року (у цей час більшість запорожців перебувала у воєнних походах у складі війська гетьмана П. Орлика в Правобережній Україні та з ордами на чолі з ханом Девлет-Гіреєм II у Слобідській Україні) російські війська на чолі з В. Бутурліним, у розпорядженні якого було ще й кілька лівобережних полків гетьмана І. Скоропадського, атакували Ка'янську Січ. Не маючи достатньо сил, щоб протистояти наступу, Кіш Запорозької Січі перебазувався в глибину підпорядкованих кримському ханові земель і заснував неподалік Кардашинського лиману Олешківську Січ [1]. Поряд із Січчю діяв Каїрський (Кам'янський) перевіз через Дніпро. Як відомо, річкові переправи завжди мали велике стратегічне значення. Каїрський перевіз був зручним тільки з правого берега на лівий — за течією річкових проток, а не навпаки. Тому обози на шляху до Криму користувалися Каїрським перевозом, а на зворотному шляху — Кизикерменським [2].

Олешківська Січ — територіально-військова організація запорозьких козаків України у пониззі на лівому березі Дніпра на території володінь Кримського ханства. Землі під Січ були надані ханом Девлет-Гіреєм II на прохання кошового отамана Костя Гордієнка. Заснована у 1711 році. Січ являла собою правильний чотирикутник з ровами й валами заввишки 1,5 метри, з редутами по кутах та брамою з північного боку. У центрі розташовувалися курені-напівземлянки (вони досліджувалися археологами у 1990–2003 роках). На захід від коша стояла церква Покрови Пресвятої Богородиці, зроблена з очерету, біля якої був цвинтар і криниця, де ніколи не замерзала вода. Фортеця-Січ розташовувалася в урочищі Олешки, навпроти сучасного міста Херсона. Спершу територія Олешківської Січі була незначною. З 1712 року, після поразки Російської імперії у війні з Османською імперією, запорозькі володіння поширилися на північ до річок Орель та Самара. З цієї Січі козаки на певний час переселялися на місце колишньої Кам'янської Січі, але повернулися назад [3].

Життя для козаків на Олешківській Січі виявилось нелегке. Переслідувані і гнані царським урядом, проголошені після «мазепинських подій» 1708–1709 рр. зрадниками, запорожці, які, до того ж, конфліктували з гетьманською владою, змушені були покинути межі власної держави. Частина з них, під керівництвом отамана Якима Богуша, знайшла притулок у володіннях кримського хана, де й провело довгих і нелегких для себе 17 років. Позбавлені права споруджувати тут військові укріплення і мати гармати, вони виявилися фактично беззахисними перед кримськими можновладцями. Місце перебування запорожців у Олешках лише умовно можна називати Січчю. Їх часто убивали, забирали в полон, примушували до виснажливих фортифікаційних робіт і сплати всіляких податків до ханської скарбниці. Однак чи не найтрагічнішим було те, що татари вимагали від них ще й участі у своїх грабіжницьких нападах на українське та російське мирне населення.

Відірвана від земель Запорожжя Олешківська Січ, що розташовувалася на малопридатній для життя місцевості, являла собою досить сумну картину. Річка Конка з вузьким руслом і піщаними берегами, яка тут пробігала, нічим не нагадувала низовикам могутнього Дніпра. Невисока церква, котра швидше була схожа на курінь з очеретяними стінами, ніж на божий храм, також не сприяла піднесенню

козацького духу. Особливо ж пригнічувало усвідомлення того, що татари, яких православні називали поганцями — ворогами святого хреста, биті не один раз прадідами, дідами і батьками січовиків, тепер їх самих примушували воювати на боці «бусурманів».

Нестерпні умови життя, непевність становища змушували олешківців усе частіше звертатися зі скаргами до правителя Кримського ханства. Новий (з 1719 р.) хан Саадет-Гірей так дратувався цим постійним невдоволенням, що наказував окремих козаків хапати й продавати в рабство. І ніщо не могло допомогти січовикам, навіть клопотання про їх долю П. Орлика перед монархами багатьох країн. Роблячи висновки з вище зазначеного, можна з упевненістю сказати, що проживання козаків на Олешківській Січі була суцільна каторга, адже умови для проживання були нестерпними [4].

Тобто, Олешківська та Кам'янська Січі — це кордон між козацькою землею і Кримським ханством. Дехто вважає, що на Кам'янській та на Олешківській Січі жили одні й ті самі козаки — вони просто переселялися з місця на місце. «Вивчаючи документи того часу, ми можемо спробувати зрозуміти, як узагалі козаки уживалися на території свого супротивника — бо ми знаємо, що вони боролися постійно з Кримським ханством. А тут історично обставини склалися так, що їм довелося шукати притулку в того, з ким вони воювали. І вони знайшли компроміс. А для чого це було потрібно Кримському ханству? Бо йому було вигідно мати стримуючу силу проти Російської імперії. Проте, з часом козаки вирішили повернутися в рідні краї»,— зазначав Андрій Лопушинський (завідувач відділу Кам'янська Січ національного заповідника Хортиця). Але поки не померли перші особи цього протистояння — вони лишались. За рік до переселення помер Кость Гордієнко. Він був противником переселення, пам'ятав цю всю історію. А з іншого боку помер Петро І. І після їх смерті козаки залишили Кам'янську Січ [5].

На початку ХХ століття на місці Кам'янської Січі велися археологічні роботи під керівництвом Дмитра Яворницького та Віктора Гошкевича. Також їхню справу в 1989 році продовжили науковці з Інституту археології АН УРСР та співробітники заповідника на острові Хортиця. Завдяки цим науковим дослідженням було встановлено межі тогочасної Кам'янської Січі, руїни куренів, передмістя, де були крамниці, шинки та майстерні. Також було досліджено козацький цвинтар, де є могила Костя Гордієнка. Хрест на його могилі хоч і пошкоджений, проте зберігся до наших днів [6]. Не так давно вихованці історико-краєзнавчого гуртка «Час згадувати минуле» відвідали Кам'янську та Олешківську Січі (додаток А). Там вони побачили докази перебування козаків на Херсонщині: надбрамну каплицю, вал для захисту козацького кладовища та головну святиню — поховання Костя Гордієнка, а також пам'ятний знак в Олешках. Збереглись кургани, які ще є за Кам'янкою, видно мис Пугач. Але найцікавішою була розповідь про постать Костя Гордієнка. Взагалі хто такий Кость Гордієнко? Кость Гордієнко — був кошовим отаманом Запорозької Січі, видатний військовий і політичний діяч, який попри особисту неприязнь до Івана Мазепи підтримав останнього в боротьбі з Петром І. Саме він створив та очолив Кам'янську Січ та до 1728 р. очолював Олешківську Січ. І велика його заслуга була в тому, що він був сподвижником та співавтором конституції П. Орлика [7].

Олешківська Січ проіснувала до 1734 р., коли Військо Запорозьке низове перейшло під російський протекторат за наслідками Лубенського договору. Після цього козаки переселилися з османських володінь на українські землі і заснували Нову Січ. До цього, у травні 1728 року в Олешківській Січі виникло повстання. Козаки скинули кошового отамана Костя Гордієнка й рушили вверх по Дніпру [8].

Рештки Олешківської Січі частково збереглися на околиці сучасного м. Олешки. На її колишньому місці встановлений пам'ятний знак, але і він сам до сьогодні не зберігся в первинному вигляді, бо, на жаль, є напівзруйнованим. А також, встановлений хрест лицарської козацької слави. До нашого часу збереглося дуже мало матеріальних артефактів, що свідчать про перебування козаків в Олешках. А нещодавно на місці історичної пам'ятки почалися несанкціоновані забудови [9].

Проблемою нашої держави залишається реконструкція та збереження історичної пам'яті. Маючи таке багате минуле ми, на жаль, не можемо зберегти його.

ДОДАТОК А

Кам'янська Січ

Література

1. *.http://resource.history.org.ua/cgibin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Kamyanska_sich*
2. *https://uk.wikipedia.org/wiki/Кам%27янська_Січ*
3. *https://uk.wikipedia.org/wiki/Олешківська_Січ*
4. *http://history.org.ua/JournALL/kraj/kraj_2011_2/28.pdf*
5. *https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2378762-kamanska-sic-na-perehresti-dorig-narodiv-ta-epoh.html*
6. *https://ua.igotoworld.com/ua/poi_object/70530_kamenskaya-sech-respublikanec.html*
7. *https://uk.wikipedia.org/wiki/Гордієнко_Кость*
8. *https://lib.kherson.ua/znd-2011-o_sich.html*
9. *https://zruchno.travel/ObjectEntity/ObjectEntity?idCrm=4a924834–8a0b-0916–75b9–588083bd72a1&lang=ua*

УЧАСТИЕ ГРУЗИН В ОБОРОНЕ КРЫМА

Мариам Тугулашвили,
IV курс по специальности история Телавского государственного университета им. Якоба Гогебашвили
Телави, Грузия
Отари Сабанадзе,
III курс по специальности история Батумского государственного университет им. Шота Руставели
Руководитель: Кебадзе Мадонна,
ассоциированный профессор Телавского государственного университета им. Я. Гогебашвили

Вторая мировая война отразилась на каждой грузинской семье. Жители всех республик Советского Союза, в том числе и Грузии, встали на защиту своей Родины. Жизнь была подчинена лозунгу «Всё для фронта! Всё для победы!». Навязанная Германией война была воспринята советским народом как «Отечественная война», так как каждый из них стоял перед опасностью уничтожения. Участие в войне воспринималось как борьба каждой республики за свою Родину и спасение своей земли от нацизма, так как в планы гитлеровской Германии были включены все советские республики и им пророчили уничтожение и рабство.

На второй день после объявления войны в Грузии началась мобилизация. Помимо тех, кого призывали в армию, многие местные жители требовали добровольной отправки на фронт. За первые десять дней войны только в тридцать военных комиссариатов Грузии было подано 6 422 заявления добровольцев (что составило одну треть от общего числа мобилизованных в первые недели войны). Следует отметить, что до начала Великой Отечественной войны, в Красной Армии служили 126 039 командиров и рядовых солдат родом из Грузии. Большинство из них находились в западных приграничных военных округах и, поэтому, вместе с другими представителями народов Советского Союза они отражали первые удары противника [1, с. 369–370].

Большие потери грузинский народ понес в 1941–1942 гг. во время обороны Крыма. Здесь воевала 224-я грузинская стрелковая дивизия. Также в обороне Крыма принимали участие генерал-лейтенант авиации, Герой Советского Союза Владимир Варданович Нанейшвили и генерал-майор артиллерии Иван Павлович Бабалашвили [2].

Крым имел важное стратегическое значение. Мимо него пролегал один из путей к нефтеносным районам Кавказа. Кроме того, полуостров был важен как авиабаза для нанесения ударов по нефтеносным районам Румынии, союзнице Германии. Поэтому советское командование приказало удерживать полуостров любой ценой.

12 сентября 1941 года передовые части Вермахта подошли к Крыму. Командующий 11-й немецкой армией Э. фон Манштейн создал группировку из двух немецких корпусов и 3-й румынской армии, подкрепленную артиллерией и авиацией.

24 сентября немецкие войска перешли в наступление на Перекопском перешейке и через два дня заняли г. Армянск. 30 сентября советским войскам удалось приостановить продвижение противника. Лишь 28 октября гитлеровцам удалось прорвать оборону и подойти к Севастополю.

Часть советских войск была эвакуирована на Таманский полуостров. 26 декабря советское командование предприняло попытку наступления в Крыму, известную как Керченский десант. В конце января 1942 года был образован Крымский фронт под командованием генерал-майора Д. Т. Козлова. Керченский десант улучшил положение

защитников Севастополя. Однако дальнейшие действия были неудачными. В мае 1942 года Крым был полностью оккупирован гитлеровцами.

В его защите участвовало много грузин. Они разделили судьбу представителей других народов Советского Союза. Часть их была эвакуирована на Таманский полуостров и восточное побережье Черного моря. Часть — осталась в Крыму и либо погибла, либо попала в плен к врагу, либо скрылась в Аджимушкайских каменоломнях.

Укрывшимися в подземных коридорах Аджимушкайских каменоломен частями руководили: полковник Павел Максимович Ягунов, комиссар батальона Иван Павлович Парачин, старший лейтенант Михаил Григорьевич Повазный и др.

Немцы окружили каменоломни колючей проволокой и стали взрывать главные входы. Несмотря на отсутствие воды и воздуха, бойцы Аджимушкайских каменоломен оказывали стойкое сопротивление врагу.

В этих боях погибли многие жители города Керчи. Наконец, в ноябре 1943 года, части 56-й армии советских войск освободили Аджимушкайские каменоломни.

В 1966 году был создан Музей защиты Аджимушкайских каменоломен, а в 1982 году был открыт Мемориал Героев Аджимушкая.

Прошло 74 года с момента окончания Второй мировой войны, и мы не можем ничего нового добавить к этой истории. Но и забывать эти героические дни не должны. Ведь в Грузии нет семьи, которая бы не потеряла кого-нибудь в этой войне. Только из нашей республики было призвано около 700 000 человек, более 400 000 из них погибли или пропали без вести, и только 300 000 вернулись домой [4].

Несмотря на поражение в мае 1942 года, советские воины, в т.ч. и грузины продолжали борьбу с гитлеровцами. И в мае 1945 года Вермахт был окончательно разбит. 8 мая Германия подписала капитуляцию. И в эту победу достойный вклад внес грузинский народ.

Литература

1. *История Грузии в 4-х томах (с древнейших времен до конца XX века).— Т. 4.— Тбилиси, 2012.*
2. *Грузинские воины «Великой Отечественной Войны». URL https://www.geomigrant.com/2015/04/16/грузинские-воины-великой-отечественной-войны/ (дата обращения 17.07.2019)*
3. კახაბერ ყალიჩავა ქერჩის სადესანტო ოპერაცია *(Каличава К. Керченская десантная операция). Url: http://samxedro-istoria.blogspot.com/2013/05/blog-post.html*
4. *Грузины во Второй мировой. URL https://forum.ykt.ru/viewmsg.jsp?id=41750382 (дата обращения 17.07.2019)*

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ЮВЕЛІРНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Скірпічникова Анастасія,
студентка І курсу Донбаської державної машинобудівної академії, м. Краматорськ, Донецька область, Україна
Керівник: Стешенко Наталія Леонідівна, к.і.н., доцент кафедри філософії та соціально-політичних наук ДДМА

Прагнення до прекрасного було характерним для людини в усі часи. Археологічні дані підтверджують, що прикраси з золота і срібла з'явилися ще за часів енеоліту.

Ювелірні вироби служать своєрідною «візитною карткою» людини, вони можуть підкреслити статус і розповісти про естетичний смак свого володаря.

Ювелірна промисловість — це галузь промисловості, підприємства якої виробляють ювелірні вироби з дорогоцінного, напівдорогоцінного каміння, бурштину, дорогоцінних та інших кольорових металів, що піддаються висохудожній обробці, проводять ремонт ювелірних виробів. За останні півстоліття ювелірна справа з кустарного виробництва перетворилося на повноцінну галузь легкої промисловості. Виготовлення прикрас з дорогоцінних металів і каменів має велике економічне значення. Віддаючи данину традиціям, в цій галузі й досі використовується, зокрема, ручна праця, що дозволяє створювати велику кількість робочих місць.

Ювелірна промисловість складається з двох напрямків:

— обробка дорогоцінних металів;

— огранювання дорогоцінних каменів.

Справжні прикраси коштують дорого, це визначається не тільки високою вартістю сировини, а й особливою цінністю майстерно виконаної роботи. В даний час на вартість ювелірних виробів впливають також тенденції моди, це ще раз говорить про те, що головним фактором розвитку цієї галузі продовжує залишатися споживчий попит.

Ювелірна справа в найпростіших формах виникла з людським суспільством і першими проявами його культури. Спочатку прикрасами були прості речі, яким приписувалися магічні властивості: квіти, перо, дерево, кістка, камінь, малюнки на тілі і т.п. Археологічні знахідки вказують, що принаймні 20 тис. років тому люди володіли мистецтвом різьблення по кістці (браслети з бивня мамонта), виготовляли намиста з черепашок. Між епохою палеоліту, коли були створені ці речі, та епохою слов'янських племен, багатою на оригінальні ювелірні вироби, лежить період історії, про який відомо порівняно мало. Не існує навіть чіткої історичної моделі розвитку цих культур, а тим більше систематизації прикрас, які дійшли до наших днів зовсім в невеликій кількості. Швидше за все, ювелірне мистецтво, як таке, не отримала особливого розвитку в цих культурах, або воно недостатньо досліджене. Набагато більше прикрас залишили племена і народи, які мігрували через територію сучасної України в різні історичні періоди.

Сучасне становище ювелірної промисловості України характеризується збільшенням чисельності відповідних підприємств і обсягами продукції, що ними виготовляється. Так, станом на кінець XX ст. (1997 р.) в Україні функціонувало ряд великих алмазопереробних підприємств, які виробляли 97% ювелірних виробів з дорогоцінних металів, 99% діамантів та інструментів з технічних алмазів. В 1996 р. цими підприємствами та декількома малими фірмами за ліцензією Мінфіну вироблено 119 кг золота, 730 кг платини і 13 т срібла. Контроль обігу дорогоцінних металів та каменів в Україні здійснює Головне управління дорогоцінних металів та каменів, утворене в 1992 р., яке входить до складу Міністерства фінансів. Станом на 2012 р. українська ювелірна галузь представлена близько 7500 суб'єктами господарювання, понад 99% — недержавної форми власності. У 2000–2008 роках галузь набирала обертів, досягнувши обсягів виробництва ювелірних виробів понад 100 т на рік. У 2008–2012 рр. в Україні спостерігався спад обсягів ювелірного виробництва, падіння попиту на ювелірні вироби.

Хоча Україна і займає помітне місце в ювелірній промисловості світу, але все-таки провідні центри цієї галузі традиційно розташовані в інших країнах. Історично склалося, що головні центри з огранювання каменів розташовані в Індії, а в обробці дорогоцінних металів лідирують країни Європа та США,

за якими знаходяться Японія, Індія та Китай. Найбільшим центром ювелірної промисловості є Нью-Йорк. У ряді держав, наприклад, в Італії, Іспанії, Греції, Індії ювелірна промисловість є однією з суттєвих статей експорту. При цьому, навіть на внутрішньому ринку, третина покупців прикрас — це іноземні туристи. Серед країн Європи ювелірними майстрами славляться Італія, Іспанія, Бельгія, Німеччина, а законодавцем моди на прикраси традиційно залишається столиця Франції — Париж.

А ви коли-небудь думали звідки взялася традиція дарувати саме кільце з діамантом? Ви гадаєте про обручки, як про вічний символ любові, але насправді цю давню традицію, менше століття тому придумала компанія «De Beers», що займалася алмазами. До 30-х років минулого століття ніхто не обмінювався кільцями при помовці, це просто було не прийнято. У 1938 році алмазний картель запустив рекламну компанію в якій казали, що єдиний спосіб показати істину любов, це покупка дорогого шматка кристалізованого вуглецю, і ми повелися на це. Реклама з кільцем, мабуть найуспішніша реклама в нашому світі.

Взагалі, представник «De Beers» казав, що діаманти не мають ніякої внутрішньої вартості. Насправді, вони часто зустрічаються в природі. Єдина причина, чому вони взагалі дорогі, це тому що у «De Beers» глобальна монополія на їх видобуток. Вони штучно обмежують постачання і значно підвищують роздрібні ціни.

Прикладом одного з найуспішніших та найкрупніших підприємств ювелірної галузі в Україні може стати Краматорський ювелірний завод «Ювеліреліт», який працює на ринку з жовтня 1997 р. На підприємстві трудяться кращі майстри-художники, випускники Красносельської ювелірної школи. Завдяки власним розробкам, співпраці з передовими зарубіжними фірмами, вони налагодили виробництво лиття з дорогоцінними і синтетичними каменями «Signity» у воску. Даний принцип покращує якість вставки, забезпечує високу якість закріпки. Італійський автоматизований, автоматичний комплекс MDM, а також німецька індукційна ливарна установка «Shultheiss» в поєднанні з формувальною сумішшю «Ker», на кристаболітній основі, виключає пористість металу, дозволяє зменшити зернистість поверхні відливу.

Виробництво виробів з золота та срібла є складнішим. Все починається з ескізів. Вони потрапляють до художника, який створює проект. По ньому роблять полімерну модель, точну копію майбутнього ювелірного виробу. Потім відбувається виливок деталей. Далі в хід вступають золоті руки справжніх майстрів, які перетворюють звичайні литі блоки, в розкішні золоті і срібні прикраси.

Ювелір заводу розповів, що кожного разу виготовляє нові вироби, нові колекції, тому постійно доводиться вчитися новому. А заступник директора під час бесіди зазначив, що треба вгадати завтрашню ситуацію на ринку, майбутню думку покупця. Розробляється та продукція, яка потрібна буде завтра, а не сьогодні.

«Прикраси — це ідеальний спосіб проявити і підкреслити власну індивідуальність. Складно бути категоричним в перевазі вибору ювелірних виробів. Основним напрямком в привілеях залишається класика, можливо в оновленому, сучасному дизайні»,— зазначив продавець ювелірного магазину.

ДОДАТОК А

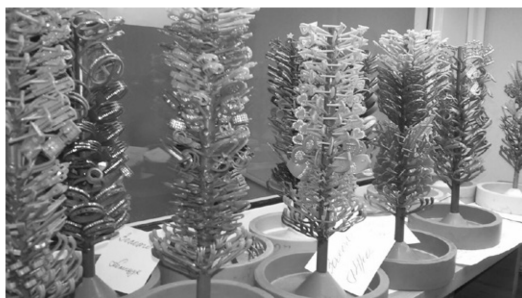
Ювелірний завод «ZORKA» — найбільший виробник ювелірних виробів на території Білорусі і одне з найвідоміших ювелірних виробництв Європи

ДОДАТОК Б

Пристрої для диття

ДОДАТОК В

Воскові ялинки

ДОДАТОК Г

Майстер-ювелір за роботою

ДОДАТОК Д

Майбутні прикраси

Література

1. *https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%AE%D0%B2%D0%B5%D0%BB%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8*
2. *https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%AE%D0%B2%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%B5_%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D0%BE_%D0%BD%D0%B0_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D0%B5*
3. *https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D1%8E%D0%B2%D0%B5%D0%BB%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C*

РОСІЯНИ НА ТЕРИТОРІЇ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ПЕРЕСЕЛЕННЯ

Степаненко Вікторія,
вихованка гуртка «Юні туристи» Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради,
Черкаська область, Україна
Керівник: Кріт Сергій Юрійович, керівник гуртка «Юні туристи» Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради

Велика кількість росіян на території Південно-Східної України дозволяє зрозуміти причини сьогоднішніх подій на Донбасі та Кримському півострові, політичні, мовні, релігійні суперечності та корені сепаратизму в даному регіоні.

До XVII століття на всій території України московитів майже не було. Тут переважно перебували гості (іноземні купці, в тому числі й з Московії). Можливість переселення до українських земель для жителів Московії з'явилися після підписання Березневих статтей Богданом Хмельницьким в 1654 році, згідно з якими на території України перебувало двотисячне московське військо зі своїми родинами. Після цього, за правління кожного нового гетьмана кількість військ збільшувалася. Так, за «Московськими статтями» 1665 року Брюховецького, кількість московських військ зросла до 11,6 тис.

Починаючи з середини XVIII століття, переселення росіян на територію Південно-Східної України стало головним завдання російської держави на шляху колонізації Південної України. Так, в 1763–1764 роках на території майбутньої Херсонської губернії, у тодішній Єлисаветградській провінції, вже проживало 4273 росіян та 20505 українців (1782 року — 5851 і 57302 відповідно). Перші росіяни з'явилися тут через поміщицькі та урядові утиски в Російській імперії (кріпаки, військові дезертири тощо), які сподівалися хоч тимчасово знайти собі волю і захист на території Війська Запорозького Низового. Частина з них залишалася тут назавжди [1, с. 2613].

Після ліквідації Нової Січі (1775 рік), переходу Кримського півострова під владу Російської мперії, поширення в Україні російської адміністративно-судової системи процес переселення на Південь України особливо активізувався у зв'язку з масовою роздачею запорізьких земель. Численні російські поміщики переселялись до одержаних в Південній Україні за часів Катерини II маєтків своїх кріпаків з метою якнайшвидшого заселення новонабутих земель. Якщо в 1777 р. на території краю нараховувалося 114 поселень, то через 20 років їх було вже 493. Найбільші села належали Григорію Потьомкіну (Катерина II віддала йому секуляризовані села Святогірського монастиря), генерал-поручику Текелі (під його керівництвом була зруйнована Нова Січ), відомому консультанту графа Потьомкіна Фалєєву, генерал-прокурору В'яземському, представникам відомих в Росії дворянських родин — Трубецьким, Толстим та іншим. В їхніх селах нараховувалось по декілька тисяч кріпаків. Імперський уряд надавав пріоритет етнічним росіянам в отриманні щедрих земельних наділів на Півдні України. Окрім селян, на південноукраїнських землях в цей період з'явилися різного роду службовці російського походження: військові різних рангів, поміщики, купці, дрібні торгівці, ремісники-заробітчани та ін. Посівши міцні позиції в торгівельному житті Південної України, російське купецтво вже в першій половині XIX століття посіло також вагоме місце в промисловості України.

За даними 1832 року, в українській промисловості росіяни посідали перше місце (44,6% проти 28,7% українців), причому серед купецтва вони мали абсолютну більшість (52,6% проти 22,2% українців). Ця перевага росіян в торгово-промисловому житті Південно-Східної України в умовах зростаючого капіталістичного розвитку країни надавала великим українським містам XIX століття все виразнішого російського характеру [2, с. 2614].

Нова велика хвиля переселення росіян припадає на кінець XIX століття — закінчення промислового перевороту в Російській імперії, коли в Україні з'явилися потужні центри важкої промисловості на Донбасі і в Дніпровському промисловому районі. В цей період головним центром, куди відбувалося переселення став Донбас. У 1897 році росіяни становили вже 68% робітників у великій промисловості Катеринославської губернії. Чимало росіян з'являлося в Україні на сезонні заробітки, часто осідаючи тут на постійне проживання. На початку XX століття серед міської людності росіяни становили 33,7% (українці — 32,5%), у місті з населенням понад 100 тис. жителів навіть 53,4% (українці — 12,6%), натомість серед сільської людності ледве 6,7%. Найбільшими містами не лише Південно-Східної, а й всієї України, де проживали росіяни на початку XX століття, були Одеса, Миколаїв, Катеринослав, Херсон. Тут, на Півдні, відсоток росіяни був найбільшим — 1,2 млн. (у тому числі в Одесі — 198 тис. осіб). Саме друга половина XIX століття стала піком російської міграції на територію Південно-Східної України. В цей час в Україні сформувався переважно російський капіталістичний клас з російськими робітниками. На зламі XIX та XX століть кожен п'ятий житель Півдня був росіянином, а українцем — кожен другий [3, с. 91].

В результаті революційних подій 1917 року в Російській імперії кількість росіян в Україні збільшилася за рахунок утікачів з-під влади більшовиків. У панівній, українській за назвою частині РКП (б) — КП(б)У кількісно переважали росіяни (53,6% у 1922 році).

Комуністична влада СРСР політику переселення росіян в Україну та виселення українців за її межі зробила одним з інструментів боротьби проти опору своїй політиці. Занепад міст і промисловості під час революції та громадянської війни в Україні спричинив ослаблення російського елементу в містах, але приплив росіян, зокрема на Донбас, продовжувався (1921–23 роки — 16 тис. осіб, 1924–25 роки — 64 тис. осіб) [4, с. 211].

Згідно з переписом населення 1926 року найчисленнішими міськими центрами росіян в Південно-Східній Україні були: Одеса — 162,8 тис. осіб (38,7%), Дніпропетровськ — 73,4 тис. осіб (31,5%), Сталіне — 59,9 тис. осіб (56,25%), Миколаїв — 46,7 тис. осіб (37%), Луганське — 31,3 тис. осіб (43,5%) [5, с. 315].

Значна кількість росіян в УРСР народилася за її межами, тобто була зайшлим елементом. Постійний приплив росіян в Україну при одночасній еміграції українців за межі УРСР — це головна причина збільшення відсотка росіян.

Значне збільшення росіян в Південно-Східній Україні пов'язане з організованими владою переселеннями 1933–34 років в Україну. Через демографічні втрати під час Голодомору 1932–1933 років українські селяни не змогли заповнити міста України в ході викликаної індустріалізацією урбанізації, і тому велика частка нових робітників приїжджали до індустріальних центрів Донбасу з РСФРР. Так, після Голодомору 1932–33 років, із західних областей РСФСРР до Дніпропетровщини переселено 109 ешелонів людей, з Горьківської до Одеської — 35 ешелонів, з Іванівської до Донецької — 44 ешелони. Усього — 22 тис. родин і, відповідно, господарств. Те, що в Південно-Східній Україні сьогодні популярні проросійські настрої — це наслідки Голодомору й подальшого масового заселення українських територій здебільшого росіянами [6, с. 40].

Протягом подальшої історії багато осіб виїхало з України на «освоєння цілинних земель» у 1954–1955 рр. Також часто молодих українських фахівців спрямовували на роботу до Росії. Натомість, до України прибувало багато росіян — на новозбудовані фабрики й заводи, до партійних і державних органів, в якості фахових інженерно-технічних й науково-культурних кадрів, пенсіонери тощо. В результаті цих процесів з 1927 року до 1959 року відсоток росіян в УРСР (у нових кордонах) збільшився вдвічі. Між 1959 р. та 1970 р. відсоток українців знизився від 76,81 до 74,9, а відсоток росіян зріс від 16,9 до 19,4.

Як і раніше, росіяни здебільшого мешкали у містах (1970 р.— 64,5%, українці — 45,6%). Вони переважали у містах Південної України та Донбасу, Дніпропетровського промислового росіяни (60% усіх росіян в УРСР). Протягом 1960–1970-х років в Україну прибуло понад 1 млн. росіян, які оселилися в найбільш промислових частинах України [4, с. 265].

Російська меншість в Україні у 1950–1980-х роках, як і за часів Російської імперії, мала привілейоване становище в галузі шкільництва, підготовки наукових кадрів, а також у різних галузях культури. Зростала кількість шкіл з російською мовою навчання, кількість періодичних та друкованих видань російською мовою. Значною мірою, цим процесам сприяла і керівна партія — КПУ: все діловодство у керівництві КПУ й у всіх її установах провадилося російською мовою. Провідні центральні та обласні партійні видання КПУ, що виходили українською мовою, мали свої відповідники російською мовою.

Отже, переселення росіян до Південно-Східної України розпочалося з XVIII століття. Етнічна група росіян сформувалася переважно завдяки міграційним процесам до середини XX ст. Переселення на територію України носило організований характер і всіляко підтримувалося на державному рівні. Так, російською владою були організовані масові переселення росіян на місце вимерлих українців і представників інших етнічних груп після голоду 1921–1923 років, Голодомору 1932–1933 років та голоду 1946–1947 років, а також після депортацій українців, кримських татар, поляків, чехів, німців та представників інших національностей.

Література

1. *Кравців Б. Росіяни на Україні (У 14 до пол. 17 в.) / Б. Кравців // Енциклопедія українознавства. Словникова частина: в 10 т. Т. 7 / голов. ред. В. Кубійович; Наук. т-во ім. Т. Шевченка.— Париж–Нью-Йорк–Львів: НТШ, 1998.— С. 2612–2613.*
2. *Кравців Б. Росіяни на Україні (Від пол. 17 до кін. 18 в.) / Б. Кравців // Енциклопедія українознавства. Словникова частина: в 10 т. Т. 7 / голов. ред. В. Кубійович; Наук. т-во ім. Т. Шевченка.— Париж–Нью-Йорк–Львів: НТШ, 1998.— С. 2613–2614.*
3. *Лазарович М. Російська національна меншина України у XIX — на початку XXI століття: соціально-економічний вимір. // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє.— Випуск. 19, ч. 2.— С. 84–94.*
4. *Міронова І. С. Національні меншини України: навч.-метод. посіб. / І. С. Міронова.— Миколаїв — Одеса: ТОВ ВіД, 2006.— 305 с.*
5. *Іван Терлюк. Росіяни в Україні: історичні умови заселення та формування соціального і політико-правового статусу. // Вісник Львівського університету.— Серія історична. 2015.— Випуск 51.— С. 303–324.*
6. *Марочко Василь. Територія Голодомору 1932–33 років.— Київ, 2014.— 64 с.*

ІСТОРІЯ СЕЛИЩА АСКАНІЯ-НОВА В ДИСЕРТАЦІЇ АРТУРА ДРЮККЕ

Шокун Анна, учениця 11 класу
ОЗ НВК Асканія-Нова-гімназія,
вихованка гуртка «Юні екскурсоводи»
КЗ «Центр туристсько-краєзнавчої творчості учнівської молоді Херсонської обласної ради,
Херсонська область, Україна
Керівник: Ташкевич Людмила, вчитель ОЗ НВК Асканія-Нова-гімназія, керівник гуртка «Юні екскурсоводи» КЗ «ЦТКТУМ» Херсонської обласної ради

Немає жодного поважного видання з історії селища Асканія-Нова, яке б не спиралося на документи Державного архіву Херсонської області. Знаходимо посилання як у сучасних, так і виданнях радянських часів, адже архіви — правдиві свідки минулого, закарбували історію в різноманітних документах, свідченнях, спогадах. В даному випадку мова йде про дисертаційні чернетки рукописів та матеріали з фонду Артура Дрюкке.

Доктор історичних наук, професор В. Ганкевич, його віддана послідовниця А. Задерейчук посилаються на дисертацію Артура Дрюкке: «Известные большинству исследователей истории Аскании-Нова диссертационные черновые рукописи Артура Дрюкке предоставляют довольно детальную информацию о приобретении земли и хозяйственной деятельности правительства Ангальтского герцогства на юге Российской империи» [1].

«Твори зарубіжних дослідників, які допомогли висвітлити окремі сюжети цього дослідження належать авторству А. Дрюкке, Х. Шульце, Й.Е. Релєрт» — пише у вступі до роботи «Ангальт-Кетенский герцог Хайнрих» історик В. Ганкевич [2]. Відзначимо, що прізвище дисертанта Артура Дрюкке науковець згадує першим, що підкреслює надзвичайне значення і важливість зібраних рукописних матеріалів. В іншому виданні Алла Задерейчук знову ж таки підтверджує джерело основної інформації: «Вся информация, собранная в книге, несмотря на публицистический характер изложения, имеет под собой прочное научное основание. Материалы для написания были собраны в архивных и библиотечных фондах…» [3]. Краєзнавець і упорядник альбому [4] Ханс Шванн теж згадує дисертацію Артура Дрюкке: «Данная публикация является еще одним звеном в ангальтской истории Аскании-Нова. В то время как Артур Дрюкке и Георг Опитц в своих работах в 1906 и 1972–1991 годах соответственно подробно изложили историю колонии». Тим самим підтверджує правдивість викладеної достовірної інформації, без якої було б неможливим відтворити події далекого минулого.

В історичній довідці про історію німецької колонії посилання на дисертацію Артура Дрюкке робить доктор біологічних наук В.Д. Треус: «Из литературно-исторических источников известно, что 3 марта 1828 года герцог Фердинанд Ангальт-Кетенский по указанию Николая I получил 42 тысячи десятин степных угодий на юге Украины в бывшей Таврической губернии. Поместье герцога близ Чапельского пода было названо Новой Асканией…» [5, с. 14]. Звісно, що й брат засновника заповідника, викладаючи хронологію появи німців-колоністів на теренах майбутнього маєтку династії Фальц-Фейнів, не міг обійтися без дисертаційних записів Артура Дрюкке [6]. Фундаментальне краєзнавче видання радянських часів [7], також спирається на добре досліджену авторами-науковцями того періоду дисертацію Артура Дрюкке. У списку використаних джерел знаходимо посилання під № 464: Фонд 250, опис 1, справа 1 [7]. Перелік, безумовно, є далеко не вичерпаним.

Тож цей унікальний документ досить часто знаходимо в списку краєзнавчих джерел, на які посилаються дослідники в своїх розвідках про Таврію, про далеке минуле нашого краю. Подаємо повну назву німецькою мовою: Drucke Artur. Ascania Nova. Die Geschichte einer Kolonie Anhalts in Sud-Russland. Dissertation an der Vereinigten Friedrichs-Universität Halle-Wittenberg, Halle 1906 [3,4,5]. Російською мовою назва документа в архіві: «История одной колонии Ангальта на юге России. Диссертация Артура Дрюкке представлена факультету философских наук университета Фридриха Великого в Галле для получения степени доктора» [8].

У Державному архіві Херсонської області зберігається величезна тека «Личный фонд Дрюкке Артура»: чорнові рукописи дисертації Артура Дрюкке, які є невичерпним джерелом інформації з вивчення історії рідного краю. До фонду Артура Дрюкке увійшли й інші документи з конторських книг маєтків Фальц-Фейнів. Матеріали датуються різними роками, складено таблиці, звіти, які можуть зацікавити краєзнавців Таврії. Дійсно унікальні архівні документи. Проте, незважаючи на численні посилання різних пошуковців, не можна стверджувати, що досліджувати вже нема чого, що все оприлюднено, ретельно вивчено. Безліч корисної, надзвичайно цікавої, потужної інформації знаходимо на сторінках рукописів. Так, наприклад, можна дізнатися про те, що сіяли на полях на початку XX століття [8].

У 1911 році у Фальц-Фейнів було засіяно озимої пшениці — 695 десятин землі, ячменю — 1016, кукурудзи — 59, буряка кормового — 8, гороху — 3. У 1912 році, крім зазначених культур, сіяли ярову пшеницю, жито, овес, просо, сорго, гаолян. Садили тютюн, чечевицю, бавовну, цибулю, картоплю. Є відомості про врожай 1912 року. Посіви гаоляну (маньчжурського проса) на 8 десятинах загинули. Квасолі з двох десятин було зібрано 75 пудів, кукурудзи з 93-х десятин — 4714 пудів. Кормового буряка з семи десятин зібрано — 7438. У цьому ж році під «чорний пар» було відведено 758 десятин землі. Десятина дорівнює 1,45 гектара, пуд — 16,38 кілограмів. Урожай збували переважно в Каховці. У 1913 році продано 295 пудів озимої пшениці за ціною один карбованець за пуд, ярового ячменю — 20 пудів за ціною 80 копійок, льону — 1005 пудів по півтора карбованця [8].

Як відомо, землеробство було не єдиним і не головним джерелом прибутків родини Фальц-Фейнів, що дозволяло їм у 1913 році мати в своєму розпорядженні одну карету, два кабріолети, три автомобілі, шість фаетонів, вісім тачанок [8]. Солідний на той час «автопарк».

За допомогою архівних джерел дізнаємося про заробітну плату того часу [8]. Панас Решетняк, який працював з першого червня по 14 листопада, отримав 45 карбованців. Підліток Пилип Решетняк, за період з 25 червня по 14 листопада, одержав 15 карбованців. Взагалі, підлітки отримували вдвічі менше за дорослих [8, с. 26]. Робітник Петро Шепель був найманий на рік, тому його заробіток склав 125 карбованців. Степан Бабенко з Полтавської губернії працював лише з 4 березня по 6 травня, тому заробив 22 карбованця. Цікаво, що тоді можна було купити на ці гроші? Простесенький плуг до 1914 року коштував 7 карбованців, за пуд озимої пшениці у 1912 році давали один карбованець 30 копійок [9].

Незважаючи на те, що минуло багато років з часу формування фонду Артура Дрюкке, документи зберегли для нас прізвища найманих Фальц-Фейнами робітників. До списків увійшло понад дві тисячі прізвищ. З німецькою педантичністю записувались прізвища та імена найманих працівників. Завдяки чіткому виконанню своїх обов'язків конторськими службовцями маєтків Фальц-Фейнів, можемо дізнатися про терміни найму, суму виплачених грошей. Відчувається німецька точність, акуратність, чітка підзвітність. Наводимо декілька прізвищ: Науменко, Новак, Кулиш, Ткаченко, Главацький, Куліда, Пуляєв. Всі вихідці з Таврійської губернії. Напевно, багато мешканців Таврії зможуть

знайти прізвища своїх предків, перегортаючи сторінки фонду Артура Дрюкке. Список перераховує всіх робітників за 1913 рік — їх 2034 особи. Останнім записано Микиту Мовчана, який прийшов з Подільської губернії та заробив 125 карбованців [8, с. 36].

Цікаво, що у Фальц-Фейнів існували різні форми заохочення та преміювання добросовісних й відповідальних робітників. У 1910 році додаткова винагорода, яку сплатили володарі маєтків за якісну й сумлінну роботу найманим працівникам становила від 3 до 6 карбованців [8, с. 32]. Середні ціни на робочі руки складали 120 крб, а через п'ять років — вже 130. Представниць жіночої статі на рік роботи практично не наймали [8, с. 26]. У 1909 році зафіксовано лише один випадок найму дівчинки-підлітка, яка отримала 40 карбованців. Але сезонних робітниць було багато. Серед них Марія Прасько, Марія Гречка, Ганна Фаніна, які заробили по 7 карбованців за два місяці. Відомо, що населення колонії складалося переважно з німців-емігрантів, а наймані робітники були українцями та росіянами з різних губерній: Чернігівська, Курська, Пензенська, Харківська, Орловська, Полтавська та інші [8, с. 32].

Унікальну інформацію про першу школу німецької колонії знаходимо на сторінках рукописів Артура Дрюкке [8, с. 19]. Таким чином, знаємо дату заснування навчального закладу на теренах селища Асканія-Нова: «4 января 1831 года состоялось торжественное вступление учителя Коха на должность, а 5- го числа — открытие школы в Новой Аскании». Звертаємо увагу на характерне для того часу написання назви заснованого у 1828 році населеного пункту: «Новая Аскания». Відомо, що учнів було від 20 до 30 чоловік. З кожного учня щорічно брали платню два або три рублі асигнаціями. Вчитель Кох, уродженець міста Цербста, з великим старанням і натхненням виконував свої обов'язки до 1853 року, отримуючи на рік 500 рублів сріблом при повному утриманні, щоденно проводив п'ять уроків. Цікаво, що вчитель крім уроків виконував обов'язки кантора і читця. За основним своїм фахом він був шевським майстром, тож у вільний час міг займатися чоботарським ремеслом [8, с. 19].

В дисертації Артура Дрюкке є відомості про релігійне життя того часу: «Два раза в год приезжал совершать богослужения священник из колонии Молочной» [8, с. 20]. Інші богослужіння здійснював учитель Кох. У 1855 році в німецьку колонію приїхав пастор Штейн, але не надовго, бо Фрідріх Фейн (прадід засновника заповідника) купив маєток у 1856 році. Від послуг чиновників та службовців Ангальтського герцогства уряд відмовився.

Звісно, у невеличкій статті неможливо перелічити інформаційне багатство унікального архівного документа, який міститься на 154-х сторінках [8]. Матеріали чекають на нових дослідників, на оприлюднення дорогоцінної інформації, на ретельне вивчення й аналіз, систематизацію та неординарні висновки з позиції сьогодення. Безумовно, справжній історик-дослідник почне вивчення історії рідного краю з першоджерел. Таким неоціненним джерелом є дисертація Артура Дрюкке та інші конторські документи маєтків «Асканія» та «Кумбатин», які зберігаються в Державному архіві Херсонської області [8].

На жаль, відсутня будь-яка додаткова інформація стосовно автора дисертаційних рукописів. Достеменно відомо лише, що вчений німець Артур фон Дрюкке був студентом факультету «Агрономія» в університеті міста Галле, захистив докторську дисертацію на дослідженні матеріалів в Асканії-Нова [10, с. 31], він 1881 року народження, його праця надрукована маленьким накладом у 1906 році [11], проте він назавжди залишив величезний спадок — безцінний архівний краєзнавчий матеріал, який чекає на зацікавлених дослідників. Це невичерпне джерело інформації з історії Таврії.

Цікаво, що університет Галле відвідав колись видатний український філософ Григорій Сковорода, де слухав лекції провідних викладачів того часу. Про це дізнаємося з книги Леоніда Ушкалова «Ловитва невловного птаха: життя Григорія Сковороди». Після того, як Сковорода марно прохав дозволу податися за кордон, щоб

завершити свої студії, він, будучи в Угорщині, пішки помандрував до Пешта, потай від свого начальства. У цьому місті вивчив німецьку мову, а потім подався до Галле, де на той час найвищого розквіту досягла наука. Саме під час цієї подорожі український філософ поєднав свою релігійність з ідеями німецької філософії. Відомо, що Сковорода з-поміж усіх народів найбільше шанував українців і німців.

Ось так, студент університету Галле назавжди зберіг історію нашого краю — унікальні відомості, до яких зверталися краєзнавці й звертаються дослідники-сучасники. У травні 2012 року в колишній німецькій колонії Асканія-Нова було встановлено меморіальний камінь на честь засновника селища — саксонського герцога Фердинанда Фридриха Ангальт-Кетенського. Артур Дрюкке назавжди залишив після себе величезний спадок, рукотворний рукописний пам'ятник — власну дисертацію. Нагадаємо, що дисертація надрукована невеликим накладом. Зараз один екземпляр німецькою мовою зберігається у Біосферному заповіднику «Асканія-Нова» у директора Віктора Гавриленка. Інший, теж німецькою мовою, має краєзнавець Нелля Дрогобич. В обласному архіві є рукописний переклад пана Чаплинського. Сьогодні маємо у шкільному музеї копії, окремі розділи унікальної дисертації. Вони першоджерело вивчення й дослідження рідного краю. Маємо інформацію, яку не знайдеш у підручниках з історії. Кожне нове покоління учнів школи має можливість особисто доторкнутися до матеріалів дисертації, прочитати, переосмислити — і стати справжнім патріотом рідного краю. Було б добре мати український переклад цього унікального документу, щоб краєзнавці могли з першоджерел досліджувати рідний край. Це важливо й необхідно, адже людина тільки тоді вповні може називатися людиною, коли вона знає своє коріння, історію, шанує своїх батьків та культуру.

Література

1. *Ганкевич В. Ю. О процессе продажи Ангальтских колоний Ф. И. Фейну (К 180-летию основания колонии Аскания-Нова) / В. Ю. Ганкевич, А. А. Задерейчук // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Випуск 52. Серія: Історичні науки, № 5: Збірник.— Чернігів: ЧДПУ, 2008.— С. 137–140.*
2. *Ганкевич В. Ю. Ангальт-Кетенский герцог Хайнрих (1830–1847) / В. Ю. Ганкевич // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадського. Серия «Исторические науки».— 2012.— Т. 25 (64), № 1.— С. 66–76.*
3. *Задерейчук А. А. Создавая рай. История рода Фальц-Фейнов / А. А. Задерейчук.— Херсон: Надднепряночка, 2014.— 208 с.*
4. *Аскания-Нова в исторических планах и рисунках, 1828–1856 гг. / Сост. Х. Шванн.— Магдебург — Кетен — СПб.: Синел, 2008.— 52 с.*
5. *Треус В. Д. Акклиматизация и гибридизация животных в Аскании-Нова. 80-летний опыт культурного освоения диких копытных и птиц / В. Д. Треус.— К.: «Урожай», 1968.— С. 14.*
6. *Фальц-Фейн В. Э. Аскания-Нова / В. Э. Фальц-Фейн.— К.: Аграрная наука, 1997.— 348 с.*
7. *История городов и сел Украинской ССР. Херсонская область / Редакционная коллегия тома: Мельников А. Т., Ведмедь А. С., Вирлич А. Э.— К.: Институт истории Академии наук УССР, 1983.— С. 597–598.*
8. *Державний архів Херсонської області. Ф.250, оп.1, спр.1. Дрюкке Артур. Диссертационные черновые рукописи об истории возникновения овцеводства в Аскании-Нова (в переводе Чаплинського) 1904–1913.— С. 154.*
9. *История Украинской ССР в десяти томах.— Т. 6.— К: Наукова думка, 1984.— 655 с.*
10. *Рябко В. М. Аскания-Нова в решении научных проблем / В. М. Рябко.— Херсон: ПАО «Херсонская городская типография, 2011.— 576 с.*
11. *Лист Ханса Швана від 11 листопада 2009 року. Архів Л. Ташкевич.*

VII СЕКЦІЯ
Україна туристсько-краєзнавча засобами STEM-тенологій

ВЕЛИЧАВИЙ І МОГУТНІЙ ТАНАЇС

Білецька Ірина,
студентка 4 курсу спеціальності «Початкова освіта» ВП «Лисичанський педагогічний коледж ЛНУ імені Тараса Шевченка», м. Лисичанськ, Луганська область, Україна
Керівники: Мінєнко Галина Миколаївна,
Викладачі природничих дисциплін ВП «Лисичанський педагогічний коледж ЛНУ імені Тараса Шевченка»,

Електронний проєкт «Величавий і могутній Танаїс» створено з метою дослідження історичних і сучасних матеріалів про виникнення назви та історичного заселення берегів Сіверського Дінця; визначення екологічних проблем річки та її ролі в економічному розвитку регіону.

Робота над проєктом показує значущу роль знань молодої людини про становлення рідного краю, зокрема річки Сіверський Донець, з якою пов'язана історія цілої епохи Луганщини, вивчення якої, на сьогодні, є найважливішим сегметом у національно-патріотичному вихованні молоді. Адже той, хто поважає свій рідний край, свою історію — має почуття відповідальності, патріотизму, доброго відношення до Батьківщини. Сьогодення трактує нам нові вимоги для успішного виховання молоді. Тому з впевненістю можна сказати, що творчість видатних постатей, в якій оспівується рідна земля Луганщини, стає запорукою для патріотичного та національного виховання молоді. Це є показником гордості за свою країну, поваги до скарбниць вражаючого світу живої природи, що стане запорукою успішного становлення великої держави — України. Саме тому, головною задачею дослідження є розширення знань молоді про річку Сіверський Донець, вивчення його природного комплексу, визначення екологічного, економічного і кліматичного значення для нашого регіону, що стане запорукою ґрунтовної екологічної освіти.

Режим доступу:
https://www.youtube.com/watch?v=7KCSW5ysD-4&feature=youtu.be

ВІДОМІ ЛЮДИ МАЛЕНЬКИХ МІСТ

Бондарь Юлія Олександрівна,
учениця 11 класу Селидівської загальноосвітньої гімназії Донецької області
Керівник: Шашкіна Людмила Михайлівна,
вчитель історії Селидівської загальноосвітньої гімназії Донецької області

Усе велике складається з історій маленьких і великих міст талановитих і геніальних людей.

Наші подорож відкривають фотографії нашого міста Гірника міста шахтарської слави міста сміливих мужніх і дуже творчих людей і смт Курахівка в якому все і почалося

Є в донецьких характерах особлива риса, яку не можна не помітити. Це — стійкість, як у першокласної стали, яка і не гнеться, і не дає тріщин.

Ось про такий шмат першокласної сталі… тобто одної сталевої рейки який в майстерних руках нашого земляка ковальських справ майстра Олексія Івановича Мерцалова перетворився в символ нашого краю і піде мова.

Ми сьогодні пройдемо дорогами нашого маленького шахтарського містечка відвідаємо храм православний, подивимось де і як жив Мерцалов познайомимося з тим що він створив чим пишатися Наш Донецький край.

Історія яка почалася в 70–80 роки 19 століття невеликому шахтарському смт Курахівка супутнику міста Гірник. Тому що в ті далекі часи не було ще міста.

В одній православній родині народився хлопчик Олексій.

Його сім'я жила на вулиці яка бере свій початок майже біля берегів річки Вовча, а потім піднімається в гору, ця вулиця зараз і носить назву Мерцалова, зараз на цій вулиці залишилося всього три будинки.

Уродженець наших місць мав до «залізного виробництва» справжнє покликання, і звичайно, сільським ковалем бути довго не міг.

Доля привела його до Юзівки на завод Новоросійського товариства кам'яновугільного залізного і рейкового виробництва. Зараз він називається ДМЗ.

У цехах металургійного заводу, який пропрацював на той час близько чверті століття, кували, лили, гнули метал.

Тут на рідкість талановитий людина стала воістину безцінний знахідкою.

У 1895 році Донецький завод Джона Юза (надалі — ДМЗ) готувався до Нижегородської виставці, на яку звозили умільці свої досягнення з усієї Росії.

Успіх представлених але такій виставці робот, як правило, гарантував замовлення підприємству на довгі роки, так що було заради чого дивувати відвідувачів.

І коли ж треба було Юзівці представити свій промисел навіть роздумувати довго не треба було кому така честь випаде. Звичайно ж Мерцалову.

В якості вихідного матеріалу для виготовлення пальми в рекламних цілях, як основний продукт «Новоросійського товариства кам'яновугільного, залізного і рейкового виробництв», був обраний рейок. Пальма була виготовлена в кінці 1895 року. Вважають, що на її створення у Мерцалова пішло три тижні.

Існують старовинні легенди що до історії створення цього витвору мистецтва.

Неофіційна, романтична версія свідчить, що ідея створення пальми народилося в шинку готелю «Великобританія», де коваль Мерцалов відпочивав з німецьким колегою. Вони посперечалися, хто з них краще володіє молотом. У холі закладу стояла пальма, вона і стала предметом спору, який Олексій Мерцалов виграв, перетворивши рейок на витвір мистецтва. І пальма, на підтвердження майстерності донецького

умільця, надалі отримала найвищу нагороду на Нижегородської виставці в 1896 році, а потім — Гран-Прі виставки в Парижі (1900).

А друга легенд — Олексію Мерцалову Юз доручив зробити щось, що б здивувало всіх. Майстер шукав ідею для втілення, і звернув увагу на витончене тропічне дерево. Одні стверджують, що воно стояло недалеко від столика, за яким відпочивав робочий, інші ж упевнені, що він побачив його через вікно ресторану, а грошей відвідувати такі заклади у робочого бути не могло.

Висота пальми складає 3 метри 53 сантиметри. На верхівці пальми розташований віночок, а навколо стовбура десять листя. Листя пружинять, хоча вони викувані зі сталі і становлять єдине ціле зі стовбуром. Для пальми також викувана діжка, яка складається з чотирьох укріплених рейкових стійок, навколо яких покладені двадцять три металеві кільця різного перетину.

І пальма, на підтвердження майстерності донецького умільця, надалі отримала найвищу нагороду на Нижегородської виставці в 1896 році, а потім — Гран-Прі виставки в Парижі (1900).

В кінці XX століття цей символ успіху, втілення якого мало не кануло в лету, став підтвердженням того факту, що для Донбасу немає нічого неможливого, і, навіть з металу тут можуть «вирости» пальми. Варто зауважити, що про пальмі Мерцалова до цього часу мало хто знав, так як після повернення її з Парижа вона була відправлена в Горно-геологічний інститут Санкт-Петербурга, де вона зберігається і нині.

17 серпня 1999 року затверджений герб Донецької області, що включає в себе пальму Мерцалова як основний символ.

Образ «Пальми Мерцалова» з ініціативи Донецького обласного фонду «Золотий Скіф» був прийнятий як символ відродження України — незалежної і потужного промислового держави.

Точна копія «Пальми Мерцалова» була встановлена в Донецьку на площі біля виставкового центру «Експо-Донбас» 12. вересня 1999 року. Ще одна копія «Пальми Мерцалова» була встановлена на бульварі Пушкіна у 2007 році.

Існував проект по встановленню копій «Пальми Мерцалова» в столицях провідних держав світу. Робота велася більш ніж по 70 країнам світу.

Аквалангісти встановили копію «Пальми Мерцалова» під водою біля мису Тарханкут в Криму.

У 2001 році копія «Пальми Мерцалова» встановлена в Києві, на території Свято-Успенської Києво-Печерської Лаври.

10 квітня 2003 року копія «Пальми Мерцалова» була встановлена Ганновері. Місце установки — центральний хол виставкового комплексу Ганновера.

У Львові копія «Пальми Мерцалова» встановлена у травні 2003 року на привокзальній площі.

У 2004 році копію пальми встановили в аеропорту «Бориспіль».

Художня ковка на території України широко застосовувалася вже в 7 столітті до нашої ери в районах Причорномор'я. Кований метал використовували в архітектурі за часів могутності Київської Русі. Тому зовсім не дивно, що наш земляк коваль Мерцалов з Донецька завоював серця людей по всьому світу, прославив наш край на всю планету.

Мечта Мерцалова

Остаться можно в памяти людей.
Не суммой, не стогом, ни количеством
Деяний и практических вещей,
А лишь одною пальмой металлической.
Обычный брус, хоть тыщу раз смотри,
Металлолома железнодорожного,
Но вот его коснулся мастер и –
Он ожил и с ним вместе чудо ожило.
Безумною идеей увлечен,
То веря, то, не веря, гас и вспыхивал,
Но куй пока железо горячо!-
И он ковал, пока ее не выковал.
Стоит, она как дерево, жива,
И кажется от дуновенья малого
Вдруг шелохнуться ветви и листва,
И кроной зашумит мечта Мерцалова.

С. Юрьев

У СВІТ НЕСУ ЛУГАНЩИНИ ІМ'Я

Казакова Оксана,
студентка 3 курсу спеціальності Середня освіта (трудове навчання та технології) ВП «Лисичанський педагогічний коледж ЛНУ імені Тараса Шевченка»,
м. Лисичанськ, Луганська область, Україна
Керівник: Чурілова Вікторія Євгенівна,
викладач історії ВП «Лисичанський педагогічний коледж ЛНУ імені Тараса Шевченка»,

Сучасність вимагає знаходити новітні підходи педагогічного впливу на інтелектуальний і духовний світ молоді, які б водночас сприяли формуванню національної самосвідомості та широкого кола компетентностей.

За мету даної роботи, визначаємо опис практичного застосування STEM-технології у краєзнавчому дослідженні студентами в умовах коледжу.

Реалізацію проєктної технології продемонструємо на прикладі навчально-виховного, краєзнавчого проєкту «У світ несу Луганщини ім'я!», у якому студенти, організовані у локації, отримали завдання створення певного е-продукту, що може всебічно, комплексно розкрити тему. Кінцевий продукт може бути презентацією, відеороликом, інфографікою, блогом, віртуальною платформою, серед яких обирається та, яка найвірогідніше зможе цікаво й змістовно представить тему, в нашому випадку це відеопродукт.

За допомогою великої кількості джерел, робота над краєзнавчим проєктом стає для студентської групи одним із шляхів зв'язку минулого з життям, працюючи над яким вони використовують різноманітні методи пошуку і обробки інформації, опановують понятійний та категоріальний апарат, вчаться будувати хронологічну лінію часу, синхронізувати регіональні явища із подіями української, радянської, імперської історії.

У результаті проведеного дослідження отримуємо інтегрований проєкт, що змістовно представляє Луганщину, по-перше, як територію із історією вмонтовану у загальноцивілізаційні процеси давнини, по-друге, як промисловий регіон, який зумовив корінні якісні зміни в економічному розвитку Російської імперії, по-третє, як батьківщину талановитих особистостей, які внесли значущий вклад в різні сфери суспільного життя та край із потенційною туристичною інфраструктурою.

У проєкті акцентовано увагу на маловідомих сторінках історії Луганщини від найдавніших часів до сьогодення, простежено характерні особливості перебування кочових племен скіфів, половців на території східноєвропейської рівнини; виявлено безпосередній вплив козацько-селянської боротьби на соціально-культурне життя регіону, показана участь наших земляків у буремних подіях Української революції 1917–1921р.р., також продемонстровані здобутки трудового народу у період встановлення тоталітарної радянської влади та водночас показана трагічність подій повстанського руху 20-х років, Другої світової війни та визвольного руху 1970–1980-х років.

Висвітлення результатів дослідження у актуальній для сучасного студентства формі стає одним із найскладніших етапів проєктної технології — це добір та обробка візуалізованої інформації — фотографій, фрагментів документальних зйомок, художніх фільмів, використання авторських творчих елементів, музичних та віршованих замальовок, анімованих мап під час монтажу відеопродукту.

У процесі дослідження виявилася інтегративна специфіка проєкту, так студенти відстежували зв'язок геологічних характеристик регіону із розвитком його промислової долі, досліджували природу різноетнічного складу населення; заглиблювалися у походження топонімічних назв річок Євсуг, Деркул.

Вибудований в цілісний хронологічний ланцюг подій, проект представлено у формі сторітелінгу, що крім історичного фактажу, ілюструє дивовижність краси та унікальність Луганського краю й підкреслює ідею єдності та цілісності України.

Проєкт «У світ несу Луганщини ім'я» призначений для популяризації знань щодо історії рідного краю у широкого кола глядачів, і може бути використаний під час проведення навчальних занят та позанавчальних заходів.

Виконання досліджень краєзнавчого напряму зреалізовує й завдання формування цілісної національної приналежності студента до культурних надбань, спрямовує на відродження духовності, історичної пам'яті, формування у молоді любові до рідного краю, патріотизму, усвідомлення національної належності до українського народу. Адже тільки усвідомивши себе як націю, ми зможемо посісти належне місце серед європейських країн.

Режим доступу:
https://youtu.be/_6mxj-uVCNs

ПРОЕКТ STEM-ОСВІТИ «ШАХИ — ЧАРІВНА, ДИВОВИЖНА ГРА»

Колосова Дар'я Олександрівна, учениця 11-А класу ЗОШ I–III ступенів № 9 Покровської міської ради Донецької області, Україна.
Рудик Валерія, учениця 9-В класу ЗОШ I–III ступенів № 9 Покровської міської ради
Керівники: Рудик Валентина Василівна, в.о. директора ЗОШ № 9 Покровської міської ради, Воробйова Тамара Володимирівна, заступник директора ЗОШ № 9 Покровської міської ради Україна.

Коли я почав серйозно займатися шахами,
мене здивувала їхня схожість із життям…
Л. Вишеславський.

Вступ України до Болонського процесу зумовив внесення змін до існуючої системи освіти й зростання вимог до особистості в учнів старшої школи. Ми, випускники, повинні володіти розвинутими дослідницькими вміннями, досвідом продуктивного пошуку, оцінки й використання інформації, отриманої за допомогою комп'ютерних технологій, критично й творчо мислити, ефективно розв'язувати складні інтегровані завдання, працювати над навчальними проектами, комфортно почувати себе у команді однодумців.

Процес створення колективом вчителів та учнів ЗОШ № 9 Покровської міської ради STEM-проекту «Шахи — чарівна, дивовижна гра», вважаємо, дійсно сприяв розв'язанню освітніх завдань сьогодення, формуванню в кожному з нас способів засвоєння певних навчальних дисциплін на основі творчої діяльності та креативного мислення.

Мета нашого проекту: на основі синхронізації предметів (фізкультури, зарубіжної літератури, інформатики, математики, хімії, географії, фізики, обслуговуючої та технічної праці) та вивчення визначених тем з цих навчальних дисциплін виготовити набір шахових фігур та шахівницю з більш прийнятного матеріалу для організації шкільного шахового клубу та підлогові шахи з деревини для забезпечення навчальної діяльності учнів, звільнених від уроків фізкультури та дітей із спеціальної медичної групи.

На жаль, останнім часом в Україні спостерігається падіння інтересу до шахів, цієї мудрої гри, у той час, як на Заході шахи активно впроваджуються в області дитячої освіти та виховання. В деяких країнах, а саме: в США, Канаді навіть існує програма навчання дітей шаховій грі в школах. У 2019–2020 навчальному році і в нашій школі вже привертається увага всіх учасників освітнього процесу до шахів, створюються умови для ознайомлення учнів з законами шахової творчості, ми маємо змогу розширювати свій світогляд, краще розуміти психологію шахової боротьби, відчувати чарівність цієї дивовижної гри, ми граємо на уроках фізкультури, на заняттях клубу «Шахова корона», змагаємось та перемагаємо інших, а головне, самих себе.

Ми розуміємо, що навчання грі в шахи позитивно впливає на розумовий, психічний та емоційний розвиток людини. Граючи в шахи, ми вчимося мислити логічно, вибудовувати стратегію власних дій, обирати правильні рішення, гра сприяє розвитку концентрації уваги, вмінню долати труднощі, допомагає після напруженої навчальної праці абстрагуватися, відпочити, розслабитися, виховує відповідальність за свої дії, силу волі, наполегливість, прагнення до здорового способу життя.

Гра в шахи, дійсно,— корисне проведення часу для учнівської молоді.

Процес виготовлення шахів не менш цікавий та досить тривалий.

Спочатку ми, учні 10 класу, на уроках зарубіжної літератури ознайомилися з художніми творами, в яких герої грають в шахи. Ми плідно працювали в групах, обмінювалися отриманою інформацією, своїми враженнями, багато читали, робили висновки. Ми відкрили для себе твори, в яких світ відображається крізь призму шахової гри, твори письменників, які не уявляли своє життя без шахів. Це не тільки автори детективних романів, чиїм героям шахи допомагали аналізувати складні злочини (Жорж Сіменон, Агата Крісті тощо), а й Л. М. Толстой, наприклад. Його герої Наполеон та Андрій Болконський війну порівнюють з шахами, але по-різному. Князь Болконський вважає, що в війну, як в шахи, грати не можна. Бо вона приносить багато лиха. А імператор французької армії керував військом, немов би грав в шахи. Люди як фігури. Це, дійсно, жахливо. Грали в шахи Дон Кіхот із зброєносцем Санчо Пансою в романі Сервантеса, Галілей у п'єсі німецького драматурга Б. Брехта, навіть Ольга Ларіна та Ленський в романі О. С. Пушкіна «Євгеній Онєгін». Омар Хайям в хокку порівнює людське життя з грою в шахи. Ключову роль шахи відіграють в творах Джоан К. Ролінг «Гаррі Поттер і філософський камінь», Л. Керролл «Аліса в задзеркаллі», в книгах Яна Флемінга про Джеймса Бонда.

В класі відбулася міні-дискусія за підсумками роботи з художніми творами: «Шахи — гра чи наука? Чим корисні шахи людині? Як розуміти висловлювання Е. М. Ремарка: «Шахи дають нашим думкам зовсім інший напрямок»? З'явилася ідея щодо створення буктрейлеру. Ми разом з вчителями зарубіжної літератури та інформатики опрацювали технологію створення буктрейлеру та створили наш перший творчий продукт.

На уроках фізкультури вивчили історію виникнення шахів, легенди, цікаві факти про шахові фігури, про життя переможців спортсменів-шахістів, узагальнили інформацію та виготовили яскравий скраб-бук.

(Фото 1) А далі на уроках інформатики ознайомилися з концепцією 3D-моделювання та виготовленням речей із використанням 3D-друку; оволоділи навичками роботи з 3D-принтером технології FDM (із пластиковою ниткою), сканером, програмами для 3D-моделювання, підготовки моделей до друку. Це було неймовірно цікаво.

Під керівництвом учителя математики ми розв'язували задачі з обчислення об'ємів просторових фігур, здійснювали певні виміри за макетом з урахуванням збільшення розмірів у декілька разів, обчислили собівартість шахів з різноманітних матеріалів.

На уроках природничих дисциплін вивчали найпоширеніші у природі металеві елементи, представники класів неорганічних сполук за систематичною номенклатурою, складали рівняння, що підтверджують відновні властивості металів, зокрема алюмінію і заліза; реакцій нітратної і концентрованої сульфатної кислот з магнієм, цинком, міддю, порівнювали фізичні та хімічні властивості металів (алюмінія і заліза) і неметалів, різноманітних смол, аналізували і тлумачили результати досліджень, визначили найбільш прийнятний матеріал для виготовлення шахових фігур — епоксидну смолу. В результаті роботи була зібрана колекція металів, неметалів та смол. А далі проводили експериментальні спроби виготовлення шахових фігур та шахівниці; робили форми з гіпсу, заливали епоксидною смолою, шліфували, фарбували шахові фігури. (Фото 2, 3)

Одночасно на уроках трудового навчання хлопці відпрацювали всі етапи роботи з деревини, а саме: ескізну заготовку майбутніх шахових фігур, розпилювання соснового брусу за допомогою пилки циркулярної, оволоділи навичками роботи на токарному верстаті, а також працювали з набором інструментів та матеріалів

для виготовлення, шліфовки і декорування підлогових шахових фігур та шахівниці. Дівчата виготовили декоративну скатертину з аплікацією у вигляді шахових фігур для використання її під час презентації STEM-проекту.

Свій проект (два набори шахів та шахівниці) ми презентували на міському конкурсі-фестивалі «Покровська STEM and Arts весна — 2019» та стали його переможцями, отримали в подарунок 60 тисяч гривень.

Учні нашої школи залучаються до гри в підлогові шахи на уроках фізкультури в спортзалі, клубних заняттях та в шахи, виготовлені з епоксидної смоли, просто на перервах та після уроків в шкільній бібліотеці, де вони завжди знаходяться. Дякуємо в.о. директора Рудик В. В., заступнику директора з НВР Воробйовій Т. В., учителям школи Фісай І. О., Лисенко О. О., Трубчаніній О. М., Тарасенко В. В., Яровій А. І., Оболоніній К. А., Моісєєнко О. С., Сорокіній Т. А., Суховію В. Є., Каплун І. В., які спрямовували нашу роботу над проектом, допомагали нам.

Сподіваємось, що шахова гра робитиме учнів нашої школи кращими, розумнішими, чистішими, шляхетнішими (фото 4,5).

КОЛОНТАЇВКА: ПРОБЛЕМИ МАЛОЇ РІЧКИ І ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Сергєєва Вікторія,
студентка ВСП НАУ Слов'янського коледжу НАУ, група 1КД (о)17
Коршиков Богдан,
студент ВСП НАУ Слов'янського коледжу НАУ, група 1ПВТ17,
Данило Соколенко,
студент ВСП НАУ Слов'янського коледжу НАУ, група 1КСМ 18
Вихованці гуртка. «Торське наукове товариство»
Керівник: Поух Людмила Йосипівна
викладач історії ВСП НАУ, Слов'янський коледж НАУ. м.Слов'янськ
Керівник гуртка «Торське наукове товариство»

Автори проекту: студенти Відокремленого структурного підрозділу Національного авіаційного університету Слов'янський коледж Національного авіаційного університету — вихованці гуртка «Торське наукове товариство».

Творча група (7 осіб) здійснила дослідження екологічної системи річки Колонтаївка. Використала STEM- технології і створила відеофільм за матеріалами польових спостережень, які проводилися у долині малої річки (квітень–серпень 2019 року).

Мета проекту: на основі наукових джерел з гідрології, геології, хімії, біології екології та історії проаналізувати фактичний матеріал зібраний під час польових спостережень русла і заплави річки Колонтаївка.

Тема проекту є актуальною. Негативні тенденції посилення водного дефіциту через забруднення та виснаження водних ресурсів Донецької області стрімко набирають оборотів. Ми не маємо права стояти осторонь і спостерігати як відбувається знищення малої річки рідного міста.

Основні завдання проекту: виявити антропогенні чинники забруднення річки Колонтаївки та її довкілля; визначити шляхи подолання екологічних проблем;

долучитися до практичної діяльності з розчистки русла Колонтаївки; підвищення рівня володіння комп'ютерними технологіями.

Ідея створення проекту у форматі відеофільму з'явилася під впливом патріотичної поезії Ліни Костенко:

Ще назва річки є, а річки вже немає
Пожовкли верби, висохли яри,
і дика качка тоскно обминає
рудиментарні залишки багви.

Головний висновок проекту: мала річка Колонтаївка — феномен природи. Від витіку до Слов'янських солоних озер це струмок джерельної питної води. В районі солоних озер річка попадає в «обійми» карсту. Змінює напрям русла і проходить через п'ять великих озер. «Солоні брати» щедро поповнюють її русло рапою. Відстань від Слов'янського курорту до р.Казенний Торець долає вже солона річка.

Блакитна стрічка Колонтаївки, як природний кордон, охороняє територію орнітологічного заказника «Приозерний». Королівство Солі та її піддані, а це 70 видів птахів, вражають дивовижною красою. Та ще більше вражає злочинна діяльність екологічно неосвічених людей, що діють за принципом: «Після нас — навіть потоп».

В процесі дослідження були визначенні антропогені фактори забруднення малої річки рідного міста: замуленість: токсичне забруднення; мікроби та бактерії, що здатні знищувати флору і фауну Колонтаївки; заболоченість земель господарського призначення. Автори інтегрованого проекту розробили Комплексну програму заходів щодо збереження водності малої річки та охорони її екологічної системи.

Головний месседж проекту: «Друзі річки Колонтаївка, об'єднаємо наші знання та зусилля. Врятуємо малу річку — врятуємо Сіверський Донець.»

Засобами STEM- технології творча група реалізувала мету і завдання проекту.

Очікувані результати: активізація краєзнавчої та пошуково-дослідницької діяльності молоді, підвищення екологічної культури, участь у практичній діяльності з охорони природного середовища, популяризація екологічного туризму в Україні.

Реалізація проекту вказує на високий інтелектуальний та творчій потенціал вихованців гуртка, сприяє формуванню ключових, предметних, громадянських компетентностей у студентів, демонструє позитивний досвід креативної роботи в команді..

В проекті були використані авторські матеріали відео зйомок на території Слов'янщини.

Автор ідеї та науковий керівник проекту викладач історії СК НАУ Людмила Поух. В якості наукових консультантів прийняли участь у створенні проекту Наталія Челов'ян — викладач біології та екології та Тетяна Гризодуб — викладач комп'ютерної технології.

АНОТАЦІЯ НА НАВЧАЛЬНЕ ВІДЕО «В РОМНАХ ЗАДУМАНИЙ ТАРАС…» (ДЛЯ УЧНІВ СЕРЕДНЬОЇ ТА СТАРШОЇ ШКОЛИ)

Мельник Дмитро,
учень 9 кл. ЗОШ № 11, наукова секція «Історія України», Роменська міська МАН учнівської молоді, м. Ромни
Керівник: Шульга Юлія Геннадіївна,
керівник наукової секції «Історія України» Роменської міської МАН учнівської молоді, м. Ромни

В Ромні без ярмарку, у скверику без квітів,
Сидиш на камені, неначе й сам закам'янів
І тільки зморшка біля брів –
Немов рядок Нового Заповіту

Слухачі наукової секції «Історія України» презентують проект, присвячений пам'ятнику Тараса Шевченка в Ромнах (Сумська область). Можливо хтось скаже, що про нього вже все відомо, але це перебільшення. Для українського народу Великий Кобзар завжди був та залишається актуальним, генієм, пророком, і саме тому ми повинні зберегти про нього пам'ять.

У жовтні 2019 року роменський край відзначив 100-річчя з дня відкриття пам'ятника. Юним історикам Роменської міської МАН дуже захотілося створити документальне кіно про цю знакову подію, адже це наша данина пам'яті Великому генію та його творцю Івану Кавалерідзе. Запрошуємо вас, шановні глядачі, насолодитися переглядом командного короткометражного відеопроекту «В Ромнах задуманий Тарас» (див. за посиланням https://youtu.be/HWYxpxwiAnE).

Навчальне відео «В Ромнах задуманий Тарас» ставить за мету ознайомлення з історією вшанування пам'яті Українського Кобзаря на Роменщині.

Навіть сьогодні Тарас Шевченко з нами, він стежить за нами, нашими думами і мріями, помислами і устремліннями у майбутнє, він будить у наших душах правду, милосердя, щирість і патріотизм.

Шановні глядачі, щиро дякуємо вам за увагу, та запрошуємо вас завітати до нас на Роменщину прогулятися шевченковими стежинами по Іллінському ярмарку!

Опис роботи над проектом

Важку та кропітку роботу юні історики почали ще на початку 2019 року: зібрали величезну кількість інформації про перебування Шевченка на Роменщині під час Іллінської ярмарки, про зародження ідеї та втілення в життя мрії створення монументальної пам'ятки Великого Кобзаря. Допомагали їм у всьому працівники Державного історико-культурного заповідника «Посулля», Роменського краєзнавчого музею, міської та районної бібліотек. Було опрацьовано величезну кількість архівних документів, зібрано величезну кількість фотографій, відеороликів, пов'язаних з пам'ятником. Роменський краєзнавець Григорій Діброва запропонував юним дослідникам створити документальне кіно на основі зібраних матеріалів. Ця ідея переросла в проект. Учні продумали сюжет, написали сценарій майбутнього проекту, опрацювали зібрані матеріали, записали проект за допомогою комп'ютерних програм (Відеомайстер, ФотоШоуПро).

Документальне кіно уже пройшло невеличку апробацію та отримало схвалення серед глядачів. Його презентація відбулася в рамках проведення міського конкурсу

промороликів, присвячених 100 річчю встановлення пам'ятника Т. Г. Шевченка у м. Ромни. В соціальних мережах та на ютубі можна переглянути відеопроект.

Звісно, над проектом працювали не професіонали. Юні дослідники зробили лише перші кроки в цьому напрямку, але для них важливо створити щось цікаве, пізнавальне, захоплююче, щоб запалити цікавість усіх до історичного минулого Роменщини, яку колись оспівував Тарас Шевченко в своїх працях. Зараз разом зі слухачами секції англійської мови юні історики працюють над англомовною версією проекту.

МАЙБУТНЄ ЛІСУ В НАШИХ РУКАХ

Хорошаєв Владислав,
учень 10 класу Учнівського лісництва
КЗ «Вільхівська ЗОШ I–III ст. Станично-Луганського району Луганської області»
Керівник: Левченко Катерина Михайлівна,
Методист районного кабінету
працівників освіти Станично-Луганського району

Фільм знімався за матеріалами краєзнавчої експедиції, яка вивчала традиції степового лісорозведення на прикладі діяльності «Піщаного лісництва Станично-Луганського Державного Лісомисливського Господарства»

Автори фільму проаналізували знайдену документацію у музеї лісу, взяли інтерв'ю у працівників лісництва та ветеранів лісового господарства, ознайомилися з технологіями збору насіння, посіву та посадки сіянців лісових культур.

Також дослідили етапи вирощування лісу, починаючи від посіву насіння та переводу лісових культур у площину, та з'ясували важливу роль охорони лісу від пожежі, шкідників і хвороб.

Фільм є вкладом у пропаганду охорони навколишнього середовища та екологічного виховання молоді.

ДУХОВНА СПАДЩИНА МІСТА ЛИМАН

Чугай Таїсія,
учениця 10 кл. Лиманський НВК «гімназія-ЗОШ I ст.», м Лиман, Донецька обл., Україна
Керівник: Сєрокуров Дмитро Петрович, учитель історії та правознавства Лиманський НВК «гімназія-ЗОШ I ст.», м.Лиман

Тема доповіді

Актуальність мого проекту полягає в тому, що нині молодь все більш користується мережею Інтернет, тому для зручності я зробила віртуальну екскурсію по найпопулярнішим та найвідомішим пам'яткам міста Лиман. Це дасть змогу прогресивним та зайнятим людям побувати за п'ятнадцять хвилин одразу ж біля двох пам'ятників, у найстарішій церкві міста та музеї, дізнатися про їх неповторну й дуже захоплюючу

історію. Отож, я надаю вам можливість побачити бронзовий бюст, встановленого на честь всесвітньовідомого космонавта Леоніда Денисовича Кизима, пам'ятник «Родина-мати», відвідати краєзнавчий музей, який містить сім кімнат з найрізноманітнішими експонатами, а також завітати до Петропавлівського храму, заснованого більш ніж століття тому. Мені як підлітку саме ці пам'ятки здалися найцікавішими, бо розповідь про кожен з них може змусити людей задуматися над власним життям та стати поштовхом до певних дій. Сподіваюся вам сподобається моє відео.

ЗМІСТ

ДЛЯ НОТАТОК

Наукове видання

XII ВСЕУКРАЇНСЬКА ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧА КОНФЕРЕНЦІЯ УЧНІВСЬКОЇ ТА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ З МІЖНАРОДНОЮ УЧАСТЮ

«Південно-Східна Україна: зі стародавності у XXI століття»

Збірник матеріалів

Підписано до друку 18.11.2019.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Друк. арк. 25,00. Умов. друк. арк. 23,25.
Наклад 100 прим. Зам. № 8694/1.

Віддруковано з оригіналів замовника.

Видавець та виготовлювач ТОВ «ТВОРИ».
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.
21027, а/с 8825, м. Вінниця, вул. Келецька, 51а.
Тел.: (0432) 603-000, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852.
e-mail: info@tvoru.com.ua
http://www.tvoru.com.ua